T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

SALÂHÎ'NİN DÎVÂN'I VE NUHBETÜ'L-EMSÂL'İ
(İnceleme-Metin)

Davut ERTEM
17811001010

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Hikmet ATİK

KONYA-2021

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Davut ERTEM		
	Numarası	17811001010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	x	
	Tezin Adı	SALÂHÎ'NİN DÎVÂN'I VE NUHBETÜ'L-EMSÂL'İ (İNCELEME-METİN)		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Davut ERTEM

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Davut ERTEM		
	Numarası	17811001010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Hikmet ATİK		
	Tezin Adı	SALÂHÎ'NİN DÎVÂN'I VE NUHBETÜ'L-EMSÂL'İ (İNCELEME-METİN)		

Salâhî mahlaslı Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında yaşamış Dîvân şiiri geleneğine bağlı bir şairdir. Bezm-i Alem, İstanbul, Davutpaşa Sultanileri, Darü'l-Muallimin ve Pertevniyal Lisesi gibi nitelikli okullarda Arapça, Farsça ve edebiyat dersleri vermiştir. 1936'da emekli olmuş, 31 Aralık 1939 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Çok sayıda tercüme ve telif esere imza atmış üretken bir şair olan Salâhî, Arapça ve Farsçaya bu dillerde şiir yazacak kadar hâkimdir. Dîvân şiiri geleneğinin etkisinin iyiden iyiye zayıfladığı XIX. ve XX. yüzyıllarda Salâhî'nin Dîvân şiiri geleneğini ne derecede temsil ettiği, döneminin edebî, dinî-tasavvufî ve sosyal özelliklerini yansıtmadaki başarısı ile yeni şiir anlayışından ne derece etkilendiği *Dîvân*'ı bağlamında tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca önemli tercüme eserlerinden biri olan *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki Arapça meseller ve şiirler incelenmiştir. Bu çalışma, Salâhî'nin *Aşkın Sesi* adlı muhtasar *Dîvân*'ı ile *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı tercüme eserinin transkripsiyonlu metinleri ile incelemelerini içermektedir. Tez, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Salâhî, Dîvân, mesel, Nuhbetü'l-Emsâl, tercüme, inceleme.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Davut ERTEM	
	Student Number	17811001010	
	Department	Islamic History and Arts / Turkish İslamic Literature	
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X
	Supervisor	Prof. Dr. Hikmet ATİK	
	Title of the Thesis/Dissertation	SALAHİ'S DİVAN AND NUHBETÜ'L-EMSAL (EXAMİNATİON-TEXT)	

Ali Salahaddin Yigitoglu, pseudonymous Salahi, is a poet who lived in the late 19th century and early 20th century, and adhered to the traditions of Divan poetry. He taught Arabic, Persian and Literature in qualified schools such as Bezm-i Alem, Istanbul, Davut Pasha, Pertevniyal High Schools and Darul Muallimin. He retired in 1936 and died on 31 December 1939 in Istanbul. Salahi is a prolific poet who has a good command of Arabic and Persian to write poetry in these languages, as well as leaving many translations and copyrighted works. In the 19th and 20th centuries, when the in fluence of Divan poetry tradition was weakened, to what extent Salahi represented the Divan poetry tradition, and how much he was affected by the new poetry understanding with his success in reflecting the literary, religious-mysticaland social characteristics of the period were tried to be determined in the context of his Divan. In addition, Arabic parables and poems in *Nuhbetü'l Emsal*, which is one of the important translation works, were examined. His study includes the analysis of Salahi's Concise Divan named *Aşkın Sesi* and the translated wor *Nuhbetü'l Emsal* with transcripted texts. The thesis consists of an introduction and four parts.

Keywords: Salahi, Divan, parable, Nuhbetu'l Emsal, translation, analysis.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iii**
ABSTRACT ..... **iv**
İÇİNDEKİLER ..... **v**
KISALTMALAR ..... **ix**
ÖN SÖZ ..... **x**

GİRİŞ

I. Konu ve Kapsam 1
II. Amaç 1
III. Yöntem 2
IV. XIX. Yüzyılın Sonları ile XX. Yüzyılın Başlarında Siyasî ve Edebî Durum 4

BİRİNCİ BÖLÜM
SALÂHÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Hayatı 11
1.2. Edebî Şahsiyeti 15
1.2.1. Mahlası 15
1.2.2. Şairliği ve Etkilendiği Şahsiyetler 15
1.3. Tasavvufî Şahsiyeti 25
1.4. Eserleri 27
1.4.1. Telif Eserleri 27
1.4.1.1. Aşkın Sesi 27
1.4.1.2. Ravzatü'l-İhlâs 28
1.4.1.3. Mehâsin-i Ahlâk 29
1.4.2. Tercüme Eserleri 29
1.4.2.1. Nuhbetü'l-Emsâl 30
1.4.2.2. İnşâü'd-Devâir 30
1.4.2.3. Et-Tedbiratü'l-İlahiyye 31
1.4.2.4. Ukletü'l-Müstevfiz 31
1.4.2.5. Tehzîbü'ş-Şiyem fî Nazmi'l-Hikem 31
1.4.2.6. Şerhü'l-Esmâi'l-Hüsnâ 31
1.4.2.7. El-Menhelü'l- Fâid fî Tercemeti Dîvâni İbnü'l-Farız 31
1.4.2.8. Diğer Tercüme Eserleri 31

İKİNCİ BÖLÜM
SALÂHÎ DÎVÂNI'NIN İNCELENMESİ

2.1. Dîvân'ın Nazım Şekilleri 33
2.1.1. Mesneviler 34
2.1.2. Müseddesler 34
2.1.3. Kasideler 34
2.1.4. Murabbalar 35
2.1.5. Muhammesler 35
2.1.6. Tahmisler 36
2.1.7. Şarkılar 36
2.1.8. Gazeller 37
2.1.9. Sone 38
2.1.10. Çapraz Diziliş (Rimes Croisées) 39
2.1.11. Sarma Uyak (Rimes Embrassées) 39
2.2. Vezin 40
2.3. Kâfiye ve Redif 41
2.4. Dil ve Üslûp 42
2.5. Söz Sanatları 46
2.6. Muhteva Unsurları 52
2.6. 1. Dinî Unsurlar 52
2.6.1.1. Allah 52
2.6.1.2. Melekler 53
2.6.1.3. Kitaplar 54
2.6.1.4. Peygamberler 54
2.6.1.5. Ayet ve Hadisler 56
2.6.2. Tasavvufî Unsurlar 56
2.6.3. Rind ve Zahid Tipleri 66
2.6.4. Sosyal ve Kültürel Unsurlar 68
2.6.5. Tarihî Şahsiyetler ve Mitolojik Unsurlar 69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
NUHBETÜ'L-EMSÂL'İN İNCELENMESİ

3.1. Meselin Tanımı, Özellikleri ve Önemi 71
3.2. Arap Kültür ve Edebiyatında Meseller 73
3.3. Salâhî'nin Yararlandığı Mesel Kaynağı Olarak Mecmaü'l-Emsâl 79

3.4. Türk Edebiyatında Meseller 81
3.5. Fars Edebiyatında Meseller 84
3.6. Mesellerin Kaynakları 85
3.6.1. Kur'an Kaynaklı Olanlar 85
3.6.2. Hadis Kaynaklı Olanlar 86
3.6.3. Şiir Kaynaklı Olanlar 88
3.6.4. Hikmet Kaynaklı Olanlar 90
3.6.5. Teşbih Kaynaklı Olanlar 95
3.7. Nuhbetü'l-Emsâl ve Şerh Yöntemi 96
3.8. Istılahî Yapılarına Göre Meseller 100
3.8.1. Mucez Meseller 100
3.8.2. Kıyasî Meseller 101
3.8.3. Hurafî Meseller 102
3.9. Mesellerin Zamanı 102
3.9.1. Cahiliye Dönemi Meselleri 102
3.9.2. İslamî Dönem Meselleri 103
3.9.3.Müvelled Meseller 105
3.10. Mesellerde Dil ve Belagat 106
3.11. Nuhbetü'l-Emsâl'de Muhteva 114
3.11.1. Dinî ve Tasavvufî Unsurlar 114
3.11.2. Sosyal ve Kültürel Unsurlar 117
3.11.3. İnsan Tabiatı, Müspet ve Menfî Hasletler 126
3.11.4. Tabiat Unsurları 129
3.12. Türk Atasözü ve Deyimleri ile Eş Anlamlı Arap Meselleri 130
3.13. Mesellerde Ayet ve Hadis Telmihleri 132
3.14. Nuhbetü'l-Emsâl'de Meselî Tabirler 137
3.15. Nuhbetü'l-Emsâl'de Dua ve Beddualar 139
3.16. Mizah Barındıran Meseller 141
3.17. Nuhbetü'l-Emsâl'deki Şiirlerin Biçim Özellikleri 144
3.17.1. Nazım Şekilleri 144
3.17.1.1. Beyitlerden Oluşanlar 144
3.17.1.1.1. Müfredler 144
3.17.1.1.2. Gazeller 145
3.17.1.2. Dörtlüklerden Oluşanlar 146
3.17.1.2.1. Nazmlar 146

3.17.1.2.2. Kıt'alar 146
3.17.1.2.3. Düz Uyak Tipli Dörtlükler 146
3.17.1.2.4. Sarmal Tipli Dörtlükler 147
3.17.1.2.5. Mesnevi Tipli Dörtlükler 147
3.18. Vezin 147
3.19. Kâfiye ve Redif 148
3.20. Şiirlerde Dil ve Anlatım Özellikleri 148
3.21. Şiirlerde Kullanılan Deyimler ve Atasözleri 151
3.22. Şiirlerde Kullanılan Söz Sanatları 153

SONUÇ……...158

KAYNAKÇA……...162

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
METİNLER

4.1. Dîvân'ın Nüsha Tanıtımı 172
4.2. Metnin Hazırlanışında Göz Önünde Bulundurulan Hususlar 172
4.3. Dîvân'ın Transkripsiyonlu Metni 174
4.4. Nuhbetü'l-Emsâl'in Nüsha Tanıtımı 322
4.5. Metnin Hazırlanışında Göz Önünde Bulundurulan Hususlar 323
4.6. Nuhbetü'l-Emsâl'in Transkripsiyonlu Metni 324

EKLER 634
ÖZ GEÇMİŞ 646

KISALTMALAR

a.s.	**:Aleyhisselam**
a.g.e .	**:Adı Geçen Eser**
a.g.m.	**:Adı Geçen Makale**
a.g.md.	**:Adı Geçen Madde**
AİBÜ	**:Abant İzzet Baysal Üniverisitesi**
AÜ	**:Ankara Üniversitesi**
bs.	**:Baskı, Basım**
b.	**:Bin**
bk.	**:Bakınız**
C.	**:Cilt**
Çd.	**:Çapraz Diziliş**
Çev.	**:Çeviren**
DİA	**:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**
DİB	**:Diyanet İşleri Başkanlığı**
Fak.	**:Fakültesi**
G.	**:Gazel**
hzl.	**:Hazırlayan**
Hz.	**:Hazreti**
İst.	**:İstanbul**
Ms.	**:Mesnevi**
Mr.	**:Murabba**
Mh.	**:Muhammes**
Msd.	**:Müseddes**
Nşr	**:Neşr Eden**
M.	**:Miladi**
MEB	**:Milli Eğitim Bakanlığı**
NEÜ	**:Necmetin Erbakan Üniversitesi**
ö.	**:Ölümü**
R.	**:Rûmî**
r.a.	**:RadıyAllahu Anh**
S	**:Sayı**
s.	**:Sayfa**
SAV	**:Sallallahü Aleyhi ve Sellem**
SBE	**:Sosyal Bilimler Üniversitesi**
ss.	**:Sayfa Sayıları, Sayfa Aralığı**
T.	**:Tahmis**
TDK	**:Türk Dil Kurumu**
TDV	**:Türkiye Diyanet Vakfı**
Th.	**:Tahkik Eden**
Üniv.	**:Üniversitesi**
vb.	**:Ve benzeri**
vs.	**:Vesaire**
Yay.	**:Yayınları**
yy.	**:Yüzyıl**

ÖN SÖZ

İbnü'l-Arabî ve İbnü'l-Fârız şarihi, Saʿdî-i Şîrâzî ve Hâfız-ı Şîrâzî hayranı olan Salâhî mahlaslı Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, Arapça ve Farsçaya bu dillerde şiir yazacak kadar hakim bir şairdir. Mehmet Akif, Ferit Kam, Ömer Nasuhi Bilmen gibi İslamcılık akımına bağlı şair ve yazarların toplandığı *Sebîlü'r-Reşâd*'da şiirleri neşr edilen Salâhî dindar ve mutasavvıf bir kişiliğe sahiptir. Tasavvufî kişiliği ile hayat, ölüm, tabiat, eğitim, ahlak ve vatana dair fikir ve duygularının yansıdığı *Aşkın Sesi* adlı *Dîvân*'ı ve Arap dili ile edebiyatına vukufiyetini gösteren *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı tercümesi üretken bir şair olan Salâhî'nin öne çıkan önemli eserlerindendir.

Bu çalışmada köklü bir maziye dayanan Dîvân şiiri geleneğinin XIX. ve XX. yüzyıllarda bireysel yaşantılar, somuta yönelme, toplumculuk, mahallileşme gibi yeni anlayışlar tarafından tamamen kuşatıldığı bir dönemde yaşayan Ali Salâhaddin Yiğitoğlu'nun *Dîvân*'ından hareketle bu yeni anlayışlardan ne kadar etkilendiği konusu ele alındı. Yanı sıra Dîvân geleneğini ve döneminin zihniyetini yansıtmadaki başarısı ortaya konmaya çalışıldı. Ayrıca *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı tercüme eserinde yer alan mesel ve şiirler incelendi. Ali Salâhaddin ve eserleri hakkında dönemin biyografi kaynaklarından *Son Asır Türk Şairleri* ve *Türk Şairleri* adlı eserler ile özellikle Fevziye Abdullah Tansel'in *XX. Yüzyılın Unutulmaması Gereken Şairlerinden Ali Salâhaddin Yiğitoğlu* adlı makalesinden istifade edildi. Dîvân şiiri geleneğinin iyice zayıfladığı bir dönemde bu geleneği devam ettirmeye çalışan önemli bir şair olan ancak yeterince tanınmayan Salâhî'nin Dîvân şiiri geleneği ile dinî-tasavvufî şiirimizdeki yerini belirlemek için *Dîvân*'ı ve manzum ağırlıklı *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı tercümesi çalışmamıza konu edildi.

Çalışmanın konusunu Dîvân şiiri geleneğine bağlı olmakla beraber yeni şiir anlayışından da kısmen etkilenmiş bir şair olan Salâhî'nin hayatı, etkilendiği şahsiyetler ve eserlerinin incelenmesi oluşturmaktadır. Tez, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Girişte, *Dîvân*'ı ve *Nuhbetü'l-Emsâl*'i anlaşılır kılmak için Salâhî'nin yaşadığı XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyıl başlarının siyasî ve edebî durumuna değinildi. *Salâhî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri* adlı birinci bölümde, Salâhî'nin hayatı ile manzum ve mensur eserleriyle ilgili bilgilere yer verildi. *Salâhî Dîvânı*'nın

İncelenmesi adlı ikinci bölümde *Dîvân*'ın biçim ve içerik bakımından incelemesi yapıldı. *Dîvân*'daki şiirlerin nazım şekilleri, muhtevası, dil ve üslûp özellikleri ile şiirlerde kullanılan edebî sanatlara yer verildi. *Nuhbetü'l-Emsâl'in İncelenmesi* adlı üçüncü bölümde ise mesel ve mesel literatürü hakkında genel bilgiler verildi. Ardından mesellerin şerh yöntemine değinildi ve meseller; kaynakları, zamanı, içerdikleri belagat unsurları ve muhteva bakımından incelendi. Yine bu bölümde *Nuhbetü'l-Emsâl'*deki şiirler nazım şekilleri, dil ve üslûp özellikleri, şiirlerde kullanılan söz sanatları, deyim ve atasözleri bakımından incelendi. Bu bölümün ardından çalışmanın değerlendirilmesiyle elde edilen sonuca ve akabinde kaynakçaya yer verilmiştir. *Metinler* adlı dördüncü bölümde ise nüshaların tanıtımı ve metnin oluşumunda tutulan yolla ilgili bilgiler ile *Dîvân*'ın ve *Nuhbetü'l-Emsâl*'in transkripsiyonlu metinleri yer almaktadır. Bu bölümün ardından ise ekler verilmiştir.

Tez konusunu belirlemede ve tezin ilerleme süreçlerinde bana yardımcı olan, desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Hikmet ATİK'e, doktora tez sürecinde sorularımızı cevapsız bırakmayıp tezimizle yakından ilgilenen Doç. Dr. Murat AK ile Arş. Gör. Dr. Ayşe PARLAKKILIÇ MUCAN'a, *Dîvân*'daki ve *Nuhbetü'l-Emsâl'*deki Arapça beyitlerin yazımı ve çevirileri hususunda bilgilerine danıştığım Arş. Gör. Dr. Abdullah Muaz GÜVEN'e, *Dîvân*'daki Farsça şiirlerin çevirisi ve imlâsı ile ilgili bana yol gösteren Dicle Üniversitesinden hocam Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ'a en içten şükranlarımı sunarım. Son olarak sonsuz sabır ve hoşgörüleri ile bana katlanan aileme teşekkür ederim.

GİRİŞ

I. Konu ve Kapsam

Klasik Türk edebiyatı sahasında bugüne kadar yapılan çalışmalar daha çok XIII. yüzyıl ile XIX. yüzyıl arasını kapsayan dönemlerde ortaya konan edebî verimler ile ilgili olmuştur. XX. yüzyılda, Dîvân şiiri geleneği sönmeye yüz tutuğu için bu dönemde yapılan çalışmalar daha çok Batı edebiyatı tesirinde kalan Tanzimat sanatçıları ve eserleri üzerine olmuştur. Oysaki bu dönemde Dîvân şiir geleneği, dinî-tasavvufî şiir anlayışı eskisi kadar olmasa da devam etmektedir ve önem arz etmektedir. Dîvân şiirinin etkisinin iyiden iyiye azaldığı bir yüzyılda, bu geleneğin nasıl temsil edildiğini eserler üzerinde somut olarak görme düşüncesi, bizi XX. yüzyıl Dîvân edebiyatının son ve önemli temsilcilerinden biri olan Salâhî'nin *Dîvân*'ı ve *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı nazım ağırlıklı tercüme eseri üzerine çalışmaya sevk etmiştir.

Çalışmanın genel anlamda konusu Salâhî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserlerinin incelenmesine dairdir. Geniş konuların dar örneklem sahası içinde incelenmesi zorunluluğu nedeniyle çalışmamızı üretken bir şair olan Salâhî'nin çok sayıdaki eserinden *Nuhbetü'l-Emsâl* ve *Aşkın Sesi* adlı *Dîvân*'ı ile sınırladık. Tez, giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır.

II. Amaç

XX. yüzyılın başlarında yaşayan Türk şairleri; halk şiiri zevk ve kültürü, İslamî dönem Türk şiir zevki ve kültürü ile Tanzimat sonrası modernleşme gayretlerinin doğurduğu Türk şiir zevki ve kültüründen yararlanma imkanına sahip olmuştur. Araştırmanın amacı, XX. yüzyıl başlarında Klasik Türk şiiri geleneği ile dinî-tasavvufî şiirin temsilcilerinden olan Salâhî'nin bu imkanlardan ne ölçüde yararlandığını tespit etmektir. Dîvân şiirine önem veren ve kendisi de bu verimli kaynaktan beslenen Cumhuriyet Dönemi şairlerimizden Yahya Kemal'in,

Sönmez seher-i haşre kadar şiir-i kadim
Bir meşaledir devredilir elden ele

dizelerindeki Dîvân şiiriyle ilgili tespitine Salâhî'nin XX. yüzyılda ortaya koyduğu manzum eserleri de birer örnek teşkil etmektedir. Bir medeniyet dairesinden başka bir medeniyet dairesine geçmek mecburiyetini duyan bir toplumun arayışlarının olduğu bir yüzyılda, sanatçıların Dîvân şiirinden bağlarını zihniyet, biçim, içerik ve dil bakımından koparıp koparmadığını iki eser üzerinde somut olarak ortaya koymak başlıca amacımızdır. XX. yüzyılda Dîvân şiir geleneğinin yaygın kanaatin aksine henüz tamamen yıkılmadığı hâlâ söylenecek sözünün olduğu, kadim şiirimizin sesinin hâlâ gür çıktığı tezi, Salâhî'nin *Aşkın Sesi* adlı *Dîvân*'ı ile berceste beyitler ve dörtlüklerden oluşan *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı tercümesi üzerinde yapılan bu çalışma ile gözler önüne serilmeye ve savunulmaya gayret edilmiştir. Salâhî'nin,

Bilmiyor insan nedense kadrini mikdarını
Gösteren asardır insanlığın mi'yarını

dizelerinde verdiği mesajdan hareketle nihaî amacımızı, kısaca Salâhî'nin ve eserlerinin kıymetini ortaya koymaya çalışmak ve eserlerinden ikisini incelemek suretiyle ilim aleminin istifadesine sunmak şeklinde özetleyebiliriz.

III. Yöntem

Çalışmada ilkin Salâhî'nin Ankara Mili Kütüphane Adnan Ötüken Koleksiyonu'nda bulunan tercüme eseri *Nuhbetü'l Emsâl*'in yegâne nüshası temin edilmiştir. Ardından *Aşkın Sesi* adlı seçki şeklindeki muhtasar *Dîvân'*ın İstanbul'daki bir sahafta tespit edilen yegâne matbu nüshası elektronik posta vasıtasıyla temin edilmiştir. Her iki eser de Latinize edilmiş, transkripsiyonlu metinleri hazırlanmış daha sonra biçim, içerik ve dil anlatım yönünden incelenmiştir. Tezkireler, biyografi kaynakları ve ansiklopedilerden araştırma yapılmış, incelenen eserlerinden ve tezkirelerden hareketle Salâhî'nin hayatı ile ilgili bilgi edinilmiş, edebî ve tasavvufî şahsiyeti ortaya konmaya çalışılmıştır. Daha sonra manzum ve mensur eserleri ile ilgili kataloglar taranmış, eserleri üzerine yapılmış çalışmalara değinilmiştir.

Çalışmanın konusu olan Salâhî ve eserleri ile ilgili şimdiye kadar Fevziye Abdullah Tansel'in bir makalesi yayımlanmıştır. Fevziye Abdullah Tansel, makalesinde İbnülemin Mahmut Kemal'in *Son Asır Türk Şairleri* ile Sadettin Nüzhet

Ergun'un *Türk Şairleri* adlı eserlerinden istifade ettiğini belirtmiştir. Fevziye Abdullah Tansel Salâhî'nin eserlerinin ayrıntılı incelenmesini, transkribe edilmesini çalışma alanları dışında sayarak şairin hayatı, şairliği, eserleri ile ilgili genel bilgilerle yetinmiştir. Makalesinden anlaşıldığı kadarıyla Tansel, Salâhî'nin eserlerinin günümüz harflerine aktarılmasını ve transkribe edilmesini, biçim ve içerik yönünden incelenmesini Eski Türk edebiyatı ve Türk İslam edebiyatı alanlarında çalışanlara bırakmıştır.

Tez çalışmamızın *Dîvân* ile ilgili kısmını bitirip *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı tercüme eserle ilgili kısmına başladığımız zaman zarfında *Aşkın Sesi* adlı *Dîvân*'la ilgili yeni yapılmış iki çalışma tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi Ayşe Sağlam ve Mustafa Yiğitoğlu'nun inceleme-metin şeklindeki çalışmalarıdır. Bu çalışmada *Dîvân*'daki şiirlerin muhtevaları genel bir incelemeye tabi tutularak *Dîvân* yeni harflerle aktarılmıştır. İkinci çalışma ise Maruf Toprak, Fakirullah Yıldız ve Serhat Gültaş'ın tarafından *Aşkın Sesi*'nin günümüz harflerine aktarılması şeklindedir.

Bu iki çalışmadan farklı olarak bu çalışmamızda *Dîvân*, yeni harflere aktarılırken transkribe de edilmiştir. Şiirlerin nazım şekilleri ve vezinleri tespit edilip incelenmiştir. Ayrıca bilimsel yöntemlere uygun olarak *Dîvân*'ın ayrıntılı biçim ve içerik incelemesi yapılmıştır. *Dîvân*'daki şiirlerden ve biyografi kaynaklarından hareketle Salâhî'nin hayatı ile edebî ve tasavvufî şahsiyeti incelenmiştir. Çalışmamızın ikinci kısmını teşkil eden *Nuhbetü'l-Emsâl* ile ilgili henüz bir çalışma yapılmamıştır.

Enstitümüzün tez yazım kılavuzunda kabul edilen iki yöntemden alanımıza uygun olması bakımından geleneksel kaynak gösterim usulü tercih edilmiştir. Dipnot ve kaynak gösterimi ile ilgili olarak Arapça eser ve şahıs isimleri ile makale ve madde isimlerinin yazımında ise *TDV İslam Ansiklopedisi*'nin yazım ilkeleri temel kriterimiz olmuştur.

IV. XIX. Yüzyılın Sonları ile XX. Yüzyılın Başlarında Siyasî ve Edebî Durum

Edebiyat tarihimizin yaklaşık yedi yüz yıl gibi önemli bir bölümünü, Dîvân edebiyatı olarak bilinen dönem oluşturur. Şimdiye kadar yapılan çalışmalar, Dîvân edebiyatının çoğunlukla XIII. yüzyıl ile XIX. yüzyıl arasını kapsayan dönemlerinde ortaya konan edebî ürünlere dair olmuştur. XX. yüzyılda Dîvân şiiri geleneği sönmeye yüz tutuğu için bu dönem ile ilgili yapılan çalışmalar çoğunlukla Batı edebiyatı tesirinde kalan Tanzimat sanatçıları ve eserlerine dair olmuştur. Oysa Tanzimat Dönemi'nde ve sonraki dönemlerde Dîvân şiiri geleneği ve bu geleneğe bağlı olarak teşekkül etmiş dinî-tasavvufî şiir anlayışı şairleri etkilemeye devam etmekte ve önem arz etmektedir. XX. yüzyılda aralarında çalışmamıza konu olan Ali Salâhaddin Yiğitoğlu'nun da olduğu Edib Harabî, Mihrâbî, Yozgatlı Hüznî, Derûnî, Sıtkı, Kaşıkçı Ali Rıza Efendi, Konyalı Mehmet Yakıcı gibi dinî-tasavvufî şiir temsilcileri Batı edebiyatından çok da etkilenmeden Dîvân ve Halk edebiyatı gelenekleri ile bağlarını koparmadan çok sayıda önemli eser vermişlerdir.

Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, 1877-1939 yılları arasında yaşamıştır. Şairimizin yaşadığı dönemin aydınlatılması bağlamında Dîvân şiiri geleneğinin etkisinin iyiden iyiye azalmaya başladığı XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyıl başlarınım siyasî ve edebî durumuna göz atmak yerinde olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğunun dağılma dönemi olarak bilinen XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, ikinci meşrutiyetin ilanı, Balkan Savaşları, Birinci Bünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı, saltanat ve halifeliğin kaldırılışı sonrasında cumhuriyetin ilanı gibi pek çok önemli tarihî olay gerçekleşmiştir. Bu tarihî olayları özellikle de Kurtuluş Savaşı'nı bizzat yaşayan şair ve yazarlar eserlerinde bu zor zamanlara tanıklık etmişlerdir.

Ali Salâhaddin de Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar birçok tarihî hadiseye tanıklık eder. Sultan II. Abdülhamit'in iktidarı, II. Meşrutiyet yılları, I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele Dönemi, Cumhuriyet'in ilanı ve II. Dünya Savaşı şairimizin bizzat yaşadığı süreçlerdir. Yaşadığı bu zor dönemlerden biri olan Milli Mücadele Dönemi'ni şiirlerinde işleyerek yaşadığı döneme ayna tutmuştur.

Kurtuluş Savaşı, Mondros Mütarekesi ile başlamış, Lozan Antlaşmasıyla da son bulmuştur. I.İnönü Savaşı, II.İnönü Savaşı, Sakarya Meydan Muharebesi, Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi gibi çetin mücadelelerin yaşandığı İstiklâl Harbi ya da diğer ismiyle Milli Mücadele, Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Faruk Nafiz Çamlıbel, Tarık Buğra, Fazıl Hüsnü Dağlarca ve tez konumuz olan Ali Salâhaddin Yiğitoğlu gibi şair ve yazarlar tarafından roman ve şiirlerde işlenmiştir.

XX. yüzyıla gelmeden daha XIX. yüzyılda Osmanlı, peş peşe yaşadığı toprak kayıplarının sonucunda Batı medeniyetinin bilim, teknik ve sanat alanındaki üstünlüğünü kabul edip siyasî, sosyal, kültürel ve edebî pek çok alanda bazı yenilikleri halka benimsetmeye çalışmıştır.

İlber Ortaylı'ya göre XIX. yüzyıl Osmanlısı, değişen bu hayat tarzının yani döneminin bilinçli bir şekilde ismini de vermiştir: Islahat Devri, Tanzimat, Usûl-ı Cedid.[1]

Osmanlı İmparatorluğunun Batılılaşması, Tanzimat ınkılabıyla birlikte hız kazanmıştır. Bu Avrupalılaşma süreç içerisinde artararak devam etmiştir. Örneğin Abdülmecit döneminde çıkan gazeteler ancak iki adetle sınırlıyken, Abdülaziz döneminde sadece İstanbul'da 13 Türkçe gazete çıkması, basın alanında önemli bir adım atılmış olduğunun delilidir.[2] Bu gazeteler halkı aydınlatma, Batı edebiyatının roman, makale gibi bazı edebî türlerini tanıtma gibi önemli işlevler yerine getirmişlerdir.

XIX. asırda fikrin gelişmesi, şüphesiz hadiselerin yardımı ile daha hızlı gerçekleşir ve yenilik, hayatın her alanını kapsayan geniş bir mana ve özellik kazanır. Artık söz konusu olan şey ordunun sınıflarını ve bazı tekniklerini Avrupa'dan alınan bilgi ve sistemle ıslah etmek değildir; belki bütün hayatın, toplumun yapısı ve insanın manevi yönüne dair değerler manzumesinin, tümünün birden değişmesidir.[3] Askeri alanda kabul edilen Batı'nın üstünlüğü ve zihniyet değişikliği diğer alanlarda da yavaş yavaş kendini göstermeye başlar. Abdülaziz

[1] İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüz*yılı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 17.
[2] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 218.
[3] Ahmet Hamdi Tanpınar*, XIX. Asır Türk Edebiyat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2013, s. 78.

döneminde II. Mahmut devriyle başlayan Batılı eğitim sisteminde ciddi gelişmeler ve hukuk alanında yeni düzenlemeler görülür.

Sıbyan okulları ıslah edilir, günümüz ilkokulların ikinci kademesi sayılan rüştiye okulları ve idadi okulları çoğaltılır. Vilayet merkezlerinde bir sultani kurulması kabul edilir ve ilk defa İstanbul'da Fransızca öğretim vermek gayesi ile Galatasaray Sultanisi kurulur. Abdülmecit döneminde kurulması kararlaştırılan Darü'l-fünûn da bu devirde kurulmuştur.[4] Eğitimdeki bu adımlar, medrese dışında Batı tarzında modern eğitim verme amacıyla atılmıştır.

1858 yılında çıkan yeni Osmanlı Ceza Kanunu'nun ardından Ticaret Kanunu Abdülaziz'in padişah olması ile beraber yürürlüğe girmiştir. 1869 yılında da Ahmet Cevdet Paşa'nın Mecelle Medeni Kanunu kabul edilmiştir.[5] Başta siyaset ve hukuk alanda yaşanan kötü durumdan kurtulmak için çözüm arayışlarına girişilmiş, fikir ve sanat aracılığıyla kimi çözüm önerileri ortaya konmuştur. Hukuk ve siyasetin yanı sıra edebiyatta da yeni anlayışlar ortaya çıkmıştır.

XIX. asrın ilk yarısında, Dîvân şiiri geleneği varlığını korumakla birlikte bu arayışların bir sonucu olarak sanat ve edebiyat alanlarında da tarz ve içerik bakımından önemli değişmeler görülmeye başlamıştır.

Tanzimat ınkılabı XIX. asrın ikinci yarısından başlayarak Türk edebiyatında yeni bir çığır açmış ve bu edebiyata Batılı bir görünüm vermeye başlamıştır. Ancak Türk edebiyatının Avrupalılaşması onun hâlâ yaşayan edebiyat geleneklerinden kendini tamamıyla soyutlaması şeklinde değildir. Dîvân geleneğinin birçok mirası devam etmiştir. Buna karşılık Dîvân şiiri söyleyiş, dilde sadeleşme ve nazım tekniği bakımından bir gelişme göstermiştir. Aruzda klasik imâle zevkinin azaldığı görülmüş, kâfiyeler, vezinler, nazım şekilleri ve kelime tasarrufları daha seçme, daha tanıdık ve yadırganmaz bir mahiyet almıştır.[6]

Tanzimat Dönemi edebiyatının ilk döneminde Batılılaşma, zorunlu olarak Dîvân edebiyatına devamlı saldırıp onu gözden düşürüp yerine modern bir Türk

---

[4] Karal*, a.g.e.,* s. 346-347.

[5] Alan Palmer, *Son Üç Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu (Bir Çöküşün Tarihi),* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1992, s. 144.

[6] Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II,* MEB Yayınları, İstanbul, 1998, s. 829-830.

edebiyatına için yer açma, Fransız edebiyatından belli başlı edebî türleri alma, bu edebiyatın klasizim ve romantizim akımlarının başlıca sanatçılarını tanıtma, klasik nazım ve nesir dillerinin dışında yeni bir edebî dil oluşturma şeklinde gelişmiştir.[7] Bu amaçla hareket eden Tanzimat Dönemi sanatçıları özellikle de Şinasî ve Ahmet Vefik Paşa Fransız edebiyatından çevirdikleri tiyatro, şiir ve romanlarla halkı eğitmeye çalışmışlarıdır. Tanzimat sanatçıları toplum için sanat ilkesinden hareketle sosyal çevrelerine yönelmişlerdir.

Edebiyatın toplum hizmetine girmesi, çevresindeki her şeyle doğrudan ilgilenmesi ilkesi ile Türk edebiyatı asırlardan beri ilk defa hayatla karşı karşıya geliyor; insanlara ve olaylara ayna tutup onları olduğu gibi yansıtmaya başlıyordu. Bu yeni durum, klasik edebiyatın soyut ve idealize anlayışından sıyrılıp somuta, gerçeklere yönelişinin bir ifadesiydi.[8]

Tanzimat Dönemi sanatçıları tüm istek ve gayretlerine karşın yine de Dîvân şiiri geleneğinden bağlarını bütünüyle koparmaya muvaffak olamamışlardır.

Tanzimat şiiri, Dîvân şiiri geleneğine en çok teknik unsurlar bakımından bağlılığını sürdürmektedir. Aruz ölçüsü eski hakimiyetini koruduğu gibi Dîvân şiirinin nazım şekilleri ve edebî sanatları da tam olarak bırakılamamıştır. Batı'dan alınan nazım şekillerinin yanı sıra Dîvân nazım şekilleri de kullanılmıştır. Bu tasarruflar, Tanzimat Devri'nde neredeyse her alanda görülen yeni ile birlikte eskinin de sürdürülmesi iradesinin şiir türünde de tezahüründen başka bir şey olarak izah edilemez.[9]

Bu dönemde Dîvân geleneği hakimiyetini korumakla beraber Batılılaşmanın etkisiyle şiirde düzyazıya yaklaşma yönelimlerinin arttığı ve nesir ile yazılan eserlerin çoğaldığı görülür. Dîvân şiir zevkinin yapı ve muhteva yönünden kökten olmasa bile kısmen değişmeye başladığı söylenebilir. Medeniyetin önemli unsurlarından olan edebiyat ve edebiyatın da en önemli türü olan şiirde estetik zevk değişikliği bir anda gerçekleşemez. Şiirde zihniyet değişimi bir süreç sonunda aşama aşama gerçekleşir.

---

[7] Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1995, s. 38.
[8] Akyüz, *a.g.e.,* 1995, s. 40.
[9] *a.g.e.,* s. 42.

Bu asırda alışıldık sözler, mazmunlar tekrarlanmış. Bu sözlerin içerisinde yer yer orijinal ışıldayışlar görülmekle birlikte bu parıldayışlar, asrın Dîvân edebiyatına gerçek manada aydınlık getirmiştir, denemez. Asırlarca Dîvân şiir estetiği ve anlayışı ile duymuş, düşünmüş, sevmiş ve beslenmiş bir edebiyat neslinin hayat ne yolda değişirse değişsin, bu köklü gelenekten ve alışkanlıktan tümüyle kopması tasavvur edilemezdi.[10]

Dîvân şiir estetiği ve anlayışından bağını koparamayan yeni edebiyat dediğimiz Tanzimat edebiyatı uzun bir zaman Dîvân şiiri geleneğinin ölçüsü ve nazım biçimlerini kullanmaya devam etti. Fakat şiirde muhteva değişmiş, artık din ve devlet büyüklerine değil vatan, hürriyet gibi yeni değer ve kavramlara kasideler yazılmıştır.

Ana hatları ile özetlersek XIX. yüzyıl sonları ile XIX. yüzyılın başlarında Dîvân şiiri geleneği zayıf da olsa devam etmiş, Arap ve Fars edebiyatlarının tesiri kırılmış, Batı edebiyatının etkileri özellikle de Fransız edebiyatının etkileri görülmeye başlamıştır. XVIII. yüzyılda başlayan yerlileşme devam etmiştir. Deyim, atasözü gibi yerel kültür unsurları ve motifler şiirlerde yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu durum, Dîvân edebiyatının gerçek hayata, somuta daha çok yöneldiğinin ifadesidir. Bu dönemde yazılan eserlerde bireysel temalar, yaşantılar işlenmeye, sosyal hayat daha somut bir şekilde şiirde görülmeye başlamıştır. Ayrıca XIX. yüzyıldan itibaren yazılan eserlerde dilde sadeleşme eğiliminin arttığı görülmüştür.

Çalışmamızın konusu olan Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, 1877-1939 yılları arasında dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin en sıkıntılı dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarını kapsayan zor bir devirde yaşamıştır. Bu devir, Batı'nın üstünlüğünün her alanda kabul edildiği, dengelerin alt üst olduğu Osmanlının birtakım düzenleme ve yenilikler yaparak toparlanmaya çalıştığı, varoluş mücadelesi verdiği ve yeni bir devletin doğum sancılarının çekildiği bir devirdir.

Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, Osmanlı Devleti'nin siyasî, ekonomik ve toplumsal yönden en zorlu döneminde tahta çıkan II. Abdülhamid'in padişahlık dönemine

[10] Banarlı, *a.g.e.,* s. 830.

tanıklık etmiştir. II. Abdülhamid, zekice siyaseti ile Osmanlı İmparatorluğu'nu otuz üç yıl daha ayakta tutmayı becermiştir. XIX. ve XX. yüzyıllar Türk milleti için her bakımdan son derece sancılı geçmiş, imparatorluk bakiyesinden yeni bir devletin ortaya çıkması ve halkın, aydınların bu yeni duruma uyum sağlaması hiç de kolay olmamıştır.

XX. yüzyıla baktığımızda Balkan ve ardından I. Dünya savaşıyla siyasî, ekonomik ve toplumsal bakımdan adeta çökmüş bir devlet karşımızda görürüz. Bu son derece kötü durumdan edebî hayatın da etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu dönemde çekilen sıkıntıları gören ve yaşayan Türk aydınları edebiyatta milliliği başlatmışlardır.

Çanakkale Savaşı'ndan sonra İstiklal Savaşı da yapacak olan bu milletin gelecekteki milli kahramanları, hep bu zor zamanların gençleri ve genç vatanseverleriydi. İşte bu nedenle yeni Türk devletinin gideceği yol kendiliğinden beliriyor ve 1909 yıllarındaki genç Türk hükümetine ışık tutuyordu.[11]

Bu dönemde aralarında çalışmamıza konu olan Ali Salâhaddin Yiğitoğlu'nun da bulunduğu, Mehmet Akif, Yahya Kemal Beyatlı, Asaf Halet Çelebi gibi Dîvân şiir kültüründen beslenen, geleneğe bağlı ve milli edebiyatçılar yetişmiştir.

Tanzimat'ı Dîvân ve Servet-i Fünun arasında mecazdan hakikate bir köprü olarak değerlendiren Dîvân edebiyatını bir uyku Tanzimat edebiyatını ise bir uyanış bir esneyiş ve geriniş şeklinde tanımlayan, Tanzimat şairlerini Dîvân şiiri nazım şekillerini kullanıp onun kabuller dünyası paralelinde şiir yazdıkları hatta dîvân tertip ettikleri gerekçesiyle eleştiren eski Türk edebiyatı uzmanlarından Abdülbaki Gölpınarlı, Dîvân edebiyatını da orijinal olmaması, İran şiirinin kötü bir kopyası olması, hayattan kopuk olması gibi çeşitli yönlerden eleştirir.[12]

Klasik edebiyat uzmanı olarak kabul edilen bazı yazarlar, bu edebiyatı gözden düşürmek amacıyla adeta özel gayret içerisine girmelerine karşın İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Alvarlı Efe olarak da bilinen Erzurumlu Muhammed Lutfi, Sivaslı Şeyh

[11] Banarlı, *a.g.e.,* s. 1100.
[12] Abdülbaki Gölpınarlı, *Divan Edebiyatı Beyanındadır,* Marmara Kitapevi, İstanbul, 1945, s. 118.

Halid, Osman Kemali ve Mustafa Fehmi Gerçeker gibi Klasik şiir geleneğine bağlı kalarak şiir yazan ve eserler telif eden önemli sanatçılar da yetişmiştir.[13]

II. Dünya Savaşı ile beraber kültürel emperyalizm, özgürlük gibi kavramlar öze dönüşü, tarihî miras ve yerlilikten istifade etme düşüncesini de beslemiştir. Bu dönemde Necip Fazıl, Peyam Safa, Kemal Tahir, Tarık Buğra, Samiha Ayverdi gibi tarihî birikimi esas alan sanatçıların yanında Cemil Meriç, Nurettin Topçu gibi aydınların çabaları göze çarpar.[14]

Bir medeniyet havzasından bir başka medeniyet havzasına geçme zorunluluğunun duyulduğu Tanzimat Dönemi'de ve XX. yüzyılda yaşayan kimi Türk edebiyatçıları Dîvân şiiri geleneği ile bağlarını zihniyet, yapı, muhteva ve söyleyiş bakımından devam ettirmiştir.

Türk edebiyatının başlangıçtan günümüze ana hatları ile incelendiği *Türk İslam Edebiyatına Giriş* adlı eserinde Bilal Kemikli, gelenekle bağ kurma bağlamında XX. yüzyılda Arif Nihat Asya gibi pek çok şairin yeni bir yapı ile tevhid, münacat, naʿt gibi klasik türlerde şiir yazarak gelenekten kopmamamış olmalarına, Yavuz Bülent Bakiler, İlhan Geçer, Mehmet Çınarlı, Cahit Zarifoğlu, Erdem Beyazıt, Sezai Karakoç gibi sanatçıların Dîvân şiiri geleneği ile bağlarını devam ettirmelerine vurgu yapar.[15]

Sonuç itibarıyla Balkan ve I. Dünya savaşları, siyasî, ekonomik ve sosyal yönden zarar görmüş, yıpranmış bir devlet profili ortaya çıkarmış, devletin neredeyse iki asır sürdürdüğü ıslahat istikrarı sağlayamamış ve eski-yeni tartışmalarına yol açmıştır. Yeninin benimsetilmesi için eskiyi unutturma çabası da toplumu her açıdan etkilemiştir. Sanat ve edebiyatta ortaya çıkan farklı edebî topluluklar ve çeşitli fikir akımları edebiyat açısından zenginlik olarak görülse de birbirine zıt edebî anlayışlar oluşturmuştur. Sanat ve edebiyatta meydana gelen bu ayrışma, siyasette de var olan duruma paralel olarak gelişmiştir. XX. yüzyılda yaşayan şairler, Dîvân şiiri geleneği estetik ve anlayışı ile modernleşme çabalarına has Türk şiir zevki ve kültürünün olanaklarından birlikte istifade etme şansına sahip olmuştur.

---

[13] Bilal Kemikli, *Türk İslam Edebiyatı, Giriş,* Emin Yayınları, Bursa, 2010, s. 102-103.
[14] Kemikli*, a.g.e.,* s. 103.
[15] *a.g.e.,* s. 104.

BİRİNCİ BÖLÜM

SALÂHÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

XX. yüzyıl biyografi kaynaklarından *Tuhfe-i Nâilî* ile *Eslâf*'ta Salâhî'ye yer verilmemiştir. Dönemin tezkirelerinden İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri*, Sadettin Nüzhet Ergun'un *Türk Şairleri* adlı eserleri ile Fevziye Abdullah Tansel'in *XX. Asır Türk Edebiyatının Unutulmaması Gereken Şairlerinden Ali Salâhaddin Yiğitoğlu* adlı makalesi Salâhî hakkında bilgi veren kaynaklardır. İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri*, Sadettin Nüzhet Ergun'un *Türk Şairleri* ve bu eserlerin dışında üç ayrı hal tercümesinden faydalandığını belirten Fevziye Abdullah Tansel, makalesinde Salâhî hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Fevziye Abdullah Tansel, bu makalesinde İbnülemin Mahmut Kemal ile Sadettin Nüzhet Ergun'un Ali Salâhî hakkında bilgi verirken kendisi tarafından yazılan hal tercümelerine dayandıklarını ifade eder. Bu üç kaynak dışında *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi, Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* gibi kaynaklar ise bu üç kaynaktan birebir aktarma denebilecek nitelikte bilgiler vermektedir.

Manzum ve mensur eserlerinde Salâhî ve Ali Salâhî mahlaslarını kullanan Ali Salâhaddin Yiğitoğlu'nun hayatı hakkındaki değerlendirmelerimizi bu üç kaynağı esas alarak yaptık.

İnal, *Son Asır Türk Şairleri*'nde Salâhî'nin doğum yeri, yılı ve tahsili hakkında bilgi verdikten sonra çeşitli memurluk görevlerini ve muallimlik yaptığı okulları sıralamıştır.

Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, Maarif Nezareti Teftiş ve Muayene Encümeni üyeliğinden emekli Hüseyin Hüsnü Bey'in oğludur. 1877 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Kadırga Rüşti Mektebinde ve İstanbul Mülki İdadisinde tahsilini tamamlayarak diplomasını aldı. Arap ve Farsça dillerinden özel dersler gördü. Fransızca da okudu. Teftiş ve Muayene Encümeni Kaleminde görev aldı. Ayasofya ve Beyazit Rüştilerinde güzel yazı ve Türkçe dersleri verdi. Kütüphaneler müfettişliğinde, tedrisat-ı tadiye ve âliye mümeyyizliklerinde, Bezm-i Alem,

İstanbul, Davutpaşa Sultanileri, Darü'l-Muallimin ve Pertevniyal Lisesinde Arapça, Farça, Türkçe ve Edebiyat dersleri muallimliği yaptı. 1936 yılında kendi isteği ile emekli oldu. [16]

Kaynaklarda evlendiğine veya çocuk sahibi olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmayan Salâhî'nin muallimlik yaptığı Bezm-i Alem Kız Lisesi, Erenköy Lisesi ve Ankara Lisesi için marş sözleri yazdığını, *Aşkın Sesi* adlı muhtasar *Dîvân*'ındaki *Bir Tenezzüh Hatırası* adlı şiirinden onun öğrencileri ile ne kadar samimi olduğunu ve evlatları gibi gördüğü öğrencileri tarafından ne çok sevildiğini anlıyoruz.

Bir ṭarafdan vaṭanıñ sevgili evlādı hele
Hemdem oldu babadan sevgili üstādıyla **[Ms.9/12]**

Yoḳ tekellüfle taşanuʿ ne ṣamīmī bir ān!
Hepsi güller gibi pür-ḫande, nezāhet-efşān **[Ms.9/13]**

İnal, Salâhî'nin biyografisinde devlet kademlerindeki çeşitli memurluk ve farklı mekteblerdeki muallimlik görevlerini saydıktan sonra çevresinde bulunan ve onu etkileyen şahsiyetlere kısaca değinmiş ancak Ergun, bu mevzuda biraz daha ayrıntıya girmiştir.

Ali Salâhaddin, ilk tahsilini babasından aldı. Bazı mekteplerde yazı hocalığı da yapan babası Hasan Hüsnü Bey, hattatlıkta ve kitabette yetkin bir adamdı. Ali Salâhaddin'in hattatlık ve kitabette babasının etkisi büyük olmuştur. Sonra Meclisi Maarif üyesi Esad Efendi'den Arapça dersi almıştır. Yemen alimlerinden Şeyh Mehmed Sanavî, musikişinas, şair Musullu Hâfız Osman gibi şahsiyetlerden ve özellikle Hacı Zihnî Efendi'den de çokça yararlanmış. Farsça tahsilini Esad Efendi'den almış ve *Hâfız Dîvânı*'nı bütünüyle Esad Efendi'den okumuştur. Encümeni teftiş ve muayene üyelerinden Mülkiye Fransızca öğretmeni Lavasi'den de Fransızca öğrenmiştir.[17]

[16] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, C.3, s. 1609.
[17] Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri,* Suhulet Matbaası, İstanbul, 1936, C.1, s. 463.

Salâhî'nin, Arap ve Fars lisanlarından iyi anladığını, bu lisanlarla yazmış olduğu şiirlerinden, nesir parçaları ile tercümelerinden anlıyoruz. Nitekim İnal da Ali Salâhaddin'in tercüme sahasındaki başarısı hakkında *Son Asır Türk Şairleri*'nde:

" *Arab ve Fürs lisanlarında nazm ve nesre muktedir olanlardan idi*. " [18]

şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.

Ali Salâhî'nin fikren gelişip olgunlaşmasında özellikle babası Hüseyin Hüsnü Bey'in önemli tesirleri olmuştur. Bazı mekteplerde hattatlık dersi veren Hüseyin Hüsnü Bey, hat sanatının yanı sıra hitabetiyle de tanınmıştı. Babasının sahip olduğu bu vasıflar, yazısının şeklen güzelliği, edebiyata olan meyli bakımından Ali Salâhî'de de kendini göstermektedir. Elde mevcut, el yazısı ile hâl tercümelerinde, Teftiş ve Muayene Heyeti Reisi Abdullah Hasib ve Hacı Zihnî Efendi'den istifade ettiği kaydedilmiştir.[19]

Hakkında yazılan biyografik kaynaklar ve incelediğimiz eserlerini göz önünde bulundurarak Salâhî'nin hayat çizgisi ve yetiştiği çevreyi incelediğimizde başta babası Hüseyin Hüsnü Bey olmak üzere fikri ve manevi olgunlaşmasında Hacı Zihnî Efendi, Esad Efendi, Hâfız Osman ve Abdullah Hasib'in öne çıkan isimler olduğunu görürüz. Salâhî'nin milletin irfan hocası olarak nitelendirdiği ve *Meşâhirü'n-Nisâ* eseriyle tanınan Zihnî Efendi'nin ölümü dolayısıyla *Dîvân*'ında yer verdiği mersiyede ona karşı hayranlığını dile getirmiştir. Salâhî'nin Zihnî Efendi kadar etkilendiği bir başka şahsiyet, musikide ve hitabette üstad olan Musullu Hâfız Osman'dır. *Dîvân*'daki birkaç şiirde Salâhî'nin musikiye ilgisi ve bu alandaki bilgisi açıkça görülmektedir. Salâhî, manevi bakımdan kendisine tesir eden ve Mevlevilik tarikatına bağlı önemli bir şahsiyet olan Hâfız Osman için bir kaside yazmıştır. Esad Efendi ve Abdullah Hasib'den ise Arapça ve Farsçasını ilerletmek bakımdan istifade etmiş ancak *Dîvân*'ında bu iki isme yer vermemiştir.

Çocukluğundan itibaren şiir yazmaya başlayan Ali Salâhaddin, on dokuz yaşındayken Hersekli Arif Hikmet'in bir gazeline tahmis yazmış ve Arif Hikmet tarafından takdir edilmişti. Ali Salâhaddin'in ilk şiirleri Halil Edib'in dergisinde yayımlandı. 1908 ınkılabından sonra Refei Avnî'nin yayımladığı ve haftalık çıkan

[18] İnal, *a.g.e.,* s. 1609.
[19] Fevziye Abdullah Tansel, "XX. Asrın Unutulmaması Gereken Şairlerinden Ali Salâhaddin Yiğitoğlu", *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi,* S.3, 1973, s. 266.

Merâm'da da şiirleri yayımlandı. Bu dergide edebî yazılar yazardı. Sonra *Misbah, Beyânü'l-Hak, Sırât-ı Müstakîm* gibi dergilerde bazı şiir ve yazıları yayımlandı.[20]

İslamcılık fikrine bağlı Mehmed Akif ve arkadaşlarının eserlerinin basıldığı *Sırât-ı Müstakîm* sonraki adıyla *Sebîlü'r-Reşâd*'da şiirleri yayımlanan Salâhî'nin özellikle İslam tarihi ile ilgili manzum hikâyelerinde ve Milli Mücadele temalı şiirlerinde Mehmed Akif üslûbunun tesirleri açıkça görülür.

Salâhî'nin iki eseri basılmıştır. Bunlardan biri Musullu Hâfız Osman'ın takdim ve takdir yazısını içeren mensur bir eser olan *Mehâsin-i Ahlâk,* diğeri ise çalışma konularımızdan biri olan olan *Aşkın Sesi* adlı *Dîvân*'dır. Bu iki matbu eser dışında aralarında yine çalışma konumuz *Nuhbetü'l-Emsâl*'in de olduğu çok sayıda Arapça tercüme eser ile şiir defterleri bırakan Salâhî, İbnülemin Mahmut Kemal'in talebi üzerine verdiği hâl tercümesinde bu eserlerine kısaca değinmiştir.

Yetiştiği kültür çevresi, edebî muhit, ders aldığı hocalar Salâhî'yi üretken bir şair kılmıştır. Ancak Salâhî, günümüze kadar yeterince tanınmamış, eserleri hak ettiği ilgiyi görmemiştir. Hayatı hakkında da bilgiler oldukça sınırlıdır. Salâhî ve eserlerine dair en fazla bilgiye sahip Tansel, makalesinin sonunda Salâhî'yi Dîvân edebiyatı şiir geleneğinin sönmeye başladığı XX. yüzyılın ilk yarısında yaşayan ve döneminin şairleri arasında, dinî, tasavvufî ve ahlakî şiirin unutulmaması icap eden önemli temsilcilerinden biri olarak değerlendirmiş vefat tarihi ve yeri ile ilgili kısaca bilgi vermiştir.

İstanbul Kız Lisesi, Erkek Muallim Mektebi, Davutpaşa ve Üsküdar Orta Mektebleri ile Hayriyye ve Pertevniyal Liselerinde Türkçe ve Edebiyat dersleri vermiştir. 1936'da yılında elli dokuz yaşındayken kendi isteği ile Pertevniyal Lisesi'nden emekli olmuştur. Son yıllarında akciğer kanserinden rahatsız olan Salâhî, İstanbul'da, Gureba Hastanesinde, 19 Zi'lkade 1358 (31 Aralık, 1939) tarihinde vefat etmiş ve Merkez Efendi Mezarlığı'na defnedilmiştir.[21]

[20] Ergun, *a.g.e.,* s. 463.
[21] Tansel, *a.g.m.,* s. 266.

1.2. Edebî Şahsiyeti

1.2.1. Mahlası

Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, *Dîvân*'ında *Gazeliyyat* bölümündeki gazeller ile Farsça şiirlerinde mahlas kullanmış, geri kalan şiirlerinde ise mahlas kullanmamıştır. Bu durum, Ali Salâhaddin'in hem Dîvân şiiri geleneğinden hem de yeni şiir anlayışından etkilenmiş olması ile izah etmek mümkündür. Dergilerde yayımlanan bazı şiirlerinde ise Ali Salâhî ismini kullanmıştır.

Dîvân şiiri geleneğinde gelişigüzel seçilmeyen mahlasta şairin kişiliğini veya öne çıkan bir eğilimini ya da gönlünde yaşattığı, idealize ettiği, bir vasfı yansıtmasına dikkat edildiğinden her mahlas bilinçli bir şekilde ve itina ile alınmıştır.[22]

Ali Salâhaddin Yiğitoğlu da gazellerinde ve Farsça şiirlerinde tasavvufî kimliğinin bir yansıması ve mizacına uygun olarak "İyi duruma gelme, düzelme, doğruluktan, dürüstlükten ayrılmama, dinin yasakladığı şeylerden kaçınma" gibi anlamlara gelen ve ikinci ismi Salâhaddin'in kısaltılmış şekli olan Salâhî takma ismini kendine uygun görmüştür.

1.2.2. Şairliği ve Etkilendiği Şahsiyetler

Salâhî, Dîvân şiiri zevki ile kültürünün ve Tanzimat sonrasını önceki dönemlerden ayıran modernleşmeye özgü şiir zevki ve kültürünün sunduğu imkanlardan birlikte yararlanmıştır. *Dîvân*'ında Batı'dan alınan sone nazım şekli ile bir şiir, çapraz diziliş (rimes croisées) nazım şekliyle de iki şiir bulunmaktadır. Aruz vezniyle klasik nazım şekillerinden murabba, muhammes müseddes gibi türleri kullanmakla beraber bu nazım şekillerinde yapı olarak değişikliğe gitmiş nazım şekillerindeki bu yenilik Tanzimat döneminde başladığı için Tanzimata özgü diyebileceğimiz her bendi kendi içinde uyaklı murabba, muhammes ve müseddesler yazmıştır. Tanzimat sonrası başlayan şiirdeki yeni anlayışın gereği olarak bazı gazellerinde ise içerik olarak değişikliğe gitmiş, başlığı ve konu bütünlüğü olan gazeller yazmıştır.

---

[22] Ömer Faruk Akün, *Dîvân Edebiyatı*, İsam Yayınları, Ankara, 2013, s. 45.

Klasik Türk şiirinin iyice gözden düştüğü ve bu geleneğin temsilcilerine nadiren rastlandığı XX. yüzyılda yaşayan Salâhî, gelenekten ayrı düştüğü hususlardan biri de soyut ve bireysel temalardan sosyal temalara yönelmesidir. Salâhî XX. yüzyıl dinî-tasavvufî şiirin temsicisi olarak Dîvân şiiri geleneğinden farklı olarak yaşadığı dönemin adeta fotoğrafını çekmiş, döneminin tarihî ve sosyal hadiselerine tanıklık etmiştir. Milli Mücadele temalı *Dumlupınar Şehîdlerine, İzmir'e Kavuştuk, Şânlı Ordu ve Hasbihâl-i Hilâl g*ibi şiirleri dinî ve milli bir duyarlılıkla yazılmıştır. Vatan, bağımsızlık, zafer coşkusunun vurgulandığı bu şiirlerinde Mehmet Akif ve Namık Kemal'in coşkun üslûplarından etkilenme vardır. Gelenekten farklı olarak özellikle bu tarz tarihî hadiseleri işlediği şiirlerinde ve diğer şiirlerinde anjambman olarak tanımlanan cümlelerin bir dizede bitmemesi, öteki dizelere sarkması, konu ve anlam bütünlüğünün olması edebiyatta yeni anlayışların sonucudur.

Ey şānlı ordu sensiñ miṣbāḥı kārzārıñ
Seyfiñde müncelīdir āyāt-ı Ḳirdigārıñ **[K.3/1]**

İstānbūl'a girince zīncīri ḳahrı ḳırdıñ
Bir ānlı şān ḳazandı nām-ı fütūḥkārıñ! **[K.3/2]**

Salâhî Dîvânı'nda bazı şiirlerde yeni anlayışın gereği olarak realiteye uymayan tasvirler yerini gerçekçi tabiat tasvirleri, yaşanılan somut mekanların tasvirine bırakmıştır. Bu tespitimize örnek olarak Salâhî'nin Lale Devri'nin meşhur gezinti yerlerinden olan Göksu'ya öğrencileri ile beraber yaptıkları gezintiyi Nedimâne bir üslûpla anlattığı *Bir Tenezzüh Hatırası* şiiri verilebilir.

Eylediñ ʿazm-i sefer Gökṣu'ya, Ḳuytudere'ye
O nezīhāne tenezzüh ne ṣamīmī ġāye! **[Ms.9/1]**

Ḳol ḳanat açmada gūyā ki bütün meşcereler
Ṣanki esrārını Gökṣu bize ifṣā eyler! **[Ms.9/3]**

Salâhî, hece ölçüsüne itibar etmemiş, hep aruzu kullanmıştır. Klasik nazım şekillerinin yanında sınırlı sayıda da olsa Batı'dan alınan nazım şekillerini de kullanmıştır. Salâhî'nin dili işlediği derin felsefî fikirler nedeniyle ağırdır. Yetiştiği sosyal ve kültürel çevre ile dinî, felsefî eserlerin en nitelikli olanlarını çokça okumasıyla edindiği bilgiler, Salâhî'yi bu kulvarda yazdığı şiirlerde başarıya ulaştırmış ve onu XX. asrın ilk yarısında yaşayan şairler arasında, dinî, tasavvufî ve ahlakî şiirin önemli bir temsilcisi konumuna getirmiştir.[23]

Salâhî'nin *Aşkın Sesi* adlı *Dîvân*'ında yer alan şiirleri konu bakımından çeşitlilik arz eder. Çevresinde yaşanan sosyal ve tarihî hadiseler, doğa güzellikleri onun için birer esin kaynağıdır. Gazelleri ise çoğunlukla tasavvufî içeriklidir. Dinî-tasavvufî şiirlerini en başarılı, en güzel şiirler olarak gören Tansel, dinî-tasavvufî şiirlerdeki başarısını yetiştiği kültürel çevre, aldığı eğitim ve çokça okuduğu nitelikli kitaplara bağlamış, örnek olarak da *Levh-i Kaza, İlhâm-ı Kur'an, Hayat, Toprak* gibi şiirlerini zikretmiştir. Tansel; kış, bahar, hazan gibi tabiat güzelliklerini işleyen şiirlerini dinî-tasavvufî ve felsefî şiirleri kadar başarılı bulmamıştır.

Salâhî'nin bazı gazellerinde Fuzûlî tesiri görülür. Salâhî'nin özellikle yalnızlık temalı "*–dan gayrı redifli"* bir gazelinde kullanılan vezin kalıbı, beyit sayısı ve üslûp dikkate alındığında bu tesir daha net görülür.

Ne yanar kimse bana ateş-i dilden özge
Ne açar kimse kapım bad-ı sabadan gayrı [24]

Bir gelen yoḳ yanıma bād-ı ṣabādan ġayrı
Ses veren yoḳ sesime āh-ı ṣadādan ġayrı **[G.50/1]**

Dîvân'da *Felsefe-i Hakikat* adlı muhammeste muhteva ve üslûp bakımından hikemî tarzın temsilcisi olan Nâbî'nin etkisi görülür. Bu şiirin özellikle dördüncü bendinde Nâbî'nin:

Ne sendendir, ne bendendir, ne çarh-ı kineverdendir
Bu derdi ser-humârın neş'e-i câm-ı kaderdendir [25]

---

[23] Tansel, *a.g.m.,* s. 282.
[24] Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel vd., *Fuzûlî Dîvanı,* Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. 263.
[25] Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, MEB Yayınları, İstanbul, 1997, s. 528.

matlalı gazelinin etkisi hissedilir.

Bu pīç u tāb-ı insāna ümīd-i ġam fezādandır
Ḳıyāmetler ḳoparmaḳ şīve-i ḥükm-i ḳażādandır
Bütün feryād-ı āteş-bārlar ʿaks-i sadādandır
Ne sendendir, ne bendendir, ne de bir mācerādandır
Bu baḫt-ı kec-reviş īcāb-ı taḳdīr-i Ḫudā'dandır **[Mh.1/4]**

Yine *Hikemî Parçalar* başlıklı ve her beyti kendi içinde uyaklı mesnevi şeklinde yazdığı bir şiirindeki beyitler, hikmet edebiyatının üstadı olarak bilinen Nâbî'yi çağrıştırmaktadır.

ʿAṭāletle ne mümkün nāʾil-i mecd ü şeref olmaḳ
Bütün bir devr-i devr-ā-devrdir māhı ḳılan parlaḳ **[Ms.3/11]**

Salâhî'nin ahlakî-hikemî mesajlar içeren çok sayıda mesel, hikmet, beyit ve dörtlüklerden oluşan *Nuhbetü'l-Emsâl ile Mehâsin-i Ahlâk* gibi didaktik eserler yazmış olması, yanı sıra Fars edebiyatının ünlü *Gülistan ve Bostan* şairi Saʿdî'ye bir kaside yazmış olması, Saʿdî'ye hayranlık duymasının, onun tasavvufî-ahlakî şiir anlayışından etkilenmesinin sonucudur.

Saʿdī hezār-ı gülşen-i herdem-i bahārdır
Saʿdī bahār-ı dem-be-dem-i nefḥa-bārdır! **[K.1/1]**

Nezīh olsun denāʾetden yeter ki ʿırż u nāmūsuñ
Temizdir giydiğiñ şeyler velev köhne, palās olsun **[Ms. 3/1]**

Kimseye ḫayrı olmayan zengin
Yaġmuru olmayan buluṭ gibidir (s. 113)

Salâhî'nin Saʿdî'nin yanı sıra Fars edebiyatının önde gelen lirik şairlerinden Hâfız-ı Şîrâzî'den de etkilendiğini görüyoruz. *Dîvân*'ın çevirisini yaptığımız Farsça şiirler kısmında Salâhî, Hâfız-ı Şîrâzî'nin,

Ey nesîm-i seher ârâmgeh-i yâr kucâst
Menzil-i ân but-i âşıḳ-kuş-i ayyâr kucâst [26]

[26] Hafız-ı Şirazî, Hâfız Dîvânı, (Çev. Abdülkadir Gölpınarlı), MEB Yayınları, İstanbul, 1992, s. 81.

matlalı gazeli ile

An siyeh çerde ki şîrînî-i âlem bâ-ûst
Çeşm-i meygûn, leb-i handân, dil-i hurrem bâ-ûst [27]

matlalı gazelini tahmis etmiştir.

Salâhî'nin,

Bir zamân dergâh-ı dilde hây u hûlar var idi
Zevk-i dilden anlayan Allah-gûlar var idi [28]

matlalı gazelinin Nedim'in,

Sînede evvel ne muhrik ârzûlar vâr idi
Lebde serkeş âhlar âteşli hûlar vâr idi [29]

matlalı gazeline nazire olması ve diğer nazım şekillerine göre gazellerinin bir kısmındaki görece sade dil, sözcük, ses tekrarları ve rediflerle sağlanan güçlü ahenk bakımından Lale Devri Dîvân şiirinin güçlü şairlerinden Nedim'den de üslûp yönüyle etkilendiğini gösterir.

Hemzebān yoḳ mahrem-i esrār olan bir yār yoḳ
Dīde-i bīdār yoḳ hem ʿāşıḳ-ı dīdār yoḳ **[G.30/1]**

Bir elde gül, bir elde mül gazel-serā olup da sen
Ṭarab-serā-yı ḳalb-i pāke neşʾe-bār olur musuñ **[G.34/4]**

Salâhî, Yenişehirli Avnî'nin beytü'l-gazel diyebileceğimiz meşhur,

Âblar dûlâblar yek-digerinden âh eder
Birbirinden müşteki mağdurlar gaddârlar [30]

beyitinde geçen "*Birbirinden müşteki mağdurlar gaddârlar*" dizesini *Feryâd* adlı müseddesinin son bendinde tırnak içinde alıntılayıp aynen kullanmıştır.

---

[27] Şirazî, *a.g.e.,* s. 20.
[28] Tansel, *a.g.m.,* s. 279.
[29] Şevket Kutkan, *Nedim Divanı'ndan Seçmeler*, Ankara, 1992, s. 121.
[30] Lokman Turan, *Yenişehirli Avnî Bey Divanı'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şuara ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş,* (doktora tezi), Atatürk Üniv., Sosyal Bilimer Enst., 1998, s. 744.

Ṣadme-i fikr u naẓardan berḳ-i ateş-bārlar
Müncelī olmuş da Nemrūdāne hep inkārlar
Rū-nümā olmaḳda ḥayfā vāy gidi hüşyārlar!
Münʿakis āvāzdan mı nāle-i kuhsārlar?
Çarpışan ecrāmdan mı yoḳsa āh u zārlar?
"*Birbirinden müştekī mağdūrlar, ġaddārlar*! " **[Msd. 5/6]**

Salâhî, ayrıca tasavvufî fikirlerinden etkilendiği Yenişehirli Avnî'nin,

Dil-dâre degül bir dil-i şeydâ mütehayyir
Envâr-ı tecellâsına Mûsâ mütehayyir [31]

matlalı gazeline nazire yazmış, bir bakıma ona olan hayranlığını ortaya koymuştur.

Leylā'ya süveydā, dil-i şeydā müteḥayyir
Sevdā-yı süveydāya da leylā müteḥayyir! **[G. 2/1]**

Salâhî, kaside ve gazellerinde "vatan, hürriyet, hak, adalet" gibi yeni konu ve temaları coşkun bir söyleyişle işleyen, İslamcılık akımının temsilcilerinden Tanzimat şairi Namık Kemal'in iki gazeli ile iki beytini tahmis etmiştir. Salâhî'nin Namık Kemal gibi şiirlerinde toplum ile ilgili yeni kavramları kullanması, milli mücadele temalı şiirlerindeki çoşkun söyleyişi, bizi çağdaşı olduğu vatan şairinin özellikle de vatan, zulüm ve istibdat temalı şiirlerinden etkilendiği sonucuna ulaştırır.

Rūḥ-ı feyż-ā-feyż-i *ḥürriyyet* cihān-ı lā-yezāl
Zīr ü bālā maẓhar-ı iclāl-ı Rabb-i ẕü'l-Celāl
Bir tecellīzār-ı şevḳ-ā-şevḳdir işte şu ḥāl
Ben esīr-i ʿaşḳıyım sulṭān-ı ḥürriyyet Kemāl
Ālem-i yekser ʿalāʾiḳden ser-āzād etse de [32] **[T.1/12]**

Rüsūm iʿtilādan, şāʾibāt-ı māsivādan geç
Ridā-pūş-ı melāmet ol Ṣüreyyā'dan ṣerādan geç
Yoluñ uġrarsa ḳorḳma meşhed-i kerb ü belādan geç

[31] Turan, *a.g.t.*, 731.
[32] Sadettin Nüzhet Ergun, *Namık Kemal, Hayatı ve Şiirleri,* Yeni Şark Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s. 95.

Ḥüseynī meşreb ol bir cān için havf u recādan geç
Feżā-yı Kerbelā-yı ʿaşḳa gir merdāne merdāne[33] **[T.3/1]**

Şiirlerinde felsefî düşünceler, ölüm duyguları ve insan kaderi gibi tema ve konular üzerinde durması, Abdülhak Hamit Tarhan'ın üç şiirine nazire yazmış olması bakımından Salâhî üzerinde Türk edebiyatında "şiire metafizik ürpertiyi getiren şair" olarak da bilinen Hamit'in yoğun tesiri olduğunu gösterir.

Salâhî'nin,

Ẓünūn içinde naẓar nehc-i Ḥaḳḳı fārıḳdır
Fünūn içinde cünūn nāṭıḳ-ı ḥaḳāyıḳdır **[G.1/1]**

matlalı gazeli Hamit'in,

Benim bugün sanırım, gördüğüm fenâlıkdır.
Demem ki böyle fenâlık Hudâ'ya layıkdır. [34]

matlalı gazeline, Salâhî'nin,

Gezer ḫayāl-i muḥabbet seḥāb şeklinde
ʿAyān olur baña yārim nikāb şeklinde **[G.3/1]**

matlalı gazeli, Hamit'in,

Evet, hakîkat-i eşya türâb şeklinde!..
Bunun edillesi var, bî-hisâb şeklinde. [35]

matlalı gazeline, yine Salâhî'nin,

Ḥamiyyetiyle tefāḫür-sezādır insāna
Biraz da şor baḳalım ol suʾāli vicdāna. **[G.5/1]**

matlalı gazeli, Hamit'in,

Hudâ önünde gerek bir vazife insana
Ki bilmeden bunu ifâ eder o bîgâne.[36]

matlalı gazeline nazire olarak yazılmıştır.

Salâhî, Tevfik Fikret'in üslûbundan etkilenerek, Fikret'in gençlik dönemi aşk temalı gazellerinden,

---

[33] Ömer Faruk Akün, *Namık Kemal'in Mektupları,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1972, s. 514.
[34] İnci Enginün, *Abdülhak Hamid Tarhan Bütün Şiirleri,* 3. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 2019, s. 185.
[35] Enginün, *a.g.e,* s. 189.
[36] *a.g.e,* s. 186.

Bir çehre isterim ki, hayâl, anlaşılmasın;
Bir nükte-i cemâl ki lâl, anlaşılmasın.[37]

matlalı gazeline nazire yazmıştır.

Bir hāle isterim ki hilāl añlaşılmasın
Bir leyl isterim ki ẓılāl añlaşılmasın [G.8/1]

Salâhî'nin Mehmed Akif ve arkadaşlarının eserlerinin yer aldığı *Sırât-ı Müstakîm*'de şiir ve yazıları yayımlanmıştır. Salâhî, Mehmed Akif'in üslûbundan etkilenmiş, bazı manzumelerinin konularını Akif gibi İslam tarihinin hamasî, milli ve ahlakî dersler alınabilecek vakalarından seçmiştir. *Telehhüf-i Mâder* serlevhalı şiiri, son Endülüs hükümdarlarından Ebû Abdullah Muhammed b. Ali namı diğer Abdullah es-Sagir'in annesi Aişe'nin oğluna azar içeren hitabı şeklinde düzenlenmiştir. İslam tarihinden esinlenen Salâhî'nin bu tarz şiirlerinde, üslûp ve seçilen güçlü kadın karakterler bakımından Mehmed Akif'in manzum hikâyelerinin etkileri açıkça görülmektedir.

Salâhî'nin dinî-tasavvufî ve ahlâkî fikirlerini içeren *Kibir ve Azamet, Felsefe-i Hakîkat, Vicdân, Toprak* serlevhalarını taşıyan şiirleri Arapça ve Farsçaya hakimiyetini bu dillerin edebiyatlarına vukufiyetini göstermesi bakımından önemlidir.

Gerek *Dîvân*'ında gerekse de *Nuhbetü'l-Emsâl*'de cehalet, ye's ve tembelliğin topluma zararlarını dile getirmesi, azmi, çalışmayı, güzel ahlakı, doğruluğu ve dürüstlüğü sıklıkla kullanıp yüceltmesi yönüyle de Akif etkisinden söz edilebilir.

Devāsı olmayan bir ḫastalıḳ ancaḳ belāhetdir
Müdāvātı ḳolay ʿillet de bi'n-nisbe cehāletdir [G.14/1]

ʿAzm u ṣebāt ādemi neyl-i merām eder
Aldırmayan mezāḫma dünyāyı rām eder (s. 40)

[37] Tevfik Fikret, *Rübab-ı Şikeste,* (hzl. İbrahim Tüzer, Selçuk Atay), 3. Baskı, Akçağ Yay., Ankara, 2019, s. 483.

Salâhî'nin *Hasbıhâl-i Hilâl* şiiri ile *İstiklal Marşımız* arasında kullanılan kavramlar ve imgeler yönüyle benzerliklerin yanında Salâhî'nin söz konusu şiirinde tıpkı *İstiklâl Marşı*'ında olduğu gibi çoşkun bir söyleyiş ve hitabet üslûbu görülür.

Şımarıḳlıḳ yeter **ey ḥaddinî bilmez unṣur !**
Azıcıḳ maskeni ḳaldır bu tecāvüz çoḳtur **[Ms. 2/1]**

Benim īmān gibi hīç ölmeyecek rūḥum **var [Ms. 2/5]**

O eẕānlar yine **çın çın ötüyor ḳorḳma ṣaḳın [Ms. 2/16]**

Şühedā maḳberesi **toprağımıñ** ẕerreleri **[Ms. 2/22]**

O benim sevgili **yurdum** ona toz ḳondurmam **[Ms. 2/24]**

Parlayan ḳanlarımıñ ḳaṭresi bir **yıldız**dır **[Ms. 2/2]**

Salâhî'nin *Dîvân*'da keman, tanbur gibi musiki aletlerini ve bu aletlerin ruh dünyamızdaki etkilerini anlattığı *Kemân u Tanbûr, Şerhu's-Sudûr Fî Nağmeti't-Tanbûr* adlı şiirleri, özelllikle Hâfız Osman'dan aldığı musiki eğitiminin edebî verimleridir. Salâhî'nin *Mehâsin-i Ahlâk* adlı mensur eserinde Hâfız Osman tarafından takdim ve takdir yazısı bulunması onun tarafından teşvik ve takdir edildiğini gösterir. Tansel'in makalesinde yer verdiği ancak *Aşkın Sesi* adlı *Dîvân*'da yer almayan Hâfız Osman methiyesinde Salâhî'nin, Hâfız Osman'ın sesinin güzelliğini, musiki ve güzel konuşma sanatındaki kudretini ve şiirlerini övmesi ondan ne derece etkilendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Yaşa Osmân-ı latîfü'l-elhân, rûh-ı Dâvud'u kılarsın ihyâ
Mûsıkî fenni seninle kâim, olamaz kabına İshâk resâ [38]

Salâhî, *Şerhu's-Sudûr Fî Nağmeti't-Tanbûr* adlı mesnevi tarzında yazdığı şiirini Tanbûrî Cemil Bey'in oğlu Mesud Cemil için yazmış ve bir beyitte "mesud" sözcüğünü tevriyeli kullanmıştır. Salâhî, bu mesnevisinde ölçü ve ahenk bakımından tanburdan ilham aldığını ifade etmiştir.

Doġrusu **(mesʿūd)**suñ ey sāz-ı bī-miṣl u [bī]-ʿadīl
Dem-be-dem demsāzıñ olduḳça nidā-yı yā Cemīl **[Ms.8/11]**

[38] Tansel, *a.g.m.* s. 269.

Sīne-i ṣāfiñdakī her tel birer āh-ı medīd
Şiʿrimiñ vezniyle āhengi teliñden müstefīd [Ms.8/5]

Salâhî, *Dîvân*'ında o devrin Şark dillerini en iyi bilenlerinden, Arapça öğretimi için bir dizi kitap yazmış ve bu hususta bir yeni bir yol açmış olan, dinî ilimler alanında üstad olarak bilinen özellikle de *Meşâhirü'n-Nisâ* adlı eseri ile tanınan Hacı Zihnî Efendi'nin vefatı dolayısıyla bir mersiyeye yer vermiştir. Milletin irfan hocası olarak nitelediği Hacı Zihnî Efendi hakkındaki, *Zihnî Efendi'ye* serlevhalı mersiyesinde Salâhî'nin hayat ve ölüm hakkında felsefî fikirlerini görmek mümkündür.

Nerede bizde o diḳḳat o baṣīret heyhāt
Ne teʿāmī bilemem yoḳsa muʿammā mı hayāt! [Ms. 6/26]

Çeşm-i diḳḳat gibi biñlerce şikāf- ı ḥayret
ʿAdem-ābāda baḳarlar da alırlar ʿibret [Ms. 6/25]

Salâhî, şahsiyetine hayran olduğu hocası, son devir Osmanlı alimlerinden müderris Hacı Zihnî Efendi'nin ölümü dolayısıyla yazdığı mersiyesine yaşadığı büyük üzüntüyü aksettirmiştir.

Bu ne boşluḳ, bu ne fıḳdān, bu ne esrār-ı İlāh
Ḫˇāce-i ʿilm ü edeb göçdü cihāndan eyvāh! [Ms. 6/1]

Milletiñ ḫˇāce-i ʿirfānına lāḳayd olmaḳ
Ḳoca bir ḳavmiñ olur maḥvına bādī-i mutlāḳ [Ms. 6/14]

Dîvân'da Naʿt-ı Nebevî'den hemen sonra Hz. Ali için *Der Vasf-ı Seyyidi'l-Evliyâ Sâlâr-ı Kavâfil-i Şühedâ Hazret-i ʿAlî* serlevhalı sekiz bentlik bir müseddes-i mütekerrir yazmış olması hem Türkçe hem de Farsça gazellerinde Hz. Ali'nin lakapları olan Bu Türab, Haydar ve Murtaza'yı özellikle tasavvufî bağlamda sıklıkla kullanması, yine birçok şiirinde ehl-i beyte telmihte bulunması Salâhî'nin ehl-i beyte gönülden bağlılığının özellikle de Hz. Ali'ye taşkın bir muhabbet duymasının tezahürüdür.

Ḫākpā-yı Bū Türāb olmaḳ Ṣalāḥī bir şeref
Mürg-i lāhūtī nevādır rūḥ-ı ser āzādımız [G.28/8]

Kerbelā yādıyla āġlarsa Ṣalāḥī çoḳ mudur
Hubb-ı ehl-i beytdir āyīnimiz, ḳānūnumuz [G.25/5]

1.3. Tasavvufî Şahsiyeti

Salâhî'nin *Aşkın Sesi* adlı *Dîvânı*'nı incelediğimizde tevhid ve naʿtların özellikle de Türkçe ve Farsça gazellerin üslûbunu ve içeriğini belirleyen en önemli unsurun tasavvuf düşüncesi olduğunu görürüz.

Salâhî, *Dîvân*'ındaki gazellerde aşk, dergah, pir, tecelli, masiva, istigna, veli, fenafillah, beka, vahid, kesret, hırka, tecrid, terk, melamet, keşf gibi tasavvufî terimlere sıklıkla yer vermiştir. *Ali Salâhaddin Dîvânı' nın İncelenmesi* bölümde *Tasavvufî Unsurlar* başlığı altında bu kavramlar ile ilgili beyitlere genişçe yer verilmiştir.

Dîvân'ın *Gazeliyyat* bölümündeki gazellerin neredeyse tamamında tasavvufî temalar işlenmiştir. Salâhî'nin gazellerinde *Hüsn ü Aşk*'ta geçen kimi tasavvufî sembolleri çağrıştırması, bir beytinde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Şems gibi mutasavvıfları anması, Mevlevî dedesi Şeyh Galib'in,

Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düştü
Dayanır mı şişedir bu reh-i seng-sâre düştü [39]

matlalı gazeline nazire olarak,

Yine çeşm-i girye-bârım reh-i ʿaşk-ı yâre düşdü
Nigeh-i tegâfülünden gönül âh u zâre düşdü [40]

matlalı bir gazel yazmış olması Salâhî'nin Şeyh Galib'in tasavvuf anlayışından etkilendiğini düşündürmektedir.

[39] Haluk İpekten, *Şeyh Galip, Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, ss. 129- 132
[40] Tansel, *a.g.m.,* s. 279.

Vādī-i ʿaşḳa girilmez ser u cān ḳaydıyla

Ser u cān ḳaydı hevā, silsile-i her mevcūd [G.11/6]

Sāġar-ı ser-şār şundu bir yed-i beyżā-yı ʿaşḳ

Zühre mest ü Şems mest ü Ḥażret-i Ḫünkār mest! [G.9/8]

Salâhî, gazellerinde ene'l-Hak tabirine ve dolayısıyla Hallacı Mansur'a sıklıkla telmihte bulunmuştur.

Āteşleri envār ḳılan sensiñ İlāhī,
Manṣūr'u da ber-dār ḳılan sensiñ İlāhī! [M.1/10]

İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd telakkisinden etkilenen ve aynı zamanda İbnü'l-Arabî şarihi olan Salâhî gazellerinde vahdet-i vücûd anlayışına sıklıkla yer vermiştir.

Ṣūretde teḫālüf sebeb-i vaḥdet-i Ḥaḳ'dır
Ol vaḥdete her keṯret-i eşyā müteḥayyir! [G.2/5]

Salâhî'nin Yenişehirli Avnî Bey'e mesnevi kâfiyesiyle *Merhum Avni Beg* başlıklı bir kasideyle Avnî Bey'in *"- a mütehayyir"* redifli bir gazeline nazire yazmış olması, Avnî Bey'in tasavvuf alayışından özellikle "vahdet-i vücûd" telakkisinden etkilendiğini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca Avnî Bey'in şiirlerinde görülen yoğun ehli beyt sevgisi Salâhî'nin hem Türkçe hem de Farsça şiirlerinde de görülmektedir. İki şair arasında ortak bir diğer özellik de mesnevi kâfiyesi ile kaside yazmış olmalarıdır.

Bir kāʾināt-ı şiʿr idi ʿAvnī zamānıñ
Levḥ-i bülendi ʿarş-ı İlāhī beyānıñ [Ms.10/1]

Şiirlerinde Hz. Ali sevgisi ve ehli beyte olan bağlılığını tasavvufî bağlamda sıklıkla ele alıp işlemesi her ne kadar akıllara Salâhî'nin Bektaşi-meşrep bir şair olabileceği düşüncesini getirse de Farsça bir gazelini tahmis ettiği Abdülkâdir-i Geylânî, Hazreti Hünkâr olarak nitelediği Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Veysel

Karanî (bir beytinde Üveysî-meşreb olduğunu belirtir) gibi manevi önderlere olan muhabbetini şiirlerinde sergilemesini göz önüne aldığımızda Salâhî'nin genel manada İslam büyüklerine özellikle de Hz Ali'ye muhabbet beslediğini söyleyebiliriz.

Yemen'dir uğrağı enfâs-ı Rahmân'ın zihî enfâs
Üveysîlik Salâhî meşreb-i sâfın Aden'den geç [41]

1.4. Eserleri

1.4.1.Telif Eserleri

1.4.1.1. Aşkın Sesi

Salâhî'nin 1925'te *Aşkın Sesi* adlı kitabı basılıncaya kadar şiirlerini 9 adet şiir defterine yazmıştır. *Aşkın Sesi*, bu defterlerdeki çok sayıda şiirden seçilenlerin derlenmesiyle yayıma hazırlanmıştır. Bu *Dîvân*'da bir araya getirilen şiirlerden bazıları, söz konusu defterlerde yer almadığından, bu şiirlerin çeşitli dergilerde neşr edilmiş şiirleri arasından intihap edilmiş ya da bir başka yere kaydettiği şiirler olduğunu çıkarabiliriz.[42]

Aşkın Sesi adlı *Dîvân*, Salâhî'nin 1925'de yayımlanan basılı yegâne şiir kitabıdır. Salâhî, bu eserinin ön söz niteliğindeki *Birkaç Söz* kısmında, o tarihe kadar yazmış olduğu şiirlerinden çoğunun Sultan Ahmet yangınında kitapları ile birlikte kül olduğunu, geri kalan bir kısmının da toprak zerreleri gibi şuraya buraya dağıldığını, elde kalanları, değersizliğinden dolayı bastırmak istemediğini fakat talebelerinin arzu ve ısrarlarına dayanamadığını kaydetmiştir. Onların çabaları ile mevcut şiirlerinden seçilenler bir defterde toplanmış, kendisi bunları gözden geçirip herhangi bir düzeltme ve değiştirme gereği dahi duymamış, hatta kitabına *Aşkın Sesi* adını uygun bulan da talebelerinden biri olmuştur, şeklinde *Dîvân*'ının kısaca öyküsünü yazmıştır

Aşkın Sesi adı verilen *Dîvân*'ı üç bölüme ayırmak mümkündür. Birinci bölümün başında, *Tevhîd-i Bâri, Naʿt-ı Nebevî* ve Hz. Ali hakkındaki şiirlerden

[41] Tansel, *a.g.m.* s. 279.
[42] *a.g.m.,* s. 266.

sonra, farklı tema ve konularda şiirler yer almaktadır. *Gazeliyyat* adı verilen ikinci bölümüde ise gazeller kâfiyelerinin son harflerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Üçüncü bölümde yalnız Farsça gazel ve tahmisler bulunmaktadır. Gazeller dışında bütün şiirlerin sonunda yazıldıkları tarihler vardır. *Dîvân*'da birinci bölümde 48, ikinci bölümde 45, üçüncü bölümde 12 toplamda 105 adet şiir mevcuttur.

Tez çalışmamızın *Dîvân* ile ilgili kısmını bitirip *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı tercüme eserle ilgili kısmına başladığımız süreçte *Dîvân*'la ilgili yeni yapılmış iki çalışma tespit ettik. Bunlardan birincisi Ayşe Sağlam ve Mustafa Yiğitoğlu'nun inceleme-metin şeklindeki çalışmalarıdır. Bu çalışmada *Dîvân*'daki şiirlerin muhtevaları genel bir incelemeye tabi tutularak *Dîvân* yeni harflerle aktarılmıştır.[43] İkinci çalışma ise Maruf Toprak, Fakirullah Yıldız ve Serhat Gültaş tarafından *Aşkın Sesi*'nin günümüz harflerine aktarılması şeklindedir.[44]

Bu iki çalışmadan farklı olarak çalışmamızda *Dîvân*, yeni harflere aktarılırken transkribe de edildi. Şiirlerin nazım şekilleri ve vezinleri tespit edilip incelendi. Ayrıca *Dîvân*'ın akademik yönden ayrıntılı biçim ve içerik incelemesi yapıldı. *Dîvân*'daki şiirlerden ve biyografik kaynaklardan hareketle Salâhî'nin hayatı ile edebî ve tasavvufî şahsiyeti incelendi.

1.4.1.2. Ravzatü'l-İhlâs

Ali Salâhî'nin dokuz adet şiir defterinden biri de *Ravzatü'l-İhlâs* adlı defterdir ki Salâhî, bu defterinde edindiği dinî-tasavvufî bilgilere kendi düşünce ve duygularını da katarak, Tansel'in deyişiyle on dokuz adet din ve taavvuf büyüğünü canlandırmaya çalışmıştır.[45]

Salâhî'nin *Ravzatü'l-İhlâs* adlı bu manzum eseri, tasavvufî içeriğe sahip kasidelerden oluşmuştur.

Hz. Peygamber ve ehli, halifeler, tarikat kurucuları, veliler kısaca ünlü din ve tasavvuf büyükleri için yazdığı kasideler bu eserde yer alır. *Ravzatü'l-İhlâs,* Hz. Ebû

[43] Ayşe Sağlam, Mustafa Yiğitoğlu, *Aşkın Sesi,* DBY Yayınları, Ankara, 2020.
[44] Maruf Toprak, Fakirullah Yıldız, Serhat Gültaş, *Aşkın Sesi,* Ketebe Yayınları, İstanbul, 2020.
[45] Tansel, *a.g.m.,* s. 266.

Bekir, Hz. Osman, Mevlânâ Celâledîn-i Rûmî, Abdülkâdir-i Geylânî, Aziz Mahmud Hüdâyî, Hacı Bektâş-ı Velî, Veysel Karanî, Muhyiddin Arabî gibi tasavvufun önde gelen şahsiyetleri ile ilgili methiyelerden oluşmaktadır.[46]

1.4.1.3. Mehâsin-i Ahlâk

Ali Salâhaddin'in mensur eserlerinden sadece *Mehâsin-i Ahlâk* adlı eseri basılmıştır. Eser, 1908'de Kütüphane-i Cihan Matbaası tarafından neşr edilmiştir. *Mehâsin-i Ahlâk,* Ali Salâhaddin'in yayımlanan ilk eseridir. Eserde Musullu Hâfız Osman'ın nazım-nesir Arapça kaleme alınmış takdiminden sonra yazarımızın mukaddimesi gelir.

Salâhî, *Mehâsin-i Ahlâk* adlı eserinde insanı kemale erdiren faziletleri bazen tersi kavramlarla bazen de doğrudan doğruya ele alıp işlemiştir. İnsanı ahlakî yönden güzelleştiren şeyler ve toplum için kimlerin faydalı kimlerin zararlı olduğuna dair değerli bilgiler içeren *Mehâsin-i Ahlâk,* dil ve anlatım bakımından dönemine göre ağır ve süslüdür. Çok sayıda Arapça ve Farsça sözcük ve tamlama içermektedir. Eserde kimi yerlerde secili ifadeler de kullanılmıştır.[47]

Tezkire yazarlarının eserleri ile ilgili değerlendirmelerine baktığımızda ve incelediğimiz iki eseri baz aldığımızda Ali Salâhaddin'in genel manada manzum ve mensur eserlerinde ahlakî bir gaye güttüğü göze çarpar. Eser üzerinde Maruf Toprak, Fakirullah Yıldız ve Serhat Gültaş'ın birlikte imza atıkları eseri yeni harflere aktarma şeklinde bir çalışma yayımlanmıştır. [48]

1.4.2. Tercüme Eserleri

Salâhî'nin tercüme eserleri biri hariç Arapçadan Türkçeye çeviri şeklindedir. Bu tercüme eserlerin bir kısmı Ankara Milli Kütüphanede bir kısmı da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde kayıtlıdır. Salâhî'nin Arapçadan çevirdiği tercüme eserleri şunlardır:

---

[46] Tansel, *a.g.m.,* s. 266.
[47] *a.g.m.,* s. 266.
[48] Maruf Toprak, Fakirullah Yıldız, Serhat Gültaş, *Mehâsin-i Ahlâk,* Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021.

1.4.2.1. Nuhbetü'l-Emsâl

Sadettin Nüzhet Ergun'un biyografisinde söz ettiği Arapça atasözleri ile ilgili eser, Ali Salâhaddin'in *Nuhbetü'l-Emsâl* isimli tercüme eseridir. Bu eser, Arap dil ve edebiyat alimi Meydânî'nin 6000 Arap atasözü ihtiva eden *Mecmaü'l-Emsâl*'inden seçilen 828 meselin nazmen tercümesinden ibarettir. Ali Salâhaddin bu eserinde bazı mesellerin hikâyelerine de yer vermiştir. Meselleri kısaca tercüme ettikten sonra mesellerle ilgili aruz ölçüsü ile bazen birer beyit bazen de birer dörtlük şiir yazmıştır. Eser bu yönüyle telif eser özelliği gösterir.

Diyarbekirli Said Paşa'nın da Arap meselleri ile ilgili *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı bir tercüme çalışması vardır. Ancak bu eser, incelediğimiz eserden farklı olarak Meydânî'nin *Mecmaü'l-Emsâl*'inin nesir şeklinde ihtisar tercümesidir. Eser üzerinde Uğur Boran, *Diyarbekirli Said Paşa Mesel Kitabı Nuhbetü'l-Emsâl* isiminde bir çalışma yapmıştır.[49]

Eser üzerinde tespit edebildiğimiz kadarıyla çalışmamız dışında herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

1.4.2.2. İnşâü'd-Devâir

Tercüme eserlerden *İnşâü'd-Devâir,* İbnü'l-Arabî'ye ait bir eserdir. Bu eserde ahsen-i takvim olan insanoğlunun bir yandan yaratılmışlara bir yandan da Hakk'a olan benzerliği özelinde insanda varlık çeşitleri, ihsan ve imanın insanın olgunlaşmasında etkileri özet olarak verilmiştir. [50]

İnşâü'd-Devâir, İbnü'l-Arabî'nin varlık ile alakalı düşüncelerinin yoğun olarak ele alındığı bir risalesidir. Bu risale kısa olmasına rağmen içeriğinde çok veciz ifadeler mevcuttur. Bazı ima ve telmihler onun anlaşılmasında bir takım zorluklara neden olmuştur.[51]

---

[49] Uğur Boran, *Diyarbekirli Said Paşa Mesel Kitabı Nuhbetü'l-Emsâl*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2017, s. 10.

[50] Fakirullah Yıldız, Maruf Toprak, Serhat Gültaş, *İnşaü'd-Devâir,* Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021, s. 11.

[51] Sümeyye, Yurdigül, *İbn Arabî'nin İnşâü'd-Devâir Adlı Risalesi ve Ali Selahaddin Yiğitoğlu'nun Osmanlıca Tercümesinin Transkripsiyonu,* (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Çanakkale On Sekiz Mart Üniv. Sosyal Bilimler Enstitütüsü, s. 22.

1.4.2.3. Et-Tedbiratü'l-İlahiyye

Salâhî, İbnü'l-Arabî'nin kaleme aldığı *Tedbiratü'l-İlahiye adlı* eseri de tercüme etmiştir. Bu eserde insan alem ilişkisi, insan hakikati konu edilmiştir. [52]

1.4.2.4. Ukletü'l-Müstevfiz

Salâhî'nin yine İbnü'l-Arabî'den çevirdiği *Ukletü'l-Müstevfiz* adlı tercüme eseri bir bakıma *Et-Tedbiratü'l-İlahiyye* adlı eserinde işlenen merâtib-i vücûd, akl-ı evvel, burçlar feleği, sabit yıldızlar, beş arş gibi konuların tamamlayıcısı mahiyetindedir.[53]

1.4.2.5. Tehzîbü'ş-Şiyem fî Nazmi'l-Hikem

Tansel'in mensur eserler arasında saydığı bu eser 135 sayfadan oluşmuştur. 1000 manzum hikmeti ve tercümesini içeren eser hikemiyyat türünde yazılmıştır.[54]

1.4.2.6. Şerhü'l-Esmâi'l-Hüsnâ

Şerhü'l-Esmâi'l Hüsnâ, Bahâüddinzâde Muhammed Muhyiddin'in Allah'ın isimleri şerh ettiği eserinin Türkçe tercümesi şeklindedir. Eser 280 sayfadan oluşmaktadır. [55]

1.4.2.7. El-Menhelü'l-Fâid fî Tercemeti Dîvâni İbnü'l-Farız

İbnü'l-Fârız Dîvânı'nın şerhidir. Eser, iki defter halinde ve 425 sayfadan oluşmuştur.[56]

1.4.2.8. Diğer Tercüme Eserleri

Salâhî'nin Arapçadan çevirdiği eserler arasında, *İbnü'l-Fârız Dîvânı*'nın bütünüyle şerhi, Nesefî'nin *İbn Teymiye Reddiyyesi* ile Muhyiddîn Arabî'nin

---

[52] Serhat Gültaş, Maruf Toprak, Fakirullah Yıldız, *Tedbirat-ı İlahiyye*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021, s. 16.
[53] Fakirullah Yıldız, Maruf Toprak, Serhat Gültaş, *Ukletü'l-Müstevfiz,* Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021, s. 14.
[54] Serhat Gültaş, Maruf Toprak vd. *a.g.e,* s. 13.
[55] *a.g.e,* s. 15.
[56] *a.g.e* , s. 15.

Fütühât-ı Mekkiyye'sinin bazı kısımları ve son zamanlarında pek çok Arap meselinin nazmen tercümesi de yer alır.[57]

Salâhî, Fars ve tasavvuf edebiyatının ünlü isimlerinden Molla Câmî'nin vahdet-i vücûda dair rübailerini şerh etmeye çalışmışsa da eldeki 25 sayfalık defterinden tamamlayamadığı anlaşılmıştır. Bu çalışması, İslam Ansiklopedisi Câmî maddesi yazarı Hellmut Ritter'in kaydettiği "*Risâle der-Rubâiyât ki hod fermude-end*" in tercümesi olabilir.[58]

[57] Ergun, *a.g.e.,* s. 463.
[58] Tansel*, a.g.m*., s. 266.

İKİNCİ BÖLÜM
SALÂHÎ DÎVÂNI'NIN İNCELENMESİ

2.1. Dîvân'ın Nazım Şekilleri

Salâhî Dîvânı, gayr-i mürettep *Dîvân* özelliği gösteren ve gelenekten farklı olarak adı konmuş muhtasar bir *Dîvân*'dır. Mürettep dîvânlarda görülen tarih manzumeleri ile mukattaat bölümü eksik bir *Dîvân*'dır. *Dîvân*'da kaside, mesnevi, gazel, şarkı, murabba, şarkı, muhammes, tahmis, müseddes gibi klasik nazım şekilleri ile sınırlı sayıda da olsa Batı'dan alınan sone, çapraz diziliş (rimes croisées), sarma uyak (rimes embrassées), düz uyak gibi nazım şekilleri kullanılmıştır. Bu *Dîvân*, Salâhî'nin farklı dergilerde yayımlanan şiirlerinden ve şiir defterlerinden seçilen şiirlerle oluşturulmuştur.

Dîvânların kaside gibi uzun nazım şekilleriyle başlayıp kıta, müfred, beyit ve mısra gibi kısa şiirlerlerle bitmesi; tam olmamakla birlikte uzundan kısaya doğru bir dizilişin de göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir. Fakat dîvânlarda istisnaî durumlarla sık sık karşılaşılmaktadır. Bunlar bilhassa eski edebiyatın kuruluş yıllarıyla ve çözülüş sürecine girdiği XVIII. ve XIX. asırlarda yoğunlaşmaktadır. [59]

Salâhî Dîvânı'nda da *Gazeliyyat* bölümü dışında gazellerin yer alması, uzun nazım şekilleriye kısa nazım şekillerinin belli bir sıralamaya tabi olmaması gibi istisnaî durumlar mevcuttur. Murabbalar, muhammesler ve müseddeslerin kendi içlerinde uyaklı olması, kısa mesneviler, başlıklı bazı gazeller ile *Gazelliyat* bölümdeki gazeller dışında mahlassız nazım şekilleriyle *Salâhî Dîvânı* Tanzimat Dönemi'nden sonra yazılan pek çok dîvân gibi gelenekten ayrışır.

Salâhî Dîvânı'nda tarih düşürmede çokça kullanılan nazm, kıta, gibi nazım biçimleri ile mürettep dîvânların mukattaat bölümlerinde yer alan rübai, tuyuğ, lügaz, muamma vs. yoktur. *Dîvân*'da bir şiirde tarih düşürülmüştür. Bu şiir, Hacı Zihnî Efendi'nin vefatı dolayısıyla mesnevi kâfiyesiyle mersiye türünde yazılmıştır.

Salâhî, *Dîvân*'ın son bölümünü Farsça şiirlere ayırmıştır. Bu kısımda Şîrâzlı Hâfız'ın iki, "Abdülkâdir-i Geylânî'nin, Örfî'nin, Magribî'nin ve Saʿdî şeyhi diye

[59] Mustafa İsen, Osman Horata vd. *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı,* Grafiker Yayınları, Ankara, 2009, s. 22.

anılan Haci Ali'nin birer gazelini tahmis etmiştir. Salâhî, Farsça gazellerine de bu bölümde yer vermiştir.

2.1.1. Mesneviler

Dîvân, *Birkaç Söz* başlıklı mukaddimenin hemen ardından *Tevhid-i Bârî* başlıklı 29 beyitten oluşan övgü temalı mesnevi nazım şekliyle başlar.

Uzun mesnevilere oranla daha az kullanılan kısa mesnevi parçaları bazen kaside yerine methiyelerde, lugaz ve muamma söylemede ya da küçük hikâye konularında yazılmışlardır.[60]

Salâhî, 3'ü kısa hikâye parçaları şeklinde, 8'i kaside yerine övgü temalı toplam 11 kısa mesnevi yazmıştır.

2.1.2. Müseddesler

Tevhid-i Bârî'yi *Naʿt-ı Nebevî* başlıklı müseddes-i mütekerrir nazım şekli izler.

Müseddes, murabba ve muhammesten sonra edebiyatımızda en çok kullanılan musammat türlerindendir. Her konuda müseddes yazılmış, özellikle de tasavvufî düşünceler müseddes şekliyle işlenmiştir.[61]

Dîvân'da 4'ü mütekerrir toplam 7 müseddes vardır. Bu müseddesler daha çok Tanzimat Dönemi'ne özgü diyebileceğimiz tasarrufla her beyti kendi içinde uyaklı veya mütekerrirdir. Bu müseddeslerden ikisi içerik olarak naʿt nazım türüyle yazılmıştır. Biri Hz. Peygamber'in diğeri de Hz. Ali'nin methine dairdir. *Dîvân*'da felsefî temayla yazılan ve *Feryad* başlık olan müseddesin ilk dizesinin *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki bir beyitte aynen tekrar edildiği görülür. Öteki müseddesler çeşitli konularda yazılmştır.

2.1.3. Kasideler

Salâhî Dîvânı'nda naʿt türünde yazılan iki müseddes-i mütekerrirden sonra Fars edebiyatının ahlakî-hikemî şiirleri ve eserleri ile tanınan Saʿdî-i Şîrâzî'ye

[60] Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz,* Dergah Yayınları, İstanbul, 2013, s. 61
[61] İpekten, *a.g.e.,* s. 105.

yazılmış 2 kaside gelir. *Dîvân*'da daha çok kaside yerine övgü amaçlı kısa mesneviler kullanılmıştır.

Kaside, 9 beyitten 100 beyite kadar çıkabilen, aynı aruz kalıbıyla yazılmış ve gazel gibi kâfiye dizilişine sahip bir nazım şeklidir. Din ve devlet büyüklerini methetmenin yanı sıra kaside nazım şekliyle başka konular da işlenmiştir.[62]

Dîvân'daki *Mihr u Mâh* başlıklı kasidede Tanzimat Dönemi'nde başlayan tasarrufla din ve devlet büyükleri dışında Ay ve Güneş övgüsü konu edilmiştir. Bir başka kaside *Şanlı Ordu* başlıklıdır ve Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul'a giren ordumuz övülmektedir. Son kaside ise *Ruhi'ye* başlıklı olup mersiye nazım türüyle yazılmıştır. *Dîvân*'da kaside kâfiyesi ile yazılmış beş şiir mevcuttur.

2.1.4. Murabbalar

Murabbanın konuları diğer musammatlarda olduğu gibi çok değişik ve geniştir. Mersiyelerde, methiye ve yergilerde, dinî ve didaktik konularda, manzum mektuplarda murabba nazım şekli kullanılmıştır. Bu nedenle murabba edebiyatımızın son dönemlere kadar çokça kullanılan musammatlarından olmuştur.[63]

Salâhî Dîvânı'nda murabba nazım şekliyle yazılmış iki şiir vardır. Bunlardan ilki *İlham-ı Kur'an* başlıklı dinî içerikli bir musammat iken ötekisi *Kibr u Azimet* başlıklı felsefî içerikli diyebileceğimiz bir musammattır. İki murabbanın da bentleri Tanzimat Dönemi ve sonrasına özgü bir kâfiye dizilişi olan "aaaa, bbbb, cccc, dddd" şeklindedir. Yani geleneğin uyak dizilişinden farklı olarak kendi içinde uyaklı bir şemaya sahiptir.

2.1.5. Muhammesler

Çoğunlukla Tanzimat'tan sonra görülen farklı kâfiye düzenlerinde: "aaaaA bbbbA ccccA" kâfiyeli, " aaaav bbbbv ccccv" tardiye kâfiyeli ya da murabbalarda da olduğu gibi "aaaaa, bbbbb, cccccc, ddddd" şeklinde de her bendi kendi içinde ayrı

[62] İpekten, *a.g.e.,* s. 40-41.
[63] *a.g.e.,* s. 86.

kâfiyeli muhammesler de yazılmıştır.Felsefî düşünceler, bir dünya görüşü, övgü, aşk, sevgiliye duyulan özlem muhammeslerde konu olarak işlenebilir.[64]

Dîvân'da 5 muhammes vardır. Bu muhammesler felsefî hakikatleri anlatır. Bu 5 muhammes de "aaaaa, bbbbb, cccccc, ddddd" şeklinde uyak dizilişine sahiptir.

2.1.6. Tahmisler

Beşleme anlamına gelen tahmis aslında bir muhammes sayılır. Bir gazelin ya da bir kasidenin her beyitinin önüne aynı vezin ve kâfiye ile üç dize eklenerek muhammese dönüştürmeye tahmis etme ve oluşan muhammese de tahmis denir.[65]

Salâhî, Tanzimat şairi Namık Kemal'in üç gazelini ve tarih manzumeleri ile tanınan son dönem şair ve yazarlardan Üsküdarî Talat Bey'in bir gazelini tahmis etmiştir.

Salâhî, Hâfız-ı Şîrâzî'nin iki gazelini tahmis ederken Kadiriyye tarikatının kurucusu Abdülkâdir-i Geylânî, Türk edebiyatında gazellerine çok sayıda tahmis yapılmış olan İranlı ünlü şair Örfî, Muhyiddîn Arabî ekolüne bağlı sufî şair Mağribî ve Saʿdî şeyhi diye anılan Hacı Ali'nin ise birer gazelini tahmis etmiştir.

Bu tahmislerden Salâhî'nin Türk edebiyatından ve İran edebiyatından gazellerini tahmis ettiği şairleri beğenerek okuduğu, onlara hayranlık duyduğu anlamı çıkarılabilir.

2.1.7. Şarkılar

XIX. yüzyılda çapraz kâfiyeli şarkılar dışındaki murabba, muhammes ve müseddes şarkılar şekil ve uyakları bakımından bu nazım şekillerinin aynıdır. Şarkıları bu nazım şekillerinden ayıran en önemli fark, konularının dar oluşu; nadir görülen birkaç örnek dışında saadece sevgilinin güzelliğini ve aşkı anlatmalarıdır. İkinci bir özellik de bestelendiklerinden dillerinin sade olmasıdır.[66]

Dîvân'da Türklerin Dîvân şiirine kazandırdığı bir nazım şekli olan şarkıya 3 örnek vardır. *Erenköy Lisesi Marşı* başlıklı şiir, muhammes şarkıya örnektir ve 2 bentlidir. Kâfiye dizilişi "aaaAA, bbbAA" şeklindedir.

---

[64] İpekten, *a.g.e.,* s. 96-97.
[65] *a.g.e.,* s. 100.
[66] *a.g.e.,* s. 89.

Bezm-i Alem Kız Lisesi Marşı başlıklı şiir, 2 bentten oluşan bir müseddes şarkıdır. Kâfiye dizilişi "aaaaAA, bbbbAA" şeklindedir.

Ankara Lisesi Marşı ise 3 bentten oluşan bir müseddes şarkıdır. Kâfiye dizilişi "aaaaAA, bbbbAA, ccccAA" şeklindedir.

Salâhî'nin şarkı nazım şekliyle marş sözleri yazmış olması, *Kemân u Tanbur, Şerhu's-Sudûr Fî Nağmeti't-Tanbûr* ve *Nâya Hitâb* adlı şiirlerinde musikiyle ilgili terim ve kavramlarını kullanarak bu alandaki bilgisini konuşturması şüphesiz ünlü musikişinas Hâfız Osman'dan aldığı musiki eğitiminin yansımalarıdır.

2.1.8. Gazeller

Gazel, Klasik Türk edebiyatında en çok kullanılan nazım şeklidir. Eski Türk edebiyatının gazel edebiyatı şeklinde tanımlandığı bile olmuştur. Öyle ki hâl tercümesi kitapları ve şair tezkirelerinde çoğunlukla gazel yerine "şiir" sözcüğü kullanılmıştır.[67]

Salâhî Dîvânı'nda toplam 63 gazel vardır. Bu gazellerden 6 tanesi Farsça yazılmıştır. Türkçe gazellerden 6 tanesi en çok etkilendiği Dîvân ve Tanzimat şairlerine nazire şeklindedir. Bunlardan Şeyh Galib'e nazire şeklinde olan iki gazel, Salâhî'nin basılmamış bir şiir defterinden alınarak Tansel'in makalesinde yayımlanmıştır. *Aşkın Sesi* adlı *Dîvân*'da Abdülhak Hamit'e iki nazire, Tevfik Fikret'e ve Yenişehirli Avnî Bey'e ise birer nazire yazılmıştır.

Dîvân'ın *Gazeliyyat* bölümü dışında yer alan gazeller hikemî gazellerdir. Bu gazellerde mahlasın bulunmayışı, gazellere başlık konulmuş olması kısmen de olsa gelenekten sapma olarak değerlendirilebilir. *Dîvân*'ın *Gazeliyyat* bölümünde yer alan gazeller ise biçim olarak Dîvân şiiri geleneği ile tamamen örtüşür. Bu bölümde 46 gazel vardır ve neredeyse tamamı tasavvufî içeriğe sahiptir. *Dîvân*'ın üçüncü bölümü olan Farsça şiirler kısmındaki gazeller de tasavvufî gazellerdir. Farsça gazellerin bir kısmında mahlas kullanılırken bir kısmında ise mahlas kullanılmadığı görülür.

---

[67] İpekten, *a.g.e.,* s. 21.

Dîvân şiirinde gazellerin beyit sayısı 5 ile 9 arasında değişir. Beyit sayısı çift rakamlı, yani 6 ve 8 olan gazeller genellikle azdır.[68]

Salâhî, Dîvân şiiri geleneğinin aksine beyit sayısı bakımından çift sayılı gazelleri fazlaca kullanmıştır. Genellikle 6, 8 ve 10 beyitten oluşan gazeller yazmıştır.

Konuca bütünlüğe, daha çok sevgili ve aşk dışındaki konuların işlendiği gazellerde rastlanır. Bunlarda, zihnîni aşk ve sevgiyle ilgili çok sayıda mazmunun baskısından uzaklaştırabilen şair öteki konuları daha bir bütünlük içinde ifade edebilmektedir. Bu tip gazellerde tabiat tasvirleri, küçük çapta münacat, tevhid ve naʿtlar, hikemî düşünceler, şahıs ve şehir methiyeleri, ferdi hayatın bazı arızaları bir konu bütünlüğü içindedir.[69]

Salâhî'nin *Mezâr Taşı Yahud Müncemid Göz Yaşı, Levh-i Kazâ* başlıklı hikemî gazelleri ile *Hazân* başlıklı tabiat temalı bir gazelini "*yek ahenk*" gazellere örnek olarak verebiliriz.

2.1.9. Sone

Soneyi lirik konulara elverişli olduğu için sevilen ve tutulan bir nazım şekli olarak tanımlayan Dilçin, bu nazım şeklinin ilk iki bendinin, son iki üçlükte söylenecek duygu ve düşünce için bir hazırlık bölümü olduğunu, özellikle son dizenin duygu yönünden en güçlü dize olduğunu ve şiirin bütün etkisini üzerinde taşıdığını belirterek sonenin önemli bir özelliğine vurguda bulunmuştur.[70]

Servet-i Fünun Dönemi'nde edebiyatımıza Batı'dan alınan sonede her türlü konu işlenebilir. Aruz veya hece vezni ile yazılabilir. *Salâhî Dîvânı*'nda sone nazım şekliyle yazılan tek şiir *İğne* başlıklı şiirdir. Salâhî, aruzla yazdığı bu hikemî şiirinde küçük ve önemsiz bir şey gibi görünen iğnenin aslında insanlık ve medeniyet için ne kadar da önemli olduğunu anlatmıştır. Salâhî, sonenin düşünce yönünden en yoğun son üçlüğünde iğne ile birlikte kadınları da yüceltmiştir.

---

[68] Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 2009, s. 109.
[69] Ömer Faruk Akün, *Dîvân Edebiyatı*, İsam Yayınları, Ankara, 2013, s. 93.
[70] Dilçin, *a.g.e.,* s. 368-369.

Ḳadınlıġıñ şerefiyle faḫūrdur sūzen
Ucunda rişte-i ümmīdi baġlanan bir ḳız
Nukūş-ı aṭlas-ı eflāke nāz eder cidden [S.1/4]

2.1.10. Çapraz Diziliş (Rimes Croisées)

Hikmet İlaydın, *"Yeni Nazım Şekilleri"* başlığı altında sone, terzarima, çapraz kâfiye, sarma kâfiye ve düz kâfiyeyi Batı'dan alınan nazım biçimlerine örnek olarak sayar.

Çapraz kâfiye, dörtlüklerle kurulur. Dörtlüklerin 1. ve 3. dizeleri ile 2. ve 4. dizeleri kendi aralarında kâfiyelenirler.[71]

Salâhî, çapraz diziliş veya çaprazlama diye de adlandıralan ve Batı'dan alınan rimes croisées nazım şekliyle biri *Tıfl-ı Hâbîde* diğeri *Kemân u Tanbûr* başlıklı ve hikemî tarzda 2 şiir yazmıştır.

Her şikāf-ı ḫarābe bir femdir a
Ṣanki maʿmūre-i cihāna güler b

Ḫandesi pek acıḳlı mātemdir a
Çehresi levḥa-i ḳażā u ḳader! b [Çd. 1/1]

2.1.11. Sarma Uyak (Rimes Embrassées)

Sarma uyak (rimes embrassées), 4 dizeli bentlerle kurulan bir biçimdir. Her dörtlüğün birinci ve dördüncü, ikinci ve üçüncü, dizeleri kendi aralarında uyaklıdır.[72]

Salâhî'nin *Hayat* başlıklı ve hikemî tarzda yazdığı bir şiiri ise hem çapraz dizilişle hemde sarma uyak dediğimiz rimes embrassées nazım şekliyle yani karma yazılmıştır. Şiirin 1. ile 9. beyit arası çapraz uyakla, 10. ile 19. beyit arası sarma uyakla 20. ile 23. beyit arası yine çapraz diziliş denilen nazım şekliyle yazılmıştır.

[71] Hikmet İlaydın, *Türk Edebiyatında Nazım,* İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1964, s. 141.
[72] Dilçin*, a.g.e.,* s. 370.

2.2. Vezin

Klasik Türk şiiri, Arap edebiyatından neşet edip İran şiirine geçen aruz veznini işlenmiş ve farklılaşmış biçimiyle kabul etmiş, onun bahirleri arasından zamanla kendine göre bir seçmece yapmıştır. İran aruzundaki on beş bahirden mütedarik, muktedap, müşakil, cedid, karib bahirleri Türk edebi zevkine hitap etmediklerinden hiç kullanılmamış veya terkedilmiş bulunmaları nedeniyle Türk edebiyatı aruzun dokuz bahrinde karar kılmıştır.[73]

Salâhî Dîvânı'nda geleneğin belirlediği bu bahirlerden hafif, mütekarib ve kamil bahirleri dışında öteki aruz bahirleri kullanılmıştır.

Türk edebiyatında şiirlerin dörtte üçü aruz vezninin remel ve hezec bahirlerinin kalıplarıyla yazılmıştır.[74]

Salâhî Dîvânı'ndaki *Gazeliyyat* bölümde de toplam 20 gazelde remel bahrinin "fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/fā i lün" kalıbı kullanılmıştır. Bu aruz kalıbını çokça kullanılmaları bakımından sırasıyla hezec bahrinin "me fā ī lün/ me fā ī lün/ me fā ī lün/ me fā ī lün" kalıbı ile hemel bahrinin "fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün" kalıbı izler. *Gazeliyyat* dışında kalan diğer bölümlerde de remel bahrinin en çok kullanılan bahir olduğunu görüyoruz.

Remel bahri Türk şairlerince de benimsenmiştir. İlk yüzyıllardan itibaren tüm nazım şekillerinde en çok kullanılan bu bahrin kalıpları olmuştur.[75]

Remel bahri Salâhî tarafından da sevilmiş çokça kullanılmıştır. Remel bahrinin özellikle "fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün" kalıbı Türkçenin kısa hece yapısına uygun olması ve ilk tefile ile son tefilesinin değişebilmesi sebebiyle şairler tarafından her tür nazım şeklinde kolaylıkla kullanılmıştır. Salâhî de kaside, gazel, mesnevi ve musamatlarında bu kalıptan bolca istifade etmiştir.

Zerkâ ile Muâviye başlıklı kısa mesnevide iki farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Böylelikle ahenkte monotonluk önlenmiştir. İlk 13 beyiti aruzun "fe i lā tün / me fā i lün/ fe i lün" *kalıbı* sonraki 34 beyit ise aruzun "fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün" kalıbı ile yazılmıştır. Ayrıca *Merhûm Hâcı Zihnî Efendiye* başlıklı mersiyesinde

---

[73] Akün, *a.g.e.,* s. 65.
[74] İpekten, *a.g.e.,* s. 301.
[75] *a.g.e.,* s. 222.

28 beyitte aruzun "fe i lā tün/fe i lā tün/fe i lā tün/fe i lün" kalıbını kullanırken tarih düştüğü son beyitte ise "mef ū lü/fā i lā tün/mef ū lü/fā i lā tün" kalıbını tercih etmiştir.

Dîvân'da Farsça şiirler de dahil incelediğimiz şiirlerde en çok kullanılan aruz kalıpları ve kullanılma sıklığına göre oranları aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildedir:

Aruz Kalıpları	Şiir Sayısı	Oran
fā i lā tün / fā i lā tün / fā i lā tün /fā i lün	32	%29
fe i lā tün / fe i lā tün / fe i lā tün / fe i lün	18	%16
mef ūlü / me fā i lü / me fā i lü / fe ū lün	16	%14
me fā i lün / fe i lā tün / me fā i lün / fe i lün	12	%10
me fā i lün / me fā i lün / me fā i lün /me fā i lün	11	%9
mef ūlü / fā i lā tü / me fā i lü / fā i lün	7	%5
fe i lā tün / me fā ī lün / fe i lün	7	%5

Salâhî, tablodan da anlaşılacağı üzere en çok remel bahrinin "fā i lā tün/fā i lā tün/fā i lā tün/fā i lün" kalıbıyla şiir yazmayı tercih etmiştir. Ayrıca genel itibariyle Türkçeye uygun olarak en çok aruzun açık heceleri fazla olan kalıplarını kullanmıştır. Tablodaki aruz kalıpları dışındaki kalıplarla birer ikişer şiir yazmıştır.

Dîvân'da 4 dizede vezin aksaması tespit edilmiş ve dipnotla gösterilmiştir. Bir dizede de veznin gerektirdiği bir düzeltme, kelimelerin yeri değiştirilerek yapılmış ve bu değişiklik dipnotta belirtilmiştir.

2.3. Kâfiye ve Redif

İncelenen gazel ve kasidelerde kullanılan redif çeşitleri şu şekildedir:

Redif Çeşitleri	Sayı (Adet)
Ekten Oluşan Redifler	13
Ek ve Kelimeden Oluşan Redifler	12
Bir Kelimeden Oluşan Redifler	11
İki Kelimeden Oluşan Redifler	2

Gazel ve kaside dışında öteki nazım şekilleri bentleri kendi içlerinde ayrı ayrı kâfiyelendikleri için her bentte kâfiyeler ile rediflerinin değiştiği görülür. Bu nazım şekillerinde kelime ve dize tekrarı şeklinde redifler öne çıkar.

Dîvân'da gazel ve kasidelerde geleneğe uygun olarak daha çok "ân, âr, âl, âh, âd, âne, â" sesleri ile tam ve zengin uyak çeşitleri kullanılmıştır.

Salâhî murabba, muhammes ve müseddes nazım şekillerinin daha çok Tanzimat'tan sonra görülen bentleri kendi içinde ayrı ayrı uyaklanan çeşitlerini kullanarak gelenekten sapmıştır. Kimi beyitlerde "nun" ve "sağır kef" harfleri ile uyak oluşturup gelenekten saparak kulak için kâfiye anlayışıyla hareket etmiştir. Bir şiirinde ise Batı'dan alınan ve farklı uyak dizilişlerine sahip çapraz diziliş ve sarma uyak nazım şekillerini bir arada kullanmışır.

2.4. Dil ve Üslûp

Salâhî Dîvânı'da yer yer sade bir dil kullanılmasına rağmen genel itibarıyla dil ağır ve süslüdür. Kısa mesneviler, şarkılar ve gazellerinin dili kısmen sade olmakla birlikte musammatlarda kullandığı dil Arapça ve Farsça kelimelerle yüklüdür. Özellikle felsefî ve dinî-tasavvufî temaları işleyen bazı şiirlerinde dil, imgeler ve yabancı kelimlerle anlaşılmaz bir hal alır.

Şuʿūn-ı būḳalemūna firīfte-i kec-bīn!
Ḥaḳīḳati aramaḳ fikri pek muvāffiḳdır **[G.1/8]**

Sürādiḳāt-ı ḥayāle girer ʿaḳl-ı fuḥūl
Ẓalām içinde doğan nūr-ı necm-i Tārıḳ'dır **[G.1/10]**

Mehtāb ki meşʿal-keş-i seyr-i melekūtuñ
Encüm ise pervāne-i şemʿ-i ceberrūtuñ **[M.1/3]**

Dîvân'ın manzum hikâylerinden biri olan ve kısa mesnevi nazım şekliyle yazılan *Zerkâ ve Muâviye* başlıklı şiirde dil, adeta günlük konuşma dili gibi doğal, sade ve içtendir.

-Doġru ammā dediğiñ sözleri der-pīş eyle
Ḫātırātıñda ne varsa düşünüp söyle hele **[M.5/34]**

Hep unutdum ne yalan söyleyeyim geçdi zaman
Ezberiñdeyse o sözler ediver de ityān **[M.5/35]**

Salâhî, sınırlı da olsa bazı beyitlerinde adeta okurla sohbet edercesine bir üslûp kullanmıştır.

Eslāfda naẓīrini ben görmedim de, sen
Gördüñse söyle doğrusunu söyle şimdiden. **[M.10/10]**

Salâhî, Mili Mücadeleyi konu alan şiirlerinde milli şairimiz M. Akif'i andıran coşkulu bir üslûp kullanmıştır.

Ordumuz ḫāriḳa-i fıṭratdır
Allāh Allāh o nasıl heybetdir
Seyfler bāriḳa-i saṭvetdir
Mahv u iṯbātı bütün hikmetdir
Ḫākimiyyet ne büyük devletdir
Bu da ʿulviyyet-i ḥürriyyetdir **[Msd.4/2]**

Ey şānlı ordu sensiñ mişbāḥı kārzārıñ
Seyfiñde mincelīdir Āyāt-ı Ḳirdigārıñ **[K.3/1]**

Salâhî'nin bazı şiirlerinde özellikle de felsefî şiirleri ile tarihî olayları konu edinen manzumelerinde Dîvân şiirinde nadir rastladığımız bir dizede iki cümleye yer verilmesi ve cümlenin bir dizede bitmeyip öteki dizelere sarkması olarak tanımlanan anjambman görülür:

Müttehim olmaġa rāżı değilim, çünkü ḳadın
Celb edilsin baḳalım bizlere ḳarşı bir kin **[Ms.5/24]**

Besliyor mu onu tedḳīḳ edelim mütteḥiden
Ḳatle fermān olamaz añlamadan dinlemeden **[Ms.5/25]**

Var mı bilmem ʿacaba ẕatına āḳrān şimdi
Bir ṭutar eldi edebde faḳaṭ elden gitdi [Ms.6/8]

Ḥayret, o rāz-ı müphemi açma.. neticesi
Hayret çıḳar, faḳaṭ bunu kim var ki müftekir [G.4/2]

Salâhî şiirde ahengi, musikiyi sağlamak için sözcükleri özenle seçmiş çoğunlukla sözcüklerden oluşan redifler ile zengin kâfiyeyi birlikte kullanmıştır:

Nevā-yı nāy-ı ʿaşḳı sīnesi sūzān olandan ṣor
Şikāyāt-ı firāḳı ney gibi nālān olandan ṣor [G.26/1]

Dîvân'daki Türkçe kelimelerin çoğunu fiiller oluşturmaktadır. Redifler de çoğunlukla Türkçedir:

Göñül dedikleri ʿālemde lā-mekān ararım
Ḫudā Ḫudā diyerek cānda yār-ı cān ararım [G.42/1]

Serāʾir-āşinā-yı vażʿ-ı istitār olur musuñ
Perīde-bāl olan perī-i cān-şikār olur musuñ [G.39/1]

Salâhî, şiirlerinde yer yer Türkçe deyimler ve halk söyleyişlerine yer vermiştir:

O eẕānlar yine çın çın ötüyor ḳorḳma ṣaḳın
Şimdi sen vecdimi görsen baña dersin çılġın! [G.2/16]

Ḥaḳīḳatiñ yüzü gülmez, ḫayāl ise ḫandān
Ḫarābelerdeki ṭaşlar ḳıbāb şeklinde [G.3/12]

Ey ʿālem-i şerefiñ fāciʿāt- ı ḫāṭırāsı
Sülāle-i ʿArab'ıñ nā-murād yüz ḳarası [M.4/8]

Gömeydiler beni çöllerde görmeden bunu āh
Açıḳ alınla varırdım İlāh'ıma billāh **[M.4/10]**

Şimdi bī-kes ḳadını ḳuvve-i ḳahhārımla
Yaḳa pençe ederek celb ederim, bir damla **[M.5/20]**

Ḳan yutduġu zamānları ṣorsañ şafaḳlara
Bīzār olup leyāle döner hem de ḳapḳara **[M.10/7]**

Salâhî'nin şiirlerinde çok sayıda Arapça ve Farsça terkibe yer vermesi dilini ağırlaştırmıştır. Bu terkipler genellikle iki sözcükten oluşmaktadır. Yer yer üç sözcüğü, çok nadir de olsa dört sözcüğü bulan terkipler de kullanmıştır. Terkiplerdeki Farsça sözcük sayısı Arapça sözcüklerden daha fazladır:

Sāġar-ı ser-şār ṣundu bir yed-i beyżā-yı ʿaşḳ
Zühre mest ü Şems mest ü Ḥażret-i Ḫünkār mest! **[G.14/8]**

Göñül şehbāzdır, ṣayyād-ıʿaşḳ-ı ḥüsn-i muṭlaḳdır
Ḳuyūd-ı zülf ü kākülden o zincīr-i hevādan geç **[G.15/2]**

Sirişk-efşān-ı ḥasretdir dem-ā-dem ʿāşıḳ-ı dīdār
Cüdā-yı eşk olan bir dīdeye dürdāne vermezler **[G.22/5]**

Salâhî, Farsça ve Arapça ile şiir yazabilecek dil yetkinliğine sahiptir. Nitekim her iki dilde de tercümeleri ve şiirleri vardır. *Dîvân*'da ilk şiir olan *Tevhid-i Bârî* başlıklı övgü temalı mesnevinin son beytini Farsça yazmıştır. *Dîvân*'ın son bölümündeki gazel ve tahmisler de tümüyle Farsçadır.

Der -ʿālem-i vaṣf-ı tu cihān muḫtasarī būd
Kāīn-i ʿālem-i tevḥīd cihān-ı digerī būd! [76] **[M.10/8]**

[76] Kainat senin vasfının aleminde özet idi. Çünkü tevhid alemi başka bir dünya idi.

Dîvân'ın *Birkaç Söz* başlıklı mukaddimesinde Arapça bir dize ile bir beyite, *Hikemî Parçalar* başlıklı şiirinden hemen önce ise Arapça bir beyite yer vermiştir. Ayrıca *Merhûm Avnî Beg'e* başlıklı övgü temalı mesnevisinin bir beyti ile *Hayât* başlıklı murabbasının bir bendinin son dizesini Arapça yazmıştır.

Olmaz fena-peẕīr ẕekā-yı cihān-bahā,
İnne'z-zamāne yenşudu şiʿre'l-eʿāẓimā [77] **[M.1/29]**

Müşkülü iḳtihāma yoḳ serhād,
Meskenet bir mezār-ı muẓlimdir.
Yeʾs u ḥırmān o yerde nāʾimdir,
Rāḥetü'l-merʾi vahdehu fi'l-kedd [78] **[Rc.1/19]**

2.5. Söz Sanatları

Tenasüb, leff ü neşr gibi sanatlarla çeşitli simetriler, mana kombinezonları kuran şair, tevriye, cinas, telmih ve mübalağa gibi yollarla da kelimelerin ve beytin semantik anlamını genişletir. Benzer görevleri üstlenmiş çok sayıda söz ve mana sanatı, klasik şiirin sınırlı mecaz kadrosunda, şaire belli ölçüde hürriyet sağlamaktadır.[79]

Dîvân'da şairlerin sanatkar gücünü göstermeye en elverişli nazım şekli olan gazellerin çoğunlukta olması çok sayıda edebî sanatı karşımıza çıkarmıştır. *Dîvân*'da karşılaştığımız sanatlar aşağıdaki örnek beyitlerde sıralanmıştır:

Cinas

Āteşgede-i ʿaşḳ per ü bālimi yaḳdı
Pervāneleriñ ḥāli dil ü bālimi yaḳdı **[M.1/17]**

Telmih

Dîvân'da çokça örneği olan sanatlardandır. Meşhur aşk hikâyelerine, peygamber kıssalarına, ayet ve hadislere telmihler vardır. *Dîvân*'ın içerik

[77] "Şüphesiz zaman büyüklerin şiirini inşad eder."
[78] "Kişinin rahatı yalnızca el emeğiyle çalışmasındadır."
[79] Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 183.

özelliklerinden dinî unsurlar kısmında bunlarla ilgili örneklere genişçe yer verilecektir. Bu kısımda iki örnekle yetinilecektir:

Hem nişīniñ Ḥaḳ olunca nār olur gülşen saña
Ḥaḳ'dan ayrıldıḳça gülşen āteş-i külhān saña **[G.9/1]**

Evreng-i direng-āvere Mūṣā mı şeref-baḫş?
Mūṣā da seniñ, Tūr da ey Rabb -i ʿale'l-ʿarş! **[M.1/25]**

Hüsn-i Talil
Semā-yı ḳabrini örten seḥābeler aġlar
Benim de ḫūn-ı şafaḳ-reng bī-miṣālim var **[M.4/9]**

Fecr-i gülgūnlar, şafaḳlar reng-i mātemden nişān
Hep hilāliñ vaż'ı bir ṣamṣāma-i ser-tīzdir! **[G.21/3]**

Her berg-i şecer perde-i nāmūs-ı bahārdır
Evrākı gülüñ zīb-i dil-ārā-yı tesettür **[G.23/5]**

Teşbih
Bir eşk-i dem-ā-dem cereyān şebnem-i ezhār
Güller ise bir çehre-i ḫūnīn-i teʾeṣṣür **[G.23/2]**

Güller bahār ḫandeleri jāleler sirişk
Eżdād-ı imtizācı muḥāl añlaşılmasın **[G.8/4]**

Belāhetden beter ʿillet de ise cehl-i merkebdir
Çerāgāh-ı behīmiyyet cehāletdir, ḥamāḳatdır **[G.19/2]**

Teşhis
Mīnelenmiş o çiçeklerle bütün rūy-ı zemīñ
Böyle bir ferşe eder belki ḥased ʿarş-ı berīñ **[M.9/8]**

Semā-yı ḳabrini örten seḥābeler aġlar
Benim de ḫūn-ı şafaḳ-reng bī-miṣālim var [K.4/9]

Revā mı hep ḳoḳlaya rūzgār ṣaçlarını
Dağıtmasın seḥer-i āh u zār ṣaçlarını [G.52/1]

Tecahül-i Arif
Münʿakis āvāzdan mı nāle-i kuhsārlar?
Çarpışan ecrāmdan mı yoḳsa āh u zārlar [Msd.5/6]

Dolmaḳda gözüm yaşlar ile ḳahḳaha etsem
Ḫūn-ı ciğer u eşk-i dem-ā-dem mi miyāhım! [G.44/4]

Açık İstiare
Bir ṣedef-pāre o tābūt ki dürdānesini
Yine ṭopraḳ alaraḳ kendini ḳıldı muġnī [M.6/19]

Serimde bād-ı ḫayāl-i semā viṣālim var
Gözümde dalġalanan cūşīş-i leʾālim var [K.4/1]

Ḥarīm-i şāhid-i ʿaşḳım şu perdezār-ı seḥāb
Teʾevvühāt ile meh-pāremi nihān ararım [G.42/2]

Kapalı İstiare
İster ki göñül eyleye pervāz-ı semāvāt
Ol cāẕibe-i ārż faḳaṭ māniʿ-i rāhım [G.45/3]

Bütün mesām-ı vücūdum -uṭan ki- şerminden
Müzāb olup gidiyor giydiğim olaydı kefen [G.4/9]

Ḳırıldı şīşe-i emel, döküldü āb-ı rüylar
Meded-niṣār-ı inkisār-ı ḳalb-i zār olur musuñ [G.46/9]

Mübalağa

Ẓıll-ı āhımdır baña hemrāh olan hemsāye hep
Āhdan başḳa geçen yoḳ şāhrāhımdan benim **[G.41/2]**

Dürr-i şehvār-ı muḥabbet ḳātre-i eşkim bütün
Mündemicdir ḳāṭre-i eşkimde hep enhār-ı ʿaşḳ **[G.36/7]**

Tekrir

Yār kim, aġyār kim Mecnūn bütün ferzāneler
Yār mest, aġyār mest u sāḳī-i devrān mest **[G.14/3]**

Hemzebān yoḳ mahrem-i esrār olan bir yār yoḳ
Dīde-i bīdār yoḳ hem ʿāşıḳ-ı dīdār yoḳ **[G.35/1]**

Tenasüb

Güneş, ay şuʿle-i ruḫsārıña ʿaşıḳ birer micmer!
Ṣüreyyā, Zühre, Cevzā ḥāṣılı encüm birer aḫker **[Msd.1/4]**

Efkārınıñ menābiri eşcār, bāġ u rāġ
Her naḫl-i gül mināre-i eẕān Bilāl'iñe **[K.2/6]**

Tezat

Görünen reng-i tefāvüt bütün āsār-ı ṣıfāt
Sırr-ı vaḥdet dediğiñ añlaşılır keşret ile **[G.51/8]**

Ey Ṣalāḥī dü cihān ʿizzeti maḳṣūduñ ise
Bāb-ı Mevlā'da devām eyle bütün ẕillet ile **[G.51/12]**

Gelmiş olsa mevkiʿ-i taḥḳīḳe Ḥaḳ
ʿĀḳilān derler ki biz dīvāneyiz **[G.32/2]**

Leff ü Neşr
Dehriñ bu germ u serdini işbāt eder fużūl
Ṣayf u şitā ḫazān u bahāra ḳarīn olur **[G.6/9]**

Bütün gül-çehrelerdir ʿāşıḳı dil-sūz eden her dem
Ḳalır mı şemʿanıñ eṭrāfı pervāneden ḫālī **[G.54/5]**

Tekāmülden ġaraż noḳṣānını ʿarż eylemek, yoḳsa
Hilāliñ defʿaten bedr olması bir ʿaḳs-i ḥikmetdir **[G.19/4]**

ʿĀlem-i kevn ü mekān bir tengnādır ʿāşıḳa
Çırpınır elbet ḳafesde mürg-i nāçīz-i baḥār **[G.27/2]**

Tevriye
Doġrusu **mesʿūd** suñ ey sāz-ı bī-miṣl u [bī]-ʿadīl
Dem-be-dem demsāzıñ olduḳça nidā-yı yā Cemīl **[M.8/11]**

Sāġar-ı ser-şār ṣundu bir yed-i beyżā-yı ʿaşḳ
Zühre mest ü **Şems** mest ü Ḥażret-i Ḫünkār mest!

Nida
Ey benim ʿaşḳ-ı dīdārım olan ḳavm-i necīb
Beni ẓannetme ki yād ellere düşmüş ġārīb **[M.2/17]**

İştikak
İẓhār edilir mi ʿacabā maẓhar olan Ḥaḳḳ
Meşhūd ile şāhid ikisi de ʿayn-ı delīlim **[M.43/7]**

Medlūluñ ile ʿayn-ı delīli aramam ben
Her laḥẓā delīlim baña Mevlā-yı ʿavālim! **[M43/7]**

Cinas

Āteşgede-i ʿaşḳ per ü bālimi yaḳdı
Pervāneleriñ ḥāli dil ü bālimi yaḳdı

İktibas

İktibas sanatına içerik unsurlarından dinî unsurlar, ayet ve hadisler kısmında genişçe yer verilmiştir. Burada örnek bir beyitle yetinilmiştir.

Ḳāniʿ-i *naḥnu ḳasemnā* [80] ehl-i tecrīdiz ki hep
Ādemi dūr etdi cennetden o āb u dānemiz **[G.29/4]**

Asonans ve Aliterasyon

ʿĀşıḳıñ bir ḥabbetü's-sevdāsıdır ḫāliñ senīñ
Dāne-i ʿaşk u hevādır ḫāl-i ḫoş-ḥāliñ seniñ **[G.38/1]**

Bu kār u bār-ı dehrden melāl geldi rūḥuma
Biraz melāl-i rūḥuma ṣafā-niṣār olur musuñ **[G.39/2]**

Belāhetden beter ʿillet de ise cehl-i merkebdir
Çerāgāh-ı behīmiyyet cehāletdir, ḥamāḳatdır **[G.19/2]**

İstifham

Münʿadim olmaḳ için mi bu ḳadar ḫıdmetler
Munṭafī olmaḳ için mi bu ḳadar ġayretler? **[M.6/13]**

Sihr-i Helal

Dîvân'da belagat terimlerinden sihr-i helale örnek olarak şu iki beyti gösterebiliriz.

Ḥüsn-i ʿālem toplanıp ḳonmuş kitāb-ı vechiñe
Noḳta-i ġayb-ı mehāsin var ise ḫāliñ seniñ **[G.38/6]**

[80] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: "Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık." Zuhruf 43/32

Görmedim ḫārı gülünden ayıran ʿālemde
Nāmı dillerde gezer merd-i vefādar olanıñ [G.37/4]

Sihr-i helalin ayrıca güzel söz, vecize anlamı da vardır. Salâhî, bir beyitte sihr-i helali bu manada kullanmıştır.

Ḥikmet-nivīs-i dehr olan erbāb-ı ḥal u ʿaḳd
Mesḥūr olur cevāhīr-i siḥr-i ḥelāliñe [K.2/4]

Gazellerde bazı beyitlerde iki hatta üç sanatın birlikte kullanıldığı görülür. Aşağıdaki örnekte istiare, iştikak ve tezat sanatı birlikte kullanılmıştır.

Taʿallüḳ-beste-i dāmān-ı dünyā pīr u bernā hep
Murādımca mürīdi görmedim dil-ḫˇāhdan ḫālī [G.53/3]

Bu beyitte ise tenasüb, telmih ve teşbih sanatları birlikte kullanılmıştır.

Efkārınıñ menābiri eşcār, bāġ u rāġ
Her naḫl-i gül mināre-i eẕān Bilāl'iñe [K.2/6]

2.6. Muhteva Unsurları

2.6. 1. Dinî Unsurlar

Her edebiyat kendisini meydana getiren toplumun dinî inancından belli bir ölçüde etkilenir. Dîvân edebiyatında da muhtevayı belirleyen önemli unsurlardan biri İslam olmuştur. Dîvânların neredeyse bütün varakları ayet, hadis ya da İslamî terim ve kavramlar içermesi eserlerin besmele, hamdele ve salvele ile başlaması Dîvân edebiyatının temel karakteristik özelliğinin İslamî olduğunu gösterir.

Bu bağlamda İslam dininin etkileri ile ilgili unsurlar başlıklar halinde gösterilmiştir.

2.6.1.1. Allah

Dîvân'da Allah; Huda, Hak, Sani, Zü'l-Celal, Yezdan, Rabb, Gaffar, İlah, Sübhan, Rahman, Kadim, Kadir, Cemal gibi isim ve sıfatlarla anılır. *Dîvân*'da

aşağıdaki örnek beyitlerde olduğu gibi Allah'ın çok sayıda ismi ve sıfatı zikr edilmiştir:

Cihān-ı lem-yezeliñ bir memerridir dünyā
Gelen gider ebediyyet-nümā-yı Raḥmān'a **[G.5/13]**

Ḥuḳūḳ-ı nāsa tecāvüz Ḫudā'ya ʿisyāndır
Bütün o ḥaḳḳı veren Ḫālıḳ-ı ḫalāʾiḳdir **[G.1/16]**

Āteşleri envār ḳılan sensiñ İlāhī
Manṣūr'u da ber-dār ḳılan sensiñ İlāhī! **[M.1/10]**

Sen berāber olunca Rabb'iñle
Ḳurb u vuṣlat maḳām-ı tāmıñdır **[G.25/2]**

2.6.1.2. Melekler

Şiirlerde Azrail, ölüm meleği olarak "Melekü'l-Mevt ve Rûhu'l-Kuds" isimleri ile geçmektedir.

Melekü'l-mevt bile sīne-şikāf-ı esrār
Añla artıḳ ne ḫıred-sūz maʿnā-yı ḳażā! **[G.7/25]**

Vahiy meleği Cebrail, birkaç beyitte "Cibril" şeklinde çeşitli mazmunlara konu edilmiştir.

Her teliñ bir şehper-i Cibrīl'i tasvīr eyliyor
Şerḥini aġyāra ṣorma yāriñe bir gel de ṣor **[M.8/8]**

Birçok beyitte genel anlamda melek sözcüğü çeşitli mazmunlara konu olmuştur:

Mehtāb ki meşʿal-keş-i seyr-i melekūtuñ
Encüm ise pervāne-i şemʿ-i ceberrūtuñ **[M.1/3]**

Yazacaḳ āyet-i iclālimi hep ins u melek
Her şeref ṣafḥa-i aʿsāra yazılmaz bī-şek **[M.2/13]**

2.6.1.3. Kitaplar

Dîvân'da Kur'an-ı Kerim; Furkan, Mushaf, Kitab gibi isimlerle ve ayetlerle çeşitli mazmunlarda zikredilmiştir. Salâhî, *İlham-ı Kur'an* başlığı altındaki bir murabbasında kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'i yüceltmiştir.

Edīb-i muʿcize-günuñ ḥaḳīḳatı Kurʾān,
Kitāb-ı ʿilm-i ledün şāhid-i semā-yı beyān.

Muḥammed'iñ edebinden ʿayān olur Furḳān,
O zāt-ı pāk ile ḳaʾim ʿavālim-i pinhān. **[Mr.2/1]**

2.6.1.4. Peygamberler

Naʿt, bir şeyi methederek anlatma, vasıflandırma; daha çok edebiyatımızda Hz. Muhammed'i methetmek maksadıyla yazılan manzum ve mensur eserlerdir. Dîvân edebiyatı ile dinî-tasavvufî halk edebiyatında, Hz. Muhammed için yazılmış pek çok nat vardır. Ayrıca peygamberler, halifeler, mürşitler, veliler ve devlet büyükleri hakkında yazılmış pek çok naʿt vardır.[81]

Dîvân şiiri geleneğinde genellikle kaside nazım şekli ile naʿt yazılır. Ancak Salâhî naʿtını müseddes-i mütekerrir şeklinde yazmıştır. Naʿtlarda Hz. Muhammed; Ahmed, Mustafa, Mahmud, Resulallah, Fahrü'r-rüsül, Fahr-i dü kevn gibi isim ve sıfatlarla anılır. Naʿt türündeki kaside ve gazellerde ceza günü müminlere şefaati hatırlatılır:

Ḳul olmaḳ bāʿiṣ-i faḫrım ḳapıñda yā Resūlallāh
ʿUbūdiyyet ʿibādetden muʿallā pāyedir her-gāh
Ḫudā şāhid gözüm yoḳ mihr u māhıñda cihānıñ āh
Ṣalāḥī'ye şefāʿatdır yegāne ārzū, dil-ḫᵛāh

[81] Abdurahman Güzel, *Dinî -Taavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2009, s. 68.

Vücūduñ Ḥaḳ'la ḳā'im rūḥ-ı aʿẓam yā Resūlallāh

Vücūduñ ʿarş-ı aʿẓamdan muʿaẓẓam yā Resūlallāh [Ms.1/10]

Peygamberler mucizeleri, meslekleri ve öne çıkan özellikleri dolayısıyla çeşitli mazmunlara konu olmuştur.

Hz. Adem, su ve topraktan yaratılması, cennetten çıkarılması, dolayısıyla *Dîvân*'da söz konusu edilmiştir:

Ḳāniʿ-i *naḥnu ḳasemnā*[82] ehl-i tecrīdiz ki hep

Ādemi dūr etdi cennetden o āb u dānemiz [G.29/4]

Hz.Yusuf, Züleyha'nın ona aşkı ve Hz. Yusuf'un iffetini muhafaza ederek zindana atılmayı tercih etmesi özelliği ile şiirlere konu edilmiştir:

ʿİṣmet-i Yūsuf olur ḫātır nişānım her zamāñ

Pīşgāhımda o ʿulvī pāk-dāmānıñ görüp [G.12/2]

Hz. İsa (Mesih), nefesi ile hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi göğe yükselmesi gibi mucizeleri ile *Dîvân*'daki şiirlere konu olmuştur:

Ẓıll-ı müstaḳbele bir rūh-ı mücessem maḳber

Cānlanır ḳaʿr-ı beyānında Mesīḫā-yı ḳażā [G.7/22]

Hz. Musa'nın Tur-ı Sina'da Allah'la konuşması mucizesine *Dîvân*'daki birkaç beyitte telmihte bulunulmuştur.

Sīne-i şevḳ-i ezeldir Ṭūr-ı Sīnā'dan ġaraż

Cüst cūy-ı yārdır ʿaşḳ-ı Mūsā'dan ġaraż [G.34/1]

Hz. İbrahim'in Nemrut tarafından ateşe atılması, ateşin gül bahçesine dönüşmesi mucizesine ve Allah'ın dostu anlamına gelen Halil sıfatına *Dîvân*'da telmihte bulunulmuştur:

Ey Ṣalāḥī nār u nūru bir bilir vahdet-perest

Her Halīlī meşrebe āteş, olur bir lālezār [G.27/6]

[82] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: "Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık." Zuhruf 43/32

2.6.1.5. Ayet ve Hadisler

Beyitlerde ayet ve hadisler genellikle kısmi alıntılama biçiminde kullanılmıştır. Bazı ayetlerin manaları hatırlatılarak telmih yapılmıştır.

Sübḥāneke lā ʿilme… [83] dedi cümle melekler
Beyhūde midir buñca taʿlimle emekler? **[M.1/5]**

Naʿra-i **innī enallāhuñ** [84] Ṣalāḥī ʿāşıḳı
Sīne-i Sinā-fürūzum inṭifā bilmem nedir **[G.24/6]**

Ḳāniʿ-i **naḥnu ḳasemnā** [85] ehl-i tecrīdiz ki hep
Ādemi dūr etdi cennetden o āb u dānemiz **[G.29/4]**

Jālenīñ her bir hubūṭu rāz-ı **vescüd vaḳterib** [86]
Āsumānī bir tenezzül şīve-i ebrār-ı ʿaşḳ **[G.36/5]**

Öyle bir şehper-i bālā revişiñ ḫākinden
Bang-ı **vescüd..** çıḳarır āyet-i kübrā-yı ḳażā! **[G.7/15]**

Tercümān-ı rūḥtur **siḥrü'l-beyān**-ı [87]cebhesi
Çehre-i müstaḳbele mirʾāt-ı envār mihr u māh **[K.5/12]**

2.6.2. Tasavvufî Unsurlar

Tasavvuf; vezin, şekil ve muhteva yönünden İslam kültür coğrafyasının bir eseri olan Dîvân şiirini etkilemiştir. Tasavuf düşüncesi, Dîvân şairlerinin

---

[83] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: " Melekler, Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur." Bakara 2 /32.

[84] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: "Musa, ateşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: Ey Musa! Şüphesiz ben, evet, ben alemlerin Rabbi olan Allah'ım." Kasas 28/30.

[85] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: "Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık." Zuhruf 43/32.

[86] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: "Hayır, (Ebûcehil'in yolu sapıktır) sakın onu dinleme, **secdene**(namazına**) devam et** de Rabb'inin rahmetine **yaklaş**." Alak 96/19.

[87] "Şurası muhakkak ki beyanın bazısında sihir vardır." Buharî *Edeb,* 90.

düşüncelerini değiştirmesinin yanında tasavvufî mesneviler, menakıbnameler gibi yeni türlerin doğmasını da sağlamıştır.[88]

İslam dininin algılanış ve yorumlanış biçimi olan ve varlık birliği inancını esas alan tasavvuf, hem içerik hem de şekil bakımından Dîvân şiirini etkilemiştir.

Bu bağlamda Salâhî'nin *Aşkın Sesi* adlı *Dîvânı*'nı incelediğimizde tevhid ve naʿtların özellikle de gazellerin üslûbunu ve içeriğini belirleyen en önemli unsurun tasavvuf düşüncesi olduğunu görürüz.

Tasavvufî bir kişiliğe sahip olan Salâhî, *Dîvân*'ındaki gazellerde genellikle aşk, dergah, pir, tecelli, masiva, istigna, veli, fenafillah, beka, vahid, kesret, hırka, tecrid, terk, melamet, keşf gibi tasavvufî terimlere sıklıkla yer vermiştir.

Değildir ḫānḳāh-ı ʿaşḳ-ı Mevlā āhdan ḫālī
Ricālullāhı ẓannetme fenāfillāhdan ḫālī **[G.53/1]**

Gösterir her ẕerrede āṯārını dīdār-ı ʿaşḳ
Dīde-i Ḥaḳ-bīne her dem müncelī envār-ı ʿaşḳ **[G.36/1]**

Lisān-ı ʿaşḳ ile pervāneler de Ḥaḳḳ'ı ẕikr eyler
Ṣaḳın ẓannetme dergāh-ı cihān o āhdan ḫālī **[G.53/5]**

Ṣāhbāz-ı evc-i istignā Ṣalāḥī rūḥumuz
Terk-i maṭlabdır yegāne maṭlab-ı merdānemiz **[G.29/7]**

Göñül mihmān-serādır ḫırḳa-i tecrīd-i giydikçe
O mihmānı ḳanāʿat mülküne ṣulṭān olandan ṣor **[G.26/4]**

Ḫırka-pūşān-ı melāmet meyl-i rıfʿat eylemez
Reşk-baḫş-ı ḳudsiyāndır pāye-i temkīnimiz! **[G.32/3]**

[88] Kemikli, *a.g.e.,* s. 28.

Tevhidlerde konu itibarıyla; dinî konular, tasavvufî temler içinde işlenir, şerî olarak Allah'ın varlığı ve birliği, yüceliği ve sıfatları; tasavvufî olarak da kenz-i mahfi ve vahdet-i vücûd ele alınır.[89]

Salâhî, tasavvufî düşüncenin önemli kavramlarından olan ve bir hadis-i kudsiye dayandırılan *kenz-i mahfi* [90] kavramını birkaç beyitte kullanmıştır.

Ey perestār-ı nüḳūş-ı māsivā
Kenz-i maḫfīden nişān dürdāneyiz **[G.32/4]**

Vahdet-i vücûd öğretisinin en önemli temsilcisi sayılan Muhyiddîn Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye*'sinin bazı parçaları ile Molla Câmî'nin vahdet-i vücûd temalı rübailerini Türkçeye çevirmiş olmasından vahdet-i vücûd düşüncesinden etkilendiği anlaşılan Salâhî'nin *Dîvân*'daki şiirlerinde bu temel tasavvuf düşüncesi ile alakalı kavramlar sıklıkla geçmektedir.

Ṣūretde teḫālüf sebeb-i vaḥdet-i Ḥaḳ'dır
Ol vaḥdete her keṯret-i eşyā müteḥayyir! **[G.2/5]**

Nefy-i keṯretden ġaraż iṯbāt-ı vaḥdetdir bütün
Mündemicdir bir çekirdekde aġaç ser-tā-pā! **[G.11/2]**

ʿĀrif-i rūşen-dili ṣanma ridā-pūş-ı ʿamā
Seyr eder bir başḳa ʿālem bezm-i vaḥdet adına **[G.48/2]**

Baṣīret olmayınca sırr-ı vaḥdet ʿayn-ı ẓulmetdir
Ḳalır mı āsumān muẓlim de olsa māhdan ḫālī **[G.53/2]**

Vaḥdet ki o bir baḥr-ı kadīm-i eḥadiyyet
Her mevcesi bir lücce-i sırr-ı ṣamediyyet **[M.1/12]**

---

[89] Necla Pekolcay, Selçuk Eraydın, vd, *İslamî Türk Edebiyatına Giriş*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1981, s.126.

[90] "Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi sevdim, bilinmem için halkı (yaratılmış bütün şeyleri) yarattım." El-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ,* 2/133

ʿĀrif-i vaḥdet-perestiñ kimseden şekvāsı yoḳ
Kendi istiʿdādımızdır ṭāliʿ-i nā-şādımız [G.33/7]

Salâhî'nin Şems-i Tebrizî'ye atfedilen "Şeriat seviyesinde anafikir seninki senin, benimki benim, tarikat seviyesinde seninki senin benimki de senin, marifet seviyesinde ne seninki var ne benimki hakikat seviyesinde ise ne sen varsın ne de ben." şeklinde özetlenebilecek tasavvufî düşüncenin kemale erme merhalelerinden hakikat seviyesinin özlü izahı mahiyetinde bir beyti vardır.

Ḥaḳīḳatde ne sen varsıñ ne ben, varlıḳ Ḫudā'nıñdır
Vücūd-ı muṭlaḳı bī-nām u şān insān olandan ṣor [G.26/7]

Sûfînin temel hedefi, duyuların ve insan aklının yetersizliğiyle örülmüş hayal perdesini kaldırmak, fizikî dünyanın ötesini algılamak, böylece hakikate, varoluşun özüne erişmektir; bu da Allah'ın vechidir.[91]

Tasavvuf ehline göre "Nereye bakarsanız bakın Allah'ın vechi vardır." Bu fikirlerini de Bakara sûresinin 115. ayetine dayandırırlar.[92]

Salâhî Dîvânı'nda tasavvuf ehlinin bu düşüncelerine paralel düşünceler içeren beyitler görülür.

Vaḥdetullāhī beyāndır iḫtilāfāt-ı ṣuver
Ḥaḳḳ'ı görmekdir vücūhen rūy-ı zībādan ġaraż [G.34/2]

Masivallah (Allah'tan başka her şey) insanı Hak'tan uzaklaştıran, ruha karşı nefsi besleyen bir puttur.[93]

Salâhî Dîvânı'nda tasavvufun önemli kavramlarından biri olan "masiva" nın geçtiği birkaç beyit vardır.

Televvünden cüdā bir merd-i yek-reng olmadır maḳṣūd
Ṣaḳın ayrılma vaḥdetden nüḳūş-ı māsivādan geç [G.15/3]

---

[91] Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 87.
[92] "Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır." Bakara 2/115.
[93] Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar,* İfav Yayınları, İstanbul, 2016, s. 29.

Tasavvufta gerekli olan "vahdet", "kesret" içinde olandır. Yani halk ile birlikte, iş-güçle meşgulken bile herkesin ve her şeyin Allah'ın kudreti ile meydana geldiğini idraktir.[94] Salâhî, halvet der-encümen veya zıtların uyumu olarak da ifade edilebilecek bu tasavvufî görüşü birkaç beyitinde işlemiştir.

Görünen reng-i tefāvüt bütün āsār-ı ṣıfāt
Sırr-ı vaḥdet dediğiñ añlaşılır keṣret ile **[G.51/8]**

Melamilik, halkı kendisinden nefret ettirmek için şeriata zararı olmayan şeyleri yapmayı gerektirir. Bu melaminin halk ile olan yoludur. Böylece insanlar onu kınar, ondan uzaklaşırlar.[95]

Salâhî, *Dîvân*'ında gerek Türkçe gerekse de Farsça şiirlerinde yukarıdaki tanım ve açıklama çerçevesinde melamet kavramını kullanmışır.

Ḫırka-pūşān-ı melāmet meyl-i rıfʿat eylemez
Reşk-baḫş-i ḳudsiyāndır pāye-i temkīnimiz! **[G.31/3]**

Ḫırḳa-pūşān-ı melāmet-rā çi gām ez-levm u zemm
Ān kulāh-ı kohne-rā men tāc-ı zī-şān yāftem [96] **[G.56/5]**

Teşbih yoluyla ifade, Müslüman edebiyatlarında çok zengin bir hayal sisteminin oluşmasını sağlamış ve bu edebiyatlar birbirini sürekli etkilediği için, temelinde tasavvufun bulunduğu ortak bir sembolizm doğmuştur.[97]

Sufî şairler ile ladinî konularda yazan şairler için gelenek, sevgiliye dair zülf, leb, dehen, ruh, çeşm, kadd vs. için ortak mazmunlar oluşturmuştur. Ancak sufî şairlerin aşkı İlahî aşktır. Dolayısıyla tasavufî manadaki sevgili, sevgililer sevgilisi Hazreti Allah veya Hazreti Peygamber'dir. Aynı şeklide tasavvufî şiirlerde kullanılan put, puthane, mey, meyhane, peymane, saki, gibi yanlış yorumlanabilcek kavramların

[94] Pala, *a.g.e.,* s. 555
[95] Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* Kalem Yayınevi, 2006, İstanbul, s. 647.
[96] "Melamet hırkasını giyene kınanma, ayıplanma gam vermez. O eski (köhne) külahı ben şanlı bir tac sayarım."
[97] Ayvazoğlu, *a.g.e.,* s.183.

birer sembol olduğunu bilmek gerekir. Salâhî bu anlamda tasavvufî sembolleri gazellerinde sıklıkla kullanmıştır.

Ġaraż bütẖāneden, Beytü'l-Ḥarām'dan Ḥaḳḳ'ı görmekdir
Bunu vaḥdet-şināsı ʿārif-i aʿyān olandan ṣor **[G.26/8]**

Yed-i pīr-i muġānı ṣanma ki peymāneden ẖālī
Bu ʿālem ḳalmamışdır meşreb-i rindāneden ẖālī **[G.54/1]**

Şemīm-i zülf-i dildārı ṣabādır ḳoḳlayan her dem
Hevā-yı iştiyāḳı nefẖa-i Raḥmān olandan ṣor **[G.26/6]**

Aldım dehen-i ġoncadan esrār-ı nesīmi
Ḳondu ruẖ-ı şermīnine bir feyż-i tebler! **[G.23/4]**

Dil-teşne-i feyż-i lebi olduḳça Ṣalāḥī
Rūḥundaki ser-çeşme-i ḥayvāna doḳunma **[G.10/8]**

Neşve-i ṣahbāya döndüm çeşm-i mestānıñ görüp
Sāye-i pā-būsuñ oldum ḳadd-i nāzānıñ görüp **[G.12/1]**

Sevgilinin bütün davranışları hükümdarın davranışlarıdır. Sevmez, bir nevi tabii vergi gibi sevilmeyi kabul eder. İsterse iltifat ve lutfeder. Hatta hükümdar gibi ihsanları vardır. Yine onun gibi isterse bu lutfu ve ihsanı esirger. Hatta cevr eder, işkence eder, öldürür. Kıskanılır, fakat kıskanmaz. Bir saray bir yığın mabeynci, gözde veya gözde olmayan namzetlerle doludur. Sevgilinin etrafında rakipler vardır. Aşık tıpkı bir saray adamı gibi bu rakiplerle mücadele halindedir.[98]

Tanpınar, Dîvân şiirindeki aşık maşuk ilişkisini orijinal ve isabetli bir tespitle saray istiaresi bağlamında tarif ederken dinî ve tasavvufî eserlerdeki aşkı bu bağlamın dışında bırakır. Çünkü dinî-tasavvufî eserlerde padişahın yerini kainatın

[98] Tanpınar, *a.g.e.,* s. 28.

biricik sahibi Hazret-i Allah, Şah-ı alem Hazret-i Peygamber ve tasavvuf aleminin büyükleri alır. Yani başka bir anlam katmanı devreye girer.

Bir pādişeh-i ḥüsn ü meḥāsin ki Muḥammed
Billāh odur āyet-i kübrā-yı muḥabbet **[G.13/12]**

Ben esīr-i mülk-i ʿaşḳım, sen şeh-i ḫūbān-ı dehr
Īn u āndan fāriġ oldum ḥükm-i fermānıñ görüp **[G.12/3]**

Ey Ṣalāḥī fem-i ilhāma düşen nükte misiñ
Ne bilir ġonca-dehen nāz u edādan ġayrı **[G.55/7]**

Ey kemān-ebrū neden ḥançer çekersiñ sīneme
Ḫˇāb-gāh-ı nāzıñı insān eder mi tār-mār **[G.27/4]**

Tasavvufî düşünceye göre "ah", Allah demektir. Allah isminin ilk ve son harfi bir araya getirilirse, "ah" meydana çıkar. Ah, Allah isminin kısa yazılış şeklidir. Sufî'nin "ah" demesi, Allah'a sığınması demektir. Salâhî, *Dîvân'*da 53 no'lu gazelinin 5. beytinde "ah"ı tevriyeli kullanmıştır. Salâhî'nin tabiat temalı şiirlerinde tabiat, lisan-ı hâl ve lisan-ı kâl ile Allah'ı zikretmekte yaratılışın sırlarını fısıldamaktadır.

Lisān-ı ʿaşḳ ile pervāneler de Ḥaḳḳ'ı ẕikr eyler
Ṣaḳın ẓannetme dergāh-ı cihān o āhdan ḫālī **[G.53/5]**

Hele dağlar o vaḳūrāne edāsıyla bütün
Ḫilḳatīn sırrını taḳrīr ediyor da her gün **[M.9/5]**

Lisān-ı ḥāl ile ṣabā olur şu yolda naġme-ger:
Bütün varaḳ birer kitāb-ı ṣunʿ-ı Kirdigār'dır **[Ms.6/6]**

Aynı şekilde tasavvuf terminolojisinde derviş selamı olarak tanımlanan ve "O" anlamına gelen "Hû" nun Salâhî'nin Farsça bir dizesindede tevriyeli kullanıldığı görülür.

Salâhî'nin Farsça şiirlerinden birinde O (Allah) anlamında iki dize de "Hû" kelimesi geçmiştir. 5 nolu tahmisin 6. bendinin ilk dizesi ile 6 nolu tahmisin 5. bendinin ilk dizesinde "Hû" sözcüğü kullanılmıştır.

Be-ser-i şāḫ kebūter ki be-gūyed Hū Hū [99] **[T.5/6]**

Dem-be-dem gufte-i şīrīn-dehen-i mā yā Hū'st [100] **[T.6/5]**

Tansel'in verdiği bilgiye göre Salâhî'nin *Ravzatü'l-İhlâs* adlı eserinde aralarında Hz. Ebûbekir, Hz. Osman, Mevlânâ Celâledîn-i Rûmî, Abdülkâdir-i Geylânî, Muhyidîn-i Arabî, Hacı Bektâş-ı Velî ve Aziz Mahmut Hüdâyî'nin de olduğu 19 din ve tasavvuf büyüğü hakkında yazılmış şiirler mevcuttur.

Türk-İslam tarihinde Hz. Ali'nin özel ve önemli bir yeri vardır. Çünkü o, bu vadide her konu için Hz. Muhammed'den (S.A.S) sonra en çok adı geçen bir şahsiyettir. Bu sebeple İslam tarihi bünyesinde kim bir araştırma yapacak olursa mutlaka onunla karşılaşır.[101]

Tasavvuf ehli, Hz. Ali'yi ledünnî ilme sahip olduğunu düşündüklerinden tasavvuf düşüncesinin önderi olarak görürler. Hz. Ali'nin zahidliğini vurgulayan birçok tarikat silsilesinde Hz. Ali'nin yer aldığı görülür.

Salâhî, Hz. Peygamber'e yazdığı naʿtından hemen sonra Hz. Ali için müseddes-i mütekerrir şeklinde bir methiye yazmıştır.

Naḫl-ı gülzār-ı ṣafāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā
Ḳurretü'l-ʿayn-ı vefāsıñ ʿAliyye'l-Murtażā
Şāh-ı merdān-ı Ḫudā'sıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā
ʿAyn-ı envār-ı Ḫudā'sıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā
Pīşvā-yı evliyāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā,
Müḳtedā-yı asfiyāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā **[Ms.7/5]**

---

[99] "Dalda güvercin hu hu diye öter, zikreder"
[100] "Devamlı ağzımızdaki (dilimizdeki) tatlı söz ya Allah'tır."
[101] Güzel, *a.g.e.,*s. 313.

Salâhî, Hz. Ali'ye duyduğu sonsuz sevgi ve bağlılığını her fırsatta dile getirmiş ve Hz. Ali'yi Allah'ın aslanı anlamına gelen Haydar, toprağın babası manası gelen Bû Türab ve seçilmiş anlamındaki Murtaza lakablarıyla birlikte sıklıkla zikretmiştir.

Ḫākpā-yı Bū Türāb'ıñ ẕerre-i nāçīziyiz
Ḫırḳa-i āl-i ʿabādır aṭlas-ı şāhānemiz **[G.29/6]**

Rūy-māl-ı ḫānḳāh-ı Ḥaydar'ız her ṣubḥ u şām
Ḥubb-ı ehl-i beytdir āyīnimiz hem dīnimiz **[G.31/4]**
Olan rū-māl-ı ḫāk-ı a elbet muʿazzezdir
Gedā-yı Murtażā ol şāh-ı dehr-i bī-vefādan geç **[G.15/5]**

Ehl-i beyt sevgisi, Türk şiirinin hemen her döneminde başlıca konularından olmuştur. Dîvân şiirinde, halk şiirinde, çağdaş şiirimizde dinî-tasavvufî konulu şiirlerde iman çerçevesinde ehl-beyt sevgisi de dillendirilir.[102]

Salâhî'de ehl-i beyt sevgisi had safhadadır. *Dîvân*'da birçok şiirde ehl-i beyt, al-i aba, āl-i kisā kavramları ile Hz. Peygamber'in ailesi yoğun bir sevginin tezahürü olarak yüceltilmiştir.

Kerbelā yādıyla āġlarsa Ṣalāḥī çoḳ mudur
Hep ehl-i beytdir āyīnimiz, ḳānūnumuz **[G.30/5]**

Salâhî, *Dîvân*'ında İslam tarihinin trajik vakalarından Kerbela vakasını sıklıkla zikrederek Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'e olan sevgisini dile getirmiştir. Salâhî, Kerbela vakasını gazellerinde tasavufî bağlamda ele almıştır.

Ey Ṣalāḥī bir beyābān-ı ḳażādır rāh-ı ʿaşḳ
Teşnegān-ı Kerbelā'yı ṣorma hīç dil-sīrden **[G.47/7]**

Hallac-ı Mansur meşhur mutasavvıflardandır. Daha sonra bütün tasavvuf çevrelerini meşgul edecek olan "ene'l-Hak" sözünün sahibidir. Bu sözün

[102] Güzel, *a.g.e.,* s. 322.

telaffuzundan sonra katledilmiştir. Katli ile ilgili çok değişik menkıbeler vardır. Samimiyetin, sadakatin ve cezbenin sembolüdür.[103]

Dîvân'da tasavvufî gazellerde "ene'l-Hak" sözü dolayısıyla Hallac-ı Mansur'a telmihte bulunulmuştur.

Her *ene'l-Ḥaḳ* -güy olan ẓanneyleme Manṣūr'dur
Cānını cānāna vermiş ʿāşıḳ-ı ber-dār yoḳ **[G.35/4]**

Üveysilik, Veysel Karanî'ye mensup demektir. Tasavvufta bir mürid kendinden önce gelip geçmiş birisinin ruhaniyetinden feyz alarak süluk görürse, Üveysî adını alır.[104]

Veysel Karanî, zahidane hayatı nedeniye tasavuf ehlinin sevdiği bir şahsiyettir. Tansel'in makalesinde yer alan bir şiirinin makta beyitinde Salâhî, Üveysî meşreb olduğunu belirtmiştir.

Yemen'dir uğrağı enfâs-ı Rahmân'ın zihî enfâs
Üveysîlik Salâhî meşreb-i sâfın Aden'den geç [105]

Bir beyitte Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve sohbet şeyhi Şems, İlahî aşk bağlamında birlikte zikredilerek, telmih yapılmıştır.

Sāġar-ı ser-şār şundu bir yed-i beyżā-yı ʿaşḳ
Zühre mest ü Şems mest ü Ḥażret-i Ḫünkār mest! **[G.9/8]**

Aziz Mahmut Hüdâyî, Anadolu'da yetişen, Halvetiyye tarikatının Celvetiyye kolunun kurucularından büyük bir velidir. Salâhî, Hüdâyî ile ilgili yazdığı muhammes biçimindeki methiyesinde bu büyük zatın ilim ve edebdeki faziletlerini yüceltmiştir.

Ey merd-i fazîlet sana hürmet, sana hürmet
İrfânın ile buldun ise izz ü saâdet

[103] Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri,* Kapı Yayınları, 2007, s. 395.
[104] İskender Pala, *Dîvân Şiiri Sözlüğü,* Akçağ Yayınları, 3. Baskı, 1995, Ankara, s. 553.
[105] Tansel, *a.g.m.,* s. 278.

Zâtınla da irfân ediyor kesb-i meziyyet
Ey Pîr-i Azîz'im o ne devlet, ne hidâyet
İlmin, edebin doğrusu minhâc-i tarîkat [106]

Salâhî, İstanbul'un büyük velilerinden Halvetiyye tarikatının Sünbüliyye kolunun kurucularından mutasavvıf Sünbül Sinan'a da müseddes-i mütekerrir biçiminde bir methiye yazmıştır.

Bilmiş ol her zerrede aşk-ı Hudâ'dır müncelî
Varsa göster aşktan hâlî kalan bir münzeli
Aşkdır gûyâ cihânın yâr-ı cânı, hem-dili
Bilmeyenler cezbe-i aşkı bize derler deli
Sünbülî'yiz gülşen-i devrânda yâ hû, Sünbülî
Gülşenimden sünbül al, bir tâze sünbül ey velî [107]

Osmanlı şiiri tasavvuf anlayışının etkisi altında başlamış, sona ererken de bir anlamda tasavvufun gölgesine sığınmıştır. Bu durumu başlangıçtaki siyasi krizin bir başka çeşidinin devletin gerileme döneminde de yaşanmasıyla izah edebiliriz.[108] Zor dönemlerin şairi, son dönem Osmanlı şairlerinden Salâhî karışıklığın, yoksulluğun hüküm sürdüğü 13. yüzyıl şairleri Yunus Emre, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bektâş-ı Velî gibi tasavvufa sığınmış ama çevresinde olup biten sosyal, siyasi, hadiselere de kayıtsız kalmamıştır.

2.6.3. Rind ve Zahid Tipleri

Dîvân edebiyatı şairlerinin işlediği ana konulardan biri rind ve zahid tipleridir.

---

[106] Tansel, *a.g.m.,* s. 272.
[107] *a.g.m.,* s. 272.
[108] M. A. Yekta Saraç, *Osmanlı Şiiri,* 3 F Yayınevi, 2008, s.75.

Hemen her şairin hatta şeyh ve sufî şairlerin bile şiirlerinde, sufî, zahid, vaiz tabirlerine sık sık tesadüf olunur. Şarih Sûdî: "Sufîlere tariz şairlerin adetindendir." diyor.[109]

Tevbe ber-leb zāhid anlar mı niyāz u nāzdan
İʿtirāf-ı ʿāczden başḳa duʿā bilmem nedir **[G.24/4]**

Salâhî yukarıdaki beyitte geleneğe uyarak zahidi samimi bir müslüman olarak görmez ve yeri geldikçe zahide çatar.

Dîvân şairi rindden, rindlikten yanadır. Kendini rind sayar. Her fırsatta zahidin karşısına dikilir, onu kınar, yerin dibine batırır. Çünkü başkalarının attığı her adımda, yaptığı her işte eksik, kusur, günah arayan ham ya da kaba sofu, şaire göre kusurlunun, günahkarın ta kendisidir.[110]

Salâhî, rind ve zahid kıyaslamasında meşrebine ve geleneğe uygun olarak rindin tarafını tutar, rindi yüceltirken zahidi küçük düşürür:

Rind-i mey-nūşı görüp seng-i melāmet atma
O da kendince bulur ẕevḳ u ṣafā-yı dīger **[G.17/3]**

Yed-i pīr-i muġānı ṣanma ki peymāneden ḫālī
Bu ʿālem ḳalmamışdır meşreb-i rindāneden ḫālī **[G.54/1]**

Leb-i peymāneden bīgāneler ḳābil mi ẕevḳ alsın
Bu ẕevḳ ü neşveyi sāgar-keş-i rindān olandan ṣor **[G.26/5]**

Şiirlerimizde devamlı bir mücadele halinde olan aşık ve zahidin aralarındaki fark sahip oldukları akıllarıdır. Zahid her ne kadar zühd ü takva ile terbiye etmiş de olsa cüz'i akıl sahibidir. Aşık ise külli akıl sahibidir ve bu yüzden zahidi dinlemez ve onun sözlerini ciddiye almaz.[111]

Salâhî, zahidi yaratılış sırlarına vakıf olmayan, arif olmayan, sadece gösteriş için ibadet eden biri olarak gönül ehli olan rindin karşına oturtur:

---

[109] Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Dîvân Şiiri Sözlüğü (Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*) Hz.Cemal Kurnaz, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2013, s. 437.
[110] Mine Mengi, *Dîvân Şiir Yazıları,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s. 264.
[111] Ceylan, *a.g.e.,* s. 302.

Tābişgeh-i ʿirfān olamaz zāhid-i sālūs
Ḫuffāşa eẕā mihr-i muʿallā-yı muḥabbet **[G.13/6]**

2.6.4. Sosyal ve Kültürel Unsurlar

Dîvân'da kullanılan döneme özgü adetler, eğlenme, giyim şekli, matem, inançlar vs. ile ilgili zihniyet unsurları ya da sosyal ve kültürel unsurlar aşağıdaki örnek beyitlerde gösterilmiştir.

Matem ile İlgili Unsurlar

Güyā leyāl-i baḫt-ı siyāhıyla *kisve-pūş*
Ẓıll-ı ḥayāt-ı olmuş idi hep kefen be-dūş **[M.10/5]**

ʿÖmrüñ *libās-ı mātemini* ölmeden giyen
ʿAvnī derim ki cāmesi ḫūnīn olan kefen **[M.10/6]**

Eğlenme, Gezinti, Şarkı, Şiir Meclisleri ile İlgili Unsurlar

Eylediñ ʿazm-i sefer Gökşu'ya, ḳuytu dereye
O nezīhāne *tenezzüh* ne ṣamīmī ġāye! **[M.9/1]**

Naġme-i ṭanbūrdur bir tercümān-ı rāz-ı ʿaşḳ
Şāriḥ-i esrār-ı dildir ol nevā-yı sāz-ı ʿaşḳ **[M.8/1]**

Kimi şādān, kimi raḳṣān, kimi hey hey-efşān
Böyle hey heylere Allāh bilir cān ḳurbān **[M.9/14]**

Hep çeşm-i ḳadehkār ḳılar meclisi tenvīr
Mehtāb iledir zevk-i şeb-ārā-yı muḥabbet **[G.13/4]**

İman-İnanç ile ilgili Unsurlar

Ölümü ḳarşılarım ben gülerek, eğlenerek
Atıñ üstünde ölen ceddimi temṯīl gerek **[M.2/11]**

Melekü'l-mevt bile sīne-şikāf-ı esrār
Añla artıḳ ne ḫıred-sūz maʿnā-yı ḳażā! [G.7/25]

Batıl İnaçlar ile İlgili Unsurlar

Yoḳ olsun öyle Şeddādāne meşūʾmāne ṣanʿatlar
Öter bayḳuşlar etrafında bir gün maḥż-ı ḥayretdir! [G.19/5]

Eğitim, İlim ve Edeb ile İlgili Unsurlar

Mekteb gibi var mı ʿacabā gülşen-i ḫilḳat?
Elhān-ı ẓaferdir saña her ders-i fażīlet [Ş.3/1]

Olmayan mest-i müdām-ı edeb ü ʿilm ü kemāl
Göremez sāḥil-i feyżi leb-i deryāda bile [G.50/2]

2.6.5. Tarihî Şahsiyetler ve Mitolojik Unsurlar

Şarabın mucidi Cem (Cemşit) rind-meşreb özelliği ile Makedonyalı İskender, mağlup ettiği İranlı Dara ile Kaknüs (Musikar), Hüma ve Anka gibi efsanevî kuşlar ise ele geçirilmez, ulaşılmaz özellikleri ile anılmıştır.

İskender u Dārāları fermānber eder hep
Seḥhār naẓarlardaki īmā-yı muḥabbet [G.13/5]

Nice Cemşīdleri gördü bu bezm-i devrān
El-ḥased mesleğine rind-i sebük-bār olanıñ [G.37/5]

Şimdi dillerde gezer nām-ı vefā ḥayfā ki
Bu cihān nice değil ẓıll-ı Hümā'dan ġayrı [G.55/5]

Öyle bir ʿAnḳā-yı istiġnā ki rūhum fi'l-meṣel
İstiyor fevḳa'l-ʿavālim ʿālem-i esrār-ı ʿaşḳ [G.36/3]

Ḫākpā-yı Bū Türāb olmaḳ Ṣalāḥī bir şeref
Mürg-i lāhūtī nevādır rūḥ-ı ser āzādımız **[G.33/8]**

Muâviye, Sıffin hadisesi dolayısıyla Hz. Ali'ye muhabbetle bağlı Zerkâ adında bir kadınla birlikte kısa bir mesnevide zikredilir.

Vakʿa menḳūldur Muʿāviye'den
Bir zamān hākim-i zamāne iken **[M.5/1]**

Bir ḳadın vardı Kūfe ehlinden
Adı Zerḳā, ʿAlī'ye meylinden **[M.5/9]**

Haccâc-ı Zalim olarak bilinen Haccâc bin Yûsuf es-Sekafî, mancınıklarla Kabe'yi yıkması daha sonra tekar inşa ettirmesi nedeniyle anılır.

Seng-bār-ı cevr olan taḫrīb-i ḳalb-i ʿāleme
Ḫaşr olur Ḥaccāc ile biñ Ḳaʿbe bünyād etse de **[T.1/10]**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NUHBETÜ'L-EMSÂL'İN İNCELENMESİ

3.1. Meselin Tanımı, Özellikleri ve Önemi

Meseller, bir milletin hayat tarzını, yaşayış şekillerini tasvir eden ve ait olduğu milletin dinî, felsefî, edebî, sosyal yapısını kısacası zihniyetini yansıtan özlü birer aynadır.

Arapça bir sözcük olan mesel, Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Lügat*'ında birinci anlamı örnek, benzer, nümune ikinci anlamı dokunaklı ve manalı söz üçüncü anlamı ise terbiye ve ahlaka faydalı, yararlı olan hikâye şeklinde verilmiştir. Emsâl sözcüğü meselin çoğulu olarak kıssalar, hikâyeler, destanlar şeklinde tanımlanırken, durubıemsâl ise darb-ı meseller, atalar sözü, atasözleri şeklinde karşılıkları verilerek izah edilmiştir. [112]

Terim olarak mesel, ataların geçmişteki engin tecrübe ve uzun gözlemlerine dayanan, lafızları ve anlamları sevilerek kuşaktan kuşağa taşınan, çoğunlukla ilk hallerine benzeyen durumları izah etmek amacıyla kullanılan anonim sözlerdir. [113]

Darb-ı meseli ise bir durumu, misal vererek, temsille anlatmak için kullanılan etkili, kalıplaşmış hikmetli söz, atasözü olarak tanımlayabiliriz.

Devellioğlu sözlüğünde darb-ı mesel, kısaca atalar sözü, atasözü olarak tanımlanmıştır.[114]

Türkçede mesel sözcüğü yerine hangi dönemlerde hangi tabirlerin kullanıldığını kaynaklar yoluyla saptayabiliriz. XI. yy.da yazılmış olan *Dîvânü Lügâti't-Türk'*te mesel yerine "sav" sözcüğünün kullanıldığı yanı sıra bu sözcüğün hikmet, kelam-ı kibar, ata ve baba sözleri, deyiş, ulular sözü gibi anlamlarda kullanıldığı görülür. Osmanlı döneminde ise emsal, mesel ya da darb-ı mesel, durub-ı emsal gibi terim ve tabirler kullanılmıştır. Günümüzde ise mesel sözcüğü yerine çoğunlukla atasözü tabiri kullanılmaktadır.

---

[112] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın kitapevi Yayınları, Ankara, 1996, s. 219- 625.
[113] İsmail Durmuş, "mesel", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2004, C.29, s. 299.
[114] Devellioğlu, *a.g.e.,* s. 166.

Tüm meseller için ilk kullanıldığı asıl şekli olan mevrid ve sonraları oluşan ve asli şekle benzeyen bir madrıb vardır. Darb-ı mesel ise bu son şeklin meselin ilk hali veya şekliyle ilişkilendirilmesidir. Meselin asıl şekli, mevcut hale örnek vermek için darb-ı mesellerde benzetme yapılır ve temsiller verilir. Bundan amaç, soyut bir konuyu daha anlaşılır kılmak, bir fikri izah etmek, dahası söze güzellik ve parlaklık katmaktır, diyebiliriz.[115]

Meseller ve kelam-ı kibarlar (hikmetler) insanın duygu ve düşüncelerini yansıtan sözler olarak, birden vuku bulmuş edebî verimler değildir. Tarihî birtakım gerçeklikler, sevinçler, mutluluklar, kederler başlangıçta sözlü gelenekte yaşayan bu edebiyat verimlerine kaynaklık teşkil etmiştir. Dolayısıyla mesel ve hikmetler yaşanmışlıklardan elde edilip sözlere dönüşmüştür. [116] Milletlerin uzun gözlem ve yaşantıları sonucu oluşan, nesilden nesile sözlü olarak aktarılan, Arapçada daha çok mesel olarak bilinen deyim ve atasözleri içerdikleri mesajlar ve eğitimde kullanılmaya elverişli olmaları açısından son derece önemli edebî verimlerdir.

İslam'ın kabulü ve yayılması ile birlikte Araplar ve öteki Müslüman milletler edebî ürünlerden şiir, hikmet ve meselleri İslamiyetin ahlakını, güzelliklerini anlatmada birer araç olarak kulladıklarından daima önemsemişlerdir.

Meseller, geçmişten getirdikleri düşünce ve davranış biçimlerine sahip olma özelliğiyle ahlak bakımından oluşabilecek sorunları çözebilecek zenginlikte söz varlıklarıdır. Meseller, hayat deneyimlerinin özü biçiminde oldukları için toplumda sorunsuz bir hayat yaşanmasında bizlere yardımcı olurlar ve yol gösterirler. [117]

Türk, Arap ve İran edebiyatlarından beslenen İslam edebiyatının önemli unsurlarından biri olan meseller, milletlerin örtüşen kültürel ögelerini ve geçmişteki yaşantı ve tecrübelerini yansıtması bakımından da değerli bir hazinedir. Ayrıca günlük konuşma dilinde, nesirde, özellikle şiirlerde söz kandilleri olarak da nitelenen mesellerden istifade edilmesi onlara ayrı bir değer katar.

---

[115] Yakup Kızılkaya, "Arap Dilinde Meselin Darbı", *Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.42, 2014, s. 283.

[116] Kenan Demirayak*, Arap Edebiyat Tarihi I, Cahiliye Dönemi*, Fenomen Yayınları, Ankara, 2009, s. 265.

[117] Yakup Kızılkaya, *Arap Dilinde Kâmin Meseller,* (yayımlanmamış doktora tezi), Atatürk Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2014, s. 12.

Batılılara kıyasla Doğulular mesel ve hikmet gibi edebî söz varlıkları bakımından daha zengindir. Bu durum mesel, hikmet gibi edebî verimlerin Doğu'dan neşet eden İlahî dinlerin, kitapların ve peygamberlerin sözlerine dayanması veya bunlardan ilhamını alması ile izah edilebilir. [118]

İslam Ansiklopedisi "mesel" maddesi yazarı İsmail Durmuş, Abdülmecîd Abidîn'in, *el Emsâl fi'n-nesri'l-ʿArabiyyi'l-Kadîm*'inden naklen Türkçe'de vecize veya kelam-ı kibar diye adlandırılan hikmetlerle meselleri karşılaştırmış ve aralarındaki farklara dikkat çekmiştir.

Hikmet, genellikle nasihat vermek amacıyla peygamber, filozof, düşünür, şair, hatip, alim gibi seçkin kesime mensup bir kişi tarafından söylenmiş olan, bir hayat tecrübesini ifade eden veciz sözdür. Meselin ayırt edici özelliği ise belli bir kaynaktan çıkmış olmakla birlikte zamanla yaygınlaşıp halka mal olmasıdır. Bu yüzden hikmetler, halk arasında meseller kadar yaygın değildir. Bazı hikmetler zamanla yaygınlaşıp, mesele dönüşmüşlerdir. Hikmetler veciz olmayabilir ama meseller her zaman vecizdir. Hikmetlerin amacı nasihat verip doğru yolu gösterme, mesellerin amacı ise kanıt olarak söylenmedir.[119] Meselin esası teşbih, hikmetin esası ise doğruluktur.Yani mesellerde bir durumu çeşitli söz sanatları ile daha güzel ifade etme ağır basarken hikmetlerde doğruya, güzele çağırma esastır.

Mesel ve hikmetlere dinî-ahlakî eserlerde özellikle nasihatnamelerde düşünceleri desteklemek için ayetler, hadisler ve kıssalarla birlikte sıklıkla başvurulmuştur.[120] Dolayısıyla meseller ve hikmetler daha çok sade nesirle yazılan dinî içerikli eserlerde araç olarak kullanılmıştır, denebilir.

3.2. Arap Kültür ve Edebiyatında Meseller

Arap edebiyatı meseller bakımından dünyanın en zengin edebiyatlarındandır. Kaynaklar 14000 mesel varlığından söz etmektedir. Sözlü gelenekte yaşayan bu mesellerin çoğu Araplarda yazma geleneği olmadığından unutulmuştur. Ahenkli

---

[118] Durmuş, *a.g.md.,* s. 294.
[119] *a.g.md.,* s. 293.
[120] Nuran, Öztürk, *Ankaralı Hekim Nidâî Genc-i Esrâr-ı Ma'nî*, Karahan Kitabevi, Adana, 2011, s. 12.

veya şiirden kaynaklı olduklarından olsa gerek hafızalarda kalan 6000 kadar mesel günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Arap edebiyatında soyut düşünceleri somut hale getirmek, ifadeleri süslemek ve daha etkili kılmak için daha çok şiirden faydalanılmıştır. Arap edebiyatında bazı beyit ve dizeler mesellere kaynaklık etmiştir.

Gerek Cahiliye gerekse de İslamî dönemde Arap şiirinin mesellerin gelişip çoğalmasında büyük etkisi olmuştur. Çünkü şiirler incelendiğinde mısra ve beyitlerin çoğunda hikmetler ve isabetli sözler görülür. Böylece şiirler mesellerin insanlar arasında yaygın bir şekilde kullanılmasını sağlamışlar, zamanla da bu hikmet ve doğru sözler mesel mecrasında zikr edilerek nesir biçimindeki mesellerin arasına girip karışmışlardır.[121]

Arap mesellerinin bir kısmı kaynağını hadise ya da kıssalara dayanan din ve tasavvuf büyüklerinin vecizelerinden, bir kısmı şiirlerden bir kısmı ise kaynağını ayetler ve hadislerden almıştır. Mesellerin İslam büyüklerinin vecizelerinden veya ayet ve hadislerden neşet etmesi bu mesellerin İslamî döneme ait olduğunu gösterir.

Emsal kitaplarında İbn Abbas, İbn Mes'ûd, Amr b. As, Ebû'd-Derda, Ahnef b. Kays ve İbrahim en-Nehaî gibi sahabe ve tabiînin, dört halife ve bilhassa Hz. Ali'nin zamanla mesele dönüşmüş hikmetli veciz sözleri bulunmaktadır. Kaynağı ayetlere dayanan mesellerden başka, "Bazı ifadeler büyü etkisine sahiptir" **(إن من البيان لسحرًا)** gibi meseller de hadis metinlerine dayanmaktadır. "Kadınlar şeytan ağlarıdır" **(النساء حبائل الشيطان)** meseli Abdullah b. Mesud'a dayandırılmıştır. [122]

Edebî sanatlardan başta teşbih ve kinaye olmak üzere belagat ve fesahat unsurları bakımından mesellerin son derece zengin olduğu söylenebilir.

Dil ve edebiyat alimleri, meselleri tam anlama ve öğrenmenin adına mesel ilmi denilen ilim dalını öğrenmeyle geçekleşebileceğini söylemektedir. Çünkü Arap emsaline vakıf olabilmek için ahbara, ensaba, dirayet ve rivayet kabiliyetine, garip sözcüklerin bilgisine, sahip olmak lazım geldiği bu ilmin uzmanları tarafından

---

[121] Tacettin Uzun, "Arap Dilinde Meseller", *Harran Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, C.11, S.11, 1996, s. 167.

[122] Durmuş, *a.g.md.,* s. 295.

vurgulanmıştır. Mesel ilminde "garip" terimi, nadir kullanılması nedeni ile sözlüklere başvurulmadan manası anlaşılmayan sözcükler için kulanılır. Mesellerde bu tür sözcüklerin kullanılması o meselin hem özgün yönünü ortaya koyar hem de meselin ibaresini sıradan sözlerden farklı kılar. [123] Adına garip ya da nadir denilen sözcüklerin kullanıldığı mesellerin genellikle Cahiliye Dönemi ile İslamiyet'in ilk dönemlerinde oluştuğu söylenebilir. Bu meseller, edebiyat ve gramer kitapları ile sözlüklerde makbul görülmüş ve fasih Arapça için şahid olarak gösterilmiştir.

Rivayetler anlamına gelen ve mesellerin önemli kaynaklarından biri de "ahbar" dır. Ahbar bilgisi ile rivayet kabiliyeti Arap mesellerine tam anlamıyla vakıf olmaya yardımcı önemli kavramlardır.

Meseller hakkında nakledilen rivayetlere bakıldığında o meselin söylendiği dönem, söylendiği yer, meselin bir şiirden kaynaklanıp kaynaklanmadığı, meselin vuku bulmasına sebep olan kabileler arası savaşlar yani "eyyamü'l-Arab" tamamıyla bir meselin izaha muhtaç tarafını oluşturmaktadır. [124] Dolayısıyla garip sözcükleri, ahbarı, eyyamü'l-Arab'ı kısacası ilm-i meseli bilmeden kimi mesellerin anlaşılmayacağı aşikardır.

Bazı meseller şiirden neşet ederek yaygınlaşmıştır. Bu mesellerin bir kısmı lafzen bir şairin şiirinde yer aldığı gibi şairin şiirindeki bir dizesi ya da bir beyti de zamanla mesele dönüşüp şöhret kazanabilmektedir. [125]

Meseller, milletlerin eski yaşayışları ile zaman içerisinde kültür ve zihniyet bakımından geçirdikleri değişim ve dönüşümleri hakkında da değerli bilgiler verir. Örneğin Araplarda Cahiliye Dönemi meselleri, dönemine özgü kültürel unsurlar, kabiler arası savaşlar, çöl bitkileri ve hayvanları ile İslamî Dönem'in kültür ve medeniyetine ait mesellerden kolayca ayırt edilebilir niteliktedir. Bu iki dönemin meselleri ve bu meselleri derleyen çalışmalar doğdukları topluma ve çağa ışık tutmaktadır.

---

[123] Uğur Boran, *Diyarbekirli Said Paşa Mesel Kitabı Nuhbetü'l-Emsâl*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2017, s. 10.
[124] Boran, *a.g.e.,* s. 10-11.
[125] *a.g.e.,* s. 15.

Arap edebiyatı, bir yönüye nazım bir yönüyle de nesir alanına giren darb-ı meseller ve bu mesellere dair çalışmalar mevzusunda da çok zengin bir birikime sahiptir. Meseller, bilginlerin ilgisini çekmiş, tarihçiler ve dilciler bunları toplamak için adeta birbirleri ile yarışmışlardır. Cahiliye Devri'nden itibaren Arap meselleri ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri olan ve alanında en kapsamlı eserlerden biri sayılan Ahmed bin Muhammed el-Meydânî'nin *Mecmaü'l-Emsâl'i* Arap kültür ve edebiyatı için son derece önemli bir mesel kitabıdır.

Cahiliye Devri ile İslam Devri'nde söylenmiş meseller, öteden beri dil ve edebiyat bilginlerinin çalışma alanlarının büyük bir kısmını oluşturmuştur. Kur'an-ı Kerim'de adı geçen Lokman Hekim'den itibaren ilm-i meselde yetmişten fazla eser yazılmış ve tespitlerimize göre yirmiden fazla eser yayımlanmıştır. [126]

Arap mesellerinin derlenme çalışmalarının Cahiliye Devri'nden itibaren başladığı görülür. Emeviler ve Abbasiler Dönemi'nde meselleri derleyip izah eden pek çok *Kitâbü'l-Emsâl* yazılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı geniş kapsamlı iken bir kısmı ise mesellerin derlenip kaynaklarının, çıkış öykülerinin tespiti ile sınırlıdır.

Bu çalışmalar arasında müellifin ilgilendiği alana göre mesellerin sadece doğuş öykülerine ağırlık verenler, mesellerin sadece gramer yönü üzerinde duranlar olduğu gibi bu iki yönü de ele alan daha kapsamlı ve yetkin eserler de bulunmaktadır. Mufaddal ed-Dabbî'nin *Kitâbü'l-Emsâl'i* hikâye ağırlıklı, Müerric es-Sedûsî'nin *Kitâbü'l-Emsâl*'i lügat açıklamaları ağırlıklı bir eser iken, Ebû Ubeyd Kasım b. Sellam'ın *Kitâbü'l-Emsâl*'i ise hem gramer ve lügat hem de meselin öyküleri ile ilgi bilgi veren bir eserdir. [127]

Emsal kitapları süreç içerisinde mesellerin kısmi telif aşaması, konularına göre sınıflandırılma aşaması, kapsamlı telif ve hurufla müretteb aşaması şeklinde üç aşama geçirmiştir. Kapsamlı ve alfabetik tertip, en çok tercih edilen yöntem olup bu yöntemle yazılan eserlere Zemahşerî, Ebû Hilâl el-Askerî ve Meydânî'nin eserleri örnek verilebilir.

---

[126] Hüseyin Varol, "Ebû Hilal el-Askeri, Dört Eseri Arab Edebiyatında Darb-ı Meseller ve Önemi" , *Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi,* S.7, 1986, s. 397.
[127] Durmuş, *a.g.md.,* s. 295.

Cahiliye Dönemi'nden Mufaddal ed-Dabbî'nin *Kitâbü'l-Emsâl*'ine kadar geçen süreçte yapılan derlemelerin başlıcaları şöyle özetlenebilir:

Süveyd b. Sâmit, Resul-i Ekrem'e kendisinde *Mecelletü Lokmân* olduğunu söyleyip bu eserden okumuş. Resul-i Ekrem, Lokman'ın sözlerini beğenmiş, fakat katımdaki ondan daha güzeldir, o da Allah'ın hidayet kaynağı *Kur'an-ı Kerim*'dir, demiştir. Cahiliye Dönemi şairlerinden Eksem b. Sayfî, Arap kralları ile reislerinin vasiyetlerini yazmış, sonraları bu yazdıkları mesellere evrilmiş ve kendisinden sonra gelenler bu meselleri yazmıştır. Ebû Ubeyd, *el-Bekrî Faslü'l-Makâl*'inde hatip ve neseb alimi, Suhâr b. Abbas el-Abdî'nin *Kitâbü'l Emsâl*'inden bir meselin kökenine dair uzun bir hikâye nakletmiştir. Bekrî, el-Cürhümî'nin *Kitâbü'l Emsâl*'inden birçok nakil yapmıştır. Ayrıca İlâka b. Kürşüm el-Kilâbî'nin elli varak olan Cahiliye mesellerinin kıssaları ile ilgili eserinden çokça aktarma yapmıştır.[128]

Literatürümüzde Arap mesellerine dair bir nevi temel kaynak sayılan *Diyanet İslam Ansiklopedisi* "mesel" maddesinin yazarı İsmail Durmuş, mesellerin oluşum aşamalarını açıkladıktan sonra günümüze gelebilmiş meseller ile ilgili ilk eserden başlayarak belli başlı eserlerin içerik ve takip ettikleri metot hakkında özet niteliğinde bilgiler vermiştir.

160 meselin hikâyesini izah eden ve günümüze kadar gelen ilk eser, Mufaddal ed-Dabbî'nin *Kitâbü'l-Emsâl*'idir. Müerric es-Sedûsî'nin *Kitâbü'l-Emsâl*'i meselleri lügat yönüyle açıklar. Ma'mer b. Müsennâ'nın *el Emsâl*'i meselleri gramer, lügat ve kıssa bakımdan inceleyip şiirle izah eden ve müvelled mesellere göndermede bulunan önemli eserlerdendir. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın *Kitâbü'l-Emsâl*'i meselleri her bakımdan inceleyen ve günümüze kadar gelen ilk mükemmel eserdir. Muhammed b. Habîb'in *el Emsâl Alâ Efʿalü Min* adlı eserinin bir kısmını Muhammed Hamidullah yayımlamıştır. Mufaddal b. Seleme'nin *el-Fâhir fi'l Emsâl*'i ile Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî'nin *ez-Zâhir fî Meʿânî Kelimâti'n-Nâs*'ında taziye, tebrik, selam, tesbih, dua vb. mesellerden sayılmıştır. Hamza el-İsfahânî'nin *ed-*

[128] Durmuş, *a.g.md.,* s. 296.

Dürretü'l-fâhire'si " ef'alü min…" vezniyle başlayan mesellere dair en ayrıntılı eserdir. Ebû Hilâl el-Askerî'nin *Cemheretü'l-Emsâl*'i de temel eserlerdendir.[129]

Çok sayıda meseli alfabetik olarak dizip ayrıntılı bir şekilde izah etmeleri bakımından Ebû Hilâl el-Askerî, Meydânî ve Zemahşerî'nin eserleri mesel kitapları arasında önem arz eden temel eserlerdir. Özellikle Meydânî'nin *Mecmaü'l-Emsâl*'i diğer mesel kitaplarına göre hep ön planda olmuştur.

Geçmişte Araplar tarafından kullanılan ve hadislerde geçen darb-ı meselleri alfabe sırasına göre ele alıp açıkladığı Ebû Hilâl el-Askerî'nin *Cemheretü'l-Emsâl* adlı eseri Bombay'da ve Kahire'de neşr edilmiş, daha sonra da Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim ve Abdülmecid Katâmiş'in hazırlanan tenkitli basımı, keza Kahire'de gerçekleşmiştir. [130]

Ünlü tefsir alimi Zemahşerî'nin mesel kitabı *el-Mustaksa'*sı, el-Askerî'nin *Cemheretü'l-Emsâl*'i ve Meydânî'nin *Mecmaü'l-Emsâ'li* gibi Arap dili ve edebiyatı açısından ismi sıklıkla zikredilen önemli mesel kitaplarındandır.

Yirmi sekiz bölümden meydana gelen *el-Mustaksa*'da el-Askerî'nin ve Meydânî'nin eserlerinde olduğu gibi alfabetik sıra gözetilmiştir. Toplam 3461 mesel içeren *el-Mustaksa'*da yöntem olarak evvela mesel verilmiş, ardından meselin açıklaması yapılarak dayandığı kaynaklar belirtilmiştir. Yazarın mesellere dair açıklamalarında gramer kurallarına özen gösterdiği, sözcüklerin anlam ve yapısını kanıtlamak için kesin ve doğru misaller verme gayreti içerisinde olduğu görülmektedir.[131]

Meydânî'nin 6000'i aşkın mesel içeren *Mecmaü'l-Emsâl*'i mesel alanındaki en ayrıntılı ve hacimli eser olup alfabetik düzenlenmiş otuz bölümden oluşmaktadır. *Mecmaü'l-Emsâl* mesellerin kaynağı, kullanılışı, gramer bilgisi hakkında doyurucu, ayrıntılı bilgiler veren ve çeşitli bölümlerden oluşan önemli bir çalışmadır.

Arap meselleri, ilk defa Cahiliye Dönemi şiirleri ile alakalı olarak folklorik amaçlı derlenmiştir. Kûfeli dil alimi el-Mufaddal ibn Sâlim'in *Kitâbü'l-Emsâl'i* ile

---

[129] Durmuş, *a.g.md.,* s. 296.
[130] Ahmet Turan Aslan, "Askerî, Ebû Hilâl" *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C.3, s. 490.
[131] Boran*, a.g.e.,* s. 23.

başlattığı bu derleme çalışmaları, Ebû Hilâl el-Askerî ve Ebû Ubeyd el-Kâsım ibn Sellâm el-Herevî ile sürdürülmüştür. Ebû'l Fadl el-Meydânî ise meselleri ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde ele alıp inceleyen *Mecmaü'l-Emsâl* adlı eseriyle öteki emsal yazarlarından daha ön planda olmuştur. [132] Zemahşerî'nin *el-Mustaksa fi'l-Emsâl'i* içerdiği 3461 meseliyle hurufla müretteb titiz bir çalışmanın ürünü önemli bir eser olmakla birikte onunla aynı dönemde yazılmış *Mecmaü'l-Emsâl'*in hep gölgesinde kalmıştır.

Bu çalışmalardan başka müvelled ve kadim meseller ile yöresel halk mesellerine yanı sıra peygamber, şair ve hakîm şahsiyetlere ait hikmet ve mesellere dair derleme, izah, neşir ve bilimsel veya karşılaştırmalı inceleme mahiyetinde pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir. Çağımız yazarlarından M. Abdülmecîd Katâmiş, Ebû Sûfe ve Abdülmecîd Abidîn'in meselleri çeşitli yönleri ile bilimsel olarak ele alan eserleri bu alandaki önemli çalışmalardandır.[133]

Arap atasözler ile ilgili Batı'da derleme, inceleme, mukayese, neşir biçiminde çeşitli çalışmalar, Joannes Drusius'un 1591'de 200 Arap atasözünü ele aldığı *Apophthegmata Ebraeorum ac Arabum*'u ile başlamış, bu çalışmayı Thomas Erpenius'un *Proverbiorum Arabicorum Centuriae Duae'u* ve *Locmani Sapientis*'i, J. Hambroeus'un *Proverbia Arabica*'sı gibi pek çok çalışma takip etmiştir. Çağımız yazarlarından Rudolf Sellheim'in *Emsâlü'l-Arabiyyeti'l-Kadîme*'si de Batı'da bu alanda yapılmış önemli eserlerdendir. [134]

3.3. Salâhî'nin Yararlandığı Mesel Kaynağı Olarak Mecmaü'l-Emsâl

Ebû'l-Fadl el-Meydânî, Arap dili ve edebiyatı alanında büyük bir alim olarak tanınır. Tam ismi Ebû'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Meydânî en-Nişaburî'dir.*Münyetü'r-Râdî bi-resâili'l-Kâdî*, *Şerhü Kasîdetü'n-Nâbiga*, *Şerhü'l-*

[132] Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü,* (Çev: Rahmi Er, Azmi Yüksel), Ankara, İmaj Yayınları, 1993, s. 45.
[133] Durmuş, *a.g.md.,* s. 296.
[134] *a.g.md.,* s. 297.

Mufaddaliyyât, en-Nahvü'l-Meydânî, Garîbü'l-Lüga, Meva'l-Garîb, Kitâb fi'l-Mesâdir, Nahvü'l-Fukahâ bıraktığı önemli eserlerdir.[135]

Ebû'l Fadl el-Meydânî'nin en önemli eseri olan *Mecmaü'l-Emsâl,* Arap mesellerine dair en nitelikli ve en kapsamlı çalışma olup alfabetik olarak sıralanan 6000'den fazla deyim ve atasözünün hikâyelerini, kullanılma alanları ve gramer bilgilerine dair ayrıntılı bilgileri ihtiva etmektedir.

Mecmaü'l-Emsâl'de ilk yirmi sekiz bölüm kadim meseller, müvelled meseller, "ef'alü min…" vezin kalıbında meseller olarak üç kısma ayrılır. 29. bölüm, mesellerde çokça geçen ve kabile savaşlarını ifade eden eyyâmü'l-Arab'a, 30. bölüm, Hz. Peygamber'in ve sahabenin mesel haline dönüşmüş özdeyişlerine ayrılmıştır. *Mecmaü'l-Emsâl,* 6080 mesel ihtiva etmektedir. Bu mesellerin 1000 tanesi müvelled 5080 tanesi ise kadimdir.[136] Kadim meseller, Cahiliye Dönemi'ne ait meseller iken müvelled meseller ise daha çok İslamî Dönem ve sonrasına ait meselleri ifade eder.

*Mecmaü'l-Emsâl'*de mesellerin hikâyeleri verilirken İslamiyet öncesi kimi hadiselerin de anlatılması eseri sadece edebiyata dair değil, tarihe dair de değerli bir eser kılmıştır. Osmanlı Dönemi'nde *Mecmaü'l-Emsâl,* müellifi belli olmayan bir eser olan *Nazmü'l-Emsâl* ile nazmen telif edilmiştir. (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1953). Yine bu dönemde Akşemseddin, *Mecmaü'l-Emsâl*'i ihtisar etmiştir. *Mecmaü'l-Emsâl,* İbrâhim el-Ahdeb'in manzum şerhiyle birlikte *Ferâidü'l-Leʿâl Nazmü (fî nazmi) Mecmaʿi'l-Emsâl* adıyla neşr edilmiştir. *Mecmaü'l-Emsâl'i* Muhammed Şâkir b. İbrahim Hilmî Ayıntâbî dört cilt olarak Türkçe'ye, George Wilhelm Freytag da Latince'ye (*Arabum proverbia,* Bonn 1838-1843) çevirmiştir. [137]

Diyarbekirli Said Paşa, *Mecmaü'l-Emsâl'den* 330 mesel alıp eseri ihtisar ederek *Nuhbetü'l-Emsâl* adıyla nesirle Türkçe'ye tercüme etmiştir. Ali Salâhaddin Yiğitoğlu da çalışma konumuz olan *Nuhbetü'l-Emsâl*'de tercüme ettiği mesellerin çoğunu kanaatimizce *Mecmaü'l-Emsâl*'den seçmiştir. Mesellerin alfabetik sıralanması, sırasıyla kadim meseller, "ef'alü min…" vezin kalıbında meseller ve

---

[135] Zülfikar Tüccar, "Meydânî Ahmed b. Muhammed", *DİA,* TDV Yayınları, Ankara, 2004, C. 29, s. 501-502.
[136] Durmuş, *a.g.md.,* s. 296.
[137] Tüccar, *a.g.md*., s. 501-502.

müvelled meseller şeklinde tertibe sahip olması, yanı sıra meselleri desteklemek ve kimi sözcükleri lügavî olarak izah etmek için seçilen Arapça şiirlerin her iki eserde de aynı olması bu kanaatimizi pekiştirmektedir.

3.4. Türk Edebiyatında Meseller

Arap edebiyatında mesel kavramı ile başta atasözü olmak üzere deyimler (meselî tabir), dua ve beddualar, bazı halk deyişleri, mesele dönüşmüş hikmetler vs. karşılanırken Türk edebiyatında ise mesel kavramı ile genellikle atasözleri bazen de deyimler karşılanmıştır.

Anadolu'da ve Türklerin yaşadığı diğer topraklarda, sözlü gelenekte halkın ağzında dolaşan, nesilden nesile aktarılan binlerce atasözü ve deyim vardır. Binlerce atasözü ve deyimden oluşan bu büyük sözlü küllliyatımıza dair pek çok yayın yapılmış, birçok derleme çalışması, kitap ve makale yayımlanmıştır.

Kültürümüzün önemli unsurlarından atasözlerine ilk olarak VII. yüzyılda Göktürk kitabelerinde rastlanır XI. yüzyılda ilk İslamî ürünler olan *Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık, Dîvân-ı Hikmet ve Dîvânü Lügati't-Türk ve Dede Korkut Hikâyeleri*'nde savlar görülür. Bu eserlerden Kaşgarlı Mahmut'un *Dîvânü Lügati't-Türk* adlı eseri bugünkü atasözlerinin ilk halleri olan savları içermesi bakımından son derece önemlidir.

Bilindiği üzere Dîvân edebiyatının yararlandığı ana kaynaklardan biri de Arap-İslam kültürüdür. Dîvân şairleri her fırsatta ayet, hadis, Arapça deyim ve atasözlerine iktibas ve telmih yolu ile başvurarak bu zengin kaynaktan istifade etmişlerdir.

Dîvân edebiyatında *Pendnâmeler*, halk şiirinde ise *Nasihat destanları* adı verilen eserler daha çok atasözlerinden müteşekkildir. Birçok yazar ve şair, anlatımlarına güç katmak için Türk, Arap ve Fars atasözlerinden istifade etmişlerdir. *Kutadgu Bilig* ve *Atabetü'l-Hakayık*'la birlikte edebî eserlerde atasözleri o dönemki adıyla savlardan yararlanılmaya başlanmış, daha sonraki yüzyıllarda Dîvân şairlerinden özellikle hikemî tarzın temsilcileri Nâbî, İzzet Molla gibi şairlerle bu gelenek devam etmiş, Ziya Paşa ile Tanzimat Dönemi'ne kadar sürmüştür.

XV- XIX. yüzyıllar arasında yaşamış Dîvân şairlerimizin birçoğu şiirlerinde atasözleri ve deyimlerden istifade etmişler, söylediklerini desteklemek, şiirlerini süslemek, düşüncelerini daha açık ve etkili bir şekilde ifade etmek için bu söz varlıklarına sıklıkla başvurmuşlardır. Tezkire yazarlarınca, "mesel-gûy, mesel-âmîz, tarîka-i mesel, mesel-bürûz, îrâd-ı mesel" vb. ifadelerle tanımlanan ve övülüp başarılı bulunan Dîvân şairleri arasında Necatî, Hayalî Bey, Bakî, Nedim, Şeyh Galip gibi önemli şairler gelmektedir.[138]

Dîvânü Lügati't-Türk'te atasözü sözcüğü yerine "sav" kullanılırken sonraki dönemlerde, İslamiyet'in benimsenmesi ile birlikte Türk edebiyatında mesel, darb-ı mesel, atalar sözü tabirleri kullanılmıştır.

Pend ve mesel terimleri yazılı kaynaklarımızda XV. asırdan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Asıl anlamı "örnek" ve "örnek verme" olan mesel ve darb-ı mesel Osmanlı Türkçesinde zaman içerisinde atasözü karşılığı olarak kullanılır olmuştur. Bu nedenle atasözlerine dair el yazması ve matbu çok sayıda mecmua, risale ve kitapta durub-ı mesel sözcüğü kullanılmıştır. [139] Türk edebiyatında meselin Arap edebiyatından farklı olarak çoğunlukla atasözü karşılığı olarak kullanıldığını görüyoruz. Arap edebiyatında mesel kavramı deyim, atasözü, klişe ifadeler, dua ve bedduaları da içine alan daha kapsamlı bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk deyim ve atasözlerinin kitap halinde derlenme çalışmaları XVI. yüzyıla kadar gitmektedir. Bu yüzyılda müellifi tespit edilemeyen *Durub-ı Emsâl* adında manzum ve musavver olan bir eser, bu türde ilk önemli örnek kabul edilir. [140] XVIII. yüzyılda Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin'in yazdığı ve alfabetik olarak tertib edilmiş *Durûb-ı Emsâl*'i de Türk dili açısından son derece önemli bir kaynaktır.

Müstakîmzâde'nin "Evvel selam sonra kelam" meseli ile başlayıp "Yumurta alan sarısın bölemez" meseli ile biten ve 270 civarında Türk atasözünü içeren huruf

---

[138] Bayram Ali Kaya, "Atasözleri ve Deyimlerin Dîvân Şiirinde Kullanımı ile Dîvânların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* S.6, 2011, s. 15.

[139] Aydın Oy, " Atasözü" *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C.4. s. 44.

[140] Mustafa Nuh Beğenmez, *Atasözlerinde Günlük Hayat*, (yüksek lisans tezi) Afyon KocaTepe Üniv. 2013, s. 11-12.

ile müretteb bu önemli eserinin Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki nüshası mevcutur.[141]

XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılda atasözlerini o dönemki adıyla darb-ı meselleri derleme çalışmaları devam etmiştir. Bu çalışmalardan Şinasi'nin *Durub-ı Emsâli Osmaniyesi,* Ahmed Vefik Paşa'nın *Müntehabat-ı Durub-ı Emsâl*'i, Edirneli Nazmi'nin *Manzume-i Durub-ı Emsâl*'i, Vacid Efendi'nin *Durub-ı Emsâl*'i ve Abdullah Fettahoğlu'nun *Mecmaü'l- Emsâl*'i mesellere dair önemli eserlerdendir. [142]

Atasözleri, son dönemlerde başta dil ve edebiyat bilginleri ile halk bilimciler olmak üzere pek çok meslek adamını kendi sahasına çekerek üzerinde en çok çalışılan, çeşitli makale ve kitapların neşr edildiği bir konu olmuştur. [143] Atasözleri ile ilgili bugüne kadar Ferit Birtek'in *En Eski Türk Savları,* Dehri Dilçin'in *Edebiyatımızda Atasözleri,* Mustafa Nihat Özön'ün *Atasözleri,* Aydın San'ın *Açıklamalı Atasözleri,* Aydın Oy'un *Tarih Boyunca Türk Atasözleri* gibi birçok derleme çalışması yapılmıştır.

Derleme çalışmaları sadece Türkçe atasözler ile sınırlı kalmamış, Arapça ve Farsça meseller de topluma ve edebiyata faydalı ürünler kazandırmak, ilişkileri daha da geliştirmek gibi gayelerle edebiyatçılar tarafından Türkçeye tercüme edilip şerh edilmiştir.

Arapça ve Farsçadan tercüme edilen mesellere dair eserler ve yazarları şunlardır: Mirek Muhammed Taşkendî Nakşibendî'nin *Nevâdirü'l-Emsâl,* Ali Hüseyin'in *Ukûdu'l-Ukûl*, Mehmed Birgivî Riyazî'nin *Düstûru'l-Amel fî Durûbi'l Emsâl,* Hasan Şu'ûrî'nin *Ferheng-i Şu'ûrî,* Abdullah Kudsî'nin *Terceme-i Durûb-ı Emsâl-i 'Arabiyye,* Derviş Hüsamî'nin *Tuhfetü'l-Emsâl,* İbrahim Pasarofçavî'nin *Mecmaü'l-Emsâl Düstûru'l-'Acem,* Şirâzî'nin *Emsâl-i 'Acem*, Asımzâde Hamid'in

---

[141] Ahmet Yılmaz, *Müstakîm-zâde Süleyman Sadeddîn: Hayatı, Eserleri ve Mecelletü'n-nisâb'ı* (doktora tezi), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, s. 93.

[142] Pala, *a.g.e.,* s. 372.

[143] Mehmet Emin Tuğluk, *Atasözlerinin Sınıflandırılması ve Yapısal Özellikleri*, (yüksek lisans tezi), Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır, 2012, s. 1.

Terceme-i Mezâmînü'l-Emsâl adlı eserleri dışında müellifi bilinmeyen *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl* adında iki eser daha vardır.[144]

Bu eserler dışında XIX. yüzyılda yazılmış ve Arap mesellerini nesir biçiminde çeviren Diyarbekirli Said Paşa'nın *Nuhbetü'l-Emsâl*'i ile XX. yüzyılda kaleme alınmış ve çalışma konumuz olan Salâhî'nin *Nuhbetü'l-Emsâl*'ini mesel mecrasında önemli tercüme eserler arasında saymak gerekir. Türk edebiyatında Salâhî'nin *Nuhbetü'l-Emsâl*'i Arap mesellerini nazmen tercüme etmesi, telif eser özelliği ve içerdiği mesel sayısı bakımından benzerlerinden ayrılır.

3.5. Fars Edebiyatında Meseller

Fars edebiyatında mesellerin derleme çalışmaları, Türk edebiyatındaki derleme çalışmalarından farklı olmuştur. Deyimler ve atasözleri bir şair tarafından şiirde veya bir yazıda kullanılmışsa muteber sayılmıştır. Bir aydın veya şair tarafından kullanılmamış deyim ve atasözleri avamî veya argo kabul edildiğinden emsal kitaplarına pek alınmamıştır. Öte yandan kaynağını ünlü şairlerin şiirlerinden alan Fars meselleri de vardır. Muallim Naci'in *Sânihâtü'l-Acem* adlı emsal kitabı, Hâfız-ı Şîrâzî, Kelim-i Kaşanî ve Senaî'nin darb-ı mesel ve hikmet hüviyeti kazanmış şiirlerinin şerhinden ibarettir.

Fars edebiyatında emsal alanında kaleme alınmış ilk eser, 2064 sayfadan müteşekkil *Emsâl ü Hikem* adlı eserdir. İranlı yazar ve şair Mirza Ali Ekber Dihhuda tarafından yazılan *Emsâl ü Hikem*'de yer alan deyim ve atasözlerine kaynak ve şahit gösterilirken Firdevsî, Mevlânâ Celâledîn-i Rûmî, Reşidüddin Vatvat, Esedî-i Tusî gibi müellif adlarıyla *Târîh-i Beyhak, Vîs ü Râmîn, Esrârü't-Tevhîd,* gibi kitap isimleri verilmiş, bazı atasözleri ve deyimlerin nerelerde, hangi amaçla kullanıldığı, bunların ilk olarak ne zaman ve niçin söylenmiş olduğuna işaret edilmiştir. *Emsâl ü Hikem* ilk defa Tahran'da neşr edilmiştir. (1308-1311 hş.) Eser ayrıca Muhammed Debir-i Siyakî tarafından da neşredilmiştir. (Tahran 1358 hş.).[145]

---

[144] Rabbaa Rababa*, "*Âsımzâde Hâmid ve Terceme-i Mezâmînü'l-Emsâl Adlı Eseri", *Türük Uluslar Arası Dil, Edebiyatve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi,* S.17, 2019, s. 284.

[145] A. Naci Tokmak, " Emsâl ü Hikem" *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C. 11, s. 166.

Emsâl ü Hikem çeşitli teknik eksikliklerine rağmen daha sonra yazılan Mirza Muhammed-i Cebelrudî'nin *Câmiu't-Temsîl*'i ile (Tebriz 1310 hş.) Emir Kulı-yi Eminî'nin *Dâstânhâ-yı Emsâl*'i gibi eserlerinden daha kapsamlı ve değerlidir. *Emsâl ü Hikem*'den sonra aynı konuda yazılan eserler arasında Seyyid Muhammed Ali-i Cemalzâde'nin *Ferheng-i Lugat-i Amiyâne* (Tahran 1341 hş.), Yusuf-i Cemşidpur'un *Ferheng-i Emsâl-i Farisî* (Tahran 1347), Emir Kulı-yi Eminî'nin *Ferheng-i ʿAvâm yâ Tefsîr-i Emsâl* ve *Istılâhât-ı Zebânî-i Farsî* (İsfahan 1350) ve Seyyid Yahya Burkaî'nin *Kâvişî der Emsâl ü Hikem-i Farsî* (Tahran 1351 hş.; Kum 1367 hş.) adlı eserleri sayılabilir.[146]

3.6. Mesellerin Kaynakları

Arap atasözleri diğer milletlerin atasözleri gibi birden bire ortaya çıkmamış belli bir kaynaktan çıkmış, zaman içerisinde sözlü gelenekte dilden dile yayılarak halka mal olup anonimleşmiştir. *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki mesellere bakıldığında bunların Kur'an, hadis, şiir, kıssa, hadise, teşbih gibi kaynaklardan ortaya çıktığı görülür.

3.6.1. Kur'an Kaynaklı Olanlar

Nuhbetü'l-Emsâl'de bir hikmet ve öğüt kitabı olan Kur'an-ı Kerim'den kaynaklanan veya anlam yönünden ilhamını ayetlerden alan mesellere yer verilmiştir.

٢٧٦- رَجَعَ عَلَى حَافِرَتِهِ.

1

1.**الحافر**: Dābbeniñ ṭırnaġı. Bir nesneniñ evveli. **أئِنالمردودون فى الحافرة**" āyet-i kerīmesinde [147] olduġu gibi biz yine dünyāya dönecekleriz, demekdir.

Tercüme

276. Geldiği yoldan döndü. (s. 121)

[146] A. Naci Tokmak, *a.g.md.,* s. 166.
[147] "Şöyle derler: "Biz gerçekten gerisin geriye eski halimize mi döndürüleceğiz?" Nâziât 79/10.

٦٣٩- كُلُّ يأتي مَاهُوَ لَهُ أَهْلٌ.

Tercüme

639. Herkes lāyıḳ olduġu şey'i ityān eder.

Yaʿnī ne ḫilḳat ve istiʿdādda yaratıldıysa onuñ āṯārını iẓhār eder demekdir. Bu bābda aṣl olan **"قل كل يعمل على شاكلته"** naẓm-ı celīlidir.[148] (s. 302)

٥٩٥- كَالقَابِضِ عَلي الماءِ.

Tercüme

595. Parmaḳ ucuyla ṣu alan gibi! Ya da avucuyla ṣu alan gibi (s. 277)

Bu veciz meselin Ra'd suresi 14. ayette geçen "…O'ndan başka yalvardıkları ise onların isteklerine ancak, ağzına ulaşmayacağı halde, ulaşsın diye avuçlarını suya uzatan kimsenin isteğine suyun cevap verdiği kadar cevap verirler..." ifadesi ile anlam yönüyle örtüşmektedir.

3.6.2. Hadis Kaynaklı Olanlar

Ayetlerden kaynaklanan hikmetler, öğüt içeren çokça mesel olduğu gibi hadis-i şeriflerden kaynaklanan meseller de vardır. Kimi mesellerin anlam bakımından hadislerden ilhamını aldığı kimi mesellerin de Peygamberimizin hayatı ile ilgili olduğu söylenebilir.

٧٠١- لا يَكُنْ حُبُّكَ كَلَفاً وَلاَ بُغْضُكَ تَلَفاً.

Tercüme

701. Düşkün ve meftūn olacaḳ derece sevme, telef-i dā'ī olacaḳ derecede de buġż u nefret gösterme.

Bu meṯel,

أحْبِبَ حبيبَكَ هوناً ما، عسى أن يكون بغيضَكْ يوماً ما، وأبْغيضْ هَوْناً ما، عسى أن يكون حبيبَكَ يوماً ما.

[148] " De ki: Herkes kendi yapısına uygun işler görür..." İsra 17/ 84.

ḥadīṯ-i şerīfinden[149] meʾḫūẕdur. (s. 329)

٢٧٢- الرَّفْقُ يُمْنٌ والْخُرْقُ شُؤْمٌ.

Tercüme

272. Rıfḳ ve mülāyemet, yümn ve bereket, ġılzet ve ḫuşūnet de şeʿāmetdir. (s. 119)

" ما دَخَلَ الرفقُ شيئاً إلا زانه " ḥadīṯ-i şerīfi [150] bu meṯeliñ mażmūnunu teʾyid eder.

٥٦٥- قَدْ حَمِيَ الوَطِيسُ.

Tercüme

565. Tennūr ḳaynadı. (s. 265)

(Cenāb-ı peyġamber ḥarb ḳızışdı diyecek yerde bu meṯeli īrad buyurdular)

٣٨٦- الشُّبْهَةُ أُخْتُ الْحَرَام.

Tercüme

386. Şüphe, ḥarāmıñ ḳız ḳardeşidir.

Ḥelāle beñzeyip de ḥaḳḳında ḥelāldir diye ḳaṭʿī ḥüküm verilemeyen şeylere lisān-ı şerʿīde "şübühāt" denilir. İmām-ı Şāfiʿī ḥażretleri āyetdeki şu naẓmıyla dört ḥadīṯ-i şerīfi ʿaḳd etmişdir:

١. الحلال بيّن والحرام بيّن وبينهما امورمتشابهات.[151]

٢. ازهد فى الدنيا يحبك الله.[152]

٣. من حسن اسلام المرء تركه مالا يعني.[153]

٤. انماالاعمال بالنيات.[154]

---

[149] "Sevdiğin kişiyi aşırı sevme, ölçülü sev, olur ki bir gün sevmeyebilirsin. Buğz ettiğin kişiye aşırı buğz etme olur ki bir gün sevdiğin bir kişi olur." Tirmizî *Birr ve's-Sıla* 60.

[150] "Yumuşak huyluluk neyin içine girerse onu güzelleştirir." Müslim *Birr,* 78.

[151] Helal ile haram arasında ne olduğu belli olmayan şüpheli şeyler vardır. Müslim *Müsâkât,* 107.

[152] Dünyaya rağbet gösterme ki Allah seni sevsin. İbn Mâce *Sünen,* 4102.

[153] Malayaniyi terk etmek Müslümanlığın güzelliğindendir. Tirmizî *Zühd,* 11.

[154] Ameller niyetlere göredir. Müslim *İmâre,* 155.

Tercüme

Bizce ẖayrıñ ʿumdesi dört cümleden ʿibāretdir ki onu *ẖayrü'l-mevcūdāt ʿaleyhe ezkā et-taḥiyyāt* efendimiz buyurmuşlardır: *Şüpheli şeylerden ittiḳā et, dünyāya ṭālib ve rāġıb olma, saña gerekmeyen şeyleri bıraḳ.* (s. 178)

٥٩٣- كَأَنَّ عَلَى رُؤُسِهِمُ الطَّيْرُ!

Tercüme

593. Başlarıñda gūyā ḳuş var!

Bu mesel, Peygamberimizin hayatından ilham alınarak oluşturulmuştur.

(Muʿallim-i benī ādem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem efendimizin meclis-i ʿālīleri ḥaḳḳındadır. Ebleġü'l-beşer efendimiz aṣḥāb-ı kirāmına vaẓʿve naṣīḥat ederlerken hepsi de başlarına devlet ḳuşu ḳonmuş gibi kemāl-i sükūn ve edeble diñlerlerdi.) (s. 276-277)

١- إنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرا.

Tercüme

1.Güzel söz dinleyene siḥr gibi teʾşīr eder ve ḳalbiñ derḥāl ḳabulüne sebep olur.

٨- إنَّ الجبَانَ حَتْفُهُ مِنْ فَوْقِهِ.

İstihsāna lāyıḳ bir söz ḥaḳkında ve ḥüccetü'l-bāliġā īrād edilecek yerde söylenen bu hadīş [155], ḍarb-ı mesel ṣırasına geçmişdir. (s. 1)

3.6.3. Şiir Kaynaklı Olanlar

Arap edebiyatı mesel sayısı bakımından dünyanın en zengin edebiyatlarından sayılır. Kaynaklar 14000 mesel varlığından söz etmektedir.

*Diyanet İslam Ansiklopedisi'*nin "mesel" maddesi yazarı İsmail Durmuş, Arap mesellerinin sayıca fazla olmasını çoğu meselin kaynağını şiirden almasına bağlayarak Arap edebiyatında kasidelerinin tamamının mesel olduğu bilinen şairlerin

[155] Beyanın bir kısmı sihir gibi etkileyicidir. Buhârî, *Tıbb,* 51.; Müslim *Cuma,* 47.

olduğunu, 4000 mesel içeren *Zatü'l-Emsâl* adlı kasidenin şairi Ebû'l-Atahiye'nin de bu önemli şairlerden biri olduğunu belirtir.[156]

Şiirden doğan mesellerin bir beytin tamamından veya ilk mısrasından çoğunlukla da son mısrasından türediği söylenebilir. Bazen de bir beyitin ikiden fazla mesele kaynaklık ettiği görülür. Her iki dizesi mesel olan türleri olduğu gibi bir beyitte ikiden fazla mesel ihtiva eden türleri de vardır. *Nuhbetü'l-Emsâl'*de genellikle bir beytin ikinci mısrasından alıntılanmış veya türemiş meseller bulunur. Bu tarz meseller mütercim tarafından bir beytin aczidir ya da bir beytin ikinci satırıdır, şeklinde belirtilmiştir.

٣٥٤- الشَّرُّ أَخْبَثُ ما أَوْعَيْتَ مِنْ زَادِ.

Tercüme

354. Şer, idḫār olunan azıḳlarıñ eñ murdārıdır. (s. 160)

Mezmūm olan şeylerden ictināb lüzūmunu tavṣīye eder. ʿAbīd bin el-Ebraṣ'ıñ [157] söylediği bir beytiñ ʿaczidir:

الخير يبقى وان طال الزمان به

الشر اخبث ما أوعيت من زاد

٢٤٩- رَضِيتُ مِنَ الغَنِيمَةِ بالإيَابِ.

Tercüme

249. Selāmetle dönmek ġanīmetine rāżı oldum. (s. 107)

Bu meṣel İmruü'l- Ḳays'ıñ [158] şu beytiniñ ʿaczidir.

وقد طَوَّفْتُ فِي الآفاق حَتَّي

رضيتُ من الغَنِيمَةِ بالإيابِ

[156] Durmuş, *a.g.md.,* s. 309.

[157] Câhiliye dönemi Arap şairlerinden. Dîvân'ında tüm iyilik ve kötülüklerin kaynağı olan tek Tanrıya olan inancına işaret eden kimi beyitler ve hikmetli sözler bulunur. Geniş bilgi için bk. Azmi Yüksel, "Abîd b. Nebras", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1988, C.1, s. 308-309.

[158] Cahiliye devrinin meşhur muallaka şairlerinden. Geniş bilgi için bk. Ahmet Savran, "İmruü'l Kays b. Hucr" *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C.22, ss. 237-238.

Bazı meseller kaynağını şiirlerden almakla beraber kimi mesellerin de şiire kaynaklık ettiği görülür:

١٤- إنَّ الهَوَان لِلَّئيمِ مَرْأمَة.

Tercüme

14. Leʾīme ḥaḳāret, merḥametdir.

Yaʿnī leʾīme ikrām edecek olursañ seni istiḫfāf eder. İhānet ederseñ ikrām etmiş olursuñ. Mütenebbī [159] bu meṣeli şu suretde temṣīl ve ifāde etmişdir: (s. 7)

إذا أَنْتَ أكرمْتَ الكريمَ ملكتَهُ

وإنْ أَنْتَ أكرمْتَ اللئيمَ تَمَرَّدَا

3.6.4. Hikmet Kaynaklı Olanlar

Başta Cahiliye meselleri olmak üzere çok sayıda Arap meselinin kısa veya öyküsü vardır. Bunların bir kısmı tarihî vakalara dayanır. Yevmü Gabrâ, Yevmü'l-Besûs, Yevmü Dâhis ve Yevmü Halime gibi Arapların İslamiyet öncesi dönemde gerçekleşmiş savaş ve mücadeleleri ile ilgili meseller bu türdendir. Eyyamü'l-Arab'a[160] dayanan bu hikâyeler, mesellerin zamanının ve kaynağının anlaşılması ve Arap tarihi açısından önemlidir. Bir kısım meseller ise daha çok İslamî dönemde sarf edilen din ve tasavvuf büyüklerine ait vecize veya kelam-ı kibar diye de adlandırabileceğimiz hikmetlerden neşet etmiştir. Bu hikmetler mesel mecrasında zamanla yaygınlaşarak mesele dönüşmüştür.

Hikmetler, ayetler ve hadislerden sonra bize doğru yolu gösteren büyük zatlara ait hazine değerinde veciz sözlerdir.

Hikmet, genellikle nasihat vermek amacıyla büyük adamlar tarafından söylenmiş ve bir yaşanmışlığı veya hayat tecrübesini barındıran vecizedir. Meselin

---

[159] Peygamberlik taslayan, gelecekten haber veren gibi anlamlara gelen Mütenebbî lakabını alan Ebû Tayyib, Arap edebiyatın önde gelen meşhur şairidir.Geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, "İmruü'l Kays b. Hucr" *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C.32, ss.195-200.

[160] Cahiliye Döneminde ve İslamiyetin ilk yıllarında Arap kabileleri arasında vuku bulan savaşlar için kullanılan bir tabir. Geniş bilgi için bk. M. Ali Kapar, "Eyyamü'l Arab" *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C.12, ss. 14-16.

hikmetten farkı ise belli bir kaynağa dayanmakla beraber zamanla yaygınlaşıp anonimleşmesidir.[161]

Müslüman Araplar, nefis terbiyesi ile maneviyatı telkin eden sözleri hikmet sözcüğü ile adlandırdıkları gibi Farsçadan Arapçaya çevrilen eserlerin ahlakî içeriğine de hikmet adını vermişlerdir. Hakîmi de hikmet sahibi tarihi şahsiyetler veya hükümdarlar, şeklinde tanımlamışlardır.[162]

Hikmetler, bizlere doğruyu yanlışı gösteren, kusurlarımızı gidermeye yardımcı olan veciz sözlerdir. Akıl, basiret, iman ve ilimleri ile meşhur olmuş kimselerin fikir işçiliklerinin birer meyvası ve ulaştıkları hikmet ile hakikatlerdir.

Nuhbetü'l-Emsâl'de başta ilmin kapısı olarak nitelenen Hz. Ali olmak üzere meşhur din ve devlet büyüklerine ait sonradan mesele dönüşmüş hikmetlere yer verilmiştir. Mütercim bu meselleri kelam-ı kibar veya hikmet olarak isimlendirmemekle beraber bu mesellerin kime ait olduklarına ve çıkış öykülerine kısaca değinmiş, ayrıca bu sözlerin sonradan mesel mecrasında anıldığını da ifade etmiştir.

٢٢٢- رُبَّ مَلُومٍ لا ذَنْبَ لَهُ.

Tercüme

222. Baʿżen ḳabāḥati olmayan da levme maʿruż ḳalır. (s. 93)

Bu hikmet, Cahiliye Devri şair ve hatiplerinden **Eksem bin Sayfi**'ye[163] ait iken zamanla anonimleşerek mesele dönüşmüştür.

٤٢٢- الصَّمْتُ حُكْمٌ وَ قَلِيلٌ فَاعِلُه.

Tercüme

422. İltizām-ı ṣamt, maḥż-ı ḥikmetdir faḳaṭ ṣāmit olan azdır.

Rivāyete göre Dāvud ʿaleyhi'sselām, bir zırh yaparken Loḳmān Ḥekīm yanına gider. Müşārünileyh yapdığı zırhı Loḳmān'ın isteyeceğini añlar faḳaṭ bitirinceye ḳadar ses çıḳarmaz, Loḳmān da istemez. Bitirdikten ṣoñra Ḥażret-i Dāvūd

[161] Durmuş, *a.g.md.,* s. 193
[162] Öztürk, *a.g.e.,* s. 2.
[163] Cahiliye döneminde yaşamış hatip ve şairlerden. Geniş bilgi için bk. Asrî Çubukçu, "Eksem b. Sayfî", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.10, s. 550-551.

ayaġa ḳalḳar yapdığı zırhı giyer ve “Ne güzel bir ḥarb āletidir!” der. Bunuñ üzerine **Loḳmān** bu meṣeli der-meyān eder. (s. 198)

٢٥١- رَجَعَ بِخُفِي حُنَيْنٍ.

Tercüme

251. Huneyn’iñ iki ayaḳḳabısıyla döndü.

Huneyn, bir çizmeciniñ adıdır. Bir ʿArābī, Huneyn’e gelip bir çizme ṣatın almaḳ ister. Faḳaṭ pek az fiyat verdiği için Huneyn hem gücenir hem de ʿArābī’ye bir oyun olmaḳ üzere çizmeniñ bir tekini güzergāhı olan yoldaki aġaca aṣar. Diğer tekini de yolun biraz ilerisine bıraḳır. ʿArābī yurduna dönerken çizmeniñ bir tekini aġaçda aṣılı görünce āh bir teki daha olsa diye içini çeker ve yoluna devām eder. Nihāyet bir tekini daha bulunca māl bulmuş maġribī gibi hemen devesini oraya bağlayıp Huneyn’e doġru dönmeye başlar. Bir pusudaki tilki gibi mutaraṣṣıd duran Huneyn hemen ṣıçrayıp deveye biner gider. ʿArābī çizmeyi alıp geri geldiğinde deveniñ yerinde yeller estiğini görür ve ḫāʾib u ḫāsir olaraḳ çizmesiyle ḳabilesi yanına döner. ʿĀḳıbet pür-ḥayret ve tehī-dest olaraḳ ʿavdet edenler ḥaḳḳında bu meṣel şāyiʿ olmaġa başlar. (s.108-109)

٢٤٢- رَأْىُ الشَّيْخِ خَيْرٌ مِنْ مَشْهَدِ الغُلاَمِ.

Tercüme

Ḥażreti ʿAlī (keremallāhu vechehu) bir ḥarbde bulunurken bu meṣeli īrād etmişdir.

242. Yaʿnī ġāʾib olduġu ḥālde tecrübekār bir iḫtiyārıñ reʾyiyle seni müstefīd etmesi seninle berāber olan bir genciñ müfīd reʾyinden ḫayırlıdır, demek istemişdir. (s. 104)

٢٧٤- أُرِيدُ حِبَائَهُ وَ يُرِيدُ قَتلِي.

Tercüme

274. Ben onuñ iyiliğini istiyorum. O benim ölümümü istiyor.

Ḳıblegāh-ı meṭālib **ʿAlī bin Ebī Ṭālib** (keremallāhu vechehu) efendimiz niʿmetiyle perverde olduġu kölesi İbn Mülcem ḫabīṯiniñ ḍarbesine maʿruż ḳalınca bu meṯeli temṯīlen īrād buyurmuşlardır. (s. 120)

٧٠٣- لا يَأْبَى الكَرَامَةَ إِلاَّ حِمَارٌ.

Tercüme

703. İyilikten añlamayan ancaḳ eşekdir. (s. 120)

Ḥażret-i ʿAlī'niñ ḥużūruna iki kişi girer. Cenāb-ı Ḥaydar ikrām olmaḳ üzere ikisine de birer yaştıḳ atar. Biri yaştıġı alır, üzerine oturur diğeri oturmaḳ istemez. Bunuñ üzerine ṣāḥibü'l-meʿālī Cenāb-ı ʿAlī bu meṯeli īrād ve oturmaḳ istemeyeni de oturmaġa mecbūr eder.

٣١٨- سَفِيهٌ لَمْ يَجِدْ مُسَافِهاً.

Tercüme

Kendilerine ḳarşı şetm eden ʿAmr bin el Zübeyr'e **Ḥażreti Ḥasan** raḍıyallāhu ʿanhıñ muḳābele buyurduḳları bir meṯeldir ki,

318. Sebük-maġz olan bu sefīh, karşısında şātīm bulamadı, demekdir. (s. 142-143)

٤١٧- . صَارَ الأَمْر إلى الوَزَعَةِ

Tercüme

417. İşleri tesviye vālī ve ḥākimlere intiḳāl etdi.

Basralı meşhur tabiī, ālim ve zāhid **Ḥasan-ı Baṣrī** ḥażretleri, ḳādı taʿyīn olununca ḫalḳ toplandı ve müşārunileyhe ḳarşı eẕā cefāda bulundu. Bunuñ üzerine Ḥasan-ı Baṣrī **" لابد للسطان من وَزَعة "** dedi. *Sulṭān için ḥākim ve vālīden ḳurtuluş yoḳdur,* demekdir. (s. 195)

٨٠٤- وَجَدْتُ النَّاسَ إِنْ قارَضْتَهُمْ قارَضُوكَ وإِن تَرَكْتَهُمْ لَمْ يُتْرُكوكَ.

804. İnsānları şöyle buldum ki eğer onlara iyilik ederseñ onlar da saña iyilik, kemlik ederseñ kemlik eder. Eğer iʿtiyād etdiğiñ iyiliğiñ arasını biraz kesecek olursañ onlar seni bıraḳmazlar ve kendilerine eskisi gibi beẕl-i iḥsān etmeğe çalışırlar. (s. 369)

Bir hadis-i şerifle [164] şanı yüceltilen **Ebû'd-Derdâ**'ya ait bu hikmetli söz, sonraları mesele dönüşmüştür.

٩٦- أَكَلْتُمْ تَمْرِي وَ عَصَيْتُمْ أَمْرِي .

Tercüme

96. Ḫurmāmı yediñiz şimdi bana ʿisyān ediyorsuñuz. (s. 42)

Bu meṣeli evvelā īrād eden **ʿAbdullāh bin Ez-Zübeyr** [165] ḥaẓretleridir.

Bu mesel, Emevi hanedanına karşı halifeliğini ilan eden ve abadileden yani isimleri Abdullah olan ve muhaddis kimlikleriyle şöhret bulmuş dört sahabiden biri olan Abdullah bin Ez-Zübeyr'e ait bir hikmet iken zamanla mesele dönüşmüştür.

٢١٢- رُبَّ نَعْلٍ شَرٌّ مِنَ الْحَفَاءِ.

Tercüme

212. Baʿżı ayaḳḳabı, çıplaḳ gezmekden fenādır. (s. 88)

Bu hikmet, nahiv ve aruzu sisteme kavuşturan ünlü dil ve edebiyat âlimi **Halil b. Ahmed** tarafından söylenmiş sonraları mesele dönüşmüştür.

٤٧٣- عِنْدَ الصَّبَاح يَحْمَدُ الْقَوْمُ السُّرَى.

Tercüme

473. Geceleyin yola çıḳıp yol alanlar ṣabāḥ olunca memnūn ve ḥamd u ṣenāya maḳrūn olurlar. (s. 224)

Bu hikmet, Hz. Peygamber'in seyfullah unvanı verdiği meşhur kumandan sahabi **Halid b. Velid** (radıyallāhu ʿanh)'a aitken zamanla mesele dönüşmüştür.

٤٨١- الْعَيْرُ أَوْقَى لِدَمِهِ.

Tercüme

481. Ḳanını eñ ziyāde viḳāye eden eşekdir. (s. 230)

---

[164] "Her ümmetin bir hikmet sahibi vardır, bu ümmetin hikmet sahibi de Ebû'd-Derda'dır." Müttaki el Hindî *Kenzü'l-'Ummal* 550-553

[165] Emevilere karşı halifeliğini ilan eden ve abâdileden olan bir sahâbî. Geniş bilgi için bk. Hakkı Dursun Yıldız, " Abdullah b. Zübeyr b. Avvam", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1988, C.1, ss.145-146.

Ḥiddet-i başarıyla meşhūr **Yemāmeli Zerḳā'** [166] isminde bir ḳadın taḥaṣṣun etdiği ḥişārından ḥassā'nın ʿaskerine baḳdığı şırada ordudan ḳaçan bir eşek görmüş ve:

" غَنَمِهِ العير أوقى لِدَمِهِ، من راغٍ فِي " ḥükmünü īrād etmişdir. *Yaʿnī eşek, sürüsü yanında bulunan çobandan ziyāde ḳanını ḳoruyor,* demekdir.

٦٠٣- أَكْثِرْ مِنَ الصَّدِيقِ فَإِنَّكَ عَلَى العدُوِّ قادِر.

Tercüme

603. Dostuñu artır ki düşmanıña ḳarşı durmaġa muḳdedir olasıñ. (s. 282)
(Bu meṣeli evvelā īrād eden **Ebcer bin Cābir el-ʿİclī** olmuşdur.)

3.6.5. Teşbih Kaynaklı Olanlar

Bu grupta yer alan meseller, özellikle " efʿalü min ..." vezni veya formu ile mukayeseye dayalı ve abartılı teşbih şeklinde yaygın olarak karşımıza çıkar.

٣٠١- أَزْكَنُ مِنْ إِيَاسٍ.

Tercüme

301. İyās'dan daha ferāsetli. (s. 133)

١٨١- أَخْطَبُ مِنْ سَحْبَانِ وَائِلٍ.

Tercüme

181. Sahbān Vaīl'den daha muḳdedir ḫaṭīb. (s. 74)

٢٨٣- أَرَقُّ مِنْ دمعةٍ شيعيةٍ.

Tercüme

283. Şīʿīleriñ gözyaşından daha raḳīḳ. (s. 124)

٤٦٧- أَطْوَلُ مِنْ ظِلِّ الرُّمْحِ.

[166] Arapların üç günlük mesafedeki kişileri ve yoğurttaki beyaz tüyü görebilen keskin görüşlü efsanevî kadın şahsiyeti. Geniş bilgi için bk. İskender Pala, *Dîvân Şiiri Sözlüğü,* Akçağ Yayınları, 3. Baskı, 1995, Ankara, s. 583.

Tercüme

467. Mızrāḳ gölgesinden daha uzun. (s. 221)

3.7. Nuhbetü'l-Emsâl ve Şerh Yöntemi

Mütercimi ve biyografi kaynakları tarafından belirtilmiş olmasa da kanaatimizce *Nuhbetü'l-Emsâl*'de Arap mesellerine dair en kapsamlı kaynak olan Meydânî'nin *Mecmaü'l-Emsâl*'indeki mesellerden istifade edilmiştir. *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki meselerin tıpkı *Mecmaü'l-Emsâl*'de olduğu gibi hurufla müretteb olması, sırasıyla kadim meseller, " ef'alü min…" vezin kalıbında meseller ve müvelled meseller şeklinde bir tertibe sahip olması, meselleri desteklemek ve kimi sözcükleri lügavî olarak izah etmek için seçilen Arapça şiirler bizde bu kanaati oluşturmuştur. Keza *Nuhbetü'l-Emsâl*'de bulunan ve emsal kitaplarında pek yer verilmeyen müvelled mesellerin *Mecmaü'l-Emsâl*'deki müvelled mesellerle aynı olması bu kanaatimizi pekiştirmiştir. Salâhî'nin *Mecmaü'l-Emsâl* ile birlikte öteki emsal kitaplarından da faydalanmış olma ihtimalini de göz ardı etmemekte fayda vardır. Nitekim sınırlı sayıda da olsa *Nuhbetü'l-Emsâl*'de yer alan kimi Arapça beyitlerin *Mecmaü'l-Emsâl*'de bulunmaması Salâh'nin farklı kaynaklardan da yararlandığını gösterir.

Salâhî, beğenisine göre *Mecmaü'l-Emsâl'*den mesel veya yaygınlaşıp mesele dönüşmüş hikmet, hadis ve beyitlerin en güzellerini seçmiş ve bunları birer beyit veya dörtlükle tercüme etmiştir. *Nuhbetü'l-Emsâl,* meselleri şiirle izah etmesi bakımından Arap edebiyatından Ma'mer b. Müsennâ'nın mesel kitabı olan *el-Emsâl*'ine benzer.

Salâhî, eserinin tertibinde *Mecmaü'l-Emsâl*'in müellifi Meydânî'nin yaptığı gibi alfabetik sırayı gözetmiş. Kimi meselleri bir beyitle izah ederken kimi mesellerde geçen ve ilm-i meselde nadir kullanıldıkları için adına garip denilen sözcükler üzerinde durmuştur. Salâhî, bazı meselleri şerh ederken dörtlükler kullanmıştır. Kimi mesellerin de hikâyelerine ve meselleri destekleyen şiirlere yer vermiştir. Şaire ait çok sayıda beyit ve dörtlük içeren eser, tercümeden ziyade telif eser özelliği göstermektedir. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de meseller harfü'l-hemze ile başlayıp harfü'l-yâ ile bitmektedir.

Nuhbetü'l-Emsâl'de şerh yöntemi olarak ilkin mesel olarak adlandırılan Arapça deyim, atasözü veya hikmetin Arapça ibareleri verilmiş ardından bu sözlerin anlamları verildikten sonra birer beyit veya ikişer beyitle nazmen tercüme edilmiştir. Eserin büyük bir kısmı bu yöntemle yazılmıştır:

٥١٦- العِفَّة جَيشٌ لا يُهْزَمُ.

Tercüme

516. ʿİffet, hezīmete uġramayan ʿaskerdir.

Münhezim olmayan ʿasker var ise ʿiffetdir
ʿİffet olmazsa hezīmet ne fenā ẕilletdir! (s. 245)

Kimi mesellerin anlamları birer cümle ile izah edildikten sonra bu mesellerin mesajları birer beyit veya dörtlükle nazmen Türkçeye tercüme edilmiş, kimi mesellerin ise öyküleri verildikten sonra nazmen tercümelerine geçilmiştir:

٢١٢- رُبَّ نَعْلٍ شَرٌّ مِنَ الْحَفَاءِ.

Tercüme

212. Baʿżı ayaḳḳabı, çıplaḳ gezmekden fenādır.

Çekilen ezā, cefā ṣoñ dereceye geldiği vaḳit īrād olunur. Rivāyete göre ʿilm-i ʿarūżuñ vażʿı Ḫalīl bin Aḥmed, bir arḳadaşını ziyārete giderken yolda ayaḳḳabısınıñ tasması çıḳar ve çıplaḳ yürümeğe başlar. Aşınan ayaġından çekdiği ṣıḳıntılar cānına yetdiği için kimseye acımayacaġını söyler. Bu meṯel Ḫalīl'iñ ḥālini taṣvīr eden güzel bir meṯeldir.

Ne ḳaḳarış başıma, al seniñ olsun taraġım
Verdiğiñ ḳundura işte, bāña kāfī ayaġım (s. 88)

Bazı meseller tek dörtlükden oluşan nazm, kıta gibi nazım şekilleri ile tercüme edilirken sınırlı sayıda da olsa bazı meseller birer gazelle tercüme edilmiştir:

٢٢١- رُبَّ كَلِمَةٍ سَلَبَتْ نِعْمَةً.

Tercüme

221. Baʿżen bir söz niʿmeti selb eder.

Bir kelime niʿmetini selb eder
Ṣoñra olursuñ a göñül nevḥager
Ḥazm u teʾennī saña olsun şiʿār
Bilmeli ki her ʿacele şūr u şer (s. 93)

٦١٤- كَمُبْتَغِي الصَّيْدِ فِي عِرِّيَةِ الأَسَدِ.

Tercüme

614. Arslan yatağında av isteyen gibi. (s. 290)
Muḥāli temennī edenler ḥaḳḳında ḍarb olunan bir meṣeldir.

Gazel

Arslan yatağında avlanamaz
Şehbāz ile ḳuş eder mi pervāz

Mümkün olanı ṭaleb sezādır
Herkes olamaz cihānda serbāz

Ser vermek olur da sırr verilmez
Hem-rāz olacaḳ cihānda pek az

Dillerde gezer vefā muḥaḳḳaḳ
ʿAnḳā gibi nāmıdır ser-efrāz

Ġammāża inanma, iḥtiyāt et
Pür-ġūlara da inanmaḳ olmaz (s. 283)

Bazı mesellerde geçen ve mesel ilminde garip ya da nadir denilen bazı sözcüklerin altı çizilmiş daha sonra altı çizili sözcüklerin lügat anlamları verilmiştir:

٢٤٣- أَرْخَتْ مَشَافِرَهَا لِلْعُسِّ وَالحَلَبِ.

2 1

1.**المِشْفَر**: Deve dudaġı. 2.**الْعُسّ** : Büyük ḳadeḥ.

Tercüme

243. Deve ḳadeḥ ve süt yerine dudaḳlarını ṣarḳıtır. (s. 104)

(Bir iḥtiyāc żımnında gelip de emelini isʿāf etmeyen baḫīller ḥaḳḳında īrād olunur.)

Sözcük etimolojisi ve gramer açısından *Nuhbetü'l-Emsâl* faydalı bilgiler içerir. Bazı mesellerde kimi garip sözcüklerin doğru yazılışları ile birlikte anlamları verilir. Bu yönüyle eser mini kavram sözlüğü özelliği gösterir:

٥٧- إِذَا حَزَّ أخُوكَ فَكُلْ.

1

1.**الحز**: Ḥā'nıñ fetḥi ve zā'nıñ teşdīdiyle kesmek

Tercüme

57. Ḳardeşiñ keserse ye. (s. 27)

٣٣٩- سَمَّيْتُكَ الفَشْفَاشَ إِنْ لَمْ تَقْطَعِ.

1

1.**الفشفاش**: Kesmez kör ḳılıç. Bu kelimeniñ bu maʿnāya geldiği ḳamūsda yoḳ, faḳaṭ lisānü'l-ʿArab'da vardır. (s. 152)

١١٨- بَيْنَهُمْ دَاءُ الضَّرائِرِ

1

1.**الضَّرائِر**: Ḍarre'nin cemʾi. Ortak. İki zevce arasındaki ḥāl.

Tercüme

118. Arañızda ortaḳlıḳ ḫastalıġı var. (s. 52)

Salâhî, kimi Arap meselleri benzer Türkçe mesellerle izah eder. Arapça mesellerin birer cümlelik tercümesinden sonra dilimizde benzer olan atasözü veya deyime yer vermiş ve genellikle "… atasözümüzle yek-mealdir." ifadesi ile tercümesini tamamlamıştır. Ayrıca mesellerin içeriğine uygun olarak yazdığı

şiirlerinde çok sayıda Türkçe deyime yer vermiştir. Salâhî bu yöntemle meselleri daha anlaşılır kılmıştır.

٣٠٨- سَمِّنْ كَلْبَكَ يَأْكُلْكَ.

Tercüme

308. Köpeğiñi besle, büyüt, seni yesin.

Ḳarġayı besle gözünü oysun meṣelimizle yek-meʾāldir.

Beslediğiñ ḳarġa oyar çeşmiñi
Nākes olan lāyıḳ-ı ihsān değil (s. 137)

Salâhî, genel bir kural olmamakla birlikte mesellerin hangi durumlarda, hangi bağlamda, niçin ve kimler için kullanıldığına kısaca değinmiştir.

٣٩٨- شَوَى زَعَمَ ولم يَأْكل.

Tercüme

398. Raġmınca kebāb etdi faḳaṭ yemedi, vazgeçdi.

Bir iş der-ʿuhde edip de ṣoñra çekilen kimse ḥaḳḳında īrād olunur. (s. 185)

3.8. Istılahî Yapılarına Göre Meseller

3.8.1. Mucez Meseller

İnsanlar arasında yaygınlaşmş bir hükmü kapsayan ve telaffuz edildiği gibi zihinde hemen oluşan mesellerdir. Atasözü karşılığıdır. Veciz veya sair meseller de denmektedir. " efʿalü min ..." kalıbında olan ve mukayese ile teşbihte mübalağaya dayalı meseller de bu gruba girer.

٢٥٨- الرَّبَاحُ مَعَ السَّمَاحِ.

Tercüme

258. Ḳazanç, cūd ve seḫā ile berāberdir. (s. 113)

٦٢٧- كَمَا تَزْرَعُ تحصُدُ.

Tercüme

627. Ekdiğiñ gibi biçersiñ.

١٨١- أَخْطَبُ مِنْ سَحْبَانِ وَائِلٍ.

Tercüme

181. Sahbān Vaīl'den daha muḳtedir ḫaṭīb. (s. 74)

٢٨٣- أَرَقَّ مِنْ دمعةٍ شيعيّةٍ.

Tercüme

283. Şiʿīleriñ gözyaşından daha raḳīḳ. (s. 124)

3.8.2. Kıyasî Meseller

Bu meseller herhangi bir durumu açıklamayı hedef edinen kıssalardan meydan gelir. Arap mesellerinde olmayan bu çeşit meseller, daha çok Kur'an-ı Kerim ve hadislerde yer alır. Sonraları İslam alimleri hadis ve Kur'an kıssalarına benzer meseller oluşturmuşlardır.[167] Temsil veya teşbih olarak da adlandırılan bu çeşit meseller, birtakım meseleleri aydınlatmak için kullanılan çeşitli benzetmelerden oluşan kıssa türünden misallerdir.

Mürekkeb teşbih olarak da bilinen bu meseller öğüt verme, hakikatleri izah etme, soyut meselelerin teşbihlerle somut hale getirilerek daha iyi kavranmasının sağlanması gibi gayeler içerir. Örneğin "Onların misali ateş yakıp da ateş etraflarını aydınlattığı bir sırada Allah'ın, ışıklarını alıp da karanlıklar içinde görmez bir vaziyette bıraktığı insanların meseli gibidir." (Bakara, 2/17) ayetinde münafıkların haliyle ilgili olarak zikredilen mesel açıkça mesel olarak isimlendirilmiştir. Çok sayıda teşbih içeren bir kıssa görünümünde olması nedeniyle de kıyasî türdendir. [168]

Daha çok " meselü ..., kemeseli ...," gibi teşbih edatları içeren kıyasî meseller, uzun tasvir ifadeler barındırması nedeniyle bazı kaynaklarda mesel sayılmamıştır. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de bu tür mesellere yer verilmemiştir.

---

[167] Abdülmecid Katâmış, *el Emsâlu'l-ʿArabiyye Dirasetun Tarihiyetun Tahliliyeh*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1988, s. 30.

[168] Güllüce, *a.g.m.,* s. 98.

3.8.3. Hurafî Meseller

Kaynağını bedevilerin çöl yaşantısından alır. Arapların veciz sözlerle hayvanların dilinden fabl tarzı veya hiç yaşanmamış bir olay dolayısıyla uydurdukları mesellerdir. Arap dil bilginleri bu meselleri Arapların safsataları veya ekazib-i Arap şeklinde nitelemektedir. Arap edebiyatında nazım ve nesirle yazılmış eserlerde hayli fazla görülür. Sembolik edebî türlerden sayılan bu mesellerde yazar olayları ve diyalogları cansız varlıklar ve hayvanlar üzerinden gerçekleştirir. Amaç fabllarda olduğu gibi ahlakî bir ders vermektir. *Nuhbetü'l-Emsâl'*den hurafî meselleri andıran bir kaç mesel örnek olarak gösterilebilir.

١٠٧- إِذا اصْطَلَحَ الفَأْرَةُ والسِّنَّوْرُ خَرِبَ دُكَانُ البَقَّالِ.

Tercüme

107. Fāre ile kedi uyuşurlarsa baḳḳal dükkānı ḫarāb olur. (s. 46)

٤٠١- أَشْهَى مِنْ كَلْبَةِ حَوْمَل.

Tercüme

401. Ḥavmel'iñ köpeğinden ziyāde iştāhlı.

Ḥavmel, ʿArab'dan bir ḳadınıñ ismidir. Bunuñ bir dişi köpeği var imiş gündüz aç bıraḳır, gece şalıverirmiş. Bir gece ay doġduġunu görünce ayıñ dönüşünden ışığını çörek şanaraḳ ḥavlamaya başlamış ḥattā açlıḳ cānına yetdiği için kendi ḳuyruġunu yemişdir. (s. 186)

3.9. Mesellerin Zamanı

3.9.1. Cahiliye Dönemi Meselleri

En kadim Arap mesellerindendir. Cahiliye Dönemi'nden başlayıp Abbasi Dönemi'ne kadar devam etmektedir. Mesellerde geçen kimi özel isimler ve döneme özgü kültürel unsurlardan meselin cahiliye dönemine ait olduğu anlaşılır. Ekrem b. Sayfî'ye nispet edilen mesel ve şiirler de Cahiliye Dönemi ile ilişkilidir.

Cahiliye Dönemi'ne ait meseller içerdikleri sembol ve motiflerle İslamî Dönem'de oluşmuş mesellerden rahatlıkla ayırt edilebilir. Özellikle kabileler arası büyük mücadele ve savaşlar ile önemli toplumsal olaylar Cahiliye Dönemi mesellerinin önemli bir kısmını oluşturur. Ayrıca çöl hayvanları ve bitkileri gibi motifler de meselin Cahiliye Dönemi'ne ait olup olmadığını saptamada araştırmacılara yardımcı olur.[169]

٦٠٢- كانُوا مُخِلِّينَ فَلاَقَوُا حَمْضاً.

Tercüme

602. Develeri ṭatlı olan oṭlaḳda otarırken ṭuzlu ve acı otla ḳarşılaşdılar. (s. 281)

٤٢٦- أَصَابَ تَمْرَةَ الغُرَابِ.

Tercüme

426. Ḳarġanıñ ḫurmasına ḳondu. (s. 281)

٤٤٨- ضِبَابُ أَرْضٍ حَرْشُهَا الْأَرَاقِمُ.

Tercüme

448. Keler ṣaydı yılan daʿvet eder. (s. 211)

٤٧٧- عِنْدَهُ مِنَ المَالِ عَائِرَةُ عَيْنٍ.

Tercüme

477. Gözünü dolduran mālı vardır.

Zamān-ı cāhiliyetde bir adamıñ develeri biñe bāliġ olunca faḥliñ gözünü çıḳarırlarmış. Gūyā o māl, keṣretinden dolayı gözü çıḳarılmış deveye beñzetilmişdir. Buña muḳābil Türkçemizde "Falānıñ gözünü topraḳ doyursun." deriz. (s. 228)

3.9.2. İslamî Dönem Meselleri

İslamiyetin benimsenmesinden sonra oluşan ve İslamiyetin öğretilerine uyan ayetlerden ve hadislerden kaynaklı veya ayet ve hadislerden etkilenerek ortaya

[169] Boran, *a.g.e.,* s. 15.

çıkmış mesellerdir. Halife, sahabe, tabiin gibi din büyüklerine ait veciz ifadeler de bu döneme dahildir.

İslama ait terim ve kavramların, özel isimlerin özellikler Allah lafzının kullanılmış olması, meselin ayet, hadis, sahabe ve tabiin sözüne dayanması veya onlardan doğması bu mesellerin İslam Dönemi'ne ait olduğunun göstergesidir.

١٥٣- جَعَلَ اللّهُ رِزْقَهُ فَوْتَ فَمِهِ.

Tercüme

153. Allāh onuñ rızḳını, gözü görüp de aġzınıñ erişemediği yerde ḳıldı. (s. 64)

٤٠٧- شَفِيعُ المُذْنِبِ إِقْرَارُهُ وَ تَوبَتُهُ إِعْتِذَارُهُ.

Tercüme

407. Günāhkārıñ şefīʿi kendi iḳrārı, tevbesi de iʿtiẕārıdır. (s. 188)

٣٠٢- زَكَاةُ النِّعَمِ المعْروفُ.

Tercüme

302. Niʿmetleriñ zekātı iyilikdir. (s. 135)

٤٤٠- صَامَ حَوْلاً، ثُمَّ شَرِبَ بَوْلاً.

Tercüme

440. Bir sene oruç ṭutdu ṣoñra sidik içdi. (s. 207)

٣٨٦- الشُّبْهَةُ أُخْتُ الْحَرَام.

Tercüme

386. Şüphe, ḥarāmıñ ḳız ḳardeşidir. (s. 178)

٢٨٣- أَرَقَّ مِنْ دمعةٍ شيعيّةٍ.

Tercüme

283. Şīʿīleriñ gözyaşından daha raḳīḳ. (s. 124)

3.9.3.Müvelled Meseller

Şehirli Araplar için VIII. asrın yarısına, bedevî Araplar için X. asrın sonuna kadar uzanan ve Cahiliye Devri'nden itibaren başlayan dönem iştişhâd dönemi olarak kabul edilmiş, bu asırlarda ortaya çıkan meseller kadim meseller diye tanımlanmıştır. Bu yüzyıllarda Araplar başka milletlerle karışıp, melezleşip dilleri bozulmadığından onların şiirleri ve meselleri, içerdikleri sözcüklerin anlam ve yapıları ile gramer kurallarını belirlemede şahid olarak kabul görmüştür.[170] Sonraları söylenen meseller ise dilleri bozulmuş melez Araplar'ın mahsulleri şeklinde görüldüğü için şahid olarak kabul görmemiştir.

Müvelled meseller, nadir ya da garib kelimeler içermemesi, yalın olmaları, bir kısmının (mahallî meseller) i'rab ve gramer kurallarına göre söylenmemeleri yöyüyle kadim mesellerden ayrılır. Meydânî'nin *Mecmaü'l-Emsâl'*inde her harfin sonunda müvelled mesellere ayrı bir bölüm düzenlemiştir. *Nuhbetü'l-Emsâl'*de de hemen her harften çok sayıda müvelled mesellere yer verilmiştir.

١٣١- بَشِّرْ مالَ الشَّحِيحِ بِحَادِثٍ أَوْ وَارِثٍ.

Tercüme

131. Baḫīliñ mālını bir ḥadiṣe veya bir vārişle müjdele. (s. 57)

١٤٨- تَرْكُ ادِّعاءِ العِلْم يَنْفِي عَنْكَ الحسَدَ.

Tercüme

148. ʿİlm daʿvāsını bıraḳmaḳ senden ḥasedi giderir. (s. 62)

١٩٩- دَخَلَ فُضُولِيُّ النَّارَ، فَقَالَ: الحَطَبُ رَطْبٌ.

Tercüme

199. Boşboġaz āteşe girmiş de yine odun yaş demiş. (s. 82)

[170] Durmuş, *a.g.md.,* s. 295.

٢٠٢-ذَنَبُ الكَلْبِ يُكْسِبُهُ الطعْمَ، وفَمُهُ يُكْسِبُهُ الضَّرْبَ

Tercüme

202. Köpeğiñ ḳuyruġu ekmeği, aġzı da dayaġı ḳazandırır. (s. 83)

3.10. Mesellerde Dil ve Belagat

Arap meselleri dil ve belagat yönünden oldukça zengindir. Meseller dikkatlice incelendiğinde çok sayıda söz sanatı, belagat ve fesahat unsurlarının kullanıldığı görülür.

Mesellerin kalıplaşmış bir yapıya sahip olmaları, mesellerde eş anlamlı da olsa sözcüklerin yerine başka bir sözcük kullanılamaması, sözcük yerlerinin, ahenk unsurlarının değiştirilememesi mesellerin günümüze kadar dil ve anlam bakımından değişmeden gelmelerini sağlamıştır.

Nuhbetü'l-Emsâl'deki meseller genellikle yalın anlatıma sahip kısa, öz ve basit yapılı birer cümleden oluşmuştur.

٩- إِنَّ الشَّفِيقَ بِسُوءِ ظَنَّ مُولَعَ.

Tercüme

9. Dost, sūʾ-i ẓanna düşkündür. (s. 5)

Meseller, çoğunlukla tek yargı bildiren basit cümleler şeklinde olmakla beraber yan yargılar ile birden fazla yargılar içeren cümleler biçimde olan meseller de vardır. Bu tarz mesellerde çoğunlukla koşul, karşıtlık, sebep gibi ilgilerle yargılar birbirine bağlanır.

٧٠- إِذَا كُنْتَ فِي قَوْمٍ فَاحْلُبْ فِي إِنَائِهِمْ.

Tercüme

80. Bir ḳavmiñ hemnişini olursañ sen de onlar gibi diz çöküp otur ve süt ṣaġdıḳları ḳaba süt ṣaġ. (s.32)

٣٠٧- سَحَابُ نَوْءٍ مَاؤُهُ حَمِيمٌ !

Tercüme

307. Yıldızıñ yaġmur müjdecisi buluṭu göründü faḳaṭ ṣuyu sıcaḳ! (s. 137)

*Nuhbetü'l-Emsâl'*deki Arap mesellerinde Türk atasözlerinde olduğu gibi çoğunlukla genel geçer yargıları ve kuralları ifade eden ve tüm zamanları kapsayan geniş zaman kulllanılmıştır.

٥٢٣- غَايَةُ الزُّهْدِ قَصْرُ الأَمَلِ، وحُسْنُ العَمَلِ.

Tercüme

523. Zühdüñ ġāyesi ḳasr-ı emel ve ḥüsn-i ʿameldir. (s. 248)

١٩٣- دَوَاءَ الدَّهْرِ الصَّبرُ عَلَيْه.

Tercüme

193. Zamānıñ devāsı, ḥādiṯātına ḳarşı ṣabırdır. (s. 80)

Birçok meselde doğrudan öğüt veren buyurgan bir anlatım kullanılmıştır ki doğrudan ikinci tekil ve çoğul şahsı muhatab alıp seslenen bu emir kipli meseller ahlakî telkin konusunda en etkili mesellerdir.

٣٧١- شمِّرْ وائْتَزِرْ والْبَسْ جِلْدَ النَّمِرِ.

Tercüme

371. Paçaları ṣıva, fūṭana bürün. Ḳaplan postunu giy. (s. 170)

٣٢٣- سُبَّنِي وَ أُصْدُقْ.

Tercüme

323. Söv faḳaṭ doġru söyle. (s. 145)

١٤٧- تَعَاشَرُوا كالإِخْوَانِ، وَ تَعَامَلُوا كَالأَجانِبِ

Tercüme

147. Ḳardeş gibi geçiñiniz, yabancı gibi alışveriş ediñiniz. (s. 62)

*Nuhbetü'l-Emsâl'*de çok sayıda meselin bir durumun ya da olayın oluşmasını bir koşula bağlayan şart-sonuç ilgisi ile kurulmuş olduğu görülür.

١٠٢- إِذَا تَخَاصَمَ اللِّصَّانِ ظَهَرَ المسْرُوقِ.

Tercüme

102. İki ḫırsız birbirine ḫaṣım olursa çalınan māl meydāna çıḳar. (s. 44)

١٨٠- الْخُنْفَساءُ إِذَا مُسَّتْ نَتَّنَتْ.

Tercüme

180. Ḫunfesāye doḳunulursa fenā ḳoḳu verir. (s. 74)

١٨٥- أَخْرِجِ الطَّمَعَ مِنْ قَلْبِكَ، تَحُلَّ القَّيْد مِنْ رِجْلِك .

Tercüme

185. Ḳalbiñden ṭamaʿı çıḳar ki ayağından bağı çözmüş olasıñ. (s. 76)

٨١٣- . وَقِّرْ نَفْسَكَ تُهَبْ

Tercüme

813. Nefsiñi tevḳīr et ki mehīb olasıñ. (s. 808)

Edebî açıdan meseller; teşbih, kinaye, istiare ve hakikat gibi belagat unsurları yanı sıra seci, cinas, tıbak, mukabele ve izdivaç gibi söz sanatları çeşitlerini içermeleri yönüyle sanatlı nesir addedilir. [171]

Muallim Naci, Arap dil ve edebiyat bilgini İbrahim en-Nezzam'dan [172] alıntılayarak meselleri sıradan sözlerden ayıran özellikleri şöyle sıralamıştır:

a) İcaz-ı Lafz

b) İsabet-i Mana

c) Hüsn-i Teşbih

d) Cevdet-i Kinaye [173]

---

[171] Durmuş, *a.g.md.,* s. 297.

[172] Basra mutezile ekolünün önde gelen kelamcılarından dil ve edebiyat bilgini. Geniş bilgi için bk. İlyas Çelebi, "Nazzam", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, ss. 466-469.

[173] Muallim Naci*, Sânihatü'l- Arab,* (hzl. Ömer Hakan Özalp), Yeni Zaman Yayınları, İstanbul, 2002, s. 10.

İcaz, az sözle çok şey anlatmaktır. Mesellerin çoğu iki üç sözcükden oluşmaktadır. Atasözleri, vecizeler, hikmetli sözlerde icaz bulunur.

٨- إنَّ الجبَانَ حَتْفُهُ مِنْ فَوْقِهِ

Tercüme

8. Ḳorḳaġıñ ölümü tepeden iner.

Kaderden çekinmeniñ fā'idesi olmadığına işāretdir. (s. 5)

٥٩٥- كَالقَابِضِ عَلي الماءِ!

Tercüme

595. Parmaḳ ucuyla şu alan gibi! (s. 277)

(Ḥuṣūlü me'mūl olmayan şey' isteyenler ḥaḳḳında ḳullanılır.)

٧٨٦- مَنْ أَعْطَى بَصَلَةً أَخَذَ ثُومَةً.

Tercüme

786. Ṣoġan veren ṣarımsaḳ alır. (s. 362)

İsabet-i Mana, mana doğruluğu anlamına gelir. Meseller adeta birer kanun hükmündedirler. Çoğu mesel evrensel diyebileceğimiz genel doğruları öğütler.

٧٩٩- النَّصْحُ بَيْنَ الْمَلَاءِ تَقْرِيعٌ.

Tercüme

799. Herkesiñ yanında öğüt vermek başa ḳaḳmaḳ demekdir. (s. 366)

٧٨٨- مَنْ لَمْ يُحْسِنْ إِلى نَفْسِهِ لَمْ يُحْسِنْ إلى غَيْرِهِ.

Tercüme

788. Kendine ḫayrı doḳunmayanıñ başḳasına da ḫayrı doḳunmaz. (s. 362)

٧٦٤- مَنْ عَتَبَ عَلَى الدَّهْرِ طَالَتْ مَعْتَبَتُهُ.

Tercüme

764. Zamāna darılanıñ dargınlığı uzar. (s. 354)

Teşbih, sanatının Arap dili ve edebiyatında önemli bir yeri vardır. Teşbih manayı daha açık hale getirir, güzelleştirir.

٣٨٥- الشَّبَابُ مَطِيَّةُ الْجَهْلِ.

Tercüme

385. Gençlik, cehālet maṭiyyesidir. (s. 178)

٥٩٧- كالسَّاقِطِ بَيْنَ الفِرَاشَيْنِ!

Tercüme

597. İki yataḳ arasına düşen gibi! (s. 278)

(İki şeyde tereddüd eden, faḳaṭ ḥīçbirini elde edemeyenler ḥaḳḳında īrād olunur.)

٧٠٣- لاَ يَأْبى الكَرَامَةِ إلاَّ حِمَارٌ.

Tercüme

703. İyilikden añlamayan ancaḳ eşekdir. (s. 330)

٧٩٣- النَّاسُ كإبِلٍ مِائَةٍ لا تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً.

Tercüme

793. İnsānlar bir sürü deve gibidir; yüz deve var, faḳat içinde rükūba yarayan bir deve bulamazsıñ. (s. 364)

(İnsānlar çoḳ, faḳaṭ içlerinde iyilik eden pek az demekdir.)

٤٢٠- . صَنْعَةَ مَنْ طَبَّ لِمَنْ حَبَّ

Tercüme

420. Ḥāẕıḳ bir doḳtoruñ, sevdiği adama baḳması gibi işlerini tesviye etdi. (s. 197))

Kinaye, bir şey söyleyip başka bir şey kastetmektir. Düşünüleni üstü kapalı, dolaylı olarak ifade eden söz. *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki çoğu mesel kinayelidir.

٤١٤- صَفِرَتْ وِطَابُهُ.

Tercüme

414. Ḳabı ṭam ṭaḳır. Helākden kināyedir. (s. 192)

٥٥٧- قَبْلَ البُكَاءِ كانَ وَجْهُكَ عَابِسا.

Tercüme

557. Aġlamadan evvel yüzüñ ekşimiş idi. (s. 261)

٥٨٣- كانَ كُرَاعاً فَصَارَ ذِرَاعاً.

Tercüme

583. Paça iken bilek oldu. (s. 272)

(Ẕelīl ve żaʿīf, ʿazīz ve ḳavī olduġu zamān īrād olunur.)

٥٨٦- كُلُّ شَاةٍ بِرِجْلِهَا سَتُنَاطُ.

Tercüme

586. Her ḳoyun kendi bacaġından aşılır. (s. 273)

(Yaʿnī her cināyet ṣāḥibine ʿāʾiddir. Onuñ yerine başḳası cezā görmez.)

Mukabele ve Tıbak, özellikle ilim ve cehalet, akıl ve cahil, yalan ve doğru söz, korkaklık ve cesaret gibi kabile esaslı Arap toplum yapısının son derece ehemmiyet atfettiği müsbet ya da menfî hasletler mesellerde tezat üslûbu ile en fazla kullanılan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. [174]

Nuhbetü'l-Emsâl'deki birçok meselde bir nevi tezat sanatı olan mukabele ve tıbaka rastlanır.

٥٢٦- غَضَبُ الجَاهِلِ فِي قَوْلِهِ، وغَضَبُ العَاقلِ فِي فِعْلِهِ.

Tercüme

526. Cāhiliñ ġażabı ḳavlinde, ʿāḳiliñ ġażabı da fiʿlindedir. (s. 249)

٤٨٨- . عَدُوُّ الرَّجُل حُمْقُهُ، وَصَدِيقُهُ عَقْلُهُ

[174] Boran, *a.g.e,* s. 19.

Tercüme

488. Kişiniñ *düşmanı ḥamāḳati*, *dostu da ʿaḳlı*dır. (s. 2)

٦٣٥- الكِذْبُ دَاءٌ وَالصِّدْقُ شِفَاءٌ.

Tercüme

635. Yalancılıḳ bir ḫastalıḳ, doġruluḳ da şifādır. (s. 300)

١٥٤- جَهْل يَعُولِني خَيْرٌ مِنْ عَقْلٍ أَعُولُهُ.

Tercüme

154. Baña yardım eden cehālet, yardım istediğimʿaḳıldan ḫayırlıdır. (s. 64)

Seci, meselin akılda kalması ve söylendiğinde sağladığı semantik etkinin yanı sıra kulağa hoş gelen bir ahenk kazandırması cihetiyle de önemli görülebilir. [175]

Salâhî'nin *Nuhbetü'l-Emsâli*'nde çok sayıda meselin secili olduğu görülür.

٢٦٦- الرَّفِيقُ قَبْلَ الطَّرِيق.

٥٣٨- فِي كُلَّ شَجَرٍ نَارٌ، واسْتَمْجَدَ المَرْخُ والعَفَارُ.

٥٥٥- فَمٌ يُسَبِّحُ، وَيَدٌ تَذْبَحُ.

٥٥٦- فِي تقَلُّبِ الأَحْوَالِ عِلْمُ جَوَاهِرِ الرِّجَالِ.

٤٣٨- صَامَ حَوْلاً، ثُمَّ شَرِبَ بَوْلاً.

٦٠٨- أَكْثَرُ الظُّنُونِ مُيُونٌ.

Hazif ve Itnab, Ali Bulut'un, *Belagat, Meani, Beyan, Bedi* adlı eserinde Hamza b. Turgut el- Aydinî'den naklen ıtnabı, insanların alışık olduğu sözlerden daha fazla sözle ancak tatvile ve haşve kaçmadan amacı ifade etmektir, şeklinde tanımlamıştır.[176]

[175] Demirayak, *a.g.e*, s. 269.
[176] Ali Bulut, *Belgat, Meani, Beyan, Bedi,* İfav Yayınları, İstanbul, 2015, s. 172.

Çok sayıda çeşidi bulunan ıtnab'ın izah ve teşvi çeşidine örnek olarak *Nuhbetü'l-Emsâl*'den şu iki meseli verebiliriz:

٧٩٦- النَّاسُ كإبِلٍ مِائَةٍ لا تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً.

Tercüme

793. İnsānlar bir sürü deve gibidir; yüz deve var, faḳat içinde rükūba yarayan bir deve bulamazsıñ. (s. 364)

Meselin ilk kısmında insanlar develere benzetilmiş sonrasında bu benzetmeden kasdın ne olduğu izah edilmiştir.

٥٤٥- أَفْسَدَ النّاسَ الأَحْمَرانِ اللَّحْمُ والْخَمْرُ.

Tercüme

545. İnsānları ifsād eden iki ḳırmızıdır: Et, şarāb. (s. 257)

Meselin ilk cümlesindeki yargıdan sonra mesel birbiri ile ilişkilendirilmiş iki örnek isimle açıklanarak bir ıtnab çeşidi olan teşvi yapılmıştır.

Hazif ise amacın, ifadeden herhangi bir ögenin çıkarılması ile ifade edilmesidir.[177]

٥٩٦- كَالْقَابِسِ العَجْلاَنِ.

Tercüme

596. ʿAcūluñ eliyle āteş alması gibi! (s. 278)

"Aculun eliyle ateş alması gibi acele etti." diyecek yerde cümle kısaltılmış, bu şekilde hazf edilmiştir**.**

٧٥٤- ما أَنْتَ بِخَلٍّ وَلا خَمْرٍ!

Tercüme

754. Ne sirkesiñ, ne şarāb! (s. 350)

"Ne sirke gibi fayda verirsin ne de şarap gibi zarar verirsin." cümlesi kısaltılarak ne sirkesin ne şarab şeklinde ifade edilmiştir.

[177] Bulut, *a.g.e.,* s. 164.

١٢٣- بَقْلُ شَهْرٍ، وَ شَوْكُ دَهْرٍ.

Tercüme

123. Bir aylık yeşillik, mütemādiyen diken. (s. 52)

"Sadece bir ay yeşillik oluyor ama devamlı diken oluyor." cümlesi hazf edilerek şerri hayrından çok olan kimseler hakkında ifade edilmiş beliğ bir meseldir.

3.11. Nuhbetü'l-Emsâl'de Muhteva

Meseller, işledikleri konu ve temalar bakımından milletlerin sosyal, kültürel ve dinî karakterini yansıtan özlü bir ayna olmaları yönüyle birçok milletin edebiyatında önemli bir yer tutar. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de yer alan meseller ve meselleri izah eden şiirler konu ve tema bakımdan çeşitlilik ve zenginlik arz eder: ilim, cehalet, haya, sır saklama, doğruluk, yalancılık, büyüklerin sözlerini dinlemek, adelet, iyilik, cimrilik, cömertlik, hilm, zulüm, kötülük, öfke, aile, evilik, zenginlik, fakirlik, cesaret, oburluk, vb.

Nuhbetü'l-Emsâl'deki mesellerde din ve tasavvuf, tabiat olayları, sosyal ve kültürel yapı, insanda öne çıkan erdem ve kusurlar başlıkları altında genel olarak mesellerde ortak konu ve temalar sınıflandırılmıştır.

3.11.1. Dinî ve Tasavvufî Unsurlar

Nuhbetü'l-Emsâl'deki kimi mesellerde Allah, rızk, şükür, günah, helal, haram, tevbe, gibi dinî terim ve kavramlar karşımıza çıkmaktadır. Sınırlı da olsa aşık, zühd, istigna, nefs gibi kimi tasavvufî kavramların da mesellerde kullanıldığı görülür. Dinî-tasavufî kavramların kullanıldığı mesellerin İslamî dönemde oluştuğu dolayısıyla İslam inancına uyan veciz sözler olduğu, zamanla yaygınlaşıp mesele dönüştüğü söylenebilir.

٧٤٧- لاَ يَشْكُرُ اللهَ مَنْ لا يَشْكُرُ النَّاس.

Tercüme

747. İnsānlara şükretmeyen Allāh'a da şükretmez. (s. 348)

٧٧٦- مَنْ عَادَى مَجْدُوداً فَقَدْ عَادَى اللهَ.

Tercüme

153. Allāh onuñ rızḳını, gözü görüp de aġzınıñ erişemediği yerde ḳıldı. (s. 64)

٢٩٤- اُسْتُرْ مَا سَتَرَ اللهَ.

Tercüme

344. Allāh'ıñ örttüğünü sen de ört. (s. 155)

٥٤٦- فِي اللهِ تَعَالَى عِوَضٌ عَنْ كُلِّ فَائِتٍ.

Tercüme

546. Elden giden her şeyiñ ḳarşılığı Allāh'ıñ ḫazīnesinde vardır. (s. 257)

٤٠٧- شَفِيعُ المُذْنِبِ إِقْرَارُهُ وَ تَوبَتُهُ إِعْتِذَارُهُ.

Tercüme

407. Günāhkārıñ şefīʿi kendi iḳrārı, tevbesi de iʿtiẕārıdır. (s. 188)

١٣٦- تَرْكُ الذَّنْبِ أيْسَرُ مِنْ طَلَبِ التَّوْبَةِ .

Tercüme

136. Günāhı terk, tevbe ṭalebinden daha ḳolaydır. (s. 58)

٤٤٣- . صَبْرُكَ عَن مَحَارِمِ اللّهِ، أيْسَرُ مِن صَبْرِكَ عَلَى عَذَابِ اللّهِ

Tercüme

443. Ḥarām olan şeylere ḳarşı ṣabret. ʿAzāb-ı İlāhī'ye ṣabr ve taḥammülüñden daha ḳolaydır. (s. 209)

٣٨٦- الشُّبْهَةُ أُخْتُ الْحَرَام.

Tercüme

386. Şüphe, ḥarāmıñ ḳız ḳardeşidir. (s. 178)

٤٩٨- عِزُّ الرَّجُلِ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ.

Tercüme

498. Kişiniñ ʿiẕẕeti, insānlardan istiġnāsıdır. (s. 238)

٥٢٣- غَايَةُ الزُّهْدِ قَصْرُ الأمْلِ، وحسْنُ العَمَلِ.

Tercüme

523. Zühdüñ ġāyesi ḳasr-ı emel ve ḥüsn-i ʿameldir. (s. 248)

٥٢٤- غَضَبُ العُشَّاقَ كَمَطَرِ الرَّبِيعِ.

Tercüme

524. ʿĀşıḳlarıñ öfkesi ilkbahār yaġmuru gibidir. (s. 248)

٧٢٨- لاَ تَلْبِسَنَّ بِيَقِينٍ شَكّاً.

Tercüme

728. Yaḳīni şekkle ḳarışdırma. (s. 342)

٧٧٦- مَنْ أَهَانَ مَالَهُ أَكْرَمَ نَفْسَهُ.

Tercüme

776. Mālına ihānet eden nefsine ikrām eder. (s. 358)

Başta Hz Ali olmak üzere halifeler, imamlar, zahid ve ariflere ait hikmetlli sözler zamanla mesellere dönüşmüştür. İslam büyükleri çeşitli vesilelerle meseller ile ilgili kıssalarda ve şiirlerde telmih yolu ile anılmıştır.

٧٦٢- مَا عَدَا مِمَّا بَدَا ؟

Tercüme

762. Evvelce ʿayān beyān gördüğüñ şeyden seni çeviren nedir? (s. 353)
(Cemel vaḳʿasında Ḥażret-i ʿAlī, Ḥażret-i Zeyd'e: " Baña ḳarşı bīʿatdan menʿü zecr eden ne sebeb var! Ḥicāz'da beni ṭanımışdıñ, şimdi ʿIraḳ'da tanımaḳ istemiyorsuñ! " demişdir ki bu meṣel o serzenişkārāne ʿibāreniñ bir parçasıdır.)

Ḥelāle beñzeyip de ḥaḳḳında ḥelāldir diye ḳaṭʿī ḥüküm verilemeyen şeylere lisān-ı şerʿīde "şübühāt" denilir. İmām-ı Şāfiʿī ḥażretleri āyetdeki şu naẓmıyla dört ḥadīṣ-i şerīfi ʿaḳd etmişdir. (s. 178)

Ḥasan-ı Başrī ḥażretleri ḳādı taʿyīn olununca ḫalḳ toplandı ve müşārunileyhe ḳarşı eẕā cefāda bulundu. Bunuñ üzerine Ḥasan-ı Başrī **" لابد للسطان من وَزَعة "** dedi. Sulṭān için ḥākim ve vālīden ḳurtuluş yoḳdur demekdir. (s. 195)

١٨١- أَخْطَبُ مِنْ سَحْبَانِ وَائِلٍ.

Arap mesellerinde din ve tasavvuf büyüklerinin yanı sıra birçok şahıs meşhur vasıflarıyla mesel konusu olmuş veya sarf ettikleri sözler zamanla mesel hüviyetine bürünmüştür. Hitabette Sahban el-Vailî, cömertlikte Hatem et-Taî, hicivde şair Nabiga ez-Zübyanî gibi.

Tercüme

181. Sahbān Vaīl'den daha muḳdedir ḫaṭīb. (s. 74-75)

٣٦٧- شِنْشِنَةٌ أَعْرِفُهَا مِنْ أَخْزَمِ.

Tercüme

367. Bu meṣel mevzūndur ve bir şiʿriñ ikinci ṣaṭırıdır. Ḳā'ili Ebū Aḫzem et-Ṭā'ī'dir. Seḫī-i meşhūr olan Ḫātemi Ṭā'ī'nin pederiniñ ceddi yāḫūd ceddinîñ ceddidir. (s. 167)

٢١٥- رُبَّ ساعٍ لِقاعِدٍ.

Tercüme

215. Baʿżı sāʿī oturanıñ ayaġına gelir. (s. 89)
(Bu meṣeli evvelā īrād eden Nābiġa ez-Zübyānī olmuşdur.)

3.11.2. Sosyal ve Kültürel Unsurlar

Sosyal unsurlardan örf ve adetlerin yanı sıra batıl inançlar da dahil olmak üzere kimi inançlar halkın düşüncesiyle birleşerek kısa ve öz bir şekilde mesellerde karşımıza çıkmaktadır.

٤٧٥- عَبْدٌ مَلَكَ عَبْداً فأَوْلَاهُ تَبّاً!

Tercüme

475. Köle bir köleye mālik olmuş, şoñra żararına vermiş! (s. 227)

٥٦٧- قَيْدُ الإِيمانِ الفَتْكُ.

Tercüme

567. Ḳatl fiʿlini irtikāb etmekden insānı menʿ eden īmāndır. (s. 266)

٥٨٦- كُلُّ شَاةٍ بِرِجْلِهَا سَتُنَاطُ.

Tercüme

586. Her ḳoyun kendi bacaġından aşılır. (s. 273)

٧٣٦- لَوْ كَانَ فِي البُومَةِ خَيْرٌ ما تَرَكَهَا الصَّيَّادُ.

Tercüme

736. Bayḳuşda yümn u ẖayr olsaydı avcı onu bıraḳmazdı. (s. 344)

٦٩٠- لِكُلِّ غَدٍ طَعَامٌ.

Tercüme

690. Yarına Allāh kerīm.

Bedevî (Arabî), köle, dilenci, kabileler, hakîm, kadı, hekim, demirci sosyal sınıf veya meslek erbabı olarak *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki mesellerde veya mesellerin kıssalarında karşımıza çıkan tiplemelerdir. Devlet anlayışının olmadığı, Bedevî yaşam tarzının hakim olduğu Cahiliye Dönemi'nde Beni Salebe, Beni Abs, Beni Zübyan, Beni Fezare, Beni Esed ve Beni Murad gibi kabilelerin arasında yaşanan mücadelelerin mesellerin kıssalarına yansıdığı görülür.

٤٠٩- صَدْرُكَ أَوْسَعُ لِسِرِّكَ.

Tercüme

409. Ṣadrıñ, sırrıñı gizleyecek eñ geniş bir yerdir. (s. 189)

(Aʿrābī'niñ birine sırrıñı naşıl şaḳlarsıñ? Dediklerinde, o da ben, esrārımıñ mezārıyım demişdir.)

١٦٥- الحَكِيمُ يَقْدَعُ النَّفْسَ بِالكَفَافِ.

Tercüme

165.Ḥakīm az bir şeyle iktifā eder ve nefsiñ düşkün olduġu idḥārdan kendisini çeker. (s. 68)

٤٢٠- . صَنْعَةَ مَنْ طَبَّ لِمَنْ حَبَّ

Tercüme

420. Ḥāẕıḳ bir doḳtoruñ, sevdiği adama baḳması gibi işlerini tesviye etdi. (s. 197)

٧٣٧- لَيْسَ كلُّ مَنْ سَوَّدَ وَجْهَهُ قَالَ: أناَ حَدَّادُ.

Tercüme

737. Her demirciyim diyen, yüzünü ḳarartmış değil. (s. 344)

Yahudiler, Hıristiyanlar, Şiiler, Araplar, Farisîler ve Rumlar farklı din, mezhep ve etnistelere sahip topluluklar olarak sınırlı da olsa *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki bazı mesellerde farklı bağlamlarda ve kinaye sanatı ile karşımıza çıkar.

٥١١- أَعْرَبَ عَنْ ضَمِيرِهِ الفَارِسِيُّ.

Tercüme

511. Fārisī, żamīrini iẓhār eyledi.

(Ḳalbinde olan şeyleri meydāna çıḳaran kimse ḥaḳḳında ḳullanılır.)

Aʿrāb ʿAcem'de yoḳ mu ṣandıñ
Aʿrāb ediyorsa çoḳ mu ṣandıñ
Mużmer ḳalamaz żamīr bāriz
Nesl-i edebi ḳonuḳ mu ṣandıñ (s. 243)

٢٨٣- أَرَقَّ مِنْ دمعةٍ شيعيّةٍ.

Tercüme

283. Şīʿīleriñ gözyaşından daha raḳīḳ. (s. 124)

٦٤٥- كُنْ يَهُودِياً تامّاً، وَإِلاَّ فَلاَ تَلْعَبْ بِالتَّوْرَاةِ.

Tercüme

645. Ya adamʿaḳıllı Yahūdī ol yāḫūd Tevrāt ile oynama.

Ya tamāmıyla bir Yahūdī ol
Melʿabeñ olmasın veyā Tevrāt (s.304)

٤١١- صُهْبُ السِّبالِ.

Tercüme

411. Ḳumral ve ḳızıl bıyıḳlılar.

(Bıyıḳları her ne ḳadar ḳumral ve ḳızıl olmasa da ʿArab, bu taʿbīri düşmanlara ıṭlāḳ etmişlerdir. Selefde ʿArab ṭā'ifesiniñ ʿadāvetleri ekşeriyā Rūmlarla birlikde ve Rūmlar'ıñ ṣuhūbeti ġālib ve ṣuhbü's-sibāl taʿbīri onlara münāsib ise de gitgide bu söz muṭlaḳa aʿdāya ıṭlāḳ olunmuşdur.)

Mesellerde genel anlamda akıl, ilim ve alim yüceltilirken kimi mesellerde ise bağlama göre işlevini yerine getirmeyen akıl kavramı ve ilmiyle amel etmeyen alimler yerilmiştir.

٤٦- إذَا زَلّ العَالِمُ زَلَّ بِزَلَّتِهِ عَالَمُ.

Tercüme

46. ʿĀlim ayaġı ḳayar düşerse ʿālem de düşer. (s. 54)

٨٠٩- وَيْلٌ لِعَالِمِ أَمْرٍ مِنْ جاهِلِهِ.

Tercüme

809. Veyl ve helāk cāhilden ziyāde ʿālimedir. (s. 371)

١٥٤- جَهْل يَعُولِني خَيْرٌ مِنْ عَقْلٍ أَعُولُهُ.

Tercüme

154. Baña yardım eden cehālet, yardım istediğimʿaḳıldan ḫayırlıdır. (s. 64)

١٠٠- إذَا شَاوَرْتَ العَاقِلَ صَارَ عَقْلُهُ لَكَ.

Tercüme

100. ʿAḳıllıya danışırsañ onuñ ʿaḳlı seniñ olur. (s. 43)

٤٩٧- أُعْطِيَ مَقُولاً، وَ عَدِمَ مَعْقُولاً !

Tercüme

497. Söz söyleme ḳābiliyeti verilmiş faḳaṭ ʿaḳıldan maḥrūm! (s. 238)

Mesellerde anne ve baba, evlatları tarafından öğütleri dinlenmesi gereken, saygıda kusur edilmemesi gereken sevgi ve şefkat sembolü olarak sıklıkla ele alınmıştır. Evlat terbiyesi övülürken evladın isyanı kınanmıştır.

٣٤١- اسْمَعْ مِمَّنْ لا يَجِدُ مِنْكَ بُدّاً.

Tercüme

341. Senden ayrılmaḳ istemeyen ana baba öğüdünü diñle. (s. 153)

٦٣٧- كَيْفَ يُعُقُّ وَالِداً مَنْ قَد وَلَدَ ؟

Tercüme

637. Evlād ṣāḥibi olan babasına naṣıl ʿişyān eder? (s. 301)

٧٩٢- مَنْ جَهَّلَ أَبَاهُ فقَدْ جَهِلَ.

Tercüme

792. Babasını techīl eden cāhil demekdir. (s. 364)

٧٧٨- مَنْ أَدَّبَ أَوْلاَدَهُ أرْغَمَ حُسَّادَهُ.

Tercüme

778. Evlādını teʾdīb eden ḥāsidlerini teẕlīl eder. (s. 359)

٥٩٢- كُلُّ شَيْءٍ يُحِبُّ وَلَدَهُ حتَّى الحُبَارَى.

Tercüme

592. Herkes evlādını sever ḥattā ḥubāra da! (s. 276)

٤٧٢- العُقُوقَ تُكْلُ مَنْ لَمْ يَثْكَلْ.

Tercüme

482. ʿİşyān, çocuġunu ḳaybetmediği hālde ḳaybetmiş gibi anneniñ teʾeṣṣür ve telehhüfünü celb eder.

Nuhbetü'l-Emsâl'deki mesellerde soy, neseb ile ilgili genellikle olumsuz yargılar kullanılmış, dostluk ise akrabalığa yeğlenmiş ve yüceltilmiştir.

١٤٦- تَقَارَبُوا بالمَوَدَّةِ، وَلاَ تَتَّكِلُوا عَلَى القَرَابَة.

Tercüme

146. Dostluḳla aḳraba oluñuz. Nesebī ḳarābete güvenmeyiñiz. (s. 61)

٢٣٤ -رُبَّ بَعِيدٍ لا يُفْقَدُ بِرُّهُ، وَ قَرِيبٍ لا يُؤْمَنُ شَرُّهُ.

Tercüme

234. Neseb ve ḳarābet iʿtibārıyla saña uzaḳ olan baʿżıları vardır ki dāʿimā iyilikleri ve baʿżı yaḳın aḳrabā da vardır ki ekṣeriyā fenālıḳları doḳunur. (s. 98)

١٧٧- خِيَارُكُم خَيْرُكُم لأَهْلِهِ.

Tercüme

177. Siziñ ḫayırlıñız ehline eñ ziyāde ḫayrı doḳunandır. (s. 73)

٢٩٧- زَقَّهُ زَقَّ الحَمَامَةِ فَرْخَهَا.

Tercüme

297. Ḳuş yavrusunu yemler gibi yemlerdi. (s. 131)

(Kemāl-i şefḳatinden aḳrabāsınıñ terbiyesinde taʿḳṣīr etmeyenler ḥaḳḳında īrād olunur.)

Arap mesellerinde kadınların çoğu zaman küçümsendiği, aile hayatı söz konusu olduğunda ise yüceltildiği söylenebilir. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de de kadınlara dair olumsuz yargılar içeren mesellerde kadınların akıl ve kavrayış bakımından zayıf olduğu, kıskançlıkla hareket ettikleri belirtilmiştir. Kız evlatları için de iyi yetiştirilmeleri, güzel terbiye edilmeleri gerektiğine dair vurgular göze çarpar.

Kadınlara dair olumsuz değerlendirme taşıyan mesellerin çoğunun kaynağını Cahiliye Dönemi Arap adetlerinden aldığı söylemek mümkündür. İslamiyetle birlikte Araplarda kadın, "ümmetin yarısı, ilk öğretmen, ayakları altında cennet olan anne" gibi tanım ve unvanlarla kutsal bir konuma yerleştirilmiştir. Arap mesellerinden "Kadınlar şeytan tuzaklarıdır." gibi kadınlara dönük ağır benzetmeler yapan, olumsuz tutum takınan atasözlerinin benzerlerine ne yazık ki ataerkil toplumsal düzenin hakim olduğu tüm toplumların atasözlerinde rastlamak mümkündür.

Salâhî'nin kadınlara dair olumsuz yargılar taşıyan meselleri eserine alıp şiirle tercüme etmesinin yanında kadınları yücelten mesellere ve şiirlere yer verdiği de görülür.

Şunu da belirtmekte fayda var ki Salâhî, *Aşkın Sesi* adlı *Dîvânı*'nda *İğne* başlıklı bir şiirinde kadının elindeki iğneyi din, vatan için cihat edelerin elindeki kılıçtan üstün tutarak kadınların önemine ve zor yaşam şartlarına dikkat çekmiştir.[178]

Salâhî, ayrıca *Zerkâ ile Muâviye* ile *Telehüff-i Mâder* adlı konularını İslam tarihinden alan manzumelerinde güçlü kadın karakterlere yer vermiştir.

١٩٥- دَعُوا قَذْفَ المُحْصَنَاتِ تَسْلَمْ لَكُمُ الأُمَّهَات.

Tercüme

195. Nāmūskār ḳadınlara bühtān etmeyiñiz ki siziñ de ümmehātıñız müfterileriñ dilinden sālim olsun. (s. 81)

٢٥٢- أَرِطِّى إِنَّ خَيْرَكِ بالرَّطِيطِ.

Tercüme

252. Ey ḳadın! Sen ḥamāḳatında ṣābit ol. Seniñ ḫayrıñ ḥamāḳatındadır. (s. 109)
(Ḥamāḳatıyla merzūk olan bir aḥmaḳ rüşd ve kiyāset ile ḥareket netīcede düçār-ı ḫaybet olduġu vaḳit ḍarb olunur.)

٢١٧- رُبَّ شانِئَةٍ أَحْفَى مِنْ أُمٍّ.

Tercüme

217. Saña buġż eden bāzı ḳadınlar vardır ki anneden ʿayb ve ḳuṣūruñu araşdırmaḳ ṣūretiyle saña iyilik etmiş olurlar. (s. 91)

٧٦- إِذَا صَاحَتِ الدَّجاجَةُ صِياحَ الدِّيكِ فَلْتُذْبَحْ.

Tercüme

76. Ṭavuḳ ḫoroz gibi ötmeye başlarsa kesilsin. (s. 34)
(Ferezdāḳ, şiʿr söylemek isteyen bir ḳadın ḥaḳḳında bu meşeli īrād etmişdir.)

[178] Ayşe Sağlam, Mustafa Yiğitoğlu, *Aşkın Sesi,* DBY Yayınları, Ankara, s. 34.

٦٨٧- لُبُّ المَرْأةِ إِلَى حُمْقٍ.

Tercüme

687. Ḳadınıñ ʿaḳlı ḥumḳa varır. (s. 324)

(Ḳışḳanç bir ḳadına maʿẕeret olacaḳ yerde bu meṯel īrād olunur.)

٧٩٤- النِّسَاءُ حَبَائِلُ الشَّيْطانِ.

Tercüme

794. Ḳadınlar şeyṭān aġlarıdır. (s. 364)

٣٢- أمْرَ مُبْكِيَاتِكِ لا أمْرَ مُضحِكاتِكِ.

Tercüme

32.Seni aġlatacaḳ işlere baḳ, güldürecek işlere değil. (s. 15)

(Bir genç ʿArab ḳızınıñ teyzeleri ve dayıları vardı. Ḳız teyzelerini ziyārete gider, onlar da güldürecek sözlerle ḳızı eğlendirirlerdi. Muʾaḫḫaren dayılarını ziyārete gidip onlar da teʾdīp edecek sözlerle ḳızı aġlatırlar. Ḳız mācerāyı babasına naḳletdi. Ḳışṣadan ḫaberdār olan baba bu meṯeli īrād ve ḳızını irşād etdi.)

Nuhbetü'l-Emsâl'de kimi mesellerde aşk, sevgi veya muhabbette aşırılığın zararlarına, aklı devre dışı bıraktığına dikkat çekilmiştir. Kimi mesellerde de aşk, her türlü güçlüğün üstesinden gelen bir güç olarak tanımlanmıştır.

٦٥٩- أَلْقَى عَلَيْهِ شَرَاشِرَهُ.

Tercüme

659. Kemāl-i muḥabbetden dolayı nefsiñ ārzūlarına faẓla düşkün diyecek yerde ḳullanılır. (s. 231)

٩٧- إِنَّ الهَوَى شَرِيكُ العَمَي.

Tercüme

97. Sevgi, körlüğüñ ortaġıdır. (s. 42)

٥٢٤- . غَضَبُ العُشَّاقَ كَمطَرِ الرَّبِيعِ

Tercüme

524. ʿĀşıḳlarıñ öfkesi ilkbahār yaġmuru gibidir. (s. 248)

٥٢- إن الهَوَى يَقْطَع العَقَبَةَ.

Tercüme

52. ʿAşḳ, şarp yoḳuşu ḳatʿ eder. (s. 25)

Nuhbetü'l-Emsâl'deki bazı mesellerde çalışan kocalar övülmüş, tembellik edip hiçbir şey yapmayan kocalar ile çok evliliğin yol açtığı sıkıntılar ele alınmıştır.

٢٩٢- زَوْجٌ مِنْ عُودٍ خَيرٌ مِنْ قُعُدٍ.

Tercüme

292. Yaşlı bir ḳoca oturandan ḫayırlıdır. (s. 128)

١١٨- بَيْنَهُمْ دَاءُ الضَّرائِر.

Tercüme

118. Aranızda ortaḳlıḳ ḫastalıġı var. (s. 50)

Bir evde dü zen olsa düzen olmaz o evde
Allāh'a şıġın düşme şaḳın zorlu şu derde

٤٧٧- أَعْيَيْتِنِي بِأُشُرٍ فَكَيْفَ بِدُرْدُرٍ.

Tercüme

Erkeğiñ biri ḳarısını sevmez. Ḳadın da bi'l-ʿaḳis ḳocasını çoḳ severmiş ḳadın bir çocuḳ doġurur. Ḳocası, çocuġuñ diş bitim yerini öper ve severmiş. Bu muḥabbeti gören ḳadın dişlerini söktürür. Bu ḥāle ḳarşı erkeğiñ buġżu bir ḳat daha artar ve bu meşeli īrāda başlar. *Yaʿnī sen genç iken benim öğütlerimi diñlemez ve beni ʿāciz bıraḳırdıñ şimdi dişleriñ dökülünce ve iḫtiyārlıḳ ʿalāmeti belirince mi beni diñleyeceksiñ*, demek istemişdir.

3.11.3. İnsan Tabiatı, Müspet ve Menfî Hasletler

Nuhbetü'l-Emsâl'deki şiir ve mesellerde başta cimrilik olmak üzere kıskançlık, kibir, hırs, tamahkarlık, yalancılık, tembellik gibi menfî hasletler sıklıkla işlenen temalardandır. Bu kavramlar genellikler zıt anlamları ile birlikte kullanılarak doğruluk, kanaat, çalışkanlık, cömertlik, vefa gibi faziletler yüceltilmiştir.

Öteden beri hem nazımda hem de nesirde, cimri ve cimrilik vasfı hep eleştirilmiştir. Birçok hikâye, fıkra ve mesel cimrilerin kendilerine yöneltilen ithamlara karşın, kendilerini savunmada ne kadar çaba sarf ettiklerini gözler önüne serer. [179]

١١٧- . بَيْتِي يَبْخَلُ لا أَنَا

Tercüme

117. Baḫl eden ben değil, evim. (s. 50)

١٨٩- دَمْعَةٌ مِنْ عَوْرَاءَ غَنِيمَةٌ بارِدَةٌ.

Tercüme

189. Şaşı gözlünüñ bir damla gözyaşı insānı sevindiren ganimetdir. (s. 78)

(Baḫīlden gelen şey ʾ-i ḳalīliñ ehemmiyetini bildirir.)

٧٠٥- لا يَعْدَمُ مانِعٌ عِلَّةً.

Tercüme

705. İyiliğiñi esirgeyen, ʿöẕür ve ʿillet dermeyān etmekden ḫālī değildir.

١٦٠- الحُرُّ يُعْطِي وَالعَبْدُ يَأْلَمُ قَلْبُهُ.

Tercüme

160. Kerīm olan ḫür verir, leʾīm olan köle de elem duyar. (s. 66)

---

[179] Hüseyin Günday, *Klasik Arap Edebiyatında Mizahi Karakterler*, Emin Yayınları, Bursa, 2013, s. 159.

Nuhbetü'l-Emsâl'deki kimi mesellerde yeme, içme teması etrafında açgözlülük, israf, cimrilik, nefis zaafı gibi ahlakî kusurlar işlenmiştir.

٥٤٥- أَفْسَدَ النّاسَ الأَحْمَرانِ اللَّحْمُ والْخَمْرُ.

Tercüme

545. İnsānları ifsād eden iki ḳırmızıdır: Et, şarāb. (s. 257)

٢٩٩- زِيَادَةُ الكَرِشِ زَوَائدُ الأدِيم.

Tercüme

299. İşkenbeniñ faẕlası ḳatıġıñ zevāʿidi demekdir. (s. 132)

٣١٤- سَمِنَ حَتَّى صَارَ كأنَّهُ الَخَرْسُ.

Tercüme

314. Semenden fiçıya döndü. (s. 141)

٦٧٤- لَيْسَ الرِّيُّ عَنِ التَّشَافِّ.

Tercüme

674. Ḳanmaḳ, meşrūbuñ hepsini içmek değildir. (s. 318)

(Yāʿnī seniñ için istifā-yı ḥācet az çoḳ demeyip ḳanāʿat etmekdir.)

Nuhbetü'l-Emsâl'de kabile esaslı Arap toplum yapısının, güç gösterisinin ve savaşların gerektirdiği cesaret ve zıddı korkaklık temaları da ön plana çıkan temalardandır.

٣٧٦- الشُّجَاعُ مُوَقًّى.

Tercüme

376. Bahādır ḳorunmaya değer.

Zīrā bahādır boy ölçüşmeğe dāʾimā ḥāẕır olduġu için kendisiyle mübāreze etmek cesāretini gösteren az bulunur.

٨- إنَّ الجبَانَ حَتْفُهُ مِنْ فَوْقِهِ

Tercüme

8. Ḳorḳaġıñ ölümü tepeden iner. (s. 5)

٤٥٧- طَارَتْ عَصَافِيرُ رَأْسِهِ.

Tercüme

457. Onuñ serçeleri uçdu. (s. 216)

Ḳorḳaḳlar ḥaḳḳında ḳullanılır. Gūyā başına ḳonan serçeler gösterdiği ḫavf u telāşıyla uçdu.

Klasik Arap edebiyatının özellikle fıkra ve mesel türlerinde anomalik tipler içerisinde kendisine en yoğun yer verdiği figürlerin başında ahmak gelir. Dolayısıyla mental kusurlardan ahmaklık ve menfî hasletlerden gaflet sıklıkla işlenen temalardan olmuştur. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de bu temaları ele alan hatırı sayılır sayıda mesel göze çarpar.

٧٨- إِيّاكُمْ وَ حَمِيَّةَ الأَوْقابِ

Tercüme

78. Aḥmaḳlarıñ ḥamiyyet, ġażab ve ġayretinden ṣaḳınıñız

٤٨٨- عَدُوُّ الرَّجُل حُمْقُهُ، وَصَدِيقُهُ عَقْلُهُ.

Tercüme

488. Kişiniñ düşmanı ḥamāḳati, dostu da ʿaḳlıdır. (s. 234)

٢٩٤- زَادَكَ اللهُ رَعَالَةً كُلَّما ازْدَدْتَ مَثَالَةٍ.

Tercüme

294. Mālıñ ve ḥüsn-i ḥāliñ artdıḳça Allāh ḥamaḳātini artdırdı. (s. 130)

٧٩١- . مَنْ نَامَ عَنْ عَدُوِّهِ نَبَّهَتْهُ المكايِدُ

Tercüme

791. Düşmanına ḳarşı ġafletde ve uyḳuda olanı keyd u ḫudʿalar uyandırır. (s. 363)

3.11.4. Tabiat Unsurları

Arap mesellerinde kimi vasıfları ile şöhret olmuş insanlar gibi pek çok hayvan da öne çıkan özellikleri ile teşbih ve istiare sanatlarında kullanılarak mesellere konu olmuştur. Mesellerde deve kin ve kıskançlığı, aslan cesareti, kurt düşmanlığı, yılan zalimliği, tilki ve keler kurnazlığı, maymun taklidi, karga korkaklığı ve daha pek çok hayvan kendileri ile bütünleşen vasıfları sembolize eder. Keza çöle özgü ağaç ve bitkiler Arap mesellerinde özellikle Cahiliye Dönemi mesellerinde sıklıkla karşımıza çıkar.[180]

Nuhbetü'l-Emsâl'deki mesellerde Araplar için hayati öneme haiz hayvanlardan başta deve ile bitkilerden hurma ağacı olmak üzere çöl iklimine özgü hayvan ve bitkiler ön plana çıkmıştır. Çakmak ağacı olarak da bilinen merh ve afar ile Musa ağacı da denilen dikenli avsec ağacı mesellerde çeşitli özellikleri ile konu edilmiştir.

٦٠٢- كانُوا مُخِلِّينَ فَلاَقَوُا حَمْضاً.

Tercüme

602. Develeri ṭatlı olan oṭlaḳda otarırken ṭuzlu ve acı otla ḳarşılaşdılar.

٥٣٨- فِي كُلَّ شَجَرَ نَارٌ، واسْتَمْجَدَ المَرْخُ والعَفَارُ.

Tercüme

534. Her aġaçda āteş vardır. Bi'l-ḫāṣṣa merḫ u ʿafār dedikleri aġaçda çoḳdur. (s. 254)

٥٢٢- الغُرَابُ أعْرَفُ بالتَّمْرِ.

Tercüme

522. Ḫurmanıñ aʿlāsını ḳarġa bilir.

٧٠٤- لا قَرَارَ عَلَى زَأْرٍ مِنَ الأَسَدِ.

Tercüme

704. Arslanıñ bağırması ṣabr u ḳarār bıraḳmaz. (s. 331)

[180] Durmuş, *a.g.md.*, s. 295.

٧٦٣- مَنِ اسْتَرْعَى الذِّئْبَ ظَلَمَ.

Tercüme

763. Ḳurdu çoban edinen ḥaḳsız bir iş yapmış olur. (s. 353)

٤٤٨- ضِبَابُ أَرْضٍ حَرْشُهَا الْأَرَاقِمُ.

Tercüme

448. Keler ṣaydı yılan daʿvet eder. (s. 211)

Nuhbetü'l-Emsâl'de doğrudan tabiat olaylarını anlatan mesellerden ziyade daha çok bir olay veya durumu kinaye ve mecaz yollu ifade etmek amacıyla tabiat olaylarına yer veren meseller görülür.

٤١٩- أَصْلَحَ غَيْثٌ مَا أَفْسَدَ الْبَرْدُ.

Tercüme

419. Dolunuñ ifsād etdiğini yaġmur ıṣlāḥ etdi. (s. 196)

٤٦٩- ظِلاَلُ صَيْفٍ مَا لَهَا قِطَارُ.

Tercüme

469. Yaġmur damlası olmayan yaz bulutu. (s. 223)

٣٦- إِنَّمَا أَخْشَى سَيْلَ تَلْعَتِي.

Tercüme

36. Ben kendi telʿemiñ selinden ḳorḳarım. (s. 18)

3.12. Türk Atasözü ve Deyimleri ile Eş Anlamlı Arap Meselleri

Arap ve Türk edebiyatları mesel varlığı bakımından oldukça zengindir. Türkçe ve Arapça çok sayıda meselin lafzen birbirine uymasa da anlam bakımından örtüştükleri görülür. Anlam bakımından ortak veya benzer diyebileceğimiz bu tür mesellerin esas kaynağını ya da kimin kimi nasıl etkilediğini tam olarak belirlemek güçtür. Mesellerdeki benzerlikleri, Arapların ve Türklerin birbirine yakın coğrafyada yaşamalarına, ticari ve kültürel alışverişe, aynı dine inanmalarına, benzer toplumsal

yaşama sahip olmalarına bağlamak mümkündür. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de Türk atasözleri ile eş anlamlı bir kısım Arap meselleri eserin müellifi Salâhî tarafından belirtilmiştir. Eş anlamlı ya da ortak manalara işaret eden mesellerin bazıları tarafımızdan da tespit edilmiştir.

٣٠٨- سَمِّنْ كَلْبَكَ يَأْكُلْكَ.

Tercüme

308. Köpeğiñi besle büyüt seni yesin. (s. 137)

"Ḳarġayı besle gözüñü oysun." meṣelimizle yek-meʾāldir.

٤٦٥- إِطْمَئِنَّ عَلَى قَدْرِ أَرْضِكَ.

Tercüme

465. Yeriñe göre yerleş. (s. 220)

Ayaġına göre yorġanı uzat meṣelimize beñzer.

٥٥٣- فَرَّ مِن المَطَرِ وقَعَدَ تَحْتَ المِيزابِ.

Tercüme

553. Yaġmurdan ḳaçdı, oluḳ altında oturdu. (s. 260)

"Yaġmurdan ḳaçayım derken doluya ṭutuldu." meṣelimize yek-meʾāldir.

٦٠٤- كُلُّ يَجُرُّ النَّارَ إِلَى قُرْصِهِ.

Tercüme

604. Herkes kendi külçesine āteşi çeker. (s. 284)

"Nalıncı keseri gibi kendi öñüne yontar." dediğimiz meṣeliñ maʿnāsıyla yek-meʾāldir.

١١٥- بَلَغَ السَّيْلُ الزُّبَى.

Tercüme

110. Sel tepelere vardı. (s. 49)

Türkçemizde "*Āteş ṣaçaġı ṣardı."* meṣeliyle yek-meʾāldir.

٤٧٧- عِنْدَهُ مِنَ الْمَالِ عَاءِرَةُ عَيْنٍ.

Tercüme

477. Gözünü dolduran mālı vardır. (s. 228)

Buña muḳābil Türkçemizde “Falānıñ gözünü toprak doyursun.” deriz.

١١٦- بَلَغَ السِّكِّينُ العَظْمَ.

Tercüme

116. Bıçaḳ kemiğe dayandı. (s. 49)

Dilimizde bu Arap meseli ile lafzen ve mana bakımından eş anlamlı diyebileceğimiz bir deyim mevcuttur.

٧٠٩- لاَ يُجْمَعُ سَيْفَانِ فِي غِمْدٍ.

Tercüme

709. İki ḳılıç bir ḳında birleşmez. (s. 333)

Bu mesel, anlam bakımından “İki büyük iş aynı zamanda yapılamaz.” anlamında “İki karpuz bir koltuğa sığmaz.” atasözümüzü çağrıştırmaktadır.

٥١٢- عَسَى غَدٌ لِغَيْرِكَ.

Tercüme

512. Bugünüñ işini yarına bıraḳma. Olabilir ki ferdā, seniñ için nā-peydādır. (s. 244)

Bu mesel, gerçek anlamlı ve doğrudan öğüt veren “Bugünün işini yarına bırakma” atasözümüzle anlam bakımından aynı paraleldedir.

١٩٩- دَخَلَ فُضُولِيُّ النَّارَ، فَقَالَ: الحَطَبُ رَطْبٌ.

Tercüme

199. Boşboġaz āteşe girmiş de yine odun yaş demiş. (s. 82)

Bu Arap meseli ile lafzen ve mana bakımından eş anlamlı diyebileceğimiz Türkçe bir atasözü mevcuttur.

3.13. Mesellerde Ayet ve Hadis Telmihleri

Cahiliye Dönemi’nde Arap toplumunda edebiyat özellikle şiir gelişmiş olduğu için yüce Allah, İlahî davete ilk muhatap olacak ve öteki milletlere de

aktaracak topluluk olan Araplara onların dilinden, edebî yönden bir benzeri yazılamayacak bir mucize olan olan *Kur'an-ı Kerim*'i göndermiştir.

Kur'an-ı Kerim'de zengin bir mesel varlığı olan Arap toplumunun İlahî mesajları daha iyi anlayıp anlatabilmeleri için mana yönüyle mesellerle benzer veya ortak manalara sahip kimi ayetler vardır. Ayetler ve ilgili kimi meseller arasında anlam bakımından önemli oranda paralellikler görünmekte veya ortak bir manaya işaret etmekte, bazen de lafzen bile birbirini andırmaktadır.[181]

Nuhbetü'l-Emsâl'de de bazı mesellerin anlam bakımından kimi ayetleri çağrıştırdığı görülür.

Bu tür meseller, Kur'an'da açıkça belirtilmedikleri halde, anlam bakımından ayetlerde kâmin olduğu kabul edilen, kendilerine telmih yolu ile işaret edildiği düşünülen veya ayetlerdeki lafızlara benzerlikleri nedeni ile çağrışım yapan mesellerdir.[182]

٧٠٧- لاَ يَفُلُّ الحَدِيدَ إلاَّ الحَدِيدُ

Tercüme

708. Demiri ancaḳ demir raḫnedār eder. (s. 333)

"Eğer Allah bazı insanların şerrini bazılarıyla önlemeseydi dünyadaki nizam bozulurdu" **(Bakara, 2/251.)** ile "Kötülüğün karşılığı onun gibi bir kötülüktür" **(Şûrâ, 42/40.)** ayetleri bu meselin manasına yakındır.

١٤٤- أَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الحَسَنَةَ تَمْحُها.

Tercüme

144. Fenālıḳdan sonra iyilik et ki fenālıġı gideresiñ. (s. 61)

"Ancak kim zulmeder de sonra (yaptığı) kötülüğün yerine iyilik yaparsa bilsin ki şüphesiz ben çok bağışlayıcıyım, çok merhamet edenim." **(Neml, 27/11.)**

٧٣- إِذَا تَكَلَّمْتَ بِلَيْلٍ فَاخْفِضْ،وإِذَا تَكَلَّمْتَ نَهَاراً فَانْفُضْ.

---

[181] Veysel, Güllüce, "Kâmin Mesellerin Değerlendirilmesi -İbn Fadl Örneğinde-" *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* S. 25, 2006, s. 127.

[182] Güllüce, *a.g.m.,* s. 98.

73. Gece laḳırdı ederseñ yavaş söyle. Belki dinleyen bulunur. Gündüz ḳonuşursañ etrafıñı ḳolla. Belki ḳulaḳ veren bir yabancı vardır. (s. 33)

" İçinizde onlara işittirenler var." (**Tevbe, 9/47.)**

Bu ayette müminlerin içinde, inkarcılara laf taşıyan münafıkların bulunduğu bildirilerek münafıklar kınanmış, müminlerin onlara karşı uyanık olmaları tembihlenmiştir.

٥٨٦- كُلُّ شَاةٍ بِرِجْلِهَا سَتُنَاطُ.

Tercüme

586. Her ḳoyun kendi bacaġından aşılır. (s. 273)

"Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz." **(Bakara, 2/134.)** ile "O gün kimseye, hiç mi hiç zulmedilmez. Size ancak işlemekte olduğunuz şeylerin karşılığı verilir." **(Yasin, 36/54.**) ayetleri bu meselin anlamına yakındır.

١٢٦- بَعْضُ القَتْلِ إِحْياءٌ لِلْجَمِيع.

Tercüme

126. Biriniñ ḳatli ʿumūmuñ iḥyāsı demekdir. (s. 54) Bu mesel,

"Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz." **(Bakara, 2/179.)** ayetinin manasını çağrıştırmaktadır.

٣٠٨- سَمِّنْ كَلْبَكَ يَأْكُلْكَ.

Tercüme

308. Köpeğini besle, büyüt, seni yesin. (s. 137)

"Andolsun, sizi yeryüzünde yerleşik kıldık ve orda size geçimlikler yarattık. Ne az şükrediyorsunuz?" **(Araf, 7/10.)** ile "Kendi yaratılışını unuttu da bize bir misal getirdi: Çürümüş kemikleri kim diriltecek dedi" **(Yasin, 36/78.)** ayetleri mana bakımından bu meselin anlamına yakındır.

٦٨٨- لِلْبَاطِلِ جَوْلَةٌ ثُمَّ يَضْمَحِلُّ.

Tercüme

688. Bāṭılıñ bir cevelānı vardır; şoñra mecāli ḳalmaz, defʿ olur gider. (s. 324) Bu mesel,

"Hak gelince batıl gider" "Hak geldi batıl zail oldu" **(İsrâ,17/ 81.)** ayetinin anlamını anıştırmaktadır.

"Kim bir kötülük yaparsa ona karşılık (ceza) görür" **(Nisâ, 4/123.)** ayeti

٦٢٧- كَمَا تَزْرَعُ تحصُدُ.

Tercüme

627. Ekdiğiñ gibi biçersiñ. (s. 296) meselinin anlamına yakındır.

٣٣١- سَائِلُ اللّهِ لا يَخِيبُ.

Tercüme

331. Allāh'dan isteyen maḥrūm olmaz. (s. 148) meselinin anlamı,

Rabbiniz şöyle dedi:"Bana dua edin, duanıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış halde cehenneme gireceklerdir."**(Mümin, 40/60.)** ayetinin anlamına yakındır.

Nuhbetü'l-Emsâl'de bazı mesellerin anlam bakımından kimi hadis-i şerifleri çağrıştırdığı ya da bazı hadislerin dolaylı olarak bazı mesellere işaret ettiği görülür.

١٤٤- أَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الحَسَنَةَ تَمْحُها.

Tercüme

144. Fenālıḳdan sonra iyilik et ki fenālıġı gideresiñ. (s. 61)

"Her kötülüğün ardından bir iyilik et ki, onu yok etsin" **(Tirmzî *Birr,* 55.)**

١٣٥- بِشْرُكَ تُحْفَةٌ لِإِخْوَانِك.

Tercüme

135. Göstereceğiñ güler yüz iḫvānıñ için bir tuḥfedir. (s. 134)

"Kardeşinin yüzüne tebessümle bakmak sadakadır." **(Tirmizî *Birr,* 36.)**

١٥٩- أَحْبِبْ حَبِيبَكَ هَوْناً مَّا.

Tercüme

159. Dostuñu iʿtidāl üzere sev. (s. 66)

"Sevdiğini ölçülü sev ki bir gün onu sevmemen gerekebilir; sevmediğine de ölçülü davran ki bir gün onu sevebilirsin" (**Tirmizî *Birr/Sıla*, 60.)**

١٧٤- خَيْرُ الْعَفْوِ مَا كانَ عَنِ الْقُدْرَةِ.

Tercüme

174. Ḳudret var ikenʿafvetmek ʿafvıñ ḫayırlısıdır. (s. 72)

"Yiğit dediğin, güreşte rakibini yenen kimse değildir; asıl yiğit, kızdığı zaman öfkesini yenen kişidir." **(Müslim *Birr,* 107, 108.)**

٦٠٨- أَكْثَرُ الظُّنُونِ مُيُونٌ.

Tercüme

608. Ẓanlarıñ çoġu yalanlardır. (s. 286)

"Zandan sakının, çünkü zan, sözün en yalanıdır." **(Müslim *Birr,* 38; Tirmizî, *Birr,* 56.)**

١٢٧- البِضاعَةُ تُيَسِّرُ الحاجَةَ.

Tercüme

127. Ufaḳ tefek hediye teʿāṭisi, maḳṣadıñ ḥusūlunu ḳolaylaşdırır. (s. 54)

"Hediyeleşiniz, zira hediyeleşmek, kalpteki kuşkuları giderir." (**Tirmizî, *Vela ve'l-Hibe 6, 2131*.)**

٤٦- إذَا زَلّ العَالِمُ زَلَّ بِزَلَّتِهِ عَالَمُ.

Tercüme

46. ʿĀlim ayaġı ḳayar düşerse ʿālem de düşer. (s. 54) meseli, kimine göre mesel kimine göre hadis olan *"Alimin ölümü alemin ölümü gibidir."* sözünü bize çağrıştırmaktadır.

٢٦٦- الرَّفِيقُ قَبْلَ الطَّرِيق.

Tercüme

266. Yoldan evvel arḳadaş gerek. (s. 116) meseli de keza kiminlerince mesel kiminlerince de hadis olarak bilinen *"Evvel refik bade'l tarik."* sözünü bize çağrıştırmaktadır.

3.14. Nuhbetü'l-Emsâl'de Meselî Tabirler

Meselî tabirler diğer ismiyle deyimler, çoğunlukla mecaz anlam taşıyan ve en az iki sözcükten oluşan kalıplaşmış sözcük gruplarıdır. Deyimlerde nasihat verme çabası yoktur. Deyimlerde bir durumu daha etkili anlatma amaçlanır. Deyimler atasözleri gibi kesin bir yargı bildirmez.

Deyim (meselî tabir) mesel gibi hüküm taşımadığı gibi bağımsız cümle de değildir. "Elhamdülillah, sübhanallah, ehlen ve sehlen, rahimehullah, la havle ve la kuvvete illa billah" gibi günlük hayatta, ibadetlerde veya selam, taziye, tebrik amaçlı kullanılan klişelere de klasik emsal kitaplarında yer verilmiştir. [183]

Klasik emsal kitaplarında olduğu gibi *Nuhbetü'l-Emsâl*'de de aslında meselî tabir, ya da taklidî ibare olan deyimler, mesel sözcüğü ile karşılanmıştır ve emsal kitaplarında mucez meseller dediğimiz atasözleri birlikte büyük bir yekûn teşkil eder.

٥٣١- فِي رَأْسِهِ خُطَّةٌ !

Tercüme

531. Başı dertde! (s. 251)

٥٢٥- . غَضَبُهُ عَلَى طَرَفِ أَنْفِهِ

Tercüme

525. Öfkesi burnunuñ ucunda. (s. 248)

١١٦- بَلَغَ السِّكِّينُ العَظْمَ.

[183] Durmuş, *a.g.md.,* s. 293.

Tercüme

116. Bıçaḳ kemiğe dayandı. (s. 49)

١٢٠- بِنْتُ الْجَبَلِ.

Tercüme

120. Dag̱ ḳızı. (s. 51)

Yaʿnī sesiñ ʿaksi ki aṣl u haḳīḳati yoḳdur. Herkesle birlikte bulunan kimseler ḥaḳḳında ḍarb olunur.

١٣٠- بَنَانُ كَفٍّ لَيْسَ فِيهَا سَاعِدٌ.

Tercüme

130. Parmaḳları var, bileği yoḳ. (s. 55)

Himmeti olup da nefsiniñ ārzūsunu yerine getiremeyen ʿācizler ḥaḳḳında īrād olunur.

٤٥٨- . طَلَبَ الأَبْلَقَ الْعَقُوقَ

Tercüme

458. Gebe at istedi. (s. 217)

Ḥuṣūlü mümkün olmayan nesne ṭaleb eden kimse ḥaḳḳında īrād olunur.

٤٥٣- ضَرْبَةٌ بَيْضَاءُ فِي ظَرْفِ سَوْءٍ

Tercüme

453. Fenā ḳapda beyāż bal. (s. 214)

Sīreti güzel, ṣūreti çirkin olanlar ḥaḳḳında īrād olunur.

٤١٦- صَلَدَتْ زِنَادُهُ.

Tercüme

416. Çaḳmaḳları, āteş çıḳarmadı. (s. 194)

Kendisinden bir şey istenip de vermeyen baḫīller ḥaḳḳında īrād olunur.

٤١٤- صَفِرَتْ وِطَابُهُ.

Tercüme

414. Ḳabı ṭam ṭaḳır. Helākden kināyedir. (s. 192)

٤١١- صُهْبُ السِّبالِ.

Tercüme

411. Ḳumral ve ḳızıl bıyıḳlılar. (s. 190)

٤٠١- أَشْهَى مِنْ كَلْبَةِ حَوْمَل.

Tercüme

401. Ḥavmel'iñ köpeğinden ziyāde iştāhlı. (s. 186)

٣٣٥- سَلِمَ أَدِيمُهُ مِنَ الْحَلَمِ.

Tercüme

335. Derisi keneden ḳurtuldu. (s. 332)

Çirkin ḫūyları zā'il ve aḳrān u emṣāli arasında bī-muʿādil olanlar ḥaḳḳında ḳūllanılır.

٢٨٢ - أَرْوَغُ مِنْ ذَنَبِ ثَعْلَبٍ.

Tercüme

282. Tilki ḳuyruġundan ziyāde ḥīlekār. (s. 123)

٥٨٤- كانَتْ بَيْضَةَ الدِّيكِ.

Tercüme

584. Ḫoroz yumurṭası oldu. (s. 272)

٥٨٣- كانَ كُرَاعاً فَصَارَ ذِرَاعاً.

Tercüme

583. Paça iken bilek oldu. (s. 272)

Ẕelīl ve żaʿīf, ʿazīz ve ḳavī olduġu zamān īrād olunur.

٦١٠- كَدُودَةِ القَزِّ.

Tercüme

610. İpek böceği gibi. (s. 287)

Başḳalarınıñ istifādesi için didinen ve kendini yorġun düşüren bīçāreler ḥaḳḳında īrād olunur.

3.15. Nuhbetü'l-Emsâl'de Dua ve Beddualar

Nuhbetü'l-Emsâl'de sınırlı sayıda da olsa dua ve beddua içeren mesellere rastlanır. Birçok emsal kitabında olduğu gibi *Nuhbetü'l-Emsâl*'de de deyimler, hikmetler, dua ve beddualar emsal mecrasında zamanla yaygınlaşıp halka mal

oldukları için mesel sayılmıştır. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de dua ve beddualar ile birlikte Allah'a yönelmenin, ondan istemenin önemini vurgulayan dilek ve temenni bildiren meseller İslamî Dönem'de oluşmuş mesellerdendir. Bu mesellerde İslam ahlakını özlü bir şekilde öğretme çabası vardır.

٢٨٠- رَحِمَ اللّه مَنْ أَهْدَى إِلَيَّ عُيُوبِي.

Tercüme

280. ʿAybımı bana ihdā edene Allāh merḥamet etsin. (s. 123)

٤٨٩- عِيلَ ما هُوَ عَائِلُهُ.

Tercüme

489. Oña ġālib olan maġlūb olsun. (s. 234)

Bir adamıñ kelāmından veyā sā'ir umūrundan taʿaccüb olunduḳda duʿā maḳāmında bu meṣel īrād edilir.

٦٥١- كَبَتَ اللهُ كُلَّ عَدُوَّ لَكَ إِلَّا نَفْسَكَ.

Tercüme

651. Allāh nefsiñden māʿadā bütün düşmanlarıñı ḳahr u teẕlīl etmiş. (s. 306)

كلُّ خَليلٍ كنتُ خَالَلْتُه
لا تَرَكَ اللّه له وَاضِحَهْ
كلهمُ أَرْوَغُ من ثَعْلب
مَا أَشْبَهَ اللَّيْلَةَ بالبَارِحَهْ

Tercüme

Aralarına girip kendileriyle ṣamīmāne görüşmek istediğim kimselerde Allāh ibtisām eṣerini gösteren bir diş bıraḳmasın. Hepsi de tilkiden ziyāde birer mekkārdır. (s. 124)

٧٩٥- نَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الْقُلِّ بَعْدَ الكُثْرِ.

Tercüme

795. Çoḳluḳdan ṣoñra azlıḳdan Allāh'a ṣıġınırız. (s. 365)

٦٩٠- لِكُلِّ غَدٍ طَعَامٌ.

Tercüme

690. Yarına Allāh kerīm. (s. 325)

٣٣١- سَائِلُ اللّهِ لا يَخِيبُ.

Tercüme

331. Allāh'dan isteyen maḥrūm olmaz. (s. 148)

3.16. Mizah Barındıran Meseller

Yazılı ve sözlü ifadelerde dikkat çekmenin etkili olan yollarından biri de bireysel ve toplumsal eksiklik ve aksaklıklara yönelen ince ve keskin bir zekanın ürünü olan mizahtır.

Siyaset, topumsal olaylar, güncel yaşam, alışkanlıklar kısacası kaba olmamak kaydı ile hemen her şey mizaha konu olabilir. İçinden çıktığı toplumların zihniyet ini yansıtan mizah, aktarıldığında tüm çeşitleri ve unsurları ile birlikte edebî ürünlere yansıyarak bir form oluşturur. [184]

Toplumların örf, adet, gelenek ve görenekler gibi kültürel değerleri ilkin sözlü gelenekte deyim, atasözü, mani, ninni, türkü, destan gibi ürünler aracılığıyla yaşatılır daha sonra bu değerler yazıya geçirilir. Bu anonim ürünlerden deyim ve mesel gibi edebî verimlerin oluşum aşamasında dikkat çekici ve etkili bir unsur olarak mizahın kullanıldığı anlaşılmaktadır. *Nuhbetü'l-Emsâl'*deki kimi Arap mesellerinde de güldürüp düşündüren, hicve dayalı ironi veya mizah örneği diyebileceğimiz meseller göze çarpar. Bu mesellerden bazılarının mizah veya nükte içerip içermediği mesellerin açıklaması ya da hikâyeleri bilinmeden ilk bakışta anlaşılmayabilir. Bu nedenle kimi mesellerde mizahı oluşturan metaforların kısa açıklamalarına, varsa mesellerin çıkış hikâyelerine, istiare, kinaye gibi ilgili söz sanatlarına bakmak gerekebilir.

١٠٩- إن غَلَا اللَّحْمُ فَالصَّبْرُ رَخِيصٌ.

[184] Pala, *a.g.e.,* 390.

Tercüme

109. Et pahālı ise ṣabır ucuzdur. (s. 46)

٤٤٠- صَامَ حَوْلاً، ثُمَّ شَرِبَ بَوْلاً.

Tercüme

440. Bir sene oruç ṭutdu ṣoñra sidik içdi. (s. 207)

İslām dīni semāḥatkārdır. İnsānı yorġun ve zebūn düşürecek derecede teklīflerde bulunmamışdır. Her emir ve teklīfi maḥż-ı iʿtidāl ve ʿadāletdir

٧٤٩- مَا حَكَّ ظَهْرِي مِثْلُ يَدِي.

Tercüme

749. Kendi elim gibi arḳamı kimse ḳaşımadı. (s. 348)

١٠٧- إِذا اصْطَلَحَ الفَأْرَةُ والسِّنَّوْرُ خَرِبَ دُكَانُ البَقَّالِ.

Tercüme

107. Fāre ile kedi uyuşurlarsa baḳḳal dükkānı ḫarāb olur. (s. 46)

٥٠- أَبِي يَغْزو،وأُمِّي تُحَدِّثُ.

Tercüme

50. Babam ġazā ve annem naḳl u inbāʾ ediyor. (s. 24)

Bir adam ġazādan döner. Ḳomşuları maʿlūmāt almaḳ üzere kendisine gelirler. Ġazīniñ ḳarısı filān öldü, filān yaralandı, filān ḳaldı, diye ġazā mācerāsını naḳle başlar. Oġlu bu ḥāle şaşar ve yuḳarıki meṣeli söyler.

٦٦٣- لَقَدْ ذلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ الثَّعَالِبُ.

Tercüme

663. İki tilkiniñ çıḳıp da başına işediği bir büt naṣıl Tañrı olur!? Tilkiniñ çıḳıp da üzerine işediği ṣanem zelīl oldu. (s. 313)

١١٧- بَيْتِي يَبْخَلُ لا أَنَا.

Tercüme

117. Baḫl eden ben değil, evim. (s. 50)

Birisi bir ḳadından bir şey ister. Ḳadınıñ evinde o şey bulunmayınca baḫl etdiñ diye baş ḳaḳıntısına uġrar. Zavallı ḳadın bu meṣeli īrād ederek ṣıfru'l-yed olduġunu añlatmaḳ ister.

٢٠٢-ذَنَبُ الكَلْبِ يُكْسِبُهُ الطعْمَ، وفَمُهُ يُكْسِبُهُ لضَّرْبَ.

Tercüme

202. Köpeğiñ ḳuyruġu ekmeği, aġzı da dayaġı ḳazandırır. (s. 83)

٢٨- 2أَرْوَغُ مِنْ ثُعَالَةَ، وَمِنْ ذَنَبِ ثَعْلَبٍ .

Tercüme

282. Tilki ḳuyruġundan ziyāde ḥīlekār. (s. 123)

٤٠١- أَشْهَى مِنْ كَلْبَةِ حَوْمَل.

Tercüme

401. Ḥavmel'iñ köpeğinden ziyāde iştāhlı. (s. 186)

Ḥavmel, ʿArab'dan bir ḳadınıñ ismidir. Bunuñ bir dişi köpeği var imiş gündüz aç bıraḳır, gece ṣalıverirmiş. Bir gece ay doġduġunu görünce ayıñ dönüşünden ışıġını çörek ṣanaraḳ ḥavlamaya başlamış ḥattā açlıḳ cānına yetdiği için kendi ḳuyruġunu yemişdir.

٤٥٧- طَارَتْ عَصَافِيرُ رَأْسِهِ.

Tercüme

457. Onuñ serçeleri uçdu. (s. 216)

(Ḳorḳaḳlar ḥaḳḳında ḳullanılır. Gūyā başına ḳonan serçeler gösterdiği ḫavf u telāşıyla uçdu.)

٥٨٠- القُبْحُ حَارِسُ المَرْأَةِ.

Tercüme

580. Çirkīnlik ḳadınıñ bekçisidir. (s. 271)

٧٥٤- ما أَنْتَ بِخَلٍّ وَلا خَمْرٍ!

Tercüme

754. Ne sirkesiñ, ne şarāb!

(Ne ḫayra yararsıñ, ne şerre diyecek yerde ḳullanılır.) (s. 350)

٦١٩- كُلُّ صُعْلُوكٍ جَوَادٌ.

Tercüme

619. Her züğürt cömertdir. (s. 292)

٧٨٦- مَنْ أَعْطَى بَصَلَةً أَخَذَ ثُومَةً.

Tercüme

786. Ṣoġan veren ṣarımsaḳ alır. (s. 362)

٤١- أَتَاكَ رَيَّانَ بِلَبَنِهِ.

Tercüme

41. Saña süt küpünden kendi ḳanmış da artıġını getirmişdir. (s. 362)

3.17. Nuhbetü'l-Emsâl'deki Şiirlerin Biçim Özellikleri

3.17.1. Nazım Şekilleri

Nuhbetü'l-Emsâl'in nazmdan oluşan çeviri kısımlarında nazım şekli olarak en çok müfred kullanılmıştır. Müfredlerden sonra nazm ve kıta nazım şekillleri çokça kullanılmıştır. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de gazel nazım şekli ile 4 adet şiir bulunmaktadır.

3.17.1.1. Beyitlerden Oluşanlar

3.17.1.1.1. Müfredler

İki dizesi kendi içinde uyaklı olan beyitlere musarra veya mukaffa denirken dizeleri uyaklı olmayan beyitler de ferd ya da müfred olarak isimlendirilir. [185]

[185] Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz,* Dergah Yay., İstanbul, 2013, s. 15.

Bağımsız mısra ve beyitlerden oluşan müfredler, müretteb Dîvânların sonunda yer alır. *Nuhbetü'l-Emsâl'*de 127 müfred bulunmaktadır. Geriye kalan beyitler ise musarra beyit şeklindedir.

Müfred

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ṣoñradan geldi de öñden geleni geçdi baḳıñ a

Bārī olsaydı liyāḳatda onuñ fevḳinde! b

Musarra

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Felāketler ḫıyār-ı nāsa meyletmekdedir ekṣer a

Şirār-ı nāsdan ḥattā felek de iḫtirāz eyler a

3.17.1.1.2. Gazeller

Nuhbetü'l-Emsâl'in nesirden ziyade daha çok beyit ve dörtlüklerden oluşan çeviri kısımlarında gazel nazım şekliyle yazılmış biri nâ-tamam gazel olmak üzere toplam 4 şiir mevcuttur. Bu gazeller hikemî gazellerdir ve aynı konu etrafında bütünleştiği için yek ahenk gazel özelliği göstermektedir. Gazellerde mahlas kullanılmamıştır. Gazellerden biri 6 beyitli ve dostluk temalıdır. Bu gazel eserin 283. sayfasında yer almaktadır. Eserin 290. sayfasında yer alan gazel imkansızı temenni edenler hakkında yazılmış 5 beyitten oluşan hikemî bir gazeldir. 5 beyitten oluşan ve zayıfı koruyan güçlüler hakkında yazılmış gazel ise eserin 213.sayfasında yer almaktadır. Eserin 302. sayfasında ye alan 3 beyitli nâ-atamam gazelde ise insanların yaratılış ve kabiliyetlerine göre davranışlar sergilediği gerçeği özlü bir şekilde işlenmiştir.

3.17.1.2. Dörtlüklerden Oluşanlar

3.17.1.2.1. Nazmlar

Nuhbetü'l-Emsâl'in çeviri kısımlarındaki şiirlerde müfredlerden sonra en çok tek dörtlükten oluşanlar nazım biçimleri kullanılmıştır. Bu dörtlüklerin 134'ü tanesi "aaxa" mani tipi uyak dizilişine sahip nazmlardan oluşmuştur.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

Uṣlanmadı gitdi şu göñül, bende de cān yoḳ! a
Bir dilbere baġlandı, elinden de ṭutan yoḳ! a
Bir ses geliyor rūḫuma nāgāh diyor ki: x
Ben sende nihānım, deme göñlümde mekān yoḳ! a

3.17.1.2.2. Kıt'alar

Nazmdan sonra en çok iki beyitli ve "abab" çapraz uyak dizilişine sahip 32 kıt'a kullanılmıştır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Seniñ evżāʿ-ı tehdīdiñle düşman artırır şiddet a
Ṣadāḳat gösteren āzāde ḳaldı şer-i düşmandan b
Ḳaçarsıñ ey cebān göstermiş olsa düşmanıñ ṣavlet a
Hīç olmazsa müdārāt ile ḳurtul mekr-i düşmandan b

3.17.1.2.3. Düz Uyak Tipli Dörtlükler

Eserde mevcut nazım biçimleri dışında şairin kendi beğenisi ve şiir anlayışına göre oluşturduğu düz uyak tipli dörtlük diyebileceğimiz "aaaa" uyak dizilişi ile yazılmış 7 dörtlük yer almaktadır.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Āṣār-ı ḥamāsetiyle bāriz a
Ol merd-i bahādır u mübāriz a
Erbāb-ı süḫān ne olsa ʿāciz a
Allāh kelāmı çünkü muʿciz a

3.17.1.2.4. Sarmal Tipli Dörtlükler

Eserde Batı'dan alınan bir nazım şekli olan ve "abba" uyak dizilişine sahipsarmal tipli 19 dörtlük yer almaktadır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḫıdmet erbābı küçük olsa bile ḫ̆ār olamaz a
Bıçaġıñ keskin olan aġzı görür işleri hep b
Kişiniñ himmeti yoḳsa seniñ olsun o neseb b
Ḫādim-i millet olan merdi ederler aʿzāz a

3.17.1.2.5. Mesnevi Tipli Dörtlükler

Eserde "aabb" uyak dizilişi ile yazılmış 3 dörtlük yer almaktadır.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Esrārıña bir mezār lāzım a
Sīneñde ḳala o rāz-ı muẓlim a
Sīneñ gibi bir cihān mı vardır b
Yer, gök aña nisbeten ne dardır! b

3.18. Vezin

Nuhbetü'l-Emsâl'in çeviri kısımlarındaki şiirlerde mesellerde olduğu gibi gibi az sözle çok şey ifade edilmeye çalışıldığı için aruzun kısa ve karışık kalıpları tercih edilmiştir. Ayrıca genel itibariyle Türkçeye uygun olarak en çok açık heceleri fazla olan aruz kalıpları kullanılmıştır. Eserde en çok kullanılan beş aruz kalıbı sırasıyla şunlardır:

1. (fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
2. (fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
3. (fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
4. (mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
5. (me fā i lün/ me fā i l ün/ fe ū lün)

Eserde yer yer vezin aksamaları görülür. Söz konusu aksamalar dipnotlarda gösterilmiştir.

3.19. Kâfiye ve Redif

Nuhbetü'l-Emsâl'in nazm ile yazılmış çeviri kısımlarında klasik geleneğe uygun olarak en çok tam ve zengin uyak kullanılmıştır. Sınırlı sayıda beyit ve dörtlüklerde yarım uyak da kullanılmıştır. Kâfiyeye kıyasla redif az kullanılmıştır. Kullanlan redifler daha çok ek düzeyindedir. Az da olsa sözcük düzeyinde kullanılan rediflere de rastlanır.

Hevā bātıl olur ḥaḳsa eğer reʿy
Bulunmaz ʿaḳl ile hem-naḳd olan şeʾy (s. 30)

Yediğim şeʾyi henüz sen ṭatdıñ
Aldığım dersleri hep sen ṣatdıñ (s. 31)

Hele doysun da ḳoyun, soñra yalansın develer
İḫtiyārlar, dişi olmazsa ne yapsın geveler (s. 35)

Hatırı sayılır sayıda beytilerde kâfiye kullanılmamıştır. Bu beyitler dizeleri birbiri ile uyaklı olmayan müfredlerdir.

İḫtiyācıñ olmayan bir mālı verdiñse eğer
Kendiñi ehl-i keremden ʿaddedip faḫr eyleme (s. 20)

3.20. Şiirlerde Dil ve Anlatım Özellikleri

Nuhbetü'l-Emsâl'deki şiirlerde kısmen Arapça ve Farsça terkipler kullanılmışsa da genel itibarıyla şiirlerin dili sade ve anlaşılırdır. Çeviri kısımlarındaki beyitler ve dörtlülerde çok sayıda deyim ve atasözüne rastlanır. Müttercim, Türk atasözleri ve deyimlerini adeta şiir formatına sokarak Arap mesellerine karşılık vermiştir.

Añlayana sivrisinek ʿayn-ı saz
Añlamayan şaḫṣa davul, zurna az (s. 6)

Yalancınıñ evi yanmış da kimse yoḳ inānan
Yalan bulunduġu yerde durur mu hīç īmān (s. 8)

Ali Salahâddin, gerek mesel çevirisinde gerekse de meselleri izah eden şiirlerinde yer yer "alarga durmak, hapahap, çapaçap, bir düziye" gibi argo deyimler ile halk söyleyişlerine başvurmuştur.

Ne olur sevdiğime rāst gelebilsem bir gün!
Ḥapaḥap sevmediğim ḳarşıma çıḳmaḳda bütün! (s. 322)

Ali Salahâddin, şiirlerinde ve çevirisinde sınırlı sayıda da olsa "kande, ögdül, ol, anda" gibi arkaik sözcüklere de yer vermiştir.

Sen damla iseñ deñiz öñüñde
Ḳul ḳande beyim, o Tañrı ḳande! (s. 322)

"Âr çekmekten bâr çekmek hezâr-bâr evlâdır." şeklinde ifade edilen atasözü Osmanlı Türkçesinin, Türkçe dışında Arapça ve Farsçaya ait unsurları bünyesinde ne şekilde barındırdığını ve bu unsurları kendine nasıl mal ettiğini göstermesi bakımından oldukça çarpıcı bir örnektir. Osmanlı Türkçesi, Farsça ve Arapça sözcükleri kendi bünyesinde mezc edip potasına dahil etmiş ve kendine özgü bir dil oluşturmuştur. Osmanlı Türkçesindeki bu özgün durumu ortaya koyabilecek çok sayıda deyim ve atasözü misal olarak verilebilir.[186]

İncelediğimiz eserin mütercimi Salâhî de kimi meselleri tercüme ederken Arapça, Farsça ve Türkçe sözcük ve deyişleri vezne uygun olarak ustalıkla kaynaştırmıştır. Yukarıdaki paragrafta makale yazarı tarafından kısaca dilde kaynaşma ve birlikte yaşama tecrübesi olarak ifade edilen dildeki bu tasarrufa hem *Dîvân*'dan hem de *Nuhbetü'l-Emsâl*'den Salâhî'nin mülemma şiirleri andıran kimi beyitleri de örnek olarak gösterilebilir.

[186] Murat, Ak, "Birlikte Yaşama Tecrübesi Olarak Osmanlı Türkçesi" *Necmettin Erbakan Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. 43, S.43, 2017, s. 23-24.

Saña derd anlatan olur rencūr
Men çe gūyem, çe mī zened ṭenbūr? [187] (s. 104)

Tā be-key bezm-i ṭarāb, neşve-i yek-rūze-i dehr [188]
Ḳorḳarım ān-ı meşībiñ geçecek ḥasret ile (G.51/2)

Esb-i tāzī bilir o fārisini
ʿArif emre istemez taʿrif (s. 71)

Dūr olan gözden göñülden de ʿazīzim dūr olur
Muḳbiliñ luṭf u ʿaṭāsı şüphe yoḳ maḳṣūr olur (s. 220)

٥١٠- عَيْنُكَ عَبْرَى وَالفُؤَادُ فِي دَدِ

Tercüme

510. Gözüñ yaşarmış ḥālbuki göñül lehv ile meşġūl! (s. 244)

Şair, tercüme kısmında Türkçe beyitlerin yanında yer yer kendisine ait Farsça beyitler ve dizelere de yer vererek kimi mesellerin verdiği mesajı iki dilden beyitlerle pekiştirmiştir.

Her kiʿayb- ı dīgerān pīş-i tu āverd u şumard
Bī-gumān ʿayb-ı tu pīş-i dīgerān ḫāʿhed burd [189] (s. 116)

Terk-i günāh ez ṭaleb-i tevbe bihterest
İncā hevā-yı maʿsiyet ancā suʾāl hest [190] (s. 58)

Genel itibari ile eserin tercüme kısmında yer alan beyitler ve dörtlükler, duygu yönü az, kuru ve didaktik bir anlatıma sahiptir.

---

[187] Ben ne söylerim, tambur ne çalar.
[188] Ne zamana kadar şenlik meclisi ve cihanın bir günlük geçici neşesi?
[189] Her kim başkalarının kusurlarını senin önüne getirip sayarsa şüphesiz senin de kusurlarını başkalarının önüne getirip sayacaktır.
[190] Günahları terk etmek, tevbe talebinden daha iyidir. Burda isyan hevesi, arzusu orda sorgu sual vardır.

Deliğinden çıḳaran ṭatlı dilidir yılanı
Kişiniñ düşmanı ḳalmaz var ise iḥsānı (s. 2)

Salâhî, kimi beyitlerde ise son derece doğal ve içten bir halk dili kullanır.

Meṣeldir ki ṣu parmaḳla alınmaz
ʿAzīzim yaz ḳış olmaz, ḳış da bir yaz (s. 277)

Ne ḳaḳarış başıma, al seniñ olsun taraġım
Verdiğiñ ḳundura işte, baña kāfī ayaġım (s. 88)

3.21. Şiirlerde Kullanılan Deyimler ve Atasözleri

*Nuhbetü'l-Emsâl'*deki şiirlerde çok sayıda deyim ve atasözüne yer verilmiştir. Salâhî kimi Arap atasözlerini adeta Türk atasözleri ile izah etmiştir. Bu şerh yöntemi ile Salâhî, her iki dilin deyim ve atasözü varlıklarına kadar inceliklerine ve zenginliklerine vakıf olduğunu göstermiştir.

Deyimler

Saña dört elle ṣarılsa birisi
Sen de *dört elle ṣarıl* dāmenine (s. 26)

El avuçda ḳalmamış bir şey ki versin ḥayfler!
Arzū-yı lutf u iḥsān dilde bāḳī dem-be-dem (s. 38)

Artıḳ *kemiğe dayandı bıçaḳ*
Batdıñ batacaḳ, ölüm muḥaḳḳaḳ (s. 49)

Ḳabuġundan çıḳan yumurṭaya baḳ
Şimdi aṣlā beğenmiyor ḳabını (s. 51)

Ḳulaḳ aşmaz sözüme serseme baḳ
Böyle insāna naṣīḥat ne uzaḳ! (s. 63)

ʿ Aḳıl ṭopraḳda, ḳısmet de bulluṭda
Ararken gökde şimdi yerde buldum (s. 69)

Baḫīle *yüzsuyu dökmek* ḫatā-yı fāḥişdir
Süt istenince dudaḳ ṣarḳıdır ḫasīs cemel (s. 105)

*Gelince yüz y*üze ḳorḳduñ, ġıyābından atıp ṭutduñ
Hemān inkāra ṣapdıñ, *put kesildiñ* hepsini yutduñ

Çekil evinde otur ortalıḳda varsa fiten
Ḳarışma, *burnuñu ṣoḳma* selāmet isterseñ (s. 201)

Bağlama bel varsa işiñ kimseye
Kendi eliñdir ḳaşıyan arḳañı (s. 348)

Bir değeriñ yoḳ, ḳafa da ṭamṭaḳır
Kel başa şimşīr ṭaraḳ olmaz denir (s. 349)

Benim bir parmağım yoḳdur bu işte
Eğer varsa ḳuşūrum göster işte (s. 352)

Atasözleri

Yalancınıñ evi yanmış da kimse yoḳ inānan
Yalan bulunduġu yerde durur mu hīç īmān (s. 8)

Esb-i tāzī bilir o fārisini
ʿArif emre istemez taʿrif (s. 71)

Boşboğaz āteşe girmiş, yekser
Bu odun yaş diye feryād eyler (s. 82)

Bilmeyen ḳalmadı taʿrīf etme
Görünen bir köyü tavṣīye etme (s. 111)

Ḳarġayı besle ki oysun gözüñü
Hażretiñ dinle şu mūcez sözüñü (s. 120)

Dūr olan gözden göñülden de ʿazīzim dūr olur
Muḳbiliñ luṭf u ʿaṭāsı şüphe yoḳ maḳṣūr olur (s. 220)

Bugünüñ bir işini atma ṣaḳın ferdāya
Çünkü ferdāya ḳalan ḳaldı demek yaġmāya! (s. 244)

Meme vermezler imiş aġlamayan bir çocuġa
Sen ise bekleme āṣār-ı recā-yı beẕle çalış (s. 244)

Añlamaz eşşek ḫoşafdan lā-cerem
Ādeme lāyıḳ ʿazīzim her kerem (s. 330)

Ṣoġuḳ demir dövülür mü, demir ṭavında gerek!
Değil o dāmen-i imkān, muḥālden el çek (s. 375

3.22. Şiirlerde Kullanılan Söz Sanatları

Söz sanatları, duygu, düşünce ve hayallerimizi aktarmamıza yardımcı olan etkili ifade araçlarıdır. Söz sanatlarına, tıpkı meseller gibi ifadeye zenginlik katsın, ifadenin etkisini artırsın ya da az sözle çok şey ifade edilsin diye sıklıkla başvurulur. Ali Salâhaddin, *Nuhbetü'l-Emsâl*'de meselleri Türkçeye tercüme ederken şiirlerinde çok sayıda söz sanatına başvurmuştur.

Leff ü Neşr ve tenasüp gibi söz sanatları vasıtasıyla beyitlerde türlü simetriler, mana ile ilgili kombinezonlar oluşturan şair; cinas, tevriye, mübalağa ve telmih gibi sanatlarla da metnin anlam dünyasını genişletir. Benzer işlevleri olan çok

sayıda mana ve lafız ile ilgili sanat, Dîvân şiirinin dar mecaz kadrosunda, sanatçıya nispeten serbestlik sağlar. [191]

Teşbih, aralarında benzerlik bulunan iki şeyden birini diğerine benzetmektir. Benzetmenin bu iki ögesinden biri müşebbeh veya benzeyen, diğeri müşebbehün bih yani kendisine benzetilendir. [192]

Görür ʿacāʾib-i eyyāmı çoḳ yaşarsa kişi
ʿAcībeler doġuran bir meşīmedir geceler (s. 29)

Mehām-ı emri erbāb-ı faẕīlet yüklenir elbet
Cehāletle ḥamāḳat bir çerāgāh-ı behīmiyyet (s. 43)

Teşhis, hayvanlar, bitkiler, nesneler veya çeşitli kavramlara insanî vasıflar aktarmaktır. Konuşma özellikleri olmayan bu varlık ve canlıları konuşturmaya da intak denir.[193]

Çalışmaḳdır vaẕīfeñ saʿy u himmetde ḳuṣūr etme
Ümīdiñ ḥāṣıl olmazsa *zaman senden utansın* hep (s. 29)

Evimdir baḫl eden yoḳsa değil ben
Ne beklersiñ evim hep ṭam taḳırken? (s. 50)

Tenasüb, tezat dışında aralarında mana yönüyle değişik ilgiler bulunan iki veya daha fazla sözcüğü bir sözde toplamaktır. [194]

Dal budaḳ meyve bütün çıḳdı *çekirdek*den hep
Ne ki var gizli ḳapaḳlı yine sensiñ sen hep (s. 29)

[191] Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 183.
[192] Saraç, *a.g.e* s. 129.
[193] *a.g.e.,* s. 121.
[194] *a.g.e.,* s. 160.

Leff ü Neşr, çoğunlukla bir beyitte, ilk dizede söylenmiş en az iki sözcükle alakalı, ikinci dizede benzerlik ve karşılıkları vermektir. [195]

Öfkeñ beni *aġlatan* bütün gün
Āteşle su imtizāc eder mi? (s. 23)

ʿAḳıl *ṭopraḳda*, ḳısmet de *bulluṭda*
Ararken *gökde* şimdi *yerde* buldum (s. 69)

Senden ʿālim de var cihānda, evet
Ay güneşden żiyā alır elbet (s. 253)

Telmih, herkesçe bilinen geçmişte yaşanmış bir olaya, meşhur bir kişiye bir inanışa veya bir atasözüne gönderme yapmak ya da hatırlatmaktır. [196]

Rızā göstermeyen ḥükm-i Kelīmullāh'a elbette
Olur ser-dāde-i *aḥkāmı Firʿavn'ıñ* nihāyetde (s. 360)

Ne ḳadar şerveti olsa o ḥarīṣiñ doymaz
Mālı Ḳārūn gibi olsa yine azdır yine az (s. 321)

Tezat, birbirine zıt olan nitelik ve benzerlikleri ile iki düşünceyi bir arada kullanmaktır. [197]

Ḳarnı *aç,* gösterir faḳaṭ *ṭoḳluḳ*
Ṣanki *varlıḳ* onuñ için *yoḳluḳ!*

Tekrir, bir ifadenin etkisini artırmak için sözcük ya da söz gruplarını arka arkaya tekrarlamaktır.[198]

---

[195] Dilçin, *a.g.e.,* s. 437.
[196] *a.g.e.,* s. 461.
[197] *a.g.e.,* s. 449.
[198] *a.g.e.,* s. 452.

Ne kütük *ol*, ne ince bir dal *ol*
Dik baş *ol*ma biraz da uyşal *ol* (s. 32)

Sen *ḥalīm* ol ġaẓūb olunca *ḥalīm*
Sen *ḥalīm* olmasañ netīce elīm (s. 39)

İştikak, cinas sanatlarından sayılan ve aynı kökten gelen en az iki sözcüğü bir beyit ya da dize içinde kullanmaktır. [199]

Sefīhe ḳarşı ḫıredmende baḳ ki *sākitdir*
Yerinde vaż‘ı *sükūtuñ* cevāb-ı meskutdur (s. 143)

Ṭaleb ba‘zen helāk ey merd-i nāçār
Olan *maṭlūb*-ı ‘ālem merd-i hüşyār (s. 127)

Akis, bir dize ya da cümlenin sonunu başa, başını sona alıp yeni bir ifade ve terkip oluşturmaktır. [200]

Ḳaht u ġilā olunca a‘vānı da gelir hem
A‘vānı da gelir hem ḳaht u ġilā olunca (s. 36)

‘Āşıḳ olan cānānınıñ görmez ḳuṣūr u ‘aybını
Görmez ḳuṣūr u ‘aybını ‘āşıḳ olan cānānınıñ (s. 42)

Sihr-i Helal, beyitler veya dizeler arasında hem kendisinden önceki sözcük veya sözcük öbeklerinin sonu hem de kendisinden sonra gelen sözcük veya sözcük öbeklerinin başı olabilecek biçimde söz söylemedir. [201]

Ḳafası ṭoḳmaġı yer hem yarılır da ḳazıġıñ
Acıyan kimsesi yoḳ, olma ḳazıḳ sen de ṣaḳın! (s. 206)

---

[199] Dilçin, *a.g.e.,* s. 483.
[200] Saraç, *a.g.e.,* s. 267.
[201] *a.g.e.,* s. 297.

İktibas, anlamın etkisini artırıp sözü güzelleştirimek gayesi ile ayet ve hadislerin tam ya da vezin zorunluluğundan kısmî olarak metne eklenmesidir.

Ḳāniʿ-i *naḥnu ḳasemnā* [202] olan eyler rāḥat
Ṣıḥḥatiñ varsa saʿādet, ne büyük bir niʿmet!

İrsal-ı Mesel, bir fikri inandırıcı kılmak ve desteklemek için söze bir atasözü ile örnek vermektir. İrad-ı mesel de denen bu sanatta Farsça, Arapça bir atasözü veya ünlü bir söz de alınabilir. [203]

Et pahālı ṣabr ise ġāyet ucuz
Ṣabr ile ḥelvā oluyor hep ḳoruḳ (s. 47)

Dūr olan gözden göñülden de ʿazīzim dūr olur
Muḳbiliñ luṭf u ʿaṭāsı şüphe yoḳ maḳṣūr olur (s. 220)

Cinas, okunuş ve yazılışları aynı, anlamları farklı iki sözcüğü birikte kullanmaktır. Bu kullanıma tecnis de denir. [204]

Bir evde *dü zen* olsa *düzen* olmaz o evde
Allāh'a ṣıġın düşme ṣaḳın zorlu şu derde (s. 50)

İstiare, bir şeyi kendi ismi dışında, çeşitli yönlerden benzediği başka bir şeyin ismiyle anma. Bu açıdan istiare mecaz ve benzetme sanatı ile ilişkilidir. [205]

Seyelān eyleyen ervāha mümāṯil paralar
Parasızlıḳ ise ebdānı kemirmiş yaralar (s. 81)

Çarçabuḳ ṣıyrılır o yaz buluṭu
Aḳdı gençlik ḳalan bugün ṭorṭu! (s. 149)

---

[202] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şe şekildedir: "Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık." Zuhruf 43/32.
[203] Saraç, *a.g.e.,* s. 267.
[204] Dilçin, *a.g.e.,* s. 467.
[205] *a.g.e.,* s. 412.

SONUÇ

Salâhî mahlaslı Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, Dîvân şiiri geleneğine bağlı kalmakla beraber somuta yönelme, yerlileşme gibi yeni şiir anlayışlarından da istifade etmiştir. *Salâhî Dîvânı* mürettep dîvânlarda görülen tarih manzumeleri ile mukattaat bölümü eksik ve geleneğe aykırı olarak adı konmuş gayr-i mürettep bir *Dîvân*'dır. *Dîvân*'da Klasik şiir geleneğinin tertibine uyularak tevhid, naʿt nazım türlerini çehar yar-ı güzinden Hz. Ali methiyesi takip etmiştir. Salâhî, *Dîvân*'da gazel, kaside, murabba, muhammes, müseddes, tahmis gibi pek çok Dîvân nazım şekli kullanmakla birlikte sone, çapraz diziliş (rimes croisées), sarma uyak (rimes embrassées) gibi sınırlı sayıda da olsa Batı'dan alınan nazım şekillerini de kullanmıştır.

Salâhî'nin *Dîvân*'da *Gazeliyyat* bölümündeki gazeller ve Farsça şiirler dışında başlıklı ve mahlassız gazellere yer vermesi, uzun nazım şekilleriye kısa nazım şekillerinin belli bir sıralamaya ve tertibe tabi tutmaması, kısa mesnevi nazım şeklini kullanması, Tanzimat Dönemi'ne özgü diyebileceğimiz bir tasarrufla musammatların kendi içlerinde kâfiyeli olanlarını tercih etmesi ve hem *Dîvân*'ında hem de *Nuhbetü'l-Emsâl'*de Batı'dan alınan nazım şekillerini kullanması yönü ile nazım biçimleri hususunda Klasik şiir geleneğinden ayrıştığını söyleyebiliriz.

Salâhî, *Dîvân*'da *Gazeliyyat ve Farsça Şiirler* bölümünde ağırlıklı olarak tasavvufî düşünceyi işlerken bu bölümler dışında kalan şiirlerinde Milli Mücadele, din, hikmet, İslam tarihi, tabiat, eğitim gibi farklı konu ve temaları işlemiştir.

Salâhî'nin fikri ve manevi olgunlaşmasında başta babası Hüseyin Hüsnü Bey olmak üzere hocaları Hacı Zihnî Efendi, Esad Efendi, Hâfız Osman ve Abdullah Hasib öne çıkan isimler olmuştur. Musiki terbiyesini Hâfız Osman'dan almıştır.

Salâhî'nin edebî şahsiyetinin oluşmasında Fars edebiyatından didaktik-ahlakî öğretiler barındıran hikâyeleri ile tanınan Saʿdî ve lirik gazelleri ile bilinen Hâfız-ı Şîrâzî, Türk edebiyatında ise başta İslamcılık akımının temsilcilerinden çağdaşı Mehmet Akif ve Namık Kemal olmak üzere, Abdülhak Hamit, Nâbî, Nedim, Fuzûlî gibi meşhur şairlerin etkisinden söz edilebilir. Tasavvufî şahsiyetinin oluşmasında ise

varlık birliği düşüncesinin baş sözcüsü olan İbnü'l-Arabî, Mevlevî şeyhi bir şair olan Şeyh Galip ile vahdet-i vücût anlayışına bağlı olan Yenişehirli Avnî etkili olmuştur.

Nuhbetü'l-Emsâl, nazımda olduğu kadar nesirde de üretken ve başarılı bir yazar olan Salâhî'nin nazım ağırlıklı olmak üzere nazım-nesir karışık bir eseridir. Eserde kullanılan üslûp ve şerh yöntemi, eseri telif eser hüviyetine büründürmüştür.

Mesellerin ortaya çıkış hikâyelerine değinilmesi, bağlamlarının belirtilmesi ve mesellere dair kimi ıstılahî bilgilerin verilmesi gibi özellikler, *Nuhbetü'l-Emsâl*'i önemli kılmıştır. Şerh yöntemi, Arap mesellerini nazmen tercüme etmesi, telif eser özelliği göstermesi, çok sayıda mesele yer vermesi ve mesellerde hareke kullanılmış olması *Nuhbetü'l-Emsâl'i* Türk edebiyatında mesel tercümesi sahasında emsalleri arasında dikkat çekici kılmıştır. *Nuhbetü'l-Emsâl*'in müellif nüshası olması bir diğer önemli özelliğidir.

Nuhbetü'l-Emsâl, beliğ meseller ihtiva ettiği, gramer ve telaffuz yönünden kimi sözcüklerin tahlillerine yer verdiği, mesellerin mesajını beyit ve dörtlüklerde kullanılan deyim ve atasözleri ile desteklediği için teorik dil ve edebiyat çalışmaları açısından önemli bir kaynak eser özelliği taşımaktadır. Şiirlerde kullanılan noktalama işaretleri ile Türkçe deyim ve atasözleri şiir ve mesellerin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Yanı sıra eserde mesellerin harekelendirilmesiyle yanlış okumaların önüne geçilmiş, böylelikle öğretici özelliği bulunan mesellerin daha iyi anlaşılması, geniş kitlelere ulaşması hedeflenmiştir.

Nuhbetü'l-Emsâl'de zamanla yaygınlaşıp mesel kimliği kazanmış çok sayıda deyim ile bazı hikmetler ve sınırlı sayıda da olsa dua ve beddua yer almıştır. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de kaynağını ayet, hadis ve şiirlerden alan meseller bulunduğu gibi ayet ve hadislerlerle aynı anlama işaret eden mesellerin varlığı da dikkat çekici bulunmuştur.

Nuhbetü'l-Emsâl'de doğruluk, cömertlik, mertlik, cesaret gibi özellikler bazı tarihî şahsiyetlerle somutlaştırılıp yüceltilirken, cimrik, yalan söyleme, kibir gibi menfî hasletler de yerilmiştir. Başta cömertlik olmak üzere cesaret, vefa, sadakat, hilim, belagat gibi faziletler meşhur tarihî şahsiyetlerin kişisel özelliklerinden neşet

etmiş zamanla atasözü hüviyetine bürünmüştür. Arap atasözlerinde bazı zatların meşhur oldukları karakteristik özellikleri ile kullanılması dikkate değer bulunmuştur.

Türk ve Arap toplumları, coğrafya ve tarihten gelen ortak kader ve dinî yaşayış bağlamında benzer özellikler gösterdiği için hayat tecrübelerinin yansıması olarak eş anlamlı diyebileceğimiz meseller üretmişlerdir. Toplumların yakınlaşması ve kaynaşması noktasında öneme haiz olan bu tarz mesellerin lafzen birbirinden farklı olsa da anlamları ve verdikleri mesajlar bakımından örtüştüğü görülür.

Görev yaptığı üç okul için marş sözleri yazmış bir muallim kimliği ile Ali Salâhî başta eğitim, ilim ve terbiyenin faziletleri olmak üzere çalışmanın, doğruluğun, namusun, vatan sevgisinin önemine göndermede bulunduğu şiirleriyle ve bu konularda çevirdiği Arap meselleri ve bu meselleri pekiştirmek için yazdığı beyit ve dörtlüklerdeki mesajlarıyla hem döneminin hem de günümüz gençlerinin ve taleblerinin adeta yolunu aydınlatmıştır.

Gerek mesellerde gerekse de beyit ve dörtlüklerde belagat unsurlarından, başta teşbih olmak üzere çok sayıda edebî sanatdan istifade edilmiştir. Mesellerde belagat unsurlarının kullanılması meselleri süslü nesre yaklaştırmıştır.

Kimi mesellerin kaynağını şiirden, kimilerinin teşbihten, kimilerinin ise kıssadan aldığını dolayısıyla mesellerin kaynakları ve hikâyeleri keza garip lafızları bilinmeden kısacası ilm-i mesel öğrenilmeden bazı mesellerin anlaşılmasının zor olacağı sonucuna varılmıştır.

Mesellerin çoğu, kanunsuzluğun hüküm sürdüğü Cahiliye Dönemi'ndeki Bedevî yaşam, dönemin şairleri ve ileri gelenleri ile ilgilidir. Meseller, dönemin şairlerinden örnek beyitler verilerek desteklenmiştir. Bu yönüyle meseller Cahiliye Dönemi'nin sosyal ve edebî hayatı hakkında tarih bilimi için önemli bilgiler sunmaktadır. Zorbalığın kol gezdiği Cahiliye Dönemi ile ilgili bazı meseller, dolaylı yoldan da olsa günümüz okurlarına düzenli bir devlet anlayışının insanlar için biricik huzur ve güven kaynağı olduğu mesajını da vermektedir. Ayrıca bu dönemde oluşmuş mesellerde çöle özgü hayvan ve bitki türlerine rastlanır**.** Mesellerde Cahiliye Dönemi'ne ait örf ve adetlerin yanın sıra İslamî Dönem'e ait kültürel unsurlara da

rastlamak mümkün. İslamî Dönem'le birlikte mesellerin lafzen ve içerik bakımından değişikliğe uğradığı, çok sayıda dinî terimin ve kavramın kullanıldığı görülmüştür.

Sonuç itibarıyla belagat sanatının birden çok konusunu ihtiva eden mesellerin, teşbihe dayalı, kinayeli ve dolaylı anlatımın kullanıldığı edebiyatın süslü nesir türü olarak, muhtevası bakımından oluştuğu dönemin veya toplumun birer özlü aynası olduğunu söylemek mümkündür. *Nuhbetü'l-Emsâl*'in çoğunlukla nazımdan oluşan tercüme kısımlarındaki beyit ve dörtlükler de içerdikleri Türk atasözleri ve deyimler, edebî sanatlar, dil ve edebiyat çalışmaları açısından önem arz etmektedir. Bu beyitlerin bir kısmı derin manalar ve berceste beyit latifliği taşımaktadır. Fakat beyit ve dörtlüklerin bir kısmı ise lirizm, uyak ve ahenkten yoksundur. *Nuhbetü'l-Emsâl*'de mukaddime bölümünün olmaması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Sınırlı sayıda da olsa hem *Nuhbetü'l-Emsâl'*de hem de *Dîvân*'da bazı dizelerde görülen vezin aksamaları ahengi bozmuştur. *Dîvân*'ın eski harfli matbu metninde çok sayıda sözcükte yazım yanlışı tespit edilmiş bu yanlışlar sözlüklere ve *Dîvân*'ın sonunda yer alan hata-savab cetveline bakılarak düzeltilmiştir.

Tansel'in makalesinde sözünü ettiği ancak ayrıntılı katalog taramalarımız sonucu tespit edemediğimiz Salâhî'ye ait şiir defterleri bulunup incelenmeli keza Salâhî'nin *Aşkın Sesi*'nde yer almayan ancak dönemin çeşitli dergilerinde yayımlanmış şiir ve yazıları tespit edilmelidir. Salâhî ile milli şairimiz Mehmet Akif Milli Mücadele şiirleri, tarih manzumeleri, manzumelerdeki güçlü kadın karakterler, din, ahlak ve eğitime bakış gibi pek çok mevzuda benzer sanat anlayışı ve dünya görüşüne sahip olduklarından bu iki önemli şahsiyetin mukayesesi yapılması gereken bir araştırma konusu olarak önümüzde durmaktadır.

Bu çalışmayla İbnü'l-Arabî ve İbnü'l-Fârız şarihi, çok sayıda tercüme ve telif eser bırakmış üretken bir şair olan Salâhî mahlaslı Ali Salâhaddin Yiğitoğlu'nun biricik müellif hattı olan *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı telif eser özelliği gösteren tercüme eseri ile *Aşkın Sesi* adlı matbu muhtasar *Dîvân*'ı gün ışığına çıkarılıp kültür ve bilim alemine tanıtılmıştır. Çalışmanın son zamanlarda artan mukayeseli edebî çalışmalara ve mesellerle ilgili yapılacak derinlikli çalışmalar ile Ali Salâhaddin Yiğitoğlu ve külliyatına dair çalışmalara katkı sunması temennimizdir.

KAYNAKÇA

El-ACLÛNÎ, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, (nşr. Ahmed el-Kalâş), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-II. Beyrut, 1985.

AĞIRAKÇA, Ahmet, "İyâs b. Muâviye", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 2001, C.23, s. 498

AK, Murat, "Birlikte Yaşama Tecrübesi Olarak Osmanlı Türkçesi" *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. 43, 2017, ss.15-34.

AKÜN, Ömer Faruk, *Dîvân Edebiyatı*, İsam Yayınları, Ankara, 2013.

_____Ömer Faruk, *Namık Kemal'in Mektupları,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1972.

AKYÜZ, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, Inkılap Yayınları, İstanbul, 1995.

AKYÜZ, Kenan, Süheyl Beken, Sedit Yüksel vd., *Fuzûli Dîvânı,* Akçağ Yay. Ankara, 1997.

ANDREWS, G. Walter, *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

EL-ASKERÎ, Ebû Hilâl, *Cemheretü'l-emsâl,* Darü'l-Fikir, Beyrut.

ATEŞ, Ali Osman, "Kays b. Asım", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, Ankara, 2002. C.25, s. 90.

AYCAN, İrfan, "Mühelleb b. Ebû Sufre", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.31, s. 511-512.

AYDIN, Abdullah, "Ebû Zer el-Gıfârî", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.10, ss. 266- 269.

AYVAZOĞLU, Beşir, *Aşk Estetiği*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013.

AZİZOVA, Elnure, " Zübyân (Beni Zübyân)" *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi(DİA),* İstanbul, 2013, C.44, s. 527.

EL-BAĞDÂDÎ, Ebû'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızoğlu et-Türkî el-Avnî, *Mirʾâtü'z-zamân fî târîhi'l-aʿyân,* Darü'l- risaletü'l- ilmiyye, Şam, 2013.

EL-BÂHARZÎ, Alî b. el-Hasen b. Alî b. Ebi't-Tayyib, *Dümyetü'l-Kasr ve ʿUsratü ehli'l-ʿAsr,* Darü'l- Cil, Beyrut, 1414.

BANARLI, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II,* MEB Yayınları, İstanbul, 1998.

EL- BEKRÎ, Ebû Ubeyd, Faslü'l-mâkâl fî şerhi kitâbi'l-emsâl, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1971.

BEĞENMEZ, Mustafa Nuh, *Atasözlerinde Günlük Hayat,* Afyon Koca tepe Üniv. 2013, s.11-12

BİLKAN, Ali Fuat, *Nâbî Dîvânı*, MEB Yayınları, İstanbul, 1997.

BURSALI, Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, (hzl.Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2009.

BORAN, Uğur, *Diyarbekirli Said Paşa Mesel Kitabı Nuhbetü'l-Emsâl,* 1.Baskı Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2017.

BULUT, Ali, *Belgat, Meani, Beyan, Bedi,* 5. Baskı, İfav Yayınları, İstanbul, 2015.

EL- CAHIZ, *Kitabü'l-Hayevân,* Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424.

CANAN, İbrahim, "Enes b. Mâlik", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C.11, ss. 234-235.

CEM, Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 9. Baskı, TDK Yayınları, Ankara, 2009.

CEYHAN, Abdullah, *Sırat-ı Müstakim ve Sebîlü'r-Reşad Mecmuaları Fihristi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

CEYLAN, Ömür, *Tasavvufi Şiir Şerhleri,* 3. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007.

ÇUBUKÇU, Asri, "Eksem b. Sayfî", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.10, s. 550-551.

DEMİRAYAK, Kenan, *Arap Edebiyat Tarihi I, Cahiliye Dönemi,* Fenomen Yayınları, Ankara, 2009.

ED-DEMÎRÎ, Ebû'l-Bekâ Kemâleddin Muhammed b. Musa b. İsa, *Hayatü'l-Hayevan El-Kübra,* Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *"Osmanlıca-Türkçe Asiklopedik Lügat",* 3.Baskı Aydın Kitapevi, (hzl. Aydın Sami Güneyçal), 2017.

DURMUŞ, İsmail, "mesel" *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 2004, C.29, ss.293-297.

EBÛ NASR MUHAMMED B. SEYFEDDİN AYDEMİR B. ABDULLAH MÜSTA'SEMİ, *ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l-Kasîd,* Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2015.

EBÛ UBEYD KÂSIM B. SELLÂM, *Kitâbü'l-emsâl,* Darü'l-Memun li't-Türas, 1980.

EBÛ MUHAMMED ABDULLAH B. EL-MUKAFFA, *El-Edebü's-Sağir ve'l-Edebü'l-Kebir,* Darü'-Sadr, Beyrut.

EBÛ TEMMÂM, Habîb b. Evs b. Hâris e't-Tâî, *Dîvânü'l-Hamâse,* el-Mektebetü'l-Ezheriyye, Mısır, 1927.

EL- ENDÜLÜSÎ, Ebû Ömer Şehabeddin, *el-Akdü'l- Ferid,* Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1404.

ERGİNLİ, Zafer, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* Kalem Yayınevi, 2006, İstanbul.

EL-FÂRÂBÎ, İshak b. İrahim b. Hüseyin *Dîvânü'l-edeb,* Müessetü Darü eşşibe Lisahabe ve ettebaa ve neşr, Kahire, 2003.

EL-HARBÎ, İshâk b. İbrâhîm, *Garîbü'l-Hadîs,* Ümmü'l-Kurra Üniversitesi, Mekke.

İBN KUTEYBE ED-DEYNEVERÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Uyunü'l-Ahbar*, Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418.

EL-MÜRSÎ, Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr, *el-Muhkem ve'l-Muhîtü'l-Aʿzam,* Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.

ELMALI, Hüseyin, "Bustî Ebû'l Feth", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 2016, C.1, ss. 226-228

_____ Hüseyin, "Di'bil", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.9. ss.280-281.

ENGİNÜN, İnci, *Abdülhak Hamid Tarhan Bütün Şiirleri,* 3.Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 2019.

ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar,*12. Baskı, İfav Yay., İstanbul, 2016.

ERGİN, Ali Şeker, "Ferezdak", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C.12, ss. 373-375.

_____ Ali Şakir, "Mütemellis " *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, ss. 190-191.

ERGUN, Sadettin Nüzhet, *Türk Şairleri,* Suhulet Basımevi, İstanbul, 1936.

_____Sadettin Nüzhet, *Namık Kemal, Hayatı ve Şiirleri,* Yeni Şark Kitaphanesi, İstanbul, 1933.

FAYDA, Mustafa, " Abs (Benî Abs)" *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA)*, İstanbul, 1988, C.1, s. 312.

FİKRET, Tevfik, *Rübab-ı Şikeste,* (hzl. İbrahim Tüzer, Selçuk Atay), 3. Baskı, C.1, Akçağ Yayınları, Ankara, 2019.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Divan Edebiyatı Beyanındadır,* Marmara Kitapevi, İstanbul, 1945,

GÖVSA, İbrahim Alaadin, *Türk Meşhurları,* Yedigün Neşriyatı, İstanbul, 1936.

GÜLLÜCE, Veysel, "Kâmin Mesellerin Değerlendirilmesi -İbn Fadl Örneğinde-" *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* S. 25, 2006, ss.95-128.

GÜLTAŞ, Serhat, Maruf Toprak, Fakirullah Yıldız, *Tedbirat-ı İlahiyye,* 2. Baskı, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021.

GÜNDAY, Hüseyin, *Klasik Arap Edebiyatında Mizahi Karakterler*, 1.Baskı, Emin Yayınları, Bursa, 2013.

GÜZEL, Abdurrahman, *Dinî -Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, 4.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.

HALÎFÂT, Sahbân "Ebû'l-Alâ e-Maarrî", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul,1994, C.10, ss. 287-29

HAZRET-İ ALİ DÎVÂNI, 2. Baskı, (Çev. Müstakimzâde Süleyman Sadettin Efendi), Derin Yayınları, İstanbul, 2012.

İBN EBÛ'D-DÜNYA, Eşref Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd, *El-İşraf fî Menazili'l-Eşref,* Mektebetü Rüşt, Riyad.

İBNÜ'L-ENBÂRÎ, Ebû Bekir, *el- Müzekker ve'l- Müennes,* Dârü İhyâi't-Turâs, Kahire, 1981.

İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *es-Sünen,* I-II, İstanbul, 1981.

İBN SA'D, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' Ez-Zühri, *Et-Tabakatü'l-Kübra,* Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.

İBN SELLÂM, Ebû Ubeyd Kâsım, *Kitâbü'l-emsâl,* Darü'l-Memun li't-Türas, Dimeşk, 1980.

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal *Son Asır Türk Şairleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, C.3,1969.

İPEKTEN, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, 16.Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013.

İPEKTEN, Haluk, Şeyh Galip, Hayatı-Sanatı-Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.

İSEN, M., Horata, O. vd. *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009.

IŞIK, İhsan, *Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi,* Elvan Yayınları, Ankara, 2006, s.3931-3932

_____ İhsan, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, Ankara, 2001, s.1962

İŞLER, Emrullah, "Tarafe b. Abd", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 2011, C.40, s. 14.

KALLEK, Cengiz, " Esed (Benî Esed)" , *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi* (*DİA)*, İstanbul, 1995, C.11, s. 363-365.

KANDEMİR, M.Yaşar, "Hubâb b. Munzir", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 1998, C.18, s. 264.

KAPAR, Mehmet Ali, "Lahmîler", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, Ankara, 2003, 27, s. 54-55.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

KATTÂMIŞ, Abdulmecid, *el Emsâlu'l-ʿArabiyye Dirâseten Tarihiyyeten Tahlîliyyeten,* Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1988.

KARSLI, İlyas, *Arapça Atasözleri ve Deyimler Kitabı,* Mektep Yayınları, İstanbul, 2017.

KAYA, Bayram Ali, "Atasözleri ve Deyimlerin Dîvân Şiirinde Kullanımı ile Dîvânların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* S. 6, 2011, ss.11-54

KEMAL, İbnül Emin Mahmut, Son *Asır Türk şairleri,* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, C.3, ss. 1609-1611

KIZILKAYA,Yakup, "Arap Dilinde Meselin Darbı", Atatürk Üniv. *İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S.42, 2014. ss.281-296.

KIZILKAYA, Yakup, *Arap Dilinde Kâmin Meseller,* (yayımlanmamış doktora tezi), Atatürk Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2014.

KOÇKUZU, Ali Osman, "Ebû't-Tufeyl", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.10, s. 346.

KUTKAN, Şevket, *Nedim Dîvân'ından* Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, "Sa'lebe (Beni Sa'lebe)", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 2009, C.36, s. 27-28.

LEBÎD Ebû Akîl Lebid b. Rebî'a b. Melik, *Divanü Lebîd b. Rebî'a,* Darü'l- Erkam, Beyrut, 1997.

MENGİ, Mine, *Dîvân Şiir Yazıları,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.

MEYDÂNÎ, Ahmed, *Mecmaü'l-Emsâl,* Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, (th.Nuaym Hüseyin Zerzur) Beyrut,C.1-2, 2010.

MUFADDAL ED-DABBÎ, *el-Mufaddaliyyât,* Darü'l-Mearif, Kahire, 1972.

MUFADDAL B. SELEME, *el-Fâhir,* Darü'l İhya el Kütübü'l-Arabiyye, 1380.

MUHTAR, Cemal, "Antere" *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C.3 s. 197.

_____Cemal, "Beşşâr b. Bürd", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 1992, C.6, s. 8-9.

EL-MÜBERRED, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdülekber El-Ezdi, *El Kamil fi'l- Luga ve'l-Edeb*, Darü'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, 1997.

MÜTTAKİ EL HİNDÎ, *Kenzü'l-'Ummal*, xI, 718 xIII, ss. 550-553, (Nşr. Bekri Hayyani Safvet es-Sekkâ, Beyrut, 1399/1979, 1405/1985)

MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn Müslim İbnü'l Haccâc el-Kuşeyri en-Neysâbûri(261-875), *es-Sahih,* ı-ıvııı, th.Muhammed Fuad Abdulbāki, Dârü'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 1995.

NACİ, Muallim, *Sanihatu'l- Arab*, (hzl. Ömer Hakan Özalp) Yeni Zaman Yayınları, İstanbul, 2002.

ONAY, Ahmet Talat, *Açıklamalı Dîvân Şiiri Sözlüğü (Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*) Hz.Cemal Kurnaz, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2013, s. 437.

ORHAN, Davut, "Şenferâ'nın Hayatı ve Lâmiyyetü'l-Arab Adlı Kasidesi", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2016, C.4, S.8, ss.104-117

ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüz*yılı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

ÖNKAL, Ahmet, "Amr b. Âs", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C. 3, s. 79-81.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Eşter", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C.11, s. 486-487.

_____Abdülkerim, "Kündürî", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, Ankara, 2002, C.26, ss. 554-555.

ÖZEN, Şükrü, "Nehāi", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, s. 535-538.

ÖZTÜRK, Nuran, *Ankaralı Hekim Nidâî Genc-i Esrâr-ı Ma'nî*, Karahan Kitabevi, 1. Baskı, Adana, 2011.

PEKOLCAY, Necla, Eraydın, Selçuk vd, *İslamî Türk Edebiyatına Giriş*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1981, s.126.

RABABA, Rabbaa *"*Âsımzâde Hâmid ve Terceme-i Mezâmînü'l-Emsâl Adlı Eseri", *Türük Uluslar Arası Dil, Edebiyatve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi,* S.17, 2019, ss. 280-294

REŞAD, Faik, *Eslaf,* Tecüman1001 Temel Eser, İstanbul.

RÜSTEM B. ŞEHRİYAR, *Mirzebannâme,* Arap Yayınevi, Beyrut, 1997.

ER-RÜVEYFİÎ, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânü'l- ʿArab,* Darü's-Sadr, Beyrut, 1414.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü,* 3.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.

PALMER, Alan, *Son Üç Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğ (Bir Çöküşün Tarihi),* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1992.

SAĞLAM, Ayşe, Mustafa Yiğitoğlu, *Aşkın Sesi,* DBY Yayınları, Ankara, 2021.

SARAÇ, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi, Belâgat,* 10.Baskı, Gökkubbe Yayınları, İstanbul, 2012.

SARIÇAM, İbrahim, "İcl (Benî İcl)", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C.21, s. 416.

SAVRAN, Ahmet, "İmruü'l Kays b. Hucr", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C.22, s. 237-238.

SÜYÛTÎ, *el Câmiü's Sagîr,* Riyâd, 1988.

EŞ-ŞEYBÂNÎ, El Cîm Ebû Amr, *Kitâbü'l-Cîm,* Dârü't-türâs li'tab'ı ve'neşr, Kahire, 1974.

ŞÎRÂZÎ, Hâfız Dîvânı, (Çev. Abdülkâdir Gölpınarlı), MEB Yayınları, İstanbul, 1992.

ŞÎRÂZÎ, Sa'dî, *Bûstân,* (Çev. Naci Tokmak) Şule Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2015.

TALU, Mehmet, "Bâharzî Ali b. Hasan", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C.4, s. 474.

TANSEL, Fevziye Abdullah, "XX. Asır Türk Edebiyatının Unutulmaması Gerekli Şairlerinden Ali Salahaddin Yiğitoğlu", *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi,* Ankara, 1977, S.3, ss. 265-282

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *XIX Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 21.Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 2013.

TARAFE BİN EL-ABD, *Dîvân-ı Tarafe b. el- Abd,* Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.

ET-TEVHÎDÎ, Ebû Hayyân, *el-Besâ'ir ve'h-Zehâ'ir,* Darü's- Sadr, Beyrut, 1988.

ET-TÎBÎ, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyn b. Abdillâh b. Muhammed*, Fütûhu'l-Gayb fi (ve)'l- Keşf ʿan Kınâʿi'r-Reyb,* Dubai Devlet Basımevi, Dubai, 2013.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, b. Sevra (279-892) *es-Sünen*, I-V, th. Kemâl Yusuf el-Hût, Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı Beyrut, 1985.

_____Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevra es-Sülemî, *el-Kütübü's-Sitte ve Şüruhuha:Sünenü't-Tirmizi,* fihrist, Bedreddin Çetiner, 2. bs., Tunus, 1992, "Velâ", 6.

TOKMAK, "A. Naci Emsal u Hikem" *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C. 11, s. 166

TOPALOĞLU, Nuri, "Amr b. Ehtem" *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul,1991, C.3, ss. 83-84

TOPRAK, Maruf, Fakirullah Yıldız, Serhat, Gültaş, *Mehasin-i Ahlak,* Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021.

_____, Maruf, Fakirullah Yıldız, Serhat, Gültaş, *Aşkın Sesi,* Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021

TOPUZOĞLU, Tevfik Rüştü , "Halil b. Ahmed" *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C.15, ss. 309-312.

TULUM, Mertol, *Tarihi Metin Çalışmalarında Usul*, Deniz Kitabevi, İstanbul, 2000.

TÜLÜCÜ, Süleyman, "Nabigâ ez-Zübyânî", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, s. 262-263.

TÜLÜCÜ, Süleyman, "Lebîb b. Rebîa", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, Ankara, 2003, C.27, s.121-122

_____ Süleyman, "Râî en-Nümeyrî", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 2007, C.34, s. 426-427.

TÜLÜCÜ, Süleyman, "Selâme b. Cendel", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 2009, C.36, s. 346-347.

TÜLÜCÜ, Süleyman, " Hâtim et-Tâî ", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C.16, ss. 472-473.

TUMAN, Mehmet Nail, *Tuhfe-i Naili, Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri, Hz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı,* Bizim Büro Yayınları, 2001.

TURAN, Lokman, *Yenişehirli Avnî Bey Divanı'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şuara ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş,* (doktora tezi), Atatürk Üniv., Sosyal Bilimer Enst., Erzurum,1998.

TÜCCAR, Zülfikar, "Meydânî Ahmed b. Muhammed" *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA),* C. 29, TDV Yayınları, Ankara, 2004, s.501-502.

_____Zülfikar, "Hutayøe", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 1998, C.18, s. 424.

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler, Dergâh Yay. İstanbul, 1998, s.600 - 601.

ULUDAĞ, Süleyman, "Hasan-ı Basri", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C.16, ss. 305-307.

UZUN, Tacettin, "*Arap Dilinde Meseller"*, Harran Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, C.11, Sy.11, Konya, 1996, s.167.

ÜNVER, İsmail, *Arap Harfli Metinlerin Çevirisinde Karşılaşılan Yanlışlar*, Eski Türk Edebiyatı Kolegyomu, Ankara,1992.

_____ İsmail, *Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler*, Türkoloji Dergisi C.XI, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993.

VAROL, Hüseyin, *Ebū hilal el- Askeri, Dört Eseri Arab Edebiyatında Darb-ı Meseller ve Önemi,* Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi Erzurum, S.7, 1986, s.397

YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Kuran-ı Kerim Meali,* Mushaf Neşriyat, İstanbul, 2012.

YILDIZ, Hakkı Dursun, " Abdullah b. Zübeyr b. Avvam", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 1988, C.1, ss.145-146.

YILDIZ, Fakirullah, Serhat Gültaş, Maruf Toprak, *İnşaü'd-Devâir,* Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021.

_____Fakirullah, Serhat Gültaş, Maruf Toprak, *Ukletü'l-Müstevfiz,* Ketebe Yayınları, İstanbul, 2021.

YILMAZ, Ahmet, *Müstakîm-zâde Süleyman Sadeddîn: Hayatı, Eserleri ve Mecelletü'n-nisâb'ı* (doktora tezi), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1991.

YURDİGÜL, Sümeyye, *İbn Arabî'nin İnşâü'd-Devâir Adlı Risalesi ve Ali Selahaddin Yiğitoğlu'nun Osmanlıca Tercümesinin Transkripsiyonu,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniv. Sosyal Bilimler Enstitütüsü, Çanakkale, 2020.

YÜKSEL, Azmi, "Abîd b. Nebras", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* (*DİA),* TDV Yayınları, İstanbul, 1988, C.1, s. 308-309.

EZ-ZEHEBÎ, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tarihü'l-İslam ve Vefeyatü'l- Meşahir ve'l- Alam,* Darü'l- Kütübi'l-Arabi, Beyrut, 1993.

http://www.yazmalar.gov.tr (Erişim Tarihi:12.09.2020)
http://www.osmanliedebiyati.com (Erişim Tarihi: 25.09.2020)
http://www.isam.org.tr (Erişim Tarihi: 29.11.2020)
http://www.turkedebiyatıisimlersozlugu.com (Erişim Tarihi: 26.09.2020)
http://www.islamansiklopedisi.org.tr (Erişim Tarihi: 09.05.2020)
http://www.shamela.ws (Erişim Tarihi: 23.09.2021)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

4.1. Dîvân'ın Nüsha Tanıtımı

Yapılan araştırma sonucu bir sahafa ait internet sitesinde *Dîvân*'ın matbu yegâne nüshasına ulaşılabilmiştir. *Dîvân*, sahaf ile iletişime geçilerek kargo ile temin edilmiştir.

Aşkın Sesi adını taşıyan *Dîvân*, 166 sayfadan oluşmuştur. *Dîvân*'ın sonunda iki sayfa tutan hata-savab cetveli bulunmaktadır. Bu kısımdan örnek bir sayfayı çalışmamızın ekler bölümüne tıpkıbasım şeklinde aldık. *Dîvân*, Sühûlet Matbaası'nda Rûmî 1341, Miladî 1925 yılında saman kağıdına basılmıştır.

Dîvân'ın ön kapağında *Dîvân*'ın ve şairinin ismi, eserin basıldığı yer, basımevi, basım yılı gibi bilgiler yer almaktadır. *Dîvân*'ın arka kapağında ise *Zafer Kitapları, Cumhuriyet Cihan Atlası, Kabartmalı Cumhuriyet Maarif Atlası* adlı eserlerin tanıtımı yapılmışır. *Dîvân*'ın ön ve arka kapakları çalışmanın ekler kısmına alınmıştır.

4.2. Metnin Hazırlanışında Göz Önünde Bulundurulan Hususlar

1. Şiirlerin tıpkıbasımdaki yerini göstermek amacıyla sayfa numaraları muhafaza edilmiş ve **[ ]** içinde gösterilmiştir.
2. Şiirlerin bent/beyit numaraları 1,2,3… şeklinde verilmiştir.
3. Metinde yer alan ayetlerin meali Diyanet İşleri Başkanlığı *Kur'an-ı Kerim Meali*'nden alınmıştır. Şiirlerde yer alan ayet, hadis vd. ibareler italik olarak gösterilmiştir. Bu ibarelerden kaynağı tespit edilenlerin yeri gösterilmiş, tercümeleri de dipnotta verilmiştir.
4. Veznin gerektirdiği durumlarda kimi ek ve heceler de **[ ]** içinde gösterilmiştir.
5. Şiirler XX. yüzyılın başlarında kalem alındığı için *Dîvân* latinize edilirken son dönem Osmanlı Türkçesi dil hususiyetleri dikkate alınmıştır.
6. Şiirlerin vezinleri, şiirlerin hemen üzerinde gösterilmiştir.
7. Farsça kelimelerde kullanılan ön ve son ekler (der, ez, zi, ber, bā, rā, be vs.) tire kullanılarak kelimelere eklenmiştir.

8. Farsça kelimelerdeki vâv-ı ma'dûleler, üst bilgi " ˇ ā " ile gösterilmiştir.

Örnek: ħˇab

9. Farsça iki kelime arasına giren eklerden (ā, be) önce ve sonra tire kullanılmıştır.

10. İnceleme kısmında şiirlerden verilen örnekler, şiirlerin türleri kısaltılarak sıraları ve beyit numaralarıyla birlikte verilmiştir

11. Metin tespitinde birlik sağlamak amacıyla Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalarda İsmail Ünver tarafından yayımlanan ve metin neşirlerinde kabul gören "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" başlıklı makalede getirilen esaslara mümkün olduğunca uyulmaya çalışılmıştır.

12. Metindeki özel isimlerden sonra kesme işareti kullanılmıştır.

4.3. DÎVÂN'IN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

Dîvân transkribe ve latinize edilirken aşağıdaki transkripsiyon alfabesi kullanılmmıştır.

ا,آ	a, ā	ص	ṣ
ا,أ	a, e, ı, i, u, ü	ض	ḍ, ż
ب	b, p	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	s̱	غ	ġ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	ḳ
ح	ḥ	ك	g, k, (ñ)
خ	ḫ	ل	l
د	d	م	m
ذ	ẕ	ن	n
ر	r	و	v, u, ü, o, ö
ز	z	ه	h, a, e
ژ	j	ى	y, ı, i
س	s	ء	ʾ
ش	ş		

Birḳaç Söz

[3] Her eṣer, ne derece perişān-edā olursa olsun zāde-i ṭabiʿat olmaḳ dolayısıyla ṣaḥibi ʿindinde sevilir, ziyān olması ārzū edilmez. Ḥattā bir ʿArab şāʿiriniñ:

Yemūtu rediyyu'ş-şiʿri min ḳabli kā'ilih
Ve ceyyiduhū yebḳā ve in māte kā'iluh[206]

[206] Mütercim tarafından şairi belirtilmeyen, yapılan araştırma sonucu hicivleriyle tanınan Di'bil b. Alî b. Rezîn el-Huzâî'ye (ö.240/860) ait olduğu tespit edilen bu beyitin tercümesi şu şekildedir: "Fena yazılmış şiirler sahibinden evvel ölür. Güzel şiirler ise şairleri ölse bile ebedi kalır." Şair hakkında Geniş bilgi için bk. Hüseyin Elmalı, "Di'bil", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.9, ss. 280-281.

dediği gibi fenā yazılmış şiʿrler, kāʾilinden evvel ölmeğe maḥkūm olsa bile onlarıñ silsile-i tārmār-ı ʿaşḳ ve muḥabbet riştesine baġlı bulunduġu için ṣāḥibi onlardan büsbütün alāḳasını kesmek istemez. Eslāfıñ medīd mesāʿī maḥṣūlu olmaḳ üzere meydāna getirdikleri ve aḫlāfıñ dāmān-ı istifādesine neşr etdikleri eṣerler meyānında ebedī bir ḥayāta bi-ḥaḳḳın kesb-i istiḥḳāḳ etmiş olanlar, her şeyi alt üst etmek şānından olan ınḳılābларıñ ṣademātından vāreste ḳalıyor! Bir virāne kūşesinde meknūz ḫazīneler gibi o eṣerlerin ṣāḥibi de māżī-i zī-ḥayāt şeklinde yaşıyor.

[4] Geceleriñ esrārengīz ḳaranlıḳlarında parlayan ve her biri rehākār bir şuʿle-i hüdāya beñzeyen yıldızlar naṣıl neşr-i envār ediyorsa o eṣerleri iḫtivā eden ṣaṭırlar da birer ḫaṭṭ-ı şuʿāʿ māhiyetinde bulunmaḳdan ḫālī ḳalmıyor! Gülleriñ raḳīḳ sīnelerine ḳonan şebnem taneleri güneşiñ sāye-i nūr-ı enveriyle mirāc-ı kemāline kavuştuġu gibi o müsteṣnā dehālar da mensūb olduḳları milletiñ semt-i reʾsinde birer sirāc-ı iʿtilā gibi yükseliyor! İşte bu doġru naẓariyeyi taʿḳīb eden erbāb-ı fikr ve naẓarıñ tercümān-ı lisānı olmaḳ üzere :

Yaşamaḳ böyle olur ister iseñ ṭopraḳ ol
Gül gibi lāle gibi ister açıl, ister ṣol.

beytiyle maḳṣadımı biraz izāh edebildim ṣanırım. Bu āna ḳadar yazmış olduġum şiʿrleriñ mühim bir ḳısmı meşhūr Sulṭān Aḥmed yangınında kitāblarımla berāber kül oldu. Bir ḳısmı da ẕerrāt-ı ġubār gibi şuraya buraya dağıldı. Elde mevcut bulunan parçalar ise değersizliğinden dolayı maṭbūʿāt saḥāsına çıḳmaḳdan boynunu bükmüş yetimler gibi ibā etdi. Neşri ḥaḳḳında ṭalebelerimden baʿżılarınıñ mütehālikāne

[5] ve muṣırāne ārzūlarına dayanamadım. Bir ḳısmı onlarıñ mesāʾīsiyle yazıldı, çizildi bir defterde toplandı. Bir kere gözden geçirmek bir parça taṣḥīḥ veya taʿdīl etmek külfetini de iḫtiyār etmedim. Ḥattā ismini bile (ʿAşḳıñ Sesi) tesmiye eden ṭalebelerimden biri olmuşdur.

Kiminiñ āṣārı bir nüsḫā-yı cāvidānī kiminiñ de ḥayātı gibi güldeste-i fānīdir. Hepsiniñ ġāyesi ibḳā-yı nīknāmdır. Şu ḳırıḳ dökük parçalar içinde oḳunmaya değer bir mıṣraʿ bulunacaḳ olursa Mütenebbī'niñ [207]:

Ke ennek fī femi'd-dehri ibtisām[208]

dediği gibi ben de bu gülşen-i eyyāmıñ belki bir cilve-i ibtisāmına maẓhar olurum. Bundan büyük bir baḫtiyārlıḳ da olmaz.

(R.25 Ağustos 1341- M. 1925) Maltepe

Muʿāllim: ʿAlī Ṣalāḥaddīn

[207] 10. yüzyılda yaşamış, Arap şiirinin en önemli isimlerinden biri kabul edilen şair. Geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, "Mütenebbi", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, ss. 195-200.

[208] "Sanki sen feleğin ağzındaki tebessüm gibisin"

Mesnevi

[7] Tevḥīd-i Bārī

1.

(mef ū lü/me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

1 Ey nūru olan şāmil-i āfaḳ ser-ā-pā
Ẓulmetde bile nūruñ eder keşf-i ḫafāyā!

2 Bir nefḫa-i enfās o leyālī o serāʾir,
Gūyā ki ridā-pūş-ı edeb sırr-ı żemmāʾir,

3 Mehtāb ki meşʿal-keş-i seyr-i melekūtuñ,
Encüm ise pervāne-i şemʿ-i ceberūtuñ!

4 Kün[209] emriñe ḳurbān bu ʿavālim o ne tekvīn!
Şems ve ḳameriñ cilveger-i devre-i āyīn!

5 ʿİrfān-ı şıfātıñ bize keşşāf-ı ḥaḳīḳat,
Ol maʿrifete medd-i naẓar vācib-i ẕimmet.

6 *Sübḥāneke lā ʿilme…*[210] dedi cümle melekler,
Beyhūde midir buñca taʿalümle emekler?

7 Ḥassānları dem-beste ḳılar şīve-i iʿcāz,
Aḫrasları bir yandan eder nāṭıḳa-perdāz!

8 Āmīzişi eżdāda veren ṣunʿ-ı ʿacībiñ,
Her ʿunṣura şāmil ḥikem-i sırr-ı ġarībiñ

---

[209] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: "Bir şey dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir." Yasin 36/ 82.

[210] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: "Melekler, Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur." Bakara 2/ 32.

9 ʿAşḳıñ eṣer-i nefhası eşbāḥdaki rūḥ;
ʿAşḳıñdır eden sīneleri sevḳ ile meftūḥ.

10 Āteşleri envār ḳılan sensiñ İlāhī,
[8] Manṣūr'u da ber-dār ḳılan sensiñ İlāhī!

11 Müstaġraḳ edip ṣoñra *ene'l Ḥaḳ*[211] dediren sen,
Ḳurbān olayım emriñe, bāṭıl mı bu şīven?

12 Bir ḳaṭrede ʿummān gören erbāb-ı ḥaḳīḳat
Müstaġraḳ-ı deryā-yı vücūduñ, bu ne hikmet!

13 Vaḥdet ki o bir baḥr-ı kadīm-i eḥadiyyet,
Her mevcesi bir lücce-i sırr-ı ṣamediyyet!

14 Bir ẕerre-i ġaybiyyeyi keşf eyleyemezken
Āvāre beşer varlıḳ ile olmada dem-zen!

15 Varlıḳ dediğiñ ẕerre-i mevhūm-ı ḫayālet
Aṣlā göremez kendisini dīde-i ġaflet

16 Sīnemde olan şerḥaları şerḥ idemem āh
Dīdārıña müştāḳım eyā Ḥażret-i Allāh.

17 Her ẕerrede maḫfī nice biñ nūr-ı tecellī,
Bu ʿalem-i aʿyān bana mirʾāt-ı meʿalī.

18 Āteşgede-i ʿaşḳ per ü bālimi yaḳdı,
Pervāneleriñ ḥāli dil ü bālimi yaḳdı,

[211] "Ben Hakk'ım" anlamına gelen bu söz, Hallâc-ı Mansûr'a atfedilir.

19 Geh dilde nihān gāh naẓarlarda ʿayansıñ
Her baṭın u ẓāhirde baña şuʿle-feşānsıñ

20 Nāsūt ile lāhūt berāhīn-i vücūduñ,
[9] Varlıḳ ile yoḳluḳ ḥikem-ārā-yı şühūduñ

21 Emvāc-ı pey-ā-pey arasında bütün eşbāḥ
Lutfuñla eder kesb-i sükūn ʿalem-i ervāḥ.

22 Çalḳanmada hep ḫavf u recāda bu ʿavālim,
ʿUmmān gibidir ḳahrıña nisbetle merāḥim.

23 Etbāḳ-ı semāvāt birer ṭāḳ-ı ʿaẓīmiñ,
Ol ṭāḳ ki āmāc-ı *ev ednā-yı*[212] ḥarīmiñ.

24 Kimse edemez ẓātıña taʿyīn-i temekkün,
Her yerde vücūduñ yine etmekte taʿayün!

25 Sīnā-yı tecellīye naẓīre o şevāhiḳ,
Her şāhiḳa bir taḫt-ı muʿallā-yı ḫavārıḳ!

26 Evreng-i direng-āvere Mūṣā mı şeref-baḫş?
Mūṣā da seniñ, Tūr da ey Rabb -i ʿale'l-ʿarş!

27 Bir salṭanat-ı muṭlaḳada şāhid u ḥākim
Sensiñ o da ey ḳadīr u ḳahhār-ı ʿavālim.

28 Terkīb ü tecezzīle bu aʿrāz u cevāhir
Ḥadīṣ eṣeriñ, ẕāt-ı ḳadīmiñde müeṣṣer

[212] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: "Böylece peygambere olan mesafesi iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu. Necm 53/9.

29 Māhiyyetiñi fehm edemez kimse kemāhī
"La havle" eder ʿaczimize Ḥaḳ güvāhī

30 *Der -ʿālem-i vaṣf-ı tu cihān muḫtasarī būd*
Kāīn-i ʿālem-i tevḥīd cihān-ı digerī būd! [213]

Müseddes-i Mütekerrir

[10] Naʿt-ı Nebevī

1.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ me fā ī lün/ me fā ī lün)

1 Vücūduñ bārgāh-ı ḳurba maḥrem yā Resūlallāh,
Vücūduñ raḥmet-i Raḥmān-ı ʿālem yā Resūlallāh,
Vücūduñ mübtedā-yı nevʿ-i ādem yā Resūlallāh,
Vücūduñ her ḫaberden de muḳaddem yā Resūlallāh,
Vücūduñ Ḥaḳ'la ḳā'im rūḥ-ı aʿẓam yā Resūlallāh,
Vücūduñ ʿarş-ı aʿẓamdan muʿaẓẓam yā Resūlallāh,

2 Ḥabīb-i Rabb-i Yezdān'sıñ bu ʿālemde muḥabbet var,
Benim de bir Ḥabībimsiñ reḳābet yoḳ ḳarābet var!
Muḥabbetde seni sevmekle ẓannetmem ki şirket var,
Ayırmaḳda vücūddan rūḥu billāhi cināyet var,
Vücūduñ Ḥaḳ'la ḳā'im rūḥ-ı aʿẓam yā Resūlallāh,
Vücūduñ ʿarş-ı aʿẓamdan muʿaẓẓam yā Resūlallāh!

3 Olurdu bir şeb-i vaḥşet bize her rūz ünsiyyet,
Faḳaṭ ẓatıñ şeb-i ḳadr oldu ḳalmaz ortada ẓulmet.
Hilāl ebrūlarıñ miḥrāb-ı çeşm-ārā-yı ʿayniyyet!
Evet ʿayn-ı ḥaḳīḳatsıñ cihānda ʿayn-ı māhiyyet,

[213] Kainat senin vasfının aleminde özet idi. Çünkü tevhid alemi başka bir dünya idi.

[11] *Vücūduñ Ḥaḳ'la ḳā'im rūḥ-ı aʿẓam yā Resūlallāh,*
Vücūduñ ʿarş-ı aʿẓamdan muʿaẓẓam yā Resūlallāh!

4 Felek engüşt-i nāzıñda musaḫḫar şanki engüşter,
Güneş, Ay şuʿle-i ruḫsārıña ʿaşıḳ birer micmer!
Ṣüreyyā, Zühre, Cevzā ḥāṣılı encüm birer aḫker,
Ġubār-ı ḫākpāyiñ maḥż-ı cevher efser-i Ḥayder,
Vücūduñ Ḥaḳ'la ḳā'im rūḥ-ı aʿẓam yā Resūlallāh
Vücūduñ ʿarş-ı aʿẓamdan muʿaẓẓam yā Resūlallāh

5 İliştikçe gözüm āyāt-ı Ḳur'ān'a Ḫudā şāhid
Göñül ilhām-ı feyż-ā-feyże olmaḳda hemān mevrid,
Tecellī etmeseñ bir dem kilīsādır bütün mescid!
Bu sözle bir ḫaṭā etdimse tevbe sācidim sācid,
Vücūduñ Ḥaḳ'la ḳā'im rūḥ-ı aʿẓam yā Resūlallāh
Vücūduñ ʿarş-ı aʿẓamdan muʿaẓẓam yā Resūlallāh

6 Ṣabādır serseri bir çākeriñ ḳurb-ı civārında,
Serā'ir-vār ḥarīmiñden geçen her rūzgārıñda!
Ḥicāb-ı *len terānī*[214] yoḳtur aṣlā perdedārıñda,
[12] Maṭāf-ı ins ü cānsıñ ḳıblevār dār u diyārıñda,
Vücūduñ Ḥaḳ'la ḳā'im rūḥ-ı aʿẓam yā Resūlallāh,
Vücūduñ ʿarş-ı aʿẓamdan muʿaẓẓam yā Resūlallāh

7 Münezehhdir, muʿāllādır Ḫudā ʿarş u semālardan,
Müberrādır viṣāliñ de tamāmen māsivālardan.
Şefīʿ imsiñ anıñçün fāriġim havf u recālardan,
Bütün ervāḥ işitsin ki ġaraż sensiñ nidālardan,

[214] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: "Musa, belirlediğimiz yere (Tur'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, beni (dünyada) katiyen göremezsin." Araf 7/143.

Vücūduñ Ḥaḳ'la ḳā'im rūḥ-ı aʿẓam yā Resūlallāh
Vücūduñ ʿarş-ı aʿẓamdan muʿaẓẓam yā Resūlallāh

8 Semālardan geçip Allāh'ıña ġāyet yaḳın oldun.
Ḥarīm-i lā-mekānda dürr-i meknūn hem mekīn oldun!
Cemāl-i Haḳḳ'ı görmekle İlāhī meh-cebīn olduñ!
Değil Cibrīl-i Mevlā sen o ʿalemde emīn olduñ!
Vücūduñ Ḥaḳ'la ḳā'im rūḥ-ı aʿẓam yā Resūlallāh,
Vücūduñ ʿarş-ı aʿẓamdan muʿaẓẓam yā Resūlallāh!

9 Şikāf-ı sīnemiñ varsa naẓīri ḫāme-i ʿāciz,
Ben ʿāciz, ḫāme ʿāciz, her suḫen ʿāciz, eyā muʿciz!
[13] Vucūhen ʿācizim naʿtında oldum ben daḫi mūciz,
İlāhī nüsḫasıñ, Ḳur'ān buña bir şāhid-i bāriz!
Vücūduñ Ḥaḳ'la ḳā'im rūḥ-ı aʿẓam yā Resūlallāh,
Vücūduñ ʿarş-ı aʿẓamdan muʿaẓẓam yā Resūlallāh!

10 Ḳul olmaḳ bāʿiṣ-i faḫrım ḳapıñda yā Resūlallāh,
ʿUbūdiyyet ʿibādetden muʿallā pāyedir her-gāh,
Ḫudā şāhid gözüm yoḳ mihr u māhıñda cihānıñ āh,
Ṣalāḥī'ye şefāʿatdır yegāne ārzū, dil-ḫᵛāh,[215]
Vücūduñ Ḥaḳ'la ḳā'im rūḥ-ı aʿẓam yā Resūlallāh,
Vücūduñ ʿarş-ı aʿẓamdan muʿaẓẓam yā Resūlallāh.

(R. 25 Nisan 1338– M. 25 Nisan1922)

[215] Bu dizede vezin aksamaktadır.

Müseddes-i Mütekerrir

[14] Der Vaṣf-ı Seyidü'l-Evliyā Sālār-ı Ḳavāfil-i Şühedā Ḥażret ʿAlī (kerremallāhu vechehu)

2.

(Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lā tün/ Fā i lün)

1 Naḫl-ı gülzār-ı ṣafāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā,
Ḳurretü'l-ʿayn-ı vefāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā,
Şāh-ı merdān-ı Ḫudā'sıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā,
ʿAyn-ı envār-ı Ḫudā'sıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā,
Pīşvā-yı evliyāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā,
Müḳtedā-yı asfiyāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā.

2 Maʿden-i ʿilm-i ḥaḳīḳat, kenz-i ḥikmet sendedir
Ẓāhir ū bāṭında miftāh-ı kerāmet sendedir,
Devlet-i faḳr u fenā, iklīl-i ʿizzet sendedir,
Menbaʿ-ı ʿilm-i ledün, feyz-i nübüvvet sendedir,
Pīşvā-yı evliyāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā,
Müḳtedā-yı asfiyāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā.

3 Bendegānıñ evliyā vü aṣfiyādır ser-te-ser,
Dergeh-i vaḥdet-penāhıñ her velīye tāc-ı ser,
[15] Dergehiñden başḳa bir dergāha kim ki meyl eder
Şüphe yoḳ ki derbederdir debederdir derbeder!
Pīşvā-yı evliyāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā,
Müḳtedā-yı asfiyāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā.

4 Bir muḫammes beyt-i maʿmūr edeb-i āl-i ʿabā
Mıṣraʿ-ı bercestesi sensiñ be-cāh-ı müctebā
Sensiñ ancaḳ bir ʿalemdār-ı ʿulūm-ı Muṣṭafā

Muḳtedā-yı her ṭarīḳātsıñ *fe-niʿme'l-muḳtedā*
Pīşvā-yı evliyāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā
Müḳtedā-yı asfiyāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā

5 Kerbelā bir ibtilā ṣaḥrāsıdır şerḥ eylesem
ʿAlemi mātemlere ġarḳ eylerim hep lā-cerem
İstemem tecdīd-i mātem, maḳṣadım celb-i himem
Sen rıża meydānına durduñ da çekdiñ bir ʿalem
Pīşvā-yı evliyāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā
Müḳtedā-yı asfiyāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā

6 ʿAşḳ ile yanmış dutuşmuş pāk-cevher maʿdenim,
[16] Ṣanki bir laʿl-i müzābım, (ney) le hemdem şīvenim!
Ṣafḥa-i ruḫsārda gūyā siyeh-rū bir benim,
Sıbṭ-ı Zehrā'dan nasıl mehcūr olur rūḥum benim?
Pīşvā-yı evliyāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā,
Müḳtedā-yı asfiyāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā.

7 Ḥubb-ı Ḥaydar'dır bezm-i āyīnimiz hem dīnimiz,
Ḫırḳa-i āl-i kisāda aṭlas-ı temkīnimiz,
Ḳurretü'l-ʿayn Muḥammed dīde-i Ḥaḳ-bīnimiz,
Pāye-i ḳurb u meveddet cāh-ı ʿilliyyīnimiz,
Pīşvā-yı evliyāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā,
Müḳtedā-yı asfiyāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā.

8 Bir gedā-yı Murtażā olmaḳda buldum niʿmeti,
Bende-i āl-i ʿabā olmaḳda buldum devleti
Ḫākpā-yı Bū Türāb olmaḳda buldum ʿizzeti
Ey Ṣalāḥī rū be-ḫāk olmaḳda buldum rıfʿati
Pīşvā-yı evliyāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā
Müḳtedā-yı asfiyāsıñ yā ʿAliyye'l-Murtażā

(H. 1 Ramażān 1340–M. 28 Nisan 1922)

Kaside

[17] Saʿdī

1.

(mef ū lü/ fā i lā tü/ me fā ī lü/ fā i lün)

1 Saʿ dī hezār-ı gülşen-i herdem-bahārdır
Saʿ dī bahār-ı dem-be-dem-i nefḥa-bārdır!

2 Şīrāz u Iṣfahānlar anıñ pāygāhıdır,
Āfāḳ-ı pāygāhına cevher-niṣārdır.

3 Leyl ü nehār şāhid-i bīdār-ı ḥikmeti,
Saʿ dī cihānda dīde-i ibret-medārdır.

4 Bād-ı ṣabā peyām-res-i gülsitānıdır,
Her ġonca-i bediʿ ası bir lāle-zārdır,

5 Cānlar fedā şemīm-i nesim-i ḫayāliñe,
Gūyā nesīm rūḥu için naġmekārdır!

6 Bir mevkib-i mükevkebidir āsmān onuñ,
Beyt-i metīni burc-ı muʿ allā-medārdır!

7 Bostān u Gülistān'ı onuñ fecr-i şarḳ u ġarb,
Esrārınıñ serīri birer kūhsārdır!

8 Seyyārdır menāḳıbı çarḫ-ı müdām ile
Āṣārı sermediyyete bir yādigārdır.

9 Nām-ı bülendi zīnet-i Şehnāme-i zamān,
Manẓūme-ḫ ̌ān-ı midḥati leyl ü nehārdır.

[18] 10 Şems ü Ḳamer seferber-i āfāḳ-ı şöhreti,
Saʿdī cihān-neverd-i muʿallā-ḳarārdır

Kaside **2.**

(mef ū lü/ fā i lā tü/ me fā ī lü/ fā i lün)

1 Āġūş açan o zāde-i fikr ü ḫayāline,
Gül-ġonca-i bedāyiʿine, yāl u bāline;

2 Bir māder-i zamān ki o da ṣubḥ u şāmıdır
Tevdiʿ eder o nāmı bütün māh u sāline.

3 Her milletiñ meʾāṣir ü āṯār-ı ḥikmeti
Eyler hezār ġıbṭa anıñ ḥāl u ḳāline

4 Ḥikmet-nüvīs-i dehr olan erbāb-ı ḥall u ʿaḳd
Mesḥūr olur cevāhīr siḥr-i ḥelāline

5 Rū-māldır zamānede aḳlām-ı şāʿirān
Evrāḳ-ı ṣāf-çire-i feyż-i iktiḥāline

6 Efkārınıñ menābiri eşcār-ı bāġ u rāġ
Her naḫl-i gül mināre eẕān-ı Bilāl'ine!

7 Şem eyleyen nesīm-i çemenzār-ı ṭabʿıñı
Etmez nigāh gülşene, gülberg āline

8 ʿUmmān-ı dānişiñde kevākib ḥabābdır
Dil-teşne ebr-i ṣāf muḫīṭ-i leʾāline.

[19] 9 Tārīkī-i semāʾ pey-ā-pey-i seḫāb hep
Pūşīdedir mezār-ı meʿālī ẓılāline!

10 Devr-i müdām naḳl-i ḥürriyyeti bütün
İtḥāf eder feżā'ili rūḥ-ı kemāliñe!
(R. 8 Ḳānūn-i Evvel 1324–M. 21 Aralık 1910)

Müseddes-i Mütekerrir

Dumlupınar Şehīdlerine

3.

(fe i lā tün/fe i lā tün/fe i lā tün/fe ilün)

1 Vaṭanıñ güldü yüzü görmeli vicdānı bugün,
Parlayan seyf-i ḥamāsetdeki āl ḳanı bugün,
Çıḳıyor göklere ervāḥımızıñ şānı bugün,
Rūh-ı tābānımızıñ her biri īmānı bugün!
Vaṭan āġūşuna aldı o şehīdānı bugün,
O şehīdān-ı ḥamiyyet vaṭanıñ cānı bugün.

2 Ediyorken vaṭanıñ sīne-i ġamgīni enīn
Ḳalb-i pākinde gömüldü o şehīdān-ı güzīn,
Ḳol ḳanat açdı o bayraḳlara Cibrīl-i emīn!
Mūcib-i reşk oluyor şimdi semāvāta zemīn;
[20] *Vaṭan āġūşuna aldı o şehīdānı bugün,*
O şehīdān-ı ḥamiyyet vaṭanıñ cānı bugün.

3 Ḫande-i girye-nümāddır görünen fecr-i ümīd,
Oldu gül-reng bugün çehre-i ümmīd-i medīd,
Beñzedi āh-ı nesīme dem-i enfās-ı şehīd!
Nefes aldıḳça vaṭan rūḥa girer rūḥ-ı cedīd
Vaṭan āġūşuna aldı o şehīdānı bugün,
O şehīdān-ı ḥamiyyet vaṭanıñ cānı bugün.

4 Gökde ervāḥ-ı şehīdān ediyor Ḥaḳḳ'a sücūd,
Etdiler milletiñ iḥyāsı için beẕl-i vücūd.
Ḳıldılar çünkü yed-i ẓulmü cihānda nā-būd
Rūḥ-ı Peyġamber ile oldu bu millet mesʿūd.
Vaṭan āġūşuna aldı o şehīdānı bugün,
O şehīdān-ı ḥamiyyet vaṭanıñ cānı bugün.

5 Berg-i teb-lerzeye dönmüşdü reg-i cān-ı vaṭan,
ʿArşa yükselmiş idi nāle vü efġān-ı vaṭan!
[21] Ḳabr-i aḥyāya dönerken ḳoca meydān-ı vaṭan,
Ḳoşdu imdāda bütün ʿālem-i īmān-ı vaṭan,
Vaṭan āġūşuna aldı o şehīdānı bugün,
O şehīdān-ı ḥamiyyet vaṭanıñ cānı bugün.

Müseddes

İzmīr'e Ḳavuşduḳ

4.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

1 Çehreler çehre-i tesʿīd oldu,
Cebheler ābide-i ʿid oldu!
Dīdeler şāhid-i ḫūrşīd oldu,
Ḳalbler maşrıḳ-ı ümmīd oldu,
Sāyemiz rehber-i tevḥīd oldu,
Seyfimiz lemʿa-i cāvīd oldu!

2 Ordumuz ḫāriḳa-i fıṭratdır
Allāh Allāh o nasıl heybetdir!
Seyfler bāriḳa-i saṭvetdir,
Mahv u iṯbātı bütün hikmetdir,
Ḥākimiyyet ne büyük devletdir,
Bu da ʿulviyyet-i ḥürriyyetdir.

[22] 3 Muḥteşem şimdi livā-yı iḳbāl,
Doġdu bir kevkeb-i saʿd u iclāl.
Açdı şehbālini ümmīd u ḫayāl,
Çoḳ mu lāl olsa nesīm-i cevvāl!
Yüzü güldü o hilāliñ fi'l-hāl,
Hālesi müjde-res-i istiḳbāl!

4 Yazıyor ḫūn-ı şafaḳ şānımızı,
Ṣaçıyor girye-i vicdānımızı!
Güldüren rūḥ bütün ḳanımızı,
Söyleten ʿaşḳ bütün cānımızı,
Āhlar añladı efgānımızı,
Buldu cānlar da o cānānımızı!

5 Başḳadır seyf-i ḥamāset bizde,
ʿAdl ile cevherimiz tābende.
Zindedir rūh-ı şehīdān zinde,
Ḳıldı anlar vaṭanı perverde.
Necm-i āfil edemez mi ḫande?
Rū be-ḫāk olması ʿulvī secde!

[23] 6 Nāmını ḳanla yazar ehl-i ẓafer,
Ḳılamaz dehr o ḫūn-ābı heder.
Naẓm eder cevherini necm-i seḥer,
Fikr-i mebhūt o seng-i maḳber!
Servler şānına gūyā minber,
Haẕihi'l-ḫuṭbe şerḥu'l-maḥşer! [216]

(R. 9 Eylül 339–M. 9 Eylül 1923)

[216] Bu hutbe, mahşerin açıklamasıdır.

Kaside

Şānlı Ordu

-İstānbūl'a Girerken-

3.

(mef ū lü/ fā i lā tün/ mef ū lü/ fā i lā tün)

1 Ey şānlı ordu sensiñ miṣbāḥı kārzārıñ,
Seyfiñde mincelīdir āyāt-ı Ḳirdigārıñ.

2 İstānbūl'a girince zīncīri ḳahrı ḳırdıñ,
Bir ānlı şān ḳazandı nām-ı fütūḥkārıñ!

3 Bāzū-yı āhenīniñ bāru-yı cevri yıḳdı,
Yaġdırdı berḳ-i ḫūnīn seyf-i ḳażā-medārıñ!

4 Ḳurtardınız bu mülkü ʿifrīt-i ḳahr elinden,
Fevḳa's-semā melekler Allāh için nigārıñ!

[24] 5 Rehber idi yanıñda bir ẓıll-ı ʿadl-i lāhūt,
Seyyāreler seriñde gūyā ki şuʿledārıñ!

6 Dağlar bile dayanmaz Ḥaydar gibi hücūma,
Şād oldu rūḥu şimdi Kerrār-ı zī-vaḳārıñ!

7 Cebheñde rūşenādır iḳbāl-i sermediyyet!
Ṣāfī göñülleriñdir mirʾāt-ı tābdārıñ.

8 Şimdi bu mülk ü devlet buldu ḥayāt-ı tāze,
Gūyā Mesīḥ-i muʿciz enfās-ı rūzgārıñ?

9 Şehbāl açardı Cibrīl ʿarş-ı kemāle doġru,
Maʿṭūf iken o ʿarşa enẓār-ı iʿṭibārıñ.

10 Gevhāre-i ümīdiñ olmuşdu mevcelerde,
Cūşiş-nümā-yı rūḥuñ ebḥār-ı dil-figārıñ!

11 Ebr-i seḥer zemīne bir āyet-i ḥicābıñ!
Her ibtisām-ı fecriñ bir nāz-ı dil-şikārıñ.

12 Dem-bestedir önüñde bir sīne-i mehābet
O sīne-i mehābet kühsār-ı zār zārıñ!

13 Her bir ḫiṭāb-ı ḳalbiñ müstaḳbeliñ lisānı
Bir hātifī sükūtuñ şiʿr-i beḳā-nisārıñ!

14 Ey şānlı ordu nāmıñ sertāc-ı çār aḳṭār,
Şādān bugün muḥaḳḳaḳ ervāḥ-ı çār-yārıñ.

[25] 15 Ḥaḳḳıyla faḫr ederler maḳberlerinde ecdād,
Aḥfādımız bugün hep evlād-ı baḫtiyārıñ.

(R. 6 Teşrīn-i Evvvel 1338–M. 6 Ekim 1922)

Mesnevi

Ḥasbıḥāl-ı Hilāl

2.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/fe ilün)

1 Şımarıḳlıḳ yeter ey ḥaddini bilmez ʿunṣur,
Azıcıḳ maskeni ḳaldır bu tecāvüz çoḳdur.

2 O ḥayāsız yüzünüñ süsleri hep yaldızdır,
Parlayan ḳanlarımıñ ḳaṭresi bir yıldızdır!

3 Beni bir naʿş-ı perīşān gibi yatmış ṣanma,
Yaḳlaşıp durma ṣaḳın öyle ḥayāsız yanıma

4 Ölü ẓannetme perīşānsa da yurdum barḳım,
Altı yüz yıl yaşadım hem yaşamaḳdır ḥaḳḳım.

5 Benim īmān gibi hīç ölmeyecek rūḥum var,
Bilmiş ol ki gemimi ḳurtaracaḳ Nūh'um var!

6 Öyle īmān ki semālar gibi ṣarsılmayacaḳ.
Yıldırımlar tepeme yaġsa da hiç yılmayacaḳ,

7 O semālar ki benim nāṣiyem üstünde gezer,
Gölgeler pāye-i iclālimi elbette sezer.

[26] 8 Ceddimiñ dalġasıdır dalġalanan ʿunṣur- ı pāk,
Eşk-i şādī ṣaçıyor şevḳime āfāḳ, eflāḳ!

9 Nāsiyemde o İlāhī o semāvī Zühre,
Görebildin mi ʿacep böyle muʿallā çehre?

10 Sıġamaz ufacıḳ bir ḳabre İlāhī ervāh,
Küreler ḳabri olan rūḥa semālar miṣbāḥ!

11 Ölümü ḳarşılarım ben gülerek, eğlenerek,
Atıñ üstünde ölen ceddimi temṯīl gerek..

12 Ceddimiñ şimdi mezārında parıldarsa bu ḳan,
Ben ölümden dilemem öyle ẕelīlāne amān.

13 Yazacaḳ āyet-i iclālimi hep ins ü melek,
Her şeref ṣafḥa-i aʿsāra yazılmaz bī-şek.

14 Yükselen maʿbedim üstünde uzun boylu duran
İçi īmān dolu bir sīne ki ḥayran ḥayran

15 Baḳıyor göklere dalmış ne ser-efrāz nigāh!
Dīnimiñ ḳāmet-i taʿẕīmine māşāʾallāh!..

16 O eẕānlar yine çın çın ötüyor ḳorḳma şaḳın.
Şimdi sen vecdimi görsen baña dersiñ: Çılġın!

17 Munṭafī olmayacaḳ nūr-ı Ḫudā dinle beni,
Yaḳacaḳdır onu söndürmek için üfleyeni!

[27] 18 Ey benim ʿaşḳ-ı dīdārım olan ḳavm-i necīb
Beni ẓannetme ki yād ellere düşmüş de ġārīb

19 Geziyor ḫāʾib u ḫāsir ovalar, çöllerde
Üserādır baña nisbet ile her āzāde!

20 Baña şehbāl açıyor şimdi melekler şehbāl
Āyet-i nuṣretimiñ seyf-i mücellāsı hilāl!

21 Hele yaḳlaş da ḳulaḳ ver küremiñ sīnesine;
Raḥm u iḥsānları çoḳ; sāyesi çok annesine;

22 Şühedā maḳberesi topraġımıñ ẕerreleri,
Ne diyor baḳ baña: Allāh muʿīn arş ileri!

23 Ṣaçı aḳ çehresi aḳ anneme ḳurbānım ben,
Mütemevvic görünen sīne-i īmānım ben.

24 O benim sevgili yurdum, oña toz ḳondurmam,
Oña lāḳayd olanı ben de ḳayırmam aramam..

(R. 16 Mart 1337–M. 16 Mart 1921)

Gazel

[28] **Ḥāmid'e Naẓīre**

1.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

1 Ẓünūn içinde naẓar nehc-i Ḥaḳḳı fārıḳdır
Fünūn içinde cünūn nāṭıḳ-ı ḥaḳāyıḳdır

2 Nedir bu perde-i ḥaḳ-bīn cihān ḥayretde?
Ẓalām-ı cilvegeh-i māh eden ḫavārıḳdır

3 Nücūm-ı zāhire rūy-ı zemīne ʿaks-endāz,
Tevāżuʿuyla beşer efser-i meşārıḳdır!

4 Semā-yı ʿizz u şerefde tenezzülü severim.
ʿUlūvv-ı fikrimi īmā eden şevāhiḳdir.

5 Zemīn-i ḫāḳda mahv-ı vücūd ʿirfāndır.
Kemāl vaṣfı Ḫudā-yı ʿalīme lāyıḳdır.

6 Ḥaḳīr olur mu nüfūs-ı güzīde maḳberde?
Tecelliyāt-ı Ḫudā ḳalb içinde şārıḳdır.

7 Yegāne rāḥat-ı ecsām ḫˇāb-ı nūşīndir
Sevād-ı leyl ise ervāḥa bir muʿāniḳdir!

8 Şuʿūn-ı būḳalemūna fırīfte-i kec-bīn!
Ḥaḳīḳati aramaḳ fikri pek muvāfıḳdır.

9 Görünmüyorsa da ātī faḳaṭ değil maʿdūm,
[29] Kitāb-ı kevn u mekān emr-i ġaybī nāṭıḳdır.

10 Sürādiḳāt-ı ḥayāle girer ʿaḳl-ı fuḥūl
Ẓalām içinde doğan nūr-ı necm-i Tārıḳ'dır

11 Aḳar gider ebedī ʿāleme hevesle ḥayāt
Temāyülāt-ı hevā nefs için mezāliḳdir

12 Tezelzül eylemede gāh pā-yı ʿazm u ṣebāt
Civār-ı ḳalbe düşen ʿaşḳ kim ṣavāʿiḳdir!

13 Göñülde ṣāʾibe-i māsivā olur az çoḳ
Ḳulūb ḥār u ḫasile yine hadāʾiḳdir

14 Taḫarriyāt-ı ḥaḳāyıḳ açar dil ü cānı
Evet o nūr-ı ḥaḳiḳāt ṣabāḥ-ı ṣādıḳdır

15 Esās-ı ḫilḳatimiz māyedār-ı hürriyyet
Teḳayyüdāt-ı esāret büyük fenālıḳdır

16 Ḥuḳūḳ-ı nāsa tecāvüz Ḫudā'ya ʿisyāndır
Bütün o ḥaḳḳı veren Ḫālıḳ-ı ḫalāʾiḳdir

(R. 30 Eylül 1324–M. 13 Ekim 1908)

Gazel

[30] ʿAvnī'ye Naẓīre

2.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

1 Leylā'ya süveydā, dil-i şeydā müteḥayyir
Sevdā-yı süveydāya da leylā müteḥayyir!

2 Bir ẕerre-i ġaybīyyeyi keşf eyleyemezken
İnsānlara olmaz mı süveydā müteḥayyir?

3 Bir çehre-i nādīdeye dil-dāde cihān ki
Nāsūt ile lāhūt ser-ā-pā müteḥayyir!

4 Maḥviyyetidir varlıġı erbāb-ı şühūduñ,
Māhiyyeti eşyāya heyūlā müteḥayyir!

5 Ṣūretde teḫālüf sebeb-i vaḥdet-i Ḥaḳ'dır,
Ol vaḥdete her keşret-i eşyā müteḥayyir!

6 Bir sırr-ı ḫıred-sūz ʿavālimde nihāndır
Bir cilve-i cān-sūzuna Mūsā müteḥayyir!

7 Vicdānını hākim ḳılamazsa eger insān
Feryādına, işhādına şekvā müteḥayyir!

(R.10 Aġustos 1325–M. 23 Ağustos 1909)

Müseddes

[31] **Feryād**

5.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Āhlar feryādlar īcāb-ı māder-zāddır,
Ġāye-i ʿömr-i beşer de bir sürü feryāddır!
Cebheler ser-levḥa-i ḥükm-i ḳażā-muʿtāddır
Ser-fürū etmiş ḥacerler ser-nigūn bünyāddır!
Ḳābil-i feryād olan erbāb-ı istiʿdādddır,
Ġayret-i emsāl u aḳrān bī-amān cellāddır!

2 Tengnā-yı raḥm-ı māderden çıḳıp nevzādlar
Āteşīn feryāda başlar, nerde var dil-şādlar?
Rūḥu izʿāç eyliyor hep sergüzeşt ü yādlar
Aġlatır hem güldürür ʿaḳılları īcādlar!

Āşiyān-ı mār u mūr olmuş ḫarāb-ābādlar
Salṭanatzār-ı fenādır āh o istibdādlar..

3 Bir güler yüz gösterir insānlara evvelce şīr
İbtisāmıñ intiḳāmı nāfiẕ-i cānġāh-ı tīr!
Pençeleşmek ḳābıż-ı ervāḥ ile emr-i ʿasīr.
Girye-ḫ ̌ār olmaḳ için dilsīr olur bālā vü zīr;
[32] Câme-i zerdūzlar bir gün kefenlerden ḥaḳīr,
Maḥmil-i ālām olan tābūtlar gūyā serīr

4 Herkesiñ levḥ-i cebīni bir kitāb-ı yek-meʾāl,
Saṭr-ı nā-bercā değil meşhūd olan ḫaṭṭ-ı zevāl
Sāye-i memdūdu āhıñ leyle-i yeldā miṣāl!
Seng-i maḳberler oḳur insāna şiʿr-i lā-yezāl
Öyle müdhiş ınḳılābıñ ḳarşısında ḥāl u ḳāl
Lāl olur da kendine isnād eder ḥālā kemāl!

5 Cümlemiz bāzīçe-i dest-i ḳażā-ḫātem iken
Herkesiñ āvāze-i şekvāsı ḥālā dehrden!
Ṭaliʿ-i nā-sāzına dehriñ kim olmuş nāle-zen?
Belki bizden iştikā eyler şuʾūn-ı yek-dehen
Ḳaṣd-ı ebnā-yı beşer olmuş iken şūrīş, fiten
Düş-ı istiʿdāda āhenden aġırdır pīrehen!

6 Ṣadme-i fikr u naẕardan berḳ-i ateş-bārlar
Müncelī olmuş da Nemrūdāne hep inkārlar
[33] Rū-nümā olmaḳda ḥayfā vāy gidi hüşyārlar!
Münʿakis āvāzdan mı nāle-i kuhsārlar?
Çarpışan ecrāmdan mı yoḳsa āh u zārlar?
“Birbirinden müştekī mağdūrlar, ġaddārlar!”

Murabba

Kibr ü ʿAẓamet

1.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Bilmiyor insān nedense ḳadrini miḳdārını
Gösteren āṣārdır insānlıġıñ miʿyārını
Ḫod-perestānıñ çekilmez enf-i istikbārını
Ṭaşlara sürten zamān, ihmāl eder mi ṣārını?

2 Bir avuç ṭopraḳ vücūd-ı kāmiliñ māhiyyeti,
Ġāyeti maḥviyyetiñ intāc eder ʿulviyyeti
Her tekāmülden ġaraż īṣārdır maḥviyyeti
Bedr için bir ḥüsn-i maṭlaʿdır hilāliñ rüʾyeti

3 Dāʾimā vicdān-ı pākiñ şāhidi Allāh'dır,
Çünkü vicdān eñ muʿaẓẓam bir ʿadāletgāhdır.
[34] Ḳarşısında beste-leb erbāb-ı istiknāhdır,
Seyr eden aḥkāmı gūyā ki mihr ü māhdır!

4 Şeyṭanet-meʾlūf olan ġaddārlar ġalṭān olur,
Ḳaṣr-ı Şeddādānesi çeşminde bir zindān olur,
Ṣoñra etrāfında bayḳuşlar görür nālān olur.
Yaḳdıġı cānlar tecessüm eyleyip nīrān olur!

5 Dümdüz olmuş laḥdler dārāt-ı Dārā'lar mıdır?
Yoḳsa şiʿr-i inḳılāb-āmūza īmālar mıdır?
Her cüdā-yı taḫt u efser böyle rüʾyālar mıdır?
Ḫāk ile yek-serler ednālar mı aʿlālar mıdır?

6 Cebhe-i maġrūra beñzer her sütūn-ı ser-nigūn
Etdiği çīn-i cebīne sille atmış da şuʾūn

Raḫneler açmış güler mānend-i müstehzī ḳurūn!
İşte encām-ı taʿazẓüm, işte devr-i bī-sükūn

Gazel

[35] Ḥāmid'e Naẓīre

3.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

1 Gezer ḫayāl-i muḥabbet seḥāb şeklinde,
ʿAyān olur baña yārim nikāb şeklinde.

2 Ḳażāya bağlı başım yoḳsa ḫākdān aramam,
Zemīn-i ḥayrete düşdüm şihāb şeklinde!

3 Kevākib-i emelim ṣanki ḳaṣıratü't-ṭarf
Gülümsüyor gibi ağlar ḫabāb şeklinde

4 Kitābezār-ı meḳābir kitāb-ı ḫilḳat hep,
Sükūt-ı dem-be-demi bir cevāb şeklinde.

5 Ḳapılmışız gideriz bir ḫayāl-i hīçīye,
Ḫayāl u naḳş-ı cihān ʿayn-ı ḫᵛāb şeklinde.

6 Ḥasūda şevḳ ü saʿādet meṣāiʾb-i muḳbil,
Dem-i şeʾāmeti bekler ġurāb şeklinde!

7 Sütūn-ı münhedimiñ ʿaynıdır vücūd-ı beşer,
Ḳıyām edip duruyor kāmyāb şeklinde!

8 O inhidām ile ḳāʾim ʿavālim-i īcād,
Ḫarābeler ise ḳalb-i rebāb şeklinde!

9 Defînelerle mücehhez bütün şu ṣadr-ı zemîn,
Meʿād u mebdeʿ-i eşyā türāb şeklinde.

[36] 10 Sürükleyip duruyor ʿālemi ümîd-i medîd,
Ümîd ṣanki ḫayāt-ı şebāb şeklinde.

11 Dehen-küşā-yı tefekkür o raḫneler yer yer,
O ḫufreler ise bābü'l-meʾāb şeklinde!

12 Ḥaḳîḳatiñ yüzü gülmez, ḫayāl ise ḫandān,
Ḫarābelerdeki ṭaşlar ḳıbāb şeklinde!

13 Fenā-yı ʿāleme ḳarşı güler durur güller,
Seḥābeler naẓarımda serāb şeklinde!

14 Ḥuṣūl-i maḳṣudu taʿcîl eden memāt oluyor,
Niçin ölüm bize gelsin ʿaẕāb şeklinde?

15 Fuḥūlü ʿacze düşürmekde şîve-i iʿcāz,
Ḫarîm-i dildeki āyet ḥicāb şeklinde!

16 Ḫarāb olursa da cismim göñül ḫarāb olmaz
Ḳalır mı Ḳaʿbe-i vaḥdet ḥarāb şeklinde?

Muhammes

Felsefe-i Ḥaḳîḳat

1.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

1 Nasıl bir cevher-i pākîze-tıynetdir hüviyyetler
Ḫıred-sūz-ı ʿavālimdir türāb olmuş haḳîḳatler,

[37] Evet cevher-nümā-yı nüsḫa-i kübrā vaṭan yer yer,

Siyādetler, faẕīletler nihāyet ḫāk ile hem-ser,
Ne istiʿdāda maẓhardır şu ḫilḳātzār ser-te-ser

2 Görür āyīne-i eşyāda ādem sūret-i vaḥdet,
O sūretden ʿibāretdir tecellīzār-ı māhiyyet.
Bütün īcāb u selbī ʿālemiñ peyveste-i ḥayret!
O ʿirfānıñ da encāmı çıḳar bir ḥayrete elbet,
Bu vaḥdetzār-ı īcādı temāşādan ġaraż ʿibret

3 Saña iẓhār eden çīn-i cebīni infiʿāliñdir,
Ḫayāliñden geçen ḳorḳu bütün maʿkūs-ı ḥāliñdir,
Seni inṭāḳ eden ḳudret ḥakīm-i lā-yezālīñdir,
Maʿīşet ʿālemi bir sāḥa-i ceng ü cidāliñdir,
Ḫudā şāhid bütün eyyām-ı ʿömrüñ bir ḫayāliñdir.

4 Bu pīç u tāb insāna ümīd-i ġam-fezādandır,
Ḳıyāmetler ḳoparmaḳ şīve-i ḥükm-i ḳażādandır,
Bütün feryād-ı āteş-bārlar ʿaks-i sadādandır,
[38] Ne sendendir, ne bendendir, ne de bir mācerādandır,
Bu baḫt-ı kec-reviş īcāb-ı taḳdīr-i Ḫudā'dandır.

5 Faẕīlet ṣandıġıñ şeyler ki āb u gilde pinhāndır,
Kemāliñden ḫaber verme, kemāliñ ʿacze bürhāndır,
Seniñ pā-māl āmāliñ olan ṭopraḳ birer cāndır,
Serīr-i ḳabr olan bir yerde cevherler nümāyāndır,
Bilirsiñ leyl-i muẓlim cilvegāh-ı bedr-i tābāndır.

6 Girer mi ḥufre-i mensiyyete bir ʿālem-i ekber?
Değildir ʿālem-i ekber ḥacer şeklinde bir efser,
Ne cevherden mürekkebdir o efserler o kişverler

Baḳılsa servler ẓıll-ı ḥayātı resm eder yer yer,
Oḳur cebheñdeki esrārı ḫāmūşāne her maḳber.

7 Uçar fevka'l-maḳābir bir ḫayāl-i ḥaşr-ı cismānī,
Muhāl olmaz leyālīniñ ṣabaḥü'l-ḫayr-ı imkānı.
Derinden her gelen ses eyliyor taʿmīḳ-i vicdānī
Oḳur her bir kitābe safḥa-i āʿmāl-ı insānī
Açar enẓāra hep menşūr istiḳbāl-i pinhānī

[39] 8 Ḫurūş eyler iken ecdādımızda fikr-i ḥürriyyet,
Yazıḳdı fikri öldürmek yazıḳdı, çünkü ʿulviyyet
Cüdā düşmüşdü vicdāndan, olur mu böyle hayṣiyyet
Demiş olsaydı insāniyyeti teşkīl eden heyʾet
Lisān-ı ḥālimiz söylerdi yā Rabb yoḳ mu cemʿiyyet?

9 Kemāliñ āh u feryādıyla inlerdi vaṭan her dem,
Biri ʿāşıḳ biri maʿşūḳa-i vicdān iki hemdem.
Semā peymā-yı şān olsun iki hemsāye-i ḥurrem,
Kemāliñ nāmı ölmez yād eder ḥürmet ile ʿālem,
Yazılmışdır muʿallā seng-i ḳabrinde dem-i ādem!

10 Muṣībetler birer āyīne-i çeşm-i ḥaḳīḳatdir,
Muṣibetler ki baʿzen ʿayn-ı āṣār-ı saʿādetdir;
Rehā-cūyān-ı millet sīne-çāk-ı saʿy u gayretdir;
O ġayretler vaṭan ʿaşḳıyla zinde rūḥ-ı milletdir;
Vaṭan imdādına ḳoşmaḳ ḥamiyyetdir, ḥamāsetdir.

11 Şuʾūn-ı reng rengiyle bu dehr-i ınḳılāb-ālūd,
Ḥaḳīḳat ʿarż eder işte bugün āṣārı hep meşhūd!
[40] Zamāniñ çehresi gülmezse insānlar da nā-ḫoşnūd.

Uṭansın ṭāliʿ-i māżī, uyansın fikr-i her mevlūd,
Zebānīler elinde inlesin ẓulm eyleyen Nemrūd
(R. 22 Nisān 1325–M. 5 Mayıs 1909)

Mesnevi

Ḥikemī Parçalar

3.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)
İẕā'l-mer'u lem yudnes mine'l-lū'mi ʿırḍuhu
Fe kullu ridā'in yertedīhi cemīlu[217]

(Semev'el)

1 *Nezīh olsun denā'etden yeter ki ʿırż u nāmūsuñ*
Temizdir giydiğiñ şeyler velev köhne, palās olsun.

2 Beşerdir maẓhar-ı tekrīm olan āfāḳ u enfüsde,
Murassaʿ tāc olan bir ʿaḳlı var ki dürr-i nādīde!

3 Çoġaldıḳça ucuzlar her metāʿıñ ḳadr u miḳdārı,
Faḳaṭ ʿilm ü edeb artdıḳça, artar ḳıymet u ḳadri.

4 Ne mümkün câme-i zerdūz ile mecd ü şeref almaḳ,
Zer ü zīver gibi āʿraż ile ʿarżı şatan, alçaḳ.

[41] 5 Tefāvüt ṣūret-i ḫilḳatde yoḳdur, madde, cevher bir,
Ne kibr u baḫt u iḳbāliñ, ne ceddiñ nefʿi vardır,

6 Vażiʿ olmaz tevāżuʿ la refiʿ ü'l-ḳadr olan insān,
Değil pespāyeler hem de tevāżuʿ la refiʿ ü'ş-şān,

[217] Salâhî, Cahiliye devri Yahudi asıllı Arap şairlerinden Semev'el el- Ezdî'ye ait bu meşhur dizeyi şiirin 1. beytinde nazmen tercüme etmiştir. Kasidenin tamamı için bk. Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris e't-Tâî, *Dîvânü'l-Hamâse,* el-Mektebetü'l-Ezheriyye, Mısır, 1927, s. 28.

7 Ölür de minnet etmez nākese erbāb-ı istiġnā,
Ufūl etmekle kevkeb ʿarş u ferşi sāḳıṭ olmaz yā,

8 Belā-ender-belā perverde-i iḥsānına minnet,
Ḫudā göstermesin merd-i necībe böyle bir ḥālet,

9 Mümāṣil medd ü cezre ʿālemiñ iḳbāl u idbārı,
Müselsel mācerādır hep ḥayātıñ tarz-ı reftārı!

10 Ḳolaydır ḳahr u maḥv etmek, hüner īcāt ile iṣbāt,
Muḫalled bir eṣerdir ʿömrü maʿmūr eyleyen ālāt.

11 ʿAṭāletle ne mümkün nāʾil-i mecd ü şeref olmaḳ,
Bütün bir devr-i devr-ā-devrdir māhı ḳılan parlaḳ!

12 Mekārimsiz velev ki āṭlas-ı çerḫ olsa pūşīden,
Müreccaḥdır saña ez-her cihet nevzād-ı ʿuryān-ten,

13 Atarlar üstüñe ṭopraḳ ölür ölmez tehālükle,
Hem aġlarlar, bu āhvāle naṣıl gülmez ḳażā söyle?

14 Ser āzād-ı ʿalāʾiḳ var mı bir kimse bu dünyāda,
Bütün bir ḳubbeniñ altındayız üstünde var perde!

[42] 15 Serā-yı muḥteşem pespāyegānı eylemez zü'l-mecd,
ʿAcep var mı semāyı saḳf ile hempāye etmiş ʿadd,

16 Müdebdeb heykel-i nām u nişānlar berg-i nāçīzīñ
Nüfūẕuyla delinmiş remzidir bizlerdeki ʿacziñ

17 Cumūd olmuş o göz yaşlar şu ḳabr-i seng-ber-serler
Ḫaḳīḳat muẓlim olmuş da onu keşf etmek isterler!

(R. 27 Mayıs 1326–M. 9 Haziran 1910)

Sone

İğne

1.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

1 Elinde iğne bulunmaḳ muḫadderātımızıñ
Mücāhidiñ ḳılıcından ziyāde ḫādim-i ḫalḳ
Ḳılıç cihānlara ḥākim, faḳaṭ ḥayātımızıñ
Revābıṭ-ı şeref u şānı iğnedir ancaḳ.

2 Bürehne ten ne ḳadar varsa sāyesinde bütün
Ḫıyāṭ-ı şuʿle gibi hep naẓar ḳarīb oluyor!
Başında ġāʾile pek çoḳ zavāllınıñ her gün,
Bülend himmeti tāʿlīm eden ġarīb oluyor!

[43] 3 Düşün o ʿunṣur-ı pākiñ necīb sīnesini
Bütün o maʿden-i nāçīze bağlıdır başımız.
Kerīme baḳ ki düşünmez ten-i bürehnesini!

4 Ḳadınlıġıñ şerefiyle faḫūrdur sūzen,
Ucunda rişte-i ümmīdi bağlanan bir ḳız
Nukūş-ı aṭlas-ı eflāke nāz eder cidden!

(R.31 Teşrīn-i evvel 1326–M. 13 Kasım 1910)

Mesnevi

Telehhüf-i Māder

4.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

1 Nedir o çehre-i māżī, o perde perde ẓılāl?
Nedir o izleri ḳalmış o gizli gizli meʾāl?

2 Evet meʾāl-i ḥamāset, değil miṣāl-i ḫayāl,
Medār-ı ʿibret olan ḫātırāt-ı ʿizz ü celāl.

3 Bugün ḳalan bize ancaḳ onuñ menāḳıbıdır
O yādı şimdi yaşatmaḳ vaẓīfemiz gibidir.

4 O ānlı şānlı, muşaʿşaʿ ẓılāl-i māżīmiz
Ḫudā bilir ki sirāc- ı hüdā gibi bāriz!

[44] 5 Bizim ḫarīta-i iḳbālimizdeki Endülüs
Değildi sādece bir zīb-i muḥteşem bir süs

6 O mālikāne-i ecdādı ʿabd-i memlūke
Ḳıyās edip yed-i āʿdāya baḫş eden melike

7 ʿİtāb-ı Ḥaḳ gibi arslan yürekli vālidesi
Dehen-güşā-yı ġażab oldu diñle cānlı sesi:

8 Ey ʿālem-i şerefiñ fāciʿāt- ı ḫāṭırāsı,
Sülāle-i ʿArab'ıñ nā-murād yüz ḳarası!

9 Bütün mesām-ı vücūdum -uṭan ki- şerminden
Müzāb olup gidiyor giydiğim olaydı kefen,

10 Gömeydiler beni çöllerde görmeden bunu āh
Açıḳ alınla varırdım İlāh'ıma billāh.

11 Uṭanmaz ağla hemān durma ağla ey alçaḳ!
Aḳan o ḫūn-ı şehādet yarın seni boġacaḳ.

12 Vaṭan ḫarābeye döndü yıḳıldı ḳalbi bugün
O raḫneler gibi sen de yarıl da çatla bütün.

13 Bu lālezār-ı kemālāt döndü mezbeleye,
Taḥammül eyleyemez böyle ẓulmete sāye!

14 O seng-pāre-i ḳalbiñ -zamān gelir- ḳırılır
Olur mu münkesir'ül-ḳalb cābir-i ḫāṭır?

[45] 15 Meẕāḳ-ı yek-dem için bunca şān u şöhreti sen
Fedā edip beni ḳıldıñ ḥayāta bir düşmen.

16 Maḳarr-ı būm u ġurāb oldu gitdi el-Ḥamrā
Şeʾāmetiñle siyeh-çehre ḳaldı el-Beyżā!

17 ʿArab ḳanıyla ḳarışmış aḳan şu çaylardan,
Mezār şekline girmiş olan sarāylardan

18 Enīn-i levm üʿitābı, sadā-yı nefrīni
Otur da şöyle biraz dinle, nā-ḥalef cānı!

19 Vaḳūr cebheli devlet-serā-yı nāmūsum
Yıḳıldı gitdi yüzüñden.. şu baḫt-ı menḥūsum

20 Mezār-ıʿāʾilem üstünde şemʿadır, efsūs
Ṣabāḥ-ı maḥşere ḳaldı iʿāde-i nāmūs

(R. 1 Teşrīn-i Sānī 1326–M.14 Kasım 1910)

Mesnevi

Zerḳā ile Muʿāviye

5.

(fe i lā tün / me fā i lün/ fe i lün)

1 Vakʿa menḳūldur Muʿāviye'den
Bir zamān hākim-i zamāne iken

[46] 2 Ḳıldı daʿvet müsāmerāt-ı edeb
Maḳṣadıyla kibār-ı ḳavmini hep.

3 O fükāhāt-ı şiʿre her birisi
Neşʾe-rīz oldular bütün ḥissi

4 İntiḳāl etdi vaḳʿa-i Ṣıffīn'e:
Ṣafḥa-i kerr u ferr-i ḫūnīne.

5 Söz uzadı o bahṣ u vādīde,
Düşdü efkār-ı ḫalḳa bir ʿuḳde!

6 Ḥall-ı rāz-ı derūna yol varken
ʿUḳde çıḳsın denildi meclisden,

7 Rūh-ı Kerrār-ı inciten bir ses,
Misʿar-ı ḥarbi añdıran o nefes

8 Etdi bīdār zehr-i hārıyla
Mekr-i ḫ̆ābīdeyi ʿale'lʿacele

9 Bir ḳadın vardı Kūfe ehlinden,
Adı Zerḳā, ʿAlī'ye meylinden

10 Gāh u bīgāh oḳurdu ercūze;
Berḳler yaġdırır dururdu bize!

11 Murtażā'ya diyordu hep o ḳadın
Yā ʿAlī harb o luʿbet-i ḫūnīn

[47] 12 Ẕülfiḳārıñda parlayıp duruyor
Hālelerden muẓafferiyyeti ṣor!

13 İşitince Muʿāviye bu sözü
Döndü bürkān-ı pür lehībe gözü

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

14 -Ḳadınıñ sözlerini bir işiten var mı daha?
Varsa ḳalḳsın.. -Ben işitdim ḳulaġımda ḥālā

15 İçlerinden biri de hāfızasından dökerek
Ḳoydu mesmūʿunu meydāna bütün, ḳalmadı şek.

16 -Haydi tedbīr arayıñ her ne ise bir tedbīr,
Reʾyiñizde biliñiz ki sizi ḳıldım taḫyīr.

17 Meclis efrādı ʿaleyhinde bütün ḥükm u ḳarar
Verdiler ḳorḳmayaraḳ, hem ne ḳarar-ı ġaddār!

18 Dediler öldürelim başḳa vesīle yoḳdur,
Bir de ʿarz eyleyelim reʾy-i emīre ne diyor.

19 İş alevlendi ḥükümdār buña ḳarşı diyecek
Buldu bir söz: -Olamaz, ḥüsn-i tedābīr gerek

[48] 20 Şimdi bī-kes ḳadını ḳuvve-i ḳahhārımla
Yaḳa pençe ederek celb ederim, bir damla

21 Ḳanı nā-ḥaḳ yere dökmek bu boġulmaḳ ancaḳ
Ṣoracaḳ ṣonra da bizden bunu ʿadl-i muṭlaḳ

23 Şimdi ʿafvımla ẓafer-yāb olabilmek varken
Bir vefākār-ı ʿAlī öldürülür mü, şerʿen

24 Müttehem olmaġa rāżı değilim, çünkü ḳadın
Celb edilsin baḳalım bizlere ḳarşı bir kīn

25 Besliyor mu onu tedḳīḳ edelim mütteḥiden,
Ḳatle fermān olamaz añlamadan dinlemeden…

26 Kūfe vālīsine bir nāme yazıldı derken,
İḫtiyār eylediler celbi için vecḥ-i ḥasen.

27 Rıfḳ u iʿzāz ile Zerkā getirildi oraya
Hīç fütūr etmeyerek girdi hemān şūrāya

28 Şān-ı ḫātūnu hükümdār gözetip verdi selām,
O da ādāb-ı taḥiyyātını ḳıldı itmām

29 Sebeb-i celbi ḥükümdār ḳadına añlatdı
Sīnesinden o girān ġayẓını birden atdı!

30 -Söyle Zerḳā baḳalım vaḳʿa-i Ṣıffīn'i düşün
Sen değil miydiñ ʿaceb sen o ʿAlī'ye düşkün?

[49] 31 Deve üstünde yarıp ṣafları īḳād-ı cidāl
Ediyorduñ, bu yalan mı? -Ne yalan, doġru bu ḥāl

32 Yoḳ mu bir ʿöẕr u sebep? -Baş kesilince ḳuyruḳ
Ḳalır ebter. -Bu mu taʿlīl-i beyānıñ? -Daha çoḳ

33 ʿĀdet-i dehri düşün şānı taḥavvüldür hep,
Hüner ancaḳ o belāyāya taḥammüldür hep

34 -Doġru ammā dediğiñ sözleri der-pīş eyle,
Ḫātırātıñda ne varsa düşünüp söyle hele.

35 -Hep unutdum ne yalan söyleyeyim geçdi zaman
Ezberiñdeyse o sözler ediver de ityān

36 Belki cemʿiyyet-i ḫāṭır bulurum sāyeñde,
Ḳalmasın siḥr-i beyānıñda ufaḳ bir ʿuḳde.

37 -Sen demişsiñ ki ʿAlī ṣanki sirāc-ı vehhāc
Yaʿnī etbāḳ-ı semāvāta muʿaẓẓām sertāc;

38 Ben de bir cirm-i şerer-ḳadr u şuʿāʿ-ı nāçīz,
Aramızda bu mudur sence ḳıyās u temyīz?

[50] 39 Ḥaydar'ı ḥaḳ, bizi bāṭıl gibi temṯīl etdiñ,
Bizi maġşūş, onu ḫāliṣ gibi taḥlīl etdiñ,

40 -Ey ḥükümdār hüner icād, ḳolaydır imḥā
Nām-ı ʿAnḳā mı vefā, yoḳ mu kerem? Vā-esefā!

41 Değilim mār-ı münaḳḳaş beni billāh ezdiñ
Ḫāʾifim dersem eğer ḫāʾinim elbet ḫāʾin

42 Murtażā uġruna ḳurbān olayım her sāʿat,
Beni zannetme ṣaḳın ḳāfir-i luṭf u niʿmet.

43 -Añladım ṣāfvet-i aḥlāḳıñı, artıḳ Zerḳā
Söyle ḫācātıñı īfā edeyim. -Luṭf u seḫā

44 İstemem hem ḳasem etdim ki ʿAlī'den ṣoñra
Ḳayd-ı iḥsāna esīr olmayayım hīç; şu ṣıra

45 Makṣadıñ ḳatl ise öldür de o ṭavḳ-ı minnet
Gerdenimden çıḳa cānım gibi verme mühlet

46 Riḳḳati cūş u ḫurūş etdi emīriñ o zamān
Afv u taḳdīrini ḳıldı şu zeminde iʿlān:

47 Ḥaydar'ıñ mevtine feryād-ı necībiñ bilseñ
Daha ʿulvī o ḥayātıñda olan meyliñden

(R. 27 Mayıs 1326–M. 9 Haziran 1910)

Mesnevi

[51] Merḥūm Ḥācı Ẕihnī Efendī Ḥaḳḳında

6.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

1 Bu ne boşluḳ, bu ne fıḳdān, bu ne esrār-ı İlāh
Ḫˇāce-i ʿilm ü edeb göçdü cihāndan eyvāh!

2 Düşdü bir sāye gibi nūr-ı faẓīlet ḫāke,
Kenz-i maḫfī ṣıġamaz ḫāke değil eflāke.

3 Yalıñız ḳabri midir ʿāşıḳ-ı pāk-ı cismi,
Yoḳsa efvāc-ı melāʾik mi ṣufūf-ı ḥaşemi?

4 Yād-ı ḥürmetle ṭaşır nāmını cāndan ḥattā
Leb-i esrār gibi ḳalb-i selīm-i ʿulemā.

5 Edebiyyāt-ı ʿArab, fıḳh u ḥadīṯ u tefsīr
Rūḥ-ı feyyāżını raḥmetle ederler tebşīr.

6 Eñ büyük şāhid-i ʿirfānı olan āṯārı
ʿÖmr-i ṯānīsini iḥyā edecek envārı.

7 Dāʾimā meyl-i tevāżuʿ la teʿālī etmek
De ʾb-i ādābı idi, şānını tebcīl gerek.

8 Sırr-ı serbeste gibi şamt-ı ʿamīḳinde onuñ
Mündemicdi ne ḳadar feyż-i suḫen rūḥ-ı şuʾūn!

9 Fevḳ-i ḳabrinde güneşdir ezelī fānūsu
Geceler hācib-i maḥcūbu olan nāmūsu

[52] 10 Süpürür ḳabrini ibcāl ile dāmān-ı leyāl,
Mevkib-i encüm ederler oña hep neşr-i leʾāl!

11 Maḥv u īcād ile perverde olan ṭopraḳdan
Fışḳıran maʿden-i ʿirfān ile ḳāʾim bu vaṭan.

12 Yoḳsa āḥcār-ı meḳābir gibi nādānlardan
Çıḳamaz fikr-i beḳā, hiss-i şeref, cevher-i şān,

13 Münʿadim olmaḳ için mi bu ḳadar ḫizmetler,
Munṭafī olmaḳ için mi bu ḳadar ġayretler?

14 Milletiñ ḫˇāce-i ʿirfānına lāḳayd olmaḳ
Ḳoca bir ḳavmiñ olur maḥvına bādī mutlāḳ.

15 Arḳasından bütün el baġladı erbāb-ı ṣalā
O muṣallāda duran çünkü imām-ı füzelā

16 Minber-i ḥükm-i ḳażā varsa muṣallādır hep,
Vażʿ-ı mebḥūtu bütün rūḥ-ı müʾeddādır hep?

17 Zihn-i vaḳār gibi vākf-ı maʿnādır hep,
Āḫiret yurdu evet menzil-i ʿuḳbādır hep!

18 Bir sekīnetle omuzlarda gezen tābūtu
Şüphesiz cevher-i şehdānesiniñ mebḥūtu

19 Bir ṣedef-pāre o tābūt ki dürdānesini
Yine ṭopraḳ alaraḳ kendini ḳıldı muġnī

[53] 20 Öyle bir şāhiḳa-i faẕl u kemāli çekecek
Bir ḫaşeb-pāre-i nāçīz değil belki felek!

21 Yarılan ḳalb gibi ḳabri açıldı ne mehīb!
Ṣıġdı bir ḳoşkoca ʿālem oraya emr-i ʿacīb!

22 Gömülen faẕıl-ı müncīyle o dār-ı vaḥşet
Kesb-i ünsiyyet edip buldu maḳām-ı rıfʿat,

23 Nefaḥāt-ı seheriñ verdiği enfās-ı hayāt
Ser-i ḳabriñden o ẕātıñ alacaḳ rūḥ-ı necāt.

24 Munṭavī ẕerre-i ḫākinde cihānıñ ʿademi,
Müncelī ḳurb u civārında vücūduñ ḳıdemi.

25 Çeşm-i diḳḳat gibi biñlerce şikāf- ı ḥayret
ʿAdem-ābāda baḳarlar da alırlar ʿibret.

26 Nerede bizde o diḳḳat o baṣīret heyhāt,
Ne teʿāmī bilemem yoḳsa muʿammā mı hayāt!

27 Fikr-i muẓmer gibi ḳabrinde yatan ẕāta bütün
Aġlasın maḥfel-i āḳlām u maḥābir her gün.

28 Var mı bilmem ʿacaba ẕatına āḳrān şimdi
Bir ṭutar eldi edebde faḳaṭ elden gitdi.

(mef ū lü/ fā i lā tün/ mef ū lü/ fā i lā tün)

29 Gözyaşlarımla yazdım *tariḫini mücevher*[218]

[54] Ẕihnī Efendi buldu vaḥdet-serā-yı vaṣlı

(R. 1 Ḳanūn-ı Ṣānī 1329–M. 14 Ocak 1913)

Gazel

Mezār Ṭaşı Yaḫūd Müncemid Gözyaşı

4.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā i lü/ fā i lün)

1 Endīşeler, düşünceler, eşk-āb-ı münfecir
Muġber, ṣamūt çehreli bir ṭaşda gizlidir!

2 Ḥayret, o rāz-ı müphemi açma.. neticesi
Hayret çıḳar, faḳaṭ bunu kim var ki müftekir!

3 Rīg-i revānı añdırıyor kitle-i beşer,
Bir ḫayme-i munṭavī ise bir ḫayme-i münteşir.

4 Milletleriñ ḥayātı demek inḳılāplar,
Maḳberleriñ ḥayātı da ferdāya muntaẓır..

5 Lāḳayd olan tehācüm-i feryāda ṭaş gibi,
Elbet ṣoñunda gösterecek vażʿ-ı münkesir

6 Bir damla girye inci ḳadar ḳadr u ḳıymeti
Ḥāʾiz ise değil yā şu ṭaş paslı bir demir!

[218] Divan şiirinde, ebced hesabına göre yalnız noktalı harfleri sayıldığında söz konusu olayın tarihini gösteren bir çeşit tarih düşürme yöntemi. Şiirin son dizesindeki noktalı harflerin sayısal değeri Hacı Zihnî Efendi'nin vefat yılı olan Hicri 1332'ye tekabül etmektedir.

7 Yoḳ, yoḳ o bir derīçe-i çeşmān-ı girye-pūş
Mübkī nigāhı ẓulmet-i maḳberle müstetir!

8 Bir gün boşansa derdini ṭaşlar, o sīneler,
[55] Ṭūfānlarıñ süḳūnunu tehyīce muḳtedir.

9 Ātī o perde perde serā'ir, o ṭayflar
Bir ḫaṭve-i ṣamūt ile seyrinde müstemir!

10 Şebpereler de nāle-i şebgīre gāh gāh
Bir erganūn sadāsı ḳatar ṭavrı pek aġır

11 Hep sidre-pāye olmaġa bilmem nedir heves,
Reybü'l-menūn o garrā sütūnlarla çarpışır!

12 Dārāt u iḫtişāmını zerrin ḳıbāb-ı dehr
Bir seng-i ser-nigūn ile birlikde paylaşır!

13 Ṭarrāḳalar, o raʿd-ı ḳażālar zamān, zamān
Ser şāhiḳ-i kemāle düşen fikr-i münteḥir!

14 Biñlerce taḫt-ı salṭanatıñ ḳanlı pençesi
Delmekle seng-pāre-i nāçīzi müfteḫir!

(R. 29 Mayıs 1327–M. 11 Haziran 1911)

[56] **Muhammes**

2.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

1 Taḳbīl edelim dāmen-i müstaḳbeli her bār,
Nāzān u ḫırāmān oluyor devr-i nigehdār,
Hep yār-ı vefākār olamaz gerdiş-i hemvār
Caʿlī görünür gāh o dildār-ı füsūnkār!
Gerdūne-i gerdūne ḳurulmuş ne de seyyār!

2 Keşf eyleyemez ẕerre-i ġaybiyyeyi insān
ʿAcz ile beşer ẓannediyor ki bunu āsān!
Pek ḥavṣala-sūz u emel-efrūz bu iẕʿān;
İmʿān-ı naẓar gerçi sirāc-ı reh-i ʿirfān,
Āzāde-i laġziş olamaz hāṣılı vicdān,

3 Her jāle-i gül ḫūn-ı dil-i bülbül-i bīdil,
Bir ḳanlı temāşā bu şafaḳzār-ı meşāġil!
Ābisten-i şebden doğuyor gökde meşāʿil,
Her meşʿale bir kevkeb-i saʿd olsa da āfil,
Bālā ile zīriñ ṣoñu bir menzīl-i sāfil!

[57] 4 Nice olamaz maḥv u ʿadem cālib-i dehşet,
İsbāt ile īcād verir fikrime ḫayret!
Kimdir ʿacabā dehrde vāreste-i āfet?
Her millet ü devlet geçirir devre-i fetret.
Bir ṣaḥne-i ümmīd-i cedelgāh-ı maʿīşet!

5 Müstaḳbele pūyān oluyor ʿömr-i cihāniyān,
Emvāc-ı ḫurūşān gibi kükrer küpürür ān;
Bir sāḥil-i ārām arıyor durmayaraḳ cān,
Çalḳanmada ṭūfānlar içinde bütün ebdān,
Keştī be-kenār olmaġa yoḳ elde bir imkān!

6 Bilmem ki neden pīr ü civān mest-i taḥayyür,
Elden ele gezmekde bütün cām-ı teʾesṣür!
Peymāne-i peymān-şiken olmuş da taḥassür,
Eşk-i ġam u ḥicrān ediyor āh-ı taḥaccür;
Hep seng-i meḳābir buña bürhān-ı tefekkür!

7 Maġrūr oluyor câme-i rütbeyle esâfil,
Bilmez ki çeker dâmenini dest-i merâḥil!
[58] Tâbût-süvâr olmaḳ için mi bu meşâġil?
Bîñ dâhiye dûşunda gezer kisve-i muḳbil,
Gûyâ ki emellerle dolu maḳbere her dil!

(R. 18 Şubat 1323–M. 2 Mart 1907)

Muhammes

Vicdân

3.

(me fâ ī lün/ me fâ ī lün/me fâ ī lün/me fâ ī lün)

1 Tecellîzâr-ı envâr-ı ḥaḳîḳatsıñ sen ey vicdân,
Tulûʿ-ı fecr-i ṣâdıḳdan nişândır sendeki imʿân!
Cebîn-i tâbdârıñ ʿarş-ı maʿnâ-yı suḫen-sencân,
Ḥaremgâhıñ ḥarîmullâh olan bir ḳalb-i feyz-efşân,
Yed-i ḳudretle teʾyîdâta maẓhar verdiğiñ fermân!

2 Şerefsâz-ı mekân olmuş mekîn-i âdemiyyetsiñ,
Muʿaẓẓam bir emânetgâh-ı nâmûs u ḥamiyyetsiñ,
Büyüklükden ʿibâret bir cihân-ı ʿadl u hikmetsiñ,
Sükût etdikçe söz söyleyen lisân-ı ḥâkimiyetsiñ,
Teʿâlî eyleyen maʿnâ gibi rûḥ-ı başîretsiñ.

[59] 3 Ḫükümrânsıñ göñüllerde, nedîmiñ ẓıll-ı Raḥmân'dır,
Teveccühgâh-ı ḳalbiñ Kaʿbetü'l-eşvâḳ-ı her cândır!
Yorulmaḳ bilmeyen fikriñ semâ-pervâz-ı ʿirfândır,
Seniñ ârâm-ı cânıñ hemnişîñ-i rûh-ı pinhândır,
Ḥarîmiñden geçen ḥisler mesâvîden girîzândır.

4 Fürûġ-ı ʿadl u dâdıñ mâhtâb-ı ʿâlem-ârâdır,
Ḫayâl-ı leyl-i renginiñ sâye-i efkâr u ârâdır;

Ḫafāgāh-ı derūnuñ bir tecellīzār-ı maʿnādır;
Naẓargāhıñ ḫıred-sūz-ı Kelīmullāh u ʿĪsā'dır;
Lisān-ı sermediyyet gūşuña gūyā ki gūyādır!

5 Bütün ilhām-ı ḳalbiñden çıḳar maʿnā-yı ḳudsiyyet,
Sünūḥātıñladır göñlümdeki envār-ı ṣāfiyyet,
Eğer olmazsa ilhāmıñ ne mümkün keşf-i māhiyyet!
Seni iʿlā içindir bendeki şehbāl-ı ḥürriyet!
Değilsin ẓıll-ı zā'il çünkü sāyende beḳā-peyvest!

6 Ne maʿnā lar çıḳarsa lafẓ-ı ḥürriyyetle hikmetden
Seniñ tefsīr-i şānıñdır vurursuñ dem ḥaḳiḳatden,
[60] Hilāl-i mecd ü iḳbālīñ fürūzān seyf-i ṣaṭvetden,
Kevākib sāf-ı ḥarbiñdir, muʿāllāsıñ ḥamāsetden;
Ḫudā şāhid muḫammer tıynetiñ ḫūn-ı şehādetden!

7 Seniñ fermānber-i ḥükmüñ olan devletleriñ ḥāli,
Saña münḳād olan milletleriñ her necm-i iḳbāli
Eder taḳbīl her dem āsumān-ı īẓz u iclāli,
Güneşle bir ṭutarsıñ ẕerre-i nāçīzi besbelli,
Girībān-çāk-ı ḥüsnüñdür hilāliñ şānlı timsāli!

8 Yıḳılmaz burc u bārūsuñ yed-i ezmān ile aṣlā,
Zamān ḳuvvet bulur ḥükmüñle ḥattā cān bulur mevtā!
Ḫayāt-ı mülk ü milletsiñ seniñdir devr-i istīlā
Durursuñ ḳalb-i milletde serīriñ ʿarş-ı müsteṣnā!
Seni tebcīl edenler de mübeccel, muḥteşem ḥaḳḳā.

9 Hümā-yı lā-mekān-pervāz rūḥuñdan kināyetdir,
Bütün ṭayy-ı makāmı seyr ü vaḥdetzār-ı ḳudretdir.

Faḳaṭ *innī enallāh*'iñ [219] yanında mest-i ḥayretdir!
Ḫavārıḳsan ʿibāret bir cihān olmaḳ ne devletdir!
Evet, vicdān naẓargāh-ı cenāb-ı Rabb-i ʿizzetdir

(R. 4 Eylül 1325–M. 16 Eylül 1909)

Mesnevi

[61] Ṭopraḳ

7.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

1 Ey serīr-i güher-efzā-yı cihān-ı tekrīm;
Ey vücūd-ı ʿademe merkez olan saṭḥ-ı remīm.

2 Saña ṭopraḳ diyemem ṣadr-ı ʿavālimsiñ sen,
Nüsḫa-i ḫilḳate bir cild-i mekārimsiñ sen.

3 Cān u sır ʿāleminiñ ʿarş-ı mehībi sensiñ,
Şühedā ḳanlarını cezb ederek rūşensin!

4 Berḳ-i ḫūnīn-i ḥamāset saña her dem ḳurbān,
O çak-ā-çak-ı süyūfuñ şereri sende nihān.

5 Edilen maʿrekeler şevḳ-i ġubārıñdandır.
Dökülen ḳanlar ise şuʿle-i dīdārıñdandır

6 Sende meknūz bütün efser ü taḥt u kişver,
Nice maʿmūreleriñ zıllı buṭūnuñda gezer?

[219] Beyitte bir kısmı alıntılan ayetin meali şu şekildedir: Mûsâ, ateşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım." Kasas 28/30.

7 Nice māżīleri enḳāżı ile gömdüñ sen,
Her şikāfıñla da müstaḳbele açdıñ revzen!

8 Üzeriñde sürünen dāmen-i kibr ü naḫvet
Saña cārūb-ı mezellet gibi ʿādī elbet.

9 Ferş-i ḫilḳat mi ʿacep naḳş-ı ḥakīkat mi nesīñ,
Yoḳsa bir maḳber-i iḥyā-yı maʿişet mi nesiñ?

[62] 10 İnḳılābāt seniñ ḳalbiñ içinde medfūn
Belki ḫˇabīde mesāmıñda şuʾūnāt-ı ḳurūn

11 Medeniyyet denilen fecr-i dil-ārām-ı ümem
Görünür çehre-i pākiñde ʿayānen her dem

12 Ḫurdebīnāne birer göz o senīn raḫneleriñ,
Bir siyāsetgeh-i vicdān-ı beşer ṣahneleriñ

13 Mahv u īcād ile perverde olan ṭıynetsiñ,
Cevher-i pāk-hüviyyet sebeb-i fıṭratsıñ.

14 Felekīler bile ʿulviyyetiniñ müştāḳı,
Parlayan kevkebeler gözleriniñ āhdāḳı!

15 Müncelī çīn-i cebīniñde serencām-ı ümīd!
Münhedim maḳbereler ṣanki birer ṭāḳ-ı medīd!

16 ʿAḳabātıñda mükāfāt u mücāzāt nihān
Ebedī uykuda gūyā o cihān-ı sekrān!

17 Zindesiñ, zindegī-i ādem u ḥayvān sensiñ,
Mürdegānıñ yüzünü güldürecek cān sensiñ.

18 Āhlar sīne-i leyliñde ḳalır hīç-ā-hīç,
Ṣanki bir ẓulmet-i dehşet-fiken-i pīç-ā-pīç.

19 O ẕekālar, o dehālar saña hep cān atıyor,
Cān be-leb beste-dehenler başucuñda yatıyor.

(R. 7 Temmuz 1325–M. 20 Temmuz1909)

Çapraz Diziliş (Rimes Croisées)

[63] Kemān u Ṭanbūr

1.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

1 Mūsiḳī bir lisān-ı rūḥānī,
Başḳa türlü beyān-ı rāz olmaz.
Mūsiḳī tercümān-ı vicdānī,
Böyle maʿnālı ihtizāz olmaz.

2 Her telinden kemān u ṭanbūruñ
Rūḥ-perver neşʿeler perrān! [220]
Bir cüdā yār ḳalb-i mehcūruñ
Naġme-i cān-güdāzıdır o figān!

3 Çırpınır tellerinde kuş gibi cān
Neyleyim ki şikeste perr-i ümīd
Reg-i cānım o raʿşe-i elḥān
Ṣanki titrer süḳūṭ eder nāhid!

4 Çekilen tār-ı āh-ı memdūdu
Añlaşılmaz lisān-ı şekvāsı!
[64] Sīnesi cevv-i ʿaşḳ-ı Maʿbūd'u
O da bilmez ne türlü sevdāsı!

[220] Bu dizede vezin aksamaktadır.

5 Her gönül bir kemān veyā ṭanbūr,
Yükselir perde perde ḥissiyyāt!
Ḍarabātıyla mı gönülde ḥuzūr?
Bence mıżrāblar ḫadeng-i ḥayāt!

6 Neşʾe taḥṣīli her ṭanīninden
Ġamla ünsiyyete birer ālet!
Gözyaşıyla aḳar ṣafā, şīven
Belki ḳaʿr-i ʿademde var rāḥat.

7 Her telinden çıḳan nesīm-i heves
Ṣanki feryād-ı nā-be-mevsimdir!
Ses değil o tehācümāt-ı nefes
Ḳırılan tel dil-i mezāḥimdir

(R. 9 Nisan 1329–M. 22 Nisan 1913)

Mesnevi

[65] Şerḥü's-Ṣudūr Fī Naġmeti't-Ṭanbūr

8.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Naġme-i ṭanbūrdur bir tercümān-ı rāz-ı ʿaşḳ,
Şāriḥ-i esrār-ı dildir ol nevā-yı sāz-ı ʿaşḳ.

2 Her enīni ḳalb-i ʿāşıḳdan kināyetdir müdām.
Vecd u istigrāḳa ʿāʾid bir beyān yā bir maḳām.

3 Öyle nālān öyle ṭannān sāzdır ṭanbūr ki
Her telinde nāle-i hicrānı müdġām, müştekī!

4 Sūz-ı dilden dem-zen ol ey ʿāşıḳ-ı lāhūt sen
Bilmiş ol sīneñ gibi sīnem de bir beytü'l-ḥazen,

5 Sīne-i ṣāfiñdakī her tel birer āh-ı medīd,
Şiʿrimiñ vezniyle āhengi teliñden müstefīd.

6 Senle ben bir yār-ı hemvārız nevā-yı ʿaşḳda.
Farḳımız yoḳ ḳıl ḳadar belki edā-yı ʿaşḳda

7 İftirāḳ-ı yārdan şekvā edince böyle sen
İḫtirāḳ-ı iḫtirāmdan nālezen olmam mı ben?

8 Her teliñ bir şehper-i Cibrīl'i tasvīr eyliyor,
Şerḥini aġyāra ṣorma yāriñe bir gel de ṣor.

9 ʿĀlem-i lāhūt ile vardır seniñ bir nisbetiñ,
Yükselen evc-i maḳāmıñ perde-i ʿulvīyyetiñ.

[66] 10 Seyr-i lāhūt ile ey rāz-āşinā-yı pür-nevā,
Ḳalbimiñ her dāġ-ı āteş-bārı revzenler saña.

11 Doġrusu (mesʿūd) suñ [221] ey sāz-ı bī-miṣl ü [bī]-ʿadīl
Dem-be-dem demsāzıñ olduḳça nidā-yı yā Cemīl

12 Bī-müdānīsin bugün ey necl-i dāhī bī-gümān
Naġme-i tanbūruña bir bestekār olsun zamān

(R. 1 Ḳanūn-i Evvel 1337–M. 1 Aralık 1911)

Gazel

Hāmid'e Naẓīre

5.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

1 Ḥamiyyetiyle tefāḫür-sezādır insāna
Biraz da ṣor baḳalım ol suʾāli vicdāna.

[221] " Bu şiir Tanburî Cemil Beg merhumun mahdumu Mesud Cemil Beg için yazılmıştır." (Şairin dipnotu)

2 Lisānla vaʿẓ u naṣīḥat cihānda āṣāndır,
Güzīde ḫūyları ʿarż eyle ehl-i ʿirfāna.

3 Deḳāʾiḳ-i süḫanı ṣorma ehl-i taḳlīde
Kelām-ı ādemi beñzetme nuṭḳ-ı ḥayvāna!

4 Feżāʾil-i edebiyye meziyyet-i ādem,
[67] Edībe lāyıḳ olan söz gerek edībāne.

5 Tezeyyünāt ile herkes olur mu āl-i ʿabā?
O köhne cāmede maḫfī vücūd-ı yekdāne!

6 Türāb māye-i cevher-nümā-yı ādemdir
Ḫazīneler gömülür āh künc-i virāne!

7 Türāb ḳol ḳanat açmaḳda rūḥa her laḥẓa,
Ne nām vermeli bilmem o māder-i cāna!

8 Türāba nefret eden kimse münkir-i eżdād,
Ṭulūʿa ḳarşı ġurūbu gözet garībāne.

9 Ne dil-firīb oluyor ṣūret-i ḥudūṯ-ı zamān
Cihānda vech-i beḳā seyr-i şān-ı ferzāne.

10 ʿAmīḳ-i fikre dalanlar da ḥayret etmekde,
Netīcesi çıḳıyor ḥayretiñ de ʿirfāna!

11 Zamān aḳar bizi de kendine ḳılar peyrev,
Sefīneler gibi dalmaḳda dehr-i ʿummāna!

12 Ḫayāl u ḫˇāba mümāṯil ḥayāt-ı fānīye hep
Serābı āb ṣananlar şebīh-i āṭşāne!

13 Cihān-ı lemyezeliñ bir memerridir dünyā
Gelen gider ebediyyet-nümā-yı Raḥmān'a

14 Ümīd ile dolu bir āb u dānedir enfās
[68] Cihānda ḥālimiz olmuş naẓīr-i miḥmāne!

15 Eşerde ẓāhir olan bir müʾessir elbette
Bedīʿ alar mı ʿaceb yoḳsa biz mi bīgāne?

16 ʿİbāda lāyıḳ olan, Ḥaḳḳ'a ser-fürū etmek
Muḥabbetiñ eşeri inḳıyād-ı cānāne

(R. 1 Teşrīn-i Evvel 1324 – M. 14 Ekim 1908)

Gazel

Ḫazān

6.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

1 Yapraḳlarıñ ḫazānda süḳūṭu ḥazīn olur
Berg-i ḫazān-zede o zamān nev-zemīn olur.

2 Bir nevḥādır ṣadā-yı süḳūṭu varaḳlarıñ,
Üftādegāna böyle mi devrān mehīn olur

3 ʿÜryān u lerzān olan eşcār-ı bāġ u rāg
Ḳalb-i raḳīḳe bāʿiş-i āh u enīn olur.

4 Bilmem nedir bu cāẕibe-i ʿarż ḳuvveti
Hep sīnesinde rūḥ-ı ʿanāṣır mekīn olur!

5 Bir nāle-i taḥassüre her lāne bir makām
Mātem ḳanıyla reng-i şafaḳ hem-cebīn olur!

[69] 6 Hey hey ṣadāsı münḳalib-i āh u vāhdır
Semt-i çemen menāẕır-ı firkāt-güzīn olur

7 Çaġlar güẕeşte ʿömrüne ḫalḳıñ o cūybār
Devr-i revān uṣūlleri pek dil-nişīn olur

8 Bir ḥāl-i iḫtiżārı alır nefs-i kāʾināt
Gūyā teneffüsü nefes-i vāpesīn olur.

9 Dehriñ bu germ u serdini işbāt eder fuṣūl
Ṣayf u şitā ḫazān u bahāra ḳarīn olur.

(R. 4 Eylül 1324–M. 17 Eylül 1908)

Muhammes

Ḳış

4.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

1 Seylābe-i hicrān aḳıyor semt-i çemenden,
Dağlar, dereler, meşcereler, hātif-i şīven!
Nerde o ṭarāvet, o güzel lāle vü süsen!
Hep āh ile meskūn o güzel sāḥa-i gülşen,
Ḳalbim gibidir beyt-i ḥazen, vādī-i Eymen!

2 Bir ʿunṣur-ı meflūc gibi mevce-i ebḥār,
Gūyā ki teṣādüm ediyor ʿālem-i gām-ḫ̇ār!
[70] Taʿmīḳına gitsem bilirim ʿayn-ı ḫaṭar var,
Eyyām-ı hayātım gibi aḳdıḳça o her bār,
Ben eşk dem-ā-dem cereyān eylerim īsār.

3 Çırçıplaḳ olan meşcereler maḥşer-i eşbāḥ,
Gūyā başucunda geziyor ḳabıż-ı ervāḥ!
Dūşundaki ḳarlar kefen-i meşhed-i elvāḥ,

Bir ṣarṣar-ı biḥ-efgeni ḳalmış o da ṣayyāḥ
Ecrāmı yaḳan ṣāʾiḳālar ḳabrine miṣbāh!

4 Titrer dökülür bir sürü evrāḳ şu ḫāke,
Hep böyle midir dest-i ġamıñ vurduġu fiske?
Sermā-yı serāsīmede düşmüş reh-i şekke!
Bilmem bu ne ṣavlet, bu ne şiddet, bu ne öfke?
Bir şevḳ-i girīzān sebep olduysa bu merge.

(R. 15 Teşrīn-i Sānī 1325–M. 28 Kasım 1909)

Müseddes

[71] **Bahār**

6.

(me fā i lün/ me fā i lün/ me fā i lün/ me fā i lün)

1 Bahārdır, kenār-ı cūybār neşve-bārdır,
Şırıl şırıl aḳan ṣular ḥayāt-ı bī-ḳarārdır;
Ḳanatlanıp uçar gibi hevā ṣafā-niṣārdır!
Demīde ġoncalar birer dehān-ı ʿişvekārdır,
Bütün şükūfelerde ibtisām āşikārdır,
Şemīm-i ḫuldzārdan nişān veren bahardır.

2 Zemīne reng u bū yaġar, uçar semāya ḥüsn ü ān,
Ḥarem-serāy-ı āsumānla yek-cemāl ḫākdān,
Bedīʿalarla her çiçek naẓīr-i ḫūr-peykerān,
Nigār-ı cān-şikār alır kenār-ı bāġ u gülsitān,
Tabīʿatıñ meḥāsini güneş gibi olur ʿayān,
Nesīm-i ḫande perde-ber-perī-i dil-fikārdır!

3 Selām u iltifāt eden aġaçlara naẓar dalar,
O deşt ü kūhsārlar cenāḥ-ı iʿtilā açar,
Yıġın yıġın seḥābeler etek etek güher ṣaçar,
[72] Ketībe-i ḥubūrdan buḥūra bir melek ḳaçar,

O şīr-ḫˇār yavrular meler, çoban ḳaval çalar,
Zemīn güler, semā güler, bahār ḫandezārdır!

4 Deñizde mest-i cilve-ger, ferişte-çehre bir gelin,
Kenāresi ḫıyāṭ-ı şuʿledir, edāsı nev-zemīñ
Ṣamīm-i rūḥdan ḳopar terāneler ḥazīn ḥazīn
Neşīde-ḫˇān-ı vaṣl olur, o mevceler derin derin,
Ḫırām ı şīveler eder biḥār u bedr-i nāzenīn,
Ne baḥrdır, ne bedrdir, liḳā-yı şevḳ-i yārdır!

5 Nigāh-ı intibāh açar nücūm-ı rū be-ḫāk olur;
O ʿarş-pāye secdeler birer cebīn-i pāk olur,
Çemen-nevāz jāleler de çeşm-i giryenāk olur
Sehāb-pāreler liḳā-yı Ḥaḳ'la çāk çāk olur!
Ne şevḳdir, ne ʿaşḳdır, güneş baṭar helāk olur,
Gurūb levḥası şebīh-i ān-ı iḥtiżārdır

6 Nihāl-i gülde şām şaḳır öter ṭuyūr ser-te-ser,
Ṭarāb-serā-yı lem-yezel o vecde belki ġıbṭaver!
[73] Hezār ḫuṭbeler oḳur, benefşeler boyun büker
Ḫitāb-ı hātifiyle lerzenāk olur da berg u ber
Lisān-ı ḥāl ile ṣabā olur şu yolda naġme-ger:
Bütün varaḳ birer kitāb-ı ṣunʿ-ı Kirdigār'dır

(R. 13 Nīsān 1326–M. 26 Nisan 1910)

Mesnevi

Tenezzüh Ḫāṭırāsı

9.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

1 Eylediñ ʿazm-i sefer Gökṣu'ya, Ḳuytudere'ye
O nezīhāne tenezzüh ne ṣamīmī ġāye!

2 Ser-te-ser şevḳ ü şeṭāret yüzüyor yüzlerde,
Zehreler raḳṣa gelir böyle güzel yerlerde,

3 Ḳol ḳanat açmada gūyā ki bütün meşcereler,
Ṣanki esrārını Gökṣu bize ifşā eyler!

4 Hālet-i nāz u niyāzı dereler, meşcereler,
Añlatır añlayamaz āh nedir ʿacz-i beşer!

5 Hele dağlar o vaḳūrāne edāsıyla bütün
Ḫilḳatīn sırrını taḳrīr ediyor da her gün

[74] 6 Yine insān o ḫıred-sūz eṣeri añlamıyor,
Öyle muġlāḳ eseriñ şerḥini gir göñlüme ṣor!

7 Her ṭaraf yemyeşil olmuş ne semāvī timṣāl,
Ṣanki ṭopraḳ yere inmiş göğe beñzer fi'l-ḥāl!

8 Mīnelenmiş o çiçeklerle bütün rūy-ı zemīñ
Böyle bir ferşe eder belki ḥased ʿarş-ı berīñ

9 Āsumān ḳubbesiniñ şaʿşaʿalı yıldızı var.
Ḫākdānıñ da bu mevsimde birer yāldızı var.

10 Bülbülüñ şīve-i güftārı naṣıl vecd-āver?
Cūşiş-i rūḥuna ʿummān bile ḥayretler eder!

11 Ufacıḳ sīnesi gūyā ḳocaman bir ʿālem
Onu taṣvīrde erbāb-ı suḫen lāl, ebkem.

12 Bir ṭarafdan vaṭanıñ sevgili evlādı[222] hele
Hemdem oldu babadan sevgili üstādıyla.

13 Yoḳ tekellüfle taṣanuʿ ne ṣamīmī bir ān!
Hepsi güller gibi pür-ḫande, nezāhet-efşān

14 Kimi şādān, kimi raḳṣān, kimi hey hey-efşān,
Böyle hey heylere Allāh bilir cān ḳurbāñ,

[75] 15 Bī-tekellüf hepimiz yerlere serpildik ki,
Denilir böyle tevāżūʿ lara elbet ḫākī,

16 Ḳuzular, dolmalarıñ ḥālini hīç ṣorma bāña,
Miʿ deler ḥaḳḳını aldı, hele helvā ṣoñra

17 Ṭatlı ṣoḥbetler ile kesb-i ḥalāvet etdi,
Ḳahveler cümlemizi doġrusu sermest etdi..

18 Bu günüñ yādını ḳalbimde ṭaşırsam çoḳ mu?
Severim rūḥumu dersem buña ḥaḳḳım yoḳ mu?

(R. 19 Mayıs 1341 Gökṣu –M. 19 Mayıs 1925)

Gazel

Levḥ-i Ḳażā

7.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

1 Añlaşılmaz ne ḳadar varsa muʿ ammā-yı ḳażā
Lāl eder ādemi efḳār-ı süveydā-yı ḳażā

[222] "İstanbul Erkek Muallim Mektebi ve Tatbikat Talebesi" (Şairin dipnotu)

2 Dīdeler revzen-i kāşāne-i fikr-i cevvāl,
Münʿ aṭıfdır oraya sāye-i Cevzā-yı ḳażā!

3 Cebheler ṣanki birer levḥ-i şuʾūn-ı meknūn,
Ne çizerse çiziyor dest-i muʿallā-yı ḳażā.

[76] 4 Bütün ebnā-yı beşer ser be-hevā-yı ḥayret,
Berḳler yaġdırır efkāra ḫabā-yı ḳażā!

5 Gülüyor felsefe-i sefsefe-perdāzāne,
Aġlıyor hem mütebaḥḥirlere deryā-yı ḳażā

6 İḳtiḥām-ı ḫaṭarı ʿazm ile ḫāṭırdan sil
Soñra ol ṭālib-i dürdāne-i yektā-yı ḳażā

7 Necm-i iḳbāli siyehdir dil-i rūşen-güherīñ
Ne ġarāʾib doġurur leyle-i ḥublā-yı ḳażā!

8 Saña ṣandūḳa-i maḳber gibidir ḳalb-i ḥākim
Anda meknūz defāʾin gibi maʿnā-yı ḳażā

9 Müteḥavvil denilen ḥāl ise ẕāten maʿdūm,
Anı māżī ḳılıyor ẓıll-ı müsemmā-yı ḳażā.

10 Girmeyen ʿālem-i eżdāda cüdā-ḥikmetdir
Bildirir selb ile icāb-ı ḳażāyā-yı ḳażā.

11 Vech-i telmīḥ-i melīḥī feleğiñ ṣafha-i şiʿr,
Bir güzel taʿmiyedir naẓra-i ʿamyā-yı ḳażā.

12 Ṭabʿ-ı şāʿirde gezer kevkeb-i bikr-i mażmūn,
ʿArş-ı maʿnāsı da şiʿriñ ser-i dānā-yı ḳażā.

13 Görmeli ḳalbdeki nāy-ı nevā-yı manṣūr'u,
Nefḥa-i ṣūr ile hemdem fem-i feḥvā-yı ḳażā.

[77] 14 Mihr ü meh dīde-i Ḥaḳ-bīn-i tecellīdir hep,
Kūhlar şāhid-i dīdār-ı mücellā-yı ḳażā!

15 Öyle bir şehper-i bālā revişiñ ḫākinden
Bang-ı *vescüd*..[223] çıḳarır āyet-i kübrā-yı ḳażā!

16 Beni müstaġraḳ eden leyl-i ketūmuñ ḥāli,
Söyletir ḳalbimi gūyā o ḫafāyā-yı ḳażā.

17 Girmeyen şemʿ-i şeb-ārā gibi bezm-i ʿaşḳa
Olamaz kendine pervāne Ṣüreyyā-yı ḳażā

18 Ḳurtuluş yoḳ mey-i ġaflet ile derd-i serden
Başḳa bir zevḳ verir neşve-i uḫrā-yı ḳażā.

19 Nāledir ḳahḳahası ʿālem-i cūşā cūşūñ,
Dem-be-dem zehr ile memlū mey-i minā-yı ḳażā.

20 Fışḳırıp āb-ı safā ṣaḫre-i ṣammālardan
Bize nūş etdiriyor girye-i ṣahbā-yı ḳażā!

21 Bir derin fikr-i ḥaḳīḳat var ise maḳberdir
Bir ledün sīnesidir ṣadr-ı güher-zā-yı ḳażā

22 Ẓıll-ı müstaḳbele bir rūh-ı mücessem maḳber,
Cānlanır ḳaʿr-ı beyānında Mesīḫā-yı ḳażā.

[223] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: " Hayır, (Ebû Cehil'in yolu sapıktır) sakın onu dinleme, **secdene**(namazına**) devam et** de Rabb'inin rahmetine yaklaş." Alak 96/19.

23 Āhlar sāye-i servinde olur hīç-ā-hīç,
Yaḳıyor fikri güneşler gibi īmā-yı ḳażā!

[78] 24 Bir ceḥennem ṭaşı mı yoḳsa o seng-i dil-sūz
Āh yaḳdı beni fehm-i müʾeddā-yı ḳażā.
25 Melekü'l-mevt bile sīne-şikāf-ı esrār
Añla artıḳ ne ḫıred-sūz maʿnā-yı ḳażā!

(R. 14 Mayıs 1325–M. 27 Mayıs 1909)

Murabba

İlhām-ı Ḳurʾān

2.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

1 Edīb-i muʿcize-günuñ ḥaḳīḳatı Kurʾān,
Kitāb-ı ʿilm-i ledün şāhid-i semā-yı beyān.
Muḥammed'iñ edebinden ʿayān olur Furḳān,
O zāt-ı pāk ile ḳaʾim ʿavālim-i pinhān.

2 Verir ḫaber bütün āsār-ı sermediyyetden,
Ne cezbeler getirir ḳalbe ḫavf u ḫaşyetden!
Meşāma nefḫa verir gāh būy-ı cennetden,
Dalar beḳāya gönül gāh şevḳ-i vuṣlatdan!

3 Ne cilvezār-ı meʿānī o āsumān-ı kelām,
Ne yolda muʿcize yā Rabb o mehbıṭ-ı ilhām
[79] Benim de ʿāleme ʿaczim eder şunu ifhām:
Ḫudā-pesend ne varsa birer cihān-ı ġarām!

4 Sukūt içinde beyānlar kelām-ı nefsīdir,
Tecelliyāt-ı Ḫudā sāniḫāt-ı hissīdir.
Gönülde olmada ḫisler beyān da mensīdir,
Serāʾirim bugün olmazsa da yarın ẓāhir.

5 Ḫıred-güdāz-ı ʿavālim o rāzdānımdır
O rāzdan ki benim rūḥ-ı pür-beyānımdır.
Evet o rūḥ-ı beyānım ḫarīm-i cānımdır,
Lisān-ı muʿcizi añla dehā-resānımdır.

(R. 21 Mayıs 1325–M. 26 Mayıs 1909)

Gazel

Fikret'e Naẓīre

8.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

1 Bir hāle isterim ki hilāl añlaşılmasın
Bir leyl isterim ki ẓılāl añlaşılmasın

[80] 2 Maḫviyyetiyle kesb-i teʿālī edenleriñ
Maḫż-ı kemāli ʿayn-ı zevāl añlaşılmasın

3 Her dāġ-ı āteşīni semānıñ nücūmudur!
Bir ʿaşḳ var mıdır ki melāl añlaşılmasın?

4 Güller bahār ḫandeleri jāleler sirişk,
Eżdād-ı imtizācı muḥāl añlaşılmasın

5 Sihr-i beyān içinde baḥārıñ seḥerleri,
Efkār-ı şāʿirāne, ḫayāl añlaşılmasın.

6 Bir nāz-ı dil-şikār ile seyrān eden seḥāb
Perrān olan perī-i viṣāl añlaşılmasın.

7 Gīsūlarıyla rāzımı setr eyliyor o şūḫ
Ol āyet-i ḫicāb suʾāl añlaşılmasın.

8 Bir muḥtezir nigāh ile baḳsam da rūyuna
Ben isterim serāʾir-i bāl añlaşılmasın.

9 Ṣıḥḥat ʿamīḳi leyle-i sevdā be-dūşumuñ
Ḳalb-i şeġaf-zede leb-i lāl añlaşılmasın

10 Lāhūt-pāye ʿālem-i ervāḥa beñzeyen
Bir nükte isterim ki melāl añlaşılmasın!

(R. 17 Mayıs 1325–M. 26 Mayıs 1909)

Mesnevi

[81] Merḥūm ʿAvnī Beg

10.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

1 Bir kāʾināt-ı şiʿr idi ʿAvnī zamānınıñ,
Levḥ-i bülendi ʿarş-ı İlāhī beyānınıñ .

2 ʿAvnī Beg'iñ tecessümü bir ʿaṣr-ı pür-şuʾūn
Ābisten-i şuʾūn idi ʿAvnī-i leyl-gūn!

3 Gūyā ki ʿaşḳ-ı ṣāfīde bir, ebr-i giryedār.
Deryā-dil-i zamān idi ʿAvnī-i zār ẕār.

4 İñler dururdu nāy-ı nevā-sāz ḫāmesi,
Terḳīṣ ederdi ehl-i maḳāmātı naġmesi

5 Gūyā leyāl-i baḫt-ı siyāhıyla kisve-pūş,
Ẓıll-ı ḥayāt-ı olmuş idi hep kefen be-dūş.

6 ʿÖmrüñ libās-ı mātemini ölmeden giyen
ʿAvnī derim ki cāmesi ḫūnīn olan kefen.

7 Ḳan yutduġu zamānları ṣorsañ şafaḳlara
Bīzār olup leyāle döner hem de ḳapḳara!

8 Ol şāʿiriñ ḥayātı güzār etdi pek acı
Çekmez ölüm bile o ḳadar bār-ı müzʿici!

9 Bālā-neverd-i ʿālem-i ḫürriyyet-i ḫayāl,
[82] Fikr ü ḫayāli şehper-i cevvāl-i ẕī-kemāl,

10 Eslāfda naẓīrini ben görmedim de, sen
Gördüñse söyle doġrusunu söyle şimdiden.

11 Dīvānı elde, kendisi ebedī cüdā ise
Meşḥūddur şevāhidi, ẓılli Ḥümā ise.

12 Dīvān değil o bir edebiyyāt-ı kāʾināt!
Her nükte-i bediʿası bir ʿaşḳ-ı pür-ḥayāt.

13 Şāʿirleriñ ḫayāli o dīvāndadır celī,
Her bir sözünde cebhe-i efkārı müncelī.

14 Cān verdi bir ḥaḳīḳate ol Ḥaḳ-perest kim
Oldu zemīni sīne-i meknūz-ı her ḥakīm.
15 Şād eylemek o rūhu düşer şimdi bizlere,
Yoḳdur bugün o düşmen-ı envār-ı şebpere.

16 Eslāf yazdı ḫayli kütüpḫāne-i kemāl,
Bulmaz ile'l-ebed o kütübḫāneler zevāl

17 ʿÖmrüñ muḫalledātı o āsār-ı pür-cihān,
Beẕl u cūd ile bütün ibḳā-yı nām u şān.[224]

[224] Bu mısrada vezin aksamaktadır.

18 Olmaz fena-peẕīr ẕekā-yı cihān-bahā,
İnne'z-zamāne yenşudu şiʿre'l-eʿāẓimā[225]
(R.19 Mayıs 1325–M. 1 Haziran 1909)

Çapraz Diziliş (Rimes Croisées) ve Sarma Uyak (Rimes Embrassées)

[83] Ḥayāt

1.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

1 Her şikāf-ı ḫarābe bir femdir
Ṣanki maʿmūre-i cihāna güler.
Ḫandesi pek acıḳlı mātemdir.
Çehresi levḥa-i ḳażā vü ḳader!

2 Ẓulümāt-ı meḳābiri görsem,
Kesilir bir serāb-ı āb-ı beḳā.
Gömülür fikrime nişān-ı ādem
İçi ağlar sehābedir dünyā!

3 Ḫande-i girye-zā ḥayāt-ı revān,
Doġmasıyla çocuḳ eder feryād.
Beñzemez raḥm-ı mādere bu cihān,
O ḳadar teng midir ḫarāb-ābād?

4 Tengnā-yı fenāya düşmezdi
Bilmiş olsaydı ʿömr-i nā-kāmı,
[84] Ḳorḳutur vālihāne bir nādī
İşitir hem nidā-yı ilhāmı!

[225] "Şüphesiz zaman büyüklerin şiirini inşad eder."

5 Göze çarpar o yanda şimşekler
Bir tarafdan teheyyücāt-ı zalām.
Hevl-i maḥşer o leyle-i maḳber,
Āhlar medd-i ẓıll-ı bī-ārām!

6 Geceler ḫˇāb-gāh-ı mensiyyāt,
Fikr-i taʿmīḳa sevḳ eder ervāḥ!
Yükselir āsumāna ḥissiyyāt
ʿAcze baḳ ki neler eder iżāḥ!

7 ʿĀciz anlar mı sırr-ı iʿcāzı?
Söyleten ʿācizi yine iʿcāz.
Allāh Allāh ʿavālimiñ rāzı
Oluyor hep kelām-ı bī-enbāz!

8 Bizi müstaḳbeliñ ḫayālātı
Oyalar ṣanki bir şeb-i yeldā.
[85] Doġar elbet güneş gibi ātī
O zamān münkeşif-liḳā-yı beḳā

9 Kenz vīrānelerde pinhāndır,
Ser be-ḫāk-ı sücūd-ı vaż ʿ-ı nücūm!
Ẕerre-i ḫāk cevher-i cāndır,
Raḫneler ser-te-ser lisān-ı ketūm!

10 Görünen lemʿa-i serāb-ı ümīd
İbtisām-ı ṣabāḥdan şīrīn.
Olamaz böyle çehre-i rengīn,
Ṣanki mevhūm ẕerreler ḫūrşīd!

11 Ṣafaḥāt-ı ḥayāt pek muġfil,
Reng üm nīrengi cilvezār-ı şuʾūn.

ʿAczimiz şāhid-i cünūn-ı fünūn,
Ḥüccetü'l-ʿacz ḥayretü'l-ʿāḳıl!

12 Baʿżı kerre meşāʾib-i aḳvām
Başḳa bir ḳavmi eyliyor tesʿīd.
[86] Bir müselsel emel şu devr-i medīd
Kimi mesʿūd olur kimi nā-kām.

13 Bir ṭarafdan gelir naʿīm-i ümīd,
Bir ṭarafdan gider ümīd-i medīd,
Bir ṭarafdan süḳūt eder nāhīd,
Bir ṭarafdan uçar semāya şehīd!

14 Fikr-i millet uyur faḳaṭ ölmez,
Onu ḫ̆ābīde ẓanneden mürde!
Şānlı bir seyfdir ġılāfında,
Ḫūnu aḳmaḳla her saḳaṭ ölmez.

15 Ḳurtuluş yoḳ ḳuyūd-ı hestīden
Derde baḳ ki gumūm içinde sürūr!
Arḳamızdan ḳoşan değil manẓūr,
Mevte rehber ḥayāta bir rehzen!

16 Ararım bir vücūd-ı zihnīyi,
Nerde mevcūd ise maḳāmı ʿadīm!
[87] Añlamaḳ isterim meʿānīyi
ʿAczi eyler o muttaṣıl taʿlīm.

17 Bir süreksiz ḥayāt için bu meşāḳ
ʿÖmr-i cāvīdi kesb için elzem.
Neye kemnām olur ġayūr-ādem,
Ġayretiñ pençesindedir yaşamaḳ.

18 O ḥacer-pāre-i mezāristān,
Müncemid bir cebīn-i mātemdir.
Kim bilir belki fikr-i mülhemdir,
Sergüẕeşt-i beḳāya rūḥ-ı beyān!

19 Müşkülü iḳtihāma yoḳ serhād,
Meskenet bir mezār-ı muẕlimdir.
Yeʾs u ḥırmān o yerde nāʾimdir,
Rāḥetu'l-merʾi vahdehu fi'l-kedd[226]

20 Nefaḫāt-ı serāʾir-i enfās
Mahv u īcāda āh-ı ʿāşıḳdır!
[88] Ṣoñ nefesler ümīd eder ihsās,
Her ʿadem bir vücūd-ı nāṭıḳdır!

21 Ṣīri görmekle ibtisām olmaz,
Ḫande-i şīrdir ḥayāta nezīr!
Ḳabıż-ı rūḥa intiḳām olmaz,
Berg-i teb-lerzedir şehīk ü zefīr.

22 Her zamanıñ tekallübātından
ʿÖmrü maʿmūr eden ḫarābe çıḳar!
Ẓālimiñ ṣadme-i hayātından
Münhedim, münfaʿil kitābe çıḳar!

23 Nice ʿaṣrıñ şedāʾidiyle zebūn
Duruyor bir sürü heyākil-i şān!

[226] "Kişinin rahatı yalnızca el emeğiyle çalışmasındadır."

Hepsi münḳād-ı emr-i *kün fe yekūn* [227]
Lāl eder ādemi o rūḥ-ı beyān!
(R. 11 Haziran 1325–M. 24 Haziran 1909)

Kaside

[89] **Merşiye**

-Rūhī'ye- [228]

4.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

1 Serimde bād-ı ḫayāl-i semā vişālim var,
Gözümde dalġalanan cūşīş-i leʾālim var.

2 Göñül kevākibe ṣorduḳça ol melek-rūyı
Ufūl eder diyemez çünkü bir suʾālim var.

3 Ḳarışdı pek diyemem ṣubḥ-ı kāẕibe Rūḥī
Nesīme reḥber olan āh-ı bī-zevālim var!

4 Henüz bahār-ı şebābında gülmeden ṣoldu
Melekleriñ yüzü gülsün benim melālim var.

5 Memāt ṣanki onuñ yār-ı cānı olmuşdu,
Ḳarışdı yārine; cāndan kederli ḫālim var.

6 Yazıḳ ki rūḥ-ı tebessüm femenden uçdu yazıḳ
Taṣavvur eyleyecek ṣanma bir mecālim var.

---

[227] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: "Bir şey dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak Ol! demektir. O da hemen oluverir." Yasin 36/82.

[228] İstanbul'da 1853'te doğan Darbazzâde Ali Ruhî, 1881'de genç yaşta vefat etmiştir. Divan şiir geleneğine bağlı şairin şiirleri Leamat adlı kitapta toplanmıştır. Geniş bilgi için bk. Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, Suhulet Matbaası, İstanbul, 1936, C.1, ss. 459-462

7 Füyūż-ı ʿālem-i ervāḥa cān atıp gitdi,
O feyżi añlamaya ḥüsn-i intiḳāmım var.

8 Ḫarāb göñlüme döndü şu ḳabr-i cismānī,
Nedīm-i rūḥum ile şimdi ḥasbıḥālim var.

[90] 9 Semā-yı ḳabrini örten seḥābeler aġlar,
Benim de ḫūn-ı şafaḳ-reng bī-miṣālim var

10 Seherleriñ aḳıyor jāledār olan feyżi
O maḳberiñ başucunda sirişk-i ālim var!

11 Nesīmi vecde getirmekde nāle vü āhım.
Göñülde dem-zen olan ḥiss-i nev-niḥālim var.

12 Ġurūb levḥası mātem-nümūn olur derler,
O levḥadan daha maġmūm infiʿālim var.

13 Sevād-ı fikrimi īhām eder şu maḳberler,
Ḥaḳiḳatiñ yüzü gülmezse de ḫayālim var.

14 Nücūm-ı āh-ı şerer-pāşım eyliyor bīdār!
Ḫamīde-ḳadd baña benzer bugün hilālim var.

15 Şevāhiḳıñ o şehīḳı teʾevvühātımdır,
Ṣamīm-i rūḥa giren şiʿri lā-yezālim var.

16 Harīm-i ḳalbime maḥrem leyāl-i hicrānım,
Bugün baña acıyan varsa ibtihālim var.

17 Kefen be-dūş-ı taḥayyür o serv-i ser be-ḳażā
Evet beḳāda benim necm-i bī-hemālim var.

18 Taṣallübāt-ı sirişkim o seng-i maḳberdir
O taşda gizli olan başḳa iştiʿālim var!

[91] 19 Leyāl içinde bile nūru gün gibi ẓāhirdir,
O sırrı lāl edecek bir fem-i meʾālim var!

(R. 1323–M. 1907)

Çapraz Diziliş (Rimes Croisées)

Ṭıfl-ı Ḫ̆ābīde

2.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

1 Bir semā-çehre ṭıfl-ı maʿṣūmuñ
Ser-i gehvāresi muṭāf-ı melek.
Nāʾimāne o rūḥ-ı mektūmuñ
Mütemevvic yüzünde bir āhenk!

2 Bir temāşā-yı ʿālem-i dīger
Ḫande-rīz-i semā-yı sīmāsı.
Ṣanki ḫ̆ābīde aḫter-i māder,
Burc-ı ʿişmet ḥarīm-i bālāsı.

3 Māderiñ neşʾesi tamām olmaz
Görmedikçe ümīdini şādān.
[92] Başḳa türlü niẓām-ı tām olmaz,
Gül gülerse bahār olur ḫandān

4 Uyuyor bir ümīd-i istiḳbāl,
Kim bilir belki rūḥ-ı milletdir.
Uçuyor āsumāna bir iḳbāl,
Belki şehbāl-i ʿizz ü rifʿatdır.

(R.18 Ḫaziran 1325–M. 1 Temmuz 1909)

Müseddes Şarkı

Bezm-i ʿĀlem Ḳız Lisesi Marşı

1.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Bezm-i ʿĀlem'dir bizim kāşāne-i ʿirfānımız
Sāyesinde müstenīr olmaḳda çeşm-i cānımız,
Feyżine ḳurbān olursa çoḳ mudur vicdānımız,
Devlet-i ʿirfān ile elbet ʿālīdir şānımız,
Zīver-i ʿilm ü edeb pīrāye-i īmānımız,
Biñ yaşa ey Bezm-i ʿĀlem, maşrıḳ-ı ḫandānımız.

[93] Maḳṣadı ʿirfān olan millet yaşar insān gibi
Yükselir fevḳa'l-feżā hem kevkeb-i raḫşān gibi.
Var mıdır ʿizz ü şeref ʿirfān gibi, īmān gibi?
Ṣaḳlarız esrār-ı ʿilmi sīnemizde cān gibi,
Zīver-i ʿilm ü edeb pīrāye-i īmānımız,
Biñ yaşa ey Bezm-i ʿĀlem, maşrıḳ-ı ḫandānımız.

(R. 17 Teşrīn-i evvel 1335–M. 17 Ekim 1919)

Muhammes Şarkı

Erenköy Lisesi Marşı

2.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

1 Yüksel şu muḥīṭiñde semālar gibi yüksel,
Bir dest-i mesāʿī seni iḥyā edecek el.
Göster ne imiş minber-i ʿirfān u edeb gel,
Şehbāl-i edeb ṣaçlarına feyż-i müselsel
Olduḳça, seniñ pāye-i ẕātıñ ne mübeccel!

2 Ey mehd-i meʿālī saña ḥürmet saña ḥürmet,
Rūḥuñ bize ilhām ediyor ders-i fażīlet
[94] Mekteb gibi yoḳdur bize dār-ı saʿādet,

Şehbāl-i edeb ṣaçlarına feyż-i müselsel
Olduḳça, seniñ pāye-i ẕātıñ ne mübeccel!

Müseddes Şarkı

Anḳara Lisesi Marşı

3.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

1 Mektebden alır nūrunu her çeşm-i ḥaḳīḳat
Mektebde doġar rūḥa bütün fecr-i saʿādet.
Mekteb ki ḥarīminde gezer ʿīzz u nebāhat
Gür sesleriniñ maʿkesidir ḳubbe-i ṣanʿat
Mekteb gibi var mı ʿacabā gülşen-i ḫilḳat?
Elhān-ı ẕaferdir saña her ders-i fażīlet

2 Ey Anḳara ey mehd-i celādet saña ḥürmet,
Āsārıñı tebcīl ediyor ḳosḳoca millet.
Sensin bize cennet gibi bir cā-yı saʿādet
Senden doġacaḳ bize bir ʿālem-i ṣafvet,
Mekteb gibi var mı ʿacabā gülşen-i ḫilḳat?
Elhān-ı ẕaferdir saña her ders-i fażīlet

[95] 3 Ey nāṣiyesi ṭāḳ-ı ẓafer milletim artıḳ
Her evc-i meʿālī saña, evlādına lāyıḳ.
Yükselmene māniʿ var ise durma hemān yıḳ,
Her milleti ʿirfān yaşatır, ḳudret-i Ḥālıḳ.
Mekteb gibi var mı ʿacabā gülşen-i ḫilḳat?
Elhān-ı ẕaferdir saña her ders-i fażīlet

(R. 18 Şubaṭ 1339–M. 18 Şubat 1923)

Nāmıḳ Kemāl'e Taḫmīs

1.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Necm-i baḫtım doġmuyor eflākı īḳād etse de,
Ḫāk ile yekser ḳılar nā-kāmı ısʿād etse de,
Ġamze-i ḫūn-ḫᵛār ile cānān eder dād etse de,
Yād eder cāndan o ẓālim ʿāşıḳı yād etse de
Mevt ile eyler gam-ı ʿālemden āzād etse de

2 ʿAzmine dağlar dayanmaz merd-i ʿālī himmetiñ,
Neyleyim hüşyārdır āmācı tīr-i şiddetiñ
Başına zindān olur ḳāşāneler bī-devletiñ,
[96] *Ādeme inṣāfı yoḳdur ʿālem-i pür-miḫnetiñ*
Mātemi derpey gelir ʿiyd ile dil-şād etse de

3 Bağrını dil-ḫūn eder gül, bülbül-i dīvāneniñ,
Bir ḫaber gelmez lisānından faḳaṭ pervānenīñ!
Zevḳi yoḳdur ʿaşḳdan maḥrūm olan ferzāneniñ,
Bārgāh-ı ḳurba nā-maḥrem ḳalan bīġānenīn.
Ḳā'il olmam ḥaḳḳına Cibrīl'i işhād etse de.

4 Her ḥaḳīḳatden ġaraż īṣārdır ʿulviyyeti,
Ḥaḳ-perestiñ başḳadır ḫaṣṣīyyet-i maḥviyyeti,
Sīret-i pākīze senden müncelī māhiyyeti
Ḥasbetenlillāh olur ẓannetme şeyhiñ himmeti,
Ḳasdı istiḫlāfdır şeyṭanı irşād etse de

5 Şemsden envār alır her ẕerresi bu tāremiñ,
Merd-i rūşen-dil gerekdir hemnişīn u hemdemiñ,
Ḳalbiniñ iḫlāsı da meşʿel-nümā-yı ʿālemiñ;
Bārgāh-ı ʿadli virān eyleyenler ādemiñ
Başına zindān eder dünyāyı ābād etse de

[97] 6 Meyl-i süfliyyāt eder mi āsumān-ı himmetim?
ʿİzzet-i nefsimle Cevzā-pāyedir māhiyyetim
Müddeʿāmı gösterir rūḥ-ı bülend-i fikretim
Şeyṭanetden dūr olan Ḥaḳ-gūya ṣād efsūs kim
Her sözü merdūd olur Allāh'a isnād etse de

7 Dīde-i Ḥaḳ-bīne beñzer çeşm-i cān olmaz bize
Ṣafḥa-i dīdārdan başḳa beyān olmaz bize
Şuʿle-i cevvālesi ʿaşḳıñ nihān olmaz bize
ʿAlem-i meyden müferreḥ bir cihān olmaz bize
Ger ḳażā her laḥẓada biñ ʿālem icād etse de

8 Baḫş-ı enfās eyledikçe ʿāleme rūḥ-ı nesīm
Cān bulur Meryem gibi bikr-i suḫen, tabʿ-ı selīm
Her tekellüm eyleyen olmaz Kelīmullāh kim
Himmet-i reḥberden istiġnā eden fikr-i ḥakīm
Bezmgāh-ı ḳurba varmaz ṭayy-ı ebʿād etse de

9 Meh-cebīnim sāye-āsā ʿāşıḳ-ı efgendeñi
[98] Eylediñ rūmāl-i ḫākiñ bir de göster ḫandeñi
Kim ḳılar mestūr benden cebhe-i tābendeñi
Rāhıña ḫāk olmadan dūr edemez üftādeñi
Devr-i gerdūn sāye-i ḫūrşīdden yād etse de

10 Keşf-i estār-ı serāʾir eyleme nā-maḥremi
Bir sürü efsāne ʿaṭf eyler o tabʿ-ı mülheme
Tīşe ber-dest-i şemātet olma bünyān-ı ġama
Seng-bār-ı cevr olan taḫrīb-i ḳalb-i ʿāleme
Ḫaşr olur Ḥaccāc ile biñ Ḳaʿbe bünyād etse de

11 Ser-fürūsu olmam aṣlā pāygāh-ı minnetiñ
Parça parça eylerim zencīrini süfliyyetiñ
Kūh-pā bercāsıyım ben ʿālem-i ʿulviyyetiñ
Merdim ayrılmam yolumdan bīşezār-ı himmetiñ
Her bün-i naḫlinde ger bir şīr feryād etse de

12 Rūḥ-ı feyż-ā-feyż-i ḥürriyyet cihān-ı lā-yezāl
Zīr u bālā maẓhar-ı iclāl-ı Rabb-i ẕü'l-celāl
Bir tecellīzār-ı şevḳ-ā-şevḳdir işte şu ḥāl
[99] *Ben esīr-i ʿaşḳıyım sulṭān-ı ḥürriyyet Kemāl*
ʿĀlem-i yekser ʿalā'iḳden ser-āzād etse de

(R. 24 Nīsān 1325–M. 7 Mayıs 1909)

Nāmıḳ Kemāl'e Taḫmīs

2.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Şuʿledār-ı ḥüsnüdür ehl-i naẓar dildārımıñ
Nefḥ-i ṭıyb-ı yārdır her nefḫası gülzārımıñ,
Şāhid-i Ḥaḳ-bīnidir Şems u Ḳāmer enẓārımıñ!
Remz-i bismillāh sırr-ı feyżidir efkārımıñ,
Nüsḫa-i kübrā-yı ḫikmet şerḥidir güftārımıñ.

2 Benden öğrensin ḥadīṯ-i ʿaşḳı erbāb-ı nuḳūl,
Sānihāt-ı ḥub u ʿaşḳım kimseyi ḳılmaz melūl;
Añlasınlar vāridāt-ı feyżimi şimdi fuḥūl,
Ben o ḫallāḳ-ı meʿānīyim ki tertīb-i ʿuḳūl,
Şīve-i tedvīnidir mecmūʿa-i eşʿārımıñ.

[100] 3 Kim ki ṣaḥbā-yı muṣaffā-yı edebden nūş eder,
Vādī-i ḥayret-serā-yı ḥikmeti medhūş eder!

Āyet-i *lā taḥzen* [229] elbet ʿālemi bī-hūş eder,
Bir ʿaceb Ṣıddīḳ-i rāh-ı hicretim ki cūş eder,
Berḳ-i nūr-ı Āhmedī her kūşesinden ġārımıñ

4 ʿAşḳ-ı cūşā cūşu ey dil verme zevḳ-i yek-deme,
Neşve-i feyyāż-ı vaḥdet elverir her ādeme;
Ṭūr-ı Sīnā-yı tecellīdir göñül her maḥreme,
Ben Kelīm-i vaḥdetim her cānibinden ʿāleme,
Naʿra-i innī enāllāh [230] *ʿaḳs eder kühsārımıñ*

5 Mürg-i lāhūtī-perim seyrimde yoḳdur bir kesel,
ʿĀzim-i sūy-ı vefāyım beslemem hīç bir emel,
Hüdhüd-i ḳudsī-nevāyı dinle, ey sermest, gel;
ʿAndelīb-i ravża-i Faḫr-i Cihān'ım tā ezel,
İsm-i aʿẓāmdır meʾāli nefḫa-i eẕkārımıñ.

6 Bir günehkār-ı siyeh-rūyım şühūdum her sürūş,
[101] Māsivādan olmadım dāmenkeş ammā hep nüḳūş.
Raḥmet-i ʿālem-şümūl Rabb'imi etdikçe nūş
Şeş cihetden naġme-i lā taḳneṭū [231] *eyler ḫurūş*
İnʿikāsından dem-i gülbānk-ı istiġfārımıñ.

7 Ey serābistāne dalmış zāhid-i ṣūrī-makāl
Añlaşılmaz ṣūret-i yekreng ile sīret, meʾāl.
Neşve-i ʿilm-i ledündür çeşmesār-ı ʿilm-i ḥāl;

---

[229] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: "Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, '**Üzülme**, çünkü Allah bizimle beraber.' diyor." Tevbe 9/ 40.

[230] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: "Mûsâ, ateşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet, **ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım**." Kasas 28/30.

[231] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: "Deki: Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! **Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin**. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." Zümer 39/ 53.

Mest-i ser-germ-i mey-i bezm-i tecellīyim Kemāl
Nūr aḳar her ḳaṭresinden sāgar-ı serşārımın
(R. 6 Mayıs 1336–M. 6 Mayıs 1920)

Nāmıḳ Kemāl'iñ İki Beytine Taḫmīs

3.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ me fā ī lün/ me fā ī lün)

1 Rüsūm iʿtilādan, şāʾibāt-ı māsivādan geç
Ridā-pūş-ı melāmet ol Ṣüreyyā'dan, ṣerādan geç
Yoluñ uġrarsa ḳorḳma meşhed-i kerb ü belādan geç
Ḫüseynī-meşreb ol bir cān için havf u recādan geç
Feżā-yı Kerbelā-yı ʿaşḳa gir merdāne merdāne

[102] 2 Niyāz etdikçe, cānān nāz eder bir başḳa ḥāletle,
Kitāb-ı ʿaşḳı açdıḳça güler iẓhār-ı ḥayretle.
Ṣabādır rāzımı efşān eden ḥiss-i reḳābetle
Düşüp Nāmıḳ yine sevdā-yı zülf-i yāre ḥasretle
Beyābān-ı cünūn-ı devr eder dīvāne dīvāne..

Üsküdārī Ṭalʿat Beg'e Taḫmīs

4.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

1 Ḫudā yolunda bugün terk-i māl eden yoḳdur,
Güneş Ḳamer gibi neşr-i kemāl eden yoḳdur.
Nevā-yı ney gibi tefsīr-i bāl eden yoḳdur
Kiminle añlaşalım fehm-i ḥāl eden yoḳdur
Kiminle söyleşelim derk-i ḳāl eden yoḳdur

2 Bıraḳ bu varlıġı zāhid bütün o evrādıñ
Ṣadā-yı ḍarbesine beñzemekde ḥaddādıñ!
Nuḳūd kāsede reʾy-i muṣībi naḳḳādıñ,

[103] *Ġarīb ḥāleti vardır bu ṭāʿat ābādıñ*
Ş̱evābdır yapılan hep vebāl eden yoḳdur

3 Döküldü şīşe-i mey hem ḳırıldı peymāne
Gözümde ḳalmadı eşkim gibi o dürdāne!
Sirāclar yed-i āʿmāda yan yaḳıl kime ne!
Bütün müşāhadeler ʿāmiyāne kör körüne,
Ḫudā Baṣīr ki seyr-i cemāl eden yoḳdur

4 Göñül ḫızāne-i ʿirfān faḳaṭ el-ān maʿdūm,
Kesāda uġradı bāzār-ı dür-niṣ̱ār-ı ʿulūm;
Bu ḥāle ḳarşı meḳābir birer lisān-ı ketūm!
Bütün mülāḥaẓalar bī-meʾāl u bī-mefhūm
Ḫudā ʿalīm ki fehm-i meʾāl eden yoḳdur

5 Yed-i şüyūḫda tesbīḥ şimdi dām-ı ḍalāl!
Mürīdler ki birer dāne-i murād u menāl,
Niṭāḳ vecīh u destārlar da bī-emṣ̱āl!
Bütün murāḳebeler bī-naẓīr, ʿālü'l-ʿāl,
Raḳīb-i ḳāfirine ḥayf-ı āl eden yoḳdur

[104] 6 Şerīk-i şirk-i ḫafī ṣūfīyān cihāna çatar,
Kenār-ı ḥücreye bintü'l-ʿineb alır da yatar!
Ḥarām-ı mahża utanmaz ḥelāl-i mahż ḳatar;
Ḥarāmzādeye ḥürmet ḥelālzāde ḳadar,
Ḥelālzādeye ḥaḳḳın ḥelāl eden yoḳdur!

7 Bülend-pāye maḳāmıñ a kākül-i zībā,
Başıñda şāne-i muʿallā nişān-ı istiġnā!
Bütün, o tel ḳırıyor ṣuç neden benim ʿacabā?
Dilerseñ eyle perīşān bizi a zülf saña
Ki ḳıl ḳadar doḳunan ḳıyl u ḳāl eden yoḳdur

8 Nedir bu ḥāl Ṣalāḥī hümāmī ciddiyyet?
Değişdi şīve-i ḫilḳāt, değişdi her ḥālet!
Serāb-ı muġfili tanẓīr eder vefā ḥayret,
ʿAceb ne oldu ne ʿālemdedir diyü Ṭalʿat,
Dirīg ḫāṭırını bir suʾāl eden yoḳdur!

Kaside

[105] **Mihr u Māh**

5.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Devr eder āfāk-ı kevnī tā be-māḥşer mihr u māh
Hādiṣāt-ı kāʾinātı ezber eyler mihr u māh,

2 Kec-reviş şanma delīl-i Ḥaḳ-nümā-yı ʿālemi,
İntiẓām-ı devr-i devr-ā-devre rehber mihr u māh

3 Ser-nigūn eyler felek bir gün gelir ẓālimleri,
Jengden ʿārī olan seyf-i mücevher mihr u māh!

4 Bir tarafdan cān alır dīğer tarafdan cān verir,
Maḥv u īcād-ı ʿavālimle musaḫḫar mihr u māh

5 Pençe-i ser-tīzine düşmüş nice gerden-firāz,
İbtisām-ı şīr-i merd-ḫᵛāra beñzer mihr u māh

6 Bir tecellīzārıdır fikr u naẓar erbābınıñ,
Ḥaclegāh-ı bikr-i fikre rūh-āver mihr u māh.

7 Her küsūfuyla ḫusūfu bir niḳāb-ı nāzdır,
Rüʾyetullāhı beyānda nükte-perver mihr u māh!

8 Bir cemāl-i lā-yezālīden alıp envār-ı feyż,
Sīne-çāk-ı şevḳ olur kişver be-kişver mihr u māh

9 Āsumāna ser çeken kuhsārlar ehrām-ı ʿaşḳ,
Dāmeninde nāz edip her dem gülerler mihr u māh!

[106] 10 Bir ḫayāl-i yāl u bāli añdırır leyl ü nehār,
Duḫter-i pākīze aḫterden münevver mihr u māh.

11 Dāʾimā pervāne-i mişkāt-i nūr-ā-nūrdur,
Sūziş-i dilden ḫaber vermez dönerler mihr u māh!

12 Tercümān-ı rūḥdur *siḥrü'l-beyān*-ı [232] cebhesi,
Çehre-i müstaḳbele mirʾāt-ı enver mihr u māh.

13 İḫtişām-ı āsumān pīrāyesi seyyāreler,
Semt-i reʾs-i şarḳ u ġarba zīb-efser mihr u māh.

14 Refte refte ẓıll-ı ʿömrü gösterir saṭr-ı şuʾūn,
Ṣanki sulṭān-ı beyān-ı tāc-ı ber-ser mihr u māh.

15 Naḳş için ḫaṭü'ş-şuʿā'-ı nūrunu leyl ü nehār,
Ṣafḥa-i sīmīn-baḥre feyż-i mehter mihr u māh.

16 Ḫˇābgāh-ı leyl-i yeldādır şu maḳberler bütün,
Geh verir envār gāhi sāye-güster mihr u māh!

17 Kim gömer ümmīd-i pinhān dīdeyi ḳalbinde hīç?
Dem-be-dem tevlīd eder āsār-ı bihter mihr u māh,

[232] Sihrü'l beyan tabirinde şu hadis-i şerife telmih vardır: "Beyanın bir kısmı sihir gibi etkileyicidir." Buhârî *Tıbb*, 51; Müslim *Cuma,* 47.

18 Reng reng olmuş da gūyā fecr-i gülgūn-ı şuʾūn
Dāġlar taṣvīr eder ḫūnuyla yer yer mihr u māh!

19 İʿtilā-yı şānına vermez naḳişa sāyesi,
Yüz sürer hem ḫāke hem de ẕerre-perver mihr u māh.

[107] 20 Maşrıḳ u maġrib birer şehbāl-i zerrīn-tārıdır
ʿĀlem-i lāhūta her dem yüz sürerler mihr u māh!

(R. 19 Nīsān 1325–M. 2 Mayıs1909)

Mesnevi

Nāya Ḫitāb

11.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

1 Ey sīne-i şīven-zede, cevf-i dil-i gam-ḫˇār,
Ey revzen-i firḳatgede sūrāḫ-ı hevādār;

2 Āh-ı dil-i cāngāh-i hikāyātıña ḳurbān,
Leb-beste maḳāmātıña enfās-ı süḫandān!

3 Efvāh seniñ zemzeme-perdāz-ı beyānıñ,
Her ḫadşe-i ervāḥ ṣafīr-āver-i cānıñ,

4 Düşdükçe fem-i ʿāşık-ı nālāna yanarsıñ,
Yandıḳça da bir kevs̱er-i feyyāża ḳanarsıñ!

5 Sūrāḫlarıñ fāṣıl-ı āheng-i ʿavālim,
Gūyā ki felek seyr maḳāmātıña ḫādim!

6 Mevlā yoluna ser vererek sīne dögersiñ[233]
ʿAşḳıñla yanıp āteşiñi ḳalbe dökersiñ [234]

[108] 7 Göñlüñde fürūzān eṣer-i dāġ-ı derūnuñ,
ʿİrfān ile meşḥūn dil-i feyyāż-nümūnuñ.

8 Maḥviyyete meyliñ eṣer-i ḳaṭʿ-ı seriñdir
Tecrīde temāyül yine muḥriḳ ḫaberiñdir

9 Ṣūretde ḳamış parçası derler adıña āh
Hemrāz olamaz nefḫa ki enfās-ı seḥergāh.

10 Ey sevgilisi server-i merdān-ı Ḫudā'nıñ
Agāh dilānıñ nefesi rūḥ-ı revānıñ

11 Ey sır be-dehān-ı edeb, ey maẓhar-ı *bişnev* [235]
Sīneñde nihān ḥikmet āheng-i nev-ā-nev

12 Sūz-ı dil-i ʿuşşāḳ seniñ hemdemiñ olsun,
Āyīn-i müdāmıñla semā ʿālemiñ olsun..

(R. 30 Ḳānūn-ı Ṣānī 1324–M. 12 Şubat 1908)

[109] **Ġazeliyyāt**

Ḥarfü'l-Elif

9.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Hem nişīniñ Ḥaḳ olunca nār olur gülşen saña
Ḥaḳ'dan ayrıldıḳça gülşen āteş-i külhān saña.

---

[233] "Dövmekten" vurmak manasını ifade eder. (Şairin dipnotu)
[234] "Boşaltmak" manasına gelen "dökmek"ten. (Şairin dipnotu)
[235] Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin "Mesnevi" adlı eserinin ilk kelimesi.

2 Feyż-i muṭlāḳ sende pinhāndır keşāfet varlıġıñ
İsm-i ẓāhir bāṭını görmek için revzen saña

3 Vādī-i Eymen diye Sīnā'yı taḥdīd eyleme
Göñlüñü Tūr eyle her yer vādī-i Eymen saña.

4 Ḫod-nümāyīden tecerrüd etmedikçe şüphesiz
Dūş-ı istiʿdādıñıñ pīrāheni āhen saña!

5 Ḥüsn-i muṭlaḳdan nişāndır ʿārife her bir çiçek
Dīde-i nādīde-bīniñdir dil-i rūşen saña.

6 ʿĀlemi dārü'ṣ-ṣanem görmek Salāḥī pek ḳolay
Bütleri bir ḲaʿbeGörmek vech-i müstaḥsen saña

10.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

1 Sīnemde yanan āteş-i sūzāna doḳunma
Her yerde nümāyān meh-i tābāna doḳunma

[110] 2 Bir cilve-i ḥüsnüyle güneş yandı ser-ā-ser
Her ẕerredeki ʿaşḳ-ı fürūzāna doḳunma

3 Gülzāra veren revnāḳ u fer ḥüsn-i ḫıred-sūz
Cānānım olan serv-i ḫırāmāna doḳunma

4 Beñzerse eğer ṣūretine ṣūret-i āṣnām
Bir ḲaʿbeOlur veche-i īmāna doḳunma

5 Bāṭıl olamaz ʿārif-i Ḥaḳ-bīn naẓarında
Zāhid bu ṣanemḫānede küfrāna doḳunma

6 Cānān saña senden yaḳın ey dil-i şeydā
Aç gözlerini merdüm-i çeşmāna doḳunma

7 Seylābeleriñ geçme yanından boġulursuñ
Āheste-rev ol dīde-i giryāna doḳunma

8 Dil-teşne-i feyż-i lebi olduḳça Ṣalāḥī
Rūḥundaki ser-çeşme-i ḥayvāna doḳunma

11.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 ʿĀşıḳ-ı Mevlā iseñ Mevlā daʿāşıḳdır saña
ʿĀşıḳı maʿşūḳdan farḳ eylemez vaḥdet-serā

2 Nefy-i keṯretden ġaraż iṯbāt-ı vaḥdetdir bütün
Mündemicdir bir çekirdekde aġaç ser-tābe-pā!

[111] 3 Öyle miʾrāt-ı mücellāsıñ ki ẕāt-ı muṭlaḳa
Cilve-pīrāsında her dem nāzenīn-i pür-edā

4 ʿArş u kürsīden muʿallā ser be-ḫāk-ı ʿacz olan,
Nesl-i *kerremnādır*[236] ancaḳ cevher-i ʿarz u semā.

5 Maʿrifetden ṭaş ḳadar olsun naṣībiñ yoḳ mudur?
Bir ḳuru heykel bile demsāz-ı tevḥīd-i Ḫudā!

6 Bir perestişgāhdır vahdet-pereste kāʾināt
Gördüğüñ ṣūretleri ẓannetme maʿnādan cüdā

[236] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: "Andolsun, biz **insanoğlunu şerefli kıldık**. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık." İsra 17/70.

7 Ḳıblegāh u secdegāhım āb-ı rūy-ı ebruvān
Ser-te-ser miḥrāblar bir ṣūret-i ḥayret-fezā

8 Perde-i nāmūsa girmez ey Ṣalāḥī berḳ-i ʿaşḳ
Seyr-i fillāh ʿāleminde yoḳ nikāb-ı iḫtifā

Ḥarfü'l-Bā

12.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Neşve-i ṣahbāya döndüm çeşm-i mestānıñ görüp
Sāye-i pā-būsuñ oldum ḳadd-i nāzānıñ görüp

2 ʿİṣmet-i Yūsuf olur ḫātır-nişānım her zamāñ
Pīşgāhımda o ʿulvī pāk-dāmānıñ görüp

3 Ben esīr-i mülk-i ʿaşḳım, sen şeh-i ḫūbān-ı dehr
Īn u āndan fāriġ oldum ḥükm-i fermānıñ görüp.

4 Meylimi kesdim o sebzīn câme-i gülzārdan
[112] Perverişyāb-ı edā serv-i ḫırāmānıñ görüp

5 Nāle-i ṭanbūrdan yoḳ farḳı āh-ı sīnemiñ
Ṣūret-i dīvāna döndüm siḥr-i ṭannānıñ görüp

6 Rāzdān-ı ḥüsn u ʿaşḳım sāye-i monlāda ben
Şāhrāh-ı feyżi buldum vech-i tābānıñ görüp

Ḥarfü't-Tā

13.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

1 Herkes arıyor kendine sīmā-yı muḥabbet
Eñ ṭatlı emel Ādem'e Havvā-yı muḥabbet

2 Ümmīd iledir neş'esi hep bezm-i ciḥānıñ
Ümmīd evet māder-i ebnā-yı muḥabbet!

3 Vāreste değil kimse şu'ūnuñ eleminden
Gül bülbüle bülbül güle şeydā-yı muḥabbet
4 Hep çeşm-i ḳadehkār ḳılar meclisi tenvīr
Mehtāb iledir zevḳ-i şeb-ārā-yı muḥabbet

5 İskender u Dārā'ları fermānber eder hep
Seḥḥār naẓarlardaki īmā-yı muḥabbet

6 Tābişgeh-i ʿirfān olamaz zāhid-i sālūs
Ḫuffāşa eẕā mihr-i muʿallā-yı muḥabbet

7 Māhiyyeti tebdīl edemez efser ü dārāt
[113] Her seng değil dürre-i beyżā-yı muḥabbet

8 Dünyāyı görür de yine ḫod-bīn olamaz hīç
Ol dīde ki mir'āt-ı mücellā-yı muḥabbet

9 Zīb-āver-i dīvān esāṭīr-i vefādır
Mecnūn ediyor herkesi Leylā-yı muḥabbet!

10 Ṭopraḳ dediğiñ sīne o bir kenz-i ʿavālim
Her ẕerresi bir meşhed-i sevdā-yı muḥabbet

11 Bir ʿaşḳ-ı şerer-pāresi ki şemsi de yaḳdı
Encüm dediğiñ dāġ-ı güher-zā-yı muḥabbet

12 Bir pādişeh-i ḥüsn ü meḥāsin ki Muḥammed
Billāh odur āyet-i kübrā-yı muḥabbet

14.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Cā-be-cā gülzār mest ü bülbül-i eshār mest
Dīde-i bīdār mest u ʿāşıḳ-ı bīmār mest

2 Ḳıpḳızıl ḳan kāse-i gül, lāle dāġ-ı āteşīn
Şāḫ u berg u bār mest u ḫıṭṭa-i ezhār mest

3 Yār kim, aġyār kim mecnūn bütün ferzāneler
Yār mest, aġyār mest u sāḳī-i devvār mest!

4 Leyle-i leylāyı buldum ʿāşıḳ-ı settār hep
[114] Sāye-i dildār mest u ṭurre-i ṭarrār mest!

5 Ḥaḳ taʿadüd eylemez aġyār yoḳ bir yār var
Geç mekāndan dār mest ü şīve-i deyyār mest

6 Şeyḫler, ḳıssīsler, bir ṭıfl-ı ebced-ḫᵛān bütün
Āh kim ebrār mest u ṣāḥib-i zünnār mest

7 Ṣanki bir dārü't-taḥayyür ʿālem-i īcād hep
ʿAḳl mest ü fikr mest ü kişver-i efkār mest!

8 Sāġar-ı ser-şār ṣundu bir yed-i beyżā-yı ʿaşḳ
Zühre mest ü Şems mest ü Ḥażret-i Ḫünkār mest!

9 Ey Ṣalāḥī maḥż-ı cehl oldu bütün dānişlerim
ʿĀrif-i bīdār mest u vāḳıf-ı esrār mest!

Ḥarfü'l-Cīm

15.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

1 Ṣarıl dāmān-ı ehlullāha erbāb-ı riyādan geç
Ḥarīm-i *līmaʿallāha* [237] girip her dü serādan geç.

2 Göñül şehbāzdır, ṣayyād-ı ʿaşḳ-ı ḥüsn-i muṭlaḳdır
Ḳuyūd-ı zülf ü kākülden o zencīr-i hevādan geç.

3 Televvünden cüdā bir merd-i yek-reng olmadır maḳṣūd
[115] Ṣaḳın ayrılma vaḥdetden nüḳūş-ı māsivādan geç

4 Göñül ʿAnḳā gibi bī-nām u şān olmaḳ diler her dem
O āb u dāneden, esbāb-ı ḳayd-ı ibtilādan geç

5 Olan rū-māl-ı ḫāk-ı Bū Türāb elbet muʿazzezdir
Gedā-yı Murtażā ol şāh-ı dehr-i bī-vefādan geç

6 Rıżā meydānına yed ber-kemer girseñ erenler der:
Seniñdir ẕevḳ-i bāḳī ibtidādan intihādan geç

7 Kemālinden dem urmāz merd-i kemāl, ʿārif-i billāh
Ṣuya ʿaḳs eyleyen encüm olup meyl-i ʿalādan geç

8 Ṣalāḥī iddiʿā-yı faẓl u ʿirfān meslek-i nādān
Nüzūl-ı ebr-i nīsān ol semā-yı iʿtilādan geç

---

[237] Tasavvufta "Allah'la beraber olmak" anlamında kullanılan bir kavram.

Ḥarfü'd-Dāl

16.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

1 Ādemi ḳıldı Ḫudā maẓhar-ı esrār-ı sücūd
Vech-i ādemde bütün şāhid-i muṭlaḳ meşhūd!

2 Haḳḳ'ı kendinde ara çıḳ aradan ey ḫod-bīn
Perdedir rüʾyet-i dīdāra şu iḳlīm-i vücūd

3 ʿĀrifiñ ḳalbine nisbetle ʿavālim ẕerre
Mündemic onda bütün sırr-ı makāmāt-ı şühūd!

4 Yāri aġyār ile ister mi ki ʿāşıḳ görsün
[116] ʿĀşıḳıñ veche-i maḳsūdu bütün vech-i Vedūd

5 Naẓar-ı ʿārif-i billāhda yoḳdur aġyār
Oña her ẕerrede meşhūd cenāb-ı maʿbūd!

6 Vādī-i ʿaşḳa girilmez ser u cān ḳaydıyla
Ser u cān ḳaydı hevā, silsile-i her mevcūd

7 Şaḳın İblīs gibi māʾil-i telbīs olma
Şeyṭanet-pīşe olanlar olur elbet merdūd

Ḥarfü'r-Rā

17.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

1 ʿAcz u noḳṣān ile maʿlūl bütün nevʿ-i beşer
Kimi gördümse serāsīme-i aḥkām-ı ḳāder!

2 Dil-i rūşen-güheriñ baḫt-ı siyāhı var iken
Nūr-ı ʿirfānı ḳılar ʿālemi rencīde-naẓar

3 Rind-i mey-nūşı görüp seng-i melāmet atma
O da kendince bulur ẕevḳ u ṣafā-yı dīger

4 Naḳş-ı ezhār iledir zīnet-i gülzār-ı bahār
Dāġ-ı dil ʿāşıḳa revnāḳ-ı ṣāfī cevher

5 Gerçi herkes geçinir şimdi süḫanver lākin
Nükte-sencān-ı kemālāt u feżāʾil ender

18.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

[117] 1 Aḳan ʿömr-i ʿazīzim cūybār-ı zār zārımdır
Nesīm-i bī-ḳarārıñ her hubūbu naġmekārımdır

2 Dehān-ı ʿişvekārım gülleri ḫandān eder şimdi
O güller de dehān-ı ḫande-çīn-i ʿişvekārımdır

3 Ḫırāmāndır nihāl-i gül o bālā ḳaddi gördükçe
Çemen deryāsı gūyā zülf-i mevvāc-ı nigārımdır

4 Ser-i dilberdeki güller benim de tāc-ı faḫrimdir
Gülüñ sertācı da bālā-güzīn-i iftiḫārımdır

5 O sāḳīler, o gülgūn cāmlar mirʾāt-ı çīn-ālūd
Şikest olmuş emeller iġbirārım, inkisārımdır!

6 Kevākib āsumānıñ zīnet-i tābende āmāli
Beni bīdār eden ümmīdler her leyl-i tārımdır

7 Şu ẓıll-ı ʿömrüme peyrev-i leyālīniñ tevālīsi
Ḳaranlıḳlar serāʾirgāh-ı fikr-i şuʿledārımdır!

8 Olur āzürde-ḫāṭır şebpere-çeşmān żiyālardan
O nādānlar benim ḫasm-ı kemāl u iḳtidārımdır

9 Şuʾūn-ı dehre beñzer ṣafḥa-i taʿbīr yoḳdur yoḳ
Ḫayāl olmuş haḳīḳatler medār-ı iʿtibārımdır!

19.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

[118] 1 Devāsı olmayan bir ḫastalıḳ ancaḳ belāhetdir
Müdāvātı ḳolay ʿillet de biʾn-nisbe cehāletdir

2 Belāhetden beter ʿillet ise cehl-i mürekkebdir
Çerāgāh-ı behīmiyyet cehāletdir, ḥamāḳatdır

3 Zamānı cehl ile geçmiş olan bir ʿömr-i ṣad sāliñ
Bütün eyyām-ı ʿömrü leyl-i vahşetden kināyetdir!

4 Tekāmülden ġaraż noḳṣānını ʿarż eylemek, yoḳsa
Hilāliñ defʿaten bedr olması bir ʿaḳs-i ḥikmetdir

5 Yoḳ olsun öyle Şeddādāne meşūʾmāne ṣanʿatlar
Öter bayḳuşlar etrafında bir gün maḥż-ı ḥayretdir!

6 Meḳābir ḳaṣr-ı nādānīye nisbetle behişt-ābād
Birer darü'l-belā varsa serā-yı cāhiliyyetdir

7 O muḥkem burc u bārūlar şuʾūnuñ bir hücūmuyla
Olur zīr ü zeber āsār-ı ʿibretden ʿibāretdir!

8 Hirāsāndır o enḳāżıñ öñünde hep ḫayāletler
Esen yeller bile ferzāneye ders-i ḫiṭābetdir

20.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Herkesiñ Mecnūn'a benzer bir dil-i şeydāsı var
Rūḥumuñ vahşetle istisnās eden Leylāsı var

[119] 2 ʿĀşıḳıñ ḳalbinde ancaḳ yer ṭutan cānānıdır
Nev-resīde gülleriñ de şebnem-i zībāsı var

3 Naġme-i tehlīldir hep gūşuma ṣavt-ı ceres
Zīr u bālānıñ bütün gülbāngˇ-ı yā Mevlāsı var

4 Ṣafḥa-i ḥüsn-i ezeldir ʿārife her bir çiçek
Ṣūretiñ elbette bir maʿnā-yı müsteşnāsı var

5 Feyż-i ḳudretle bezenmiş cā-be-cā semt-i çemen
Ṣanḳi dest-i ḳudretiñ bir ḥulle-i haḍrāsı var

6 Ṭaʿne-zen olmaḳ revā mı ʿāşıḳ-ı şūrīdeye
Rind-i ġam-ḫˇārıñ ne yapsın elde bir ṣahbāsı var

21.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Ḳaṭrede deryā gören çeşm-i ʿavālim-bīnime
Şimdi deryālar ser-ā-ser ḳaṭre-i nāçīzdir!

2 Çeşme-i çeşmān-ı ʿālem bir serāb olmuş da hep
Mevceler ʿayn-ı zebān-ı iştiḳāḳ-āmīzdir!

3 Fecr-i gülgūnlar, şafaḳlar reng-i mātemden nişān
Hep hilāliñ vaż‘ı bir ṣamṣāma-i ser-tīzdir!

4 Māye-i ḫilḳat neden böyle muḥammer cevr ile
Nesl-i *kerremnāya* [238] baḳ ki ḳātil-i ḫūn-rīzdir!

[120] 5 Mihr ü māhı böyle sergerdān görünce dem-be-dem
Gördüğüñ her ferdi ṣanma ṣāhibi temyīzdir

22.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

1 Göñül iḳlīmini her ḫüsrev-i devrāna vermezler
Feżā-yı lā-mekānı kişver-i ‘ümrāna vermezler

2 Ḫıred-sūz-ı ‘avālimdir ta‘ayyünler, tecellīler
Niḳāb-ı çehre-i dildārı kec-bīnāna vermezler.

3 Ḥarīm-i ḳurba nā-mahrem ḳalan bīgānelerdir hep
Serā-yı *līma‘allāhı* [239] ḳolay, insāna vermezler.

4 Göñül envār-ı ‘aşḳa cilvegāh-ı lā-yezāl olmuş
Fürūġ-ı dāġ-ı ‘aşḳı kevkeb-i raḫşāna vermezler.

5 Sirişk-efşān-ı ḥasretdir dem-ā-dem ‘āşıḳ-ı dīdār
Cüdā-yı eşk olan bir dīdeye dürdāne vermezler.

6 Birer meydān-ı ‘irfān meyādīn-i ricālullāh
O meydānı faḳaṭ her ṣāhib-i dīvāna vermezler.

---

[238] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şe şekildedir: “Andolsun, biz **insanoğlunu şerefli kıldık**. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.” İsra 17/70.

[239] Tasavvufta “Allah’la berber olmak” anlamında kullanılan bir kavram.

7 Ḫarāb-ābād olan ḳalb-i Ṣalāḥī kenz-i cevherdir
O kenz-i cevheri her kūşe-i vīrāna vermezler

23.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

1 Bilmem ki neden pīr u civān mest-i taḥayyür
[121] Elden ele gezmekde bütün cām-ı tefekkür!

2 Bir eşk-i dem-ā-dem cereyān şebnem-i ezhār
Güller ise bir çehre-i ḫūnīn-i teʾeşşür

3 Her lāle birer dāġ-ı derūn, āteş-i ḥasret
Sen onları ẓannetme ki dīdār-ı tenevvür

4 Aldım dehen-i ġoncadan esrār-ı nesīmi
Ḳondu ruḫ-ı şermīnine bir feyż-i tebellür!

5 Her berg-i şecer perde-i nāmūsu bahārıñ
Evrāḳı gülüñ zīb-i dil-ārā-yı tesettür.

6 Ṭaşdan bile rīzān oluyor āb-ı muṣaffā
Ey ḳalb nedir sendeki evżāʿ-ı taḥaccür!

24.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Sāye-i nūr-ı Muḥammed'de ḫafā bilmem nedir
Nāẓır u manẓūru bir gördüm ʿamā bilmem nedir

2 ʿAyn-ı muṭlaḳdan nişāndır her taʿayyün ʿārife
Ḥaḳ-perestim, ġayrı görmem, māsivā bilmem nedir

3 Baḥr-ı cūş-ā-cūş-ı ʿaşḳıñ ḳatre-i nāçīziyim
Bir Ḫudā-cū ʿāşıḳım ki nā-Ḫudā bilmem nedir

4 Tevbe ber-leb zāhid anlar mı niyāz u nāzdan
[122] İʿtirāf-ı ʿāczden başḳa duʿā bilmem nedir

5 Merd-i yek-reng-i beyābān-ı rıżāyım bilmiş ol
Kerbelā-yı ʿaşḳda ḳerb u belā bilmem nedir

6 Naʿra-i *innī enallāhuñ*[240] Ṣalāḥī ʿāşıḳı
Sīne-i Sinā-fürūzum inṭıfā bilmem nedir

25.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

1 Ḥaḳ seninle berāber olduḳça
Buʿd u hicrān seniñ maḳāmıñdır.

2 Sen berāber olunca Rabb'iñle
Ḳurb u vuṣlat maḳām-ı tāmıñdır.

3 Uyan ey ġāfil uyḳudan zīrā
Bu cihān ḥücre-i menāmıñdır.

4 Seni maḳṣūda eyleyen īṣāl
Seyr-i fillāhda devāmıñdır.

5 Seni mehcūr eden İlāh'ıñdan
Benliġiñ, varlıġıñ, o nāmıñdır.

[240] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: "Mûsâ, ateşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım." Kasas 28/30.

6 Sendedir hep ḥaḳāyıḳ-ı eşyā
Māsivā bir ḫayāl-i ḫāmıñdır.

7 Ḫaşmı ilzām için lisān-ı ḫamūş
[123] Seyf-i ser-tīz-i der-niyāmıñdır!

8 Saña sell-i süyūf eden düşmen
Nā-be-hengām olan kelāmıñdır

26.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

1 Nevā-yı nāy-ı ʿaşḳı sīnesi sūzān olandan ṣor
Şikāyāt-ı firāḳı ney gibi nālān olandan ṣor

2 Ḫüseynī meşreb olmaḳ sīne-zenlikden ʿibāret mi
Bunu kūy-ı vefāda dem-be-dem ḳurbān olandan ṣor

3 Dem-i vuṣlatda ʿāşıḳlar yine feryād u zār eyler
Hurūş-ı nālekārı mevce-i ʿummān olandan ṣor

4 Gönül mihmān-serādır ḫırḳa-i tecrīd-i giydikçe
O mihmānı ḳanāʿat mülküne ṣulṭān olandan ṣor

5 Leb-i peymāneden bīgāneler ḳābil mi ẕevḳ alsın
Bu ẕevḳ u neşveyi sāgar-keş-i rindān olandan ṣor

6 Şemīm-i zülf-i dildārı ṣabādır ḳoḳlayan her dem
Hevā-yı iştiyāḳı nefḫa-i Raḥmān olandan ṣor

7 Ḥaḳīḳatde ne sen varsıñ ne ben, varlıḳ Ḫudā'nıñdır
Vücūd-ı muṭlaḳı bī-nām u şān insān olandan ṣor.

8 Ġaraż bütẖāneden, Beytü'l-Ḥarām'dan Ḥaḳḳ'ı görmekdir
[124] Bunu vaḥdet-şināsı ʿārif-i aʿyān olandan ṣor.

9 Ṣalāḥī añlamaz herkes ḥarīm-i *līmaʿallāḥı* [241]
Maḳām-ı Muṣṭafā'yı vāriṯ-i ʿirfān olandan ṣor.

27.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Cāvidānī ʿaşḳ ile ḳalb-i nizārım zār zār
Bī-ḳarārım çünkü cānānımda her dem bī-ḳarār.

2 ʿĀlem-i kevn ü mekān bir tengnādır ʿāşıḳa
Çırpınır elbet ḳafesde mürg-i nāçīz-i baḥār.

3 Secdegāhımdır ser-ā-ser mescid ü bütẖāneler
Çeşm-i vahdet-bīne her yer Ḳaʿbetü'l-ʿeşvāḳ-ı yār.

4 Ey kemān-ebrū neden ḥançer çekersiñ sīneme
Ḫ̆āb-gāh-ı nāzıñı insān eder mi tārmār.

5 Cān da sen cānān da sensiñ ey meh-i her-cā bütün
Yoḳsa ḳasdıñ eylemek mi intihāra ictisār.

6 Ey Ṣalāḥī nār u nūru bir bilir vahdet-perest
Her Halīlī-meşrebe āteş, olur bir lālezār

[241] Tasavvufta "Allah'la berber olmak" anlamında kullanılan bir kavram.

Ḥarfü'z-Zā

28.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Āfitāb-ı şevḳ u ʿaşḳıñ şuʿle-i envārıyız
Ḥüsn-i ʿālem-gīr-i yāriñ ʿaḳs-i pertev-bārıyız

[125] 2 Ser-bülend olduḳsa çoḳ mu sāye-i dildārda
Kākül-i ser der-hevānıñ ʿāşıḳ-ı ber-dārıyız

3 Ey nesīm-i būse-çīn āhım seni berbād eder
Biz daḫi bir gül-ʿizārıñ lāle-i gülzārıyız

4 Yār için āyīneyiz ki seyr eder hep kendini
Ṣūret-i ḥayret-nümānıñ cilve-i reftārıyız

5 Añlaşılmaz bir muʿammādır şuʾūn-ı reng reng
Biz muʿammā-yı cihānıñ şīve-i güftārıyız

6 Ey Ṣalāḥī neşʾemizdir rūḥ-baḫş-ı kāʾināt
Bezm-i germāgerm-i ʿaşḳıñ sāġar-ı ser-şārıyız

29.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 ʿArşdan ḥattā muʿaẓẓam sīne-i vīrānemiz
Reşk-baḫş-ı ḳudsiyāndır pāye-i ḳāşānemiz!

2 Mürġ-i lāhūtī-nevāyız ʿālem-i ıṭlāḳda
Bārgāh-ı ḳurb ev ednā ḥarīm-i lānemiz

3 Māyemiz gerçi muḫammerdir ser-ā-ser ʿaşḳ ile
Sūziş-i dilden faḳaṭ vermez ḫaber pervānemiz

4 Ḳāniʿ -i *naḥnu ḳasemnā*[242] ehl-i tecrīdiz ki hep
Ādemi dūr etdi cennetden o āb u dānemiz

[126] 5 Mest-i sergerm-i İlāhī-meşreb olduḳ tā ezel
ʿĀḳili mecnūn eder her dem dil-i dīvānemiz

6 Ḫākpā-yı Bū Türāb'ıñ ẕerre-i nāçīziyiz
Ḫırḳa-i āl-i ʿabādır aṭlas-ı şāhānemiz

7 Şāhbāz-ı evc-i istignā Ṣalāḥī rūḥumuz
Terk-i maṭlabdır yegāne maṭlab-ı merdānemiz.

30.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Bir semen-bū zülfe baġlandı dil-i mecnūnumuz
Kāse-i sürḫ-āb-ı güldür dīde-i pür-ḫūnumuz.

2 Lāle-ruḫlar sebzezār-ı ḫākı ḳıldıḳça maḳar
Reşk-baḫş-ı ʿālem-i firdevsdir hāmūnumuz!

3 Sāġar-ı feyyāżımız āyīne-i gītī-nümā
Cürʿasıyla mest ü sergerdān bütün gerdūnumuz.

4 Rū be-ḫāk-i ʿacz olan ʿarş-ı berīni istemez
ʿArşdan ḥattā muʿallā pāye-i mādūnumuz!

5 Kerbelā yādıyla āġlarsa Ṣalāḥī çoḳ mudur
Hep ehl-i beytdir āyīnimiz ḳānūnumuz.

---

[242] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şe şekildedir: "Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık." Zuhruf 43/32.

31.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

[127] 1 Nāẓır-ı vech-i beḳādır dīde-i Ḥaḳ-bīnimiz
Ḥaḳk'ı her yüzden temāşā, şīve-i dīrīnimiz.

2 Mest-i ser-şār-ı şarāb-ı vaḥdet olduḳ tā ezel
Cām-ı bī-reng-i hüviyyet sāġar-ı rengīnimiz

3 Ḫırka-pūşān-ı melāmet meyl-i rıfʿat eylemez
Reşk-baḫş-i ḳudsiyāndır pāye-i temkīnimiz!

4 Rūy-māl-ı ḫānḳāh-ı Ḥaydar'ız her ṣubḥ u şām
Ḥubb-ı ehl-i beytdir āyīnimiz hem dīnimiz

5 Şebnem-i gülzār-ı ʿaşḳız ey Ṣalāḥī dem-be-dem
Naġme-i bād-ı ṣabādır nefḥa-i telḳīnimiz!

32.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Āsiyāb-ı çerḫe gelmiş dāneyiz
Ẕerreden başḳa ʿazīzim yā neyiz?

2 Gelmiş olsa mevkiʿ-i taḥḳīḳa Ḥaḳ
ʿĀḳilān derler ki biz dīvāneyiz

3 Mülk-i maʿmūr-i meʿānī bizdedir
Ṣūret-i ẓāhirde bir vīrāneyiz

4 Ey perestār-ı nüḳūş-ı māsivā
Kenz-i maḫfīden nişān dürdāneyiz

[128] 5 Kendi nefsiñdir saña Nemrūd olan
Āteşi gülşen bilen pervāneyiz

6 Görmeyiz bir şeyʾi nāçīz u ḥaḳīr
Ḳaṭre-i ʿummān bilen ferzāneyiz

7 Māyemiz taḫmīr olunmuş ʿaşḳ ile
Ser-te-ser sūzān semenderḫāneyiz

8 Dāġ-ı dilden başḳa zīver bilmeyiz
Sīne-çāk olmuş yegāne şāneyiz

9 Sāġar-ı bī-rengden nūş eyledik
Lā-taʿayyün-neşve bir meyḫāneyiz

10 Ey Ṣalāḥī sen de ʿAnḳā-himmet ol
Tā desin cānān saña yek-lāneyiz

33.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Ḫandede gül, giryede ebr-i bahār üstādımız
Ehl-i dildir varsa ancaḳ bāʿis-i ʿirşādımız

2 Āsumānlardan geniş bir cilvezār olmuş göñül
Mülk-i maʿmūr-ı beḳādır ol ḫarāb ābādımız

3 Rişte-i teşbīhden geçdiñ ʿazīzim bilmiş ol
Ẕikr-i Ḥaḳ'dır dem-be-dem ṭāʿātımız, evrādımız

[129] 4 Dīde-i nādīde-bīn görmez ġubār-ı māsivā
Levḥa-i ḥükm-i ezel mirʾātımız, mirşādımız

5 Hep zuhūruñ şiddetindendir ʿamā-yı mümkināt
Bir sirāc-ı lem-yezeldir şuʿle-i vaḳḳādımız!

6 Yārine ḥayrān olan ġayra nigāh eyler mi hīç
Ḥaḳḳ'a nāẓırdır ser-ā-ser revzen-i icādımız

7 ʿĀrif-i vaḥdet-perestiñ kimseden şekvāsı yoḳ
Kendi istiʿdādımızdır ṭāliʿ-i nā-şādımız

8 Ḫākpā-yı Bū Türāb olmaḳ Ṣalāḥī bir şeref
Mürg-i lāhūtī nevādır rūḥ-ı ser āzādımız.

Ḥarfü'd-Dād

34.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Sīne-i şevḳ-i ezeldir Ṭūr-ı Sīnā'dan ġaraż
Cüst cūy-ı yārdır ʿaşḳ-ı Mūsā'dan ġaraż [243]

2 Vaḥdetullāhı beyāndır iḫtilāfāt-ı ṣuver
Ḥaḳḳ'ı görmekdir vücūhen rūy-ı zībādan ġaraż

3 Her girībān-çāḳ olan gül müptelā-yı ʿaşk-ı yār
Dāmen-i maḳṣūddur ancaḳ Zelīḫā'dan ġaraż

4 Ḳalb-i pāk-i ʿārife ḳonmaz ġubār-ı māsivā
Meyl-i ednādır baḳılsa ḥubb-ı dünyādan ġaraż

5 Sengsār-ı ḥādiṯāta düşdü göñlüm çāresiz
Cebr-i dildir şīşe-i feyyāż-ı ṣahbādan ġaraż

[243] Bu mısrada vezin aksamaktadır.

Ḥarfü'l-Ḳāf

35.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

[130] 1 Hemzebān yoḳ mahrem-i esrār olan bir yār yoḳ
Dīde-i bīdār yoḳ hem ʿāşıḳ-ı dīdār yoḳ

2 Her kime tevdīʿ-i rāz etsem döner ġırbāle hep
Mākber-i esrār olan bir sīne-i āhrār yoḳ

3 Zühd u taḳvālar o ṭāʿatlar muʿallel bi'l-farż
Doġrusu Allāh için gülbāng-i istiġfār yoḳ

4 Her *ene'l-Ḥaḳ*-gūy [244] olan ẓanneyleme Manṣūr'dur
Cānını cānāna vermiş ʿāşıḳ-ı ber-dār yoḳ

5 Münkesir zerrīn ḳadeḥler, neşʾeler de pür-ḫumār
Derd-i sersiz ḥaşılı bir sāġar-ı ser-şār yoḳ

6 ʿĀlem-i imkān tecellīḫāne-i ezdāddır
Āh kim gülzārı ʿālemde gül-i bī-ḫār yoḳ

7 Ẓıll-ı mevhūm-ı ʿademdir hep temāṣīl-i vücūd
ʿĀlem-i taḥḳīḳde bir yār var āġyār yoḳ

36.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Gösterir her ẕerrede āṣārını dīdār-ı ʿaşḳ
Dīde-i Ḥaḳ-bīne her dem müncelī envār-ı ʿaşḳ

[244] "Ben Hakk'ım anlamına gelen bu söz, Halâc-ı Mansûr'a atfedilir.

2 Ṣorma bende kendimi zīrā, lisān-ı ḥayretim
Vażʿ u ṭavrım gösterir bir ṣūret-i dīvār-ı ʿaşḳ!

3 Öyle bir ʿAnḳā-yı istiġnā ki rūhum fi'l-meṣel
[131] İstiyor fevḳa'l-ʿavālim ʿālem-i esrār-ı ʿaşḳ

4 Rūy-māl-ı ḫākpā-yı Bū Türāb'ım tā ezel
Bāʾis-i miʿrāc-ı şebnem şems-i pür-envār-ı ʿaşḳ

5 Jāleniñ her bir hüyūṭu rāz-ı *vescüd vaḳterib* [245]
Āsumānī bir tenezzül şīve-i ebrār-ı ʿaşḳ

6 Mest-i sergerm-i füyūż-ı vaḥdet etmişdir beni
Bir yed-i beyżādaki ol sāġar-ı ser-şār-ı ʿaşḳ

7 Dürr-i şehvār-ı muḥabbet ḳātre-i eşkim bütün
Mündemicdir ḳāṭre-i eşkimde hep enhār-ı ʿaşḳ

Ḥarfü'n-Nûn

37.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

1 Gözü noḳṣan mı görür maẓhar-ı settār olanıñ
Ġayrı görmez naẓarı ʿārif-i bīdār olanıñ

2 Naẓar-ı ʿārif-i billāhda her şey Ḫaḳ'dır
Mezheb ü meşrebi yoḳ vāṣıl-ı dīdār olanıñ

3 Nīk ü bed her ne gelirse saña senden gelir
Pāyidar olduğunu ṣanma dil-āzār olanıñ

[245] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: "Hayır, (Ebû Cehil'in yolu sapıktır) sakın onu dinleme, **secdene**(namazına**) devam et** de Rabb'inin rahmetine **yaklaş**." Alak 96/19.

4 Görmedim ḫārı gülünden ayıran ʿālemde
Nāmı dillerde gezer merd-i vefādar olanıñ

5 Nice Cemşīdleri gördü bu bezm-i devrān
El-ḥased mesleğine rind-i sebük-bār olanıñ

[132] 6 Cām-ı lebrīzine dünyāyı fedā eyleyemem
Nāzı mest etdi beni çeşm-i ḳadeḥkār olanıñ

7 Öyle dilbeste-i zencīr-i cünūñ oldum ki
Gülerim şīve-i idrākine hüşyār olanıñ

Ḥarfü'l-Kef

38.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 ʿĀşıḳıñ bir ḥabbetü's-sevdāsıdır ḫāliñ senīñ
Dāne-i ʿaşk u hevādır ḫāl-i ḫoş-ḥāliñ seniñ

2 Öyle bir nūr-ı melāhetsīñ ki ey meh-peykerim
Şüphesiz āyīnede ʿaḳsiñ de meyyāliñ seniñ

3 Āsumān-ı ʿaşḳımıñ şehbāz-ı ʿulvī-cāhısıñ
Kākül-i sevdā-penāhıñ çünkü şehbāliñ seniñ

4 Ser-te-ser āfāḳ-ı gerçi eylediñ geşt ü güzār
ʿĀlem-i imḳānda lākin var mı emsāliñ seniñ

5 Āṭlas-ı gerdūna istiġnā ederseñ çoḳ mudur
Çünkü ondan da muʿallā cāh u iclāliñ seniñ

6 Ḥüsn-i ʿālem toplanıp ḳonmuş kitāb-ı vechiñe
Noḳta-i ġayb-ı mehāsin var ise ḫāliñ seniñ

39.

(me fā i lün/ me fā i lün/ me fā i lün/ me fā i lün)

1 Serāʾir-āşinā-yı vażʿ-ı istitār olur musuñ
Perīde-bāl olan perī-i cān-şikār olur musuñ

[133] 2 Bu kār u bār-ı dehrden melāl geldi rūḥuma
Biraz melāl-i rūḥuma ṣafā-niṣār olur musuñ

3 Kenār-ı cūybāra gel, ḥayāt-ı bī-ḳarārı gör
Nedīm-i ġam-güsār-i ḳalb-i nālekār olur musuñ

4 Bir elde gül, bir elde mül gazel-serā olup da sen
Ṭarab-serā-yı ḳalb-i pāke neşʾe-bār olur musuñ

5 Ḳırıldı şīşe-i emel, döküldü āb-ı rūylarım
Meded-niṣār-ı inkisār-ı ḳalb-i zār olur musuñ

6 Göñül yanıñda dem-be-dem nedir bu nāz u iḫtirāz
Bu cismi de alır iseñ günāhkār olur musuñ

7 O zülf-i tārmārıñıñ teline baġlıdır göñül
Ṣabā bu rāzı fāş ederse şermsār olur musuñ

8 Hevā-yı kākülüñle serserī gezer şu rūzgār
O rūzgāra sen de ey Ṣalāḥī yār olur musuñ

40.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Ḳatre-i nāçīz iseñ deryā seniñ
Cevher-i yektā senīñ, maʿnā seniñ

2 Cānıñı vermiş isen cānānıña
Bilmiş ol dünyā seniñ, ʿuḳbā seniñ

3 Ey ḥarīm-i lā-mekānıñ ʿāşıḳı
[134] Bārgāh-ı ḳurb-*ı ev ednā*[246] seniñ

4 Fāriġ ol ümmīd-i āb u dāneden
Cennetü'l-Meʾvā seniñ, Tūbā seniñ

5 Nā-murād olmaḳ ḳadar yoḳdur murād
Maṭlab-ı aʿlā olan Mevlā seniñ

6 Mündemicdir sende ʿarş u ferş hep
Ḥāṣılı ednā seniñ, aʿlā seniñ

7 Şāhbāz-ı evc-i istiġnā iseñ
ʿĪzz ü cāh-ı ʿālem-i bālā seniñ

8 Ādemiñ maʿnāsını ādem bilir
Ey Ṣalāḥī nüsḫa-i kübrā seniñ

[246] Beyitte bir kısmı alıntılanan ayetin meali şu şekildedir: "Böylece peygambere olan mesafesi iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu." Necm 53/ 9.

Ḥarfü'l-Mīm

41.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 ʿĀşḳ-ı nūr-ā-nūru seyr et ḳalbgāhımdan benim
Şuʿle-i cevvālesi peydā nigāhımdan benim

2 Ẓıll-ı āhımdır baña hemrāh olan hemsāye hep
Āhdan başḳa geçen yoḳ şāhrāhımdan benim

3 Bir ḳulaḳ ver nāle-i cāngāhıma ey seng-dil
Dāġ bile titrer nidā-yı yā İlāhım'dan benim!

4 Yükselen şehbāl-ı rūḥum āsumān-pervāz-ı ʿaşḳ
Müstenīrim cilvezār-ı mihr ü māhdan benim

[135] 5 Dīdemiñ mecrā-yı ṣāfı her sehāb-ı giryedir
Münteşir būy-ı vaṭan her bir giyāhımdan benim!

6 Göñlüme girdiñ de ḥālā bī-ḫabersiñ bī-ḫaber
Rūḥ-ı feyż-ā-feyż-i vaḥdet iktināhımdan benim

42.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

1 Göñül dedikleri ʿālemde āsumān ararım
O āsumān-ı meʿānīde yār-ı cān ararım

2 Ḥarīm-i şāhid-i ʿaşḳım şu perdezār-ı seḥāb
Teʾevvühāt ile meh-pāremi nihān ararım

3 Ḳażā-yı lā-yetenāhīde ḫākdan aramam
Ḥarem-serā-yı tecellīde yār-ı cān ararım.

4 Cebīn-i ādeme ḳondu Muḥammed'iñ nūru
Bugün o nūr ile Allāh'ımı ʿayān ararım.

5 Lisān-ı muʿcize ḳurbān şu ḳabż u basṭ-ı zamān
Sükūt içinde ṣalā-ḫˇān u rāzdān ararım.

6 Ḫurūş-ı ʿālem-i deryā cihān-ı istiġrāḳ
Görünce ʿunṣur-ı ʿömrü neşīde-ḫˇān ararım.

7 Fesād-ı kevn ü mekānıñ nişānı maḳberdir
Ḫarābezārda maʿmūre-i cihān ararım!

43.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

[136] 1 Sen varlıḳ ile faḫr ediyorsañ neme lāzım
Ben varlıġımı var eden Allāh'ıma verdim

2 Ḥaḳḳıyla bilir ḥaḳḳını erbāb-ı ḥaḳīḳat
ʿİlmiñ saña lāzım ise cehlim baña ḫādim

3 Her ḳupḳuru heykel baña bir ṣūret-i ḥayret
Mescid de kilīsā da bu ḥayretde müdāvim!

4 Zühdüñ seniñ olsun o libāsı giyemem ben
Tecrīde varan sālike her kisve maḥārim.

5 İṯbāt ile uġraşma baña ẕāt-ı Ḫudā'yı
Ey ʿilm-i kelāmıyla bilen Rabb'ini dāʾim

6 Medlūluñ ile ʿayn-ı delīli aramam ben
Her laḥẓā delīlim baña Mevlā-yı ʿavālim!

7 İẓhār edilir mi ʿacabā muẓhir olan Ḥaḳ
Meşhūd ile şāhid ikisi de ʿayn-ı delīlim.

8 Erbāb-ı şühūduñ naẓarı dīde-i cāndır
Baḳmaz eşere ʿaynı gören dīde-i cāzim

9 Cānān beni görsün de naṣıl ben onu görmem
Cānān baña cāndan da yaḳın var mı mezāḥim!

10 Ebʿād-ı naẓar buʿd-ı mücerred gibi mevhūm
Aġyār birer ẓıll-ı ʿadem, ḥālet-i nāʾim!

44.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

[137] 1 ʿUlvīyyet-i ṭabʿım gibi yükselmede māhım
Nā-būd olamaz sīnedeki āh-ı siyāhım.

2 Vāhī mi ḫurūşān görünen mevc-i devāhī
Yoḳ mu ʿacabā sāḥil-i imkānda penāhım!

3 İster ki göñül eyleye pervāz-ı semāvāt
Ol cāẕibe-i ārż faḳaṭ mānīʿ-i rāhım.

4 Dolmaḳda gözüm yaşlar ile ḳahḳaha etsem
Ḫūn-ı ciğer u eşk-i dem-ā-dem mi miyāhım!

5 Bir ḳuvve-i ḳasriyye olur ḥākim-i ṭabʿım
Efkār-ı teʿālīde benim var mı günāhım?

6 Her ḫādiṣe-i dehr beni ḳıldı müdaḳḳiḳ
Ātīlere doġru süzülür medd-i nigāhım

45.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

1 Göñül dedikleri ʿālemde lā-mekān ararım
Ḫudā Ḫudā diyerek cānda yār-ı cān ararım.

2 Şu māsivā denilen ḳayd u bend-i ʿālemden
Tecerrüd etmek için bir zemīn, zamān ararım.

3 O gül varaḳlarınıñ sīne-i raḳīḳinde
Kemāl-i ṣunʿ-ı Ḫudā'dan eṯer, nişān ararım.

4 Nesīm-i şāne-zeniñ añladım o güllerini
Bahāra ḫande eden çehre-i ḫazān ararım.

[138] 5 Ledünniyāt-ı meʿānī göñülde cilve eder
Lisān-ı ḥālden añlar dil-āgehān ararım.

6 Ḫafī, celī bütün āṯār-ı hüsn-i muṭlaḳdır
O ḥüsn-i muṭlaḳı her yerde ānbeān ararım.

7 Maḳām-ı ḥayrete düşmekde başḳa ḥālet var
Leyāl-i muẓlimede bedr-i āsumān ararım.

Ḥarfü'n-Nûn

46.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

1 Güzelsiñ nevbahārıñ ḫande-i şīrīn-edāsından
Güzelsiñ gülleriñ rengīn olan şerm u ḥayāsından

2 Dem-ā-dem dāġ-ı ʿaşḳım necm-i baḫtımdan ʿibāretdir
Fürūzān olması dīdārıñıñ şevḳ ü żiyāsından

3 Feżā-peymā-yı āh-ı cān-güzārım ʿömrümüñ ẕıllı
Uṣandım āhımıñ hemrāz olan leyl-i vefāsından

4 Nihāndır dīde-i nāsūtdan Rūḥu'l-Ḳuds elbet
Ne sūzişlerle yandı ḥüsn ü ʿaşḳıñ incilāsından!

5 Anıñçün ʿāşıḳıñ da maḥv-ı cismi sırr-ı serbeste
Fenāfillāhı bulmaḳdır merāmı iġtifāsından

6 Ḫayāletler hirās eyler ḥaḳīḳat yāda geldikçe
Ḫayāliñ, ḳorḳma, mehcūr olmuyor rūḥuñ feżāsından

7 Ḥarīm-i ʿālem-i maʿnā, nedīm-i rūḥ-ı feyż-ā-feyż
[139] Muʿallāsıñ faḳat sen fikrimiñ her iʿtilāsından

8 Ḫayālim sāyesinde yükselirsiñ ey ḳamer-sīmā
O gīsūdār olan necmiñ doġar ḳalbiñ semāsından

9 Ḳırıldı cām-ı gül-rengim döküldü āb-ı rūyum āh
Cüdāyım mācerā-yı ʿāşḳımıñ ẕevḳ u ṣafāsından

10 Tecerrüd etmiyor bir türlü göñlüm māsivādan hīç
Olur mu ġoncalar āzāde-ser şebnem hevāsından

47.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Mihr ü meh sūzān bütün bir ḥüsn-i ʿālem-gīrden
Āh sergerdān ʿavālim cilve-i takdīrden

2 Şīve-i iʿcāza ḳarşı ehl-i ʿirfān ser-te-ser
Ḳaldılar ʿāciz bütün taḳrīrden, taʿbīrden

3 ʿĀrif-i deryā-dili cūşān eder nāy-ı hevā
Şerḥ-i ḥāl-i vecd ü istiġrāḳı ṣor taḥrīrden

4 Gerçi herkes kārını tedvir eder tedbīr ile
Merd-i Ḥaḳ ṣarf-ı naẓar eyler faḳaṭ tedbīrden

5 Her *ene'l-Ḥaḳ-gū* [247] olan ẓannetme ki Manṣūr'dur
Şīr-i ṣāfiñ farḳı yoḳ imlāda gerçi şīrden

6 Ẓanneden meydān-ı ehlullāḥı luʿbetgāh-ı dehr
Girmeden merdūd olur elbet ḥużūr-ı pīrden

[140] 7 Ey Ṣalāḥī bir beyābān-ı ḳażādır rāh-ı ʿaşḳ
Teşnegān-ı Kerbelā'yı ṣorma hīç dil-sīrden

Ḥarfü'l-Ha

48.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Herkesiñ vicdānı vardır ḥāḳimiyyet nāmına
Gösterir aḥkāmını mirʾāt-ı ḥikmet nāmına

2 ʿĀrif-i rūşen-dili ṣanma ridā-pūş-ı ʿamā
Seyr eder bir başḳa ʿālem bezm-i vaḥdet nāmına

3 Ẓulmet-ender-ẓulmet olmaz şāhrāh-ı ʿadl u ḥaḳ
Görmedim pinhān olan bir şey ḥakīḳat nāmına

4 Yoḳ mu efrād-ı ümemde fikr-i ferdā ḫavfı āh
Sīne-zen kühsārlar ḥattā ḳıyāmet nāmına

[247] "Ben Hakk'ım" anlamına gelen bu söz Hallâc-ı Mansûr'a atfedilir.

5 Āsumāna ser çeken eyvānlarıñ enḳāżını
Seng-i ḳabr eyler zamān timsāli ʿibret nāmına

6 Rū be-ḥāk-ı ẕillet olmuşdur nice gerden-firāz
ʿĀrifiñ maḥviyyeti ḥaḳ u ḥaḳīḳat nāmına

7 ʿİzzet-i nefsimle aldım mülk-i istiġnāyı ben
Dehr uṭansın nikbetimden şān u rıfʿat nāmına

49.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

1 Mest-i bed-nām benim çeşm-i ḳadehkārıñla
Saña ḳurbān gibiyim ġamze-i ḫūn-ḫˇārıñla

[141] 2 Tāc-ı serdir yed-i ḳahrıñla olan pā-bendiñ
Ẕevḳ-i dīger bulurum şīve-i āzārıñla

3 Meşʿal-i ʿaşḳ u hevādır baña minhāc-ı güzīn
Rāżıyım tek yanayım āteş-i dīdārıñla

4 Berg-i teb-lerze gibi ḳalmadı ārām-ı dilim
O seniñ zülf-i dil-āvīz-i hevādārıñla

5 Öyle şūrīde ser-i vādī-i hicrānım ki
Münkeşif rāz-ı dilim çeşm-i füsūnkārıñla

50.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

1 Rāstī sırrı ʿayān kāmet-i vālā da bile
Yārsiz eğlenemem sāye-i Ṭūbā'da bile

2 Olmayan mest-i müdām-ı edeb ü ʿilm ü kemāl
Göremez sāḥil-i feyżi leb-i deryāda bile

3 Yārine bār olan meyl-i muḥabbetdendir
Bülbülüñ ḥāli hüveydā gül-i raʿnāda bile

4 Yed-i beyżā-yı meʿālī ele girmez mi ʿaceb
Ḥāl-i imkān görünür sırr-ı tecellāda bile

5 Zīnet-i merdüm için ʿilm ü edeb kāfīdir
Ḥāl-i cāhil bilinir câme-i zībāda bile

6 İḫtilāfāt-ı şuʾūna naẓar ḳıldıḳça
[142] Nūr-ı vaḥdet ṣaçılır leyle-i leylā'da bile

7 Ey Ṣalāḥī şeref-i ẕāta doḳunmaz noḳsān
Bu tenāḳuż görünür māh-ı şeb-ārāda bile

51.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

1 Geçiyor ʿömr-i girān-māye bütün ġaflet ile
Merd ü zen mest bu ʿālemde birer ḥālet ile

2 Tā be-key bezm-i ṭarāb, neşve-i yek-rūze-i dehr
Ḳorḳarım ān-ı meşībiñ geçecek ḥasret ile

3 Vaḳti bil naḳd ile teveʾem, bu cihān-ı bāzārıñ
Ne alır kīse-tehīler ḳuru bir şöhret ile

4 Ey perestkār-ı zeḫārif ne ḳadar ġāfilsiñ
Ādemiñ zīneti ḳāʾim o güzel sīret ile

5 Olma bālā-rev-i kühsār-ı emel ey ḫodġām
Dāmen-i yār ele girmez naẓar-ı naḫvet ile

6 Gözümüñ nūru bıraḳ varlıġı, sen çıḳ aradan
Ḳalıversin yaradan maẓhar-ı ʿabdiyyet ile

7 Māniʿ-i rüʾyet olan perdeyi at çeşmiñden
Saña da Ḥaḳ mütecellī ola ṣūret ile

8 Görünen reng-i tefāvüt bütün āsār-ı ṣıfāt
Sırr-ı vaḥdet dediğiñ añlaşılır keṯret ile

[143] 9 Bir düşün ʿālem-i bālāyı bıraḳdıñ geldiñ
Neye manẓūruñ olur şimdi o yer nefret ile

10 Ḳuş gibi sende de var uçmaġa istiʿdād
Böyle suflīlere düşmek ne revā miḫnet ile

11 Ṣıġamaz ḥavṣala-i ʿaḳlıña māhiyyet-i Ḥaḳ
Acırım böyle geçen günlerine ḥayret ile

12 Ey Ṣalāḥī dü cihān ʿizzeti maḳṣūduñ ise
Bāb-ı Mevlā'da devām eyle bütün ẕillet ile

Ḥarfü'l-Yā

52.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

1 Revā mı hep ḳoḳlaya rūzgār ṣaçlarıñı
Dağıtmasın seḥer-i āh u zār ṣaçlarıñı

2 Naṣıl münevver olur ṭāliʿ-i siyeh-rengim
Görünce ṣafḥa-i rūyuñda tār ṣaçlarıñı

3 Ḫarāb ḳalbime şimdi o dil-şiken gülsün
Zamān gelir görürüm pür-ġubār ṣaçlarıñı

4 Göñülde dalġalanır sünbülāne āhlarım
Muʿaṭṭar etdi nesīm-i bahār ṣaçlarıñı

5 Nedir bu vahşet-i āhū-nigāh dildārım
Firāḳa ḥaml ediyor sāyedār ṣaçlarıñı

53.

(me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

[144] 1 Değildir ḫānḳāh-ı ʿaşḳ-ı Mevlā āhdan ḫālī
Ricālullāhı ẓannetme fenāfillāhdan ḫālī

2 Başīret olmayınca sırr-ı vaḥdet ʿayn-ı ẓulmetdir
Ḳalır mı āsumān muẓlim de olsa māhdan ḫālī

3 Taʿallüḳ-beste-i dāmān-ı dünyā pīr u bernā hep
Murādımca mürīdi görmedim dil-ḫˇāhdan ḫālī

4 Dehen-şūy-ı sivādır ʿārif-i rūşen-nihād elbet
Bütün evrād u ezkārı değil Allāh'dan ḫālī

5 Lisān-ı ʿaşḳ ile pervāneler de Ḥaḳḳ'ı ẕikr eyler
Ṣaḳın ẓannetme dergāh-ı cihān o āhdan ḫālī

6 Göñül vermek ḳolay mı ey Ṣalāḥī Yusuf-ı dehre
Göñül zīrā beyābān-ı muḥabbet çāhdan ḫālī

54.

(me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

1 Yed-i pīr-i muġānı ṣanma ki peymāneden ḫālī
Bu ʿālem ḳalmamışdır meşreb-i rindāneden ḫālī

2 Gezer elden ele cām-ı ḫumār-ālūdu devrānıñ
Faḳaṭ her neşve-i devrān değil efsāneden ḫālī

3 Ṣarıl dāmān-ı feyż-efşānına merd-i Ḫudā-bīniñ
Değil deryā-yı cūşān gevher-i şehdāneden ḫālī

4 Ḫurūşu mevc-i deryānıñ lisān-ı vecd ü istigrāḳ
[145] Demem deryā-dilāna naʿra-i mestāneden ḫālī

5 Bütün gül-çehrelerdir ʿāşıḳı dil-sūz eden her dem
Ḳalır mı şemʿanıñ eṭrāfı pervāneden ḫālī

6 O efserler bugün bir ser-nigūn olmuş ḥacerlerdir
Gören var mı cihānı kūşe-i vīrāneden ḫālī

7 Eğer mecnūn isem ben kimdir ʿāḳil rūy-ı ʿālemde
Eğer sen merd-i ʿāḳilseñ cihān divāneden ḫālī

8 Bütün ṣūret-perest olmuş Ṣalāḥī merd ü zen şimdi
Cihānda gönlümüzdür varsa yer bütḫāneden ḫālī

55.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

1 Bir gelen yoḳ yanıma bād-ı ṣabādan ġayrı
Ses veren yoḳ sesime āh-ı ṣadādan ġayrı

2 Var ise derdime dermān derdimdir yine hep
Hemdemim ḳalmadı ʿālemde Ḫudā'dan ġayrı

3 Düşmüşüm pāyına ḳurbān gibi yāriñ her dem
Ne görür yār bu ʿāşıḳda vefādan ġayrı

4 Nerde olsam meh-i tābān çıḳıyor ḳarşıma hep
Mūnis olmaz baña ol rāh-nümādan ġayrı

5 Şimdi dillerde gezer nām-ı vefā ḥayfā ki
Bu cihān nice değil ẓıll-ı Hümā'dan ġayrı

[146] 6 Ṣafvet-i rūhumu bilse yine sāġar biliyor
Ḳalmadı neşve-i dil cām-ı ṣafādan ġayrı

7 Ey Ṣalāḥī fem-i ilhāma düşen nükte misiñ
Ne bilir ġonca-dehen nāz u edādan ġayrı

[147] **Taḫmīs-i Ġazel-i Ḥafız**

5.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

1 Leb-i ān yār kucā, sāġar-ı serşār kucāst
Sāḥil-i bāḥr kucā, dāmen-i dildār kucāst
Dem-zened murg-i seḥer dīde-i bīdār kucāst
Ey nesīm-i seḥer ārāmgeh-i yār kucāst
Menzil-i ān but-i ʿāşıḳ-koş-i ʿayyār kucāst

2 Merd u zen ez-ġam-ı eyyām-ı cihān pur-teşvīş
Çun be-enfās şeved sīne-i ān ney dil-rīş
Ḥimmet-i merd-i dil-āgāh be-ḫᵕāh ey dervīş
Şeb-i tārest u reh-i Vādī-i Eymen derpīş
Āteş-i Tūr kucā, mevʿid-i dīdār kucāst

3 Āh ez-ān çehre-i dil-cū ki niḳābī dāred
[148] Her şeker-ḫande-i ū nīz ʿitābī dāred
Īn beyābān-ı cihān ʿayn-ı serābī dāred
Her ki āmed be-cihān nākş-ı ḫarābī dāred
Der-ḫarābāt me-pursīd ki huşyār kucāst

4 Nāle-i kūh ser-ā-ser zi-hevā-yı yārest
Sīne-i ʿārif-i billāh tecellīzārest
Men bīdil-i be-ser-i zulf-ı tu hem ber-dārest
Her ser-i mūy-ı merā bā-tu hezārān kārest
Mā kucāyīm u melāmetger-i bī-kār kucāst

5 ʿĀrif ez-her varaḳī āyet-i ḥikmet ḫˇāned
Ḫāl-i muşkīn be-Ḫudā noḳṭa-i vaḥdet māned
Kāmil ānest ki ez-ġayrı nigāheş rāned
Ān kes est ehl-i beşāret ki işāret dāned
Nüktehā hest besī maḥrem-i esrār kucāst

6 Be-ser-i şāḫ kebūter ki be-gūyed hū hū
Heme der-ẕikr ü munācāt-ı belābil, tīho
Āh ez-ān şīve-i reftār ser-ā-pā dil-cū
[149] *ʿAḳl dīvāne şeved, ān silsile-i muşkīn ḳū ?*
Dil zi-mā ḳūşe girift, ebrū-yı dildār kucāst

7 Her ki rā nist sır-ı-bendegī-i āl-i ʿAlī
Ne-tevān şud be-cihān merd-i Ḫudā, merd-i velī
Bīdil ānest ki dāred be-hevāyeş meylī
Bāde vü muṭrib u gul, cumle muheyyāst velī
ʿĀyş-ı bī-yār muheyyā ne-şeved, yār kucāst

8 Sīne-i ʿārif-i billāḥ beli maʿden-i genc
Key muyesser şeved ān maʿden-i gevher bī-renc
Lāne-i rūḥ Ṣalāḥī ser-i ān zulf ü şikenc
Ḥafiẓ ez-bād-ı ḫazān der-çemen-i dehr me-renc
Fikr-i maʿḳūl be-fermā gul-i bī-ḫār kucāst

(R. 6 Mart 1339–M. 6 Mart 1923)

Hâfız'ın Gazeline Tahmis (Çeviri)

5.

1 O yârin dudağı nerede, dolu kadeh nerededir
Deniz sahili nerede, sevgilinin eteği nerede
Öter seher kuşu, uyanık olan göz nerededir
Ey seher yeli, sevgilinin karar kıldığı yer nerededir
Âşık öldüren o aldatıcı güzelin menzili nerededir

2 Kadın erkek cihanın gamlı günleriyle kargaşadalar
O neyin sinesinin nefeslerle yara alması gibi
Ey derviş, uyanık gönüllü erlerin himmetini iste
Gece karanlık, Eymen Vadisi'nin yolu önde, ilerde
Tûr'un ateşi nerede, tecelli yeri nerede

3 O gönül çeken yüz ah ki örtülüdür
Her tatlı gülüşünde bir de azarı vardır
Bu cihan çölü, aynı serap gibidir
Cihana gelen herkes yok olmaya yüz tutar
Meyhanede uyanık, ayık kişi nerede, diye sormayın

4 Dağın iniltisi büsbütün sevigilinin arzu ve hevasındandır
Arifin gönlü, Allah'ı bildiğinden tecelliye mazhardır
Ben senin zülfünün ucunda dara çekilmiş bir aşığım

Saçlarımın her bir teli seninle binlerce işle bağlantılıdır
Biz neredeyiz, başıboş, işsiz kınayıcılar nerededir

5 Arif, her bir yapraktan hikmet ayetleri okur
Mis kokulu siyah ben, Allah'ın birliğini bildiren nokta gibidir
Kamil odur ki bakışını masivadan çekendir
Ehl-i beşaret işaret bilendir
Çok sayıda ince nükte var ama sırları anlayacak nerede

6 Güvercin dal üstünde hu hu, der
Bülbüller ve çil kuşları devamlı zikir ve münacaatta
Baştan ayağa gönül çeken o salınmadan ah
Akıl, deli oldu o misk kokulu zincir nerede
Gönül bizden köşeye çekildi, sevgilinin kaşı nerede

7 Kim ki Ali'nin ehline kulluk sırrına sahip değilse
Dünyada veli ve Allah adamı olamaz
Aşık kişi onun sevdasına meyl edendir
Şarap, çalgıcı, gül her şey hazır ama
Yârsiz eğlence mümkün olmuyor yâr nerede

8 Allah'ı tanıyan arifin gönlü tabi ki hazine madenidir
O hazine madeni eziyetsiz nasıl elde edilir
Salâhî'nin ruh yuvası, o saçlarının kıvrım ve büklümleridir
Ey Hâfız, dünya bahçesinde ayrılıktan rahatsız olma
Mantıklı düşün dikensiz gül hani nerede

Ġazel

56.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Der-şikāf-ı her ḫarābe dīde-i cān yāftem
Men çunīn vīrānehā-rā mulk-iʿ umrān yāftem

[150] 2 Ḳatre ḳatre mī-çeked ez-dīde-i bīdil sirişk
Z'ān sirişk-i āteşīneş lāl u mercān yāftem

3 Ḫīre-çeşmān çun be-gīred feyż yeksān luṭf u ḳahr
Āb-ı şūr u āb-ı şīrīn ʿayn-ı iḥsān yāftem

4 Ger tu yābī ez-biḥār-ı pur-ḫurūş ān mevce-rā
Men ez-ān mevc-i ḫurūşān baḥr-ı cūşān yāftem

5 Ḫırḳa-pūşān-ı melāmet-rā çi gām ez-levm u zemm
Ān kulāh-ı kohne-rā men tāc-ı zī-şān yāftem

6 Ġonca-i ḫandān çi-sān bāşed der-īn gulzār-ı dehr
Āh u zār-ı bulbulān āvāz-ı hicrān yāftem

7 Şāhid-i ḫalvet-serā-yı bezm-i İsrā cilve kerd
Ez-şeb-i deycūr-ı zulfeş māh-ı tābān yāftem

8 Maḥv-ı cism u cān be-bāyed ger tu ḫ̆āhī vaṣl-ı yār
Ḳatre-i deryā ki dīdem, mahż-ı ʿummān yāftem

9 ʿArş-ı bālā-yı meveddet āsitān-ı Bū Turāb
Bende-i ḥāk-i dereş-rā şāh-ı devrān yāftem

10 Vaḥdehū gūyed Ṣalāhī perde-i īn sāz-ı mā
Ez-nevā-yı nāy-ı dil āheng-i yeksān yāftem

(R. 26 Kānun-i Ṣānī 1339–M. 26 Ocak 1923)

Gazel (Çeviri)

56.

1 Her harebe yarığında can gözü gördüm
Öyle viraneleri bayındır, umran mülkü buldum

2 Aşığın gözünden damla damla gözyaşı akıyor
Ateş gibi o gözyaşından inci ve mercan buldum

3 Dikkatle bakan gözler, feyz aldığında lütuf ve kahır aynı olur
Tatlı ve tuzlu suyu aynı ihsan pınarı buldum

4 Sen coşan kabaran denizlerden o dalgayı bulursan
Ben kabaran dalgadan coşkun denizi buldum

5 Melâmet hırkasını giyene ayıplanma kınanma ne gam
Ben o köhne külahı şanlı bir tac bildim

6 Feleğin gül bahçesinde gülen gonca nasıl olur
Bülbüllerin inlemelerini ayrılık feryadı bildim

7 İsra meclisinin inzivagahının şahidi cilve etti
Onun geceyen benzeyen saçlarının karanlığında parlak ayı buldum

8 Sevgiliye kavuşmak dilersen cismini bedenini fani etmen gerekir
Gördüğüm bir deniz damlasını ummanın ta kendisi bildim

9 Aşkın yüce arşı Hazret-i Ali'nin kapı eşiğidir
Kapısının toprağına köle olanı devranın padişahı bildim

10 Ey Salâhî, sazımızın perdesi O birdir, der
Gönül neyinin sesinden aynı ahengi buldum

[151] **Ġazel**

57.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

1 Ez-ser-i maṭlab guzeşten, zevḳ-i istiġnā-yı men
Faḳr-ı Peyġember ġınā-yı dīn u hem dunyā-yı men

2 Der-beyābān-ı rıżā fāriġ şudem ez-renc-i pā
Her muġeylānzār-ı ū guldeste-i ṣaḥrā-yı men

3 Nīknāmī kī buved ey bu'l-heves der-rāh-ı ʿaşḳ
B'ugzer ez-nām u nişān ki nām u şān āʿbā-yı men

4 Ser ber āverdem zi-ḥayret dīdem ān nādīde-rā
Kūşe-i ebrū-yı vey şud şīve-i īmā-yı men

5 Ān dehān-ı rāzdān-rā āşinā būdem çu cām
Z'in sebeb her feyż-i laʿleş neşve-i ṣahbā-yı men

6 Perdedār-ı kākul-ı ān māh-rū ʿayn-ı ḥicāb
Leyl-i leylā-yı ū hem zulf-ı ʿanber-sā-yı men

7 Sīne-sūzan, dīde giryān ey Ṣalāḥī dem-be-dem
Mācerā-yı Kerbelā deryā-yı ḫūn-ālā-yı men

(R. 3 Eylül 1339–M. 3 Eylül 1923)

Gazel (Çeviri)

57.

1 Arzu ve heveslerden geçmek istigna zevkimdir benim
Peygamber'in fakrı dünyamın da dinimin de zenginliğindendir benim

2 Rıza çölünde ayak eziyetinden, ıztırabdan kurtuldum
Onun her dikenliği sahramın gül destesidir benim

3 Ey heveslerine tabi olan, aşkta iyi nam alma ne zaman olur
Şan ve şöhreti bırak ki şan ve şöhret yükümdür benim

4 Başımı hayretten kaldırdım o nadideyi görünce
Onun kaşlarının köşesi şivesi oldu ima'mın benim

5 O sır bilen sır dolu ağzın kadeh gibi aşinası idim
Bu yüzden onun dudağının her feyzi şarabımın neşesidir benim

6 O ay yüzlünün kakülünün perdedarı örtünün bizzat kendisidir
Onun kapkaranlık gecesi amber misal zülfümdür benim

7 Bağrı yanık, gözü yaşlı ey Salâhî daima
Kerbela macerası, kana bulanmış deryamdır benim

[152] Ġazel

58.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

1 Īn fitne vu āşūb ne ez-çerḫ-i mudāmest
Īn derd-i ser ez-sāġar-ı bī-reng-i mudāmest

2 Tersem ki ne-dārī ḫaber ez-murġ-i seḥer-ḫiz
Bīdār-ı ān murġ çi ferḫunde peyāmest

3 Gūyed ki turā yār-ı naẓar-bāz-ı be-āġuş
Ey murde çunīn ḫˇāb be-mā ʿayn-ı ḥarāmest

4 Ey seng-dil ān şemʿa be-pīşeş be-gudāzed
Pervāne be-sūzed ki girāmī ne zi-nāmest

5 Hem girye kuned dīde-i bīdil zi-hevāyeş
Hem sīne-i pur-āteş çi ʿaceb ḥāl-ı ġarāmest

6 Ez-nām u nişān tā ne-rehī emn u emān nīst
Bi'nger ki Ṣalāḥī şeh-i āḫrār-ı be-nāmest

(R. 28 Mayıs 1339–M. 28 Mayıs 1923)

Gazel (Çeviri)

58.

1 Bu fitne ve kargaşa feleğin devamlı dönüşünden değildir
Bu baş ağrısı kadehin renksiz şarabındandır

2 Korkarım ki seher vakti kuşundan haberin yok
O kuşun uyanıklığı ne kutlu haberdir

3 Derler ki her gördüğüne aşık oynak yar kucağında
Ey ölü, böyle bir rüya bana haramın ta kendisidir

4 Ey taş yürekliler, mum dahi onun önünde erir
Pervane de yanar, şeref, değer ad ile değildir

5 Aşığın gözü hem onun istek ve arzusuyla ağlar
Hem de gönlü ateş dolu, ne garip aşkın hali

6 Şan ve şöhretten kurtulmadıkça emniyet ve rahatlık yoktur
Gör ki Salâhî hürlerin şahı adıyla ünlenmiştir

[153] Taḫmīs-i Ġazel-i Seyyid ʿAbdulḳādir Geylānī

6.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

1 Mulk-i maʿmūr-ı muḥabbet dil-i dīvāne-i mā
Menbaʿ-ı durr u guher sīne-i vīrāne-i mā
Bihter ez-kūşe-i firdevs-i berīn lāne-i mā
Bī-ḥicābāne derā ez-der-i kāşāne-i mā
Ki kesī nīst be-cūz tū der der-i ḫāne-i mā

2 Ḳayd-ı hestī be-şiken, nīstī-i ḫod be-numāy
Lāf-ı merdāne me zen tā ne-şevī bī-ser u pāy
Zi-hevādārī-i zulf-ı tu şudem ʿanber sāy
Fitne-engīz me-şev kākul-i muşkīn be-guşāy
Tāb-ı zincīr ne-dāred dil-i dīvāne-mā

3 Ḳaʿbe vu bütgede mā-rā hemegī ʿayn-ı ḥicāb
Ender īn meygede mestīm hemīn bī-mey-i nāb
Dem-be-dem nāle-zened sīne-i mā hemçu rebāb
Murg-ı bāġ-ı melekūtīm der-īn deyr-i ḫarāb
Mī-şeved nūr-ı tecellā-yı Ḫudā dāne-i mā

[154] 4 Her ki rā nist sır-ı bendegī-i Rabb-i Eḥad
Ne-şeved vāṣıl-ı dīdār-ı Ezel, ḳūhneverd
Āh ez-īn bādiye-i ḫūn-ı Ḥuseynī-meşhed
Mümkir-i naʿra-i mā kū ki be-mā ʿarbede kerd
Tā be-maḥşer şineved naʿra-i mestāne-i mā

5 Dem-be-dem gufte-i şīrīn-dehen-i mā yā Hū'st
Ki hemīşe nefes-i pāk-dilānān ḫoş-bū'st
Āşināyān-ı reh-i ʿaşḳ ki hemdem bā-ūst

Şukr-i lillāh ki ne-murdīm u resīdīm be-dūst
Āferīn bād, bedīn himmet-i merdāne-i mā
(R. 13 Teşrīn-i Ṣānī 1333–M. 13 Kasım 1917)

Seyyid Abdülkâdir Geylânî'nin Gazeline Tahmis (Çeviri)

6.

1 Muhabbetin mamur mülkü deli gönlümüzdür bizim
İnci ve cevher kaynağı virane bağrımızdır bizim
Yüce cennet köşesinden daha iyidir yuvamız bizim
Kâşanemizin kapısından çekinmeden gir
Çünkü evimizin kapısında senden başkası yoktur

2 Varlık bağını kır, kopar, yokluğunu göster
Yiğitlik sözü etme başsız ve ayaksız olmadıkça
Zülfünün arzusuyla amber gibi oldum
Fitne çıkaran olma misk kokulu kâkülü aç
Dîvâne gönlümüzün zincire dayanacak takatı yoktur

3 Kabe ve puthane hepsi de bize hicabın ta kendisi
Bu meyhanede şarapsız şarhoşuz işte
Sinemiz her an rebab gibi inler
Bu virane mabette melekut bağının kuşuyuz
Allah'ın tecelli nuru olur tanemiz bizim

4 Her kim ki bir olan Rabb'e kulluğun sırrına eremezse
Derviş, ezeli olan Allah'ın cemaline kavuşamaz
Hüseyin'in şehid olduğu bu kana boyanmış çölden ah
Haykırışımızı inkâr edip de bizimle kavga eden, çekişen nerede
Mahşere kadar sarhoşvari naralarımız işitilsin

5 Daima şirin ağzımızın güftesi Ya Hu'dur
Çünkü gönlü temiz olanların nefesi her vakit hoş kokar
Aşk yolunun aşinaları onun dostudur
Şükürler olsun Allah'a ölmedik ve dosta ulaştık
Aferin, yiğitçe himmetimize bizim

Taḫmīs-i Ġazel-i Hācı ʿAlī Efendī

7.

(müf te i lün/ fā i lün /müf te i lün/ fā i lün)

1 Ḫande-i rengīn-i tū ġonce-i ḫandān-ı kīst
Ḫaṭṭ-ı semen-būy-ı tū lāle u reyḥān-ı kīst
Ṣafḥa-i ruḫsār-ı tū maşrıḳ-ı rāḫşān-ı kīst
[155] *Rūy-ı dil-ārām-ı tū mihr-i dıraḫşān-ı kīst*
ʿĀrıż-ı gulfām-ı tū laʿl-ı bedeḫşān-ı kīst

2 Her varakī defterīst maʿrifet-i Ḥaḳ-numūd
Ḥayret-i erbāb-ı dil ḥayret-i men der-fuzūd
Şāmme-i meşmūm-ı tū noḳta-i būd u ne-būd
Noḳta-i ḫāl ruḫet nukte-i vahdet-guşūd
Āyet-i ruḫsār-ı tū nusḫa-i furḳān-ı kīst

3 Cilve-i ḫāmūş-ı tū şerḥ-i dil-āşūb-ı cān
Feyż-i leb-i laʿl-ı tū āb-ı beḳā bī-gumān
Cennet u dūzaḫ yekist der-naẓar-ı ʿārifān
Nīm nigehet cān-dehed nīm nigehet cān-sitān
Çeşm-i fusūnkār-ı tū çeşme-i ḥeyvān-ı kīst

4 Bang-ı enallāh-kū kūş-zed cān-ı māst
ʿAyn-ı taʿayyun hemīn merdum-ı çeşmān-ı māst
Perde-i esrār-ı tū ḫācib-i dīvān-ı māst

Zulf-ı perīşān-ı tū ġāret-i īmān-ı māṣt
Behr-i Ḫudā rāst gū silsile-cunbān-ı kist

[156] 5 Nīm-nigeh-i lutf-ı tū devlet-i ehl-i şuḥūd
Her ki cudā şud zi-vey dūr şeved ez-Vedūd
Zulf-ı dil-āvīz-i tū silsile-i ʿaşḳ būd
Ḥālet-i reftār-ı tū rūz-ı ḳıyāmet numūd
Ḳāmet-i dil-cūy-ı tū serv-i ḫırāmān-ı kist

6 Āl-i ʿabā dem-be-dem aṭlas-ı eflāk-ı mā
Ḥubb-ı ʿAlī, āl-i vey rehber-i her du serā
Ez-der-i evlād-ı ū dūr me-kun ey Ḫudā
Ger ne-şevem cān-fedā der-peyet Muctebā
Ravżа-i ḫuld-ı berīn sāḥa-i eyvān-ı kist

7 Şems neyem, ẕerreem nūr-ı Ṣalāḥī zi-tūst
Cevher-i ferd ẕerreīst cevher-i men kull be-cust
Sāḥil-i men pur-guher çunki merā baḥr şust
Dāmen-i Monlā be-gīr tā ki be-dānī durust
Faḳrī-i bī-çāre-rā dest be-dāmān-ı kist

(R. 21 Teşrīn-i Ṣanī 1338–M. 21 Kasım 1922)

Hacı Ali Efendi'nin Gazeline Tahmis (Çeviri)

7.

1 Senin parlak, rengarenk gülüşün kimin gülen goncasıdır
Yasemin kokulu ayva tüylerin kimin lale ve reyhanıdır
Yanağın safhası kimin parlak maşrıkıdır
Gönle huzur veren cemalin, kimin parlak güneşidir
Gül renkli yanağın kimin değerli yakutudur

2 Her yaprak Hakk'ın sanatını gösteren bir defterdir
Gönül ehlinin hayreti benim hayretimi arttırdı

Misk kokulu benin, varlık ile yokluk noktasıdır
Yüzündeki benin noktası vahdet nüktesini açar
Yanağının ayeti kimin Furkan'ının nüshasıdır

3 Suskun cilven, canın karmaşık gönlünün şerhidir
Yakut dudağının feyzi şüphesiz ebediyet, hayat suyudur
Ariflerin nazarında cennet ve cehennem aynıdır
Yarım bakışın can verir, yarım bakışın da can alır
Büyüleyici gözün kimin ab-ı hayatıdır

4 Kulağının duyduğu "Ben Allah'ım" sesi bizim canımızdır
Bizim gözbebeklerimiz taayyün gözüdür işte
Senin sırlar perden dîvânımızın kapı bekçisidir
Senin dağınık saçların imanımızın yağmasıdır bizim
Allah için doğru söyle kimin zincir oynatanıdır

5 Lütfunun yarım bakışı, şühûd ehlinin devletidir
Her kim ki ondan ayrıldı, Vedûd'dan da uzak oldu
Gönül çeken zülfün aşk zinciridir
Salınarak gidişin kıyamet gününün tezahürüdür
Gönül çeken boyun, kimin salınan selvisidir

6 Ehl-i beyt daima bizim feleklerin atlasıdır
Ali ve ehlinin muhabbeti iki cihanın rehberidir
Ey Allah'ım bizi onun evladının kapısından uzak etme
Ey Mücteba, senin yolunda canımı feda etmezsem
Yüce cennet bahçesi kimin köşkünün sahasıdır

7 Güneş değil, zerreyim Salâhî'nin nuru sendendir
Ferdin cevheri bir zerredir benim cevherimse külldür onu ara
Sahilim incilerle doldur çünkü beni deniz yıkadı

Hocanın eteğini tut ki doğruyu bilesin
Çaresiz fakirin eli kimin eteğindedir

[157] **Ġazel**

59.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

1 Çun cūy-ı revān mī-guzered ʿumr der-īn rāh
Der-kūşe-i gulzār be-rūstem çu giyāh āh

2 Her dīde ki feyyāż şeved girye-feşānest
Durdāne-şeved ḳaṭre-i her eşk-i dil-āgāh

3 Peymāne-i peymān-şiken-i men leb-i yārest
Her gāh me-rā dāde sebū ṣādme-i cāngāh

4 Āvīḫte-dil ber-ser-i ān zulf-i muşevveş
Hem tār-ı siyāheş eṣer-i āh-ı seḥer-gāh

5 Īn gunbed-i devvār serāsīme-i ʿaşḳest
Pervāne-i dīdār der-īn dāʾire-i ān māh

6 Evrāḳ-ı çemen defter-i ḥāl-ı dil-i ʿuşşāḳ
Gāfil me-şev ez-ḥāl-i perīşān-ı vefā-ḫˇāh

7 Dāġ-ı dil-i men sırr-ı dehān-ı erinī-gū
Bī-mihr-i ruḫeş geşte ṣabāḥem şeb-i ū āh

8 Meydān-ı tecellī ne hemān vādī-i Eymen
Her kūşe merā maʿkes-i gulbānk-ı enallāh

(R. 1 Nīsān 338–M. 1 Nisan 1922)

Gazel (Çeviri)

59.

1 Akan nehir gibi ömür de bu yolda geçiyor
Ah ki gül bahçesinin köşesinde ot gibi bittim

2 Feyz veren her göz, gözyaşı saçar
Uyanık gönlün her bir gözyaşı damlası inci olur

3 Yemin bozan kadehim sevgilinin dudağıdır
Canevinin felaketi bana daima şarap testisi verir

4 Gönül o dağınık zülfün ucuna asılıdır
Her siyah teli seher vaktindeki ah'ın eseridir

5 Bu dönen gök kubbe aşk sersemidir
Didarın pervanesi o ayın dairesindedir

6 Çimenliğin yaprakları aşıkların gönüllerinin hal defteridir
Vefa dileyenlerin perişan halinden gafil olma

7 Gönlümün dâğı "bana göster" diyen ağzın sırrıdır
Onun yanağının güneşi olmayınca sabahım ah dolu geceye dönüşür

8 Tecelli meydanı yalnız Vadi-i Eymen değil
Her bir köşe bana "Ben Allah'ım" sedasının akis yeridir

[158] **Taḫmīs-i Ġazel-i Ḥāfız**

8.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

1 Nāz-ı gul, feyż-i Mesīḥā-dem u şebnem bā-ūst
Reng u bū, şīve-i dil-cū, fem-i mulhim bā-ūst

Ān siyeh zulf ḥicābest ki her dem bā-ūst
Ān siyeh çerde ki şīrīnī-i ʿālem bā-ūst
Çeşm-i meygūn, leb-i ḫandān, dil-i ḫurrem bā-ūst

2 Şevḳ-i pāyende merā ḥubb-ı nebī, ḥubb-ı ʿAlī
Ḥubb-ı evlād-ıʿAlī ʿayn-ı muvālāt-ı velī
Bende-i ḫāḳ-ı dereş şāh-ı ser-efrāz belī
Gerçi şīrīn dehenān pādişehānend velī
Ū Suleymān-ı zamān est ki ḫātem bā-ūst

3 Ḥusn-i Leylī eṣer-i ʿaşḳ-ı dil-i Mecnūnest
Cennetu'l-Ḫuld ki bī-yār me-rā hāmūnest
Be-hevādārī-i ū lāle çunīn dil-ḫūnest
Ḫāl-i muşkīn ki ber-ān ʿāriż-i gendum-gūnest
Sırr-ı ān dāne ki şud rehzen-i ādem bā-ūst

[159] 4 Dāne-i murg-ı dil ān ḫāl-i perī-zād-ı zemān
Sırr-ı ān zulf-i dil-āvīz merā lāne-i cān
Men ki bāşem ki ne-nālem zi-firāḳ-ı cānān
Dilberem ʿazm-i sefer kerd u Ḫudā-rā yārān
Çi kunem bā-dil-i mecrūḥ ki merhem bā-ūst

5 Der-çunīn bādiye her nām u nişān ʿayn-ı şibāk
Bu'gẕer ez-nām u nişān hemçu Humā-yı bī-bāk
Be-şiken silsile-i vehm u ḫayāl u idrāk
Rūy-ı ḫūbest u kemāl-i huner u dāmen-i pāk
Lā-cerem himmet-i pākān-i du ʿālem bā-ūst

6 Ḫande-i cām çunīn cilve koned ān ġāfil
Rūy der-hem be-keşed āh ez-īn nā-ḳābil
Kāfir-i ʿaşk buved zāhid-i sālūs u muḍil

Bā-ki īn nukte tevān guft ki ān sengīn-dil
Kuşt mā-rā u dem-i ʿİsī-i Meryem bā-ūst

7 Dil-i men lāne-i ʿaşḳest makāmī dāreş
Zāhid-i kec-naẓar ān-rā heme ḫāmī dāreş
[160] Ey Ṣalāḥī dehen-i ġayb mudāmivāreş
Ḥāfiẓ ez-muʿteḳidānest, girāmī dāreş
Z'ānki baḫşāyiş-i bes, rūḥ-i mukerrem bā-ūst
(R. 5 Teşrīn-i Evvel 1338–M. 5 Ekim1922)

Hâfız'ın Gazeline Tahmis (Çeviri)

8.

1 Gülün nazı, İsa nefeslinin feyzi ve şebnem onunladır
Renk ve koku, gönül çeken tavır, ilham veren ağız onunladır
Örtüdür o siyah zülüfler ki her an onunladır
O esmer ten ki dünyanın tatlılığı onunladır
Şarap renkli göz, gülen dudak, şen gönül onunladır

2 Peygamber sevgisi ve Ali'nin muhabbeti bana devamlı bir neşedir
Ali'nin evladının muhabbeti, velinin dostluğunun ta kendisidir
Kapısının toprağının kölesi "belâ" meclisinin yüce şahıdır
Gerçi şirin sözlüler, ağızlılar sultandır ancak
Zamanın Süleyman'ı odur, mühür ondadır

3 Leyla'nın güzelliği Mecnun'un gönlündeki aşkın eseridir
Ebedi cennet ki sevgili olmadan benim için çöldür
Onun istek ve hevesiyle lâlenin gönlü bu şeklide kanlıdır
Yanağındaki misk kokulu ben buğday renklidir
Âdem'in yolunu kesen o tanenin sırrı onunladır

4 Gönül kuşunun tanesi, zaman perisinin yüzünün benidir
Gönül çeken o zülfün sırrı bana can yuvasıdır

Ben kimim de sevgilinin ayrılığından dolayı inlemeyeyim
Sevgilim sefere niyet etti, Allah için dostlar
Yaralı gönülle ne yapayım ki merhem onunladır

5 Böyle çölde her türlü nam ve şan tuzaktır
Korkusuz Hüma gibi şan ve şöhretten geç
Yersiz korku, hayal ve idrak zincirini kır
Güzel yüz, olgunluk, hüner ve iffet
Şüphesiz iki alemin pak olanlarının himmeti onunladır

6 Kadehin tebessümü öyle cilve eder ki o gafil
Yüzünü buruşturur, ah bu kabiliyetsizden
İkiyüzlü ve yoldan sapmış zahid aşkı inkar eder
Bu ince mana kime söylenebilir ki o taş kalpli
Bizi öldürdü ve Meryem'in İsa'sının nefesi ondadır

7 Gönlüm aşkın yuvasıdır onu makam say
Bozuk, eğri bakışlı zahidi ham say
Ey Salâhî, gayb ağzı devamlı şarap düşkünüdür
Hâfız, itikadı olanlardandır onu değerli say
Çünkü çok ikram ve ihsan edici ruh ondadır

Ġazel

60.

(mef ū lü/me fā i lün/fe ū lün)

1 Men ʿaks-i furūġ-ı meh-cebīnem
Yek ẕerre-i āfitāb-ı dīnem

2 Der-her varaḳī cihān-ı maʿnā
Bā-dīde-i cān u dil be-bīnem

3 Pāyende şudem miṣāl-i kuhsār
ʿAks-āver-i bang-ı her enīnem

4 Āh-ı dil-i men tu-rā be-sūzed
Āteş-zen-i ḫirmen-i zemīnem

5 Çun berḳ zi-nām u şān be-cestem
Sīmurġ-ı ḳażā-yı kām-bīnem

6 Ez-Ḫuld-ı berīn guzer ki ṣūfī!
Pā-der-gil eger tu men emīnem

[161] 7 Vāreste şevem zi-bīm-i ʿālem
Allāh eger şeved muʿīnem

8 Ber-ten ne-dehem vucūd hergiz
Āzāde-i ḳayd-ı ān u īnem

9 Nezdīkter ū zi-men be-men nīz
Men merdum-i dīde-i yaḳīnem

10 Çūn dūr şevem zi-çeşm-i ān māh?
Der-sāye-i ū ki men nişīnem

(R. 10 Teşrīn-i Ṣānī 1338–M. 10 Kasım 1922)

Gazel (Çeviri)

60.

1 Ay yüzlünün parıltısının aksiyim ben
Din güneşinin bir zerresiyim ben

2 Her bir yaprakta mana dünyasını
Can ve gönül gözüyle göreyim

3 Dağ gibi yerimde daim, sabit kaldım
Her inlemenin yankı vereniyim

4 Seni yakar gönlümün ahı benim
Yeryüzü harmanını ateşe verenim

5 Yıldırım gibi şan ve şöhretten geçtim
Mutluluk göğünün Simurg'uyum

6 Ey sufi, yüce cenneten geç ki
Ayağın çamura batmışsa da ben emniyetteyim

7 Alemin korkusundan kurtulurum ben
Eğer Allah benim yardımcım olursa

8 Hiçbir zaman tene varlık vermem ben
Şu bu kaydından azadeyim ben

9 O bana benden de yakındır
Yakin gözünün gözbebeğiyim ben

10 O ayın gözünden uzak düşünce
Onun gölgesinde oturayım ben

Taḫmīs-i Ġazel-i ʿUrfī

9.

(mef ū lü/me fā i lün/fe ū lün)

1 Mā sürme-keş-i ġubār-ı ḫīşīm
Ḥayret-zede-i mezār-ı ḫīşīm
Mā hemdem-i āh u zār-ı ḫīşīm

Z'ān şāne-i zulf-ı yār-ı ḫīşīm
Ġurbet-zede-i diyār-ı ḫīşīm

2 Bi'şken heme kāyd u bend-i ʿālem
Ten der ne-dehī be-mulk-i ādem
[162] Mārā be-cihān şekīb-i hemdem
Eyyūb ne-īm līḳ mā hem
Miḫnet-keş-i rūzgār-ı ḫīşīm

3 Der-noḳta-i ʿacz maḥż būdīm
Yek ẕerre zi-ḫod ne mi-numūdīm
Çun sāye hemīşe bī-vucūdīm
Hergiz be-murād-ı dil ne-būdīm
ʿUmrist ki şermsār-ı ḫīşīm

4 Ez-ḫˇāce, Ṣalāḥī mużmaḥil şud
Her guft u şenīd ū mumil şud
Vīrāne-i mā hemīşe dil şud
ʿUrfī zi-cunūn-ı mā ḫacel şud
Pendāşt-ı bahtiyār-ı ḫīşīm

(R. 13 Teşrīn-i ṯānī 1333–M. 13 Kasım 1917)

ʿÖrfî'nin Gazeline Tahmis (Çeviri)

9.

1 Kendi tozumuzun sürme çekeniyiz
Kendi mezarımızın şaşıranıyız
Ahımızın ve inlemelerimizin dostuyuz
Sevgilinin zülüflerinin tarağıyız
Kendi diyarımızın bekçisiyiz

2 Alemin bütün kayd ve bendini kır
Adem mülküne tenini adayıp teslim olma
Bizim için dünyada dost sabırdır
Eyyüb değiliz lakin biz de
Kendi zamanımızın eziyet çekeniyiz

3 Aczin yoksunluğun olduğu bir noktadaydık
Benliğimizden varlığımızdan bir zerre gösteremedik
Tıpkı gölge gibi daima vücûtsuzuz biz
Asla gönlümüzün muradı peşinde olmadık
Bir ömürdür kendimizden utanıyoruz biz

4 Hocadan Salâhî perişan oldu
Onun her sözünden ve konuşmasından bıktı
Viranemiz daima gönül oldu
ʿÖrfî deliliğimizden utanır oldu
Kendi irademizleyiz zannetti

[163] **Ġazel**

61.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

1 Ez-ḫande-i gulzār u çemenzār guẕeştīm
V'ez-zemzeme-i murg-ı hevādār guẕeştīm

2 Der-her varakī şīve-i iʿcāz be-dīdem
Ez-defter-i manẓūme-i eşʿār guẕeştīm

3 Merdān-ı Ḫudā dem ne-zened cūz ḥaḳīḳat
Z'ān ḥalḳa-i tesbīḥ ve'z ezkār guẕeştīm

4 Her zulf-ı girihgīr be-mā ṭavḳ-ı cunūnest
Ez-silsile-i ṭurre-i ṭarrār guẕeştīm

5 Ḫāmūşī-i pervāne me-rā rāz-ı ḫıred-sūz
Z'ān rū ki zi-guftār u zi-efkār guẕeştīm

6 Çun dāne der-īn zīr-i zemīn rāz-ı nihānīm
Ez-dā'ire-i gunbed-i devvār guẕeştīm

7 Der-sāye-i saḳī-i ezel mest-i ḫarābīm
Ez-ġulġule-i ser şār guẕeştīm

8 Bes gursine dīdīm ki cāneş be-leb āmed
Guftend: Ez-ān minnet u āzār guẕeştīm

9 Āzāde-i her vesvese būdīm der-īn bāġ
Ez-dām u ser-i dāne Humāvār guẕeştīm

10 Ez-ḫirmen-i dunyā ki be-mā dāne be-dādend
[164] Geştīm u ne-ḫurdīm u zi her bār guẕeştīm

11 Mā bende-i dilbend-i Ḫudā şāh-ı cihānīm
Er devlet-i yek rūze-i ḫunkār guẕeştīm

Gazel (Çeviri)

61.

1 Gül bahçesi ve çemenliğin gülüşünden geçtik
Sevdalı kuşun nağmesinden geçtik

2 Her bir yaprakta icaz edasını gördüm
Şiir manzumesi defterinden geçtik

3 Hak erleri sadece hakikatlerden söz eder
Biz tesbih ve zikir halkasından geçtik

4 Büklüm büklüm her zülf bize delilik halkasıdır
Gönül talan eden lülenin zincirinden geçtik

5 Pervanenin suskunluğu akıl yakan sırdır
Bu yüzden sözden düşünceden geçtik

6 Tohum gibi yerin altında gizli sırrız
Dönen gök kubbesinin dairesinden geçtik

7 Ezel sakisinin gölgesinden harab sarhoşuz
Ağzına kadar dolu kadehin velvelesinden geçtik

8 Canı dudağında nice aç gördük
Dediler ki o eziyet ve azardan geçtik

9 Bu bağda her vesveseden kurtulduk
Hümakuşu gibi taneden ve tuzaktan geçtik

10 Bize tane verdikleri bu dünya harmanında
Dolaştık, yemedik ve her meyveden geçtik

11 Allah'a gönül bağlayan köle, cihanın şahıyız
Padişahın bir günlük saltanatından geçtik

Taḫmīs-i Ġazel-i Maġribī

10.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

1 Ez-cumle ḳıyāsāt u maʿ ḳūlāt guẕeştīm
Ez-medrese vu cumle maḳāmāt guẕeştīm

V’ez-seyr u sulūk u sır-ı ḫālāt guẕeştīm
Tā mihr-i tu dīdīm zi-ẕerrāt guẕeştīm
Ez-cumle ṣıfāt ez-pey-i ān ẕāt guẕeştīm

2 Feyżī ki tu-rā hest kemālāt-ı vucūdend
Her şuʿle ki dīdīm zi-mişkāt-ı vucūdend
Īn ṣūret-i ʿālem heme mirʾāt vucūdend
Çun cumle cihān maẓhar-ı āyāt-ı vucūdend
Ender-ṭaleb ez-maẓhar-ı āyāt guẕeştīm

3 Ān bāde çu ez-dest-i ḫarābāt keşīdīm
Bes ḫˇāce ez-ān semt-i ḫurāfāt keşīdīm
Ender ṭaleb-i nām bes āfāt keşīdīm
[165] *Der-ḫalvet-i tārīk riyāżāt keşīdīm*
Der-vāḳıʿa ez-sebʿi semāvāt guẕeştīm

4 Feyż-i leb-i ān yār me-rā āb-ı zulālest
Pā-bend-i belā māl u menālest u ʿiyālest
Her nām u nişān ʿayn-ı ḫayālest u ẓılālest
Dīdīm ki īnhā hemegī ḫˇāb u ḫayālest
Merdāne ez-īn ḫˇāb u ḫayālāt guẕeştīm

5 Ey şeyḫ eger cumle irādāt-ı tu īnest
Bā-subḥa vu seccāde murādāt-ı tu īnest
Her şām u seḥer vird-i makālāt-ı tu īnest
Ey şeyḫ eger cumle kemālāt-ı tu īnest
Ḫoş bāş ki zˈīn cumle kemālāt guẕeştīm

6 Tā der-ṣāf-ı rindān-ı ḫarābāt nişestīm
Ān şīşe-i nāmūs-ı be-yek curʿa şikestīm
Der-sāye-i sāḳī-i ezel mest u ḫoşestīm

Ez-ḫānḳah u ṣavmaʿa u medrese restīm
Z'evrād rehīdīm u zi-evkāt guẕeştīm

[166] 7 Sergeştegī-i mā zi-ḫırām-ı ḳadd-ı bālā
Dīvānegī-i mā zi-hevādārī-i Leylā
Ez-ḳıble-i ḥācāt u zi-miḥrāb-ı temennā
Ez-Ḳaʿbe vu butḫāne vu zunnār u çelīpā
V'ez-meygede vu kūy-ı ḫarābāt guẕeştīm

8 Īn cubbe vu destār murādāt-ı ṭarīḳand
Bu'gẕer zi- murādāt ki ḳālāt-ı ṭarīḳand
Bīrūn-fiken ān ḫırka ki tāmāt-ı ṭarīḳand
Īnhā be-ḥaḳīḳat heme āfāt-ı ṭarīḳand
Mā der-ṭaleb ez-cumle-i āfāt guẕeştīm

9 Dīvāne-i dīvān-ı İlāhī heme āḥyār
Der-mezheb-i mā ʿaşḳ bih ez-ṭāʿat-ı busyār
Maḳṣūd-ı Ṣalāḥī heme pīrāmen-i an yār
Mā ez-pey-i nūrī ki buved maşrıḳ-ı envār
Ez-Maġribī vu kevkeb-i mişkāt guzeştīm

(R. 26 Ağustos 1340–M. 26 Ağustos 1924)

Şoñ

Mağribî'nin Gazeline Tahmis (Çeviri)

10.

1 Bütün kıyaslardan ve makul olan şeylerden geçtik
Medrese ve bütün makamlardan geçtik
Manevi yolculuktan ve manevi hallerin sırrından geçtik
Senin güneşini görünce zerreden geçtik
O zatın peşinden tüm sıfatlardan geçtik biz

2 Sahip olduğun feyz ki varlığın kemalleridir
Gördüğümüz her ışık, varlık kandilindendir
Bu alemin sureti tümüyle varlık aynasıdır
Bütün yaratılmışlar varlık aynasının mazharı olduğundan
Ayetlerin mazharını istemekten geçtik

3 Harabat ehlinin elinden o badeyi alınca
Pek çok hocayı o hurafeler semtinden çektik
Şöhret istemekle nice afetler gördük biz
Karanlık halvette riyazetler çektik
Hakikatte yedi kat semadan geçtik

4 O sevgilinin dudağı bana tatlı sudur
Belanın ayak bağı mal, keder ve çoluk çocuktur
Her şan ve şöhret hayal ve gölgenin bizzat kendisidir
Gördük ki bunların hepsi uyku ve hayaldir
Mertçe bu uyku ve hayalden geçtik

5 Ey şeyh bütün isteklerin bu ise
Tesbih ve seccade ile muradların bu ise
Sabah akşam zikir ve dualaın bu ise
Ey şeyh bütün olgunlukların bu ise
Mutlu ol ki bütün bu olgunlukların tümünden geçtik

6 Harabat ehli rintlerin safında oturdukça biz
O namus şişesini tek yudumda kırdık
Ezel sakisinin gölgesinde mest ve hoşuz
Dergah, ibadethane ve medreseden kurtulduk
Zikir ve duaları terk ettik, vakitlerden geçtik

7 Şaşkınlığımız uzun boylunun salınarak gidişindendir
Divaneliğimiz Leyla'nın sevdasındandır

İhtiyaçlar kıblesinden ve temenni mihrabından
Kabe'den, puthaneden, zünnar ve haçtan
Meyhaneden ve harabat yurdundan geçtik

8 Bu cübbe ve sarık, yolun muradlarıdır
Yolun sözleri olan bu muradları bırak
Yolun felaketleri olan hırkayı çıkar at
Bütün bunlar yolun afetleridir
Talepler konusunda tüm afetlerden geçtik

9 İlahî divanın divanesi tümüyle hürlerdir
Mezhebimizce aşk, çokça ibadetten iyidir
Salâhî'nin bütün amacı o yarin yakını, civarıdır
Biz tüm nurların doğduğu yer olan bir nurun peşindeyiz
Mağribî'den ve kandil yıldızından geçtik

4.4. Nuhbetü'l-Emsâl'in Nüsha Tanıtımı

Yapılan araştırma sonucu *Nuhbetü'l-Emsâl*'in el yazması yegâne nüshasına "yazmalar.gov.tr." internet adresinde ulaşıldı. Ankara Milli Kütüphane'de " 1086 " no ile kayıtlı *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı el yazması eser elektronik posta ile temin edildi.

Yazmanın varaklarının neredeyse tamamında bazı sözcüklerin karalanmış olması, bazı beyit ve dörtlüklerin üzerlerinin çizilip yerlerine yeni beyit ve dörtlüklerin yazılmış olması ve elektronik ortamlarda kütüphanelerden yaptığımız araştırma sonucunda eserin başka bir nüshasının olmaması, bizi eserin yegâne müellif nüshası olduğu sonucuna ulaştırmıştır.

Nuhbetü'l-Emsâl, deftere yazılmış 381 sayfadan ibarettir. 182. ve 183. sayfaları ise mükerreren taranmıştır. Ön kapağında eserin arşiv numarası, müellifi vs. künye bilgileri yer almaktadır.

Yazmanın künyesine dair "yazmalar.gov.tr." sitesinde ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

Demirbaş No	06 Hk 1086
İstinsah Tarihi Hicri (Miladi)	1357 (1937)
Bulunduğu Yer	Ankara Milli Kütüphane
Koleksiyon	Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi
DVD Numarası	1258
Ölçü	220x155-180x100 mm
Yaprak	190 yp.
Satır	Degisik
Yazı Türü	Rik'a

Künyenin notlar kısmında: "Kırmızı pandizot bez kaplı cilt. Metin beyitleri harekeli nesih kırmasıyla yazılı.Mütercim, çevirdiği her maddenin altına kendisinden manzum eklemiştir." şeklinde bir açıklama mevcuttur. Notlar kısmında "Diyarbakırlı Said Paşa'nın (öl. 1308/1892) *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı eserinin çevirisidir." şeklinde bir bilgi yanlışı vardır. *Nuhbetü'l-Emsâl*, Diyarbakırlı Said Paşa'nın değil Salâhî'nin *Mecmaü'l-Emsâl* adlı Arapça mesel kitabından yararlanarak yazdığı nazım şeklindeki tercümesidir. Keza eserin ismi de *Terceme-i Eş'ar* şeklinde yanlış not edilmiştir.

4.5. Metnin Hazırlanışında Göz Önünde Bulundurulan Hususlar

1. Mesel ve şiirlerin tıpkıbasımdaki yerini göstermek amacıyla sayfa numaraları muhafaza edilmiş ve **[ ]** içinde gösterilmiştir. İnceleme bölümünde örnek gösterilen mesel ve şiirlerin nüshadaki sayfa numaraları **( )** içinde gösterilmiştir.

2. Mesellerin incelenmesinde ve yerlerinin tespitinde kolaylık sağlansın diye mesellere Arap alfabesiyle numara verilmiştir.

3. Mesellerin tercümesi *İnceleme* bölümünde italik, *Metin* bölümünde ise koyu bolt olarak gösterilmiştir.

4. Metinde geçen yer ve kabile adları, bazı önemli isimler, meşhur savaşlar hakkında dipnotlarla kısaca bilgi verimiştir.

5. Arapça meseller, ibareler ve beyit ve dörtlükler bolt olarak yazılmıştır. Müellifin *Nuhbetü'l-Emsâl*'deki düzen ile ilgili tasarrufuna riayet edilerek önce Arapça mesel verilmiş daha sonra bu ibarelerin "Tercüme" başlığı altında tercümesi ve varsa sözcüklerin anlamları ile mesele dair beyit veya dörtlükler verilmiştir.

6. Metinde yer alan ayetlerin meali Diyanet İşleri Başkanlığı *Kur'an-ı Kerim Meali*'nden alınmıştır. Şiirlerde yer alan ayet, hadis vd. ibareler italik olarak gösterilmiştir. Bu ibarelerden kaynağı tespit edilenlerin yeri gösterilmiş, tercümeleri de dipnotta verilmiştir.

7. Veznin gerektirdiği durumlarda kimi ek ve heceler de **[ ]** içinde gösterilmiştir.

8. *Nuhbetü'l-Emsâl,* XX. yüzyılın başlarında kaleme alındığı için eser latinize edilirken son dönem Osmanlı Türkçesi hususiyetleri dikkate alınmıştır.

9. Beyit ve dörtlüklerin vezinleri, şiirlerin hemen üzerinde yazılmıştır.

10. Farsça sözcüklerde kullanılan ön ve son ekler (der, ez, zi, ber, bā, rā, be vs.) tire kullanılarak sözcüklere eklenmiştir.

11. Farsça sözcüklerdeki vâv-ı ma'dûleler, üst bilgi " ˇ ā " ile gösterilmiştir.

Örnek: ħˇab

12. Farsça iki sözcük arasına giren eklerden (ā, be) önce ve sonra tire kullanılmıştır.

13. Metin tespitinde bir birlik sağlamak amacıyla Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamalarda İsmail Ünver tarafından yayımlanan ve metin neşirlerinde kabul gören "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" başlıklı makalede getirilen esaslara mümkün olduğunca uyulmaya çalışılmıştır.

4.6. NUHBETÜ'L-EMSÂL'İN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

Nuhbetü'l-Emsâl, transkribe ve latinize edilirken aşağıdaki transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.

ا,آ	a, ā	ص	ṣ
ا,أ	a, e, ı, i, u, ü	ض	ḍ, ż
ب	b, p	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	s̱	غ	ġ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	ḳ
ح	ḥ	ك	g, k, (ñ)
خ	ḫ	ل	l
د	d	م	m
ذ	ẕ	ن	n
ر	r	و	v, u, ü, o, ö
ز	z	ه	h, a, e
ژ	j	ى	y, ı, i
س	s	ء	ʾ
ش	ş		

NUḪBET'ÜL-EMSĀL

Mütercīm ve Nāzımı: Ṣalāḥaddīn Yigitoġlu

[1]

Harfü'l-Elif

١- إنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرا.

Tercüme

1. Güzel söz dinleyene siḥr gibi teʾs̱īr eder ve ḳalbiñ derḥāl ḳabulüne sebep olur.

ʿĀmr bin Ehtem[248], Zibrikān [249], Ḳays bin ʿAṣım[250] elçi olaraḳ ḥużūr-ı peyġambere geldiler. Cenāb-ı peyġamber, Zibrikān'dan ʿĀmr ibn Ehtem'i ṣordu. O da yā Resūlallāh aḳrabası arasında muṭāʿdır, mütecelliddir. Devvāb u mevāşīsi çoḳdur. Bu adam beni kendinden zengin biliyor da baña ḥased ediyor, dedi. ʿĀmr da yā Resūlallāh bu adamıñ insāniyeti ve mürüvveti az, şenāʿīsi var, babası aḥmaḳ, dayısı leʾīmdir. Vāllāhi ilk söylediğim yalan değil, soñ söylediğim de doġrudur. Ben ḫoşnūd olunca bildiğimiñ eñ güzelini, güceninçe bulup gördüğümüñ eñ çirkinini söyleyen bir adamım, der. Bunuñ üzerine ebleğü'l-beşer efendimiz bu hadīṣ ile muḳābelede bulundular. İstihsāna lāyıḳ bir söz ḥaḳḳında ve ḥüccetü'l-bāliġā īrād edilecek yerde söylenen bu hadīṣ [251] ḍarb-ı mesel ṣırasına geçmişdir.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)
Bir güzel söz siḥr ile hem-ḥālet-i teʾṣīrdir
Ḳalb-i şāʿir doġrusu gencīne-i taʿbīrdir

٢- إِنَّ الجوَادَ عَيْنُهُ فِرَاره.
1

1.**الفراره**: Dābbeniñ dişlerine baḳaraḳ ḳaç yaşında olduġunu söylemek.

[2]

Tercüme

2. Atıñ dişleri ḥaḳīḳat ve mahiyetini bildirir.

Ẓāhir bāṭınına delālet eden ve insānı uzun uzadı tecrübeden müstaġnī ḳılan kimseler ḥaḳḳında īrād edilir.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Enẓār-ı beşer güzel beyāndır
Esrār-ı derūna tercümāndır

[248] Soylu bir aileden gelen ve hitabetiyle ünlü şair sahabi. Geniş bilgi için bk. Nuri Topaloğlu, "Amr b. Ehtem" *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul,1991, C.3, s. 83.
[249] Adından çok yüzünün güzelliğinden dolayı aldığı Zibrikân (dolunay) lakabıyla tanınan bir sahabi. Geniş bilgi için bk. Halit Özkan, " Zibrikan.b. Bedr", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2013, C.44, s. 396.
[250] Temîmoğulları kabilesine mensup olup sahabi şairlerdendir. Geniş bilgi için bk. Ali Osman Ateş, "Kays b. Asım", *DİA,* TDV Yayınları, Ankara, 2002, C.25, s. 90.
[251] "Beyanın bir kısmı sihir gibi etkileyicidir." Buhârî *Tıbb*, 51; Müslim *Cuma,* 47.

٣- إِنَّ الرَّثِيئَةَ تَفْثَأُ الغَضَبَ.
1 2

1.**الرثيئة**: Ṭatlı ile ḳarışıḳ meyḫoş süt. 2**الفثء** .: Teskīn

Tercüme

3. Ṭaṭlı ile ḳarışıḳ ekşi ve meyḫoş süt, ḥiddeti ve ġażabı teskīn eder.

Bir adam aç ve pür-ḥiddet olaraḳ bir ḳavmiñ yanına gelir. O ḳavim ve ḳabīle gelen aç misāfire resye çıḳarıp ikrām eder. Ḳarnı doyan misāfiriñ ġażabı sükūn bulur. Az bile olsa hediye teʿāṭisiniñ göñül almaḳda ve darġınlığı gidermekde mühim bir vāsıta olduġunu gösterir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/fe i lün)
Deliğinden çıḳaran ṭatlı diliñdir yılanı
Kişiniñ düşmanı ḳalmaz var ise iḥsānı

Diger

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/fe ū lün)
Şebnem gibi gir göñlüne ḫār olma saḳın sen
Ruḫsār-ı gül-endāma yük olmaz o siyāh ben

[3]

٤- إِنَّ البِغَاثَ بِأَرْضِنَا يَسْتَنْسِرُ.
1 2

1.**البغاث**: Ḳuşlarıñ alçaḳ ve iyilikden uzaḳ olanı.

2.**يستنسر**: Nesr'den müştaḳdır ki kerkes dedikleri avcı bir ḳuşdur, ḳuvvet ve ṣavtıyla meşhūrdur.

Tercüme

4. Bizim arżımız da ʿaciz ve değersiz Buġaş, Kerkes gibi yırtıcı oluyor.

Günün birinde żaʿifiñ ḳuvvet ve zelīliñ ʿizzet peydā ederek ihānetde bulunmaḳ iḥtimālini añlatır.

(me fā īlün/me fā īlün/fe ū lün)

Liʾām nāsa yā Rab [sen]verme fırṣat

Verir Nemrūd'a bir ders-i ḫabāṣet

٥- إِنَّ فِي الشَّرِّ خِيَارا.

Tercüme

5. Aralarında tefāvüt olan iki şerriñ ehveni iḫtiyār olunur.

(fe i lā tün/ me fā i lün /fe i lün)

Yele verdiñse emr-i ḫayrı yele

Ehven-i şerri iḫtiyār eyle

[4]

٦- إِنَّ الْحَدِيدَ بالْحَدِيدِ يُفْلَحُ .

1

1.**الفلح** : Şaḳ etmek, yarmaḳ. Ṭopraġı yardığı için ekinci ve çiftiçiye fellāḥ denilir.

Tercüme

6. Demir demirle yarılır.

Yaʿnī çivi çiviyi söker. Bir emr-i şedīd ḳarşısında oña mümāṣil ve müşākil şeyle istiʿāne edilir, diyecek yerde ḳullanılır.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Düşman saña sell-i seyf ederse

Sen de oña karşı sell-i seyf et

٧- إِن للّهِ جُنُوداً مِنَ الْعَسَلِ.

7. Allah'ıñ baldan ʿaskerleri ve ordusu vardır.

Mālik Eşter en-Neḫaʿi'ye [252] içinde zehir bulunan bir bal verildi. Yedi, öldü. Bunu işiten Muʿaviye, sevincinden bunu söyledi. Biriniñ uġradığı muṣībetle sevinenler ḥaḳḳında īrād olunur.

[252] Hz. Ali'nin sadık taraftarı olan meşhur Arap cengaveri. Geniş bilgi için bk. Abdülkerim Özaydın, "Eşter", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C.11, s. 486-487.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā i lü/ fā i lün)

Düşman şemāmetiyle muṣāb etme ey muʿīn

Āmāl-ı düşmana ḳadriñ olmasın ḳarīn

[5]

٨- إِنَّ الجبَانَ حَتْفُهُ مِنْ فَوْقِهِ.

Tercüme

8. Ḳorḳaġıñ ölümü tepeden iner.

Ḳaderden çekinmeniñ fāʾidesi olmadığına işāretdir. Bu meṣel, ʿAmr ibn Emāme'niñ şu beyti [253] ile yek-meʾāldir:

لَقَدْ حَسَوْتُ الموتَ قبل ذَوْقِهِ

إِنَّ الجبانَ حَتْفُه مِنْ فَوْقِهِ

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ me fā ī lün/ me fā ī lün)

Ḳader bir şīre beñzer pençesinden ḳurtulan yoḳdur.

Ölüm her nerde olsañ bir, faḳaṭ esbābı pek çoḳdur

٩- إِنَّ الشَّفِيقَ بِسُوءِ ظَنٍّ مُولَعَ.

Tercüme

9. Dost, sūʾ-i ẓanna düşkündür.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ananıñ sūʾ-i ẓannı evlāda

Şüphe yoḳ farṭ-ı riḳḳatindendir

١٠- إِنَّ المَعَاذيرَ يَشُوبُها الكَذِب.

[253] Tercümesi verilen ve Amr b. Emame'ye ait olan bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Besâʾir ve'z-Zehâʾir,* Darü's-Sadr, Beyrut, 1988, C.4, s.137. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Mecmaü'l-emsâl*, (th.Nuaym Hüseyin Zerzur), Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, C.1, s.39.

Bir adam İbrāhīm en-Neḫaʿī'ye [254] iʿtirāz etdi. İbrāhīm de ben iʿtirāz beklemeyerek seni maʿzūr gördüm.

10. Zīrā maʿzeretler, yalanla memzūcdur, meʾālini ifāde eden bu meṣeli īrād etdi.

[6]

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Mümtezicdir yalanla iʿzārıñ
Nefʾi yoḳ böyle ʿözr-i nāçārıñ

١١- إِنَّ مَنْ لا يَعْرِفُ الوَحْيَ أَحْمَقُ .

Tercüme

11. İşāretden añlamayan aḥmaḳdır.

Yaʿnī başına ḳaḳılmadıḳça imā ve taʿrīżden bir şey añlamayan sersemleriñ hālini taṣvīrdir.

(müf te i lün/ müf te i lün/fā i lün)
Añlayana sivrisinek ʿayn-ı saz
Añlamayan şaḫṣa davul, zurna az

١٢- إِنَّ الْمَقْدِرَةُ تُذْهِبُ الْحَفِيظَةَ .

1

1.**الحفِيظة**: Ġażab, öfke

Tercüme

12. Ḳudret ġażabı giderir.

Ḳureyş'iñ eʿaẓimiñden biri, birinden öç almaḳ istedi. Nihāyet o kimseyi ele geçirmeye muvvafaḳ oldu ve dedi ki eğer öfkeyi giderecek güç olmasaydı senden öç alırdım. Nihāyet o kimseyi ʿafvetdi.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Var iken elde ḳudret imkānı
ʿAfvı iʿlān büyüklüğüñ şānı

[254] Muhaddis ve fakih. Geniş bilgi için bk. Şükrü Özen, "Nehâî", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, ss. 535-538.

[7]

١٣- إِنَّ السَّلاَمَةَ مِنْهَا تَرْكُ ما فِيها.

Tercüme

13. Selāmet, dünyā ve māfīhāyı terk etmekdir.

Bu meṣel bir beytiñ [255] ʿaczidir:

والنفسُ تَكْلَفُ بالدنيا وقد علمت

أنَّ السلامة منها تَرْكُ ما فِيها

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

Dünyāda eger ister isen emn u selāmet

Terk eyle şu dünyāyı da bul niʿmet-i rāḥat

١٤- إِنَّ الهَوَان لِلَّئيمِ مَرْأَمَة.

Tercüme

14. Leʾīme ḥaḳāret, merḥametdir.

Yaʿnī leʾīme ikrām edecek olursañ seni istiḫfāf eder. İhānet ederseñ ikrām etmiş olursuñ. Mütenebbī [256], bu meṣeli şu sūretde temṣīl [257] ve ifāde etmişdir:

إِذا أَنْتَ أَكرمْتَ الكريمَ ملكتَهُ

وإِنْ أَنْتَ أَكرمْتَ اللئيمَ تَمَرَّدَا

(me fā īlün/ me fā īlün/ fe ū lün)

Leʾīme lutf edersen levmi artar

Oña ikrāmdır bezl-i ihānet

---

[255] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Eşref Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd İbn Ebû'd-Dünya, *El-İşraf fi Menazili'l-Eşref,* Mektebetü Rüşt, Riyad, s. 326. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 43.

[256] Peygamberlik taslayan, gelecekten haber veren gibi anlamlara gelen Mütenebbî lakabını alan Ebû Tayyib, Arap edebiyatın önde gelen meşhur şairidir.Geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, "İmruü'l Kays b. Hucr" *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C.32, ss.195-200.

[257] Mütenebbî'ye ait bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Rüstem b. Şehriyar, *Mirzeban-nâme,* Arap Yayınevi, Beyrut, 1997, s. 157. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e,* C.1, s. 43.

[8]

١٥- إِنَّ الكَذُوبَ قَدْ يَصْدُقُ.

Tercüme

15. Yalancı baʿzen doġru söyleyebilir.

Ekṣeriyā isāʾet ve nādiren iḥsān edenler ḥaḳḳında ḍarb edilmişdir.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Yalancınıñ evi yanmış da kimse yoḳ inānan

Yalan bulunduġu yerde durur mu hīç īmān

١٦- إِنَّ العَوَانَ لا تُعَلَّمُ الْخِمْرَةُ .

1 2

1. **العوان**: Orta yaşlı ḳadın 2. **الخمرةَ**: Ḳadınlarıñ baş örtüsünü örtünmek heyʾeti

Tercüme

16. Orta yaşlı ḳadına örtü ṭutunmaḳ öğretilmez.

Tecrübe görmüş birʿārif, irşād ve delāletden müstaġnīdir, diyecek yerde ḳullanılır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)

Ne ḥācetʿārife irşād u taʿrīf

Güneş varken ne lāzım nūru tavṣīf

١٧- إِنَّ الْبَلاَءَ مُوَكَّلٌ بالمَنْطِقِ.

Tercüme

17. Belānıñ vekil-i umūru sözdür.

Yaʿnī pür-gū ve geveze olmaḳ ṣahibini belālara uġratır.

[9]

Ebū Bekir es-Ṣıddıḳ (raḍıyallāhu ʿanh) ḥażretleri kendilerine uzun bir ḫaber añlatılırken şāyān-ı emṯāl olan bu meṯeli īrād buyurmuşlardır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)

Bütün sözden doġar birçok muṣibet

Sükūtuñ māder-i emn u selāmet

Diger

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Kelāmıñ eñ vecīzi şüphesiz mīzān-ı ʿirfānıñ

Müreccāḥdır söze bence emīn ol ki sükūt anıñ

١٨- إِنَّ الذَّلِيلَ الَّذِي لَيْسَتْ لَهُ عَضُدُ.

Tercüme

18. Zelīliñ enṣār ve aʿvānı yaʿnī yardımcısı yoḳdur.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Müstaḥḳar olur zelīl hergāh

Zillet ne belā neʿūzubillāh!

١٩- إِذا عَزَّ أَخُوكَ فَهُنْ.

Tercüme

19. Ḳardeşiñiñ iḳtidārı ve ġalebesi sence ḳaṭʿī ise mülāyim bulun, müdārā göster.

Yaʿnī bükemeyeceğiñ eli öp başıña ḳo.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/fe ū lün)

Zūr-āver olan düşmana iẓhār-ı müdārā

Tedbīr-i ḥakīmānedir ey māʾil-i ġavġa

[10]

٢٠- أَخُوكَ مَنْ صَدَقَكَ النَّصِيحَةَ.

Tercüme

20. Seniñ ḥaḳiḳī ḳardeşiñ, dīn ve dünyā işlerinde saña doġru naṣīḥat verendir.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/fe ū lün)

Her ḥālde iẓhār-ı ṣadāḳat eden ol yār

Nādir bulunur nerde o iksīr-i vefākār

٢١- إِنَّما يَجْزِي الفَتَى لَيْسَ الجَمَلُ.

Tercüme

21. Saña iyilik eden, insāniyeti olandır, ḥayvāniyeti olan değil.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Merd olandan bekle insāniyyeti

Pek ḳolay iẓhār ḥayvāniyyeti

٢٢ إِذَا سَمِعْتَ الرَّجُلَ يَقُولُ فِيكَ مِن الخَيْر ما لَيْسَ فِيكَ فَلا تَأْمَنْ أنْ يَقولَ فِيكَ مِنَ الشَّرِّ مَالَيْسَ فِيكَ

Tercüme

22. Sende olmayan bir ḫayrı söyleyeni işitirseñ emīn ol ki sende bulunmayan bir şerri de söyler.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Ḥilḳatiñde olmayan bir ḫayrı kim söylerse

Sende mevcut olmayan şerden emīn ol baḥseder

[11]

٢٣- إِلَى أُمِّه يَلْهَفُ اللَّهْفَانُ .

1

1.**اللهفان**: el-Mużṭar

23. Mużṭar kalan anasına yanıp yaḳılır.

Tercüme

Kişiniñ ehl u iḫvānından isti ʾāne edeceğini bildirir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/fe i lün)

Saña āgūş açan o māderdir

Ehl u iḫvān da bāl-güsterdir

٢٤- إِذَا أَخَذْتَ بِذَنَبَةِ الضَّبِّ أغْضَبْتَهُ.

1

1. **الضَّب**: Keler dedikleri bir hayvān.

Tercüme

24. Keleriñ ḳuyruġunu yakalarsañ onu kızdırmış olursuñ.

Ḫavf ve telāş anlarında aġyāra ilticā edenler için söylenmişdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/fe i lün)
İlticā etme ṣaḳın aġyāra
Ne revā keşf-i derūn mekkāra

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Uyumuş bir yılanıñ başma ṣaḳın ḳuyruġuna
Başıñı derde ṣoḳar hīç varılır mı yanına

[12]

٢٥- إِنْ يَبْغِ عَلَيْكَ قَوْمُكَ لا يَبْغِ عَلَيْكَ القَمَر.

Tercüme

25. Ḳavmiñ saña ẓulm ediyorsa ḳamer ẓulm etmez.

Cāhiliye Devri'nde Beni Ṣaʿlebe [258] bin Saʿd bin Ḍabbe bir baḥṣe tutuşup Güneş'le Ay'ı öñdül ḳoydular. Ay on dört gecelikdi. Onlardan bir ṭāʾife Güneş doġacaḳ, ḥālbuki Ay görünüyor. Diğer ṭāʾife de Güneş doġmadan evvel Ay ġayb olacaḳ, dedi. Nihāyet içlerden birini ḥakim taʿyīn etdiler. Faḳaṭ birisi benim ḳavmim baña ẓulm ediyor, dedi. Ḥākim de, "Ḳavmiñ saña ẓulm ediyorsa ḳamer etmiyor ya!" diyerek mesʾeleyi ḥall u faṣl etdi.

İṣbāta muḥtāc olmayan meşhūr bir iş haḳḳında īrād olunur. Mütenebbī [259] bu meṣeli şu beyit [260] ile īżāḥ ve ifsāḥ etmek istemişdir.

وَهَبْنِى قِلَّتُ هذَا الصُّبْحُ لَيْلٌ
اَلْيَعْمَى المَعَا الْمَوُنَ عَنِ الْضِّيَاء

[258] Adnânîler ve Kahtânîler'e mensup bazı kabilelerin adı. Geniş bilgi için bk. Mustafa Sabri Küçük Aşçı, "Sa'lebe (Beni Sa'lebe)", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2009, C.36, s. 27-28.

[259] 10. yüzyılda yaşamış, Arap şiirinin en önemli isimlerinden biri kabul edilen şair. Geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, "Mütenebbî", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, ss. 195-200.

[260] Mütenebbî'ye ait bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 60.

Tercüme

Farz et ki şu ṣabaḥ gecedir, dedim. Herkes żiyāyı görmüyor mu?

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)

Güneş meydānda ḳandīliñ delīliñ

Gözüñ görse nehārıñ ʿayn-ı leyliñ

[13]

٢٦- إِذَا اتَّخَذْتُمْ عِنْدَ رَجُلٍ يَداً فانْسَوْهَا.

Tercüme

26. Birine bir iyilik edecek olursañız onu unutuñuz.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Kerem etdiñse iẓhār etme göñlüñ bir mezār olsun

Seniñ ʿindiñde iḥsānıñ gubār-ı ḫāk-sār olsun

Ḫudā'nıñ luṭfudur sevk eyleyen insānları ḫayra

Medār-ı iftiḫārıñ bir şiʿār-ı iftiḳār olsun

٢٧- إِذَا قَطَعْنَا عَلَماً بَدَا عَلَمٌ.

Tercüme

27. Bir dağ aşdıḳ bir dağ daha çıḳdı.

Yaʿnī bir işden ḳurtulduḳ bir iş daha baş gösterdi.

(fe i lā tün / me fā i lün/ fe i lün)

Fāriġ olduḳ şu emr-i müşkülden

Yine çıḳdı bir emr-i müşkülter

٢٨- إِذا سَأَلَ أَلْحَفَ وَ إِنْ سُئِلَ سَوَّفَ.

Tercüme

28. İsterse bezdirir. Kendinden bir şey istenirse bugün yarın diye şavsaḳlar.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Dileğiñ varsa eğer etme muṣırrāne recā

Senden isterse biri olma müsevvif aṣlā

[14]

٢٩- إِنْ كُنْتَ رِيحاً فَقَدْ لاَقَيْتَ إِعْصارا .

1

1**الاعصار**: Ḳasırġa.

Tercüme

29. Sen bir yel iseñ ḳaşırga ile ḳarşılaşacağını unutma.

Burada āteş olsa cirmi ḳadar yaḳar, meṣelini ḫāṭırlamadan geçemeyiz. Kendinden zorlu birisi ḳarşısında bulunanlarıñ müstemendāne evżāʿını īmā eden bir meṣeldir.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Sen damla iseñ deñiz öñünde
Ḳul ḳande beyim, o Tañrı ḳande!

٣٠- إِذا ضَرَبْتَ فأَوْجِعْ وَ إِذَا زَجَرْتَ فَأَسْمِعْ.

Tercüme

30. Vurunca acıt. Ḫuyundan vazgeçirmek isterseñ sözüñü diñlet.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Çocuġuñ ḥaylaz ise döñ azacıḳ yaḳ cānını
Menʿ u zecr eyleyecekseñ sözüñü ismāʿ et

٣١- أَمْرُ نَهارٍ قُضِيَ لَيْلاً.

Tercüme

31. Gündüz görülecek iş gece yapıldı.

[15]

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Ferdāya bıraktığıñ o işler
Bir gün gelecek ki cāna işler

٣٢- أَمْرَ مُبْكِيَاتِكِ لا أَمْرَ مُضحِكاتِكِ.

Tercüme

32. Seni aġlatacaḳ işlere baḳ, güldürecek işlere değil.

Bir genç ʿArab ḳızınıñ teyzeleri ve dayıları vardı. Ḳız teyzelerini ziyārete gider, onlar da güldürecek sözlerle ḳızı eğlendirirlerdi. Muʾaḫḫaren dayılarını ziyārete gidip onlar da teʾdīb edecek sözlerle ḳızı aġlatırlar. Ḳız mācerāyı babasına naḳletdi. Ḳıṣṣadan ḫaberdār olan baba bu meṯeli īrād ve ḳızını irşād etdi.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Yārini aġyārdan fark etmeyen ʿākil değil

Aġlatır yārin faḳat aġyār olan hep güldürür.

٣٣- إِنَّ اللَّيْلَ طَوِيلٌ وَ أَنْتَ مُقْمِرٌ.

Tercüme

33. Sen mehtāblı gecede olduġuñ ḥālde gece uzundur.

Bu meṯel, Suleyk bin es-Suleketü'l-Saʿdī'niñdir.[261] Bir adam Suleyk'iñ yanına gitdi. Diz çöküp oturdu. Suleyk uyuyordu. O adam uyanmaya başlayan Suleyk'e baña esīr ol dedi. Suleyk beni bıraḳ başḳasına baḳ deyince o da bıraḳdı. Fırṣatdan istifāde eden Suleyk derḥāl o adamıñ üzerine atıldı ve yere yatıraraḳ üzerine çıḳdı, oṭurdu.

[16]

Can ṣıḳacaḳ bir ḥadise ḳarşısında veya bir ḥācet ṭalebinde ṣabr ve teʾenī iltizām edilmesini tavṣiyeden ʿibāretdir.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

İltizām-ı ṣabr eden maṭlūbuna nāʾil olur

Nāʾil-i maṭlūb olan erbāb-ı Ḥaḳ kāmil olur

٣٤- أَنَا جُذَيْلُهَا الْمُحَكَّكُ وَ عُذَيْقُهَا الْمُرَجَّبُ.

1 2 3

[261] Cahiliye dönemi Su'lûk şairlerden. Geniş bilgi için bk. Davut Orhan, "Şenferâ'nın Hayatı ve Lâmiyyetü'l-Arab Adlı Kasidesi", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2016, C.4, S.8, ss. 104-117

1.**الجذيل**: Cim'iñ kesriyle "cizl" iñ taşgīri. Ṭomruḳ gibi ḳalın ağaçdır ki deve, sürünmek ve ḳaşınmaḳ için deve ağılına dikerler.

2.**المحكك**: Tahkīk'den ism-i mefʿūl "**محكك به**" maʿnāsınadır.

3.**العذيق**: Meyvedār ḫurma dalı demekdir. Bunlardaki taşġīr, aʿẓām içindir.

4 .**المرجب**: Aġacıñ meyvesi bol olunca dal başılıp ḳırılmasın diye altına destek dikmek maʿnāsınagelen tercīb' den ism-i mefʿūldür

Tercüme

34. Ben onlarıñ ḳaşınıp istirāḥat eyleyecek dayaġı ve intifa' edecek meyvedār budaġıyım.

Başları sıḳılınca gelip baña mürācaʿat ve tedbīr ve kiyāset ve muʿāvenetimle müşküllerini ḥall ve rü'yet ederler. Bu meşel Ḫubāb bin el Münzir bin el Cemūḥ el Enṣārī [262] ḥażretleriniñdir. ʿUḳalādan ve aṣḥāb-ı Bedir'dendir. Zü'r-re'y laḳabıyla müleḳḳab edilir.

Saḳīfe-i Benī Sāʿede [263] günü ḫilāfet mes'elesiniñ müzākeresinde Ensār'dan daḫi

[17]

bir emr naṣbı lüzūmuna dā'ir edilen sözlerde bu meşeli ḍarb veīrād etmişdir.

Zamanıñ germ u serdini görmüş. Tecrübelerle fikr u naẓarını tenvīr etmiş ve uyuz develeriñ ḳaşınıp raḥat etmesi gibi ʿakl ve re'yinden herkes istifāde etmişdir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Vuḳūʿāt-ı zamandan müstefid ol merd-i ʿākilseñ

Niẓām-ı ʿālemiñ sensiñ medārı, pāyeñi bilseñ

---

[262] Resûlullah'ın Benî Kurayza ve Benî Nadîr gazvelerinde isabetli görüşleri sebebiyle "zü'r-re'y" diye anılan sahabi. Geniş bilgi için bk. M.Yaşar Kandemir, "Hubâb b. Munzir", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1998, C.18, s. 264.

[263] Medine'de Hz. Ebû Bekir'in halife seçildiği yer. Geniş bilgi için bk.Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Sakîfetü Benî Sâide", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2009, C.36, s. 11-12.

٣٥- إِيَّاكُمْ وَ خَضْرَاءَ الدِّمَنِ .
1

1 .الدِمَن: Dimne’niñ cemʿi. Ḫāzlardan ve insanlardan bāḳī ḳalmış āsār u nişāne. Mezbele, süprüntülük.

Tercüme

35. Emṣāl mecrasında vārid olan bu ḥadīṣ, bütün fürū-māye, pes-pāye nesebden neş’et etmiş güzel ḳadınlardan tahzīrdir.

İçi çirkin dışı güzel olan şeyler ḥaḳḳında söylenen vecīz bir meseldir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Mükerremsiñ le’imü’l- nefs olan her merd u zenden geç

Ḳapılma ṣūret u şekle o ḫaḍrāü’d-dimenden geç

[18]

٣٦- إِنَّمَا أَخْشَى سَيْلَ تَلْعَتِي .
1

1 .التَلْعَه: Seylü’l-māʾ, su aḳıntısı, yüksek bayır gibi yerler, geniş dere aġzı.

Tercüme

36. Ben kendi telʿemiñ selinden ḳorḳarım.

Yaʿnī kendi aḳrābamıñ şerrinden ḳorḳarım demekdir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)

Ṣaḳın düşmanlığından aḳrabānıñ

Odur eñ mühliki zīrā belānıñ

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/fe ū lün)

Aġyāra değil yāra bile olma ṣaḳın yār

Yārim dediğiñ de saña soñra olur aġyār

٣٧- إِنَّ لَمْ تَغْلِبْ فَاخْلُبْ .
1

1 .الخِلابَه: Aldatmaḳ

Tercüme

37. Düşmanıña galebe edecek iḳtidārıñ yoḳsa mekr ve ḫudʿa eyle.

Zīrā ḥarbde mümakere mükābereden daha müʾeṣṣir bir tedbīrdir. Nitekīm: "**نَفَاذُ الرأي فِي الحرب، أنفذ من الطعن والضرب**" kelāmı da dūr-endīşāne ve hakīmānedir. Ḥarbde reʾy ve fikriñ nüfūzu ḳılıç

[19]

ve mızraḳ ḍarbeleriñden daha müʾeṣṣirdir.

(müf te i lün/ müf te i lün/fā i lün)

Düşmana gālip gelecek ḳudretiñ

Yoḳsa eğer ḥīle seniñ ḳuvvetiñ

٣٨- إِنَّ بَيْنَهُمْ عَيْبَةً مَكْفُوفَةً.

1

1.**العيبة**:Hegbe (Heybe)

Tercüme

38. Aralarında şımşıḳı bağlanmış heybe var.

Meveddet esbābı ṣaġlam olan ve çözülmek imkānı bulunmayan aḥvāl ḥaḳḳında ḳullanılır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)

O esbāb-ı meveddet muḥkem olsun
Yıḳılmaz ḥāne-i müstaḥkem olsun

٣٩- الأَكْلُ سَلَجَانٌ والقَضَاءُ لِيَّانٌ .

2 1

1.**السلجا** : Yutmaḳ

2.**الليان**: Borcu edā etmeyip gecikdirmek. Bir adamıñ ḥaḳḳını inkār etmek.

Tercüme

39. Yemek yutmaḳdan ödemek güçdür.

Bir kimse borcunu vermekden imtināʿ eylediği vaḳit şu meṣel īrād olunur.

[20]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)
Alıp da vermemek bence denāʾet

Edā-yı deyn edenler ehl-i dīn elbet

٤٠- أَكَلَ عَلَيْهِ الدَّهْرُ وَ شَرِبَ.

Tercüme

40. ʿÖmrü uzun olanlar ve yaşadığı müddetçe yiyip içenler ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Yediler, içdiler ammā bugün onlar mürde

Dedi eyyām bütün onları yutdum ben de

٤١- أَتَاكَ رَيَّانُ بِلَبَنِهِ.

Tercüme

41. Saña süt küpünden kendi ḳanmış da artığını getirmişdir.

Kerem ve seḫāsından değil, kendisine lüzūmu olmadığından artığını verenler ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

İḫtiyācıñ olmayan bir mālı verdiñse eğer

Kendiñi ehl-i keremden ʿaddedip faḫr eyleme

[21]

٤٢- إِنَّ أَخِي كَانَ مَلِكِي.

Tercüme

Ebū Ḥaneş et-Tağlibī, İmruü'l-Ḳays'ıñ [264] ʿamcası Şuraḥbīl'i kardeşiyle öldürmek istedi. Şuraḥbīl, bir meliki raʿiyetiyle öldürmek mi istiyorsuñ deyince Ebū Ḥaneş,

42. Benim ḳardeşim benim melikimdir, maʿnāsını ifāde eden bu meşeli īrād etmişdir.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/fe ū lün)

İsterse melikzāde ola ḳardeşiñ ey yār

Elden ṭutanıñdır saña sulṭān-ı vefākār

[264] Cahiliye Devri'nin tanınmış Arap şairi. Geniş bilgi için bk. Ahmet Savran, "İmruül Kays b. Hucr", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C.22, s. 237-238.

٤٣- إِنَّ الْحَبِيبَ إِلَى الإِخْوَانِ ذُو المَالِ.

Tercüme

43. İḫvān arasında ḥaḳikī dost māl ve mülkü olandır.

Mālını ḳorumaḳ ve isrāfdan ṣaḳınmaḳ yerinde īrād edilir.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/fe ū lün)

İḫvān dediğiñ bir sürü ḫuvvāne güvenme

Herkes saña iḫvāndır eğer varsa nüḳūduñ

٤٤- إِذَا نَزَا بِكَ الشَّرُّ فَاقْعُدْ بِه.

1

1.النَذَوانْ: Ṣıçramaḳ, atlama

[22]

Tercüme

44. Şer üzerine ṣıçrarsa oturt.

Ḥilmi emr ve şerre müsāraʿtı nehy eden bir meṣeldir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Emr-i mekrūha muḳābil saña ṣabr etme düşer

Şerre ḳarşı yine şer yapmana derler iki şer

٤٥- إِيَّاكَ وَمَا يُعْتَذَرُ مِنْهُ.

Tercüme

45. Beyān-ı iʿtizārı icāb eden şeylerden ṣaḳın.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Hep yalanla mümtezicdir maʿzeret

Bilmiş ol ki her yalan bir mefsedet

٤٦- إِذَا زَلَّ العَالِمُ زَلَّ بِزَلَّتِهِ عَالَمُ.

Tercüme

46. ʿĀlim ayaġı ḳayar düşerse ʿālem de düşer.

إن الفقيهَ إذا غَوَى وأطاعَهُ

قومٌ غَوَوْا معه فَضَاع وَضَيَّعَا

مِثلَ السَفِينَةِ إنْ هَوَتْ فِي لُجَّةٍ
تَغْرَقْ ويَغْرَقُ كُلُّ مافِيهامَعَا

[23]

Tercümesi

Bir gemi batınca içindekiler de batdığı gibi bir ʿālim ve faḳīh de ḍalālete düşerse oña tabiʿve mutīʿ olanlar da birlikde helāḳ olur gider. [265]

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)
Maʿrūż-ı ḍalāletse eğer ʿālim olan zāt
ʿĀlem de ḍalāletde ḳalır bilmeli heyhāt!

٤٧- أَنْتَ تَئِقٌ، وَأَنا مَئِقٌ، فكيف نَتَّفِقُ.
1 2

1.التئِق: Çabuḳ öfkelenen. 2.المَئِق :Çabuḳ aġlayan.

Tercüme

47. Sen seriʿü'l- ġażab, ben de żaʿifü'l-ḳalbim naşıl uyuşuruz?

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Öfken beni aġlatan bütün gün
Āteşle su imtizāc eder mi?

٤٨- إِنْ لَمْ يَكُنْ شَحْمٌ فَنَفَش.
1

1. فَنَفَشٌ: Ṣūf, yün.

Tercüme

48. Et yoḳsa yün yeter.

Az bir şeyle iktifā edilecek yerde ḳullanılır.

[265] Yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu dörtlüğün geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Nasr Muhammed b. Seyfeddin Aydemir b. Abdullah Müsta'semi, *ed-Dürrü'l-Ferîd ve Beytü'l-Kasîd,* Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2015, s. 436. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî*, a.g.e.,* C.1, s. 78.

[24]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)

Tükenmez bir ḫazīnedir ḳanāʿat

Ḳanāʿat yoḳsa yoḳdur sende servet

٤٩- أَنْتَ مَرَّةً عَيْشٌ، وَ مَرَّةً جَيْشٌ.

Tercüme

49. Bugün nāfiʿ yarın mużır oluyorsuñ.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)

Bugün āb-ı ḥayātımsıñ velākin

Yarın da derʿ aḳab bir āteşimsiñ

٥٠- أَبِي يَغْزو، وأُمِّي تُحَدِّثُ.

Tercüme

50. Babam ġazā ve annem naḳl u inbāʾ ediyor.

Bir adam ġazādan döner. Ḳomşuları maʿlūmāt almaḳ üzere kendisine gelirler. Ġazīniñ ḳarısı filān öldü, filān yaralandı, filān ḳaldı, diye ġazā mācerāsını naḳle başlar. Oġlu bu ḥāle şaşar ve yuḳarıki meṣeli söyler.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Mācerādan ḫaberiñ yoḳsa sükūt et bārī

Görmeden añlatılan şeyʾe inānmaz kimse

[25]

٥١- الأمْر يَعْرِضُ دُونَهُ الأُمْرُ.

Tercüme

51. Her iş yanında bir maniʿā vardır. Yaḫūd her iş bir ʿarıżaya uġrar.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Ẓulmet duramaz żiyā gelince

Göz görmez olur ḳażā gelince

İşler geri ḳaldı der, şaşarsıñ

Ḳalmaz o cefā, sefā gelince

٥٢- الهَوَى يَقْطَع العَقَبَةَ.

Tercüme

52. ʿAşḳ, ṣarp yoḳuşu ḳaṭʿ eder.

Yaʿnī ʿāşıḳ olan mütāʿibe ḳatlanır ve emeline ḳavuşur.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Ādemi maṭlūbuna īṣāl eden ḥubb u hevā

İḳtiḥām et müşkülātı ḳalma ʿāciz, bī-nevā

٥٣- إِنْ لَمْ يَكُنْ وِفَاقٌ فَفِراقٌ.

Tercüme

53. Yaḳın olmaḳda hiss-i muvāfaḳat yoḳsa ayrılıḳ gerekdir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Ḳarīb olmaḳ değil maṭlūb olan ister gönül bir yār

Eğer āmīziş olmazsa muḥaḳḳaḳ ayrılıḳdır kār

[26]

٥٤- إِنَّكَ لا تَجْنِي مِنَ الشَّوْكِ العِنَبَ.

Tercüme

54. Dikenden üzüm ṭoplayamazsıñ.

Yaʿnī menşeʾi ve menbiti kötü olandan meḥāsin efʾāl beklenmez.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Menbiti nā-pāk olandan bekleme ḥüsn-i ḫıṣāl

Ḫārdan engürü ümmīd eylemek maḥż-ı ḫayāl

٥٥- إِنَّما يُضَنُّ بالضَّنِينِ.

Tercüme

55.Ḫasīse ḫissetle muḳābele edilir.

Yaʿnī seniñ habl-ı uḫūvvet ve meveddetine ṣarılmayana sen de ṣarılma.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/fe i lün)

Saña dört elle ṣarılsa birisi

Sen de dört elle ṣarıl dāmenine

٥٦- . أَنَا دُونَ هَذَا، وَ فَوْقَ ما فِي نَفْسِكَ

Tercüme

Bir münāfıḳ İmām ʿAlī (raḍıyāllāhu anh) efendimizi medḥ ve şenā ederken,

56. "Ben seniñ iẓhār etdiğiñ şu sitāyişleriñ madūnunda ve iẓmār eylediğiñ şeyleriñ de māfevḳindeyim." maʿnāsını ifade eden bu meṣel ile muḳābele buyurmaḳdadır.

(me fā i lün/ me fā i lün/ me fā i lün/ me fā i lün)

Münāfıḳıñ sitāyişiyle olma müfteḫir ṣaḳın

İçinde gizli āteş-i fesād, uzāḳ duran emīn

[27]

٥٧- إِذَا حَزَّ أخُوكَ فَكُلْ.

1

1. **الحز**: Ḥā'nıñ fetḥi ve zā'nıñ teşdīdiyle kesmek.

Tercüme

57. Ḳardeşiñ keserse ye.

Ḳardeşe, ṣādıḳ arḳadaşa güvenmeye teşvīḳdir.

(fe i lā tün /me fā i lün/ fe i lün)

Saña ḳardeş o yār-ı ṣādıḳdır

Ne verirse ye, ʿāfiyet olsun

٥٨- إِياكَ وَأنْ يَضْرِبَ لِسَانُكَ عُنُقَكَ.

Tercüme

58. Diliñiñ boynuñu vurmasından saḳın.

Yaʿnī helākiñi müʾeddā olacaḳ sözü aġzıña alma.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/fe i lün)

Seyf-i ser-tīze mümeṣṣil dildir

Sebeb-i maḥv olacaḳ ḳātildir

٥٩- أَخُوُ الظَّلْمَاءَ أَعْشى باللَّيْلِ.

1

1. **العشا** : Bāṣırası żaʿīf olmaḳla gecesi gündüzü dumanlı ḳaranlıḳ olmaḳ.

Tercüme

59.Ḳaranlıḳda ḳalan, bāṣırası żaʿīf olanıñ gece görüşüne beñzer.

Delilinde yanılan ve düşdüğü yerden çıḳamayan kimseleriñ ḥālini taṣvīr eder.

[28]

Yāḫūd gündüz görüp gece görememek. Sıfatı " aʿşā ", müʾenneṯi " ʿaşvā " dır.

Cāhiliyyetde ve İslāmiyetde bu vāṣıf ile mevṣūf ve müleḳḳab yedi şāʿir bulunduğu ḳamūsda ve lisānü'l-ʿArab'da mezkūrdur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/fe i lün)

Ḥüccetiñ işte ḫaṭādır ḥayfā

Göremezsiñ çıḳacak yer aṣlā

٦٠- إِنْ كُنْتَ عَطْشَانَ فَقَدْ أَنَى لَكَ.

1

1.**الَانى** : Bir nesneniñ vaḳti gelip çatmaḳ.

Tercüme

60.Eğer ṣuṣamış iseñ ṣuzuzluġu giderme zamanı çatdı.

Öç almaḳ isteyenler haḳḳında ḍarb olunur. İntiḳām zamanı geldi. Tam sırasıdır demekdir.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

İntiḳām almaḳsa ḳaṣdın vaḳti var

Fevt-i fırṣatdan nedāmetler doġar.

٦١- إِنَّكَ لَتُكْثِرُ الْحَزَّ وَ تُخْطِئُ الْمَفصِلَ.

Tercüme

61. Kesmeni çoġaltıyor ve yanılıp en oynaḳ yerine varıyorsuñ.

Çoḳ çalışanlar faḳaṭ emeline nāʾil olamayanlar ḥaḳḳında ḍarb olunur.

[29]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ me fā ī lün/ me fā ī lün)

Çalışmaḳdır vaẓīfeñ saʿy u himmetde ḳuṣūr etme

Ümīdiñ ḥāṣıl olmazsa zaman senden utansın hep

٦٢- . إِنْ تَعِشْ تَرَى ما لَمْ تَرَه

Tercüme

62. Çoḳ yaşarsañ görmediğiñ şeyler görürsüñ.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Görür ʿacāʾib-i eyyāmı çoḳ yaşarsa kişi

ʿAcībeler doġuran bir meşīmedir geceler

٦٣- إِنَّمَا تَغُرُّ مَنْ تَرَى، وَ يَغُرُّكَ مَنْ لا تَرَى.

Tercüme

63. Gördüğünü aldatırsañ görmediğiñ de seni aldatır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Gördüğüñ kimseyi aldatdıñ ise

Seni de görmediğiñ aldatacaḳ

٦٤- أَوَّلُ الشَّجَرَةِ النَّوَاةُ.

Tercüme

64. Aġacıñ evveli çekirdekdir.

Küçük şeyden büyük şeyler çıḳacaġını bildirir meṣeldir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Dal budaḳ meyve bütün çıḳdı çekirdekden hep

Ne ki var gizli ḳapaḳlı yine sensiñ sen hep

[30]

٦٥- إِذَا نُصِرَ الرَّأْيُ بَطَلَ الْهَوَى.

Tercüme

65. Reʾy-i nuṣretle mübeşşer ve ḥaḳla beraber ise hevā bātıl olur.

ʿAḳl-ı selīme ittibāʿ edilecek yerde ḳullanılır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)

Hevā bātıl olur ḥaḳsa eğer reʿy

Bulunmaz ʿaḳl ile hem-naḳd olan şeʾy

٦٦- إِنَّكَ لا تَسْعَى بِرِجْلِ مَنْ أبَى.

Tercüme

66. Senden ibā edeniñ ayaġına gitme.

Saña yardım etmekden çekinen kimseniñ dostluġuna ḳıymet verme.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Nā-kesiñ pāyine aṣlā gitme

Bulsa gözden çekecek bir sürme

٦٧- . إِنْ كُنْتَ ذُقْتَهُ فَقَدْ أكَلْتُهُ

Tercüme

67. Eğer sen onu ṭatdıñ ise ben de onu yedim.

Zamanıñ germ ü serdini, telḫ ü şīrīnini görmüş ṭatmış tecrübe-dīdeler ḥaḳḳında ḍarb olunur.

[31]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Yediġim şeʾyi henüz sen ṭatdıñ

Aldıġım dersleri hep sen ṣatdıñ

٦٨- إِيَّاكَ والبَغْيَ فَإِنَّهُ عِقَالُ النَّصْرِ.

Tercüme

68. Ẓulm ve tecāvüzden ṣaḳın. Zirā ẓulm ve sitem, işleri kördüğüm eden baġdır. Kimse yardımıña gelmez ve herkes çözemez.

(mef ū lü/ fā i lā tü/ me fā i lü/ fā i lün)

Düşvār ʿuḳdedir saña ẓulm u sitem bütün

ʿĀciz ḳalınca kimse saña yardım eylemez

٦٩- إِنْ لَمْ تَعَضَّ عَلَى القَذَى لَمْ تَرْضَ أبَداً.

Tercüme

69. Göze ḳaçacaḳ ufaḳ çöp parçalarına ḳatlanamazsañ aṣlā memnūn olamazsıñ.

Yaʿnī ḳonuşacaġıñ kimseleriñ ufaḳ tefek cefālarına ṣabır ve taḥammül edemezseñ ḳonuşacaḳ kimse bulamadığıñ gibi ḥayātıñ da daʾimā keşmekeş içinde geçer.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Yār beni ʿayb u ḳuṣūruyla ḳabūl eylemeli
Yoḳsa ʿalem de tamāmıyla mühezzeb olamaz

[32]

٧٠- إِذَا كُنْتَ فِي قَوْمٍ فَاحْلُبْ فِي إِنَائِهِمْ.

Tercüme

70. Bir ḳavmiñ hemnişini olursañ sen de onlar gibi diz çöküp otur ve süt ṣaġdıḳları ḳaba süt ṣaġ. Yaʿnī birlikte bulunacaġıñ kimselerle uyuşmaya baḳ, geçimsizliği bıraḳ.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Ne kütük ol, ne ince bir dal ol
Dik baş olma biraz da uyşal ol

٧١- إِذَا ظَلَمْتَ مَنْ دُونَكَ فَلا تَأْمَنْ عَذَابَ مَنْ فَوْقَك.

Tercüme

71. Mādūnuña ẓulm ederseñ māfevḳiñiñ ʿazābından emīn ol.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Kim ki mādūnuna ẓulm ederse
Oña da ẓulm edecek māfevḳi

٧٢- إِنَّهُ لَيُفْرِغُ مِنْ إِناءٍ ضَخْمٍ فِي إِناءِ فَعْمٍ .[1]

1. **الفَعْم**: Mümtelī, dolu.

Tercüme

72. İri ve büyük ḳabdan dolu ḳaba boşaltıyor.

İḥtiyācı olmadığı ḥālde kendisine iḥsān eden kimseler ḥaḳḳında īrād olunur.

[33]

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

İḥtiyācıñ yoḳsa da iḥsān edenler dem-be-dem

Cānıña cān ḳatmadan bir ḥaẕ duyan ehl-i kerem

٧٣- إِذَا تَكَلَّمْتَ بِلَيْلٍ فَاخْفِضْ، وإِذَا تَكَلَّمْتَ نَهَاراً فَانْفُضْ.

1 2

1. **الخْفِضْ**: Āvāzı pest etmek, yavaş söylemek.
2. **النْفُضْ**: Her ṭarafa naẕār ṣalmaḳ.

Tercüme

73. Gece laḳırdı ederseñ yavaş söyle. Belki dinleyen bulunur. Gündüz ḳonuşursañ etrafıñı ḳolla. Belki ḳulaḳ veren bir yabancı vardır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḳonuşursañ gece pest āvāz ol

Göz ḳulaḳ ol ḳonuşursañ gündüz

٧٤- إِذا قامَ جُنَاةُ الشَّرِّ فَاقْعُدْ.

Tercüme

74. Şer ve fesād çıḳarmaḳ isteyenler ayaḳlanırsa sen otur.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Īḳāʿ-ı fesād eden olursa

Sen keyfiñe baḳ otur uzakda

[34]

٧٥- إِياكَ وَعَقِيلَةَ الْمِلْحِ.

Tercüme

75. Ṭuzlu şu incisinden şaḳın.

Menşeʾi kötü, sütü bozuḳ, güzel ḳadınlardan taḥẕīrdir.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Aṣlı belirsiz güzeliñ ḫayrı yoḳ

Ṭuzlu suyuñ incileri gerçi çoḳ

٧٦- إِذَا صَاحَتِ الدَّجاجَةُ صِياحَ الدِّيكِ فَلْتُذْبَحْ .

Tercüme

76. Ṭavuḳ ḫoroz gibi ötmeye başlarsa kesilsin.

Ferezdāḳ, [266] şiʿr söylemek isteyen bir ḳadın ḥaḳḳında bu meṣeli īrād etmişdir.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ötmek ister ḫoroz gibi şu ṭavuḳ

Bıçaḳ ister hemen onuñ ḳafası

٧٧- أُمُّ الجَبانِ لا تَفْرَحُ وَلا تَحْزَنُ.

Tercüme

77. Korḳaḳ gürūhu ne feraḥ görür ne elem.

(mef ū lü/ fā ī la tü/ me fā ī lü/ fā i lün)

Korḳaḳ ne şād olur ne de ḥüzn u elem çeker.

Ondan ne ḫayr bekle ne de bir fesād u şer

[35]

٧٨- إِيّاكُمْ وَ حَمِيَّةَ الأَوْقابِ

1

1.**اوقاب** : "Vaḳb" ıñ cemʿi. Aḥmaḳlar.

Tercüme

78. Aḥmaḳlarıñ ḥamiyyet, ġażab ve ġayretinden ṣaḳınıñız.

[266] Emeviler Dönemi'nde yaşayan Cerir ve Ahtal ile birlikte üç büyük hiciv şairinden biri. Geniş bilgi için bk. Ali Şakir Ergin, "Ferezdak", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C.12, ss. 373-375.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ḥamiyyet-i ḥumaḳādan ḥazer gerek zirā

Ṣıġar mı yapdıġı şey ʿaḳl u manṭıġa ʿacabā

٧٩- إذا شَبِعَتِ الدَّقِيقَةُ لَحِسَت الجَلِيلَة.

3 2 1

1.**الدقيقة**: Ḳoyun, keçi. 2.**الحست** : Yalamaḳ. 3.**الجليلة**: Deve.

Tercüme

79. Ḳoyun doyunca deve yalar.

Zengine ḫürmet eden faḳīrler ḥaḳḳında īrād olunur. Zenginiñ mālı, züğürdüñ çeñesini yorar meṣelini ḫatırlatır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Hele doysun da ḳoyun, soñra yalansın develer

İḫtiyārlar, dişi olmazsa ne yapsın geveler

٨٠- إذا أَخْصَبَ الزَّمانُ جاءَ الغَاوِي وَالهاوِي.

2 1

1.**غاوي**: Çekirge. **هاوي** 2.: Çekirge, ḳurt.

Tercüme

[36]

80. Zaman bolluḳ, ucuzluġa ḳavuşursa çekirgeler çoġalır.

İnsānlarıñ meyli, māl ve ṣervet cānibinedir, maḳamında īrād olunur. Zaten māl meylden müştāk olduġundan göñül hep oraya aḳar.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Çekirge bolluġu bekler, sinek de ṭatlıyı hep

Zamanda gāʾilesiz kimse var denirse yalan

٨١- إِذا جاءَتِ السَّنَةُ[1] جاءَ مَعَهَا أَعْوَانُهَا.

1.**السنة**: Ḳıtlıḳ, ḳuraḳlıḳ.

Tercüme

81. Ḳıtlıḳ gelince yardımcıları birlikde gelir.

(müf ū lü/ fā i lā tün/ müf ū lü/ fā i lā tün)
Ḳaht u ġilā olunca aʿvānı da gelir hem
Aʿvānı da gelir hem ḳaht u ġilā olunca

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Belāya baḳ ki belā velī eder belāları hep
Göz aġrısıyla berāber yaman belā körlük

٨٢- إِنّمَا يُهْدَمُ الحَوْضُ مِنْ عُقْرِهِ[1].

1.**عُقْر**: Ḥavẓıñ gerisine denir ki deve ṣıvāta vardıḳda orada durur.

[37]

Tercüme

82. Ḥavẓ gerisinden yıḳılır.

Yaʿnī gelecek ḥādiṣe yine o ḥādiṣe yüzünden gelir. Miʿde imtilāsından ḫastalıḳ geldiği gibi.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Gökyüzünden yaġar bütün yaġmur
Ḫastalıḳ miʿdeden gelir ey obur!

٨٣- إِنَّ كَثِيرَ النّصِيحَةِ يَهجُمُ عَلَى كَثِيرِ الظِّنَّةِ[1] .

1.**الظِنَّة**: Töhmet.

Tercüme

83. Lüzūmundan fazla naṣīḥat insānı ẓann ve töhmet altında bıraḳır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Gerçi emr etdi naṣīḥatla bize dīn-i mübīn

Saña töhmet getirir fazla naṣīḥat lākin

٨٤- إِنَّ غَداً لنَاظِرِهِ قَرِيبُ.

Tercüme

84. Bekleyene yarın yaḳındır.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Müstaḳbele [hīç] uzaḳ değildir

Beklerse seni uşaḳ değildir

ʿİrfānla bezen de bāri gülsün

Cennet saña hiç yaşaḳ değildir

[38]

٨٥- إِنْ حالَتِ القَوْسُ فَسَهْمِي صائِبٌ.

Tercüme

85. Yay istikāmetinden çıḳdıysa oḳum çıḳmaz.

Niʿmet ve iḥsānı zāʾil olup da mürüvveti zāʾil olmayan felekzedeler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

El avuçda ḳalmamış bir şey ki versin ḥayfler!

Arzū-yı lutf u iḥsān dilde bāḳī dem-be-dem

٨٦- إِنِّ أَخاكَ مَنْ وآسَاكَ.

Tercüme

86. Seniñ ḳardeşiñ saña müvāsāt edendir.

Yaʿnī seni kendi nefsine taḳdīm ve terciḥ edendir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ellerīn derdi gelince yāda

Gönlümüñ derdini verdim bāda

٨٧- إِنَّكَ لا تُهَرِّشُ كَلْباً

Tercüme

87. Sen kelbi ḳışḳırtıyorsuñ.

Ḥalīmiñ ġaẓabını ḥilm ile ḳarşılayan erbāb-ı ḥazm için īrād olunur.

[39]

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Sen ḥalīm ol ġaẓūb olunca ḥalīm

Sen ḥalīm olmasañ netīce elīm

٨٨- إِنْ كُنْتَ كَذُوباً فَكُنْ ذَكوراً.

Tercüme

88. Çoḳ yalancı iseñ yalanlarıñı ḫatırda ṭut.

Yalan söyleyip de soñra unutan ve ḫilāfını iddiʿa eden kimseler ḥaḳḳında īrād olunur.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Her yalanı herkesi ıẓrār eder

Soñra da inkārda ısrār eder

٨٩- إِذا اشْتَرَيْتَ فاذْكُرِ السُّوقَ.

Tercüme

89. Bir şey ṣatın alınca çarşı pazarı düşün.

Yaʿnī ṣatın alacağıñ şey ʿayb ve ḳuṣūrdan sālim olsun ki tekrar ṣatmaḳ için pazara gitmek zaḥmetinden ḳurtulmuş olasıñ.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Diḳḳat et aldığıñ eşyāda ʿaceb var mı ḳuṣūr

Değerinden aşaġı ṣatması soñra ne zor!

[40]

٩٠- إِياكَ وَالسَّآمَةَ فِي طَلَبِ الأمُورِ فَتَقْذِفُكَ الرِّجالُ خَلْفَ أعْقابِهَا.

Tercüme

90. Teşebbüş edeceğiñ işlerde uşanma, maymun iştāhlı olma soñra insānlar seni ökçeleriniñ arḳasına atar.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā i lü/ fā i lün)

ʿAzm u şebāt ādemi neyl-i merām eder

Aldırmayan mezāḥma dünyāyı rām eder

٩١- أَخِ الأَكْفَاءَ وداهِنِ الأَعْدَاءَ.

Tercüme

91. Emşāl u aḳranına ve aḥbāb u yārānına ḳardeş muʿāmelesi yap.

Düşmanlarına da müdāhene et. Hāfız'ıñ şu beytini īrād etmeden geçemeyeceğim:

(müs tef i lün/ fe ū lün/ müs tef i lün/ fe ū lün)

Āsāyiş-i du gītī tefsīr-i in du ḥarfest

Bā dustān talṭīf, bā düşmanān mudārā [267]

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Birāderāñe geçinmek gerek ḳarīniñle

Ne çāre düşmanıña ḳarşı müdāhin olmalıdır.

٩٢- إِذَا قَرِحَ الجَنانُ بَكَتِ العَيْنَانِ.

Tercüme

92. Göñül yaralanırsa göz aġlar.

[41]

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Şimdi mecrūḥü'l- fuʾādım, aġlarım.

Ḳalbimi ḥasret oduyla dağlarım

٩٣- إِذَا لَمْ تُسْمِعْ فَأَلْمِعْ.

[267] İki dünya selameti, şu iki sözcüğün tefsirindedir. Dostlarına güzel davranmak, düşmanlarına ise güler yüz gösterip dost geçinmek.

Tercüme

93. İşitdirmeye gücüñ yetmezse işārete gücüñ yeter.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā i lü/ fā i lün)

Baḳdıñ işitmiyor oña kāfī işāretiñ

Taḳdīr eder bu ḥikmeti elbet kiyāsetiñ

٩٤- إِنَّ مِنَ ابْتِغَاءِ الخَيْرِ اتِّقاءَ الشَّرّ.

Tercüme

94. Şerden ṣaḳınmaḳ ḫayır istemek demekdir.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Geçdim iḥsānıñdan ʿazīzim tek isāʾet eyleme

İnzivāgāh isterim iḫlāl-ı vaḥdet eyleme

٩٥- . إِنَّما الشَّيْءُ كَشَكْلِهِ

Tercüme

95. Şeyʾi beñzeri gibidir.

İki emir birbirine muvvafıḳ ve iki kimse yek diğeriyle müttefik olduḳları vaḳit īrād olunur.

[42]

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Her şekle mümeṣṣil u meşākil

Elbet bulunur, demem ki müşkül

٩٦- . أَكَلْتُمْ تَمْرِي وَ عَصَيْتُمْ أَمْرِي

Tercüme

96. Ḫurmāmı yediñiz şimdi baña ʿisyān ediyorsuñuz.

Bu meṣeli evvelā īrād eden ʿAbdullāh bin Ez-Zübeyr [268] ḥaẓretleridir.

[268] Emevilere karşı halifeliğini ilân eden ve abâdileden olan bir sahâbî. Geniş bilgi için bk. Hakkı Dursun Yıldız, " Abdullah b. Zübeyr b. Avvam", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1988, C.1, ss.145-146.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

ʿAḳıbet ʿişyān görür alçaḳlara iḥsān eden

ʿİzdiyād-ı niʿmete lāyıḳ olur şükrān eden

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Nākes olamaz maḥall-i ihsān

Ḫayr umma ṣaḳın yalan, yılandan

٩٧- إِنَّ الهَوَى شَرِيكُ العَمَي.

Tercüme

97. Sevgi, körlüğüñ ortaġıdır.

(müs tef i lün/ müs tef i lün / müs tef i lün)

ʿĀşıḳ olan cānānınıñ görmez ḳuṣūr u ʿaybını

Görmez ḳuṣūr u ʿaybını ʿāşıḳ olan cānānınıñ

[43]

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

ʿĀşıḳ-ı dīdār olandan ṣorma sen ʿayb u ḳuṣūr

ʿĀşıḳa nāz-ı cehennem cennetü'l firdevs olur.

٩٨- . إِنَّمَا يُحْمَلُ الْكَلُّ عَلَى أَهْلِ الْفَضْلِ

Tercüme

98. Aġır işler faẓilet erbābına yükletilir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Mehām-ı emri erbāb-ı faẓīlet yüklenir elbet

Cehāletle ḥamāḳat bir çerāgāh-ı behīmiyyet

٩٩- إذا أراد اللهُ هَلاَكَ النَّمْلَةِ أَنْبَتَ لَهاَ جَناَحَيْنِ.

Tercüme

99. Allāh, ḳarıncanıñ helākını isterse oña iki ḳanat verir.

(me fā i lün/ me fā i lün/ me fā i lün/ me fā i lün)

Ḳarıncanıñ helākıdır ḳanatları, uçuşları

Zamanı gelmeden terāḳḳiyāta meyl nā-becā

١٠٠- إِذَا شَاوَرْتَ العَاقِلَ صَارَ عَقْلُهُ لَكَ.

Tercüme

100. ʿAḳıllıya danışırsañ onuñ ʿaḳlı seniñ olur.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā i lü/ fā i lün)

ʿĀḳil gerek müşāvir-i kār-āşinā saña

Bezm-i müşāvire giden, uzaḳ ṭut o cāhili

[44]

١٠١- إِذَا تَعَوَّدَ السِّنَّوْرُ كَشْفَ الْقُدُورِ فَاعْلَمْ أَنَّهُ لا يَصْبِرُ عَنْهَا.

Tercüme

101. Kedi tencereleri açmaġa alışırsa bilmiş ol ki o huşūşda ṣabrı yoḳdur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Alışırsa kedi bī-şeyn açar tencereyi

Gözler elbette sinekler de açıḳ pencereyi

١٠٢- إِذَا تَخَاصَمَ اللِصَّانِ ظَهَرَ المسْرُوقِ.

Tercüme

102. İki ḫırsız birbirine ḫaşım olursa çalınan māl meydāna çıḳar.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

İki ḫırsız muḫāşım olsa eğer

Çalınan mālı sen bulunmuş bil

١٠٣- إِذَا وَجَدْتَ الْقَبْرَ مَجَّاناً فَادْخُل فِيه.

Tercüme

103. Bād-ı hevā ḳabir bulursañ eğer içine gir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Parasız adama maḳber bile yoḳ

Var ise gir içine tālibi çoḳ

[45]

١٠٤- إِذَا تَفَرَّقَتِ الغَنَمُ قَادَتْهَا العَنْزُ الْجَرْبَاءُ.

Tercüme

104. Sürü dağılınca uyuz keçi güder.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Dağılan bir sürüyü ekşeriyā

Uyuz oğlaḳ güdüyor vā-ḥayfā!

١٠٥- إِذَا اَرَدْتَ أَنْ تُطَاعَ، فَسَلْ مَا يُسْتَطَاعُ.

Tercüme

105. Muṭaʿ olmaḳ istiyorsañ gücün yeteceği şeyi iste.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)

Eliñden gelmeyen bir şeyʾi terk et

Muṭaʿ olmaḳ değil āsān cihānda

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Gücünüñ yetmediği ḫıdmeti der-ʿuhde eden

Herkesiñ ḍarbe-i taḥḳīrine uğrar elbet

١٠٦- إِنَّ البَيَانَ لَدَى الطَّبِيبِ.

Tercüme

106. Açıḳça söylemek doktor yanında olur.

[46]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Gizleyen derdine dermān bulamaz

Vermeyen cānını cānān bulamaz

١٠٧- إِذا اصْطَلَحَ الفَأْرَةُ والسِّنَّوْرُ خَرِبَ دُكَانُ البَقَّالِ.

Tercüme

107. Fāre ile kedi uyuşurlarsa baḳḳal dükkānı ḫarāb olur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Kedi, fāre uyuşurlarsa eğer dükkānı

Beñzetirler o ṣoyulmuş ṣoġana elbette

١٠٨- إِنْ يَكُنِ الشَّغْلُ مَجْهَدَةً فإِنَّ الفَرَاغَ مَفْسَدَةٌ.

Tercüme

108. Eğer iş cehd ve ġayrete sebep teşkīl etmezse işsizlik bir mefsedetdir

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)

Bir iş bul kendine saʿy et bütün gün

ʿAṭāletden doġar hep mefsedetler

١٠٩- إِن غَلَا اللَّحْمُ فَالصَّبْرُ رَخِيصٌ.

Tercüme

109. Et pahālı ise ṣabır ucuzdur.

[47]

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Et pahālı ṣabr ise ġāyet ucuz

Ṣabr ile ḥelvā oluyor hep ḳoruḳ

١١٠- . إِذَا صَدِىءَ الرَّأْيُ صَقَلَتْهُ المَشُورَةُ

Tercüme

110. Reʾy paṣlanırsa meşveret onu cilālar.

(fe i lā tün / me fā i lün/ fe i lün)

Paslanan reʾye bir cilā ister

O cilā meşveret, zihī cevher!

١١١- . إِذَا قَدُمَ الإِخاءُ، سَمُجَ الثَّنَاءُ

1

1.السماجه: Çirkin olmaḳ.

Tercüme

111. Dostluḳ eskirse, şenā çirkinleşir.

Yaʾnī her iki ṭaraf birbirinden bıḳar.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Dostluḳ ḳadīm olunca şenā nā-becā olur

İḫvān-ı bā-ṣafā bāña ehl-i vefā olur

١١٢- إِذَا ضافَكَ مَكْرُوهٌ فَاقْرِه صَبْراً

1 2

1.الضيف: Bir kimseye mihmān olmaḳ.

2.القرا: Rıḍā ve seḥāb vezninde bir adamı mihmān edip żiyafet vermek.

Tercüme

[48]

112. Ḫoşlanmadıġıñ bir ḥadişe saña misāfir olacaḳ olursa oña ṣabr eyle ẓiyāfet ver.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Menzil-i ḳalbiñe mihmān oluyorsa ālām

Oña sen māʾide-i ṣabr ile ikrām eyle

١١٣- إِذَا احْتَاجَ الزِّقُّ إِلَى الفَلَكِ فقد هَلَكَ.

1 2

1.الزِقّ: Ṭūlūm. 2.الفلك: Feleke'niñ cemʿi. Rüzġārıñ taḫrīk etdiği büyük ṣu.

Tercüme

113. Ṭūlūm ḳımıldamaḳ için rüzġāra muḥtāc olursa helāk olur.

Bir büyük bir küçüğe muḥtāc olduġu zaman īrād olunur.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Küçüğe ʿarz-ı iḥtiyāc edişi

Büyüğüñ maḥvıdır maʿāzāllāh

Harfü'l-Bā

١١٤- بَرْدُ غَدَاةٍ غَرَّ عَبْداً مِنْ ظَمإٍ.

Tercüme

114. Ṣabāḥıñ ṣoġūġu ṣusuz ḳalan köleyi aldatdı.

İşlerinde iḥtiyātı terk eden ve iʿtimādı caʾiz olmayan şeylerle kendini avutan ġāfiller ḥaḳḳında ḍarb olunur.

[49]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Seḥeriñ berdini ẓannetme ṣaḳıñ müjde-i āb

Ṭamaʿ etdiñ ṣuya lākin görünen ʿayn-ı serāb

١١٥- بَلَغَ السَّيْلُ الزُّبَى.

1

1.**الزُبَى**: Zubye'niñ cemʿi. Yüksek tepeye denir ki orasını sel ṣuyu başmaz. Yüksek yerlerde ḳazıldığı için arslan avlanacaḳ yerlere de derler.

Tercüme

115. Sel tepelere vardı.

Şiddet peydā eden ve ḥaddini aşan işler ḥaḳḳında īrād olunur. Türkçemizde āteş ṣaçağı ṣardı meṣeliyle yek-meʾāldir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Vardı tā zirve-i kuhsāra suyūl

Ber-hevā şimdi tedābīr-i ʿuḳūl

١١٦- بَلَغَ السِّكِّينُ العَظْمَ.

Tercüme

116. Bıçaḳ kemiğe dayandı.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Artıḳ kemiğe dayandı bıçaḳ

Batdıñ batacaḳ, ölüm muḥaḳḳaḳ

[50]

١١٧- . بَيْتِي يَبْخَلُ لا أَنَا

Tercüme

117. Baḫl eden ben değil, evim.

Birisi bir ḳadından bir şey ister. Ḳadınıñ evinde o şey bulunmayınca baḫl etdiñ diye baş ḳaḳıntısına uġrar. Zavallı ḳadın bu meṣeli īrād ederek ṣıfru'l-yed olduġunu añlatmaḳ ister

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)

Evimdir baḫl eden yoḳsa değil ben

Ne beklersiñ evim hep ṭam taḳırken?

١١٨- بَيْنَهُمْ دَاءُ الضَّرائِر

1

1. الضَّرائِر: Ḍarre'nin cem'i. Ortak. İki zevce arasındaki ḥāl.

Tercüme

118. Arañızda ortaḳlıḳ ḫastalıġı var.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

Bir evde dü zen olsa düzen olmaz o evde

Allāh'a ṣıġın düşme ṣaḳın zorlu şu derde

١١٩- بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضٍ.

Tercüme

119. Baʿżı şer baʿżısından ehvendir.

[51]

(fe i lā tün/ me fā i lün / fe i lün)

Baʿżı şer baʿżısından ehvendir

Ne fenālıḳ gelirse şerdendir

١٢٠- بِنْتُ الْجَبَلِ.

Tercüme

120. Dağ ḳızı.

Yaʿnī sesiñ ʿaksi ki aṣl u ḥaḳīḳati yoḳdur. Herkesle birlikde bulunan kimseler ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Nerde olsam çıḳıyor ḳarşıma el
Böyle insāna derim bint-i cebel

١٢١- بَرِئَتْ قَائِبَةٌ مِنْ قُوبٍ.
1 2

1.**القائبة**: Ḳābe'niñ muḫafifi, yumurṭa. **القوب** 2.: Kuşuñ yumurṭadan çıḳan yavrusu.

Tercüme
121. Yavru yumurṭadan çıḳdı ve bīzār oldu.
Hemdem ve refīḳinden ayrılan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Ḳabuġundan çıḳan yumurṭaya baḳ
Şimdi aṣlā beğenmiyor ḳabını

[52]

١٢٢- بِئْسَ الرِّدْفُ لا بَعْدَ نَعَمْ.

Tercüme
122. Evetden soñra ḫayır ne fenā peyrevdir!
El-Muṣeḳḳab nām şāʿiriñ şiʿri [269] bu bābda söylenen şiʿrleriñ eñ güzelidir:

حَسَنٌ قولُ نَعَمْ من بعد لا
وقَبِيحٌ قولُ لا بعد نَعَمْ

[269] El-Musekkab'a ait bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyât,* Darü'l-Mearif Kahire, 1972, s. 293. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* 141.

إنَّ لا بعد نَعَمْ فاحشَةٌ
فَبِلا فابدأ إذا خِفْتَ النَّدَم
وَإذا قلت نَعَمْ فاصْبِرْ لها
بنَجَاح الوَعْدِ إن الْخُلْفَذَمْ

Ḫayır dedikden soñra evet demek güzel, evet dedikden soñra ḫayır demek çirkindir. Zīrā söz verdikden soñra yapmamaḳ günāhdır. Nedāmetden ḳorḳuyorsañ söze "lā" sız başla. Yaʿnī olmaz deme. Evet deyince de vaʿdini yerine getirmeye çalış. Zīrā ḫilāf-ı vaʿd yaʿnī sözünde durmamaḳ mezmūm bir ḥūydur.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Söz verince hemān getir yerine
Ḫulf ederseñ cezā seniñ, yegāne

١٢٣- بَقْلُ شَهْرٍ، وَ شَوْكُ دَهْرٍ.

Tercüme

123. Bir aylıḳ yeşillik, mütemādiyen diken.

[53]

Ḫayrı az, şerri çoḳ olanlar ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Yemedense iki günlük yemeğiñ enfesini
Ḳuru ekmek yeme her gün daha yegdir elbet

١٢٤- بُغِيتُ لَكَ وَ وُجِدْتَ لي.

Tercüme

124. Sen beni istediñ, ben de seni buldum.

Birbirine muvvafıḳ iki refīḳ ḥaḳḳında īrād olunan bir meṣeldir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Sen benimsiñ, ben seniñ yoḳdur ḫilāf

Her ne derlerse bütün lāf u güzāf

١٢٥- بُعْدُ الدَّارِ كَبُعْدِ النَّسَبِ.

Tercüme

125. Ev uzaḳlıġı soy sop uzaḳlıġı gibidir.

Yaʿnī bir ḳarībiñ dār u diyār gibi ḫayrı da senden uzaḳsa aradaki neseb ḳarābeti neye yarar?

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

Gözden de göñülden de uzaḳsa o eḳārib

Uʿ cūbe-i eyyām dedi işte ʿacāʾib!

[54]

١٢٦- . بَعْضُ القَتْلِ إِحْياءٌ لِلْجَمِيع

Tercüme

126. Biriniñ ḳatli ʿumūmuñ iḥyāsı demekdir.

Bu bābda uṣul ve esas, "*ve lekūm fīl ḳışası ḥayātun*" [270] naẓm-ı celīlidir.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Maḥẓ-ı hikmet, ders-i ʿibret bil ḳışaṣ icrāsını

Bī-sebep yıḳmaz şerīʿat kimseniñ mebnāsını

١٢٧- البِضاعَةُ تُيَسِّرُ الحاجَةَ.

Tercüme

127. Ufaḳ tefek hediye teʿātisi, maḳṣadıñ ḥusūlünü ḳolaylaşdırır.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ḥuṣūl-ı maḳṣūdu teshīl eyler hediye-i ḫalḳ

Göñül alanları elbet muṭayyib eyler Ḥaḳ

١٢٨- البَطْنُ شَرُّ وعاءٍ صِفْراً، وَ شَرُّ وعاءٍ مَلآنَ.

[270] " Kısasta sizin için hayat vardır." Bakara 2/179.

Tercüme

128. Ḳarın fenā bir ḳabdır. Boş ḳalsa da dolsa da fenālıḳ eder.

Şerīre iyilik esāreti, fenālıḳ ʿadāveti celb eder maḳāmında īrād olunur.

[55]

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Şerīre luṭf u ʿatā mūcib-i esāretdir.

Fenālıḳ etseñ eğer cālib-i ʿadāvetdir

١٢٩- أَبْغِضْ بَغِيضَكَ هَوْناً مَا.

Tercüme

129. Sevmediğiñ kimseye ḳarşı buġżunu o derece ileri götürme. Olabilir ki sevişirsiñiz.

Netīcede utanırsıñ demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Buġżu ifrāṭa ṣaḳın vardırma

Bu göñül ṣırçaya beñzer ḳırma

١٣٠- بَنَانُ كَفٍّ لَيْسَ فِيهَا سَاعِدٌ.

Tercüme

130. Parmaḳları var, bileği yoḳ.

Himmeti olup da nefsiniñ ārzūsunu yerine getiremeyen ʿācizler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Nice erbāb-ı himem, ehl-i kerem vardır ki

ʿAczi mānīʿ oluyor himmetini iẓhāra

[56]

١٣١- بَشِّرْ مالَ الشَّحِيحِ بِحَادِثٍ أَوْ وَارِثٍ.

Tercüme

131. Baḫīliñ mālını bir ḥadiṣe veyā bir vārişle müjdele.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)

Baḫīliñ hāli ʿaynen bekçilikdir

ʿİyāl u ehline ḫıdmetçilikdir

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Bā-düşmanān tīre-dilān terk-i sīm u zer[271]

Bihter zi-bār-ı minnet-i aḥbāb der-cihān

١٣٢- بِقَدْرِ السُّرُورِ يَكُونُ التَّنْغِيصُ .

1

1.**التنْغيص**: Bir adamıñ ʿıyş u zindegānını mükedder etmek.

Tercüme

132. Dirlik ve geçinmeniñ bozulması eğlenceniñ derecesine göredir.

(fe i lā tün / me fā i lün/ fe i lün)

Seni giryān eden o ḫande-i cām

Bezm-i meyden uzaḳ düşen ḫoş-ḳām

[57]

١٣٣- بَعْدَ البَلاَءِ يكونُ الثَّنَاءُ.

Tercüme

133. Aṣıl senā belādan soñra olur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Düşeniñ dostu mu var kendisini meṭḥ etsin

Bu ʿalemiñ yoḳ yeri, cāhil oluyor meṭḥe ḳarīn!

١٣٤- بَعْدَ كُلَّ خُسْرٍ كَيْسٌ.

Tercüme

134. Żarardan soñra ʿaḳıl başa gelir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)

Veren ḫüsrāndır ʿaḳla doġru bir yol

Żarar kār ortaġı derler emīn ol

[271] Dünyada düşmanların yanında altın ve gümüşü terk edip, tok gönüllü olma, dostların minnet yükünden daha iyidir.

١٣٥- بِشْرُكَ تُحْفَةٌ لِإِخْوَانِك.

Tercüme

135. Göstereceğiñ güler yüz iḫvānıñ için bir tuḥfedir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Żiyāfet çekmeden ḫoşdur güler yüz, ṭatlı dil el ḥaḳ

Beşāşetle żiyāfet ictimāʿ etse doyum olmaz

Harfü't-Tā

[58]

١٣٦- تَرْكُ الذَّنْبِ أيْسَرُ مِنْ طَلَبِ التَّوْبَةِ

Tercüme

136. Günāhı terk, tevbe ṭalebinden daha ḳolaydır.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Tevbe etmekden ḳolay terk-i günāh

Maʿṣiyetle ʿömrünü ḳılma tebāh

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Terk-i günāh ez ṭaleb-i tevbe bihterest [272]

İncā hevā-yı maʿsiyet ancā suʾāl hest

١٣٧- تَرَكَنِي خِبْرَةُ النَّاسِ فَرْداً.

Tercüme

137. İnsānları tecrübe beni yalñız bıraḳdı.

Tamamıyla müeddeb ve mühezzeb bir kimse bulmaḳ için ʿömrünü tecrübeyle geçiren görüşecek bir fert bulamaz ve yalñız ḳalmaġa maḥkūm olur, demekdir.

[272] Günahları terk etmek, tevbe talebinden daha iyidir. Burda isyan hevesi, arzusu orda sorgu sual vardır.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

ʿAybıyla ḳabūl etmeli insānları yoḳsa

Yalñız başıña ḳalmış olursuñ bu cihānda

١٣٨- تَجُوعُ الحُرَّةُ وَلاَ تَأكُلُ بِثَدْيَيْهَا.

Tercüme

[59]

138. Āzāde ve kişizāde bir ḳadın aç ḳalır da yine memesiniñ sütüyle geçinmek istemez.

Yaʿnī açlıḳ belāsına maʿrūż ḳalsa da süt nenesi olmaḳdan ibāʾ eder.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Dürr-i neẕāfetdir elbette o pākīze ḳadın

Meme vermekle geçinmez ne ḳadar aç ḳalsa

١٣٩- تَعْجِيلُكَ العِقابِ سَفَهٌ.

Tercüme

139. Cezāda ʿacele göstermek ʿaḳlıñ ḫıffetini gösterir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

İḥtiyāt eyle cezā vermekde

Ḫıffet-i ʿaḳla sebebdir ʿacele

١٤٠- تُخْبِرُ عَنْ مَجْهُولِه مَرْآتُهُ.

1

1.**مَرْآة:** Bir nesneniñ baḳışına bāʿis olan.

Tercüme

140. Ṣūreti sīretinden ḫaber verir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Kişiniñ ṣūreti āyīnesidir sīretiniñ

Ehl-i ʿirfān göñül erbābını gözden añlar

[60]

١٤١- اتْرُكِ الشَّرَّ يَتْرُكْكَ.

Tercüme

141. Şerri bıraḳ o da seni bıraḳsın.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Şerri bıraḳ şer de seni terk ede

Hemdem olan ḫayr ile maḥmūd olur.

١٤٢- تُقَطِّعُ أَعْنَاقَ الرِّجَالِ المَطَامِع.

Tercüme

142. Ricāliñ boynunu vuran ḥırş ve tamaʿ dır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bilmiş ol ḥırs u ṭamaʿ dır bīdād

Boyun urmaḳda ṭamaʿ bir cellād

١٤٣- تَشْتَهِي وَ تَشْتَكي.

Tercüme

143. Almaḳ ḫoşuña gidiyor. Senden bir şey alınınca da şikāyet ediyorsuñ.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Almadan hoşlanıyorsuñ ammā

İstemezsiñ geri vermek soñra

[61]

١٤٤- أَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الحَسَنَةَ تَمْحُها.

Tercüme

144. Fenālıḳdan sonra iyilik et ki fenālığı gideresiñ.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḥaseneñ seyyiʾeñi maḥv eyler

Dem-be-dem ḫayr ola Ḥaḳ'dan dileğiñ

١٤٥- . تَنَاسَ مَسَاوِيَ الإِخْوَانِ يَدُمْ لَكَ وُدُّهُمْ

Tercüme

145. Dostlarıñıñ fenālıḳlarını unut ki dostluḳları daʾim olsun.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Hubb-ı iḫvānı eğer isterseñ

Seyyiʾātıyla ṣaḳın uġraşma

١٤٦- تَقَارَبُوا بالمَوَدَّةِ، وَلا تَتَّكِلُوا عَلَى القَرَابَة.

Tercüme

146. Dostluḳla aḳraba oluñuz. Nesebī ḳarābete güvenmeyiñiz.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)

Ṣafā vermez mürüvvetsiz ḳarābet

Ḳarābet gāh olur maḥż-ı reḳābet

[62]

١٤٧- تَعَاشَرُوا كالإِخْوَانِ، وَتَعَامَلُوا كَالأَجانِبِ.

Tercüme

147. Ḳardeş gibi geçiñiniz, yabancı gibi alışveriş ediñiz.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Muʿāşeret ediñiz aḳrabā gibi lākin

Alışverişde miṣāl-i ecānib olmalıdır

١٤٨- تَرْكُ ادِّعاءِ العِلْم يَنْفِي عَنْكَ الحسَدَ.

Tercüme

148. ʿİlm daʿvāsını bıraḳmaḳ senden ḥasedi giderir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)

Eğer daʿvā-yı ʿilmi terk ederseñ

Ḥased zāʾil olur elbette senden

١٤٩- اَسْمَعُ جَعْجَعَةً وَلاَ اَرَى طِحْنًا.

Tercüme

149. Değirmen sesini işitiyorum lākin öğüttüğü unu göremiyorum.

Tehdidini īḳāʿa muḳtedir olmayan ḳorḳaḳlar ve vaʿdini yerine getirmeyen baḫīller ḥaḳḳında īrād olunur.

[63]

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ḳulaġımda değirmeniñ sesi hep

Gördüğüm yoḳ faḳaṭ undan eṣer

Harfü'l-Cim

١٥٠- جَعَلَ كلاَمِي دَبْرَ أُذُنَيْهِ.

Tercüme

150. Sözlerime ḳulaḳ vermiyor diyecek yerde ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/fe i lün)

Ḳulaḳ aṣmaz sözüme serseme baḳ

Böyle insāna naṣīḥat ne uzaḳ!

١٥١- . جَوِّعْ كَلْبَكَ يَتْبَعْك

Tercüme

151. Köpeğiñi aç bıraḳ da arḳañdan ayrılmasın.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Aç ḳalan kelbiñ bıraḳmaz hīç seni

Döğmüş olsañ da yine ardıñdadır

١٥٢- جَدَّكَ لاَ كَدُّكَ.

Tercüme

152. Ṭāliʿiñiñ yardımını iste, saʿy ve zaḥmet isteme

[64]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ṭāliʿ i yāver olan çekmez emek

Ṭāliʿ iñ yoḳsa emekden el çek

١٥٣- جَعَلَ اللّهُ رِزْقَهُ فَوْتَ فَمِهِ.

Tercüme

153. Allāh onuñ rızḳını, gözü görüp de aġzınıñ erişemediği yerde ḳıldı.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Görüyor rızḳını nezdinde, faḳaṭ

El erişmez ki götürsün aġza

١٥٤- جَهْل يَعُولِني خَيْرٌ مِنْ عَقْلٍ أَعُولُهُ.

Tercüme

154. Baña yardım eden cehālet, yardım istediğimʿ aḳıldan ḫayırlıdır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

ʿ Aḳlımıñ yardımını istememden

Cehlimiñ yardımı elbette yeğ

Harfü'l-Ḥā

١٥٥- حِلْمِي أَصَمُّ وَ أُذْنِي غَيْرُ صَمَّاءِ.

Tercüme

155. Ḥilmim ṣaġır, ḳulaġım değil.

[65]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Beni ẓannetme ṣaġır kes sözüñü

Açarım yoḳsa seniñ kör gözüñü

١٥٦- . حَافِظْ عَلَى الصَّدِيقِ وَلَوْ فِي الحَرِيق

Tercüme

156. Yanġında bile olsa dostuñu gözet.

ʿAhde riʿāyeti teşvīḳ eden bir meṣeldir.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Velev ḥarīḳde olsa gözet ṣıddıḳıñı sen

ʿAhidde emr-i riʿāyet ḥaḳīḳaten aḥsen

١٥٧- حَظٌّ جَزِيلٌ بَيْنَ شِدْقَيْ ضَيْغَمٍ.

Tercüme

157. Bol ḳısmet ve ḥoş-baḫt arslanıñ aġzındadır.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Arslan aġzındadır o ḥaẕẕ-ı vafir

Pençeleşmek ḳaderle emr-i ḫaṭīr

[66]

١٥٨- الْحُرُّ حُرٌّ وَإِنْ مَسَّهُ الضُّرُّ.

Tercüme

158. Ḥür, bir żarara uġrasa bile ḥürdür.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)

Kerīmü'n-nefs olan ahrāra aṣlā

Żarar vermez gelen emr-i ḳażayā

١٥٩- أَحْبِبْ حَبِيبَكَ هَوْناً مَا.

Tercüme

159. Dostuñu iʿtidāl üzere sev.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bütün esrārıñı açmaḳ olamaz müstaḥsen

Belki yārim dediğiñ soñra olur bir düşmen

١٦٠- الحُرُّ يُعْطِي وَالعَبْدُ يَأْلَمُ قَلْبُهُ.

Tercüme

160. Kerīm olan ḫür verir, leʾīm olan köle de elem duyar.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Merd-i kerīme lāyıḳ olan bezl-i māldır

ʿAbd-i leʾīm baḫle delālet eder bütün

[67]

١٦١- الحَازِمِ مَنْ مَلَكَ جِدُّهُ هَزْلَه.

Tercüme

161. Ciddī hezline mālik olan ḥāzmdır.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Ḥazm olan müctenib-i hezl olur.

Hezl ile cidd birbiriniñ zıddıdır

١٦٢- الحَذَرُ أَشَدُّ مِنَ الوَقيعَةِ.

Tercüme

162. Ṣaḳınmaḳ, ṣavaşdan daha zordur.

Göze büyük görünüp de içine girince ẓannolunduġu ḳadar istiʿẓāma değeri olmayan şeyler haḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

İçine girmeden büyük görünür

İḥtirāz etdiğiñ o emr-i ʿaẓīm

١٦٣- أَحْرَزَ امْرأً أَجَلُهُ.

Tercüme

163. Ecel, insānıñ ecell-i penāhıdır.

İmām ʿAlī (keremallāhu vechehu) yorgun bir ḥālde düşmanıña mülāḳī olmaḳ istiyorsuñ, diyen bir kimseye bu meṣeli īrād buyurmuşlardır.

[68]

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Seniñ ecell-i penāhıñ ecel, emīn olasıñ

Seniñ o sevgili yāriñ Ḫudā, ḳarīn olasıñ

١٦٤- الحِرْصُ قَائِدُ الحِرْمَانِ.

Tercüme

164. Ḥırṣ, maḥrūmiyetiñ yedicisidir.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Ḥırṣ ve ṭamaʿ sāʿiḳ-i ḥırmān bütün

Ādemi aʿzāz eden iḥsān bütün

١٦٥- الحَكِيمُ يَقْدَعُ النَّفْسَ بِالكَفَافِ.

Tercüme

165. Ḥakīm az bir şeyle iktifā eder ve nefsiñ düşkün olduġu idḥārdan kendisini çeker.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ḥakīme lāyıḳ olan cemʿ u idḥār değil

Bilen ḳanāʿati maḥmūl-i kār u bār değil

١٦٦- حَظ فِي السحَابِ، وَعَقْلٌ فِي التُّرَابِ.

Tercüme

166. Ḳısmet bulluṭda, ʿaḳıl ṭopraḳda.

[69]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/fe ū lün)

ʿAḳıl ṭopraḳda, ḳısmet de bulluṭda

Ararken gökde şimdi yerde buldum

١٦٧- الحَبَّةُ تَدُورُ، وَإلى الرَّحَا تَرْجِعُ.

Tercüme

167. Dāne döner dolaşır yine değirmene gelir.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Dönen o dāneleriñ ricʿati değirmenedir

Ḳuluñ da mercʿi elbet Ḥudā-yı muṭlaḳdır.

١٦٨- الحَقُّ خَيْرُ ما يقال.

Tercüme

168. Sözleriñ ḫayırlısı ḥaḳḳa maḳrūn olandır.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Acı da olsa doġru söz elbet

Söylenen sözleriñ ḫayırlısıdır.

Harfü'l-Ḫā

١٦٩- خُذِ الأَمْر بِقَوابِلِهِ.

1

1.**قوابله**: Ḳāble'niñ cemʿi. Bir nesneniñ muḳaddemātı ve evā'ili.

[70]

Tercüme

169. İşi muḳaddemātıyla al.

Yaʿnī müstaḳbelde ḳarşılaşacağıñ bir işi başarabilmek için lāzım gelen tedbīr sebeplerini elden ḳaçırmamaġa çalış.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bütün evvelce düşün işleriñiñ medḫalini

Darlaşır maḫreci ṣoñra seni bīzār eyler

Dāʿimā ʿāḳıbet-endīş olasıñ her işde

Yoksa bī-sūd olur esbāb-ı tedābiriñ hep

١٧٠- خُذْ حَقَّكَ فِي عَفَافٍ، وَافِياً أَوْ غَيْرَ وَافٍ.

Tercüme

170. Vāfī olsun olmasın, ḥaḳḳıñı ʿiffet dā'iresinde iste ve al.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Ḥaḳḳıñı ʿiffetle al az çoḳ deme

Ḳāniʿ ol da ḳısmetim hīç yoḳ deme

١٧١- الْخَيْلُ أَعْلَمُ مَنْ فُرْسَانُهَا.

Tercüme

[71]

171. At binicisini ṭanır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Esb-i tāzī bilir o fārisini

ʿArif emre istemez taʿrif

١٧٢- الخَلَّةُ تَدْعُو إِلَى السَلَّةِ.

1 2

1.الخَلَّةُ: Fakr. 2.السَلَّة: Sirḳat.

Tercüme

172. Faḳr u faḳā, insānı ḫırsızlıġa sevḳ eder.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Emr-i maḥẓūra sevḳ eden kişiyi

Şüphesiz āteş-i żarūretdir.

١٧٣- خَيْرُ الْعِلْمِ مَا حَاضَرْتَ بِهِ.

Tercüme

173. ʿİlmiñ ḫayırlısı, ṣırası gelince ortaya atdıġıñ muḥāżarātıñdır.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Saña ʿilmiñ ḫayırlısı lā-şek

Ṣırasında muḥāżarātıñdır

[72]

١٧٤- خَيْرُ الْعَفْوِ مَا كانَ عَنِ الْقُدْرَةِ.

Tercüme

174. Ḳudret var iken ʿafvetmek ʿafvıñ ḫayırlısıdır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Elde ḳudret var iken ʿafvetmek

Doġrusu şān-ı ekābir ṣayılır

١٧٥- خَيْرُ الأُمُورِ أَحْمَدُهَا مَغَبَّةً.

Tercüme

175. İşleriñ ḫayırlısı soñu en maḥmūd ve memdūḥ olandır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bir işiñ ʿāḳıbeti medḥe eğer lāyıḳsa

Denilir öyle işe ḫayr-ı umūr [273]

١٧٦- خَيْرُ الغَنِى القُنُوعُ، وَشَرُّ الفَقْرِ الْخُضُوعُ.

Tercüme

176. Zenginliğiñ eñ iyisi ḳanāʿat ve fākīrliğiñ eñ fenāsı ilḥāḥ ile ṭalebde iḫtiyār olunan ẕilletdir.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Faḳrı tercīḥ ederim ẕilletle neyl-i maṭlaba

Ādeme mülk-i ḳanāʿat kenz-i bāḳīdir bütün

[73]

١٧٧- خِيَارُكُم خَيْرُكُم لأَهْلِهِ.

Tercüme

177. Siziñ ḫayırlıñız ehline eñ ziyāde ḫayrı doḳunandır.

Emṣāl mecrāsında vārid olan bir hadīṯ-i şerīfdir. [274]

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ehline eñ ziyāde ḫayrı olan

Arañızda ḫıyārıñız el ḫaḳḳ

١٧٨- الخَطَأُ زَادُ العَجُولِ.

Tercüme

178. Ḫatā, ʿacele edeniñ azığıdır.

---

[273] Bu dizede vezin aksamaktadır.

[274] "Hayırlınız, ailesine hayırlı olanlarınızdır." İbn Mâce, *Nikah,* 50.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Zād oldu ḫaṭā bütün ʿacūle

Muḫṭīyi bırak muṣībi belle

١٧٩- خَيْرُ سِلاَحِ الْمَرءِ مَا وَقَاهُ.

Tercüme

179. Kişiniñ eñ güzel silāḥı, kendisini vikāye edendir.

Yaʿnī evlādıñ ḫayırlısı ʿinde'l-ḫāce babasına yardım eden ḫayrü'l-ḫalefdir.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Eñ mühim bir silāḥıdır babanıñ

Gözeten, yardım eyleyen evlād

[74]

١٨٠- الْخُنْفَساءُ إِذَا مُسَّتْ نَتَّنَتْ.

Tercüme

180. Ḫunfesāye doḳunulursa fenā ḳoḳu verir.

İçinde ḫabāṯet gizli olanlardan menʿ ve taḥzīri bildiren bir meṯeldir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Uzaḳdan geç doḳunma ḫunfesāye

Ḫabāṯetdir yanaşmaḳ bī-ḥayāya

١٨١- أَخْطَبُ مِنْ سَحْبَانِ وَائِلٍ.

Tercüme

181. Sahbān el Vaīlī' den [275] daha muḳdedir ḫaṭīb.

Beyān ve feṣāḥatda ḍarb-ı meṯel olan Sahbān, ʿArab'ıñ eñ mümtāz bir ḫaṭībidir. Ḫuṭbesinde evvelā "emmā baʿd" diyen ve ḫaşr u neşre inanan ibtidā ʿaṣāsına dayanaraḳ söz söyleyen bu ẕātdır. Ḫuṭbe īrād ederken yüzünden terler aḳar, durmadan söylerdi. Mükerrer bir kelime söylemez ve ḫutbesini bitirmedikçe oturmazdı. Bir gün Muʿāviye'niñ ḥużuruna girer. Orada ḳabīle ḫaṭībleri de birer

[275] Vâil kabilesinin hatip ve şairi. Geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, Mustafa Öz, "Sahbân el-Vâilî", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2008, C.35, s. 511-512.

mevkiʿ iştiġāl etmişlerdi. Faḳaṭ Sahbān'ıñ feṣāḥati ḳarşısında kendi ʿacz u ḳusurlarını ve maḥcūb olacaḳlarını bildiklerinden yanından çıḳarlar. Derḥāl Sahbān:

لَقَدْ عَلِمَ الحيُّ اليَمانُونَ أنَّنِي
إِذا قُلْتُ أَمَّابَعْدُ أني خَطِيبُهَا

beytini [276] okur.

[75]

Bir kere "emmā baʿd" dersem Yemen kabīlesi, kendileriniñ ḫaṭībi olduġumu yaḳīnen bilmiş olurlar.

Muʿāviye, ḫuṭbe īrād etmesini emr eder. Sahbān da ʿaṣāsını ister. Muʿāviye ḥużurunda bulunanlar emirü'l-müʾminīniñ ḥużurunda ʿaṣāyı ne yapacaḳsıñ sözüyle Sahbān'ı taḳrīʿ etmek isterler. Sahbān da, Mūṣā Kelīmullah Rabb'iyle muḫāṭaba etdiği zamān, ʿaṣāsıyla ne yapdı? cevābını verir. ʿAṣāsına dayanaraḳ ikindi namāzına ḳadar ḫuṭbesine devam etdi. Ḫuṭbe eṣnāsında ne öksürür ne durur ne de medār-ı kelām olacaḳ bir ṭavır taḳınır. Ḫuṭbesini ikmāl edince Muʿāviye, haydi namāza der. Sahbān, işte namāz öñünde. Biz taḥmīd u temcīd ve vaʿd u vaʿīd ḫāllerini īrād ve inşād etmiyor muyuz? diye Muʿāviye'yi mebhūt eder. Muʿāviye de ʿArab'ıñ eñ muḳtedir ḫaṭībi sensiñ diye istiḥsan edince Sahbān, yalñız ʿArab'ıñ mı? İns u ciniñ de eñ büyük ḫaṭībi benim, faḫriyesiyle herkesi hayretler içinde bıraḳır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)
Faḫriye değil edibe lāyıḳ
Sahbān gibi ḫaṭībe lāyıḳ

١٨٢- . خَيْرُ النَّاسِ مَنْ فَرِحَ لِلنَّاسِ بِالخَيْرِ

Tercüme

182. İnsanlarıñ eñ ḫayırlısı, herkesiñ iyiliğiyle memnūn olandır.

[276] Sahbân el Vailî'ye ait bu beyitin geçtiği başlıca iki mesel kaynağı şunlardır: Hilâl el-Askerî, *a.g.e.,* C.1, s. 248. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 319.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Seniñ ḫayrıñla bir kimse eğer iẓhār-ı zevḳ etse

Emīn ol ḫayrü'n-nās oldu ol kimse [277]

[76]

١٨٣- الخِيَرَةُ فِي ما يَصْنَعُ الله.

Tercüme

183. Ḫayr ve iḫtiyār, şāniʿ-i ḥaḳīḳīniñ işlediği şeyleredir

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḥükm u taḳdīr-i İlāhīde bütün her bir ḫayr

Düşme teşvīşe, rıżā-dāde-i aḥkām olasıñ

١٨٤- خَاطَرَ مَنِ اسْتَغْنَى بِرَأْيِهِ.

Tercüme

184. Kendi reʾyiyle istiġnā ve iktifā eden tehlikeye girdi.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Kendi reʾyiñle ʿamel ederseñ

Nefsiñi tehlikeye atdıñ sen

١٨٥- أَخْرِجِ الطَّمَعَ مِنْ قَلْبِكَ، تَحُلَّ القَّيْد مِنْ رِجْلِك.

Tercüme

185. Ḳalbiñden ṭamaʿı çıḳar ki ayağıñdan bağı çözmüş olasıñ.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Çıḳarıp at o göñülden ṭamaʿı

Ayağıñdan bağı çözmüş olasıñ

Harfü'd-Dāl

[77]

١٨٦- دَمِّثْ لِنَفْسِكَ قَبْلَ النَّوْم مُضْطَجَعا.

1 2

[277] Bu dizede bir tef'ile eksikliğinden vezin aksamaktadır.

1.**دميث**: Telyin, Yumuşatmaḳ.

2.**مضطجع**: İḍṭicaʿ ’dan ism-i mekān yatacaḳ yer .

Tercüme

186. Uyumadan evvel yatacaġıñ yeri yumuşat.

Hulūlündan evvel, zamānıñ mesā’ibine ḳarşı müteyaḳḳıẓ bulunmaḳ lüzūmunu tavṣiye eder.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Hulūlünden muḳaddem ḥādiṯāta

Ḥażırlanmak gerek erbāb-ı ḥazma

١٨٧- دَعْ عَنْكَ بُنَيّاتِ الطَرِيق .

1

1.**بُنَيّاتِ الطَرِيق**: Musaffer bünyesiyle caddeden münşaʿib ḫurde yollar.

Tercüme

187. Ufaḳ tefek işleri bıraḳ. Muʿazamāt umūra baḳ.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Ḥallāl-ı umūr olan muḥaḳḳaḳ

Ḥayretde ḳodu cihānı el-ḥaḳ

[78]

١٨٨- دَعِ العَوْرَاءَ تَخْطَأْكَ.

Tercüme

188. Çirkin ḫūy ve sözleri bıraḳ o da seni bıraḳsın.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Emīn ol ki mükerrem nüsḫasıñ nezd-i İlāhīde

Geçenden geç demişler, sen de geç her nā-sezālıḳdan

١٨٩- دَمْعَةٌ مِنْ عَوْرَاءَ غَنِيمَةٌ بارِدَةٌ.

Tercüme

189. Şaşı gözlünüñ bir damla gözyaşı insānı sevindiren ganimetdir.

Baḥīlden gelen şey’-i ḳalīliñ ehemmiyetini bildirir.

(*me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)*

Değersiz olsa da luṭfu baḫīliñ bir ġanīmet bil

Ḫaṭādır gerçi el sürmek o keçkül-i gedā-çeşme

١٩٠- أَدْبَرَ غَرِيرُهُ وَأَقْبَلَ هَرِيرُهُ.

2 1

1.**غريره**: Güzel ḫūy. 2.**هرير**: Bir nesneden ḫoşlanmayıp kerīh görmek.

Tercüme

190. Güzel ḫuyu arḳa çevirdi, kötü ḫūyu öñe çıḳdı.

[79]

Yaşlandıḳça kötü ḫūyları çoğalan iḫtiyārlar haḳḳında ḍarb olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Gerçi pīr oldu faḳaṭ seyyi'e-i aḫlāḳı

Eskisinden daha genç olduġuna hayretler!

١٩١- دَعِ الْكَذِبَ حَيْثُ تَرَى أَنَّهُ يَنْفَعُكَ فَإِنَّهُ يَضُرُّكَ

وَعَلَيْكَ بِالصِّدْقِ حَيْثُ تَرَى أَنَّهُ يَضُرُّكَ فَإِنَّه يَنْفَعُكَ

Tercüme

191. Saña fā'idesi olduġunu gördüğüñ yerde bile yalanı bıraḳ Çünkü yine seni żarara şoḳar. Żarar vereceğini gördüğüñ yerde de doġruluḳdan ayrılma. Netīcede saña fā'idesi doḳunur. [278]

[278] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca mesel kaynakları şunlardır: Ebû Ubeyd, *a.g.e.,* s. 46. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 345.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Yalanıñ nefʿ ini görseñ bile terk et yalanı

Naḳşına aldanaraḳ ṭutma ṣaḳın yılanı

Żararı olsa da ṣıdḳıñ yine vardır nefʿ i

Müstaḳīm olmaya baḳ çünkü onuñ pāk alnı

١٩٢- الدَّهْرُ أَبْلَغُ فِي النَّكِيرِ.

Tercüme

192. Zamān insānı ṭanınmaz bir ḥāle getirmekde eñ belīġ bir müʾeddibdir.

[80]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ādemi biñ ḳılıġa ṣoḳmaḳdadır dehr-i ʿacīb

Ne belāġat ki süḳūtuyla eder hep teʾdīb

١٩٣- . دَوَاءَ الدَّهْرِ الصَّبرُ عَلَيْه

Tercüme

193. Zamānıñ devāsı, ḥādiṯātına ḳarşı ṣabırdır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

ʿİlel-i dehre eyā ehl-i dehā

Ṣabrı ḳıl kendiñe bir ḥiss-i devā

١٩٤- دَعِ المِرَاءَ وَإِنْ كُنْتَ مُحِقًّا.

Tercüme

194. Ḥaḳlı da olsañ mücādeleyi bıraḳ

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Muḥiḳ olsañ da terk eyle cidāli

Cedelkārī değil ʿaḳlıñ kemāli

١٩٥- دَعُوا قَذْفَ المُحْصَنَاتِ تَسْلَمْ لَكُمُ الأُمَّهَات.

[81]

Tercüme

195. Nāmūskār ḳadınlara bühtān etmeyiñiz ki siziñ de ümmehātıñız müfterileriñ dilinden sālim olsun.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Ehl-i ʿiffet ḳadına eyleme bühtān aṣlā
Ümmehātıñ da selāmet bula lāʾimlerden

١٩٦- الدَّرَاهِمُ بالدَّرَاهِمِ تُكْسَبُ.

Tercüme

196. Para, para ile ḳazanılır.

Para, parayı çeker meṯelimiziñ ʿaynısıdır.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Ḥusūl-ı ṯerveti teʾmīn eden nuḳūddur
Seniñ ḫazīne-i naḳdiñ niṣāb-ı cūduñdur

١٩٧- الدَّرَاهِمُ أَرْوَاحٌ تَسِيلُ.

Tercüme

197. Paralar seyelān eden rūḥlardır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Seyelān eyleyen ervāḥa mümāṯil paralar
Parasızlıḳ ise ebdānı kemirmiş yaralar

[82]

١٩٨- الدَّرَجَةُ أَوْثَقُ مِنَ السُّلَّم.

Tercüme

198. Baṣamaḳ merdivenden daha ṣaġlam.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Merdivenden daha ṣaġlam başamaḳ

İḥtiyāṭsız adım atma avanaḳ!

١٩٩- دَخَلَ فُضُولِيُّ النَّارَ، فَقَالَ: الحَطَبُ رَطْبٌ.

Tercüme

199. Boşboġaz āteşe girmiş de yine odun yaş, demiş.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Boşboġaz āteşe girmiş, yekser

Bu odun yaş diye feryād eyler

Harfü'z-Ẕā

٢٠٠- أَذَلُّ النَّاسِ مُعْتَذِرٌ إِلَى لَئِيمٍ.

Tercüme

200. İnsānlarıñ eñ zelīli bir le'ime beyān-ı iʿtizār edendir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Liʾām-ı nāsaʿ arż-ı iʿtizārıñ

Delīl-i zilletiñ, mahż-ı ḫasārıñ

[83]

٢٠١- ذُلُّ العَزْلِ يَضْحَكُ مِنْ تِيهِ الوِلاَيَةِ.

Tercüme

201. Cāh ve iḳbāl zamānıñdaki ġurūr ve mübāhātıña ʿazl ve idbār zilleti gülüyor.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Muḳbiliñ vażʿ-ı mübāhātıña hep

Yarınıñ zillet-i idbārı güler

٢٠٢-ذَنَبُ الكَلْبِ يُكْسِبُهُ الطعْمَ، وفَمُهُ يُكْسِبُهُ الضَّرْبَ.

Tercüme

202. Köpeğiñ ḳuyruġu ekmeği, aġzı da dayaġı ḳazandırır.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Ḳuyruġudur loḳma veren kelbe hep

Aġzı da iḫżār ediyor ḍarbeyi

٢٠٣- . ذَرْ مُشْكِلَ القَوْلِ و إِنْ كَانَ حَقًّا

Tercüme

203. Ḥaḳ bile olsa müşkül sözü bıraḳ.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Muʿḍilāt süḥanı ḥaḳ bile olsa terk et

Herkesiñ kārı değil hāll-i muʿammā-yı kelām

Harfü'r-Rā

[84]

٢٠٤- رَمَاهُ بِنَبْلِهِ الصَّائِبِ.

Tercüme

204. Hedefe varan oḳuyla atdı.

Ḫaşmıñ sözüne ceyyid kelāmıyla muḳābele eden kimseler ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Ceyyid kelām sehm-i muṣībiñ naẓīridir

Olmaz kelām-ı sāʾibe her bir süḫan muḳayyes

فَرَمَيْتُ القَوْمَ نَبْلاً صائِباً

لَيْسَ بالعَصْلِ ولا بالمُفْتَعلْ

(Lebîd) [279]

[279] Cahiliye Dönemi muallaka sahibi şairlerden yegâne müslüman, muhadram şair. Geniş bilgi için bk. Süleyman Tülücü, "Lebîb b. Rebîa", *DİA,* TDV Yayınları, Ankara, 2003, C.27, s.121-122,

Tercüme

Atdığım oḳun eğriliği olmadığı gibi eşi de yoḳ. Yaʿnī münāẓara etdiğim ḳavim ve ḳabīleye ḳarşı sözlerimdeki iṣābet, birer oḳ gibi müʾeṣṣir ve bī-naẓīrdir. [280]

٢٠٥- . رُمِي فُلانٌ بِحَجَرِهِ

Tercüme

205. Falan, kendi ṭaşıyla atılıp devrildi.

İnsān, ṣalābet ve ṣuʿūbetde eşiyle müsābaḳaya çıḳar. Burada ṭaş eşe miṣāl ḳılındı. Mermīye göre ṭaş da değişir. Küçüğe küçükle, büyüğe büyükle muḳabele edilir. Muʿāviye, ʿAmr bin ʿAṣ [281] ile Ebū Mūsā el- Eşʿarī'yi [282] ḥakem olaraḳ

[85]

gönderdiği vaḳit Aḫnef bin Ḳays [283] İmām ʿAlī (keremallāhu vechehu) efendimize:

" انك قد رميت بحجرالارض "

demiş ve ḥakem olaraḳ İbn ʿAbbas'ıñ taʿyīn ve teklīfini ortaya sürmüştü. Ḥażreti ʿAlī de Aḫnef'iñ bu tavṣiyesini münāsib ve muṣīb görerek iki ḥakemden birisiniñ İbn ʿAbbas ḥażretleri olmasını teklīf etdi.

" وكان امرالله قدراً مقدورا "

meṣeli mecrāsında bulunan Aḫnef'iñ bu sözü, yā ʿAlī! Sen, yeryüzünde emṣāli bulunmayan bir ṭaşa hedef olduñ. Yaʿnī karşıña çıḳan ṭaş tek başına bile

" حجرالارمن " denilecek derecede sert ve ḳatıdır, demek istemişdir.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Beyne'r-ricāl bir recul-ı bī-naẓīrdir

Muʿdil umūr içinde de emr-i ḫaṭīrdir

---

[280] Tercümesi verilen ve Lebîd' e ait olan bu beytin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Akîl Lebîd b. Rebî'a b. Melik, *Divanü Lebîd b. Rebî'a,* Darü'l- Erkam, Beyrut, 1997, s. 147. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 377.

[281] Ünlü sahâbî, Mısır fâtihi olarak bilinen devlet adamı. Geniş bilgi için bk. Ahmet Önkal, "Amr b. Âs", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C. 3, s. 79-81.

[282] Hakem Hadisesi'nde Hz. Ali'yi temsil eden fıkıh alimi sahâbî. Geniş bilgi için bk. M.Yaşar Kandemir, "Ebû Mûsâ el-Eşârî", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C. 3, s. 79-81.

[283] Cesareti, fetihleri ve zekâsı ile bilinen tâbiî. Geniş bilgi için bk. Ahmet Önkal, "Ahnef b. Kays", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C. 10, s. 190-192.

٢٠٦- رَدَدْتُ يدَيْهِ فِي فِيهِ.

Tercüme

206. İki elini ağzına ṭıḳadım.

Ġayẓından dişlerini ışıran kīne-cūlar ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Kīne-cū, diş bileyenler saña ḳarşı pek çoḳ
Ḳudretiñ varsa eğer ellerini ağzına şoḳ

[86]

٢٠٧- رَهبُوتٌ خَيْرٌ مِنْ رَحَمُوتٍ.

Tercüme

207. Ḳorkmaḳ, acımaḳdan yeğdir.

Yaʿnī nefse ḳarşı dāʾimā ḫavf ve ḫaşyetde bulunmaḳ, raḥm ve şefḳat ḥālinde olmaḳdan evlādır. Zīrā nefs-i emmāreniñ şer ve fesāda meyli ziyāde olduġundan acıyıp da ẓarar ve ḫateriñ teşdīdine bāʿiṣ olmaḳdansa ḫavf ve rehbet üzere bulunmaḳ ve o nefsiñ dizginini ele almaḳ muḳteżā-yı ḥikmet olduġunu tavṣiye eder.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Merḥamet nefse ḫaṭā, ḫaşyet ise maḥż-ı ṣavāb
Yılanıñ ez başını nerde görürseñ acıma

٢٠٨- رُبَّ قَوْلٍ أَشَدَّ مِنْ صَوْلٍ.

Tercüme

208. Baʿżı söz hücūm ve ṣavletden müʾeṩṩirdir.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Baʿżı söz var ki seyf-i ḳāhirdir
Ḥamle-i ceyşden müʾeṩṩirdir

[87]

٢٠٩- رُبَّ حَامٍ لأَنْفِهِ وَهُوَ جَادِعُهُ.

Tercüme

209. Baʿżıları burnunu ḥimāye edeyim derken keser.

ʿĀr ve ḥamiyetinden dolayı çekinmiş olduġu şeyden daha şedīdine uġrayanlar ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bedteriñ bedteri vardır gerçek

Uġrayan ḳorḳduġuna çoḳ lā-şek

٢١٠- رُبَّ مُكْثِرٍ مُسْتَقِلٌّ لما فِي يَدَيْهِ.

Tercüme

210. Baʿżı zengin, elinde avucundakini azımşar doymaz.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Zengin ammā gözü doymaz ḳudurur

Doymayan bir gözü ṭopraḳ doyurur

٢١١- رُبَّ لاَئِمٍ مُلِيمٌ.

Tercüme

211. Şunu bunu ḳınayan baʿżı lāʾimler vardır ki kendileri de levme sezā işlerde bulunurlar.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Sende de levme değer ḫūy varken

Ne çıḳar ʿālemi levm etmekden

[88]

٢١٢- رُبَّ نَعْلٍ شَرٌّ مِنَ الْحَفَاءِ.

Tercüme

212. Baʿżı ayaḳḳabı, çıplaḳ gezmekden fenādır.

Çekilen ezā, cefā ṣoñ dereceye geldiği vaḳit īrād olunur. Rivāyete göre ʿilm-i ʿarūżuñ vażʿı Ḫalīl bin Aḥmed,[284] bir arḳadaşını ziyārete giderken yolda ayaḳḳabısınıñ ṭāsmāsı çıḳar ve çıplaḳ yürümeğe başlar. Aşınan ayaġından çekdiği ṣıḳıntılar cānına yetdiği için kimseye acımayacaġını söyler. Bu meṣel Ḫalīl'iñ ḥālini taṣvīr eden güzel bir miṣāldir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ne ḳaḳarış başıma, al seniñ olsun taraġım

Verdiğiñ ḳundura işte, baña kāfī ayaġım

٢١٣- . رُبَّ سَامِعٍ بِخَبَرِي لَم يَسْمَعْ عُذْرِي

Tercüme

213. Ḥāl ve şānımı işitenler çoḳ ʿözrümü işiten yoḳ.

İʿlām ve inşā edilemeyen maʿzeretler ḥaḳḳında īrād edilir.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Vāḳıf olan ḥālime çoḳdur faḳaṭ

ʿÖzrümü iʿlām edemem kimseye

[89]

٢١٤- رُبَّ رَمْيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامٍ.

Tercüme

214. Baʿżı atış, muṣīb olan tīr-endāz elinden değil, işābeti olmayan ʿādī atıcı elinden çıḳmış ve hedefe varmışdır.

Aḥyānen işābet eden muḫṭīler ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ḫaṭāsı ẓāhir olan baʿżen işābet eder

Muṣīb olan da ḫaṭādan olmuyor ḫālī

٢١٥- رُبَّ ساعٍ لِقاعِدٍ.

[284] Gramer ve aruzu sistemleştiren meşhur dil ve edebiyat bilgini. Geniş bilgi için bk. Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Halil b. Ahmed" *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C.15, ss. 309-312.

Tercüme

215. Baʿżı sāʿī oturanıñ ayaġına gelir.

Bu meṣeli evvelā īrād eden Nābiġa ez-Zübyānī [285] olmuşdur. Nuʿmān bin Münzir'e [286] ʿArab'dan baʿżı elçiler gelmişdir. İçlerinden Benī ʿAbs [287] ḳabīlesinden Şaḳīḳ isminde biri de vardı. Şaḳīḳ, Nābiġa'nıñ yanında öldü. Nuʿmān hem elçileri talṭīf hem de Şaḳīḳ'iñ ehl u ʿiyāline luṭf u iḥsānını terdīf etdi. Nābiġa bu iḥsāndan ḫaberdār olunca bu meṣeli īrād etdi ve Nuʿmān'a da şu beyitleri [288] yazıp gönderdi:

أبقيْتَ للعَبْسِيِّ فَضْلاً ونعْمَةً
ومَحْمَدَةً من باقيات المَحَامِدِ
حباء شقيق فَوْقَ أعْظُمِ قَبْرِهِ
[90] وكان يُحْبَى قبلَه قبرُوافِدِ
أتى أهْلَهُ منه حِبَاءٌ ونعمةٌ
ورُبَّ امرئ يَسْعَى لا خَرَقَاعِدِ

Tercüme

ʿAbs ḳabīlesine ḳarşı ibzal etdiğiñ maḥāmid ve mekārimiñ baḳiyyesini Şaḳīḳ'iñ ser-i ḳabrinde ki kemikleriñ üstüne baḫş etdiñ. Bundan evvel hiçbir elçiniñ ḳabri böyle bārān-ı iḥsān ile reyyān olmamışdı. Şaḳīḳ'iñ ehli bu iḥsān ve ʿāṭıfete ḳāvuşdu. Baʿżı ādemler vardır ki oturan kimseniñ ayaġına gelir.

---

[285] Şiirlerini uzun bir zaman dilimi içinde düzelterek itina ile yazan (mütekellif) şairler arasında sayılan Cahiliye Dönemi'nin ünlü bir şairi. Geniş bilgi için bk. Süleyman Tülücü, "Nabiġâ ez-Zübyânî", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, s. 262-263.

[286] Irak'ta Hîre ve dolaylarında hakimiyet sürmüş Arap hanedanı Hristiyan Lahmîler'in son yöneticisi. Geniş bilgi için bk. Mehmet Ali Kapar, "Lahmîler", *DİA,* TDV Yayınları, Ankara, 2003, C.27, s. 54-55.

[287] Adnânîlerden Gatafân'ın büyük kollarından biri olan ve kahramanlıkları ile ünlü bir kabile. Geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, " Abs (Benî Abs)" *DİA*, İstanbul, 1988, C.1, s. 312

[288] Nâbiga ez-Zübyânî'ye ait bu şiirin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Mufaddal b. Seleme, *el-Fâhir,* Darü'l-İhya el Kütübü'l-Arabiyye, 1380, s. 51. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* s. 382.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Kişiniñ pāyına yüz sürmek için luṭf-ı ʿamīm

Ḥayret etme geliyor, gönderen Allāh kerīm

٢١٦- رُبَّ طَمَعٍ أَدْنَى إِلَىَ عَطَبٍ.

Tercüme

216. Ṭamaʿ, ekşeriyā helāke yaḳın bir sūd-ı ḳarīndir.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ṭamaʿ ıñ hemnişīni bir fettān

Ādemi eyleyen odur ehlāk

٢١٧- رُبَّ شانِئَةٍ أَحْفَى مِنْ أُمٍّ.

[91]

Tercüme

217. Saña buġż eden bażı ḳadınlar vardır ki anneden ʿayb ve ḳuṣūruñu araşdırmaḳ ṣūretiyle saña iyilik etmiş olurlar.

Anne evlādınıñ ʿaybını gizler. Ḥālbuki bedḫ ̌āh göz dāʿimā bir ḳuṣūr ve ʿayb araşdıraraḳ ṣaḥibiniñ yüzüne vurmaḳ ister. Bu iʿtibār ile maʿāyibi cüst u cū edenler tehzīb-i aḫlāḳa anneden ziyāde yardım eden birer sebeb olmuş olurlar.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Dem-be-dem ʿaybıñı ol dīde-i bedḫ ̌āh görür

Vālideñ gāh ḳapar dīdesini gāh görür

İrtikāb etme ṣaḳın gizli de ḳalsañ bir ʿayb

Kimse görmezse bile Ḥażreti Allāh görür

٢١٨- رُبَّ أُمْنِيَّةٍ، جَلَبَتْ مَنِيَّة.

Tercüme

218. Baʿżı emel, celb-i ecel eder.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Baʿżı emel var ki ecel celb eder

Ṭūl-i emel rāḥatıñı selb eder

٢١٩- رُبَّمَا كانَ السُّكُوتُ جَوَاباً.

Tercüme

219. Baʿżen sükūt, cevāb yerine geçer.

[92]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Dem-ā-dem vażʿ u tavrıñ sākit olsun

Cevābıñdan sükūtuñ müskit olsun

٢٢٠- رُبَّ فَرْحَةٍ تَعُودُ تَرْحَةً.

Tercüme

220. Baʿżı feraḥ, kedere döner.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Feraḥıñ ʿāḳıbeti gāh oluyor mahż-ı şürūr

Soñu mahmūd ise her bir feraḥıñ işte sürūr

[93]

٢٢١- رُبَّ كَلِمَةٍ سَلَبَتْ نِعْمَةً.

Tercüme

221. Baʿżen bir söz niʿmeti selb eder.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Bir kelime niʿmetiñi selb eder

Ṣoñra olursuñ a göñül nevḥager

Ḥazm u teʾennī saña olsun şiʿār

Bilmeli ki her ʿacele şūr u şer

٢٢٢- رُبَّ مَلُومٍ لاذَنْبَ لَهُ.

Tercüme

222. Baʿżen ḳabāḥati olmayan da levme maʿruż ḳalır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bir ḳuṣūru yoḳ iken baʿżı edībiñ ne fenā

Yine ḫalḳıñ dili ʿakrep gibi eyler īzā

Ekṣem bin Ṣayfī'den ḫalḳıñ ḫoşuna gitmeyen bir iş ṣadr olur. Ḥālbuki müşārünileyhiñ bu bābdaki maʿzeret ve iḳāme edeceği ḥücceti bilmediklerinden herkes levm ve iʿtāba başlar. Bunuñ üzerine Ekṣem bu meṣeli īrād ederek lāʾimlerini ilzām ve ifḥām eder.

٢٢٣- رُبَّ طَرْفٍ أَفْصَحُ مِن لِسانٍ.

Tercüme

223. Baʿżı göz lisāndan daha faṣiḥdir.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Göz var ki faṣiḥdir lisāndan

Gözden bilinir o buġż-ı nādān

٢٢٤- رُبَّ حَالٍ أَفْصَحُ مِنْ لِسَان.

Tercüme

224. Baʿżı ḥāl, lisāndan daha faṣiḥdir.

[94]

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Nuṭḳ-ı lisāna gāh müreccaḥ lisān-ı ḥāl

Erbāb-ı ḥāli añlamaz aṣlā o ehl-i ḳāl

٢٢٥- رُبَّ رَأْسٍ حَصِيدُ لِسَانٍ.

Tercüme

225. Baʿżı baş, lisānıñ maḥṣūd ve maḥṣūludur.

Yaʿnī baş belāları ekṣeriyā lisān yüzünden ḥādīṣ olmuşdur.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

İḫtiyār-ı süḳūt eden kişiniñ

Başı āzādedir ġavāʾilden

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Lisānıñ cirmi gerçi pek küçükdür

Faḳaṭ cürmü o nisbetde büyükdür

٢٢٦- رُبَّ مَمْلُولٍ لاَ يُسْتَطَاعُ فِرَاقُهُ.

Tercüme

226. Baʿżıları uṣanç verdiği ḥālde ayrılmasına imkān yoḳdur.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Baʿżıları var ki uṣanç vermede

Derd şu ki elde değil ayrılmaḳ!

[95]

٢٢٧- رُبَّ كَلِمَةٍ تَقُولُ لِصاحِبِهَا.

Tercüme

227. Baʿżı bir kelime, ṣaḥibine beni bıraḳ, der.

Ḥamīr meliklerinden biri dāʾimā aʿzāz ve tekrīm eylediği nedīmlerinden biriyle ava çıḳar. Melik bir ṭaş üstüne çıḳaraḳ oturur. Eṭrāfı seyreder. Nedīm melike ḫiṭāben eğer bir insān şu ṭaş üzerinde boġazlanacaḳ olursa ʿacaba ḳanı nereye aḳar ṭarzında münāsebetsiz bir söz ṣarf eder. Melik de maʿiyetindekilere, şunu boġazlayın da ḳanıñ nereye aḳdıġını görsün diye emir verir. Nedīm dili belāsına uġrayaraḳ kendisi avlanmış olur. Bunuñ üzerine melik, bu meṣeli īrād eder.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bilmiş ol ki sebeb-i mevtiñ olur baʿżı süḫan

Düşün evvelce derinden derine söylemeden

٢٢٨- رُبَّ طَمَعٍ يَهْدِى إِلَى طَبَعٍ.[1]

1. **طَبَع**: ʿAyb ve şeyn.

Tercüme

228. Ekṣeriyā tamaʿ, insāna şeyn ve ʿār verir.

لا خَيْرَ فِي طَمَع يَهْدِي إلى طَبَعٍ
وَغُفَّةٌ مِنْ قِوَامِ العَيْشِ تَكْفِينِي

[96]

Tercüme

ʿAyb ve ʿār celb eden tamaʿda hayır yoḳdur. Kifāf-ı nefs derecesinde esbāb-ı maʿīşet bana yeter.[289]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Şeref, ḥayṣiyyetiñ ḳalmaz düşerseñ hufre-i āza

Yaḳışmaz pest yerlerde dolaşmaḳ tabʿ-ı şehbāza

٢٢٩- رُبَّمَا أصَابَ الأَعْمَى رُشْدَهُ.

Tercüme

229. Baʿżı aʿmā doġru yolu bulur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Baʿżı aʿmā ḳavuşur maḳṣūda

Çeşm-i bīnā bulamaz doġru yolu

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Baṣīretle giden aʿmā olur maḳṣūduna vāṣıl

Hidāyet olmayınca kimse olmaz vāṣıl-ı menzil

٢٣٠- رُبَّمَا أصَابَ الغَبِيُّ رُشْدَهُ.

Tercüme

230. Baʿżı aḥmaḳ hidāyete ḳavuşur.

Ḳażā ve ḳadere īmān eden ṣāfdil maṭlūbuna nāʾil olduğu ḥālde

[97]

īmān etmeyen ve ʿaḳl-ı maʿāddan mahrūm ḳalan ẕekīler ḍalāletde ḳalmışlar demekdir.

---

[289] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 390.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Maṭlūbuna nāʾil oldu aḥmaḳ

Teslīm u rıżāsı var muḥaḳḳaḳ

Īmāna değil iseñ muḳārīn

ʿAḳlıñ saña bir ʿiḳāl muṭlaḳ

٢٣١- رُبَّ حَمْقَاءَ مُنْجِبَةٌ.

Tercüme

231. Baʿżı aḥmaḳ ḳadın necīb evlād doġurmuşdur.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Necīb evlādı aḥmaḳ bir ḳadın baʿżen eder īlād

Ne müstebʿad görürsüñ ṭaşdan eyler Ḥaḳ güher īcād

٢٣٢- رُبَّمَا دَلَّكَ عَلَى الرَّأْيِ الظَّنُونِ.

1

[98]

1. **الظَنون**: Żaʿīf ve bī-mecāl, ʿaḳlı ve reʾyi az.

Tercüme

232. ʿAḳlı żaʿīf, reʾyi saḫīf olan, baʿżen rehberiñ olur.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

ʿAḳl-ı żaʿīf baʿżı zamān rehberiñ seniñ

Ẓannetdiğiñ o rehber olur gāh rehzeniñ

٢٣٣- رُبَّمَا أَرَادَ الأَحْمَقُ نَفْعَكَ فَضَرَّكَ.

Tercüme

233. Baʿżı aḥmaḳ, menfaʿat vermek isterken saña żarārı doḳunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Menfaʿat-baḫş olayım derken o aḥmaḳ baʿzan

Başıñı derde ṣoḳar, el ḥazer aḥmaḳlardan

٢٣٤ -رُبَّ بَعِيدٍ لا يُفْقَدُ بِرُّهُ، وَ قَرِيبٍ لا يُؤْمَنُ شَرُّهُ.

Tercüme

234. Neseb ve ḳarābet iʿtibārıyla sañа uzaḳ olan baʿżıları vardır ki dāʿimā iyilikleri ve baʿżı yaḳın aḳrabā da vardır ki ekşeriyā fenālıḳları doḳunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Aḳrabā olmadıġı ḥālde sañа
Etmede bezl-i seḫā, ʿarż-ı vefā
Aḳrabā var ki uzaḳ olması ḫayır
Dem-be-dem rūḥunu eyler īzā

[99]

٢٣٥- رُبَّ عَالِمٍ مَرْغُوبٌ عَنْهُ، وَ جَاهِلٍ مُسْتَمَعٌ مِنْهُ.

Tercüme

235. Baʿżı ʿālim var ki ondan iʿrāż edilir. Baʿżı cāhil de var ki diñlenir ve istifāde edilir.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Baʿżı ʿālim ḳapar seniñ gözünü
Baʿżı cāhil açar seniñ gözünü
Uzaḳ olmaḳ becā o ʿālimden
Ṣāf cāhil verir söẓüñ özünü

٢٣٦ - رُبَّ عَزِيزٍ أذَلَّهُ خُرْقُهُ، وَ ذَلِيلٍ أعَزَّه خُلْقُهُ.

Tercüme

236. Baʿżı ʿazīzler ḫuşūnet ve belāhetle ẕelīl ve baʿżı ẕelīller de meḥāsin-i aḫlāḳı sāyesinde ʿazīz olmuşdur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bāʿis-i ẕilleti olmuşdur ʿazīziñ ḥumḳu
Sebeb-i ʿizzeti de baʿżı ẕelīliñ ḫulḳu

٢٣٧- رُبَّ شَبْعَانَ مِنَ النِّعَمِ، غَرْثَانُ[1] مِنَ الكَرَمِ.

1. **الغرثان**: ʿAṭşān vezniñde aç.

[100]

Tercüme

237. Baʿżı ṭoḳlar vardır ki gözü doymaz, açdır.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

Ṭopraḳ doyura gözlerini gürisne çeşmiñ
Dünyāda bir eğlencesi var: cemʿ-i denānīr!

٢٣٨- رُبَّ قَوْلٍ يُبْقِي وَسْماً.

Tercüme

238. Baʿżı söz damġa gibi bir iz bıraḳır.

Bu meṣeli evvelā īrād eden üstü başı kirli, yırtıḳ bir ʿArābī olmuşdur. Sebebi de şudur: Bir adam bu ʿArābī'ye rāst gelir ve der ki "Vallāhī bu gece misāfir olmaḳ isterdim, faḳaṭ sende ḳalmaḳ işime gelmiyor." ʿArābī de "Vallāhī eğer bu gece bende misāfir ḳalacaḳ olursañ seni doġup doġacaġına peşīmān ederim. Biz bolluġa ḳavuşursaḳ ḳuru ekmeği kimseden daha çoḳ yeriz. Eli böğründe ḳalmış züğürtden ziyāde de veririz." demişdir.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Bıraḳır bir nişāne baʿżı kelām
Zāʿil olmaz o iz medde'l-eyyām

[101]

٢٣٩- رُبَّ زَارِعٍ لِنَفْسِهِ حاصِدٌ سِوَاهُ.

Tercüme

239. Baʿżen kendisi için eken, başḳası için biçer.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Ekdiñ ekin kendiñ için, şimdi de
Başḳasınıñ nefʿine biçmekdesiñ

Bu meṯeli evvelā īrād eden ʿĀmir bin ez-Ẓarib olmuşdur. Meṯeliñ menşeʾi şudur: Ṣaʿṣaʿa bin Muʿāviye, ʿĀmir'in yanına gelir ve evlenmek üzere ḳızını ister. ʿĀmir der ki ey Ṣaʿṣaʿa! Sen, ciğerimi ṣatın almaḳ için geldiñ. Ḳızıma da çoḳ acıyorum. Farż edelim ki vermedim yāḫūd satdım. Nikāḥ, ere varmamış ḳızdan ḫayırlıdır. Ḥasībiñ dengi yine ḥasībdir. Ṣalīḥ zevc, baba ʿadd olunmaġa lāyıḳdır. Seniñ eşiñi bulamamaḳ ḳorḳusundan ḳızımı saña tezvīc etdim. Bi'l-āḫire ʿĀmir ḳavmine teveccüh ve ḫitāb ederek: Ey maʿşer-i ʿAdvān! Kerīmeñizi arañızdan ayırmışım. Sizden yüz çevirmiş olduġuma delālet etmez. Herkes alnınıñ yazısını görürür. Ḳısmet kimiñ ise onuñdur. Baʿżıları nefsi için eker, başḳaları da biçer. Ḳısmetleriñ taḳsīmi herkesiñ bildiği gibi değil. Naṣīb ve ḳısmetler ḳuyūd ve ḥudūda ṭābiʿ olsa soñ gelenler, ilk gelenlerden maʿīşete medār bir şey elde edemezlerdi. Allāh yaġmur yaġdırır, otlaḳdan otlar bitirir. Soñra otları yemek ve ṣuyu içmek üzere dilediğine naṣib eder. Görüyorsuñuz faḳaṭ bilmiyorsuñuz. Size

[102]

vaṣf etdiğim şeyʾi ancaḳ ḥāfıẓ olan ḳalb bilir. Ahmaḳ olsun ʿaḳıllı olsun her şeyʾiñ rāʿisi ve her rızḳıñ sāʿisi vardır. Her şeyʾi işitir ve bir şeyʾe doḳunur buldum. Dünyāda bir mevżuʿ yoḳdur ki maṣnūʿu olmasın. Her geleniñ bir daʿvetçisi vardır. Her ḳazanan bir żarara uġrar. Ḫastalıḳ insānı öldürmeseydi devā onları iḥyā ederdi. Ben buldum, ḫaber verdim. Doġru söyledim bir ölü dirilinceye ḳadar işler dağınıḳdır. Her şeyʾ bir şeyʾle berāberdir. Yer, gök bunuñ için yaratıldı." der. Bundan soñra ḳavmi tekrar gelmek üzere dağıldı. ʿĀmir, " ʿAcabā naṣīḥat dinleyen var mı? " diye ḫayret izhārından kendini alamaz.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)
Sen çaladur zaḥmete sen ḳatlanan
Başḳasıdır parṣayı hep toplayan

٢٤٠- أَرْغُوا لَها حُوَارَهَا تَقِرَّ.
1 2

1.**الرُغاو**: Deve böğürmek. 2.**الحوار**: Deve ḳısmınıñ doġurduġu zamān yavrusu.

Tercüme

240. Deve, yavrusunuñ sesini işitince içi rāḥat etdiği gibi ḳalbi ḳırıḳ bīçāreler de birinden yardım görünce yanıḳ yüreklerine

[103]

şu serpilmiş gibi sevinir.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Elden ṭutan ister āh öksüz

Göstermeli ṭatlı dil güler yüz

٢٤١- أُرِيَها السهَا وَ تُرِينِي القَمَرَ.

Tercüme

241. Ben oña Sühā yıldızını gösteriyorum. O baña kāmeri gösteriyor.

Erkeğiñ biri, bir ḳadına gizli bir söz söylemek mecbūriyetinde ḳalır. Ḳadın açıḳdan açıġa herkesiñ işiteceği ṭarzda cevāb verince erkek bu meṣeli īrāda mecbūr olmuşdur.

شَكَوْنَا اِلَيهِ خَرَابَ السِّوَاد

فَحَرَّمَ فِينَا لُحُومَ الْبَقَرْ

فَكُنَّا كَمَا قَالَ مَنْ قَبْلَنَا

أُرِيهَا السُّهَاوَ تُرِمْنِي الْقَمَرْ

Tercüme

Ben oña köyleriñ ḫarāb olmasından şikāyet ediyorum. O ise bize öküz etini taḥrīm etmek istiyor. Birinden evvel gelen biriniñ " **اريها السها وترِيني القمر** " demesine beñzetiñ.[290]

---

[290] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu dörtlüğün geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 372.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Saña gösterdiğim Sühā işte

Baña ay gösterip durursuñ hep

[104]

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Saña derd anlatan olur rencūr

Men çe gūyem, çe mī zened ṭenbūr? [291]

٢٤٢- رَأْىُ الشَّيْخِ خَيْرٌ مِنْ مَشْهَدِ الغُلاَمِ.

Tercüme

Ḥażreti ʿAlī (keremallāhu vechehu) bir ḥarbde bulunurken bu meṣeli īrād etmişdir.

242. Yaʿnī ġāʾib olduġu ḥālde tecrübekār bir iḫtiyārıñ reʾyiyle seni müstefīd etmesi seninle berāber olan bir genciñ müfīd reʾyinden ḫayırlıdır, demek istemişdir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Cihān-dīde o pīriñ reʾy u tedbīr-i ġıyābīsi

Seniñ nezdindeki genciñ müreccaḥ reʾy-i sāfından

٢٤٣- أَرْخَتْ مَشَافِرَهَا لِلْعُسِّ وَالحَلَبِ.

2 1

1. **المِشْفَر**: Deve dudağı. 2. **الْعُسّ** : Büyük ḳadeḥ.

Tercüme

243. Deve ḳadeḥ ve süt yerine dudaḳlarını ṣarḳıtır.

Bir iḫtiyāc żımnında gelip de emelini isʿāf etmeyen baḫīller ḥaḳḳında īrād olunur.

[105]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Baḫīle yüzsuyu dökmek ḫatā-yı fāḥişdir

Süt istenince dudaḳ ṣarḳıtır ḫasīs cemel

---

[291] Ben ne söylerim, tambur ne çalar.

٢٤٤- اِرْقَ عَلَى ظَلْعِكَ.

1

1.**الظلْع**: Davar aġsayaraḳ yürümek.

Tercüme

244. Aḳsaḳlıġa göre yükseğe çıḳ. Soñra ayaġıñ kırılır. Yaʿnī gücünüñ yetdiği işi yüklen.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Müteḥammil değil iseñ şāyed

Kār-ı düşvārı iltizām etme

٢٤٥- رَكِبَ جَنَاحَيْ نَعَامَةٍ.

1

1.**النعامه**: Deve ḳuşu.

Tercüme

245. Deve ḳuşunuñ iki ḳanadına bindi.

Deve ḳuşu uçmaḳ hevesiyle biraz yükselse de yine düşer. Zīrā kendisinde uçmaḳ ḳābiliyeti yoḳdur. Nāfile yere cidd ve iḳdām gösterenler ḥaḳḳında īrād olunur.

[106]

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Muḥāle saʿy u teşebbüs hederdir elbette

Niʿāma uçmaġa yeltendi, nāfile işte

٢٤٦- رَأَى الكَوَاكِبَ مُظْهِراً.

Tercüme

246. Yıldızları öğle vakti gördü. Yaʿnī yıldızları gündüz görünceye ḳadar ḳaranlıḳda ḳaldı. Bir iş şiddet kesb etdiği veʿacz u hayret artdığı zamānīrād olunur.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Yıldızını görmüş olan öğleyin

Gündüzü de bir geceniñʿaynıdır

٢٤٧- رَجَعْتُ أَدْرَاجِي.
1

1.الدَرَج: Yol.

Tercüme

247. Geldiğim yoldan dönüp gitdim. " رجعت عوداً على بدئى " meṣeli de bu meʾāldedir.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)
Geldiğiñ yoldan dönüp gitdiñ yine
Merciʿ iñ Ḥaḳ, çünkü ḥaḳdır beyyine

[107]

٢٤٨- أَرْقُبُ لَكَ صُبْحاً.

Tercüme

248. Seniñ için ṣabāḥı gözlüyorum.

Bir adam birine bir söz naḳl u tahdiṣ ve muhāṭabı da onu tekẕīb ederse tehdīd maḳāmında seniñ için ṣabāḥa munṭaẓırım. O vaḳit dediğimiñ gün gibi aşikār olduġunu añlayacaḳsıñ, demekdir.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Gün gibi aşikārdır dediğim
Yine inkār edip durur sersem
O Ebū Cehl'e beñziyor ẓālim
Eñ açıḳ bir delīl göstersem!

٢٤٩- رَضِيتُ مِنَ الغَنِيمَةِ بالإيَابِ.

Tercüme

249. Selāmetle dönmek ġanīmetine rāżı oldum.

Bu meṣel İmruü'l- Ḳays'ıñ [292]

[292] Cahiliye devrinin meşhur muallaka şairlerinden. Geniş bilgi için bk. Ahmet Savran, "İmruü'l Kays b. Hucr" *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C.22, ss. 237-238.

şu beytiniñ [293] ʿaczidir.

وقد طَوَّفْتُ فِي الآفاق حَتَّي
رضيتُ من الغَنِيمَةِ بالإيابِ

Tercüme

Āfāḳı dolaşdım. Ġanīmet olaraḳ, selāmetle vaṭanıma dönmeğe rāżı oldum.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)
Dolaşdım geldim āfāḳı nihāyet
Selāmet oldu ancaḳ ġanīmet [294]

[108]

٢٥٠- أَرْخِ يَدَيْكَ وَاسْتَرْخِ، إِنَّ الزِّنَادَ مِنْ مَرْخٍ.

Tercüme

250. Elleriñi gevşet, endīşeye kapılma. Çaḳmaḳlar, merḫ dedikleri aġaçdan yapılır. Oña biraz doḳunmaḳ āteş çıḳarmaya kāfīdir.

Kerīme iḥtiyāc ʿarż edilidiği zamān ṭaleb ḫuṣūṣunda ilḥāḥa varılmamasını tavṣiye eder.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
ʿArż-ı ḥācet kerīme kāfīdir
Edebiñ varsa varma ışrāra
Varır ışrār çünkü ıżrāra
Bir işāret kerīme vāfīdir

٢٥١- رَجَعَ بِخُفِي حُنَيْنٍ.

Tercüme

251. Huneyn'iñ iki ayaḳḳabısıyla döndü.

Huneyn, bir çizmeciniñ adıdır. Bir ʿArābī, Huneyn'e gelip bir çizme ṣatın almaḳ ister. Faḳaṭ pek az fiyat verdiği için Huneyn hem gücenir hem de ʿArābī'ye bir oyun olmaḳ üzere çizmeniñ bir tekini güzergāhı olan yoldaki aġaca aṣar. Diğer tekini

[293] İmruü'l Kays'a ait bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 377.
[294] Bu dizede vezin aksamaktadır.

de yoluñ biraz ilerisine bıraḳır. ʿArābī yurduna dönerken çizmeniñ bir tekini aġaçda aṣılı görünce āh bir teki daha olsa diye içini çeker ve yoluna devām eder. Nihāyet bir tekini daha bulunca

[109]

māl bulmuş maġribī gibi hemen devesini oraya baġlayıp Huneyn'e doġru dönmeye başlar. Bir pusudaki tilki gibi mutaraṣṣıd duran Huneyn hemen ṣıçrayıp deveye biner gider. ʿArābī çizmeyi alıp geri geldiğinde deveniñ yerinde yeller estiğini görür ve ḫāʾib u ḫāsir olaraḳ çizmesiyle ḳabilesi yanına döner. ʿĀḳıbet pür-ḥayret ve tehī-dest olaraḳ ʿavdet edenler ḥaḳḳında bu meṯel şāyiʿ olmaġa başlar.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Huneyn'e beñzeme āh u ḥanīn edenler var

Düşünmeden yola çıḳmaḳ ḫasārdır her bār

٢٥٢- أَرِطِّي فإنَّ خَيْرَكِ بالرَّطِيطِ.

1 2

1.**الارطاط**: Aḥmaḳ olmaḳ. **2.الرطيط**: Gürültü, şamaṭa, ḥumḳ ve belāḥāt.

Tercüme

252. Ey ḳadın! Sen ḥamāḳatında ṣābit ol. Seniñ ḫayrıñ ḥamāḳatındadır.

Ḥamāḳatıyla merzūḳ olan bir aḥmaḳ rüşd ve kiyāset ile ḥareket ve netīcede düçār-ı ḫaybet olduġu vaḳit ḍarb olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün

Bil ki ḥumḳuñ medār-ı nefʿ iñdir.

Saña lāzım değil ẕekā, tedbīr

[110]

٢٥٣- ارْجِعْ إِنْ شِئْتَ فِي فُوقِي.

1

1.**الفُوقْ**: Sülūk olan yollardan ilk yol.

Tercüme

253. İsterseñ benim yoluma gel.

هل أنتِ قائلةٌ خَيْراً، وتارِ
شراً، و راجِعَةٌ إن شِئْتِ فِي فُوقِى؟

Tercüme

Ey ḳadın! Ḫayre muṣāḥib ve şerden müctenib olacaġıñı demedik mi? Dilerseñ bizim sālik olduġumuz dostluḳ yoluna gel. [295]

(fe i lā tün / me fā i lün/ fe i lün)

Ṣābitiz meslek-i uḫuvvetde
İstiyorsañ benim ṭarīkime gel

٢٥٤-رَبَضُكَ مِنْك وإِنْ كَانَ سَمَاراً.
1 2

1.**رَبَضُكَ**: Bir adama ḳuvvet ve ġıdā-yı kāfī olan süt.

2. **سَمَاراً**: Seḥāb vezninde ṣuyu çoḳ olan süt.

254.Ehl u eḳāribiñ ve müteʿalliḳātıñ her ne ḳadar ḥürmet ve riʿāyetde kuṣūr ediyorsa da müsāmaḥakār davran çünkü onlar sendendir.

[111]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Saña ḥurmetde ḳusūr etse bile evlādıñ
Saña āfv etme düşer, çünkü seniñ cüzʾüñdür

٢٥٥- رَآهُ الصَّادِرُ وَالْوَارِدُ.

Tercüme

255. Ṣuya varan da ṣudan dönen de onu gördü.

Herkesiñ bildiği emr-i meşhūr ḥaḳḳında īrād olunur.

---

[295] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bilmeyen ḳalmadı taʿrīf etme

Görünen bir köyü tavṣīye etme

٢٥٦- اسْتَرَاحَ مَنْ لاَ عَقْلَ لَهُ.

Bu meṣel, ʿAmr b. ʿĀṣ'ıñ oġluna verdiği naṣiḥatlerden biridir. Onlar da şudur:

يا بني والٍ عادلٌ خير من مطر وابل وأسد خطومٌ خير من والٍ ظلوم ووالٍ ظلومٌ خير من فتنة تدوم.

يا بنيٌ عَشْرَة ال رَّجْلِ عَظْم يُجْبَرُ عشرة اللسان لا تُبْقِي ولا تَزَر وقد استراح من لا عقل له.

Tercüme

Yavrum! ʿĀdil vālī ṣaġanaḳlı yaġmurdan, pür-āteş arslan

[112]

ẓālim vālīden, ẓālim vālī devam eden fitneden ḫayırlıdır. Oġulcaġızım! Ayaḳ tökezlemesi yerine getirilen kemikdir. Dil sürçmesi bir şey bıraḳmaz, alır götürür.

256. ʿAḳlı olmayan rāḥat eder

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

ʿ Aḳıl bir baş belāsından ʿibāret

ʿAḳılsızlar eder dünyāda rāḥat

أَلِفَ الهمومُ وِسَادَهُ وَتَجَنَّبَتُ

كَسْلاَنَ يُصْبِحُ فِيالمَنَامِ ثَقِيلاَ

(el Raʿī) [296]

Tercüme

Düşünceler, ʿaḳlıñ yaştığından ayrılmayan hemseri demekdir. [297]

Ṣabāḥa ḳadar leş gibi yatan tembel ve aḥmaḳ ḳayġıdan taṣadan uzaḳdır.

---

[296] Emeviler döneminde yaşamış, Ferezdak ve Cerîr düzeyinde bir şair. Geniş bilgi için bk. Süleyman Tülücü, "Râî en-Nümeyrî" *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2007, C.34, ss. 426-427.

[297] Tercümesi verilen ve Râî en-Nümeyrî'ye ait olan bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 371.

٢٥٧-رضَا النَّاسِ غَايَةٌ لاَ تُدْرَكُ.

Tercüme

257. Herkesi memnūn etmek elde edilemeyen bir ġāyedir.

İnsān, herḥālde insānlarla düşüp ḳalḳacaġı için elden geldiği ḳadar ḫōş geçinmek ve kimseniñ nefretini ḳazanmamaḳ lüzūmunu tavṣīyeden ʿibaretdir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Rıża-yı ḫalḳı celb etmek gerekir
Geçimsizlik cefā celb eylemekdir
Ne mümkün herkesiñ celb-i rıżāsı
Demem insān tamāmen bir melekdir

[113]

٢٥٨- الرِّبَاحُ مَعَ السَّمَاحِ.

Tercüme

258. Ḳazanç, cūd ve seḫā ile berāberdir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Ḳazancıñ hemdemi cūd u seḫādır
Seḫīler medḥe elbette sezādır

٢٥٩- أرَى خَالاً[1] وَلاَ أرَى مَطَرًا.

1

1. **الخال**: Buluṭ.

Tercüme

259. Buluṭu görüyorum, yaġmuru göremiyorum.

İyiliği doḳunmayan zenginler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Kimseye ḫayrı olmayan zengin
Yaġmuru olmayan buluṭ gibidir

٢٦٠- أَرْضَ مِنَ العُشْبِ بِالْخُوصَةِ.

1

1.الخوصه: Ḫurmā yapraġı.

Tercüme

260. Ota bedel, bir ḫurma yapraġına razı ol.

Az bir şeyle ḳanāʿat lüzūmunu tavṣīye eder.

[114]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Hüner azla ḳanāʿat eylemekdir
Ḳanāʿat bilmeyen maḥrūm demekdir

٢٦١- أَرْكَبْ لِكُلِّ حالةٍ سِيسَاءها.

1

1.السيساء: Eşeğiñ ṣırtı.

Tercüme

261. Her ḥālde eşeğiñ ṣırtına bin.

Yaʿnī mülāḳī ve mülābis olacaġıñ her ḥāl ve emre ṣabr et demekdir.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ridā-yı ṣabra bürünmek şiʿār-ı merdāndır
Telāş u ḫıffet ise kār u bār-ı nādāndır

٢٦٢- أَرِقْ عَلَى خَمْرِكَ أَوْ تَبَيَّنا.

Tercüme

262. ʿAḳlıñı gidermemek yāḫūd ne yapdıġıñı añlayabilmek için içeceğiñ şarābıña ṣu ḳat.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ṣu ḳat şarābıñna yoḳsa gider güzel ʿaḳlıñ
Biraz da yapdıġıñı añla, ḳalma pek dalġın

[115]

٢٦٣ – رِجْلاَ مُسْتَعِيرٍ أَسْرَعُ مِنْ رِجْلَىْ مُؤَدٍّ

Tercüme

263. Ödünç alan ödeminden ziyāde ayaġına çabuḳ olmalı.

İstiʿārede sürʿat edip de iʿādesinde gecikenler ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Müsteʿīr olduñ faḳaṭ vermekde var

Sende yoḳsa vermeğe güç, baḳ ne güç

٢٦٤- أَرْسِلْ حَكِيماً ولا تَوْصِهِ.

Tercüme

264. Ḥakīmi gönder, tavṣīyede bulunma.

Zīrā ḥakīm, ḥaʿiz olduġu ʿaḳıl ve ḥikmet sāyesinde tavṣīyeye muḥtac değildir.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ḥakīme tavṣiye etme, bilir o yol erkān

Seniñ delīliñe muḥtāc olur mu hīç bürhān

٢٦٥- الرَّشْفُ أنْقَعُ.

Tercüme

265. Ṣuyu az az içmek ṣusuzluġu teskīn eder.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Dafʿeten mālını ṣarf eyleyeniñ ḥāli bütün

Ṣuyu birden içeniñ hāline beñzer elbet

[116]

٢٦٦- الرَّفِيقُ قَبْلَ الطَّرِيق.

Tercüme

266. Yoldan evvel arḳadaş gerek.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Evvelā yoldaş ʿazīzim, soñra yol

Varsa dostuñ cānla başla hemdem ol

٢٦٧- الرَّاوِيةُ أحَدُ الشَّاتِمَيْنِ.

Tercüme

267. Herkesiñ ʿayb ve ḳuṣūrunu naḳl ve rivāyet eden şātimleriñ biridir.

“ **سبّك من بلّغك** ” ḳavliyle yek-meʾāldir. Saʿdī’niñ:

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)
Her ki ʿayb- ı dīgerān pīş-i tu āverd u şumard
Bī-gumān ʿayb-ı tu pīş-i dīgerān ḫāʾhed burd [298]

beyti [299] de bu meṣeli iżāh eden bir vecīze demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Saña bir başḳasınıñ ʿaybını naḳletse biri
Şüphesiz ʿaybını da başḳasına naḳleyler

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Saña şetm eyleyen o nāḳildir
Çāre yoḳ sebb ü şetme māʾildir.

[117]

٢٦٨- إرْتَدَّتْ عَلَيْهِ أرْعَاظُ النَّبْلِ.
1

1.**الرُعْظ**: Rā’nıñ ḍammıyla oḳuñ temren girecek yeri.

Tercüme

268. Temren geri döndü.

Bir işe güç yetdiği ḳadar çalışdıḳdan soñra dileğine ḳavuşamayan kimseler haḳḳında ḍarb olunur.

[298] Her kim başkalarının kusurlarını senin önüne getirip sayarsa şüphesiz senin de kusurlarını başkalarının önüne getirip sayacaktır.
[299] Sa’dî-i Şîrâzî, *Bûstân,* (Çev. Naci Tokmak) Şule Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2015. s. 17

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Geri gelmez çıḳınca oḳ yaydan

Reʾy-i ṣāʾib ḫaṭā eder bazen

٢٦٨- أَرْخِ عِنَاجَهُ يُدَالِكَ

2 1

1.**الَمغْج**: Deveye binen yuları ḳuvvetle çekip geri döndürmek.

2.**المدالاة**: Rıfḳ ile muʿāmele etmek.

Tercüme

Deveniñ yularını bıraḳ ki saña rām olsun.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Saña rām olmasını isterseñ

Meşrebi tünd olana rıfḳ eyle

[118]

٢٦٩- رَجَعْتَ وخَسْأً وَ ذَمًّا.

1

1.**وخَسْأْ**: Yaḳılıp gitmek.

Tercüme

269. Ḫāʿib ve ḫāsir olaraḳ döndüñ.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ber-hevā oldu öğütler, soñu ḫüsrān belli

Kişiniñ çekdiği hep kendi cezā-yı ʿameli

٢٧٠- رَكُوضٌ فِي كُلِّ عَرُوضٍ .

2 1

1.**الركض**: Ayaḳla tepmek. Kuş uçmaḳ için ayaḳlarını depretmek.

2.**العروض**: Naḥiye.

Tercüme

270. Her ṭarafa seğirtir.

Burnunu ṣoḳmadıġı delik yoḳdur, demekdir.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Körükle yanġına gitme, fesād uyandırma

Güzel, temiz adını melʿanetle añdırma

[119]

٢٧١- الرَّيْعُ مِنْ جَوْهَرِ البَذْرِ.

1

1.**الريع**: Bereketlenip artmaḳ. Ḫamīr, un, toḫum maḳūlesiniñ nema bulup artması gibi.

Tercüme

271. Feyż ve nemā, toḫumuñ cevherindendir.

Ehline mülāyim olan fürūʿ ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bāʿiṣ-i feyż bütün cevheridir

Güneşiñ nūru seḥerden bilinir

٢٧٢- الرَّفْقُ يُمْنٌ والْخُرْقُ شُؤْمٌ.

1

1.**الخُرْق**: Ġılzet ve ḫuşūnet.

Tercüme

272. Rıfḳ ve mülāyemet yümn ve bereket, ġılzet ve ḫuşūnet de şeʿāmetdir.

Rıfḳ ve mülāyemeti emr ve sūi tedbīri nehy eden bir meṣeldir.

" ما دَخَلَ الرفقُ شيئاً إِلّا زانه " ḥadīṣ-i şerīfi [300] bu meṣeliñ mażmūnunu teʾyid eder.

[300] "Yumuşak huyluluk neyin içine girerse onu güzelleştirir." Müslim *Birr,* 78.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Şeʿāmetiñ sebebi ġılzet u ḫuşūnetdir

Mülāyemet ise yümn ü medār-ı ʿizzetdir

[120]

٢٧٣- رَزَمَةً وَلاَ دِرَّةً.

2 1

1.**الرَزَمَه**: Deveniñ yavrusunu özleyip çıḳardığı riḳḳatli ses.

2.**الدِرَّه**: Sütüñ çoḳluġu ve aḳması.

Tercüme

273. Sesi işitiyorum, sesi görmüyorum.

Yaʿnī ẕātında sütsüz iken sütü var gibi deveniñ çıḳardığı sesde ḫayır yoḳdur. Bu meṯel, vaʿd edip yerine getirmeyenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Münāfıḳ ḫulf-ı vaʿd etmekle maʿrūf

Faḳaṭ müʾmin vefā-yı ʿahd ile mevṣūf

٢٧٤- أُرِيدُ حِبَائهُ وَ يُرِيدُ قَتلِي.

Tercüme

274. Ben onuñ iyiliğini istiyorum. O benim ölümümü istiyor.

Ḳıblegāh-ı meṭālib ʿAlī bin Ebī Ṭālib (keremallāhu vechehu) efendimiz niʿmetiyle perverde olduġu kölesi İbn Mülcem ḫabīṯiniñ ḍarbesine maʿruż ḳalınca bu meṯeli temṯīlen īrād buyurmuşlardır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḳarġayı besle ki oysun gözünü

Hażretiñ dinle şu mūcez sözünü

[121]

٢٧٥- رُدَّ الْحَجَرَ مِنْ حَيْثُ جاءَكَ.

Tercüme

275. Saña ṭaş atana sen de at.

Yaʿnī saña ḳarşı edilen ẓulme boyun eğme.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Saña ẓulm eyler ise bir düşmen
Redd-i ẓulm etmesidir vech-i ḥasen

٢٧٦- رَجَعَ عَلَى حَافِرَتِهِ.
1

1.**الحافر**: Dābbeniñ ṭırnaġı. Bir nesneniñ evveli. " **أَئِنالمردودون فى الحافرة**" āyet-i kerīmesinde [301] olduġu gibi biz yine dünyāya dönecekleriz, demekdir.

Tercüme

276. Geldiği yoldan döndü.

Ṭırnaġı dibinde taʿbīri bundan meʾḫūzdur.
Eski fenā ḫūyuna ʿavdet edenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
O fenā ḫūylarını terk etdiñ
Güzel ammā, yine dönmen çirkin!

٢٧٧- رَضِيَ مِنَ الوَفَاءِ بِاللَّفَاءِ.
1

1.**اللفاء**: İşe yaramayan, döküntü, ḳırıntı.

[122]

Tercüme

277. İşe yaramayan şeylere rāżı oldu.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Olsun da hemān ḳırıntı olsun
Aç ḳarna biraz yığıntı olsun

٢٧٨- أَرَانِي غَنِيًّا ما كُنْتُ سَوِيّاً.

[301] "Şöyle derler: "Biz gerçekten gerisin geriye eski halimize mi döndürüleceğiz?" Nâziât 79/10.

Tercüme

278. Ṣıḥḥatde olduḳça kendimi zengin bulurum.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

ʿAfiyetsiz zevḳi yoḳdur servetiñ

Ḳadrini ṣor ehl-i derde ṣıḥḥatiñ

٢٧٩- أَرْقُبِ البَيْتَ مِنْ راقِبِهِ.

Tercüme

279. Evini ḳorumaḳ saña düşer.

Yaʿnī oraya girip çıḳan ve göz diken bulunduḳça onuñ murākabe ve muḥāfaẓası saña ʿāiddir. Bir adam evinde kölesini bıraḳaraḳ bir yere gider. Eve dönünce bütün eşyāsını köleniñ alıp götürdüğünü görmüş ve bu meṣeli īrād etmişdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Göz ḳulaḳ ol evine soñra olursuñ nādim

Saña lāzım ḳorumaḳ, aç gözünü ey nāʿim

[123]

٢٨٠- رَحِمَ اللّه مَنْ أَهْدَى إِلَيَّ عُيُوبِي.

Tercüme

280. ʿAybımı baña ihdā edene Allāh merḥamet etsin.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Baña bir kimse eğer ʿaybımı ihdā etse

Ona şükrānlarımı ʿarż ederim.

٢٨١- رَبٌّ يُؤَدِّبُ عَبْدَهُ.

Tercüme

281. Köleyi teʾdīb eden efendisidir.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Köleniñ bir ḳusūru varsa eğer

Oñu teʾdīb eden efendisidir

٢٨٢أَرْوَغُ مِنْ ذَنَبِ ثَعْلَبٍ .

Tercüme

282. Tilki ḳuyruġundan ziyāde ḥīlekār.

[124]

كُلُّ خَليلٍ كنْتُ خَالَلْتُه

لا تَرَكَ اللّه له وَاضِحَه

كلهم أَرْوَغُ مِنْ ثَعْلبٍ

مَا أَشْبَهَ اللَّيْلَةَ بالبَارِحَه

(Ṭarafe) [302]

Tercüme

Aralarına girip kendileriyle ṣamīmāne görüşmek istediğim kimselerde Allāh ibtisām eşerini gösteren bir diş bıraḳmasın. Hepsi de tilkiden ziyāde birer mekkārdır. [303]

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Yār-ı ṣāfīden eşer yoḳ ser-te-ser

Hepsi de bir tilkiyi temṣīl eder!

٢٨٣- أَرَقَّ مِنْ دمعةٍ شيعيّةٍ.

Tercüme

283. Şī'īleriñ gözyaşından daha raḳīḳ.

أَرَقَّ مِنْ دمعةٍ شيعيّةٍ

تَبْكِي عَلِيَّ بن أبي طالب

[302] Muallaka şahibi yetenekli hiciv şairi. Geniş bilgi için bk. Emrullah İşler, "Tarafe b. Abd", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2011, C.40, s. 14.

[303] Tercümesi verilen ve Tarafe'ye ait olan bu dörtlüğün geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Tarafe bin el-Abd, *Dîvân-ı Tarafe b. el-Abd,* Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, s. 4. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 402.

ʿAlī Bin Ebi Ṭālib'e aġlayan gözyaşı, şīʿīniñ gözyaşından daha raḳīḳdir. [304]

[125]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Riḳḳati-i eşkine baktım ki demin

Beñziyor gözyaşına şīʿīniñ

٢٨٤- رَأْسُ الْخَطَايَا الْحِرْصُ والغَضَبُ.

Tercüme

284. Ḥırṣ ve ġażab, ḫaṭalarıñ başıdır.

(müf te i lin/ müf te i lin / fā i lün)

Ḥırṣ ve ṭamaʿ çāh-ı belā ādeme

Her ikisi mühlike-i dāʾime

٢٨٥- رُبَّمَا صَحَّتِ الا جَسام بِالعِلَلِ.

Tercüme

285. Cisimler, baʿżen ʿilletler ile ṣıḥḥat peydā eder.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Baʿżen ʿillet medār-ı ṣıḥḥat olur

Bir felāket de ders-i ʿibret olur

[126]

٢٨٦ - رُبَّ ضَنْكٍ أفْضَى إِلَى سَاحَةٍ.

1

1.**الضنك**: Dar nesne.

Tercüme

[304] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 401.

286. Baʿżı darlıḳ genişliğe müntehī olur.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Darlıḳ soñu baʿżı ān genişlik

Ṣabr eyle ki ṣabr, yemişlik [305]

٢٨٧- رُبَّمَا اتَّسَعَ الأَمْر الَّذِي ضَاقَ.

Tercüme

287. Dar olan bir iş baʿżen genişler.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Dar olan soñra genişler baʿżen

Bedr-i tābān bile ẓulmetde nihān

٢٨٨- رُبَّ سُكُوتٍ أَبْلَغُ مِنْ كَلاَمٍ.

Tercüme

288. Baʿżı sükūt sözden daha belīġdir.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Sözden de belīġ ṣamt-ı ʿārif

ʿĀrifdir olan süḳūta vāḳıf

[127]

٢٨٩ - رُبَّ عَطَبٍ تَحْتَ طَلَبٍ.

Tercüme

289. Baʿżı helāk ṭaleb taḥtındadır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Ṭaleb baʿzen helāk ey merd-i nāçār

Olan maṭlūb-ı ʿālem merd-i hüşyār

٢٩٠ -رُبَّ صَدِيقٍ يُؤْتَى مِنْ جَهْلِهِ لاَ مِنْ حُسْنِ نِيَّتِه.

[305] Bu dizede vezin aksamaktadır.

Tercüme

290. Baʿżı dostlar vardır ki gösterdikleri dostluḳ, āṣar-ı ḥüsn-i niyetlerinden değil cehāletlerinden ḥuṣūle gelmişdir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Cehāletle olan dostluḳda yoḳdur vech-i istiḥsān

Ṣadākat ḥüsn-i niyyetle olursa zevḳi bī-pāyān

Harfü'z-Zā

٢٩١- زُيِّنَ فِي عَينِ وَالِدٍ وَلَدُ.

Tercüme

Aʿrābī'niñ biri oġlunu ḳaybetmiş, mutaṣṣıl ararmış. Bu ḥāli görenler oġlunu bize vaṣfet, biz de arayalım, demişler. Aʿrābī de "duneynīr" der. Aradan bir müddet geçdikden soñra Aʿrābī boynunda "cuʿel" dedikleri bir böcek olduġu ḥālde çıḳagelir. Aʿrābī'yi bu ḥālde görenler bunu da

[128]

vaṣfederseñ saña delālet ederiz derler. Aʿrābī derhāl şu iki beyti [306] inşāda başlar:

نِعْمَ ضَجِيع الفتى إذَا ابرَدَ ال

ايل سُحَيرًا وَقَفْقَفَ الصُّرَدُ

زَيَّنه الله فِي الفُؤاد كما

زُيِّن فِي عَيْنِ وَالِدٍ وَلَدُ

Tercüme

Gece serinliği çöküp de seher vaḳti hava ṣoġumaya ve küçüken dedikleri ḳuş tir tir titremeye başlayınca insanıñ sıcaḳ yatağı ne güzel ḫāʿbgāhdır!

[306] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu şairinin el-Asamî olduğu tespit edilen bu dörtlüğün geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,*C.1, s. 406.

291. Babanıñ naẓarında evlād güzel göründüğü gibi o yataġını da Allāh insānıñ ḳalbine göre bezenmiş gösterir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Ne ḳadar çirkin ise bir babanıñ evlādı
Onu elbette güzel görmede māderle peder

٢٩٢- زَوْجٌ مِنْ عُودٍ خَيرٌ مِنْ قُعُدٍ.

Tercüme

292. Yaşlı bir ḳoca oturandan ḫayırlıdır.

Bu meṣeli evvelā īrād eden Zülişbaʿ el- ʿAdvānī'niñ en küçük ḳızı olmuşdur.

[129]

Mūmāileyh şāʿiriñ evlenecek dört ḳızı varmış. Her biri ʿārzūları veche birer er istemişler. Dileklerine vāḳıf olan babaları ḳışḳançlıġından bunları ḳocaya vermek istememiş. Faḳaṭ ṭālibler çıḳınca vermeye mecbur olmuş. Bir sene soñra babalarını ḳızlarınıñ her biri ziyaret etmek ister. Hepsini de ḫōş ḥāl bulduġu ḥālde küçük ḳızını geçimsizlik ve darlıḳ içinde bulur. Cānı ṣıḳılan baba küçük ḳızından bu ḥāliñ sebebini ṣormaya başlamış. Ḳız da bu adam yalñız kendini düşünür. Baña baḳmaz. Yiyeceği az, ḳarnı doymaz. Yerinden ḳalḳmaz. Ḳazanmaḳ için çalışmaḳ da istemez, zemīninde şikāyetler dermeyān edeceği ṣırada bu meṣeli īrād eder. Yaʿnī yaşını başını almış olduġu ḥālde faʿāl bir iḫtiyār oturduġu yerden ḳalḳmayan tembel ve genç ḳocadan ḫayırlıdır, demek istemişdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
İḫtiyār olduġu ḥālde çalışan zevc elbet
Oturan tembele yā gence müreccaḥ bulunur

٢٩٣- زَلَّتْ به نَعْلُهُ.

Tercüme

293. Ayaġı ḳaydı düşkün bir ḥāle geldi.

Nikbete uġrayan ve niʿmeti elinden giden felekzedeler ḥaḳḳında ḍarb olunur.

تَدَارَ كْتُمَا عَبْسا وقد ثل عَرْشُها

وذُبْيَانَ إذْ زَلَّتْ بأقْدامِهَا النَّعْلُ

(Züheyr bin Ebū Sülmā) [307]

[130]

Tercüme

Mülk ve salṭanatı yıkıldığı erkān ve ḫānedāñı ẕelīl olduġu ḥālde ʿAbs ve Zübyāñ [308] **ḳabīlesine erişdiniz.**[309]

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Menkūb olanıñ olur mu dostu

Meslūb bütün menāli, postu

٢٩٤- زَادَكَ الله رَعَالَةً كُلَّما ازْدَدْتَ مثَالَةٍ.

2 1

1.**الرعاله**: Ḥamaḳāt. 2.**المثاله**: Fāżıl olmaḳ.

Tercüme

294. Mālıñ ve ḥüsn-i hāliñ artdıḳça Allāh ḥamaḳātiñi artdırdı.

Mālı ve ḥüsn-i hāli arttıḳça ḥumḳu da artan kimseler ḥaḳḳında ḍarb olunur. Mālı artan bu ḳabīl zenginler mālını emr-i ḫayra ṣarf etmekden çekinmezler. Bunlarıñ māla temāyülleri fīsebīlillāh bezl ve infāḳa muḥabetlerinden ileri geldiği için baḫīller naẓarında aḥmaḳ görünür. Ḥāl ve şānı, mişvār ve eṭvārı güzel olanlar telbīs ve tedlīse uzaḳ olduḳlarından ḳurnazlıḳ daʿvāsında bulunan ḫudʿakārlar da bunlara aḥmaḳ naẓarıyla baḳar.

---

[307] İslam öncesi dönemin üç büyük muallaka şairinden biri. Geniş bilgi için bk. Süleyman Tülücü, "Züheyr b.Ebû Sülmâ" *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2013, C.44, ss. 540-542.

[308] Adnânîlere bağlı bir Arap kabilesi. Geniş bilgi için bk. Elnure Azizova, " Zübyân (Beni Zübyân)" *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2013, C.44, s. 527.

[309] Tercümesi verilen ve Züheyr'e ait olan bu dörtlüğün geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: İshak b. İrahim b. Hüseyin el-Fârâbî, *Dîvânü'l-edeb,* Müessetü Darü eşşibe Lisahabe ve ettebaa ve neşr, Kahire, *2*003, C.1, s. 114. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,*C.1*,* s. 408.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bezl eden mükreme aḥmaḳ diyen aḥmaḳ her bār

Māl eğer yār değilse olur elbet bir bār

[131]

٢٩٥- اِزْدَدْتَ رَغْماً وَلَمْ تَكُنْ تُدْرِكْ وَغْمًا.

1

1.**الوغم**: İntiḳām. Ḥıkd u kīn.

Tercüme

295. Aḫz-ı ṣāra gücün yetmediği ḥālde ġayẓ ve nā-ḫoşnudī āṣārını artdırdıñ.

Umduġuna nāʿil olamayan ve ḫaybet u ḫüsrānda ḳalan kimseler haḳḳında ḍarb olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḳudretiñ yoḳ ki aḫz-ı ṣār edesiñ

Saña lāyıḳ değil o ġayẓ ile kīn

٢٩٦- زَنْدٌ كَبَا وَبَنَانٌ اَجْزَمُ.

Tercüme

296. Parmaḳ kesik olduġu ḥālde çaḳmaḳdan āteş çıḳmaz.

Ḫayrı umulmayan kimseler haḳḳında ḍarb olunur.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Āteş-zeneden çıḳar mı āteş

Yoḳ sende bilekle ḳol a serkeş!

٢٩٧- زَقَّهُ زَقَّ الحَمَامَةِ فَرْخَهَا.

Tercüme

297. Ḳuş yavrusunu yemler gibi yemlerdi.

Kemāl-i şefḳatinden aḳrabāsınıñ terbiyesinde taʿḳṣīr etmeyenler ḥaḳḳında īrād olunur.

[132]

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Karībiñ saña ʿāid lüzūm-ı terbiyesi

Düşer mi başḳasına borcuñuñ teʾdiyesi

٢٩٨- الزِّيَادَةُ فِي الحَدِّ نُقْصَانٌ مِنَ المحْدُودِ.

Tercüme

298. Ḥaddi ileri götürmek mahdūduñ eksikliğini bildirir.

İfrāṭ derecede medh ve şenādan menʿ ve taḥzīri bildiren bir meşeldir.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Medhiñ de cihānda ḥaddi vardır

İfrāṭa varınca zemmi ẓāhir

٢٩٩- زِيَادَةُ الكَرِشِ، زَوَائدُ الأدِيم.

Tercüme

299. İşkenbeniñ fażlası ḳatıġıñ zevāʿidi demekdir.

Ḥayrı olmayan ve hiçbir şeye yaramayıp atılan şeyler ḥaḳḳında īrād olunur.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Ḥayrını da şerrini de görmedim

Sen gibi mevcūda denir münʿadim

[133]

٣٠٠- زَلَّةُ الرَّأْيِ تُنْسِ زَلَّةَ القَدَمِ.

Tercüme

300. Reʾy ve fikir sürçmesi, ayaḳ sürçmesini unutdurur.

ʿAkıl ve ḥazmı mücerreb ʿāḳilleriñ sakaṭāt ve ḫaṭīʾātı ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

ʿĀḳiliñ zellle-i efkārı emīn ol her bār

Ayaġıñ sürçmesini kūşe-i nisyāna atar

٣٠١- أَزْكَنُ مِنْ إيَاسٍ.

Tercüme

301. İyās'dan daha ferāsetli.

İyās bin Muʿāviye bin Ḳurre el-Müzenī [310] dedikleri bir ẕatıñ feräset ü kiyāseti ve muḳniʿ u bedīʿ cevāblar vermesi ḍarb-ı meṡel ṣırasına geçmişdir. ʿAmr bin ʿAbdülʿazīz zamānında Baṣra'da ḳaḍılık etmişdir. Kütüb-i edebī, nevādar ẕekāsıyla meşḥūndur. İyās bir gün görmediği ḥālde bir kelbiñ ḥavladığını işitir. Köpeğiñ sesinden bir ḳuyunuñ aġzına bağlanmış olduġunu istidlāl eder. Fīlḥaḳīka köpek dediği gibi bir ḳuyunuñ aġzına bağlanmış. Bu ḥāle ve sürʿat-ı intiḳāle taʿaccüb edenler naṣıl añladığını İyās'dan ṣorarlar. İyās der ki: Köpek ḥavlarken bir yerden ayaḳ ḥışırtısını soñra da bir sesiñ ʿaḳsini işitdim ve ḳuyu yanında olduġuna ḥükmetdim.

[134]

Yine bir gün İyās bir deveniñ otladığını görür ve tek gözlü olduġuna ḥükmeder. Yanında bulunanlar deveniñ gözlerine baḳarlar. Dediği gibi yekçeşm olduġunu görürler. Faḳaṭ İyās'ıñ bu ḥükmündeki iṣābete ḥayret etdiklerinden sebebini añlamaḳ isterler. İyās da der ki: Deveyi yalñız bir yerde otlar gördüm de bu ḥükmü verdim. Yine bir gün İyās bir ḳavmiñ ḫurma yediğini ve çekirdeğini şuraya buraya atdığını ve sinekleriñ bir yere ṭoplanıp başḳa yere gitmediğini görünce burada bir yılan var diye herkesiñ ḥayretini celb eder. Taḥarrī netīcesinde orada yılan olduġu taḥaḳḳuḳ eder. Sebebini ṣoranlar şu yolda meskut bir cevāb ḳarşısında ḳalırlar: Sinekler şu mevżiʿe yaḳlaşmadığından dolayı zehir ḳoḳusunu aldıḳlarını orada yılan olduġunu añladım.

İyās gençlik çaġında Dımaşḳ'a gelir. Bir iḫtiyār ile ḥużūr-ı ḥākimde murāfaʿa edilir. İyās kemāl-i ḥiddetle iḫtiyārıñ yaḳasına ṣarılır. Ḳāḍı, bu ẕāt hem senden büyük hem muḫterem bir pīrdir. Edebini ṭaḳın, diye İyās'ı ḥilm ve sükūna daʿvet eder. İyās ḥāḳ ve ḥaḳiḳat bu iḫtiyārdan daha büyükdür deyince ḳāḍı ṣus ḥaḳḳıñ yoḳ, der. İyās derḥāl "eşhedu enlā ilāhe illāllāh" diyerek geldim. Bu sözüm ḥaḳ mı, baṭıl mı? Cevāb-ı ṣavābıyla ḳāḍıyı iskāt edince ḳāḍı, derḥāl ḫalīfe ʿAbdülmelik'in ḥużūruna girerek mācerāyı ve İyās'ıñ dehāsını añlatır. ʿAbdülmelik de maṭlūbunu isʿāf et ve

[310] Emeviler'in Basra hâkimlerinden. Hafızası kuvvetli ve adil bir hadis râvisi ve iyi bir fıkıh alimi olan İyâs özellikle zekâ ve feraseti ile tanınmış, bu özellikleri nedeniyle "İyâs gibi zeki" ve "İyâs'ın ferâseti" gibi benzetmelerle mesellerde yer almıştır. Geniş bilgi için bk. Ahmet Ağırakça, İyâs b. Muâviye", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2001, C.23, s. 498.

Şam'dan uzaḳlaşdır. Zīrā bu genciñ ḥiddet-i ẕekāsı ḫalḳ arasında fesād ilḳā etmeye çoḳ müsāʿiddir, der.

[135]

121 tārīḫinde 66 yaşında olduġu ḥālde vefāt etmişdir. Bir gün rüʾyāsında kendisiyle babasınıñ iki ata bindiğini ve müsabaḳa netīcesinde birbirlerini geçmediğini görür. Altmış altı yaşında vefāt eden babası gibi kendisiniñ de bu yaşda vefāt edeceğini taʿbīr etmişdir.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Meşḫūr-ı cihān eden İyās'ı
Bī-şibh kiyāset u ẕekāsı
Mestūr olamaz ẕekā muḥaḳḳaḳ
Āfāḳı ṭutar güneş żiyāsı

٣٠٢- زَكَاةُ النِّعَمِ المعْروفُ.

Tercüme

302. Niʿmetleriñ zekātı iyilikdir.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Niʿmetleriñiñ zekātı iḥsān
İḥsan saña oldu mahż-ı şükrān

٣٠٣- زَكَاةُ الْجَاهِ رِفْدُ المسْتَعِين.

Tercüme

303. Cāh ve manṣıbıñıñ zekātı yardım isteyenlere iyilik etmekdir.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Cāhıñ da zekātı var muḥaḳḳaḳ
Bīkeslere yardımıñ doḳunmaḳ

٣٠٤- زُمَّ لِسَانَكَ تَسْلَمْ جَوَارِحُكَ.

[136]

Tercüme

304. Diliñi bağla, ʿużūvlarıñ sālim olsun.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Diliñi bağla ki sālim ḳala aʿżā-yı vücūd
Dile gelmekle ẓuhūr etdi belāyā-yı vücūd

٣٠٥- الزَّرِيبَةُ الخَاليةُ خَيْرٌ مِنْ مِلْئِهاَ ذِئابا.

1

1.**الزيربه**: Ḳoyun ve keçi ağılı.

Tercüme

305. Boş ağıl ḳurt dolu ağıldan ḫayırlıdır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Boş ağıl ḳurt ile memlū ağıla [311]
Şüphesiz merd-i ḫıredmende müreccaḥ ṣayılır

٣٠٦- زَيْنُ الشَّرَفِ التغَافُلُ.

Tercüme

306. Teġāfül, şerefiñ zīnetidir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Şerefiñ zīneti elbette teġāfül ṣayılır
Öyle zīnet kişiye maḥż-ı tekāmül ṣayılır

Harfü's-Sīn

[137]

٣٠٧- سَحَابُ نَوْءٍ مَاؤُهُ حَمِيمٌ.

Tercüme

307. Yıldızıñ yaġmur müjdecisi buluṭu göründü faḳaṭ ṣuyu sıcaḳ!

Ḳonuşması ṭatlı görünüşü güzel olduġu ḥālde kimseye iyiliği doḳunmayan kimseler ḥaḳḳında ḍarb olunur.

[311] Bu dizede bir tef'ile eksikliğinden vezin aksamaktadır.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Ḳāl u ḥāli ṭatlı, düzgün āh ki

Kimseye yoḳ ḫayrı herkes müştekī!

٣٠٨- سَمِّنْ كَلْبَكَ يَأْكُلْكَ.

Tercüme

308. Köpeğini besle, büyüt, seni yesin.

Ḳarġayı besle, gözüñü oysun meṡelimizle yek-meʾāldir.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Beslediğiñ ḳarġa oyar çeşmiñi

Nākes olan lāyıḳ-ı ihsān değil

٣٠٩- سِرْ وَ قَمَرٌ لَكَ.

Tercüme

309. Yürü ḳamer seniñle berāberdir.

Fırṣatı ḳaçırmamaḳ ḫuṣūṣunda īrād olunur.

[138]

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

ʿAḳlıñ var ise ḳaçırma fırṣat

Fırṣat dediğim medār-ı niʿmet

٣١٠- سَالَ الْوَادِي فَذَرْهُ.

Tercüme

310. Dağ, tepe dere kesildi, varma yanına.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Dereler ṭaşdı, varılmaz yanına

Sen varırsañ ṣuṣamışsıñ ḳanıña

٣١١- سَبَقَ دِرَّتَهُ غِرَارُهُ.

2 1

1.**الدِرَّة**: Sütüñ çoḳluġu. 2.**الغرار**: Sütüñ azlığı.

Tercüme

311. Şerri ḫayrını geçdi.

Vaḳdinden evvel bir işte ʿacele gösteren ve iḥsāndan evvel isāʾet eden kimseler ḥaḳḳında īrād olunur.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

İhsān ile başlamaḳ gerekdir

Kemlik ise ṭaşlamaḳ demekdir

[139]

٣١٢- سَبَقَ مَطَرَهُ سَيْلُهُ.

Tercüme

312. Seli, yaġmurunu geçdi.

Tehdīdden evvel yapacaġını yapanlar ḥaḳḳında ḳullanılır.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Tehdīde bıraḳmadan yapar hep

Ḫırsız gibi ḫufyeten ḳapar hep

٣١٣- سَمْنُكُمْ هُرِيقَ فِي أَدِيمِكُمْ.

Tercüme

313. Yaġıñız, ḳatıḳ yemeġiñize döküldü.

Aṣmiʿ der ki: Bir ḳavm yola çıḳmışdı. Yanlarında yaġ dolu bir ḳap vardı. Bu yaġ, ḳatıḳ olaraḳ daġarcıġa ḳoduḳları yemeğe döküldü. Bunu beğenmeyen ḳabīle, yaġıñızdan bir şey eksilmedi yine yemeğiñize döküldü, cevābıyla muḳābele gördü. Ḥattā şāʿiriñ biri bu bābda şu beyitleri [312] söyledi:

تَرَحَّلْ فَمَا بَغْدَادُ دَارَ إِقَامَةٍ

وَلاَ عِنْدَ مَنْ أَمْسَى بِبَغْدَادَ طَائِلُ

مَحَلُّ أُنَاسٍ سَمْنُهُمْ فِي أَدِيمِهِمْ

وَكُلُّهُمْ مَنْ حِلْيَةِ الْمَجدِ عَاطِلُ

[312] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştıma sonucu anonim olarak tespit edilen bu beyitlerin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,*C.1, s. 427.

فَلاَ غَرْوَ اِنَّ شُلَّتْ يَرُ الْمَجْدِ وَالْعُلَى
وَقَلَّ سَمَاحٌ مِنْ رِجَالٍ وَ تَأْمُلُ

[140]

اِذَا غَضْغَضَ الْمُجْرَا الفُطَامِطُ مَائهُ
فَغَيْرُ عَجِيبٍ أَنْ تَفِيضَ الْجَدَاوِلُ

Tercüme

Baġdat oturulacaḳ yer değil, oradan ayrıl. Durmaḳda fāʾide yoḳ. Baġdat öyle bir yerdir ki ahālisiniñ yaġı yemeklerine, ḳablarına dökülür. Onlar, mecd ve şeref libāsından ḫālī kimselerdir. Hepsiniñ maʿālī eli çolaḳ Armaġandan vergiden uzaḳ olduysa taʿāccüb etmemeli. Ṭāşḳın deñiz, ṣuyunu eksiltirse cedvellerde ṣuyuñ azalması veya çekilmesi şaşılacaḳ şey değildir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Ṭulumuñdan dökülen yaġ diyemem başḳasınıñ
O yemekler ki yediñ onlara olmuş rīzāñ
Ḳurumuş ot gibisiñ kimseye ḫayrıñ yoḳdur
Saña insān diyen insāna şaşanlar çoḳdur

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Kimseniñ tarlasına yaġmazsıñ
Raḥmet ol ister iseñ ey nākes

٣١٤- سَمِنَ حَتَّى صَارَ كأَنَّهُ الَخَرْسُ.
1

1.**الخَرس**: Fıçı.

Tercüme

[141]

314. Semenden fıçıya döndü.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Fıçıya döndü semenden gözü hālā yemede

Patlasın öyle şikemperver olan bir bende

٣١٥- سُوءُ حَمْلِ الفَاقَةِ يَضَعُ الشَّرَفَ.

Tercüme

315. Eşek gibi faḳr ve fāka yüküne ḳatlanmaḳ, şerīfi vaż‘ eder.

Denī ve ḫasīs meṭālib peşinde ḳoşmaḳ insānıñ şerefini giderir, diyecek yerde īrād olunur. Bu meṣeliñ aṣlı Ekṣem bin Ṣayfī ’niñ’ [313] şu vecīz kelāmında [314] mündericdir:

الدنيا دُوَل، فما كان منها لك أتاك على ضَعْفك، وما كان منها عليك لم تَدْفَعْه بقوتك، وسُوءُ حمل الغنى يَوْرِثُ مرحاً، وسوء حمل الفاقة يضع الشرفَ، والحاجة مع المحبة خيرٌ من البغضة مع الغنى والعادة أَمْلَكُ بالأَدب

Dünyanıñ birçoḳ ḥāli vardır. O ḥālleriñ ba‘żısı seniñża‘fına göre gelir, taḥammül edersiñ. Üzerine çullanan ḥālleriñ ba‘żısını def‘ edecek kuvvetiñ yoḳdur. Zenginlik yükü üzeriñe çekerse seni şımartır. Züġürtlük yükü de şerefiñi tenzīl eder. Şerefiñi muḥāfaẓa ile birlikde olan iḥtiyāc zengilikle berāber gelen sevimsizlikden ḫayırlıdır. ‘Adet, edebe ri‘āyetle müfiddir.

[142]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Taḥammül yoḳsa bār-ı iḥtiyāca

Vaż‘ eyler şerīfi faḳr u fāḳa

٣١٦- اسْمَحْ يُسْمَحْ لكَ.

---

[313] Cahiliye Dönemi’nde yaşamış hatip ve şairlerden. Geniş bilgi için bk. Asri Çubukçu, “Eksem b. Sayfî”, *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.10, s. 550-551.

[314] Tercümesi verilen ve Eksem b. Sayfî’ye ait bu vecizelerin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Muhammed Abdullah b. El-Mukaffa, *El-Edebü’s-Sağir ve’l-Edebü’l-Kebir,* Darü’-Sadr, Beyrut, s. 27. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 428.

Tercüme

316. Semāḥatkār ol, semāḥat göresiñ.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Semāḥat görmek isterseñ semāḥatkār ol ʿālemde

İsāʾetkārı ḥattā lutfeyle ḳıl bende, şermende

٣١٧- سَبَّحَ لِيَسْرِقَ.

Tercüme

317. Çalmaḳ için tesbīḥ çekiyor.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Elde tesbīḥ ile iġfāl ediyor ḫalḳı bütün

O riyā silsilesi ṭavḳ-ı cehennem bir gün

٣١٨- سَفِيهٌ لَمْ يَجِدْ مُسَافِهاً.

Tercüme

Kendilerine ḳarşı şetm eden ʿAmr bin Zübeyr'e [315] Ḥażreti Ḥasan raḍıyallāhu ʿanhıñ

[143]

muḳābele buyurduḳları bir meṯeldir ki,

318. Sebük-maġz olan bu sefīh, karşısında şātīm bulamadı, demekdir.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Sefīhe ḳarşı ḫıredmende baḳ ki sākitdir

Yerinde vażʿı sükūtuñ cevāb-ı meskūtdur

٣١٩- . اُسْتُرْ عَوْرَةَ أَخِيكَ لِمَا يَعْلَمُهُ فِيكَ

Tercüme

319. Seniñ de ʿaybını bildiği için arḳadaşınıñ ʿaybını ört.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Seniñ de ʿaybını elbet bilir arḳadaşıñ

Sezā değil saña ifşā onuñ muʿāybını

---

[315] Abdullah b. Zübeyr'in kardeşi ve Yezîd b. Muâviye'nin ona karşı gönderdiği ordunun komutanı, Geniş bilgi için bk. Ahmet Önkal, "Amr b. Zübeyr b. Avvâm", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C.3, s. 95.

٣٢٠- السَّلِيمُ لَيْسَ يَنَامُ ولا يُنِيمُ.

1

1.السليم: Yılan şoḳmuş.

Tercüme

320. Yılan şoḳmuş kimse ne uyur ne uyutur.

Kendi rāḥat etmediği gibi başḳalarını da rāḥat bıraḳmayan kimseler ḥaḳḳında ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bilirim rāḥatını selb etdiñ

Diğeriñ rāḥatını selb etme

[144]

٣٢١- سُوءُ الاِسْتِمسَاكِ خَيْرٌ مِنَ حُسْنِ الصِّرْعَةِ.

Tercüme

321. Fenā yaḳalamaḳ, yere güzel düşmekden ḫayırlıdır.

Ḥaḳ yoluna mülāzemetle irşād eylemek maḳamındaīrād olunur. Zīrā irşād ve ihsān ṭarīkiyle ʿamel edeniñ ḫatāsı ḥumḳ ve isāʾetle ʿamel edeniñ işābetinden efḍāldır. Nitekim müctehidiñ ḫatāsında ecr ve ṣevāb terettüb eder.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bir ḫatā etse de Ḥaḳ-bīn yine maḳbūl-ı fuḥūl

Aḥmaḳıñ reʾyi velev doġru da olsa medḫūl

٣٢٢- اسْعَ بِجَدِّكَ لاَ بِكَدِّكَ.

Tercüme

322. Ṭāliʿiñi ḳoġala, saʿy ve zaḥmetini değil.

Ḥatim bin ʿ ʿAmr el-Hemdānī; Hisl, ʿAcne isminde iki oġlunu ticāret için bir yere göndermişdi. Beni Esed'den bir ḳavim, Hisl'iñ ḳarşısına çıḳıp mālını alırlar ve kendisini esīr alırlar. Bir ḳaç gün soñra Acne gider. Ticāret maḥline varmadan yolda bir māla ḳonar ve alıp döner. ʿAmr'ıñ ehl u ʿiyāli bu müjde ḫaberini alırlarsa da Hisl'iñ gecikdiğinden dolayı şüphede ḳalırlar. Babaları ʿAmr, çocuḳlarıñ bir diğer

ḳardeşini gönderir. Bu da hemen giderek Hısl'ıñ yerini yurdunu ṣorar ve nerede bulunduġundan ḫaber alır. Kendisini esīr etmiş olan ḳabīle ḫalḳından elli deve muḳābili ḳardeşini ḳurtarır. Ḥādiṯeden ḫaberdār olan ʿAmr,

[145]

bu meṯeli īrād eder.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Baḫtı yāver olanıñ saʿyına ḥācet yoḳdur

Ṭāliʿiñ yār değilse saña devlet yoḳdur

٣٢٣- سُبَّنِي وَ أُصْدُقْ.

Tercüme

323. Söğ faḳaṭ doġru söyle.

Bildiğim bir seyyiʾeden dolayı beni şetm ve tahḳir edenlere mübālāt etmem elverir ki yalandan, iftirādan ṣaḳınsınlar, demekdir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Söğüp ṣay, iftirādan müctenib ol

Çekinmem ḥaḳlı şetmiñden edīb ol

٣٢٤- سَيْرُ السّوَانِي سَفَرٌ لا يَنْقَطِعْ.

1

1 **السانية**: Ṣu çekmek için dolaba ḳoşulan deve.

Tercüme

324. Dolaba ḳoşulan develeriñ seyri ardı arası kesilmeyen bir seferdir.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Umduġumuz olsa bile münḳaṭʿı

Ḳoşmadayız hep emel eṭrāfını

[146]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Emeliñ ʿayn-ı serāb olduġunu bilse bile

Yine serrişte-i ümmīdi bıraḳmaz insān

٣٢٥- . سَقَطَتْ بِهِ النَّصيحةُ عَلَى الظِّنَّةِ

Tercüme

325. Naṣīḥat, töhmet üzerine düşdü.

İfrāṭa varan naṣīḥat, insānı töhmet altında bıraḳır ve netīcede bednām eder, demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Cevher-i pendini ifrāṭ ile ibzāl etmek

Seni töhmete ḳor ey nāṣiḥ-i müşfik gerçek

٣٢٦-أَسْرَعَ فِي نَقْصِ امْرِىءٍ تَمامهُ.

Tercüme

326.Kemāl, insānı noḳṣān ve zevāl ṭarafına çabuḳ götürür.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Noḳṣāna varır kemāl ẓāhir

Bedriñ de kemāl u naḳṣı vardır

Haḳḳ'ıñ o kemāl-i muṭlaḳ elbet

İnsān dediğiñ o ʿacz-ı maḥż, bāhir [316]

[147]

٣٢٧- السَّعِيدُ منْ وُعِظَ بغَيْرِهِ.

Tercüme

327. Mesʿud, başḳasınıñ felāketinden ʿibret alandır.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Bir başḳasınıñ felāketinden

ʿİbret alana saʿīd derler

ʿİbret alamaz iseñ, ser-ā-ser

ʿİbret olacaḳ belā mısıñ sen?

٣٢٨- سِيَّانِ أَنْتَ وَالعُزْلُ.

1

1.**الاغزل**: Silāḥsız adam.

[316] Bu dizede vezin aksamaktadır.

Tercüme

328. Ha silāḥsız ha sen. İkiñiz de müsāvī.

Hiçbir şeyden müstaġnī olamayan kimseler haḳḳında ḍarb olunur.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Farż et ki silāḥ var sende
Sen nerde aceb silāḥ nerde
Bir zinde iseñ de ẓāhiren sen
Bir mürde seniñ yanıñda zinde!

[148]

٣٢٩- أَسْرِعْ فِقْدَاناً تُسْرِعْ وِجْدَانا.

Tercüme

329. Çabuḳ ara, çabuḳ bulasıñ.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Mefḳūdu olan menāl u mālı
Derḥāl arayan hemen bulurmuş
Ḫayr işde teʾḫīriñ ḫaṭādır
Mefḳūdu olan ʿacūl olurmuş

٣٣٠- أَسْمَعُ صَوْتاً، وَ أَرَى فَوْتاً.

Tercüme

330. Sesi işitiyorum. Yel gibi gitdiğini de görüyorum.

Vaʿd edip de yerine getirmeyenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Vaʿdini incāz eden ʿālemde ender ser-te-ser
Bir serāb-ı muġfil olmuş şimdiki vaʿd-ı beşer

٣٣١- سَائِلُ اللّهِ لا يَخِيبُ.

Tercüme

331. Allāh'dan isteyen maḥrūm olmaz.

[149]

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Cümle ḫalḳıñ penāh u dergāhı

Haḳ'dır elbet o şāhlar şāhı

Māsivādan ümīdi kes de düşün

Seni merzūḳ eden o Allāh'ı

٣٣٢- . سَحَابَةُ صَيْفٍ عَنْ قَلِيلٍ تَقَشَّعُ

Tercüme

332. Yaz buluṭu çabuḳ ṣıyrılır.

Çarçabuḳ geçici şeyler ḥaḳḳında ḳullanılır.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Çarçabuḳ ṣıyrılır o yaz buluṭu

Aḳdı gençlik ḳalan bugün ṭorṭu!

٣٣٣- السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ العَذَاب.

Tercüme

333. Yolculuḳ cehennem ʿazabından bir parçadır.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Bir parçasıdır sefer meşāḳḳı

Nīrān-ı cehennemiñ muḥaḳḳaḳ

Ṣor ʿāşıḳa nāz-ı iftirāḳı

Pervāne gibi yanar o muṭlaḳ!

[150]

٣٣٤- السَّفَرُ مِيزَانُ السَّفْرِ.

Tercüme

334. Sefer, insānlarıñ aḫlāḳını açan ve ṭartan bir mizāndır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Seferdir vezn eden her ḥāl u şānı

Seyāḥatdır açan rāz-ı nihānı

Açılsın göz, gönül derseñ dolaş gez
Gezen añlar bütün devr-i zamānı

٣٣٥- سَلِمَ أَدِيمُهُ مِنَ الْحَلَمِ.
1

1.**الحَلَم**: Davar keneli olmaḳ.

Tercüme

335. Derisi keneden ḳurtuldu.

Çirkin ḫūyları zāʾil ve aḳrān u emṯāli arasında bī-muʿādil olanlar ḥaḳḳında ḳullanılır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)
Nezāhat ṭabʿına bir ʿādet olmuş
Ḫabāʾiṯden münezzeh ḫilḳat olmuş

٣٣٦- سَهْمُ الْحَقِّ مَرِيشٌ يَشُكُّ غَرَضَ الْحُجَّةِ.
2 1

1.**المريش**: Bilenmiş oḳ. 2.**الشك**: Mızraġı kemiğe işletip ortasına ḳadar geçirmek.

[151]

Tercüme

336. Ḥaḳ oḳu ḥüccet nişānesini deler, ortasına da geçer.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)
Ḥüccet iḳāme eylediñ, ammā sihām-ı Ḥaḳ
İnfāz eder merāmını olmaḳ ḫatā ataḳ

Ḥaḳ sözüñ nüfūẕ ve teʾṯīrde olan ḳuvvetini añlatır. "Şuk" kelimesiniñ burada olduġu gibi yarmaḳ maʿnāsında istiʿmāli ʿAntere'niñ [317] şu beytinde de [318] vardır:

[317] İslam öncesi Arapların efsanevî kahramanı ve şiirlerinde hamaset ön planda olan muallaka şairi. Geniş bilgi için bk. Cemal Muhtar, " ʿAntere " *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C.3 s. 197.
[318] Tercümesi verilen ve Antere'ye ait olan bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 436.

فَشَكَكْتُ بالرُّمْح الأصَمِّ ثيَابَه
لَيْسَ الْكَرِيمُ عَلَى الْقَنَا بِمُحَرَّمِ

Ḳarşıma çıḳan ḫasma öyle bir mızrāḳ atdım ki değil zırhını, elbisesini bile deldim. Kerīm olan da benim ḳarġımdan sālim olamaz.

٣٣٧- . اِسْأَلْ عَنِ النِقْيِ النَّشُّولَ المُصْطَلِب
3 2 1

1.**النَقْى**: Nūn'uñ kesriyle muḫḫ, ilik. 2.**النشول**: Nāṣil'iñ mübālaġası.

3.**الاصطلاب**: Kemikleri pişirip yaġını çıḳarmaḳ.

Tercüme

337. İliği, eliyle tencereden et alandan ve kemikleri pişirip yaġını çıḳarandan ṣor.

Başḳasınıñ mālını kendine çeken ve benimseyen kimseler ḥaḳḳında īrād olunur.

[152]

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)
Bulduġunu çekmede hep kendine
Laʿnet ola öylesiniñ fendine

٣٣٨- سَيْلٌ بِدِمْنٍ دَبَّ فِي ظَلَامِ.
1

1.**الدِمْن**: Ḳalıp ḳalıp keçelenmiş gübre.

Tercüme

338. Gübre altındaki sel, ʿilācıñ bedene sirāyeti gibi ḳaranlıḳda belli değil.

Şuraya buraya yayılmış! Yüze ḳarşı dostluġunu iẓhār, düşmanlıġını ḳalbinde iżmār edenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)
İẓhār-ı meveddet ediyor yüz yüze her ān
Gönlünde ʿadāvet ḳuru çaḳmaḳ gibi pinhān!

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ṣaḳın aldanma münāfıḳ sözüne

Sözü uymaz o ḫabīsiñ özüne

٣٣٩- سَمَّيْتُكَ الفَشْفَاشَ إِنْ لَمْ تَقْطَعِ.

1

1.**الفشفاش**: Kesmez kör ḳılıç. Bu kelimeniñ bu maʿnāya geldiği ḳamūsda yoḳ, faḳaṭ lisānü'l-ʿArab'da vardır.

[153]

Tercüme

339. Eğer kesemezseñ adını kör ḳılıç ḳorum.

Öfkelenip de elinden bir şey gelmeyen ataḳlar ḥaḳḳında īrād olunur..

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Atıp tutma bu öfken mahż-ı ḫüsrān

Seniñ farḳıñ mı var bir kör ḳılıçdan

٣٤٠- سَالَ بِهِمِ السَّيْلُ وَ جَاشَ بِنَا البَحْرُ.

Tercüme

340.Onlar bir seyl-i sā'ile maʿrūż biz de baḥr-ı şā'ile.

Onları emr-i şedīde düşdülerse de biz ondan daha şedīdine düşdük, demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Kimi bir seyl-i ḫurūşānla ṣavaşmış ḳalmış

Kimi de baḥr-ı ḫurūşānla boġuşmuş dalmış

Herkesiñ ḥimmet u ʿazmi olamaz hempāye

Kimi Allāh'a ulaşmış, kimini ʿacz almış!

٣٤١- إِسْمَعْ مِمَّنْ لاَ يَجِدُ مِنْكَ بُدّاً.

Tercüme

341. Senden ayrılmaḳ istemeyen ana baba öğüdünü diñle.

[154]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Ebeveyniñ öğüdü nefʿ iñ için
Diñlemezseñ ṣoñu ġüsrān-ı mübīn

٣٤٢- سِيلَ بِهِ وَهْوَ لا يَدْرِي.

Tercüme

342. Farḳına varmadan sel onu aldı götürdü.

Bilmeyerek bir felāket ḳarşısında ḳalan ve yapacaġını şaşıran ġafiller ḥaḳḳında īrād olunur.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)
Hevā-yı nefsine uyma o bir seyl-i ġurūşāndır
Bütün merdān-ı Ḥaḳḳ ondan hirāsandır, girīzāndır.
Ḫaṭādan ihtirāz etmek gerek merd-i ġıredmende
Çekinmezseñ ḍalāl u ḥumḳuñ elbette nümāyandır

٣٤٣- السِّنَّورُ الصَّيَّاحُ لا يَصْطَادُ شَيْئاً.

Tercüme

343. Hayḳıran kedi bir şey avlamaz.

Zīrā o sesden ḳoḳu alan fāre meydāna çıḳmaz. Tehdīdini īḳāʿ edemeyenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün / me fā i lün/ fe i lün)
Kedi ṣayyāḥ olunca fāre ḳaçar
Ḳuru tehdīd işiñ gücün, nāçār!

[155]

٣٤٤- اُسْتُرْ مَا سَتَرَ اللّه.

Tercüme

344. Allāh'ıñ örttüğünü sen de ört.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Setr eyle ʿuyūb-ı ḫalḳı her ān
Settār-ı ʿuyūb Rabb-ı Yezdān

٣٤٥- الأَسْوَاقُ مَوَائِدُ اللّه فِي أَرْضِهِ.

Tercüme

345. Çarşı pazarlar, Allāh'ıñ yeryüzünde kurulmuş şofralarıdır.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)
Çarşı, pazar yeryüzünüñ şofrası
Yoḳsa parañ ṭas ṭaraġı ṭopla git

٣٤٦- الاسْتِقْصَاءُ فُرْقَةٌ.

Tercüme

346. Ḫalḳıñ ufaḳ tefek ḳuşūrlarını araşdırmaḳ ayrılıġa sebebdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
O ḳadar şıḳ eleme, şıḳ doḳuma
Şoñu elbette varır ayrılıġa

[156]

٣٤٧- السِّعْرُ تَحْتَ الِمنْجَلِ.

Tercüme

347. Narḫ oraḳ altındadır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Oraḳ altında defineñ vardır.
Başḳa bir narḫ olacaḳ neñ vardır

Harfü'ş-Şīn

٣٤٨- شَغَلَتْ شِعابِي جَدْوَایَ.

Tercüme

348. Etrafımı ḳaplayan çoluḳ çocuḳ başḳa muḥtaç olanlarıñ nafaḳasını tedārik etmeğe bir mani' teşkīl etdi.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Elim ermez, gücüm yetmez, göñül ḫ'āhişger-i iḥsān

Emīn ol ki bütün sedd-i ramaḳ kūşişlerim her ān

٣٤٩- شَرُّ المالِ القُلْعَةَ.

1

1.**القُلْعَة**: 'Ārīyet māl. 'Arablar, "*Menzelnā menzel ḳul'et.*" derler ki menzilimiz, ṭavaṭṭun ve temkin edilecek yer değildir. Bugün yarın göçmemiz muḳadderdir, demekdir.

Tercüme

349. Mālıñ eñ ḫayırsızı sende durmayan ve başḳası eline geçendir.

[157]

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Ḳalbur gibi mālı neylerim ben

Āmāde-i intiḳāl olurken

٣٥٠- شَرُّ السَّيْرِ الحَقْحَقَةَ.

1

1.**الحقحقه**: Merkūbuñ ṣırtını it'āb edecek derecede ḥızlı yürütmek.

Tercüme

350.Gezmeniñ eñ fenāsı, binek ḥayvānını yorġun ve zebūn düşürünceye ḳadar yürütmek ṣūretiyle olan seyr ve reftārdır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

İşiñ ifrāṭ ile tefrīṭinden

Çekinen buldu bütün emn ü emān

٣٥١- شَرُّ أَيَّام الدِّيكِ يَوْمُ تُغْسَلُ رِجْلاَهُ.

Tercüme

351. Ḫorozuñ en fenā günü iki ayaġınıñ yıḳanacaġı gündür.

Yaʿnī kesildikden ve pişirmek için ḥāżırlandıḳdan ṣoñra lāzım gelen istihżārātdır. ʿAlī bin el-Ḫasan el-Bāḫarzī [319] ḳavminden şikāyet-i muʿarrażında şu beyitleri [320] söylemişdir:

[158]

ولا أبالى باذلالٍ خُصِصْتُ به

فِيهِمْ ومنهم و إِنْ خُصُّوا باعزاز

رِجْلُ الدَّجَاجَةِ لا من عِزِّهَا غُسِلَتْ

ولا مِنَ الذلى حِيصَتْ مُقْلَةُ الْبَازِي

Tecüme

Ḳavmim arasında benim ẕilletime taḫṣīṣ edilen [illegible] **onlarıñ ʿizzetine maḫṣuṣ olsa bile bence ehemmiyeti ḥaʾiz değildir. Ṭavuġuñ yıḳanan ayaġı şeref ve ʿizzetine delālet etmediği gibi şehbāzıñ göz ḳuyruġunuñ dar olması da ẕilletini icāb etmez.**

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Biriniñ ẕilleti bir başḳasınıñ ʿizzetidir

Böyle bir ḫādiṯeye cāhil olan ṣavlet eder

Ḥaḳḳ'ıñ esrārı ḫıred-sūz bir ḥikmetidir

Merd-i Ḥaḳ-bīn buña ḥayret edene ḥayret eder!

---

[319] Büyük Selçuklu veziri Kündürî'nin hamiliğini yaptığı İran asıllı şair. Geniş bilgi için bk. Mehmet Talu, "Bâharzî Ali b. Hasan", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C.4, s. 474.

[320] Tercümesi verilen ve el-Bâharzî'ye ait olan bu beyitlerin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî, *Mirʾâtü'z-zamân fî târîhi'l-aʿyân,* Darü'r-risaletü'l-ilmiyye, Şam, 2013, C.1, s. 359. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 455.

٣٥٢- الشَّرُّ يَبْدَؤُهُ صِغَارُهُ.

Tercüme

352. Şerriñ eñ küçüğü kendini gösterir.

Saña ḳarşı ufaḳ tefek ḳuşurda bulunan kimseleri ʿafvetmek ṣūretiyle mücāmelekār ol diyecek yerde īrād olunur.

الشر يبدؤهُ فِي الأصل أصْغَرُهُ

وليس يَصْلَي بحرِّ الحربِ جَانِيهَا

والحربُ يلحق فِيها الكارهُونَ كما

تدنو الصَّحَاحُ إلى الْجرْبَى فَتُعْدِيها

Tercüme

Küçük görünen şer de kendisini gösterir ve sirāyet genişletir. Ḥarb cināyetine bāʾis olan, onuñ şiddet-i ḥarāretine ḳatlanmış değildir. Uyuzlara yaḳlaşan ṣaça ṣaġlam insānlara uyuzluḳ sirāyet etdiği gibi

[159]

istemeyerek ḥarbe girenler de onuñ sāmān-rüba ezālarına ḳatlanmaḳ mecbūriyetinde ḳalırlar. [321]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

İhtirāz eyle küçük olsa da şer

Bir ḳıvılcım çıḳarır şūr u şerer

٣٥٣- أَشْرَى الشَّرِّ صِغَارُهُ.

1

1.**الشرى**: ʿAṣā vezninde ḳurdeşeni dedikleri bir ḫastalıḳdır. İnsān bedeninde olur. Şimşek çakmaḳ, ḫışma gelmek ināt etmek maʿnālarına da gelir. Yuḳālu:

[321] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu Ebû Abid b. Ebras'a ait olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s.461.

شرى البرق اذا لمع

شرى الرجل اذا غضب

Tercüme

353. Şerriñ eñ inātçısı ehemmiyet verilmeyen küçüğüdür.

Bir avcı, yanında köpeği olduġu ḥālde bir bal ṭulumunuñ yanına varır ve civārındaki meyḫāneye girer. Meyḫāneciden bal ṣatın almaḳ ister. Oraya damlayan bir bala bir arı ḳonar. Meyḫāneciniñ gelincik dedikleri ḥayvānı bala doġru ṣıçrar. Avcınıñ köpeği de gelinciğe atılaraḳ gelinciği öldürür. Derken meyḫāneci

[160]

kelbi, kelb ṣāḥibi de meyḫāneciyi, meyḫāneciniñ bulunduġu köy ḫalḳı da kelb ṣāḥibini öldürür. Bu ḫādiṣe kelb ṣāḥibiniñ sākin olduġu köy ḫalḳı arasına yayılınca birbirlerine girerler ve bu meṣeli īrād olunmaġa başlar.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Şerer-i āteş olan şerr-i fitne
Yayılınca geçemezsiñ önüne

٣٥٤- الشَّرُّ أَخْبَثُ ما أَوْعَيْتَ مِنْ زَادِ.

Tercüme

354. Şer, iddiḫār olunan azıḳlarıñ eñ murdārıdır.

Mezmūm olan şeylerden ictināb lüzūmunu tavṣīye eder. ʿAbīd bin el-Ebraṣ'ıñ [322] söylediği bir beytiñ [323] ʿaczidir:

---

[322] Cahiliye dönemi Arap şairlerinden. Dîvân'ında tüm iyilik ve kötülüklerin kaynağı olan tek Tanrıya olan inancına işaret eden kimi beyitler ve hikmetli sözler bulunur. Geniş bilgi için bk. Azmi Yüksel, "Abîd b. Nebras", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1988, C.1, s. 308-309.

[323] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 461.

الخير يبقى وان طال الزمان به

الشر اخبث ما أوعيت من زاد

Tercüme

Aradan birçok zamān geçse bile iyilik ḳalır. Fenālıḳ ise idḫār etdiğiñ zād ve ẕaḫīreniñ eñ ḫabīşidir.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Emr-i ḫayrıñ ḳalır medde'l-eyyām

Kişiyi şerdir eyleyen bednām

Yaşatan ādemi eşerleridir

Ḫayr ile pāyidār nām-ı benām

[161]

٣٥٥- الشَّرُّ قَلِيلُهُ كَثِيرٌ.

Tercüme

355. Şerriñ azı da çoḳdur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bilmiş ol ki azı da çoḳ şerriñ

Çıḳıyor gāh [o] şerden yanġın!

٣٥٦- الشَّرُّ خَيْرٌ إِذَا كانَ مُشْتَرَكاً.

Tercüme

356. Şer herkese işābet ederse taḥammül ḳolaylaşır.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

El-ʿIyāz ol ḳażā-yı nāgehden

Müşterek olsa nisbeten ehven

٣٥٧- شَرُّ النَّاسِ مَنْ مِلْحُهُ عَلَى رُكْبَتِهِ.

Tercüme

357. İnsānlarıñ eñ kötüsü, ṭuzu dizi üzerinde olan kimsedir.

Ḫafîfü'l-meşreb, seriʿ ü'l-ġażab kimseler ḥaḳḳında ḍarb olunur.

ʿArab iç yağına beyāż olduġu için ṭuz demişlerdir. "*emlehetü'l ḳadr*" derler ki tencereye yaġ ḳoydum, demekdir. Şāʿiriñ bu ḳavli [324] bu şūretle tefsīr edilmişdir.

[162]

لا تَلُمْهَا إِنهَا مِنْ نِسْوَةٍ

مِلْحُهَا مَوْضُوعَةٌ فَوْقَ الرُّكَبْ

Tercüme

O ḳadınları levm etme, onlar, dizleri üstüne yaġ ḳonulmuş ṭaḳımdandır.

Ya'nī bütün emelleri, düşünceleri şahm, semenden ʿibāret şikemperverler demekdir. Meşelīn aṣl-ı maʿnāsı şudur: ʿAḳl-ı selīmiñ maḥmūd olan şeylere daʾir emrine ḳulaḳ aşmayıp da mizāc-ı nisvān olan temkīnsizliğe ʿāid emr ve teşvīḳine meyl ve tehālük gösterenler insānlarıñ eñ şerīridir.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Ḫıffet dediğiñ mizāc-ı nisvān
Temkīn ise bir şiʿār-ı merdān
Ey nān u nemek esīri aḥrār
ʿAnḳā mı kesildi nām-ı ʿirfān

٣٥٨- شَرُّ اللَّبَنِ الَوالِجُ.

Tercüme

358. Sütüñ en kötüsü eve giren ama kimseye verilmeyendir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)
Misāfirperver ol luṭfet, kerem et
Evinden çıḳmayan süt en fenā süt

[324] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 466.

[163]

٣٥٩- شَرٌّ مِنَ المَوْتِ ما يُتَمَنَّى مَعَهُ المَوْتُ.

Tercüme

359. Taḥammülsüz bir dāhiye ḳarşısında temennī edilen ölüm, ölümleriñ eñ berbādıdır ki ölümden berbāddır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Öyle bir hādiṣe vardır ki ölümden beter

Ādemiñ dīdesine ʿālemi zindān eyler!

٣٦٠- شَرُّ الأَخِلاَّءِ خَلِيلٌ يَصْرِفُهُ وَاشٍ.

Tercüme

360. Bir dekbāzıñ düzme yalanlarına ḳapılaraḳ senden yüz çeviren dostuñ eñ fenā bir dostdur.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

O ġammāzıñ sözüyle senden irāż eyleyen dostuñ

Emīn ol, iʿtimādıyla ne dostuñdur ne bir postuñ

٣٦١- شَرُّ إِخْوَانِكَ مَنْ لاَ تُعَاتِبُ.

Tercüme

361. İḫvānıñ eñ fenāsı muʿāteb etmeyendir.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

İʿtābı olmayan iḫvān bā-ṣafā ḫaste

Beḳā-yı ḫubb u meveddet iʿtāba vābeste

[164]

٣٦٢- . شوَى أَخُوكَ حَتّى إِذَا أَنْضَجَ رَمَّدَ

Tercüme

362. Ḳardeşiñ ḳızartdı, gereği gibi pişirince küle de atdı.

Yapdığı iyiliği başa ḳaḳmaḳ ṣūretiyle ifsād eden ve sū-i ẓann celb edecek ṣūretde ṣoñra ıṣlāḥ etmeye çalışan kimseler ḥaḳḳında īrād olunur. Ḥażreti ʿÖmer (raḍıyallāhu ʿanh) ṣalāḥ ḥāl ile maʿrūf bir ẕātiñ evi öñünde geçerken saz sesi işitmiş ve bu meṯeli īrād buyurmuşdur.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Etdiğiñ iḥsānı sen bil, bir de Allāh'ıñ bile

Yükletirseñ bār-ı minnet bilmiş ol ki nāfile

٣٦٣- شُخْبٌ فِي ٱلإِنَاءِ وشُخْبٌ فِي الأَرْضِ.

1

1. **الشُخْب** : Ṣağılırken memeden çıḳan süt.

Tercüme

363. Ṣağılan sütüñ bir ḳısmı ḳaba, bir ḳısmı yere düşdü.

Baʿżen yanlış baʿżen doġru söyleyenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Doġru söylerse de ḳısmen yanlış

Sen ise durma çalış, doġru alış

Bildiren ḳadrini sözdür kişiniñ

Ḥüsn-i taʿbīr Ḫudā'dan baḫşiş

[165]

٣٦٤ - شُبْ شَوْباً لَكَ بَعْضُهُ.

Tercüme

364. Şimdiden bir parçası seniñ olan şeyʿi, heyet-i mecmūʿasına ḳatıp ḳarışdır.

Menfaʿati saña ʿāit olan şeyde çalış demekdir. İleride menfaʿati doḳunacaġını bildiğiñ bir kimseye şimdiden yardım etmek lüẓūmunu tavṣīye eden bir meṯeldir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Menfaʿatdār edecekse seni ātīde o ferd

Şimdiden müddebir etmek saña lāzım ey merd

٣٦٥- شُغِلَ عَنِ الرَّامِي الكِنَانَةَ بالنَّبْلِ.

1

1.الكِنانه: Deriden yapılan oḳ kabı.

Tercüme

365. Oḳ atan, oḳ ve ḳabla oyalandı ve ġāfil avlandı.

Benī Fezāre [325] ile Benī Esed'den [326] oḳ atmaḳda māhir iki tir-endāz oḳlarını dāʾimā omuzlarında ṭaşımaġa ʿazm etmişler. Fezārī'niñ oḳu yeni, Esedī'iñ oḳu da eski imiş. Fezārī'niñ oḳu Esedī'iñ ḫoşuna gider ve der ki: Oḳ atmaḳda ʿacabā hangimiz daha māhir? Haydi bir boy ölçüşelim. Fezārī, oḳ atmaḳ ṣanʿatını saña ben öğretdim; muʿallim, müteʿallimden elbette mahirdir, der. Esedī, ḳabını baña tevcīh et, ben de ṣoñra

[166]

saña tevcīh edeyim, ṭarzında mukābele eder. Fezārī, evvelā sen tevcīh et, deyince Esedī ḳabını bir aġaca aṣdı ve oḳunu atar atmaz Fezārī'niñ ḳabını deldi, yardı. Derken ṣıra Esedī'ye geldi. O da Fezārī'niñ ḳabına nişān aldı. Atar atmaz Fezārī'yi ciğerinden vurdu ve yere serdi. Mahāretine güvenen ve şākirdiniñ ġaraż ve maḳṣudunu bilemeyen Fezārī, ġafletiniñ hedef ve ḳurbānı oldu. Ġaraż ve maḳṣūddan ġāfil olanlar ḥaḳḳında bu meṣel ḍarb olunmaġa başladı.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Bilemezsiñ ġaraż u maḳṣudunu düşmanıñıñ
Hedefi ḥayfā olursuñ, saña derler dalgın!
Felek-i şaʿbedebāzıñ nice bāzīçesi var
Ḫāʾb-ı ġafletdir eden ādemi dalġın, bayġın

٣٦٦- . شَرِقَ بِالرِّيقِ

[325] Adnânîlere bağlı bir Arap kabilesi, Geniş bilgi için bk. Mehmet Ali Kapar, "Fezâre (Benî Fezâre)", *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi (DİA),* İstanbul, 1995, C.12, s. 538-539.

[326] Adnânîlere bağlı bir Arap kabilesi, Geniş bilgi için bk. Cengiz Kallek, " Esed (Benî Esed)" , *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi* (*DİA)*, İstanbul, 1995, C.11, s. 363-365.

Tercüme

366. Tükürüğü boğazında ṭıḳandı.

İnsānıñ eñ yaḳını, eñ emīni iken öyle żararlar īḳāʿ eder ki düşman bile ḥayretde kalır. İnsānıñ kendi tükürüğü de en yaḳını iken baʿżen boğazında ṭıḳanır ve nefes aldırmaz.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün

Żarar görmekde ādem menfaʿat umduklarından gāh

Leʾīmü't-ṭabʿ olandır doğrusu bir düşman-ı bed-ḫā˘h

[167]

٣٦٧- شِنْشنَةٌ أَعْرِفُهَا مِنْ أَخْزَمِ.

Tercüme

Bu meṣel mevzūndur ve bir şiʿriñ ikinci ṣaṭırıdır. Ḳāʾili Ebū Aḫzem et-Ṭāʾī'dir. Seḫī-i meşhūr olan Ḫātemi Ṭāʾī'niñ pederiniñ ceddi yāḫūd ceddiniñ ceddidir. Aḫzem, fi'l-aṣl erkek yılan maʿnāsına ṣıfat-ı müşebbehedir. Burada ʿalem vāḳiʿ olmuşdur ki Ebū Aḫzem'iñ oğlunuñ adıdır. Mūmāileyh bunuñla iktinā etmişdir. Aḫzem babasına ʿāṣī idi. Onuñ oğulları da kendisi gibi nā-ḫalef çıḳdı. Aḫzem'iñ vefātından ṣoñra bir gün hepsi bir olup büyük babaları Ebū Aḫzem'i ḍarb ve cerḥ etmişlerdi. Bunuñ üzerine Ebū Aḫzem taʿaẓẓümāne şu beyti [327] īrād ve inşād etmişdir:

إِنَّ بَنِّي ضَرَّجُونِي بِالدَّمِ
شِنْشِنَةٌ أعرِفُهَا من أخزم

Tercüme

Benim oğullarım yaʿnī ṭorunlarım beni ḳana buladılar.

367. Bu da benim Aḫzem adlı oğlumdan bildiğim meʾlūf olduġum ʿādet ve ṭabīʿatdır.

İki şey arasında ḳurb ve mümāṣelet olduġu vākit īrād olunan emṣāldendir. Ḥażreti ʿÖmer (raḍıyallāhu ʿanh) İbn ʿĀbbas (raḍıyallāhu ʿanhümā) ḥażretleriyle

[327] Tercümesi verilen ve Ebû Ahzem'e ait olan bu beytin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: İshâk b. İbrâhîm el-Harbî, *Garîbü'l-Hadîs,* Ümmü'l-Kurra Üniversitesi, Mekke, C.2, 1405, s. 876. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* s. 457.

müşāvere ederken İbn ʿĀbbas ḥażretleriniñ reʾyini münāsib u muṣīb gördüklerinden müşārünileyh Ḳureyş ḳavmi arasında işābet-i reʾy ile nāmdār olan pederleri Ḥażreti ʿĀbbas bin ʿAbdulmuṭṭālib'e teşbih maḳṣadıyla **" شنشنةٌ اعرفها من اخزم "** demişlerdir.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)
Ḳorḳudanı ḳorḳu da hep ḳorḳudur
"Şinşinetün a'refuhā" doġrudur

[168]

٣٦٨- شَاهِدُ الْبُغْضِ اللَّحْظُ.

Tercüme

368. Baḳış, bugż ve nefret şāhididir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Bir baḳışdan bilinir düşman u yār
Rāz-ı ḳalbi yüz eder hep iẓhār

متى تَكُ فِي صَدِيق أو عَدُوٍّ
تُخَبِّرْكَ الْوُجُوهُ عَنِ القلوب
(Züheyr) [328]

Tercüme

Dost veyā düşman içinde bulunduġuñ vaḳit onlarıñ çehresi saña ḳalplerini ḫaber veren birer tercümāndır. [329]

٣٦٩- شَرِبْنَا عَلَى الخَسْفِ.

1

[328] İslam öncesi dönemin üç büyük muallaka şairinden biri. Geniş bilgi için bk. Süleyman Tülücü, "Züheyr b.Ebû Sülmâ" *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2013, C.44, ss. 540-542.

[329] Tercümesi verilen ve Züheyr b. Ebû Sülmâ'ya ait olan bu beyitin geçtiği başlıca iki mesel kaynağı şunlardır: Ebû Hilâl el-Askerî, *a.g.e.,* C.1, s. 321. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 457.

1.**الخسف**: Açlıḳ.

Tercüme

369. Aç ḳarnına şu içdik.

Yaʿnī açlığımızı gidermek için şu içmek żaruretinde ḳaldıḳ.

بِتْنَا عَلَى الْخَسْفِ لاَ رِسْلٌ نُقَاتُ بِهِ
حَتَّى جَعَلْنَا حِبَالَ الْرَّحْلِ فُصْلاَنَا

Tercüme

Aç ḳarnına yatdıḳ. Azıḳ olacaḳ süt yoḳdu ki açlığımızı giderelim.

[169]

Açlıḳ o derece cānımıza işledi ki semer, pālān bağladığımız ipleri sütden kesilmiş birer deve ittiḫāẕ etmeğe mecbūr olduḳ.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)
Dağarcıḳ ṭam ṭaḳır baḳdıḳ, yemek yoḳ
Hemān bir bardaḳ al doldur, şu pek çoḳ

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Żarūretiñ saña bir sūī ḳaṣdi olduḳça
Sen ol żarūreti öldür, elinde var çömçe
Naṣib ve ḳısmetini gönderen seniñ Rabb'iñ
Demez emīn olasıñ ki bu fil veyā serçe
Yemek maḳāmına ḳāʾim şu, ḥīn-i ḥācetde
Ḥayāt menbaʿı māʾ-i lezīz elbette

٣٧٠- اُشْدُدْ يَدَيْكَ بِغَرْزِهِ.
1

1.**الغرز**: Rikāb, dizgin.

Tercüme

370. Fulānla dizginine şarıl.

Yaʿnī gereği gibi mülāzemet ve muṭāvaʿata dāʾimā nefsiñi teşvīḳ eyle, demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Dāmen-i yāra ṣarıl dört elle

Yār-ı sādıḳ saña cāndır belle

[170]

٣٧١- شَمِّرْ وائْتَزِرْ والْبَسْ جِلْدَ النَّمِرِ.

Tercüme

371. Paçaları şıva, fūṭana bürün. Ḳaplan postunu giy.

Saña tevdiʿ edilen bir işte cidd ve iḳdām göster, diyecek yerde ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Saña tevdiʿ edilirse bir iş

ʿAzmiñi rehber edip durma çalış

٣٧٢-شَمِّرْ ذَيْلاً، وأدَّرِعْ لَيْلاً.

Tercüme

372. Etekleri ṭopla, geceleriñ cāme-i hevlnākına bürün.

Saña vedīʿa olan bir işi başarabilmek için çalış. Reh-güzārıñda ḳarşılaşacaġıñ mezāḥimi iḳtihām ḫuṣūṣunda ʿazmiñi öñe sür, demekdir.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Maṭiyyeñ olmalıdır hep leyāl-i hevl-engīz

Ricāl-i ʿazme suʾāl et nedir o tayy-ı meşāḳ

Ḳoşan varır, yola düş, pek ıraḳ değil o ʿırāḳ

Düşen ẕelīl olur ammā ḳıyām eden de ʿazīz

٣٧٣-شَرْعُكَ[1] مَا بَلَّغَكَ المَحَلَّ.

1

1. **الشرعك**: Ḥasbin maʿnāsınadır. Saña yeter, demekdir.

Tercüme

[171]

373. Umduġuña ulaşdıran az bir şey saña yeter.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Saña kāfī değil mi zār-ı yesīr

Fazlanıñ da ḥesābı emr-i ʿasīr

Hüner az şeyle iktifā etmek

Doymayan göz olur mu hīç dilsīr!?.

٣٧٤ - . أَشْبَهَ شَرْجٌ شَرْجًا لَوْ أَنَّ أُسَيْمِرًا

2 1

1.**الشرج**: Ḍarb u nevʿ ü şekil

ى ا يقال هما شرج وحد وعلى شرج وحد ضرب وحد

2.**أسيمر**: Semur'uñ cemʿi olan esmur'uñ taṣgīridir. İki kimse birbirine mümāṯil ve baʿżı işlerde muḫālif olursa ḍarb olunur.

Meṯeliñ ṣāḥibi "Luḳaym bin Loḳmān"dır. Luḳaym ve babası Loḳmān "Şerc" denilen bir menzile ḳonarlar. Luḳaym geceleyin devesini otlatmaya gider. Loḳmān her nedense ḥasedinden oġlunu öldürmek hevesiyle bir ḫandaḳ ḳazar ve orada bulmuş olduġu semur aġacından çalı çırpı kesip ḫandaḳı doldurur. Luḳaym'ı içine atmaḳ için de āteş yaḳar. Derken Luḳaym çıḳagelir. Āteş loḳması olacaġını anladığından ḫandaḳ ṭarafına ayaḳ atmaz ve bu meṯeli īrād eder. Yaʿnī,

374. "**Şekil, şekile beñzedi bārī ḳonaġımız olan Şerc, "Useymir" olsaydı**!" demekdir.

[172]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Zehr ile zehr müşākilse de añlar mı ḳādı

Birine dendi çiçek, dīğeriniñ semdir adı

٣٧٥- شَقَّ فُلاَنٌ عَصَا المُسْلِمينَ.

Tercüme

375. Müslümānlarıñ ʿaṣāsını falān şaḳḳ etdi.

ʿAṣā, fi'l-aṣl içtimāʿ ve iʿtilāf demekdir. Daʿvet, cemʿiyyet ṭoplanınca vāḳıʿ olduġu gibi ayrıldıḳdan ṣoñra da daʿvet olmaz. Bu iʿtibār ile cemāʿat-i Müslimīn'e muḫālefetde bulunan bir kimse ḥaḳḳında bu meṣel īrād olunmuşdur.

İki deve sürücüsü bir cemāʿat arasında bulunur maval söyleyerek epeyce yol ḳaṭʿ ederler. Ayrılmaḳ īcāb eden bir yola gelince, bu iftirāḳ ʿaṣālarınıñ yaʿnī içtimāʿlarınıñ inşiḳāḳına sebeb olmuşdur.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Bāʿiṣ-i iftirāḳ olan daʿvet
Olamaz bence ḥüsn-i cemʿiyyet

٣٧٦- الشُّجَاعُ مُوَقًّى.

Tercüme

376. Bahādır ḳorunmaya değer.

Zīrā bahādır boy ölçüşmeğe dāʾimā ḥāẓır olduġu için kendisiyle mübāreze etmek cesāretini gösteren az bulunur.

[173]

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Āṣār-ı ḥamāsetiyle bāriz
Ol merd-i bahādır u mübāriz
Erbāb-ı süḫān ne olsa ʿāciz
Allāh kelāmı çünkü muʿciz

٣٧٧- إِشْنَأْ حَقَّ أَخِيكَ.

Tercüme

377. Ḳardeşiñiñ ḥaḳḳını tamāmen ver.

Üzeriñde olan bir ḥaḳḳı ṣāḥibine vermeñ, ḫoşa gitmese bile vermemek ṣūretiyle göstereceğiñ muḫabbetden elbette evlādır

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Her kim sever edā-yı deyni
Elbette sever Ḫudā'yı, dīni

Îfā-yı düyūnı sevmemek de
Sevmek demedir o ʿār u şeyni

٣٧٨- الشَّحِيحُ أَعْذَرُ مِنَ الظَّالِمِ.

Tercüme

378. Ḫasīs, ẓālimden ziyāde maʿẕūrdur.

Ḫasīsiñ ʿöẕrü şuña buña ḳarşı āb-rū dökmemek ḳorḳusuyla mālını ḫıfẓ u ṣıyānet etmesidir. Baḫīli, buḫl u imsākından dolayı şetm ü taḥḳīr

[174]
ederseñ oña ẓulmetmiş yaʿnī nā-sezā bir iş işlemiş olursuñ. Ḥālbuki o baḫīl senden ziyāde maʿẕūrdur. Bu meṯel, Ekṯem bin Ṣayfī'niñ "**ربَّ لائِمٍ مُلِيم**" meṯeline beñzer.

Yaʿnī baḫīli levm eden, levminden dolayı ẓulmetmiş ve nā-sezā bir iş yapmış olur bu iʿtibār ile aṣıl kendisi levm ve muʾaḫaẕeye liyāḳat kesbetmiş demekdir. Zīrā o mālı ḫıfẓ u ṣıyānet mūcib-i melāmet değildir.

Bu meṯeli evvelā īrād eden ʿĀmir bin Ṣaʿṣaʿa [330] olmuşdur. Mūmāileyh iḥtiżār ḥālinde, vaṣiyet etmek üzere çocuḳlarını yanına çaġırır bir müddet sükūt eder, bir şey söylemez. Çocuḳlarınıñ baʿżısı, "Baba, bir şey diyeceğin mi var?" ṭarzında feṯḥ-i kelām edince ʿĀmir, şu yolda söze başlar:

يَا بَنِيَّ جُودُوا ولاتسألوا الناس، واعلموا أن الشحيح أَعْذَرُ من

الطعام، ولا يُسْتَذَلَّنَّ لكم جار الظالم،وأطْعِمُوا

Tercüme

Yavrularım! Cūd u sehā gösteriñiz. İnsānlardan bir şey istemeyiñiz. Biliñiz ki ḫasīs, ẓālimden ziyāde maʿẕūrdur. Yediriñ, içiriñ; ḳomşuñuzu ṣaḳın ẕelīl ü ḥaḳīr görmeyiñ.
Bu meṯel, mālını imsāk edenler ḥaḳḳında ḍarb olunur.

[330] Araplardan büyük bir kabile ismi. Kabileye adını veren Âmir b. Sa'saa'nın kökeni Adnân'a kadar ulaşır. Geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, "Amir b. Şâ'saa", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1996, C.3, s. 66-67.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Levm etme baḫīli çünkü maʿẕūr

Levmiñ ne için o buḫle maḳṣūr

Lāyıḳ mı seniñ de levm ü ẕemmiñ

Maʿẕūru bıraḳ, ne çāre mecbūr

[175]

٣٧٩- اِشْتَرِ لِنَفْسِكَ ولِلسُّوقِ.

Tercüme

379. Hem kendiñ hem çārşı için al.

Yaʿnī yanıñda alıḳorsañ saña fā'idesi doḳunan, bāzāra getirip ṣatacaḳ revāc ve ḳıymeti artan bir māl ṣātın al demekdir

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

Bir māl alacaḳsañ düşüñ evvelce ki olsun

Hem kendiñe hem başḳasınıñ nefʿine ḫādim

٣٨٠- شُبِّرَ فَتَشَبَّرَ.

2 1

1. **الشبير**: Bir adama taʿẓīm eylemek.

2. **التشبر**: Teʿaẕẕum, ululamaḳ.

Tercüme

380. Ḥürmet ve taʿẓīm gördü. Teʿaẕẕum gösterdi.

Ḳadrini tecāvüz edenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Taʿẓīm görüp teʿaẕẕum-ı iẓhār

Aḥmaḳlıġa bir delīl her bār

٣٨١- الشَّعِيرُ يُؤْكَلُ ويُذَمُّ.

Tercüme

381. Arpa ekmeği hem yeniyor hem de ẕemm olunuyor.

İyilik edenleri ẕemm edenler ḥaḳḳında īrād olunur.

[176]

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

Medḥiñ seniñ olsun ne için ẕemm ediyorsuñ

Ey kāfir-i niʿmet, o kerem-pīşe ricāli

٣٨٢ - . شَعْبَانُ مَقْصُورٌ لَهُ

Tercüme

382. Ṭoḳ, kendi fā'idesi için menʿ edilir.

Arıḳlıḳdan ṣoñra ṭoplanan ve ḥāli güzelleşen bir kimse ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Menʿ ü perhīz emīn ol ki bütün nefʿ-i beden

O hezāliñ ṣoñudur hep bu semen vech-i ḥasen

٣٨٣- أُشْدُدْ حَيَازِيمَكَ لِذَلِكَ الأَمْرِ.

1

1.**الحيزوم**: Göğüs.

Tercüme

383. Göğsüñü ve göğsündeki ḍılʿaları şu emre alışdır.

Ḳarşılaşacaġıñ emr-i ʿaẓīme yaʿnī ölüme nefsiñi alışdırmaya baḳ demekdir.

İmām ʿAlī (keremallāhu vechehu) Efendimiziñ şu beyti [331] ölüm ḥāliniñ eñ bāriz ve eñ vecīz miṣālidir:

اشْدُدْ حَيَازِيمَكَ لِلْمَوْتِ فَإِنَّ الْمَوْتَ لاَقِيكا

ولا تَجْزَعْ مِنَ الموتِ إِذَا حَلَّ بِوَادِيكا

[331] "Ölüm için kendini sıkı tut! Ölüm pehlivanı senin yanına geldiği zaman sabır göster, sakın kaçma!" Hazret-i Ali, *Dîvân*, 2. Baskı, (Çev. Müstakimzâde Süleyman Sadettin Efendi), Derin Yayınları, İstanbul, 2012, s. 342.

[177]

Tercüme

Günüñ birinde mülāḳī olacaġıñ ölüme şimdiden ḥāżırlan. Vādī-i vücūduña ḳonunca da ḫavf u telāş gösterme.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bir gün elbette mülāḳī olacaḳsıñ ölüme

Ḥāżır ol ki saña densin ne ʿaẓīmü'l-himme!

Bir ḳonuḳdur gelecek şimdiden ikrām gerek

O da tevḥīd ʿazīzim ne de ṣābit kelime!

٣٨٤- الشَّيْبُ قِنَاعُ الْمَقْتِ.

Tercüme

384. Şaç şaḳal aḳlığı sevimsizlik örtüsüdür.

Ḥüsn ü endāmı yerinde olan güzeller, şaçı şaḳalı aġarmış iḫtiyārları sevmezler demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Şaç şaḳal aḳlığı pūşīde-i nefret olmuş

Āh gençlik o da nev-cāme-i cennet olmuş

Ḥüsn-i aḫlāḳa baḳan yoḳ, o da ḫayretde bütün

Şekl u ṣūret bütün esbāb-ı muḥabbet olmuş

٣٨٥- الشَّبَابُ مَطِيَّةُ الْجَهْلِ.

[178]

Tercüme

385. Gençlik, cehālet maṭiyyesidir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Şebābıñdır maṭiyyeñ geldi, geçdi

Ḳalan varsa bugün ḫ̆āb u ḫayāliñ

Taḥassür derdiñi tecdīde bādī

Firāḳ elbette encāmı viṣāliñ

٣٨٦- الشُّبْهَةُ أُخْتُ الْحَرَام.

Tercüme

386. Şüphe, ḥarāmıñ ḳız ḳardeşidir.

Ḥelāle beñzeyip de ḥaḳḳında ḥelāldir diye ḳaṭʿī ḥüküm verilemeyen şeylere lisān-ı şerʿīde "şübühāt" denilir. İmām-ı Şāfiʿī ḥażretleri āyetdeki şu naẓmıyla dört ḥadīṯ-i şerīfi ʿaḳd etmişdir:

عُمْدَةُ الْخَيرِ عِنْدَنَا كلماتٌ

أَرْبَعٌ قَالَهُنَّ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ

إِتَّقِ الشُّبْهَاتِ وَازْهَدْ وَدَعْ مَا

لَيْسَ يَعْنِيكَ وَاعْمَلَنَّ بِنِيَّةِ

Tercüme

Bizce ḫayrıñ ʿumdesi dört cümleden ʿibāretdir ki onu *ḫayrü'l-mevcūdāt ʿaleyhe ezkā et-taḥiyyāt* efendimiz buyurmuşlardır: **Şüpheli şeylerden ittiḳā et, dünyāya ṭālib ve rāġıb olma, saña gerekmeyen şeyleri bıraḳ. Niyet ile ʿamil ol.**

[179]

İmām-ı Şāfiʿī'niñ silk-i naẓma çekdiği dört ḥadīṯ-i şerīf şudur:

١. الحلال بيّن والحرام بيّن وبينهما امور متشابهات.[332]

٢. ازهد فى الدنيا يحبك الله.[333]

٣. من حسن اسلام المرء تركه مالا يعني.[334]

٤. انماالاعمال بالنيات.[335]

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Şübhe, uḫt-i ḥarāmdır haẕer et

Lāyıḳ-ı ictinābdır töhmet

ʿUmdeñ olsun şu dört ḥadīṯ-i şerīf

Ḥażretiñ her sözünde var ḥikmet

---

[332] "Helal ile haram arasında ne olduğu belli olmayan şüpheli şeyler vardır." Müslim *Müsâkât,* 107.
[333] "Dünyaya rağbet gösterme ki Allah seni sevsin." İbn Mâce *Sünen,* 4102.
[334] "Malayaniyi terk etmek Müslümanlığın güzelliğindendir." Tirmizî *Zühd,* 11.
[335] "Ameller niyetlere göredir." Müslim *İmâre,* 155.

٣٨٧- شَاخَسَ لَهُ الدَّهْرُ فَاهُ.

[1]

1. **المشَاخس** : Bir ḳabıñ yarığını kenetlemek ki evvelki ḥāli gibi bitişik olmaz. Bir adamıñ dişleri eğri büğrü olduġu, kimi eğildiği kimi düştüğü vaḳit, " **أسنانه تَشَا خَسَتْ** " derler.

Tercüme

387. Zamān onuñ aġzını açıḳ bıraḳdı.

Bir cemāʿatiñ işleri şīrāzesinden çıḳdıġı ve aralarına nifāḳ u şiḳāḳ girdiği vaḳit īrād olunur.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Çıḳdı şīrāzeden bütün işler

Hep şiḳāḳ u nifāḳ ser-te-ser

٣٨٨- الشماتَةُ لُؤمٌ.

Tercüme

[180]

388. Biriniñ felāketine sevinmek alçaḳlıḳdır.

Bu meṣel, " Ekṣem b. Ṣayfī "niñdir. Bu bābda şu beyiti [336] söylemişdir:

إذَا ما الدَّهْرُ جَرَّ على أُنَاسٍ كَلَا كِلهُ أنَاخَ باخَرِينَا

فَقُلْ للشَّامِتِينَ بِنَا أفِقُوا سَيَلقَى الشَّامِتُون كَمَا لَقِينَا

Tercüme

Zamān, insanlarıñ başını derde ṣoḳacaġı vaḳit bizden ṣonra geleceklerle deve gibi göğsünü çökerir. Bizim felāketimizle sevinenlere deyiñiz ki ḫoş-ḥāl, āsūde-bāl oluñ. Bizim mülākī olduġumuz ḥādiṣe, onlarıñ da ḳarşısına çıḳacaḳ.

---

[336] Eksem b. Sayfî'ye ait bu beyitlerin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 464-465.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Emel-i şāmite uyġun gelecek takdīre

Hedef olmaḳ gibi ʿālemde belā yoḳdur yoḳ

Ne denāʾet o şemātet, ṣıġamaz taʿbīre!

Öyle alçaḳda ḥayā, mihr ü vefā yoḳdur yoḳ

٣٨٩-شِقْشِقَةٌ هَدَرَتْ ثُمَّ قَرَّتْ.

Tercüme

389. Deve böğürdü şonra sükūn buldu.

[181]

Ḥażreti ʿAlī (keremallāhu vechehu) efendimiziñ "el Ḫuṭbetü'ş-Şaḳşaḳiye" nāmıyla maʿrūf bir ḫuṭbeleri vardır ki envāʿ-ı belāġat ve ḥikmet ḥāvīdir. Ḥażreti İmām ḫuṭbelerini itmām edince İbn ʿAbbas (raḍıyallāhu ʿanh), yā emīrü'l-müʾminīn! Bıraḳdıġıñ yerden ben de baḥṣ u īrād edebilsem, demeleri üzerine İmām ʿAlī de, Heyhāt yā İbn ʿAbbas,

" تلك شقشقة هدرت ثم قرت "

buyurmuşlardır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḥażretiñ Şaḳşaḳası doġrusu bir faṣl-ı ḫiṭāb

Hayret etdi oña ḥattā ʿÖmer bin el Ḫaṭṭāb

٣٩٠ - أَشْأَمُ كلَّ امْرِيءٍ بَيْنَ فَكَّيِه

Tercüme

390. İnsānıñ en uġursuẓu iki çenesi arasındadır.

Yaʿnī şeʾāmeti de meymeneti de iki çenesi arasındaki diline bağlıdır.

" أيمن أمرىء وأشأمه بين لحييه "

ḥadīṯi şerīfi [337] bu meṯeliñ maʿnāsını teʾyīd eder.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Kişiniñ çekdiği hep kendi dilinden elbet
Eyleyen ḥıfẓ-ı lisān buldu selāmet rāḥat

[182]

٣٩١- شَرِيفُ قَوْمٍ يُطْعِمُ الْقَدِيدَ.

Tercüme

391. Şerīf olan dilim dilim kesilip güneşde ḳurutulan eti yemez ḥālbuki bu şerīf, ḳadīd yediriyor! Ḫayır ve iḥsānı az görünen bir şaḫṣ ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Ḳuru ekmek yediren merd-i civānmerd değil
Merd odur Ḫüsrev ü Ḫāḳānīde dil-bend değil

٣٩٢- شَكَوْتُ لَوْحاً فَخَزَا لِي يَلْمَعَا.
3 2 1

1.**اللَوْح**: Ṣusuzluḳ. 2.**الحَزو** : Uçurmaḳ. 3.**اليلمع**: Serāp.

Tercüme

392. Ṣusuzluḳdan şikāyet etdim baña serāb uçurdu.

Arḳadaşına ḥālinden şikāyet ve arḳadaşı da meʾmūli ḫilāfına onu iṭʿām u iḳrāma beẕl-i himmet edenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Ḫˇān-ı yaġmā o kerem şehrāhı
Oña ikrām ediyor Allāh'ı
Doġrusu şāh-ı kerem Ḥaydar'dır
Fuḳarā ḳalbi onuñ dergāhı

[337] "Kişinin hem en uğurlu hem de en uğursuz organı, iki çenesi arasındaki dilidir." Süyûtî *Câmiü's Sagîr,* 2/1640

[183]

٣٩٣- الشَّمْسُ أَرْحَمُ بِناَ.

Tercüme

393. Bize eñ ziyāde acıyan güneşdir.

ʿĀʾilesi geniş bir faḳīriñ ḳışın örtünüp bürüneceği güneşdir demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḳış gelince güneş faḳīre libās

O da olmazsa kim eder ilbās

٣٩٤- شِدَّةُ الحَذَرِ مُتْهِمَةٌ.

Tercüme

394. Fażla iḥtirāz ādemi töhmet altında bıraḳır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Saña töhmet getiren hep ḥaẕeriñdir ḥaẕeriñ

Şüphe altında ḳalanlar düşünür, hem ne derin!

٣٩٥- شَغَرَتْ لَهُ الدُّنْيَا بِرِجْلِهَا.

1 2

1.**الشَغر**: Ayaḳ. 2.**الرجل**:Bir ayaġını ḳaldırmaḳ. Bu kelimedeki “bā” zaʾiddir.

Tercüme

395. Dünyā oña, ayaġını ḳaldırdı.

Dünyā bir kimseye müsāʿadekār davranır ve teveccüh gösterirse īrād olunur.

[184]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Felek olmazsa müsāʿid ne yazar bunca emek

Ṭāliʿi yāver olandır ḳazananlar gerçek

٣٩٦- شَاوِرْ فِي امْرِكَ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ اللّه.

Tercüme

396. İşleriñde, Allāh'dan ḳorḳan kimselerle müşāvere et.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Emr-i dīniñde eğer var ise şüpheñ, haẕeriñ

Ara, bul ʿālim-i bi'llāh danışmaḳ mümkün

٣٩٧- شِدَّةُ الحِرْصِ مِنْ سُبُلِ اُلْمُتَأَلِّفِ.

Tercüme

397. Ḥırsıñ faẕlası, telef yollarından birini teşkīl eder.

Yemek içmek ve nefsiñ sāʾir ārzūlarına faẕla düşkün olanlar ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḥırṣa düşmekde ḫaṭar var bilesiñ

İʿtidāl üzre gidenler āmin

٣٩٨- شَوَى زَعَمَ ولم يَأْكل.

Tercüme

[185]

398. Raġmınca kebāb etdi faḳaṭ yemedi.

Bir iş der-ʿuhde edip de ṣoñra çekilen vazgeçen kimse ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

İltizām eylediğiñ emri başarmaḳ lāzım

Yarı yolda bıraḳıp gitmek ise ʿayb-ı elīm

٣٩٩- شَغَلَ الحَلْيُ أَهْلَهُ أَنْ يُعارَا.

Tercüme

399. Biriniñ ziynete iḥtiyācı, onu başḳasına iʿāde etmeye mānīʿ oldu.

Mesʿūl olan kimse sāʾilden daha muhtāc olduġu vaḳit īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Daha muḥtāc ise mesʾūl o sāʾilden eğer

Veremez, verse tehī yed ḳalacaḳdır muṭlaḳ

Kimi de dīğerini nefsine tercīḥ eyler

Buña da āl-i ʿabā mesleği derler el ḥaḳḳ

٤٠٠- شَرُّ العِيشَةِ الرَّمَقُ.

Tercüme

400. Dirliğiñ eñ fenāsı, ölmeyecek derecede azığı az olmaḳdır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Doġrusu sedd-i ramaḳ şerr-i maʿīşet ṣayılır

Böyle muḥtāc-ı nevā hem bayılır hem ayılır

[186]

٤٠١- أَشْهَى مِنْ كَلْبَةِ حَوْمَل.

Tercüme

401. Ḥavmel'iñ köpeğinden ziyāde iştāhlı.

Ḥavmel, ʿArab'dan bir ḳadınıñ ismidir. Bunuñ bir dişi köpeği var imiş. Gündüz aç bıraḳır, gece ṣalıverirmiş. Bir gece ay doġduġunu görünce ayıñ dönüşünden ışığını çörek ṣanaraḳ ḥavlamaya başlamış ḥattā açlıḳ cānına yetdiği için kendi ḳuyruġunu yemişdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bil ki açlıḳ kişiniñ cānına işlerse eğer

Ḥavmel'iñ kelbi gibi ḳuyruġunu ekl eyler

٤٠٢- أَشْرَبُ مِنْ رَمْلٍ.

Tercüme

402. Ḳumdan ziyāde içici.

ʿArābī'niñ biri ḥāfıẓasını vaṣf edeceği ṣırada,

"كنتُ كالرملة لايُصَبُّ عليها ماء إلا نشفته" demişdir. Yaʿnī ṣu dökülünce çekip içen ḳum gibi oldum demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Ḥāfıẓañ ḳumluġa rīzān ṣuya dönmüş ise de
Dökdüğüm āb-ı meʿānīden eṣer yoḳ sende!

[187]

٤٠٣- أَشْجَى مِنْ حَمَامَةٍ.

Tercüme

403. Güvercinden ziyāde ḥazīn, güvercinden ziyāde ḥüzün veriyor.

(mef ū lü/ fā i lā tün/ mef ū lü / fā i lā tün)
Ben ʿāşıḳ-ı nevāyım, sen ṣāḥibü'l-kirāme
Duyduḳlarım o nāle eşcā min el-ḥamāme

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Bir güvercin ki göñül uçdu gider, geçmez ele
Yuva ḳaydında değil her ne ki var verdi yele
İñletirdi seni de iñlemiş olsaydı eğer
Nālesi kendine, hīç kimseye vermez nāle!

٤٠٤- شَرُّ السَّمَكِ يُكَدِّرُ المَاءَ.

Tercüme

404. Balıġıñ eñ fenāsı ṣuyu bulandırandır.

Küçük ve değersiz olmasıyla ḫasmını ḫōr görmemek için īrād olunur.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Ḳarınca olsa da ḫasmıñ ḥaḳīr görmeyesiñ
Bulandırır ṣuyu elbet küçük de olsa balıḳ
Ufaḳ küçük deme aṣlā, görünce bir yırtıḳ
Açılmadan dikiver, olmasın düşünce derin

[188]

٤٠٥- الشَّاةُ المَذْبُوحَةُ لاَ تألَمُ السَّلْخُ.

Tercüme

405. Kesilmiş bir ḳoyuna derisiniñ yüzülmesi elem vermez.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Kesilen bir ḳoyuna vermez elem

Yüzülürse derisi, pöstekisi

Işlanırsa boġulan bir sinsi

Sesi çıḳmaz o alışḳın her dem

٤٠٦- شَهْرٌ لَيْسَ لَكَ فِيهِ رِزْقٌ لاَ تَعُدَّ أَيَّامَهُ.

Tercüme

406. Merzūḳ olmadıġıñ bir ayıñ günlerini şayma.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Rıẓḳıñ yoḳ ise bir ay belādır

Eyyāmına gün demek ḫaṭādır

Erzāḳ seniñ muḳadderiñdir

Rezzāḳ-ı cihān ise Ḫudā'dır

٤٠٧- شَفِيعُ المُذْنِبِ إِقْرَارُهُ وَ تَوبَتُهُ إِعْتِذَارُهُ.

Tercüme

407. Günāhkārıñ şefīʿi kendi iḳrārı, tevbesi de iʿtiẕārıdır.

[189]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Kendi iḳrārı günāhıña da şefāʿat eyler

Tevbe etse onu maʿẕūr ṣayar Rabb-i beşer

٤٠٨- شَرُ الناسِ مَنْ لا يُبالي أَنْ يَراهُ النَّاسُ مُسِيئاً.

Tercüme

408. İnsānlarıñ eñ fenāsı; fenālıḳ etdiğini herkesiñ gördüğüne aldırmayandır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Fenālıḳdan çekinmez, kimseden de etmez istiḥyā
O kimse şer-i nās ıṭlāḳına ḥaḳḳā ki lāyıḳdır
Ḥayāsız her ne isterse yapar, zīrā o bī-pervā
Ḫudā'dan ḳorḳmayandan ḳorḳmaḳ elbette muvāfıḳdır

Harfü's-Sād

٤٠٩ - صَدْرُكَ أَوْسَعُ لِسِرِّكَ.

Tercüme

409. Ṣadrıñ, sırrıñı gizleyecek eñ geniş bir yerdir.

A'rābī'niñ birine sırrıñı naṣıl ṣaḳlarsıñ? Dediklerinde, o da ben, esrārımıñ mezārıyım demişdir.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Esrārıña bir mezār lāzım
Sīneñde ḳala o rāz-ı muẓlim
Sīneñ gibi bir cihān mı vardır
Yer, gök aña nisbeten ne dardır!

[190]

٤١٠- الصَّبِيُّ أَعْلَمُ بِمَضْغِ فِيهِ.

Tercüme

410. Aġzıyla çiğnediğini eñ iyi bilen çocuḳdur.

Bir şey emir ve işāret edilse, onuñ ḫilāfı ṣavāb ciheti olduġunu bilenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ḥakīme emr ü işāret ḫilāf-ı ḥikmetdir
Onuñ delāleti ḥaḳdır, seniñ ḍalāletdir

٤١١- صُهْبُ السِّبالِ.

Tercüme

411. Ḳumral ve ḳızıl bıyıḳlılar.

Bıyıḳları her ne ḳadar ḳumral ve ḳızıl olmasa da ʿArab, bu taʿbīri düşmanlara ıṭlāḳ etmişlerdir. Ḳāmūs şariḥiniñ ifādesine göre, selefde ʿArab ṭāʾifesiniñ ʿadāvetleri ekṣeriyā Rūmlarla birlikde imiş. Rūmlar'ıñ ṣuhūbeti ġālib ve ṣuhbü's-sibāl taʿbīri onlara münāsib ise de gitgide bu söz muṭlaḳa aʿdāya ıṭlāḳ olunmuşdur.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Ṣuhbü's-sibāl düşmana ıṭlāḳ olundu hep
Düşman sözüyle çıḳma yola, var mı bir sebeb

[191]

جَاءوا يَجُرُّونَ الْحَدِيدَ جَرَّا
صُهْبَ السِّبَالِ يَبْتَغُونَ الشَّرَا

Tercüme

Şer ve fesād çıḳarmaḳ isteyen ṣuhbü's-sibāl Rūmlar gibi sell-i seyf ederek geldiler.

إن تَرَيْنِي تَغَيَّرَ اللَّوْنُ مِنِّي
وعَلاَ الشيبُ مَفْرِقِي وقَذَالِي
فَظِلاَلُ السُّيُوفِ شَيَّبْنَ رَأسِي
وَاعْتِنَاقِي فِي الْحَرْبِ صُهْب السِّبَالِ

(İbn Kays er-Rukayyāt) [338]

[338] Emevilere karşı yazdığı hicivleri ile tanınan Kureyş şairi. Geniş bilgi için bk. Ali Şakir Ergin, "İbn Kays er-Rukayyat", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1999, C.20, ss. 108-109.

Tercüme

Levni değişmiş, şaçı şaḳalına aḳlar ḳonmuş görüyorsañız ḳılıçlarıñ gölgesine varışım ve şavaş ʿālemlerinde şuhbü's-sibāl Rūmlarla boġaz boġaza gelişim beni bu ḥāle ḳodu. [339]

٤١٢- صَدَقَتْهُ نَفْسُه الكَذُوبُ.

Tercüme

412. Yalancı nefsi oña doġru söyledi.

Birine atıp ṭutup da şoñra yüz yüze gelince ḳorḳudan doġrusunu söyleyenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)
Gelince yüz yüze ḳorḳduñ, ġıyābından atıp ṭutduñ
Hemān inkāra şapdıñ, put kesildiñ hepsini yutduñ

[192]

٤١٣- صَفِرَتْ يَدَاهُ مِنْ كُلِّ خَيْرٍ.

Tercüme

413. İki eli her bir ḫayırdan ḫālī.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Eli ḫālī iyilikden o leʾīmü't-ṭabʿıñ
Öyle eller ḳurusun hep varsın

٤١٤- صَفِرَتْ وِطَابُهُ.
1

1.**الوَطْب**: Süt ṭulumu.

[339] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve araştırma sonucu İbnü'l-Kays'a ait olduğu tespit edilen bu dörtlüğün geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdülekber El-Ezdi El-Müberred, *El Kamil fi'l- Luga ve'l-Edeb*, Darü'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, 1997, C.2, s. 94. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 497.

Tercüme

414. Ḳabı ṭam ṭaḳır. Helākden kināyedir.

[193]

فَأَفْلَتَهُنَّ عِلْبَاءٌ جَرِيضاً

3 2 1

وَلَوْ أَدْرَكْنُهُ صَفِرَ الْوِطَابُ

1.**الافلات**: Elden ḳaçırmaḳ

2. **العِلبا** : Deve, insān veya ḥayvān boynunda olan ṣarı siñir. Burada bir recül adıdır.

3.**الجريض**: Boġaza tıḳanan tükrük, ġam ve ġuṣṣadan kināyedir.

Tercüme

ʿİlbā', onlardan tāṣālı, yaşlı olaraḳ ḳaçdı ḳurtuldu benim elime geçmedi öldürürdüm. Misāfire ikrām etmekde olduġu süt ḳabları bomboş ḳalırdı. [340]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ṭam ṭaḳır ḳopdu, maʿrūż-ı helāl

Öç alınmaz ölüden ey ḳattāl!

٤١٥- . صَارَ شَأْنُهُمْ شُوَيْناً

Tercüme

415. Onlarıñ ḥāl ü şānı değişdi, mālları azaldı.

Mühelleb İbn Ebū Sufre, [341] Ḳāḍī Şureyḥ'e [342] rāst gelir ve der ki; yā Ebā Ümeyh! Ḥāl ü şānıñı değişmiş görüyorum! Şureyḥ de yā Ebā Muḥammed! Sen, Allāh'ıñ başḳasına iḥsān etmiş olduġu niʿmeti görüyor ve kendiñe luṭf edilmiş iḥsān-

[340] Şair İmruü'l-Kays'a ait olan bu dörtlüğün geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Faslü'l-Mâkâl fî Şerhi Kitâbi'l-Emsâl,* Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1971, s. 11. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,*C.1, s. 500.

[341] Mühellebîler'in ceddi, Emeviler'in Horasan valisi. Devrindeki şairlerin en fazla methettiği liderlerin başında gelen Mühelleb'in kendisi de kaynaklarda şiirleri ve hikmetli sözleri nakledilen bir hatipti ve şairdi. Geniş bilgi için bk. İrfan Aycan, "Mühelleb b. Ebû Sufre", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.31, s. 511-512.

[342] Tâbiîn döneminin önde gelen fıkıh alimlerinden ve Kûfe kadısı. Geniş bilgi için bk. Şükrü Özen, "Kâdî Şüreyh", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2001, C.24, ss. 119-121.

ı İlāhī'den ġaflet ediyorsuñ; hangimiziñ ḥāl ü şānı değişmişdir der ve Allāh'a ḥamd ü ṣenā eder.

[194]

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ḥāl u şānı değişmeyen kim var

Ḥaḳḳ'ıñ iḥsānı şükr ile artar

٤١٦- صَلَدَتْ زِنَادُهُ.

1 2

1.**الصُلُود**: Çaḳmaḳdan ses çıḳıp āteş çıḳarmaḳ.

2.**الزند**: Çaḳmaḳ.

Tercüme

416. Çaḳmaḳları, āteş çıḳarmadı.

Kendisinden bir şey istenip de vermeyen baḫīller ḥaḳḳında īrād olunur.

صَلَدَتْ زِنَادُكَ يا يزيدُ، وطالما

ثَقَبَتْ زِنَادُكَ لِلضَّرِيكِ الْمُرْمِلِ

1

1.**الضريك**: Aç, faḳīr. Hāli bozuḳ.

Tercüme

Ey Yezīd, āteşi çıḳmayan çaḳmaḳlara döndüñ. Aç u muḥtāc ve dullara ḳarşı nādiren ḫayrıñ doḳunur. [343]

٤١٧- . صَارَ الأُمُر إِلى الوَزَعَةِ

1

1.**الوَزَعَةِ**: Vazʿi lafẓınıñ cemʿidir ki maniʿ ve zecr demekdir. Bu münasebetle

[343] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî, *Lisânü'l- ʿArab,* Darü's-Sadr, Beyrut, 1414, C.3, s. 257. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 499.

[195]

Allāh'ıñ nehy ve taḥrīm etdiği şeylerden ḫalḳı menʿ ve zecr eden vālī ve ḥākimlere "vezeʿet" ıṭlāḳ olunur.

Tercüme

417. İşleri tesviye vālī ve ḥākimlere intiḳāl etdi.

Ḥasan-ı Baṣrī [344] ḥażretleri ḳādı taʿyīn olununca ḫalḳ toplandı ve müşārünileyhe ḳarşı eẕā cefāda bulundu. Bunuñ üzerine Ḥasan-ı Baṣrī **" لابد للسطان من وَزَعة "** dedi.

Ki sulṭān için ḥākim ve vālīden ḳurtuluş yoḳdur, demekdir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Ulu'l-emr olmasa elbet çıḳar şīrāzeden işler

Niẓām-ı ʿālem ister nāfiẕü'l-aḥkām bir rehber

٤١٨- صَقْرٌ يَلوذُ حَمَامُهُ بِالْعَوْسِجِ.

1 2

1. **الصقر**: Şāhin nevʿinden yırtıcı bir ḳuş. Türkçede çaḳır ḳuş denir.

2. **العوسج**: Bir dikenlik adıdır. ʿAvsec'iñ cemʿ cinsidir. Sincān dikeni ve baʿżı yerde Mūsā aġacı dedikleri dikenli aġaç olacaḳdır.

Tercüme

418. Güvercini ʿAvsec dedikleri dikenli aġaca ṣıġınan çaḳır ḳuşudur.

Ḫalḳ naẓarında mehīb ve infāẕ-ı kelām ve merāma ṣāḥib kimseler ḥaḳḳında ḍarb olunur. ʿİmrān bin ʿİṣām el-ʿAnzī'niñ ʿAbdü'l-Melik bin Mervān'a [345] yazıp

[196]

gönderdiği şu iki beyit [346] bu meṯeliñ manẓūm şeklidir:

---

[344] Basralı ünlü tabii, alim ve zâhid. Geniş bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Hasan-ı Basri", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C.16, ss. 305-307.

[345] Emevi halifesi (685-705). Geniş bilgi için bk. Hakkı Dursun Yıldız, "Abdülmelik b. Mervân", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1988, C.1, ss.266-270.

[346] Tercümesi verilen ve el-Anzî'ye ait olan bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 498.

وبَعَثْتَ من وَلَدِ الأغَرِّ مُعَتِّباً
صَقْراً يَلُوذُ حَمَامُه بالعَوْسَجِ
فإذا طَبَخْتَ بِنَارِهِ أنْضَجْتَهُ
وَإذا طَبَخْتَ بِغَيْرِهَا لم تُنْضِجِ

Tercüme

Alnı aḳ ẕekāsı parlaḳ bir ẕātıñ oġlunu aradaki infiʿāli gidermek ve tarżiye vermek üzere gönderdim o da, güvercini ʿAvsec'e ṣıġınan bir çaḳır ḳuşudur. Onuñ āteşinde yemek pişirdiğim vaḳit güzel pişiyor ve tam ḳıvāmına geliyor; başḳasınıñ āteşinde pişirecek olursam ḳıvāma gelmiyor.

Şāʿir bu beytinde Ḥaccāc bin Yūsuf'u ḳaṣtediyor.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)
Nüfūẕ-ı emre ṣāḥib, hem mehīb olmaḳ gerek vālī
Sebük-meşreb olan iḫlāl eder her kārı besbelli

ʿAvsec'iñ dalları birbirine girmiş olduġundan ve ḳuşlar da yırtıcı ḳuşlardan ḳorḳduġundan oraya ilticā ederler.

٤١٩- أَصْلَحَ غَيْثٌ مَا أَفْسَدَ البَرْدُ.

Tercüme

419. Dolunuñ ifsād etdiğini yaġmur ıṣlāḥ etdi.

Başḳasınıñ ıṣlāḥ etdiğini diğeri ifsād edenler ḥaḳḳında ḳullanılır.

[197]

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Düzgün gidiyordu işler el ḥaḳḳ
İfsād ediyordu bir sebük-ser
Aḥmaḳlara işveren de aḥmaḳ
 Işlāḥ edecek işi er ister

٤٢٠- صَنْعَةَ مَنْ طَبَّ لِمَنْ حَبَّ.

Tercüme

420. Ḥāẕıḳ bir doḳtoruñ, sevdiği adama baḳması gibi işlerini tesviye etdi.

Ṭaʿām ve libās ḫuṣūṣunda ihtimām ve bunuñ için her türlü taʿb u meşāḳḳati iḳtiḥām edenler ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bī-teʾemmül iş görenden beklenemez intiẓām

İntiẓām-ı kārı teʾmīn eyleyen saʿy-i müdām

٤٢١- الصِّدْقُ يُنْبى عَنْكَ لاَ الْوَعِيدُ.

Tercüme

421. Gerek muḥārebede gerek sāʾir aḥvālde düşmanıñı senden uzaḳlaşdıran şey oña ḳarşı göstereceğiñ ṣadāḳatdır yoḳsa vaʿīd ve tehdīdiñ değildir.

Tehdīd edip de elinden bir şey gelmeyen ḳorḳaḳlar ḥaḳḳında īrād olunur.

[198]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Seniñ evżāʿ-ı tehdīdiñle düşman artırır şiddet

Ṣadāḳat gösteren āzāde ḳaldı şerr-i düşmandan

Ḳaçarsıñ ey cebān göstermiş olsa düşmanıñ ṣavlet

Hīç olmazsa müdārāt ile ḳurtul mekr-i düşmandan

٤٢٢- الصَّمْتُ حُكْمٌ وَ قَلِيلٌ فَاعِلُه.

Tercüme

422. İltizām-ı ṣamt, maḥż-ı ḥikmetdir faḳaṭ ṣāmit olan azdır.

Rivāyete göre Dāvud ʿaleyhiʾsselām, bir zırh yaparken Loḳmān Ḥekīm yanına gider. Müşārünileyh yapdığı zırhı Loḳmān'ın isteyeceğini añlar faḳaṭ bitirinceye ḳadar ses çıḳarmaz, Loḳmān da istemez. Bitirdikden ṣoñra Ḥażret-i

Dāvūd ayaġa ḳalḳar yapdıġı zırhı giyer ve “Ne güzel bir ḥarb āletidir!” der. Bunuñ üzerine Loḳmān bu meṯeli dermeyān eder.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Maḥż-ı ḥikmet ṣayılır doġrusu āṯār-ı sükūt
O ḥakīmāne edā herkesi eyler mebhūt!

٤٢٣- أَصَابَتْهُمْ خُطُوبٌ تَنَبَّلُ.

1

1.**التنبل** : Bir nesneniñ güẕīde ve efḍalini seçip almaḳ.

[199]

Tercüme

423. Sihām-ı felāket onlarıñ eñ güẕīdelerine iṣābet etdi.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)
Felāketler ḫıyār-ı nāsa meyletmekdedir ekṯer
Şirār-ı nāsdan ḥattā felek de iḥtirāz eyler

٤٢٤- أَصْغَرُ القَوْمِ شَفْرَتُهُمْ.

1

1.**الشَفْرَه**: Ḳaṣap ṣatırı, ḳılıç aġzı.

Tercüme

424. Onlarıñ eñ küçüğü, onlarıñ bıçaḳ aġzı demekdir.

Yaʿnī onlarıñ ḫādimleri eñ ziyāde et vesāʾir kesmekde ḳullanılan ve dāʾimā ibtiẕāl ve mehanete uġrayan bıçaḳ aġzına teşbīh edilmişdir. Bu iʿtibār ile nāçīz gördüğüñ bir küçük, aġzı keskin bir ḳılıcıñ gördüğü vaẕīfeyi īfā ve büyükleri de ḥayretlere ilḳā ediyor demekdir. Bu meṯel, küçüklere ḳarşı muʿāvenet ve ḫidmetiñ vücūbunu tavṣīye ediyor.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Ḫıdmet erbābı küçük olsa bile ḫˇār olamaz
Bıçaġıñ keskin olan aġzı görür işleri hep

Kişiniñ himmeti yoḳsa seniñ olsun o neseb
Ḫādim-i millet olan merdi ederler aʿzāz

[200]

٤٢٥- صَارَ الزُّجُّ قُدَّامَ السِّنَانِ.

1

1.الزُج: Mızraġıñ aşaġı ṭarafındaki demir ḥarbe oḳ temreni.

Tercüme

425. Temren, demir ḥarbe mızraġıñ öñü oldu.

Ṣoñra gelen istiḥḳāḳı olmadıġı ḥālde öñce geleni geçerse īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Ṣoñradan geldi de öñden geleni geçdi baḳıñ
Bāri olsaydı liyāḳatda onuñ fevḳinde!

٤٢٦- أَصَابَ تَمْرَةَ الغُرَابِ.

Tercüme

426. Ḳarġanıñ ḫurmasına ḳondu.

Ḳarġa ḫurmanıñ eñ güzelini seçdiği için nefīs bir şey elde edenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Ḫurmanıñ enfesini ḳarġa seçer
Ḥayret eyler buña erbāb-ı hüner
ʿĀlimi cāhil olan geçdiyse
Ḥayret etmem bu da bir sırr-ı ḳader

[201]

٤٢٧- صَارَ حِلْسَ بَيْتِهِ.

1

1.الحِلْس: Deveniñ semeri altından ṣırtına ḳoyduḳları çuvāl.

Tercüme

427. Eviniñ mülāzımı oldu, dışarı çıḳmadı.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Çekil evinde otur ortalıḳda varsa fiten

Ḳarışma, burnuñu ṣoḳma selāmet isterseñ

٤٢٨- صَفِرَتْ عِيَابُ الوُدِّ بَيْنَنَا.

1

1.**العيبه**: Heybe, zenbīl, hem-rāz. Burada maḥal-i esrār olmaḳ dolayısıyla ṣudūr u ḳulūbdan kināyedir.

Tercüme

428. Aramızda dostluk heybeleri boşaldı.

Meveddet āṣārı inḳıṭāʿa yüz ṭutunca īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Eski dostluḳdan eṣer yoḳ şimdi

Ṭam ṭaḳır heybeye dönmüş herkes

Kime ṣordumsa ṣaġırlaşdı, dedi:

Varsa dostuñ yine sensiñ, sesi kes!

[202]

وَ كانتْ عِيَابُ الْوُدِّ مِنَّا وَ مِنْكُمْ

وَ إِنْ قِيلَ أَبْنَاءُ الْعُمُومَةِ تَصْفَرُ

Tercüme

ʿAmcazādeler öldü denildiyse de aramızda dostluḳ heybeleri bomboş ḳaldı!

٤٢٩- . صَرَّحَتْ كَحْلٌ

1

1.**الكحل**: Munṣarif ve ġayr-i munṣarif olaraḳ **ḳıtlıḳ senesi.** Gökyüzünde buluṭ olmadığı vaḳit **" صرحت كحل "** denilir. Selâme bin Cendel'iñ [347] şu beytinde [348] olduġu gibi:

قومٌ إذا صَرَّحَتْ كَحْلٌ بُيُوتُهُمُ
مَأْوَى الضَّرِيكِ وَ مَأْوَى كُلِّ قُرْضُوبِ

Tercüme

429. Bunlar öyle bir ḳavimdir ki gökyüzünde yaġmur buluṭundan eṣer ḳalmadığı vaḳit evleri, yersiz yurtsuz faḳīrlere medār-ı ilticā birer meʾvādır.

٤٣٠- صَبُوحُ حَيَّانَ بِهِ جُمُوحُ.
1 2

1.**الحيان**: Bir recülüñ ismi.

2.**الجموح**: At serkeş olmaḳ.

Tecüme

430. Ṣabāḥ içkisi ḥayvānı yoldan çıḳardı. Serkeş ata çevirdi.

[203]

Vaḳtinden evvel taṣaddur etmek isteyen ḫafīf-meşrebler ḥaḳḳında īrād olunur.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)
Taṣaddur eylemek vaḳtinden evvel bir ḳabāḥatdir
Ḳabāḥat şöyle dursun ḫıffet-i ʿaḳla delāletdir

٤٣١- صَرَاةُ حَوْضٍ مَنْ يَذُقْهَا يَبْصُقِ.
1

[347] Temîm kabilesinden saygın kişiliği ve kahramanlıkları ile tanınan Cahiliye Dönemi şairi. Geniş bilgi için bk. Süleyman Tülücü, "Selâme b. Cendel", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2009, C.36, s. 346-347.

[348] Tercümesi verilen ve Selâme bin Cendel'e ait olan bu dörtlüğün geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, *el-Müzekker ve'l-Müennes,* Dârü İhyâi't-Turâs, Kahire, 1981, C.1, s. 569. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 508.

1.**الصَرَى**: Gözde ṭoplanan yaş. Müfredi "ṣarrāt" dır. Burada ḥavużda ṭoplanıp bir müddet ḳaldıḳdan ṣoñra bulanan ṣu.

Tercüme

431. Ḥavużda ḳalan durġun ve bulanıḳ ṣudur. Kim ṭadarsa tükürür.

Aḥlāk ve mizāc fenālıġından dolayı aḳrabası ve ḳomşuları kendisinden ictināb eden kimseler ḥaḳḳında ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Meşreb ü mezẖebi fāsid olanıñ ḥāli bütün
Bulanıḳ hem bulaşıḳ bir ṣuya beñzerse becā
Kim varır öyle ḫabīṯiñ yanına bī-pervā
Belki ṣıçrar oña da çirk-i ḥabāṯet bir gün

٤٣٢- صُبَابَتِي تُرْوِى وَ لَيْسَتْ غَيْلاً.
1 2

1.**الصُبابه**: Ḳabdaki ṣu artıġı. 2.**الغَيْل**: Yeryüzünde aḳarsu.

[204]

Tercüme

432. Ḳabdaki ṣu baḳiyesi, yeryüzünde aḳarsu gibi çoḳ değilse bile yine ḳandırır.

Fażla olmasa bile luṭf u iḥsānıyla herkesi müstefīd ve memnūn eden seḫīler ḥaḳḳında īrād olunur.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

İḥsānı ʿumūma şāmil el ḥaḳḳ
Az çoḳ deme, baḫş eder muḥaḳḳaḳ
Elden geleni esirgemez hīç
Erbāb-ı kerem ṣenāya elyaḳ

٤٣٣- الصِّدْقُ فِي بَعْضِ الأُمُورِ عَجْزٌ.

Tercüme

433. Baʿżı işlerde doġruluḳ ʿacz demekdir.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Maʿ dūd ise ʿ aczden ṣadāḳat

Memdūḥ olamaz o ṣıdḳ elbet

İḥdāṯ edecekse fitne ṣıdḳıñ

O doġru söze hezār laʿ net!

٤٣٤- إِصْطِنَاعُ الْمَعْرُوفِ يَقِي مَصَارِعَ السُّوءِ.

[205]

Tercüme

434. İyilik yapmaḳ insānı tehlikeye düşmekden ḳorur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

İyilik ṣāḥibini tehlikeden

Ḳoruyan cevşene beñzer cidden

٤٣٥- صَبَاءٌ فِي هَمَامَةٍ.

1 2

1.**صَباءٌ**: Deliḳanlılıġa heves ve meyletmek, çocuḳluḳ etmek.

2.**الهمامه**: Pīr-i fānī olmaḳ.

Tercüme

435. İḫtiyār olmuş. Gözü ḥālā çocuḳluḳda!

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Erişmiş sin-i pīrīye, çekinmez nefse uymaḳdan

Çocuḳ yapmaz o efʿ āli utanmaz ḫalḳdan, Ḥaḳ'dan!

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

Uṣlanmadı gitdi şu göñül, bende de cān yoḳ!

Bir dilbere bağlandı, elinden de ṭutan yoḳ!

Bir ses geliyor rūḫuma nāgāh diyor ki:

Ben sende nihānım, deme göñlümde mekān yoḳ!

[206]

٤٣٦- أَصْعَبُ مِنْ وُقُوفٍ عَلَى وَتَدٍ.

Tercüme

436. Ḳazıġıñ başında durmaḳdan daha güç!

Bu meṣel, şāʿiriñ şu iki beytinden [349] alınmışdır:

وَلِي صَاحِبَانِ عَلَى هَامَتِي
جُلُوسُهُمَا مِثْلُ حَدِّ الْوَتَدْ
ثَقِيلاَنِ لَمْ يَعْرِفَا خِفَّةً
فَهذَا الزُّكَامُ وَ هذَا الرَّمَدْ

Tercüme

Başıma ḳonmuş iki arḳadaşım var. Oturuşları ḳazıġıñ baş ṭarafı gibidir. İkisi de aġır, ḫafīflik bilmez. Biri nezle biri de göz aġrısı!

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḳafası ṭoḳmaġı yer hem yarılır da ḳazıġıñ
Acıyan kimsesi yoḳ, olma ḳazıḳ sen de ṣaḳın!

٤٣٧ - صَارَتِ البِئْرُ المُعَطَّلَةُ قَصْراً مَشِيداً.

Tercüme

437. Muʿaṭṭal ḳuyu, ṣıvalı bir köşk ḥāline girdi.

Yükselen vażīʿler ḥaḳḳında īrād olunur.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Ḥaḳīḳatte vażīʿ ü'l-ḳadr olan rütbeyle yükselmez
Tevāżuʿ la refīʿ ü'l-ḳadr olan sādāta ẕüll gelmez

[349] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu dörtlüğün geçtiği başlıca iki mesel kaynağı şunlardır: Ebû Hilâl el-Askerî, *a.g.e.,* C.1, s. 586. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,*C.1, s. 518.

[207]

٤٣٨ - صَدِيقُ الْوَالِدِ عَمُّ الْوَلَدِ.

Tercüme

438. Baba dostu, ʿamca demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Babanıñ dostu seniñ ʿamcañdır

Baba, ʿamca ikisi bir cāndır

٤٣٩- صَارَ إِلَى مَا مِنْهُ خُلِقَ.

Tercüme

439. Fıṭrat-ı evlāsına rücūʿ etdi. Meyyit ḥaḳḳında ḳullanılır.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Ḥālet-i evlāsına dönmüş demekdir mürdeler

Nāʾimiñ ḥāletini taṣvīr eder hep zindeler

Ölmeden evvel ölenlerdir bütün bīdār olan

Gördüğüñ bīdārlar hep mürdeler ser-te-ser!

٤٤٠- صَامَ حَوْلاً، ثُمَّ شَرِبَ بَوْلاً.

Tercüme

440. Bir sene oruç ṭutdu şoñra sidik içdi.

İslām dīni semāḥatkārdır. İnsānı yorġun ve zebūn düşürecek derecede teklīflerde bulunmamışdır. Her emir ve teklīfi maḥż-ı iʿtidāl ve ʿadāletdir.

[208]

Buña ḳarşı vücūdu ezecek derecede ʿibādet külfetine ḳatlanmaḳ insānı dermāndan düşürür ve dīniñ emir ve aḥkāmını terk etmeğe mecbūr eder.

Nitekim ḥadīṯ-i şerīfde: [350]

ان هزا الدين متين فاوغل فِيه

vārid olmuşdur. **Yaʿnī bu dīn, muʿayyendir onuñ ġaye-i ḳuṣvāsına rıfḳ u mülāyemetle var, demekdir.**

[350] Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ,* 3/ 18-19

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Beden selāmeti ister bütün ʿibādetler

Ḥarāmdır bu ḳadar cisme renc ü zaḥmetler

٤٤١- أصَابَ الْيَهُودِيُّ لَحْماً رَخِيصاً فَقَالَ هذَا مُنْتِنٌ.

Tercüme

441. Yahūdī ucuzca et bulmuş da ḳoḳuyor diyor!

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Bulmuş da ucuzca et Yahūdī

Ḳoḳmuş diye iftirā eder hep

Bulmuş da bunar o şaḫṣ-ı ʿādī

Küfrān ile kim olur müʾeddeb

٤٤٢- صَاحِبُ ثَرِيدٍ وَ عَافِيةٍ.

[209]

Tercüme

442. Tiridi de var, ʿāfiyeti de.

Selāmet-i ṣabr ile maʿrūf olanlar ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

ʿĀfiyetle tirid seniñ yāriñ

Fāriġu'l-bāl olan ṭalebkārıñ

٤٤٣- . صَبْرُكَ عَن مَحَارِمِ اللّهِ، أيْسَرُ مِن صَبْرِكَ عَلَى عَذَابِ اللّهِ

Tercüme

443. Ḥarām olan şeylere ḳarşı ṣabret. ʿAzāb-ı İlāhī'ye ṣabr ve taḥammülüñden daha ḳolaydır.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Meyl-i ṣabrıñ ḥarāma gerçi yaman

Mekn, āsān ʿaẕāba ṣabrından

Merd-i ṣābir ḥabīb-i Mevlā’dır
Düşman-ı ṣabr düşman-ı Raḥmān

٤٤٤- الصِّنَاعَةُ فِي الْكَفِّ أَمَانٌ مِنَ الْفَقْرِ.

Tercüme

444. Elde bir sanʿat bulunmaḳ insānı faḳīrlikden ḳurtarır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Elde sanʿat saña altın bilezik
Sanʿatıñ yoḳsa eğer yoḳ metelik
Başı boş gezme de bir şey öğren
Ḳafa bomboşşa eğer cep de delik

[210]

٤٤٥- الصَّرْفُ لاَ يَحْتَمِلُهُ الظَّرْفُ.

Tercüme

445. Ẓarf, ṣarfı ṭaşıyamaz.

Yaʿnī isrāfa varan kimseniñ ẓarfı demek olan bu beden züğürtlük yükünü ṭaşıyamaz demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Muʿtedil ṣarf eden insāna denir ḥāmil-i māl
Bār-ı fāḳayla olur müsrīf olanlar ḥammāl!
İʿtidāl üzre giden ḳaṭʿ-ı menāzil eyler
Ḳoşan elbet yorulur yolda ḳalır, nerde o ḥāl!

Harfü’d-Dād

٤٤٦- . ضَلَّ حِلْمُ اُمْرَأَةٍ فَأَيْنَ عَيْنَاهَا

Tercüme

446. Farż et ḳadınıñ ʿaḳlı gitmiş ya gözü nereye gitmiş!

Ḥalīmiñ ʿaḳıl ve naẓarını istibʿād edenler ḥaḳḳında ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ṭaʿn edip durma ḳadın ʿaḳlı diye
Gözü de ʿaḳlı gibi gitmedi ya!
Ne ḥalīmāne durur baḳ o neye!
Ne edādır leb-i neyzende-nevā!

٤٤٧- إِضْطَرَّهُ السَّيْلُ إِلَى مَعْطَشَةٍ.

Tercüme

[211]

447. Selden ḳorḳdu, şusuzluḳ belāsına düşdü.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Ḳorḳduġuna uġradı baḳ aḥmaġa
Düştü balıḳ yem diyerek bir aġa

٤٤٨- ضِبَابُ أَرْضِ حَرْشُهَا الْأَرَاقِمُ.
1 2 3

Tercüme

1. **الضب**: Keler dedikleri ḥayvān.

2. **الحرش**: Keler ṣayd eylemek.

3. **الاراقم**: Ṣoḳar ṣoḳmaz insānı öldüren yılan.

Tercüme

448. Keler ṣaydı yılan daʿvet eder.

Keler avı şöyle imiş: Gūyā avcı keleriñ deliği aġzına gelip elini öteye beriye oynatır ve keler de o ḥareketi kendisini öldürmeye gelen yılan ẓannıyla ḳuyruġunu uzatırmış avcı da hemen ḳuyruġundan yaḳalayıp dışarı çıḳarırmış!

Biriniñ heybet ve cāhı dolayısıyla ḳomşusu ve ḳarībi kendisinden sālim olamayan kimse ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Varamaz nezdine hīçbir kimse
Bir aġaç ṣanki kesilmiş ökse
Ḳorḳudan hep ḳaçıyorlar uzaġa
Öksürürseñ o da ṣuç her ne ise!

[212]

٤٤٩- ضُرُوعُ مَعْزٍ ماَ لَهَا أَرْمَاثُ.
1 2 3

1.**الضَرْوع**: Ḳoyun ve ṣıġır memesi.

2.**المَعْز**: Keçi.

3.**الرِمْث**: Memede ḳalan süt baḳiyesi.

Tercüme

449. Keçiniñ memelerinde süt ḳalmamış.

Güler yüzlü olup da kimseye iyiliği doḳunmayan kişi ḥaḳḳında ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Bir güler yüzden ʿibāret ḫūyu hep
İyilik yapmaḳ elinden gelmez
Görünüş sīrete derlerdi sebeb
Beni aldatdı bu söz āh, bu kez!

٤٥٠- ضَرَّةٌ جَبَّارٍ رَعَاهَا المُنْصُلُ.
1 2

1.**الضره**: Deve ve ḳoyun gibi emvāl ve mevāşī.

2.**المُنْصُل**: Ḳılıç.

Tercüme

450. Cebbārıñ devvāb ve mevāşīsini vesāʾir emvāl ü emlākını ḳılıç gözetir.

Ḥīn-i mürācaʿ atda żaʿīfi ḳoruyan ḳavī ḥaḳḳında ḳullanılır.

[213]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Aḳviyādır żuʿafāyı gözeten,
Bir çobandır sürüyü varsa güden.

Göñül Allāh evi derler, sen de
Dil-nevāz ol, saña Mevlā meʾmen.

Bir yetīmiñ ne olur göñlüne gir;
O göñül ḫayf ki bir beyt-i ḥazen

Bilmiş ol ki bu cihān bir tarla.
Biçeceksiñ ne ekerseñ onu sen.

Keremiñ bāġı bozulmuş eyvāh!
Lāne-i mürda hep yeldir esen!

٤٥١- . ضَائِفُ اللَّيْثِ قَتِيلُ الْمَحْلِ

Tercüme

451. Arslanıñ misāfiri ancaḳ ḳıtlıḳdır.

Yaʿnī arslanı öldüren, yalñız ḳıtlıḳ, ḳuraḳlıḳ demekdir.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Ḳıtlıḳdadır arslanıñ helākı,
Esmākı da öldüren şebākı
Āmāle düşüp de ḳalma mużṭar
Saʿy eyle, bulunma ḥāle şākī

[214]

٤٥٢- . ضَاقَتْ عَلَيْهِ الأَرْضُ بِرُحْبِهَا

Tercüme

452. Yeryüzü genişliğiyle berāber oña dar geldi.

Eṭrāfını ḥayret bürüyen, öteye beriye şaşḳın şaşḳın baḳan kimseler ḥaḳḳında īrād olunur.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Eṭrāfını ḳaplamış da ḥayret
Bir tenginā cihān gözünde
Sen doġru iseñ eğer özüñde
Āteşgede, bir maḳām-ı cennet!

٤٥٣- ضَرَبَةٌ بَيْضَاءُ فِي ظَرْفِ سَوْءٍ.
1

1.**الضَرَبَه**: Beyāż ve ġalīẓ bal. Falān kimse fürū-māye ve ṣoyu ṣopu belirsiz denilecek yerde
" مايعرف لفلان مَضْرِبُ عَسَلَةٍ " denilir. Falānıñ bal çalacaḳ ḳabı belli demekdir.

Tercüme

453. Fenā ḳabda beyāż bal.

Sīreti güzel, ṣūreti çirkin olanlar ḥaḳḳında īrād olunur.

[215]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Sāde-bünyān göremez iç yüzünü
O görür sāde onuñ yüz, gözünü
Herkesiñ sözleri uymaz özüne
İstemem söz, baña göster özünü

٤٥٤- ضَرَحَ الشَّمُوسَ نَاجِزاً بِنَاجِزٍ.
3 2 1

1.**الضرح**: Bir nesneyi yerinden öte ḳaḳmaḳ, davar ayaḳlarıyla tepme urmaḳ.

2.**الشموس**: Üzerine adam bindirmeyen serkeş at.

3.**الناجز**: Ḥāżır olan nesne.

Tercüme

454. Serkeş at, ḥāżırı ḥāżır ile defʿ etdi.

Mücāzatda sürʿat gösterenler ḥaḳḳında ḳullanılır.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

İẓhār-ı müsāraʿat cezāda

Her yerde değil ḥakīm-i ʿumde

٤٥٥- أَضْيَعُ مِنْ قَمَرِ الشِّتَاءِ.

Tercüme

455. Ḳış ḳamerinden ziyāde ziyāʾa uġramış.

Zīrā ay ḫāṭırı için ḳışın dışarıda oturulamaz.

[216]

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Bedr-i şitā ḳıymeti ḥāʾiz değil

Seyri için titreme cāʾiz değil

٤٥٦- ضَعِ الأُمُورَ مَوَاضِعَهَا تَضَعْكَ مَوْضِعَكَ.

Tercüme

456. Sen, işlerini yerli yerinde yap, işler de seni lāyıḳ olduġuñ maḳāma getirsin.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Liyāḳat ʿarż edenler işlerinde

Teḳaddüm eyler elbette yerinde

Harfü't-Ṭā

٤٥٧- طَارَتْ عَصَافِيرُ رَأْسِهِ.

Tercüme

457. Onuñ serçeleri uçdu.

Ḳorḳaḳlar ḥaḳḳında ḳullanılır. Gūyā başına ḳonan serçeler gösterdiği ḫavf u telāşdan uçdu.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Uçar hep ḳorḳular gūyā ki serde

Ser-ā-ser uçdu gitdi serçeler de!

Mülāzım ol teʾennīye, sükūta

Telāşiñ maḳṣadı iẓhāra perde

[217]

٤٥٨- . طَلَبَ الأَبْلَقَ الْعَقُوقَ

1 2

1.**الابلق**: Alaca. Ayaḳlarınıñ sekili uyluḳlara ḳadar ḳararmış erkek atı.

2.**العقوق**: Gebe ḳışraḳ.

Tercüme

458. Gebe at istedi.

Ḥuṣūlü mümkün olmayan nesne ṭaleb eden kimse ḥaḳḳında īrād olunur.

طَلَبَ الأَبْلَقَ الْعَقُوقَ فَلَمَّا

لَمْ يَجِدْهُ أَرَادَ بَيْضَ الأَنُوقِ

Tercüme

Gebe at istedi; onu bulamayınca ḳartal yumurtası ṭalebinde bulundu. [351]

Ḳartal ḳuşu ġayet şarp dağlar başında, ḳayalarda yuva yapıp yumurtladığı için ḥuṣūlü müşkül olan nesne ḥaḳḳında **" من بيضا الا نوق اذ "** cümlesi de emṡālden ʿaddolunmuşdur.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Değildir şān-ı ʿāḳil hīç ṭalebkār-ı muḥāl olmaḳ

ʿUḳūḳ eblāḳ görülmüş şey midir ʿālemde ey aḥmaḳ!

[351] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 540.

٤٥٩- أَطْرَقَ إِطْرَاقَ الشُّجَاعِ.
1

1.**اطرق**: Gözü yere dikip epsem ü ḫāmūş olmaḳ.

Tercüme

459. Şecīʿ iñ yere baḳışı gibi baḳdı.

[218]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Ġayẓı artan o şücāʿnıñ yanına varma ṣıvış
Kükremiş arslan olur gāh ġażūbāne baḳış!

٤٦٠- طَعْنُ اللِّسَانِ كَوَخْزِ السِّنَانِ.
1

1.**الوخز**: Bir kimseyi mızraḳ vesāʾire ile dürtmek.

Tercüme

460. Lisān ṭaʿnesini mızraḳ ṭaʿnesi gibidir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)
Müʾessirdir diliñ ẓaḫmı nihāyet
Sinānıñ zaḫm u teʾsīrinden elbet

٤٦١- اطْلِقْ يَدَيْكَ تَنْفَعَاكَ.

Tercüme

461. Elleriñi ḳoyver, saña fāʾidesi doḳunsun.

Beẕl-i māla ve iktisāb-ı ṣenāya teşvīḳden ʿibāretdir.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Beẕl et ki ṣenā ḳazan cihānda
İḥsānla ḳalır adıñ zamānda

[219]

٤٦٢- طَعْمُ ذِكْرِكَ مَعْسُولٌ بِكُلِّ فَمٍ.

Tercüme

462. Ṭatlı yādıñ her aġza çalınmış bal gibidir.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Sen bal gibisiñ cihānda [352]
Bir ṭatlı adıñ ḳalır zamānda

٤٦٣- طَرْفُ الْفَتيَ يُخْبِرُ عَنْ لِسَانِهِ.

Tercüme

463. Kişiniñ baḳışı lisānından ḫaber verir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)
Baḳışlardır lisānıñ tercümānı
Baḳışdır bildiren rāz-ı cinānı

٤٦٤- طَعَنْتَ فِي حَوْصِ أَمْرٍ لَسْتَ مِنْهُ فِي شَيْءٍ.
1

1.**الحوص**: Dikiş dikmek.

Tercüme

464. Elinden gelmeyen bir iş için beyhūde yere zaḥmet çekip çalışanlar ḥaḳḳında īrād olunur.

[220]

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Iṣlāḥ edeyim diyor o ʿāciz
İfsādı miṯāl-i Şems bāriz!

[352] Bu dizede vezin aksamaktadır.

٤٦٥- إِطْمَئِنَّ عَلَى قَدْرِ أَرْضِكَ.

Tercüme

465. Yeriñe göre yerleş.

Ayaġına göre yorġanı uzat meṣelimize beñzer.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Yorġanından faẓla medd-i ricl eden

Pā-bürehne ḳaldıġı meşhūrdur

٤٦٦- طُولُ التَّنَائِي مَسْلاَةٌ للتَّصَافِي.

Tercüme

466. İki dostuñ birbirinden uzaḳ yerde bulunması aradaki ṣāfiyeti gidermeğe sebeb olur.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Dūr olan gözden göñülden de ʿazīzim dūr olur

Muḳbiliñ luṭf u ʿaṭāsı şüphe yoḳ maḳṣūr olur

[221]

يُسْلِي الْحَبِيبَيْنِ طولُ النَّأيِ بَيْنَهُما
وَتَلْتَقِي طُرُقٌ أخدى فَتَأْتَلِفُ
فِيحْدِثُ الواصِلُ الأدْنَى مَوَدَّتَهُ
وَيَصْرِمُ الْوَاصِلُ الأنأى فِينْصَرِفُ

Tercüme

Aradaki buʿd-ı mesāfe iki dostu birbirinden ṣoġudur; başḳa meveddet yolları onları ḳavuşdurur ve görüşdürür. Yaḳın olan ḥabl-ı meveddetini vaṣl, uzaḳda olan da ḳaṭʿ u faṣl eder. [353]

[353] Yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu dörtlüğün geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 545.

٤٦٧- أَطْوَلُ مِنْ ظِلِّ الرُّمْحِ.

Tercüme

467. Mızrāḳ gölgesinden daha uzun.

ʿİnde'l-ʿArab gölgeleriñ eñ uzunu mızraḳ gölgesidir. Eñ ḳışası da " **ظل مغذل** " yaʿnī ayıñ gölgesidir.

وَيَوْم كَظِلِّ الرُّمْحِ قَصَّر طُولَهُ
دَمُ الزَّقِّ عَنَّا وَاصْطِكَاكُ الْمَزَاهِرِ
1 2 3

1.**الزق**: Sirke şarāb ve bal ḳoyduḳları deriden maḥṣūl ṭulum. Ṭulum ḳanından murād ḫamrdır.

2. **الاصطكاك**: Vurmaḳ, çalmaḳ.

3.**المزاهر**: vezninde mezehr'iñ cemʿi. Bir nevʿ ālet-i lehv yaʿnī çalġı.

Tercüme

Mızrāḳ gölgesi gibi nice uzun günüñ uzunluġunu şarāb içmek ve çalġı çalmaḳ ṣūretiyle ḳışaltmışızdır. [354]

[222]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Ẓıll-ı miġzel gibi sürʿatle geçer neşʿeli gün
Sāʿati gün gibidir yevm-i muṣībetde bütün!

٤٦٨- طُولُ اللِّسَانِ يُقَصِّرُ الأَجَلَ.

[354] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu Yezid bin et-Tesriye'ye ait olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: el-Cahız, *Kitabü'l-Hayevân,* Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424, C.6, s. 409. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 545.

Tercüme

468. Dil uzunluġu ḥayātıñ ġāyesi olan eceli ḳışaltır ve yaḳlaşdırır.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

İmsāk-ı lisāndadır o şādī

Iṭlāḳ-ı zebān helāka bādī

٤٦٩- إِطْرَحْ نَهْدَكَ، وَكُلْ جَهْدَك.

1

1. **النهدك**: ʿAẓīm hediye tertīb etmek.

Tercüme

469. Hediyeyi bıraḳ eliñiñ emeğini ye.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Göz dikme hediyye, armaġana
Cehd eyle ki ʿacz bir bahāne

Harfü'z-Ẓā

[223]

٤٧٠- ظِئْرٌ رَؤُمٌ خَيْرٌ مِنْ أُمٍّ سَؤُمٍ.

2 1

1. **الظِئر**: Süt ana. 2. **السؤم**: Bezgin.

Tercüme

470. Şefḳatli süt ana bıḳḳın, bezgin anneden ḫayırlıdır.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Mihribān bir dāye evlā māder-i bīzārdan
Yār olan aġyār olursa geç ʿazīzim yārdan

٤٧١- ظِلاَلُ صَيْفٍ مَا لَهَا قِطَارُ.

Tercüme

471. Yaġmur damlası olmayan yaz bulıṭı.

Zengīn olup da kimseye iyiliği doḳunmayan ḫasīsler ḥaḳḳında ḳullanılır.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Zengīn ammā ḫayrı yoḳdur kimseye

Ḫadd-i nā-pākīze gelmez būseye

٤٧٢- ظُلْمُ الأَقَارِبِ أَشدُّ مَضَضاً[1] مِنْ وَقْعِ السَيْفِ.

1. **مَضَض**: Muṣībet acısı.

[224]

Tercüme

472. Aḳrabānıñ ẓulmü ḳılıcıñ acısından daha mü'eṯṯirdir.

فَظُلْمُ ذَوِي القُرْبَى أَشَدُّ مَضَاضَةً
على الْمَرْءِ مِن وَقْعِ الْحُسَامِ الْمُهَنَّدِ
(Ṭarafe) [355]

Tercüme

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Aḳrabā ẓulmü ḳılıçdan bile baʿżen başḳın

Öyle bir aḳraba ʿaḳreb denilir olma yaḳın [356]

Harfü'l-ʿAyn

٤٧٣- عِنْدَ الصَّبَاح يَحْمَدُ القَوْمُ السُّرَى.

Tercüme

473. Geceleyin yola çıḳıp yol alanlar ṣabāḥ olunca memnūn ve ḥamd u ṯenāya maḳrūn olurlar.

---

[355] Muallaka sahibi hicivleri ie bilinen şair. Geniş bilgi için bk. Emrullah İşler, "Tarafe b. Abd", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2011, C.40, s. 14.

[356] Tercümesi verilen ve Tarafe'ye ait olan bu beytin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 562.

Rāḥat isteyen meşaḳḳata ḳatlanmaḳ mecbūriyetindedir, diyecek yerde īrād olunur.

Bu meṣeli evvelā īrād eden Ḫālid bin Velīd [357] (raḍıyallāhu ʿanh) ḥażretleri olmuşdur. Ḥażret-i Ebū Bekr (raḍıyallāhu ʿanh), müşārünileyhi Yemāme'de iken ʿIrāḳ'a göndermek üzere ḫaber gönderir. Ḫālid bin Velīd de çöl yolunu ḳaṭʿ etmek üzere sefere ḥāżırlanır. Rāfiʿ et-Ṭāʿī, [358] benim de çöl yolunu ḳaṭʿ edişim, ṣusuz ḳaldığım günleriñ biri olmuşdur. Ẓannetmem ki sen bu külfete ḳatlanasıñ, der. Bunuñ üzerine Ḫālid, ḳocamış yüz deve ṣatın alır. Evvelā bunları ṣusuz bıraḳır ṣoñra ḳanıncaya ḳadar ṣu verir. Muʾaḫḫeren develeriñ aġzını bağlar bağladıḳdan ṣoñra iki gün çöl yolunu ḳaṭʿ eder. İki gün ṣoñra

[225]

insānlar ve atlarıñ ṣusuz ḳalacaġından ḳorḳduġu için develeri boġazlar ve ḳarınlarındaki ṣuyu çıḳarır ve bu ṣuyu atlara ve insānlara içirir. Dördüncü gece Rāfiʿ, eğer sidr aġacına rāst gelirseñiz ne aʿlā yoḳsa helāk muḳadderdir der. Derken, biraz ötede sidr aġacına rāst gelirler ve keyfiyyet-i ḫāk da iḫbār edilince hem müşārünileyh hem de ehālī tekbīr getirirler ve derḥāl ṣuya hücūm ederler. Bunuñ üzerine Ḥażret-i Ḫālid şu beyitleri [359] īrād ve inşāda başlar:

لِلّهِ دَرُّ رَافِعٍ أنَّي اهْتَدَى
فَوّزَ من قُرَاقِرٍ إلى سِوَى
خِمْساً إذا سار بِه الجيشُ بَكَى
ما سَارَهَا من قبله إنْسٌ يُرَى
عِنْدَ الصَّبَاحِ يَحْمَدُ القَوْمُ السُّرَى
وَتَنْجَلِي عَنهُمُ غَيَابَاتُ الْكَرَى

[357] Hz. Peygamber'in seyfullah unvanı verdiği ünlü kumandan sahâbî. Geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, "Hâlid b.Velîd", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C.15, ss. 289-292.

[358] Halid b. Velid Irak'tan Şam'a giderken kendisine çölü aşmada kılavuzluk yapan Tay kabilesine mensub olan çöl rehberi. Geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, "Hâlid b.Velîd", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C.15, ss. 289-292.

[359] Tercümesi verilen ve Halid bin Velid'e ait olan bu şiirin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' Ez-Zühri İbn Sa'd, *Et-Tabakatü'l-Kübra,* Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, C.6, s. 132. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,*C.2, s. 5.

Tercüme

Allāh Rāfiʿ'den rāżı olsun. Doġru yolu naṣıl bulurdum beni deve güdücülerden ḳurtardı ve selāmet yoluna ulaşdırdı. ʿAsker üç gece yürüdükden ṣoñra dördüncü gün aġlamaya başladı. Bundan evvel bu mefāzeden fevz ü necāt bulan bir kimse görülmemişdir. Gece yürüyüşümüz, ṣabāḥ olunca yolcularıñ ḥamd u ṣenāsını celb ve uyḳusuzluġuñ derīn ve ḳaranlıḳ ḳuyusunu ve bunuñ verdiği ḳorḳuyu selb etdi.

[226]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ṭayy-ı menzil saña hep leyle-i leylā olsun
O ḳaranlıḳ geceler kisve-i beyżā olsun
Gün doġunca bilinir ḳaṭʿ-ı merāḥil ne demek
Mūcib-i ḥamd u ṣenā ṣubḥ-ı berāyā olsun

٤٧٤- عَبْدُ غَيْرِكَ حُرٌّ مِثْلُكَ.

Tercüme

474. Başḳasınıñ kölesi seniñ gibi ḥürdür.

Fażl u iḥsānı olmadığı ḥālde başḳalarına ḳarşı kendinde fażl u şeref gören kimse ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Varsa göster görelim fażl u kerem
Bu tefāḫür kime bilmem sersem
Kölesi başkasınıñ sen gibi ḥür
O da Ḥaḳḳ'ın ḳulu bī- muḥtāc-ı niʿam

[227]

٤٧٥- عَبْدٌ مَلَكَ عَبْداً فَأَوْلَاهُ تَبًّا.

Tercüme

475. Köle bir köleye mālik olmuş, ṣoñra żararına vermiş!

Ṣervet u sāmāna lāyıḳ olmadıġı ḥālde zengīn olan kimse ḥaḳḳında ḳullanılır.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Memlūk niye mülke ṣāḥib olsun!
Ey kîse-tehî cebiñ ne dolmuş!

٤٧٦- أَعْوَرُ عَيْنَكَ والْحَجَرَ.

Tercüme

476. Ey şaşı! Gözüñü şaḳla, ṭaşdan şaḳın.

Helākı mūcib şeyden taḥẕīr maḳāmında ḳullanılır. Şaşınıñ gözüñe ṭaş işābet ederse görmez bunuñ için diğerinden ziyāde menʿ ü taḥẕīre lāyıḳdır.

Rivāyete göre bir ḳarġa, pālān sürtmekden aşınmış bir deveniñ ṣırtına ḳonar ṣāḥibi ṭaş atmaḳdan çekinir; deve ṣıçramaya başlar. Ṣāḥibi elindeki ṭaşla deveye işāret ve bu meṣeli īrād eder.

Ḥiddet-i başarından dolayı aʿmāya ebū'l-baṣīr, Ḥabeşī'ye ebū'l-beyżā dedikleri gibi ḳarġaya da aʿver derler. Bir gözlünüñ gūyā iki gözü nūra müstemid olmaḳla keskīn görür. Bu iʿtibār ile aʿver eżdāddan olmuş olur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Gözüñü ey şaşı ṭaşdan ḳoru, dalġın olma
Öteki göz de giderse saña derler aʿmā

[228]

٤٧٧- عِنْدَهُ مِنَ المَالِ عَائِرَةُ عَيْنٍ.

1

1.**العائره**: Keṣret cihetiyle nāẓırıñ gözünü dolduran māl.

Tercüme

477. Gözünü dolduran mālı vardır.

Zamān-ı cāhiliyetde bir adamıñ develeri biñe bāliġ olunca faḥlıñ gözünü çıḳarırlarmış. Gūyā o māl, keṣretinden dolayı gözü çıḳarılmış deveye beñzetilmişdir. Buña muḳābil Türkçemizde "Falānıñ gözünü topraḳ doyursun." deriz.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḫayrı yoḳ kimseye emvāl-i firāvān

O baḫīliñ ḫas u ḫāşāk doyursun gözünü!

٤٧٨- عَيْنٌ عَرَفَتْ فَزَرَفَتْ.

Tercüme

478. Göz tanıdı, yaşlar da boşandı.

Gördüġünü ḥaḳḳıyla bilen ve ṭanıyan kimse ḥaḳḳında ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Merd-i ʿārif naẓar-ı Ḥaḳ'la görür eşyāyı

Ṣoracaḳsañ oña ṣor sırr-ı ḫıred-fersāyı

[229]

٤٧٩- أَعْيَيْتَنِي بِأُشُرٍ فَكَيْفَ بِدُرْدُرٍ.

1 2

1. **لاشر**ا: Ḍammeteyn ve fetḥateynle dişlerde olan keskīnliğe ve leṭāfete denir.

2. **الدُرْدُر**: Çocuḳ ḳısmınıñ diş bitim yeri.

Tercüme

Erkeġiñ biri ḳarısını sevmez. Ḳadın da bi'l-ʿaḳis ḳocasını çoḳ severmiş ḳadın bir çocuḳ doġurur. Ḳocası, çocuġuñ diş bitim yerini öper ve severmiş. Bu muḥabbeti gören ḳadın dişlerini sökdürür. Bu ḥāle ḳarşı erkeġiñ buġżu bir ḳat daha artar ve bu meṣeli īrāda başlar.

479. Yaʿnī sen genç iken benim öğütlerimi diñlemez ve beni ʿāciz bıraḳırdıñ şimdi dişleriñ dökülünce ve iḫtiyārlıḳ ʿalāmeti belirince mi beni diñleyeceksiñ, demek istemişdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Verdiğim bunca öğütler ki hederdir ḥayfā

Sin-i pīrīde ne aṣıl diñleyeceksiñ ʿacabā

٤٨٠- عَرَكْتُ ذَلِكَ بِجَنْبِي.
1

1. **العَرْك**: Bir kimseye, meşaḳḳat verecek baʿżı iş yüklemek.

Tercüme

480. Onu bir ṭarafıma yüklendim.

[230]

اِذاَ أَنْتَ لَمْ تَعْرُكْ بِجَنْبِكَ بَعْضَ مَا
يَرِيبُ مِنَ الأَدْنَى رَمَاكَ الْأَبَاعِدُ

Tercüme

Yaḳınıñ sūʿ-i ẓann celb edecek ufaḳ tefek baʿżı ḳuṣūrlarıña taḥammül edemezsek uzaḳda olanlar da seni omuzdan atar.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Yaḳın aḥbābınıñ zellātına ḳatlanmadıñ işte
Ḳalırsıñ böyle bī-yār u muʿīn ʿālemde elbette

٤٨١- العَيْرُ أَوْقَى لِدَمِهِ.

Tercüme

481. Ḳanını eñ ziyāde viḳāye eden eşekdir.

Avlanacaḳ bir şey yoḳ iken ṣaydı istenilen eşeğiñ iḫtirāzı gibi çekinen ve mehlikeden alarġa duranlar ḥaḳḳında īrād olunur.

Ḥiddet-i başarıyla meşhūr Yemāmeli Zerḳāʾ[360] isminde bir ḳadın taḥaṣṣun etdiği ḥiṣārından ḥassā'ın ʿaskerine baḳdığı ṣırada ordudan ḳaçan bir eşek görmüş ve:

" غَنَمِهِ العير أَوقى لِدَمِهِ، من راعٍ فِي " ḥükmünü īrād etmişdir. Yaʿnī eşek, sürüsü yanında bulunan çobandan ziyāde ḳanını ḳoruyor demekdir.

[360] Arapların üç günlük mesafedeki kişileri ve yoğurttaki beyaz tüyü görebilen keskin körüşlü efsanevî kadın şahsiyeti. Geniş bilgi için bk. İskender Pala, *Dîvân Şiiri Sözlüğü,* Akçağ Yayınları, 3. Baskı, 1995, Ankara, s. 583.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Her deliğe burnunu şoḳmak ḫaṭā

Ḫavf u ḥaẕer üzre bulunmaḳ sezā

Eşşeğe baḳ ḫūnunu etmez heder

Müctenib ol tehlikeden dāʾimā

[231]

٤٨٢- العُقُوقُ ثُكْلُ مَنْ لَمْ يَثْكَلْ.

1

1.الثُكْل: Mevt ve helāk. Bir kimse çocuġunu ḳaybetmek.

Tercüme

482. ʿİṣyān, çocuġunu ḳaybetmediği hālde ḳaybetmiş gibi anneniñ teʾeṣṣür ve telehhüfünü celb eder.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Seni ḥaḳḳıyla seven māderine

Ṣaḳın ʿiṣyān ederek verme elem

Her ne emretse getir sen yerine

Ḥaḳḳ'a ṭaʿāt oña ṭaʿāt her dem

٤٨٣- أَعْطَاهُ غَيْضاً من فِيضٍ.

1

1.الغيضا: Az nesne.

Tercüme

483. Az bir şey verdi.

Ṣerveti çoḳ, faḳaṭ vergisi az olan ḥaḳḳında ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bu ḳadar ṣerveti varken o baḫīl

Verdiği şeyʾe baḳıñ, cüzʾ-i ḳalīl

[232]

٤٨٤- عُشْبٌ وَلا بَعِيرٌ.

Tercüme

484. İşte otlaḳ, faḳaṭ otlayan bir deve yoḳ!

Zengīn olduġu ḥālde ne kendisine ne de başḳasına ḫayrı olmayan nākesler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Nefsine imsāk eden aġyāra etmez beẕl-i māl

Faḳr u ẕilletden ʿibāret ṣervet olmaz mülke dāl

٤٨٥- العَبْدُ يُقْرعُ بالْعَصَا والحُرُّ تَكْفِيهِ الإِشَارَةُ.

Tercüme

485. Ṣopa ile köle ḳaḳılır ve vurulur; ʿārife işāret kāfīdir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

İşāretden ne añlarsıñ, işāret ʿārife çesbān

Dayaḳ eşşekleriñ kārı, seniñ ancaḳ adıñ insān

٤٨٦- أَعْطِ القَوْسَ بارِيَهَا.

Tercüme

486. Oḳu atana ver.

Her işi ehline tevdīʿ et, diyecek yerde ḳullanılır.

[233]

يَا بَارِيَ الْقَوْسِ بَرْياً لَسْتَ تُحْسِنُهَا

لاَ تُفْسِدُنْهَا وَأعْطِ القَوْسَ بَارِيها

Tercüme

Ey oḳ atan! Beceremiyor, güzel atamıyorsañ bārī bozma da atan erbābına ver. [361]

[361] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyn b. Abdillâh b. Muhammed et-Tîbî*, Fütûhu'l-Gayb fi (ve)'l- Keşf ʿan Kınâʿi'r-Reyb,* Dubai Devlet Basımevi, Dubai, 2013, C.10, s. 489. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 23.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

İşi erbābına ver, zevḳiñe baḳ, keyfiñi çat

Kimi var göz çıḳarır, ḳaş yapayım der heyhāt!

٤٨٧- عَادَ السَّهْمُ إلي النَّزَعَةِ.

Tercüme

487. Oḳ döndü dolaşdı atanlara geldi.

Ẓulmüñ ṣoñu yine ẓālime ʿavdet eder, diyecek yerde ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ẓālimiñ ẓulmü yine kendisine ʿavdet eder

Hele yaydan çıḳan oḳ, bir daha gelmez geriye

İyilik de yine bir gün saña ricʿat eyler

Ne ekerseñ biçeceksiñ, iyi ek de iyi ye

٤٨٨- . عَدُّوُّ الرَّجُل حُمْقُهُ، وَ صَدِيقُهُ عَقْلُهُ

[234]

Tercüme

488. Kişiniñ düşmanı ḥamāḳatı, dostu da ʿaḳlıdır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Var ise düşmanıñ ancaḳ ḥumḳuñ

Yār-ı ṣādıḳ o da ʿaḳlıñ, Ḥaḳḳ'ıñ

٤٨٩- عِيلَ ما هُوَ عَائِلُهُ.

Tercüme

489. Oña ġālib olan maġlūb olsun.

Bir adamıñ kelāmından veyā sā'ir umūrundan taʿaccüb olunduḳda duʿā maḳāmında bu meṣel īrād edilir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

ʿAḳl u tedbīr seniñ şīve-i māder-zādıñ

Anılır elsine-i ḫalḳda her dem yādıñ

Saña ġālib var ise ʿālem-i imkānda bugün
Ede encāmını Ḥaḳ ʿāḳıbeti Şeddād'ıñ

٤٩٠- عِلْمَانُ خَيْرٌ مِنْ علمٍ.

Tercüme

490. İki ʿālim bir ʿālimden ḫayırlıdır.

Bir adam oğluyla bir yola giderken çocuğuna, " Oğlum! Göz ḳulaḳ ol, gelen giden var mı? Hele bir baḳ." der. Çocuḳ da ben ʿālimim, diye cevāb verir.

[235]

Müşāvere ve mübāhaṣeyi ṣenā maḳṣadıyla babası da bu meṣeli īrād eder.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Kendi ʿaḳlıñ saña kāfī gelemez
Ḳılavuzsuz yolu herkes bilemez
Ṣormadan çıḳma yola evvelce
Ṣoñra ister otur ister çıḳ, gez

٤٩١- عَادَةُ السُّوءِ شَرٌّ مِنَ المَغْرَمِ.

Tercüme

491. Fenā ʿādet, edāsı vācib bir borcu ödemekden bedterdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
ʿĀdet-i seyyieʾ insāna ne bedter bir şeyn
Ne reẕālet, ne feżāḥat ödenmezse o deyn

٤٩٢- عِيُّ الصَّمْتِ أَحْسَنُ مِنْ عِيِّ الْمَنْطِقِ.

Tercüme

492. Süḳūta müḳārin ʿacz, ṣāḥibini reẕīl eden ʿacz-i kelāmdan daha güzeldir.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)
Bed-nām eden kelāma müreccah-ı sükūt var
ʿĀciz de olsa sākine yoḳdur elem, ḫasār

[236]

٤٩٣- إِعْقِلْ تَوَكَّلْ.

Tercüme

493. Bağla, tevekkül et.

Cenābı Peygamber efendimize birisi, “ Yā Resūlallāh! Devemi başıboş mu bıraḳayım yoḳsa tevekkül mü edeyim? ” der. Ḥażreti Peygamber de, “Evvelā bağla, ṣoñra tevekkül et.” [362] buyurdular.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Öñce tedbīre tevessül eyle

Ṣoñra Allāh’a tevekkül eyle

٤٩٤- عِشْ تَرَ مَالَمْ تَرَ.

Tercüme

494.Yaşa, görmediğiñ şeyleri görürsüñ. Yaʿnī ʿömrü uzun olan şāyān-ı ʿibret ü ḥayret-i ḥādiṣāta mülāḳī olur demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

ʿİbret al, ʿāleme ʿibret olma

Şekl ü ṣūretden ʿibāret olma

Yalıñız fāʾide vermez yaşamaḳ

Bezm-i eyyāma ṣeḳālet olma

٤٩٥- عَادَ فِي حَافِرَتِهِ.

[237]

Tercüme

495. Ḥālet-i evlāsına ʿavdet etdi.

Evvelā terk edip de yine fenā iʿtiyātlarına ʿavdet eden kimse ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

ʿĀdet-i seyyiʾeñi terk etdiñ

Yine döndüñ o fenā ʿādetine

Marażıñ seyyiʾeñ olmuş müzmin

Denir insān yalıñız ṣūretiñe!

---

[362] ‘‘Önce deveni bağla, Allah’a öyle tevekkül et.’’ Tirmizî *Kıyâmet,* 60.

٤٩٦- عَمُّ العَاجِزِ خُرْجُهُ.

Tercüme

496. ʿĀciziñ ʿamcası ẖarcıdır.

Bir adam ʿamcasıyla yola çıḳar, ʿamcasınıñ heybesindeki azıḳlara güvenerek zād u ẕāẖire tedārikiñde ihmāl eder. Derken, acıḳır ve der ki: “Amca! Acıḳdım, ekmek ver.” der. ʿAmcası da, “ Seniñ ʿamcañ seniñ ẖarcıñdır.” der.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Seniñ ʿamcañ seniñ ẖārcıñdır ancaḳ

Daġarcıḳsız ḳalırsıñ aç, muḥaḳḳaḳ

٤٩٧- أُعْطِيَ مَقُولاً، وَ عَدِمَ مَعْقُولاً.

[238]

Tercüme

497. Söz söyleme ḳābiliyeti verilmiş, faḳaṭ ʿaḳıldan maḥrūm!

Manṭıḳ ḳudreti olup da ʿaḳlı kendisine yardım etmeyen kimseler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

ʿAḳlı yār olmayanıñ manṭıḳı maʿdūm demek

Öyle bīçāre yazıḳ dehrde maḥrūm demek!

Ṭāliʿ-i yār değilse kişiniñ ḥelvāsı

Ne ḳadar ṭatlı da olsa yine zaḳḳūm demek!

٤٩٨- عِزُّ الرَّجُلِ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ.

Tercüme

498. Kişiniñ ʿiẕẕeti, insānlardan istiġnāsıdır.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Pāye-i ʿiẕẕet bütün erbāb-ı istiġnādır

Himmetiyle yükselenler ʿālem-i bālādadır

Cemʿ-i ṣervet ādeme teʾmīn-i ʿirfān eylemez

Gördüğüñ keṣret ser-ā-ser vaḥdet-i eşyādadır

٤٩٩- عِنْدَ التَّصْرِيحِ تُرِيحُ.

Tercüme

499. Ḥaḳ meydāna çıḳınca rāḥat edermiş.

[239]

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ḥaḳ teẓāhür edince sen de bütün

Emn ü rāḥatdasıñ demek ki o gün

٥٠٠- أَعِنْ أَخَاكَ وَلَوْ بالصَّوْتِ.

Tercüme

500. Velev sesle olsun bir ḳardeşiñe yardım et.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Velev ki sesle olsun yardım eyle dostuña her dem

Muʿīn-i ḫalḳ olan insāna derler eşref-i ʿālem

٥٠١- عَارِيَّةٌ أَكْسَبَتْ أَهْلَهَا ذَمًّا.

Tercüme

501. ʿĀriyet, ödünç alanıñ ẕemmini daʿvet eder.

Yaʿnī ödünç olaraḳ birine bir şey verip de ṣoñra istirdād etmek isteyen māl ṣāḥibi melūm ve meẕmūm olur, demekdir.

(fe i lā tün / me fā i lün/ fe i lün)

ʿĀriyet levm ü ẕemmi daʿvet eder

Vermeseñ de yine melāmet eder!

٥٠٢- العَبْدُ مَنْ لاَ عَبْدَ لَهُ.

[240]

Tercüme

502. Köle, kölesi olmayandır.

İşlerini görecek kimsesi olmayan ve yalñız kendi işini kendi gören kimseler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Uşaġıñ yoḳsa uşaḳ kendiñdir

Bendegānıñ da birer bendeñdir

٥٠٣- العِتَابُ خَيْرٌ مَن مَكْتُومِ الحِقْدِ.

Tercüme

503. ʿİtāb, gizli ḥıḳd ve ḥasedden ḫayırlıdır.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ḥıḳd u kīnden ʿitābıñ evlādır

Ḳalbiñiñ tercümānı sīmādır

٥٠٤- إِنْدَ الرِّهَانِ تُعْرَفُ السَّوَابِقُ.

1

1**الرهان**: Bir kimse ile bir mādde żımnında baḫş edip öğdül ḳomaḳ. Öğdül ile at yarışmaḳ.

Tercüme

504. Sābıḳ ve fā'iḳler yarışda belli olur.

[241]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

ʿĀlimim derseñ eğer işte ḳalem işte kelām

Ḳuru daʿvā saña teʾmīn edemez sebk u maḳām

٥٠٥- عِرْضٌ مَا وَقَعَ فِيهِ حَمْدٌ وَ ذَمٌ.

Tercüme

505. Kendisine medḥ ve ẕemm ḳonmayan bir nāmūs.

Kimseye ḫayr ve şerri doḳunmayan kimse ḥaḳḳında ḳullanılır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Ne ḫayrıñ var, ne şerriñ cihāna

Ḳalır mı yādıñ efvāh-ı zamānda!

٥٠٦- عَرِّضْ لِلْكَرِيمِ وَلاَ تُبَاحِثْ.

1

1 **الباحثه**: Muḥabbet ve meveddeti ḫāliṣ ḳılmaḳ. Keşf ü iẓhār eylemek.

Tercüme

506. Kerīme maḳṣadıñı kināye ve işāret ṭārīḳiyle añlat, īżāḥ u taṣrīḥ istemez.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
İstemez ʿarż-ı ṭaleb merd-i kerem
Bir işāret oña kāfī dāʾim
Ḥālden añlayamaz her bir ferd
Ḳālı añlarsa fe-niʿme'l-mükrem!

[242]

٥٠٧- العُقُوبَةُ أَلأَمُ حَالاتِ القُدْرَةِ.

Tercüme

507. Ḳudret ḥālleriniñ eñ ziyāde levm ve denāʾete yaḳışanı ʿuḳūbetdir.
Yaʿnī ḳudret var iken ʿAfvetmek maḥż-ı keremdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Elde ḳudret var iken ʿafvetmek
Ne mübārek keremiñdir gerçek!

٥٠٨- . عَادَ الأَ مْرُ إِلَي نِصَابِهِ

Tercüme

508. İş ḳıvām u nişābına geldi.
Bir iş erbābına tevdīʿ edilince ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Herkesiñ kārı değil iş bilmek
Ara, bul ehlini sen çekme emek

٥٠٩- العَاقِلُ مَنْ يَرى مَقَرَّ سَهْمِهِ مِنْ رَمْيَتِهِ.

Tercüme

509. ʿĀḳil atacağı oḳuñ nereye varacağını bir atışdan bilir.

ʿAvāḳıb-ı umūrı tedebbür eden dūr-endīşler ḥaḳḳında ḳullanılır.

[243]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Bilir ʿāḳīl oḳunuñ menzilini
Çekmez ʿirfān eteğinden elini
İşiñ encāmını ʿārif añlar
Öñceden çünkü görür evvelini

٥١٠- . عِنْدَ النَّازِلَةِ تَعْرِفُ أَخَاكَ

Tercüme

510. Dostuñu şedāʾide maʿrūż ḳaldıġıñ vaḳit bilir ve ṭanırsıñ.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Bildirir vaḳt-i felāket saña düşman, dostu
Düşman elbette ḳapar bulsa eğer bir postu

٥١١- أَعْرَبَ عَنْ ضَمِيرِهِ الفَارِسِيُّ.

Tercüme

511. Fārisī, żamīrini iẓhār eyledi.

Ḳalbinde olan şeyleri meydāna çıḳaran kimse ḥaḳḳında ḳullanılır.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Aʿrāb, ʿAcem'de yoḳ mu ṣandıñ
Aʾrāb ediverse çoḳ mu ṣandıñ
Mużmer ḳalamaz żamīr, bāriz
Nesl-i edebi ḳonuḳ mu ṣandıñ

[244]

٥١٢- عَسَى غَدٌ لِغَيْرِكَ.

Tercüme

512. Bugünüñ işini yarına bıraḳma. Olabilir ki ferdā, seniñ için nā-peydādır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bugünüñ bir işini atma ṣaḳın ferdāya

Çünkü ferdāya ḳalan ḳaldı demek yaġmāya!

٥١٣- . عَسَ البَارِقَةُ لاَ تُخْلِفُ

Tercüme

513. Olabilir ki şimşekli buluṭ ḫlf etmez.

İḥsānlarını ricāya taʿlīḳ edenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Meme vermezler imiş aġlamayan bir çocuġa

Sen ise bekleme āṣār-ı recā beẕle çalış

٥١٤- عَيْنُكَ عَبْرَى وَالفُؤَادُ فِي دَدِ.

Tercüme

514. Gözüñ yaşarmış ḥālbuki göñül lehv ile meşġūl!

Seniñ ḥüznüñden dolayı kendisini mahzūn gösteren, faḳaṭ ḳalbi başḳa şeyle meşġūl olan kimse ḥaḳḳında ḳullanılır.

[245]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Seni maḫzūn görüyor kendi de maḫzūn görünür

Lehve dalmış o göñül ṣanma ki dil-ḫūn görünür

٥١٥- العَقْلُ يُهابُ ما لا يُهَابُ السَّيْفُ.

Tercüme

515. Ḳılıcıñ vermediği ḳorḳuyu ʿaḳıl verir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

ʿĀḳiliñ ʿaḳlı ḳılıçdan da mehīb

Biri terhīb ediyorsa biri eyler teʾdīb

٥١٦- العِفَّة جَيشٌ لا يُهْزَمُ.

Tercüme

516. ʿİffet, hezīmete uġramayan ʿaskerdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Münhezim olmayan ʿasker var ise ʿiffetdir

ʿİffet olmazsa hezīmet ne fenā ẕilletdir!

Harfü'l-Gayn

٥١٧- غَثُّكَ خَيْرٌ مِنْ سَمِينَ غَيْرِكَ.

Tercüme

517. Seniñ kendi arıġıñ başḳasınıñ semizinden ḫayırlıdır.

[246]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ne ḳadar enfes ise başḳasınıñ emvālı

Daha nāfiʿ kişiniñ kendi değersiz mālı

٥١٨- غَلَّ يَداً مُطْلِقُها، وَاسْتَرَقَّ رَقَبَةً مُعْتِقُهَا.

Tercüme

518. Iṭlāḳ-ı yedd eden yaʿnī luṭf u iḥsānda bulunan iyilik etdiği kimseye temellük ve āzād eden de raḳabesine mālik olmuş demekdir.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Riḳāb-ı nāsa temellük eder kerem, iḥsān

Zihī mekārim-i aḫlāḳ luṭf-ı bī-pāyān!

٥١٩- اسْتَغَاثَ مِنْ جُوعٍ بِمَا أَمَاتَهُ.

Tercüme

519. Kendisini öldürecek şeyle açlıḳdan meded umdu.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

O ne açlıḳ ne ṣusuzluḳ ḥayfā

Meded umdu ölümünden ḥattā

٥٢٠- الغَضَبُ غُولُ الحِلْمِ.

[247]

Tercüme

520. Öfke, ḥilmi helāke sevḳ eder.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Ḥilmiñ helākı dest-i tehevvürde muṭlaḳā

Bil ki ġażūbı ḳarşılayan mevt dā'imā!

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Öfkede varsa żarar ortaġı hep

O żarar baʿżı olur mevte sebeb!

٥٢١- غَمَامُ أَرْضٍ جَادَ آخَرِينا.

Tercüme

521. Buluṭ bizden başḳa yere luṭfunu ibẕāl etdi.

Aḳāribi bıraḳıp da uzaḳdakilere iḥsān edenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Biz dururken ele verdiñ ne demek!

Bize yoḳ mu azıcıḳ nān u nemek!

٥٢٢- الغُرَابُ أعْرَفُ بالتَّمْرِ.

Tercüme

522. Ḫurmanıñ aʿlāsını ḳarġa bilir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḫurmanıñ enfesini ḳarġa bilir

Baġa gir ḳarġa gibi, gel göze gir

[248]

٥٢٣- غَايَةُ الزُّهْدِ قَصْرُ الأَمَلِ، وَ حُسْنُ العَمَلِ.

Tercüme

523. Zühdüñ ġāyesi ḳasr-ı emel ve ḥüsn-i ʿameldir.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Ḳaṣr-ı emelle ḥüsn-i ʿamel ġāye-i zühd için

Dünyā-pereste gülmededir mevt-i der-kemīn

٥٢٤- . غَضَبُ العُشَّاقَ كَمَطَرِ الرَّبِيعِ

Tercüme

524. ʿĀşıḳların öfkesi ilkbahār yaġmuru gibidir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

ʿĀşıġıñ öfkesi bārān-ı bahār

Öyle bārān ki bütün gevher-bār

٥٢٥- . غَضَبُهُ عَلَى طَرَفِ أَنْفِهِ

Tercüme

525. Öfkesi burnunuñ ucunda.

Serīʿ ü'l-ġażab kimseler ḥaḳḳında ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bu ne öfke ṣoluyor burnundan

Kesilir āteş-i ḥiddet baʿżen!

[249]

٥٢٦- غَضَبُ الجَاهِلِ فِي قَوْلِهِ، وَ غَضَبُ العَاقِلِ فِي فِعْلِهِ.

Tercüme

526. Cāhiliñ ġażabı ḳavlinde, ʿāḳiliñ ġażabı da fiʿlindedir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Cāhiliñ öfkesi hep ḳavlinde

ʿĀḳiliñ öfkesi de fiʿlinde

٥٢٧- الغَائِبُ حُجَّتُه مَعَه.

Tercüme

527. Ġāʾibiñ ḥücceti yanındadır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ġāʾibiñ ḥücceti nezdinde demek

Ḥücceti-i ḳāṭʿıadan sen el çek

٥٢٨- غِنَى المَرْءِ فِي الغُرْبَةِ وَطَنٌ، وَ فَقْرُهُ فِي الوطَنِ غُرْبَةٌ.

Tercüme

528. Kişiniñ şerveti ġurbetde vaṭanı, faḳrı da vaṭanda ġurbeti demekdir.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Ġurbet ṣayılır vaṭan faḳīre

Her yer o ġanīye bir mesīre

[250]

٥٢٩- . غَرِيمٌ لا يَنامُ

Tercüme

529. Borçlu uyumaz.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Uyḳu ṭutmaz gözünü medyūnuñ

Yaḳasından ṣarılır dāʾin onuñ

Acınır ḥāleti var maġbūnuñ

Hele ṣor ḥālini bir mescūnuñ

٥٣٠- الغَرْثانُ لا يُمْعَكُ.
1 2

1.**الغرثان**: Aç. 2.**المَعْك**: Bir adamıñ ḥaḳḳını oyalandırmaḳ.

Tercüme

530. Borcu teʾḫīr edilmeyen açdır.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Medyūna verilmemişse mühlet
Aç ḳaldı demek zavallı elbet!

Harfü'l-Fā

٥٣١- فِي رَأْسِهِ خُطَّةٌ.
1

1.**الخُطَّه**: Emr-i ʿazīm.

[251]

Tercüme

531.Başı dertde!

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Başı dertde zavallınıñ her gün
Derbeder ḥāl-i pür-melāli bütün!

٥٣٢- فِي وَجْهِ الْمَالِ تَعْرِفُ أَمْرَتَهُ.
1

1.**الاَمْرَه**: Birisine keşret ve kemāl bulmaḳ.

Tercüme

532. Onuñ ḫayr u nemāsını mālınıñ vechinden añlarsıñ.

Ẓāhiri güzelliğine baḳıp da bāṭınī güzelliğine istidlāl eden kimse ḥaḳḳında īrād olunur.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Gerçi ẓāhir bāṭınıñ āyīnesi

Gāh olur mużmer onuñ her kīnesi

Māh-rū, pākīze-ḫūlar nūr-ı dil

Ṣāf olur mihr-i mīziñ sīnesi

٥٣٣- أَفْلَتَ فُلَانٌ جُرَيْعَةَ الذَّ قَنِ.

Tercüme

533. İki çeñe arasına gelen yudumu ḳaçırdı.

Cānı aġzında, yāḫūd cānı aġzına geldi diyecek yerde ḳullanılır.

[252]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Cānı aġzında da cānāna ḳavuşmaḳ ister

Bir ḳafestde duramaz bülbül-i ḳudsī şehper!

Kiminiñ maḳṣadı kevṯer, kiminiñ cennetdir

ʿĀşıġıñ kevṯeri de, cenneti de hep dilber

٥٣٤- . فِي الجَرِيرَةِ تَشْتَرِكُ العَشِيرَةُ

Tercüme

534. Ḳuṣūr ve ḳabāḥat isnādında ḳavm ve ḳabīleñ de müşterekdir.

İḥvān ve yārāna muvāsātı tavṣiye eder.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

İḥvānına eylemek muvāsāt

Elbette muvāfiḳ-ı muṣāfāt

Hemdert olacaḳ cihānda nādir

İmdāda yetiş budur muvālāt

٥٣٥- فَرَّ الدَّهْرُ جَذَعًا.

1

1.**الجَذَعْ** : Genç, tāze.

Tercüme

535. Zamān genç olaraḳ ḳaçdı.

Yaʿnī zamān ḳocamaz; istediğimize bugün nāʾil olamazsaḳ yarın nāʾil oluruz demekdir.

[253]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Zamān bir ān-ı mümtedden ʿibāret bir şebāb olmuş

Bugün senden ḳaçar, ferdāsı meyl-i bā-şitāb olmuş!

٥٣٦- فِي القَمَرِ ضِيَاءٌ، والشَّمْسُ أضْوَأ مِنْهُ

Tercüme

536. Ayda żiyā varsa güneş ondan daha żiyādārdır.

Bir şey kendi emṣāline tafḍīl ü tercīh edilecek yerde ḳullanılır.

(fe i lā tün / me fā i lün/ fe i lün)

Senden ʿālim de var cihānda, evet

Ay güneşden żiyā alır elbet

٥٣٧- فِي الا عْتِبَارِغِنًى عنْ الاخْتِبَارِ.

Tercüme

537. ʿİbret, insānı tecrübeden müstaġnī ḳılar.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

ʿİbret aldıñsa eğer tecrübeye ḥācet yoḳ

Çeşm-i ʿibret gibi taḥḳīḳe değer ʿālet yoḳ

٥٣٨- فِي كُلَّ شَجَرٍ نَارٌ، واسْتَمْجَدَ المَرْخُ والعَفَارُ.

1 2

1.**الاستمجاد**: Firāvān olmaḳ.

2.**العفار**: Bādiye-i ʿArab'da bir nevʿ aġaçdır ki ʿArablar bundan çaḳmaḳ yapar. Merḫ, çaḳmaḳ demiri, ʿAfār da ṭaşı menzilindedir.

[254]

Tercüme

538. Her aġaçda āteş vardır. Bi'l-ḫāṣṣa merḫ u ʿafār dedikleri aġaçda çoḳdur.

Baʿżı şey baʿżı şeyʾe tafḍīl edilecek yerde ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Her aġaç şanma ki bir merḫ u ʿafār
Çaḳmaḳ ancaḳ yapılır bunlardan
Ġāfil avlar seni düşman baʿżen
İçi āteşgede aḥbābıñ var!

٥٣٩- فَاقَ السَّهْمُ بَيْنِي وَبَيْنَهُ.
1

1.**الفوق**: Oḳuñ gezi eğilmek, ḳırılmaḳ.

Tercüme

539.Aramızdaki oḳ gezi ḳırıldı.

İki dostuñ arası bozulduġu ve muḫādenet āṣārı kiriş geçirilen oḳ gezi gibi ḳırılmaġa yüz ṭutduġu zamān ḳullanılır.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)
Sehm-i muḫādenet ḳırılınca miyānede
Artıḳ o dostluġa denemez pāyidārdır
Ḥüsn-i vifāḳ şarṭ meveddet-i zamānede
Āṣār-ı ġılẓet ādeme maḥż-ı ḫasārdır

[255]

٥٤٠- . أَفْرَعَ فِيمَا سَاءَنِي وَصَعِدَ
1

1.**الافراع**: Dağdan bayırdan aşağı doğru inmek.

Tercüme

540. Baña fenālıḳ yapmaḳ için uġraşdı durdu.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Kimi var şerre bütün ālet olur
Ḫubş-ı ṭıynet oña bir ʿādāt olur

Yılan elbette ṣoḳar ṭıynetidir
Baʿżı ḫilḳat sebeb-i nefret olur

٥٤١- فِي المَالِ أَشْرَاك وإِنْ شَحَّ رَبُّهُ.

Tercüme

541. Ṣāḥibi isterse ḫasīs olsun, her māla ḳonan bir ortaḳ vardır.

Yaʿnī her māl ya bir ḥādiṣeye uġrar da gider yāḫūd bir vāriṣ eline geçer.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
O aḫissā-yı zamānıñ parası maḥż-ı hebā
Vāriṣ olmazsa da bir ḥādiṣe eyler ifnā

٥٤٢- فِي النُّصْحِ لَسْعُ العَقَارِبِ.

[256]

Tercüme

542. Naṣīḥatde ʿaḳreb ṣoḳuşu gibi eẕā vardır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
O naṣīḥat saña ʿaḳreb ṣoḳuşu
Ne hevā var çıḳamazsañ yoḳuşu!
Varsa yaġmur çıḳamazsıñ ṣoḳaġa
Ḥavż-ı memlūya girer hep ṣu ḳuşu

٥٤٣- الإِفْرَاطُ فِي الأُنْسِ مَكْسَبَةٌ لِقُرَنَاءِ السُّوءِ.

Tercüme

543. Ülfetde ileri varmaḳ fenā arḳadaş ḳazandırmaġa sebeb olur.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

El-ḥaẕer faẕla üns ü ülfetden

Ṣandıġıñ rehber olmasın rehzen!

Ara vaḥdetde istirāḥatiñi

Kūşe-i vaḥdetiñ zihī meʾmen!

٥٤٤- فِي الطَّمَعِ الْمَذَلَّةُ لِلرِّقَابِ.

Tercüme

544. Riḳāb-ı nāsıñ meẕelleti ṭamaʿ dadır.

[257]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Gerden-i nāsa ṭamaʿ ṭavḳ-ı esāretdir hep

Bilmiş ol ki esaret hep seni teẕlīle sebeb

٥٤٥- أَفْسَدَ النّاسَ الأَحْمَرانِ اللَّحْمُ والْخَمْرُ.

Tercüme

545. İnsānları ifsād eden iki ḳırmızıdır: Et, şarāb.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Eyleme aḥmereyni istiṣḥāb

Seni ifsād eder şarāb u kebāb

٥٤٦ - فِي اللهِ تَعَالَى عِوَضٌ عَنْ كُلِّ فَائِتٍ.

Tercüme

546. Elden giden her şeyiñ ḳarşılıġı Allāh'ıñ ẖazīnesinde vardır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Gitdi mālım diye iẓhār-ı esefden ḥaẕer et

Yine ihsān eder Allāh Teʿālā elbet

٥٤٧- فِي التِّجَارِبِ عِلْمٌ مُسْتأنَفٌ.

Tercüme

547. Tecrübelerde yeñi ʿilm vardır.

[258]

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Bir mekteb-i tecrübeñ zamāndır
Her tecrübe ders-i nev-beyāndır

٥٤٨- فَارَقَهُ فِرَاقاً كَصَدْعِ الزُّجَاجَةِ.

Tercüme

548. Şişeniñ ayrılışı gibi ondan ayrıldı.

Bir daha ṭoplanmamaḳ üzere dağılanlar ḥaḳḳında ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Göñül Allāh evidir ḳırma ṣaḳın
Yıḳılır ṣoñra seniñ ev, barḳıñ
Dağılanlar dağılıp gitdi bugün
Ṭopluluḳ ṣanma yaḳın, belki yarın!

٥٤٩- فِي العافِيةِ خَلَفٌ مِنَ الرَّاقِيَةِ.

1

1.**الراقی**: Efsūn eden. Rākiye'deki " tā " mübālaġa içindir.

Tercüme

549. Efsūnger ve doḳtor yerine ḳā'im-i ḫalef, ʿāfiyetde mevcūtdur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Rukye-ḫˇānıñ ḫalefi ṣıḥḥatdir
Ṣıḥḥat insāna büyük niʿmetdir
Ṣıḥḥat olmazsa cehennem ʿālem
ʿĀfiyet ādeme bir cennetdir

[259]

٥٥٠- أَفْرَخَ القَوْمُ بَيْضَتَهُمْ.
1

1. الافراخ: Yavru çıḳarmaḳ.

Tercüme

550. Yumurṭadan çıḳan piliç gibi beyża-yı esrārını dışarı verdi.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Gönül esrārıñı ḥıfż eyleyecek maḳberdir
Mālik-i sırr olanıñ pāyesi de bedterdir
Bilmiş ol ki seni Ḥaḳ ẕātına bir sırr ḳıldı
Bunu bildiñse mezārıñ saña rūşen yerdir

٥٥١- فَقْدُ الإِخْوَانِ غُرْبَةٌ.

Tercüme

551. Dostlardan maḥrūmiyet ġurbet demekdir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Eḥibbādan eṣer yoḳsa vaṭan bir dār-ı ġurbetdir
Eğer ġurbetde dostuñ varsa ġurbet dār-ı vuṣlatdır

٥٥٢- فَلِمَ خُلِقَتْ إِن لَمْ أَخْدَعِ الرِّجَالَ.

Tercüme

552. Eğer ricāli aldatamazsam bu şaḳal ne için yaratıldı.

[260]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Şaḳalım yoḳ ki sözüm diñlensin
Şaḳalıñ mekri de varmış hele baḳ!
Ḳandırırmış şaḳal olsaydı bunaḳ
Şimdi bir ḳıldan eṣer varsa seniñ!

٥٥٣- فَرَّ مِن المَطَرِ وقَعَدَ تَحْتَ المِيزابِ.

Tercüme

553. Yaġmurdan ḳaçdı, oluḳ altında oturdu.

Yaġmurdan ḳaçayım derken doluya ṭutuldu meṣelimizle yek-meʾāldir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Ne ḳaçarsıñ o ḳadar yaġmurdan
Şeker olsaydıñ eğer derdim erir
Oluḳ altında oturmaḳ baʿżen
Ne demek, vay gidi ḫāʾib, ḫāsir!

٥٥٤- . فَمٌ يُسَبِّحُ، وَيَدٌ تَذْبَحُ

Tercüme

554. Aġız tesbīh ediyor el de boġazlıyor.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)
Aġız tesbīh eder, el de boġazlar
Cihān görmüş değil bir böyle mekkār!

[261]

٥٥٥ - فِي تقَلُّبِ الأحْوَالِ عِلْمُ جَوَاهِرِ الرِّجَالِ.

Tercüme

555. Ricāliñ cevherlerini bildiren ʿilm, aḥvāliñ değişmesinde mündemicdir.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Taḳallübāt-ı zamān nāḳıd-ı ricāl el ḥaḳḳ
Bütün żamāʾiri bāriz ḳılan zamān-ı muṭlaḳ

٥٥٦- الفُرَصُ تَمُرُّ مَرَّ السَّحابِ.

Tercüme

556. Fırṣatlar buluṭ gibi geçer.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Fırṣat dediğiñ buluṭ miṣāli

Elbette geçer, ḳalır ḫayāli!

Harfü'l-Kāf

٥٥٧- قَبْلَ البُكَاءِ كانَ وَجْهُكَ عَابِسا.

Tercüme

557. Ağlamadan evvel yüzüñ ekşimiş idi.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Yalıñız ağlar iken ṣanma ʿabūs

Her zamān ḥāli ʿabūsuñ menḥūs!

[262]

٥٥٨- قَدْ يُبْلَغُ الخَضْمُ بِالقَضْمِ.

2 1

1.**الخضم**: Ağız dolusuyla yemek.

2.**اللقضم**: Dişleriñ ucuyla yemek.

Tercüme

558. Dişleriñ ucuyla azca azca yiyerek ṭoḳluḳ ḥāṣıl olur.

Varılması uzaḳ olan maḳṣada yavaş yavaş erişilir diyecek yerde īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

O teʾennī kişiyi maḳṣada īṣāl eyler

Kimi taʿcīl ile emniyyeti iḫlāl eyler

٥٥٩- [قَدْ] إِستَنْوَقَ الجَمَلُ.

Tercüme

Müseyyeb bin ʿAles [363] nām şāʿir, mülūk-i ʿArab'dan ʿAmr bin Hind ḥużūrunda iken inşād etdiği naẓmında nāḳaya maḫṣūṣ bir vaṣfı cemel ḥaḳḳında īrād etdi, Ṭarafe [364] de hemān bu meṯeli oḳudu. Henüz genç olan Ṭarafe'niñ bu taʿrīfi Müseyyeb'e doḳunaraḳ bu oġlanı elbette kendi dili ḳaṭl edecek meʾālinde:

" ليقتلنه لسانه " dedi. Ṭarafe, ʿāḳıbet dili belāsına uġrayaraḳ maḳṭūl düşdü.

559. Bir adam bir söz söylerken ḫalṭ-ı kelām ve birini bitirmeden diğer söze naḳl-i merām etdikde bu meṯel īrād olunur.

[263]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

İbtidā eylediğiñ bir sözü teşvīş etme
Herkesiñ semʿini, eẕhānını taḫdīş etme
Sözüñ evvelce düşün evvelini āḫirini
Nā-becā sözler ile ʿālemi dil-rīş etme

٥٦٠- [قدْ] بَيَّنَ الصُّبْحُ لِذِى عَيْنَيْنِ.

Tercüme

560. Ṣabāḥ, tamāmıyla belirdi.

Tamāmıyla meydāna çıḳan bir iş ḥaḳḳında ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

İşte ṣubḥ-ı emeliñ doġdu bütün
Doġrusu doġdu seniñçün yeñi gün

٥٦١- قَبْلَ الرَّمْيِ يُرَاشُ السَّهْمُ.

Tercüme

561. Oḳu atmadan evvel yelek geçirilir.

---

[363] Muallaka şairlerinden Tarafe ile aynı devirde yaşamış usta bir şair. Geniş bilgi için bk. Emrullah İşler, "Tarafe b. Abd", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2011, C.40, s. 14.

[364] Muallaka şairlerinden. Hîre kralı Tarafe'nin şiirlerinden çok hoşlandığından onu nedimleri arasına aldı. Belli bir süre sarayda yaşadı. Fakat kral, kendisini hicvettiği için Tarafe'nin ellerini ve ayaklarını kestirip toprağa gömdürdü. Geniş bilgi için bk. Emrullah İşler, "Tarafe b. Abd", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2011, C.40, s. 14.

Bir şeyʾe iḥtiyāc ḥāṣıl olduḳda evvelā esbāb ve vesāʾiline teşebbüṯ edilir, diyecek yerde ḳullanılır.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Her kārı başarmadan muḳaddem
Esbāba teşebbüṯāt elzem

[264]

٥٦٢- قَلَبَ لَهُ ظَهْرَ المِجَنِّ.

Tercüme

562. Ḳalḳanıñ şırtını çevirdi.

Meveddet ve ʿahde riʿāyet üzere iken birdenbire ḥāl ve şānını değişdiren dönekler ḥaḳḳında īrād edilir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
ʿAhd u peymāna riʿāyet lāzım
Naḳṣ-ı ʿahd eylemesi ʿayb-ı elīm

٥٦٣- قَدْ عَلِقَتْ دَلْوَكَ دَلْوٌ أُخْرَى.

Tercüme

563. Ḳovana başḳa bir ḳova ṭaḳıldı.

Bir adam şu almaḳ için ḳovasını ḳuyuya şarḳıtır, diğer biri de ḳuyu başına gelip ḳovasını ilkā eder. İki ḳova birbirine ilişir ṭaḳılır, her ikisi de şusuz ḳalır. Teşebbüṯ edilen bir iş bir mānīʿ ḳarşısında ʿaḳāmete maḥkūm olduġu vaḳit īrād olunur.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Ḥuṣūl-i maḳṣad içindir bütün o tedbīriñ
Ḳalır muʿallaḳ ümīdiñ, ḳader değilse muʿīn

[265]

٥٦٤- قَدْ أَحْزِمُ لَوْ أَعْزِمُ.

Tercüme

564. ʿAzm edecek olursam ḫazm u başīret üzere ḫareket ederim.

Dīvān-ı ḥamāse [365] şuʿārasından Saʿd bin Nāşib el-Māzinī'niñ şu beyti [366] bu meṣeli īżāh eder:

إذا هَمَّ أَلْقَى بَيْنَ عَيْنيْهِ عَزْمَهُ

وَنَكَّبَ عَنْ ذِكْرِ العَوَاقِبِ جَانِبا

Tercüme

Bir şey'i murād etdiği vaḳit ʿazm u maḳṣudunu iki gözünüñ arasına alır ve ʿavāḳıbını bir ṭarafa bıraḳır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Sāde der-pīş ediyor maḳṣudunu ṣāḥib-i ʿazm

Ben derim ʿāḳıbet-endīş gerek ṣāḥib-i ḥazm

٥٦٥- قَدْ حَمِيَ الوَطِيسُ.

Tercüme

565. Tennūr ḳaynadı.

Cenāb-ı peyġamber ḥarb ḳızışdı diyecek yerde bu meṣeli īrad buyurdular.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Bir iş ḳızışdı mı yanına varma git hemān

Uġrar başıñ belālara ey merd-i bī-emān

---

[365] Arap edebiyatında kahramanlık şiirleri ve bu adla düzenlenen antoloji türü. Geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, "Hamâse", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C.15, ss. 437-440.

[366] Tercümesi verilen ve el-Mâzinî'ye ait olan bu beytin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü'l-emsâl,* Darü'l-Memun li't-Türas, 1980, s. 117. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 126.

[266]

٥٦٦- [قَدْ] أَسْمَعَتْ لَوْ نَادَيْتَ حَيّاً.

Tercüme

566. İşitdirdiñ, kāşkī diriye nīda etseydiñ!

Vaẓʿ ve naṣīḥat diñlemeyen, mütenebbih olmayan kimseler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Bu ḳadar vaẓʿ u naṣīḥāt verdiñ
Baña da doġrusu ḫayret verdiñ
Seniñ ismāʿ-ı kelāmıñ ölüye
Ne için kendine zaḥmet verdiñ!

٥٦٧- قَيْدُ الإِيمانِ الفَتْكُ.
1

1.**الفتك**: Hemān taʿarruż ve hücūm etmek, fırṣat gözeterek añsızın birini öldürmek.

Tercüme

567. Ḳatl fiʿlini irtikāb etmekden insānı menʿ eden īmāndır.

Yāḫūd īmān, birini öldürmekden insānı menʿ eden bir bāġdır.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Īmānı olan olur mu ḳātil
Ḳātil düşünür mü Ḥaḳḳ'ı ey dil
Allāh bināsıdır bu ebdān
Yıḳmaz o bināyı merd-i ʿāḳil

[267]

٥٦٨- أَقْلِلْ طَعَامَكَ تَحْمَدْ مَنَامَكَ.

Tercüme

568. Az ye ki güzel uyuyasıñ.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Ekl-i ṭaʿāma düşkün olan uyḳusuz ḳalır

Hem de ẕekā sirācı söner, duyġusuz ḳalır

٥٦٩- أَقْصَرَ لَمَّا أَبْصَرَ.

Tercüme

569. Görünce vazgeçdi.

Sūʾi-ʿāḳıbeti maʿlūm ve meşhūd olan işlerden iḥtirāzı tavṣiye eder.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Baḳdıñ ki ṣūʾ-i ʿāḳıbeti var o maṭlabıñ

Terk-i ṭalebdedir ṭaleb u maḳṣadıñ bütün

٥٧٠- قَوْلُ الحَقِّ لَمْ يَدَعْ لِي صَدِيقاً.

Tercüme

570. Ḥaḳ söz benim dostumu terk etmez.

Ebū Zer el-Ġıfārī (raḍıyallāhu ʿanh) [367] ḥażretlerine rivāyet olunan bir meṣeldir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḳavl-i Ḥaḳ dostumu terk etmez hīç

Öyle dostum beni etmez tehyīc

[268]

٥٧١- قَدْ يُدْرِكُ المُبْطِىءُ مِنْ حَظِّهِ.

Tercüme

571. Geciken, baʿżı zamān maḳṣadına nāʾil olur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Geciken baʿżı zamān maḳṣadına nāʾil olur

Nāʾil-i maḳṣad olan ṣanma ki hep ʿācil olur

[367] Servet biriktirme ve büyütmeye dair fikir ve mücadelesiyle bilinen sahâbî. Geniş bilgi için bk. Abdullah Aydın, "Ebû Zer el- Gıfârî", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.10, ss. 266- 269.

٥٧٢- أَقِيلُوا ذَوِي الهَيْئَاتِ عَثَراتِهِمْ.

1

1.**الهَيئَه**: Şey᾽-i ḥakīr.

Tercüme

572. Ufaḳ tefek ḳuşūrları ʿafvediñ.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Terk eyle tecebbürü, ġurūru

ʿAfveyle ufaḳ tefek ḳuşūru

٥٧٣- قُصَارَى المُتَمَنِّي الخَيْبَةُ.

Tercüme

573. Muḥāli temennī edeniñ ʿāḳıbeti ḫüsrāndır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Ṭalebkār-ı muḥāl olmaḳ yaḳışmaz ʿāḳile aşlā

Serāb insānı iġfāl eyleyen bir āb-ı nā-peydā

[269]

٥٧٤- قَدْ يَخْرُجْ مِنَ الصَّدَفَةِ غَيْرُ الدُّرَّةِ.

Tercüme

574. Baʿżen ṣadaḳadan inciden başḳa bir şey çıḳar.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

O taṣadduḳda mündemic esrār

İnciden başḳa kār-ı ḳıymetdār

٥٧٥- قَدْ عَبَرَ مُوسَى البَحْرَ.

Tercüme

575. Mūsā deñizi geçdi.

Şükrüñ ġāyesine vardıḳda īrād olunan bir meṯeldir.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Kim ki şükrüñ varırsa ġāyesine

Oña Mūsā deñir geçen deñizi

Sen de şükrüñ varıp o sāyesine

Bulasıñ luṭf-ı maḥż-ı nev-sebzi

٥٧٦- قَدْ تَعَوَّدَ خُبْزَ السُّفْرَةِ.

Tercüme

576. Şofra ekmeğine alışġın.

Tecrübeler görmüş, ʿibret māʾideleriyle gözü doymuş rūşen-diller ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Seni dilsīr eden o tecrübeler

Zād-ı ʿibret bulan sefer eyler

[270]

٥٧٧- قَدْ أَفْلَحَ السَّاكِتُ الصَّمُوتُ.

Tercüme

577. Sükūtu iltizām eden felāḥ bulur.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Ṣamt u sükūt fevz ü felāḥıñ ḳarībidir

Ehl-i sükūt Ḥażret-i Ḥaḳḳ'ıñ edībidir

٥٧٨- قِلَّةُ العِيَالِ أَحَدُ اليَسَارَيْنِ.

Tercüme

578. ʿĀʾile azlıġı iki şervetiñ biridir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḳıllet-i ʿāʾile bir şervetdir

Naḳdiñ olmazsa ḳalırsıñ ḫāsir

٥٧٩- القَصَّابُ لا تَهُوْلُهُ كَثْرَةُ الغَنَمِ.

Tercüme

579. Ḳoyunuñ çoḳluġu ḳaṣabı ürkütmez.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḳoyunuñ çoḳluġu ḳaṣṣāba maḫāfet vermez
Öyle ḫūn-rīze bıçaḳ derd ü eziyyet vermez

[271]

٥٨٠- القُبْحُ حَارِسٌ المَرْأَةِ.

Tercüme

580. Çirkīnlik ḳadınıñ bekçisidir.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Ḳubḥ-ı vücūh bekçisidir hep ḳadınıñ
Çirkīn dedikleriñ de güzelden nişānedir

٥٨١ - الإِقْدَامُ على الكِرَامِ مَنْدَمَةٌ.

Tercüme

581. Kirām-ı nāsa ḳarşı iḳdām ve şecāʿat göstermek nedāmeti celb eder.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Kirām-ı nāsa liʿāmıñ hücūm u iḳdāmı
Ṣonuñda maḥż-ı nedāmet, feżāḥat ālāmı

٥٨٢- القَيْنَةُ يَنْبُوعُ الأَ حْزَانِ.

1

1 **لقينه**: Muġanniye cāriye.

Tercüme

582. Muġanniye, ḫüzn ve elem menbaʿıdır.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Muġanniyāta temāyyül delīl-i aḫzāndır
Onuñ levāzımı ṣahbāda çeşm-i giryāndır

Harfü'l-Kef

[272]

٥٨٣- كانَ كُرَاعاً فَصَارَ ذِرَاعاً.

1 2

1.الكراع: Paça dediğimiz ṭaʿām. 2.الذراع: Bilek, ḳol.

Tercüme

583. Paça iken bilek oldu.

Ẕelīl ve żaʿīf, ʿazīz ve ḳavī olduġu zamān īrād olunur.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Bugünkü ʿiẕẕete baḳma, yarın ẕelīl oluyor

Bugün birer gül-i nev-ḫīz iken yarın ṣoluyor!

٥٨٤- كانَتْ بَيْضَةُ الدِّيكِ.

Tercüme

584. Ḫoroz yumurṭası oldu.

Ḫoroz bir kere yumurṭlamış olmaḳ dolayısıyla Beşşār [368] şu beytinde [369] buña temās etmişdir:

قَدْ زُرْتَنِي زَوْرَةً فِي الدَّهْرِ وَاحِدَةً

ثَنِّى وَلاَ تَجْعَلِيها بَيْضَةَ الدِّيكِ

Tercüme

Beni bir kere ziyāret etdiñ. İkileşdir; o ziyāreti ḫoroz yumurṭasına beñzetme.

---

[368] Şiirleri şahid olarak gösterilen son Arap şairi. Geniş bilgi için bk. Cemal Muhtar, "Beşşâr b. Bürd)", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1992, C.6, s. 8-9.

[369] Tercümesi verilen ve Beşşar'ait olan bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Ömer Şehabeddin el-Endülüsî, *el-Akdü'l-Ferid,* Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1404, C.3, s. 62. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 157.

[273]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Beni bir kere ziyāret etdiñ

Beyża-i dik ile hem-māl olduñ

Beni de keñdine baḳ beñzetdiñ

Ne yalansıñ baña emṣāl olduñ

٥٨٥- كَأَنَّما أُنْشِطَ مِنْ عِقَالٍ.

1

1.أُنْشوطَ: Çözülmesi ḳolay ilmekli bāġ. Düğümü çözmek.

Tercüme

585. Güyā çözülen bir bāġ.

Bir varṭaya uġrayıp da çarçabuḳ ḳalḳınan ve ḳurtulanlar ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Derʿ aḳab ḳalḳıyor düşünce bile

Yıḳılır şey midir düşünce ile

٥٨٦- كُلُّ شَاةٍ بِرِجْلِهَا سَتُنَاطُ.

Tercüme

586. Her ḳoyun kendi bacaġından aşılır.

Yaʿnī her cināyet ṣāḥibine ʿāʾiddir. Onuñ yerine başḳası cezā görmez.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Herkes çeker cezāsını cürm ü ḳuṣūrunuñ

Ḳurbānı olma ḥiddet ü nār-ı ḥarūruñuñ

[274]

٥٨٧- كَمْ غُصَّةٍ سَوَّغْتُ رِيقَهَا عَنْكَ.

Tercüme

587. Senden çekdiğim ṣıḳıntılarıñ açlıġını yutdum, ḫōş-güvār ṣu gibi boġazımdan geçirdim.

ʿĀṣi olan evlād ve aḥbābdan şikāyet maḳāmında ḳullanılır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Şikāyet olmasın, ālām-ı ʿ işyāndan neler çekdim
O telḫāb-ı merāret şimdi āb-ı ḫōş-güvārımdır
Gül-i nevḫīz olan oğlum benim bir ḫār-ı zārımdır
Siyeh baḫtım, şu dūd-ı āhdan eflāke ser çekdim

٥٨٨- كُنْتَ تَبْكِي مِنَ الأَ ثَرِ العَافِي، فَقَدْ لاقَيْتَ أُخْدُوداً.

1 2

1.**العافی**: Münderis, mużmaḥil. 2.**الاخْدُود**: Çuḳur, ḫandaḳ.

Tercüme

588. Münderis eşeri görünce ağlıyorduñ, şimdi ḳarşıña ḫandaḳ, çuḳur çıḳdı.

Ehemmiyetsiz bir fenālıḳdan şiḳāyet ederek daha berbādına rāst gelenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Müştekīsiñ bütün ol dar yerden
Bil ki darlıḳ daha dar maḳberden!
Şükreden ḥāline mesʾūd oldu
Ṣaḳlasın Ḥaḳ bizi her bedterden

[275]

٥٨٩- كُلُّ ذَاتِ ذَيْلٍ تَخْتَالُ.

Tercüme

589. Her atıñ ṣāḥibi böbürlenir.

Zengīn olanlar māl ve mülküyle iftiḫār eder denilecek yerde ḳullanılır.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Bāʾiş-i iftiḫārdır saña māl
Faḳr ile faḫr eder resūl-i vedūd
Hepsi Ḥaḳḳ'ıñ ne varsa māl u menāl
Varlığıñdır ḥicāb-ı nā-maḥdūd

٥٩٠- كُلُّ امْرِىءٍ فِي بَيْتِهِ صَبِيٌّ.

Tercüme

590. Herkes kendi evinde bir çocuḳdur.

Yaʿnī herkes kendi evinde melābisi sāde, tekellüfden āzāde bir çocuḳ gibidir. Ḥüsn-i muʿāşereti teʾmīn eden de dārāt u iḫtişām değil sādelikdir.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)
Her ferd kendi ḫānesiniñ şehriyāridir
Hem ḫādim-i yegānesidir hem de yāridir

٥٩١- كَالحَادِي وَلَيْسَ لَهُ بَعِيرٌ.

[276]

Tercüme

591. Devesi olmadığı ḥālde maval oḳuyan sürücü gibi.

Ḳarnı aç, faḳaṭ kendini ṭoḳ gösterenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Ḳarnı aç, gösterir faḳaṭ ṭoḳluḳ
Şanki varlıḳ onuñ için yoḳluḳ!

٥٩٢- كُلُّ شَيْءٍ يُحِبُّ وَلَدَهُ حتَّى الحُبَارَى.
1

1.**الحُبارى**: Ṭoy deñilen bir ḳuş. Ḥamāḳatda ḍarb-ı meṯeldir.

Tercüme

592. Herkes evlādını sever ḥattā ḥubāra da!

Ṭoy dedikleri ḳuş, yavrusunu sever ve oña uçmayı öğretir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Herkes evlādını elbette sever
Ṭoy bile yavrusuna açmada per!

٥٩٣- كَأَنَّ عَلَى رُؤُسِهِمُ الطَّيْرُ.

Tercüme

593. Başlarıñda gūyā ḳuş var!

Muʿallim-i benī ādem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem efendimizin meclis-i ʿālīleri ḥaḳḳındadır. Ebleġü'l-beşer efendimiz aṣḥāb-ı kirāmına vaẓʿ ve naṣīḥat ederlerken hepsi de

[277]

başlarına devlet ḳuşu ḳonmuş gibi kemāl-i sükūn ve edeble diñlerlerdi.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Murġ ber-ser gibi diñlerlerdi

Ḥażretiñ vaẓʿını aṣḥāb-ı kirām

Öyle söz çünkü edeb isterdi

Edebiñ seyyididir faḫr-i enām

٥٩٤- كالمُسْتَغِيثِ مِنَ الرَّمْضَاءِ بِالنَّارِ.

1

1.**الرمضاء**: Güneşiñ şiddet-i ḥarāretinden ḳızgın yer.

Tercüme

594. Ḳızġın yerden āteşe ṣığındı.

Bir fenālıḳdan ḳaçayım derken daha fenāsına düşenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḳaçmaḳ isterdi ṣıcaḳdan ammā

Nefsini āteşe etdi ilkā!

٥٩٥- كَالقَابِضِ عَلي الماءِ.

Tercüme

595. Parmaḳ ucuyla şu alan gibi!

Ḥuṣūlü meʾmūl olmayan şeyʾ isteyenler ḥaḳḳında ḳullanılır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Meşeldir ki şu parmaḳla alınmaz

ʿAzīzim yaz ḳış olmaz, ḳış da bir yaz

[278]

٥٩٦- كَالْقَابِسِ العَجْلاَنِ.

Tercüme

596. ʿAcūluñ eliyle āteş alması gibi!

Ṭaleb-i iḥtiyācda ʿacele gösterenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
ʿAceleyle ḳalır ʿaḳīm işler
Elle āteş alan yanar elbet
Ḳoşanıñ dest-gīri yoḳ derler
Müteʾennī olan eder rāḥat

٥٩٧- . كالسَّاقِطِ بَيْنَ الفِرَاشَيْنِ

Tercüme

597. İki yataḳ arasına düşen gibi!

İki şeyde tereddüd eden, faḳaṭ ḥīçbirini elde edemeyenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Fesād-ı reʾye delālet eden tereddüddür
Helāka sāʾiḳ olan da bütün temerrüddür

٥٩٨- كَأَنما أَفْرَغَ عَلَيْهِ ذَنُوباً.

1

1. الذَنُوب: Ḳoġa.

Tercüme

[279]

598. Güyā üzerine ḳoġayı boşaltdı.

Īrād-ı kelām etdiği vaḳit muḫāṭabını iskāt eden ve utandıran kimse ḥaḳḳında ḳullanılır.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

İskāt eder muḫāṭabı el ḥaḳḳ utandırır

Īrād-ı ḥüccet eyleyerek hem de ḳandırır

٥٩٩- كَمُسْتَبْضِعِ التَّمْرِ إلى هَجَرَ.

1 2

1. **استبضع**: Bir mālı sermāye edinmek.

2. **هَجَر**: Baḥreyn arżınıñ mecmūʿudur ki orada pek çoḳ ḫurmā ḥāṣıl olur.

Tercüme

599. Hecere ḫurmā götüren gibi.

Envāʿ-ı feżāʾil ve kemālātı ḥāʾiz ve emṯāl ü aḳrānı arasında mütemeyyiz kimselere faẓl u hüner iẓhār edenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Pīş-i kemālde hüner-bāz olma

Açılıp gül gibi birden şolma

Müteşallif geçinirsiñ bilirim

Göz göre şanma ki yutdum dolma!

[280]

٦٠٠- كُلُّ خَاطِبٍ عَلى لِسَانِهِ تَمْرَةٌ.

Tercüme

600. İzdivāc ṭalebinde bulunan herkesiñ aġzında bir ḫurmā vardır.

Muḥtāc olduġu şeyʾi ṭatlılıḳla ve mülāyemetle isteyenler ḥaḳḳında ḳullanılır.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Teʾmīn-i maḳṣad eyleyemez tünd-meşrebān

Īṣāl eden muṭālibe hep ṭatlı bir lisān

٦٠١- كُلُّ النِّدَا يَجْذُلُنِي الَّا اِذَا

نَادَيْتُ مَالِي قالِ فِي الْحَالِ خُذَ

Tercüme

601. Baña yegāne yardım eden ses, mālım dediğim zamān derḥāl, işte al diyen sesdir. Bu meṣel, Uḥayha'nıñ şu naẓmından [370] muḳtebesdir:

كُلُّ النِّدَاءِ إِذَا نَادَيْتُ يَخْذُلُني

إِلَّا نِدَائِي إِذَا نَادَيْتُ يَا مَالِي

اسْتَغْنِ أَوْ مُتْ وَلَا يَغْرُرْكَ ذُو نَسَبٍ

مِنَ اِبْنِ عَمٍّ وَلَاعَمٍّ وَلاَ خَالِ

إِنِّي مُقِيمٌ عَلَى الزَّوْرَاءِ أَعْمُرُهَا

إِنَّ الحَبِيبَ إِلَى لإِخْوَانِ ذُو الْمَالِ

Tercüme

Ey mālım diye nidā etdiğim ses, baña yardım eden yegāne nidādır. Ya müstaġnī ol, ya öl. ʿAmcazādeñ, ʿamca ve dayıñ gibi

[281]

menṣūb olduġuñ neseb ü ḳarābet seni aldatmasın. Ben, Baġdāt'da oturdum ve orasını iʿmāra çalışdım. İḫvān için dost-ı aṣḥāb emvāldır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ses veren, yardım eden varsa seniñ mālıñdır

Ṣanma evlād u ʿıyāliñ, ḫadem u āliñdir

Varsa naḳdiñ seni sertāc eder ebnā-yı zamān

Yoḳsa naḳdiñ ṣatılır taḫt ile tācıñ fi'l-ḥāl

٦٠٢- كانُوا مُخِلِّينَ فَلاَقَوُا حَمْضاً.

2 1

[370] Tercümesi verilen ve Uhayha b. el-Culâh'a ait olan bu şiirin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Ubeyd, *a.g.e.,* s. 190. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 182.

1.**الإخلال**: Develeri ṭatlı olan otda otarmaḳ.

2.**حَمْض**: Ṭuzlu ve acımtıraḳ ot.

Tercüme

602. Develeri ṭatlı olan oṭlaḳda otarırken ṭuzlu ve acı otla ḳarşılaşdılar.

Bir deve ṭatlı ṭatlı ḫılle dedikleri otu otlarken ondan bıḳmış ve ḫoşlanmamaya başlamış, ṣoñra ḥamż denilen ṭuzlu ve acı otu yemeğe koyulmuş, bu sefer de ṣusuzluḳdan orasını bıraḳmışdır.

Selāmet ḳadrini bilmeyip de küfrān-ı niʿmetde bulunanlarıñ şemātet-i aʿdāyı mūcib bir muṣībete uġrayacaġını bildiren bir meṯeldir.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Şükrānla ḳarşıla dem-i emn u selāmeti

Küfrān-ı niʿmet etmededir selb rāḥatı

[282]

٦٠٣- أَكْثِرْ مِنَ الصَّدِيقِ فَإِنَّكَ عَلَى العَدُوِّ قادِرٌ.

Tercüme

603. Dostuñu artır ki düşmanıña ḳarşı durmaġa muḳdedir olasıñ.

Bu meṯeli evvelā īrād eden Ebcer bin Cābir el-ʿİclī olmuşdur. Naṣrānī olan Ḥaccār bin Ebcer [371] Müslümān olmaḳ ārzūsunu iẓhār ve babasına mürācaʿat eder ve der ki: "Baba dīn-i İslām'a dāḫil olan bir ḳavim görüyorum. Bunlar, bize ve ābāʾvü ecdādımıza beñzemiyor her biri, ālīşān ẕātlardan mürekkeb aṣḥāb-nesebdir. Baña müsāaʿade ederseñ ben de o zümre-i ʿāliye ve nāciyeniñ necīb ü edīb bir nesībi olayım." der. Babası da:

"Oġlum, İslām dīnine girmek ve şeref ḳazanmaḳ istiyorsañ ʿacele etme; evvelā seniñle berāber Ḥażret-i ʿÖmer'e gidelim, seni oña tavṣiye edeyim. Behemeḥāl girmekde istiʿcāl gösteriyorsañ baʿżı naṣīḥatlarım var. İyi diñle, ḳulaḳ ver:

[371] Tâbiîn döneminde hadis ilmiyle uğraşan Haccâr b. Ebcer, İcl kabilesine bağlıydı. Geniş bilgi için bk. İbrahim Sarıçam, "İcl (Benî İcl)", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C.21, s. 416.

Himmetiñ ġāye-i ḳusvāya varsın, gelgeç ṭabīʿatlı olma, uṣanç tabīʿatlı olursañ ricāl-i dīn seni arḳadan atar. Bir memlekete girerseñ çoḳça dost ḳazan, o zamān düşmanıña ġalebe teʾmīñ edecek ḳudret elde etmiş olursuñ. Bir sulṭān ḳapısına varırsañ ḳapıcı ile nizāʿa ḳalḳışma zīrā o ḳapıcıdan göreceğiñ en ḳolay muḳābele seniñ ismini bir yere taʿlīḳ ve herkesiñ sebb ü düşnāmını saña terfīḳ etmekdir. Āmir ü emīriniñ yanına gireceğiñ zamān dereceñle mütenāsib bir yerde otur, üst ṭarafa geçme.

[283]

Hembezmi olduġuñ o ẕātıñ ḫōşlanmadığı yerde oturmaḳdan çekiñ. Bunuñ ḫilāfını yaparsañ ḥużūr u istirāḥatiñ ḳaçar; o emīr seniñ ʿuḳūbetini taʾcīl etmese bile ḳalben senden müteneffir olur. Ḫuṭbe īrād etmekden vazgeç zīrā ḥaṭībler zellāt u ḫaṭayāta uġramaḳdan ḫālī ḳalmadılar, ḫacāletden başḳa bir şey ḳazanamadılar. Yutulacaḳ derecede ṭatlı olma, atılacaḳ derecede de acı olma. Bilmiş ol ki bir ḳavmiñ efḍali, ḥarām olan şeylerden insānı menʿ ü zecr eden ḥaḳīḳatler ḳarşısında libās-ı taḳvāya bürünen merdān-ı Ḫudā'dır."

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Aḥbāb seniñ ikinci cānıñ
Aḥbāb iledir zamān, mekānıñ

Aḥbābıñ eğer değilse ṣādıḳ
Düşmüş ṣayılır o mihribānıñ

Çaḳmaḳda nihān olan o āteş
Eñ müdhişidir żarar, ziyānıñ

Aldanma lisān, beyāna aṣlā
ʿAḳreb gibi zehri var lisānıñ

Bulduñsa eğer nedīm-i vicdān
Pür-neşve geçer bütün zamānıñ

Dillerde gezer bütün meveddet
Dil-dādesiyim o yār-ı cānıñ

[284]

٦٠٤- كُلٌ يَجُرُّ النَّارَ إِلَى قُرْصِهِ.

Tercüme

604. Herkes kendi külçesine āteşi çeker.

Yaʿnī nalıncı keseri gibi kendi öñüne yontar, dediğimiz meşeliñ maʿnāsıyla yekmeʾāldir.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Her ferd kendi nefʿini ister cihān bu ya
İnsāf nāmı ḳaldı lisānlarda dāʾimā
Sen yan, yaḳıl, ṣafāda bütün ḫalḳ ser-te-ser!
Āteş yaḳar düşen yeri derler ki pek becā!

٦٠٥- كُلُّ حِرْبَاءٍ إذا أُكْرِهَ صَلَّ.
1 2

1.**الحرباء**: Maʿnā iʿtibārıyla cemʿdir. Müfredi "**حرابی**" dır. Zırhdaki mismārlar, çiviler.

2.**الصليل**: Bir nesne ses çıḳarmaḳ. Çiviye vurulunca çıḳan ses gibi.

Tercüme

605. Mıḫ, eñser dediğimiz mismāra vurulunca ses çıḳarır.

Eẕā cefāya maʿrūż ḳalan kimse elbette şikāyet eder, ağlar, ṣızlar diyecek yerde īrād olunur.

[285]

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Her zaḫm-ḫˇār olan naṣıl olmaz dehen-küşā
Allāh'dır bu ʿālemde yegāne müştekā
Şekvāyı ṣanma ṣabra münāfi seciyyedir
Serdāde-i ḳażā bütün aṣḥāb-ı ibtilā

٦٠٦- كَيْفَ تُبْصِرُ القَذَى فِي عَيْنِ أَخِيكَ وَتَدَعُ الجِذْعَ المُعْتَرِضَ فِي عَيْنَيْكَ؟

Tercüme

606. Arḳadaşınıñ gözündeki ufacıḳ çöp parçasını görüyorsuñ da kendi gözündeki ḳosḳoca merteği neden görmez ve ihmāl edersiñ! [372]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Görüyorsuñ biriniñ eñ ufacıḳ ʿaybını hep

Nefsiniñ ʿaybını bilmem ne için görmezsiñ?

Arḳadaş ʿaybını görmekde ʿaceb var mı sebeb?

Arḳadaşdan saña sensiñ daha elbette yaḳın

٦٠٧- كَيْفَ لِي بِأَنْ أُحْمَدَ وَلاَ أُرْزَأَ شَيْئاً.

Tercüme

607. Bir şeyle muṣāb olmadığım ḥālde naṣıl maḥmūd olabilirim?

Ṣıḥḥat yerinde, her şeyi öñünde olduḳça ḥamd u ṣenā, medḥe sezā değildir, demekdir.

[286]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḥaḳḳ'ıñ iḥsānlarına ḥamd ü ṣenā gerçi sezā

Ḥāl ü vaḳtiñ değişince ne gezer ḥamd ü ṣenā!

Vaḳt-i hācetde de Allāh diyorsañ aʿlā

Ḥasbünallāhu teʿālā, fele niʿme'l-Mevlā

٦٠٨- أَكْثَرُ الظُّنُونِ مُيُونٌ.

Tercüme

608. Ẓanlarıñ çoġu yalanlardır.

Yalan ve ẓannı tekzīb maḳṣadıyla söylenir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ẓannıñ encāmı çıḳar hep yalana

Dediler ki o yalan ekṣer ẓann

---

[372] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen bu meselin Arap kumandan ve şair Ebû Firas el-Hemdânî'nin bir beyitinden neşet ettiği tespit edilmiştir. Beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 185.

Yılanıñ naḳşını ẓannetme yalan
Bıraḳ o ẓannı ḳapılma yılana

٦٠٩- كَصَفِيحَةِ المِسَنِّ تَشْحَذُ وَلاَ تَقْطَعُ.

Tercüme

609. Bıçaḳ yüzü gibi biliyor faḳaṭ, kesemiyorsuñ.

İşini noḳṣān bıraḳan başladığı işi başaramayan himmetsizler ḥaḳḳında īrād olunur.

[287]

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Düşün evvelce, ṣoñra başla işe
Başlamaḳdan ġaraz başarmaḳdır
Kemiren bir dimaġı endīşe
Ṣaçaġı yangın āh ṣarmaḳdır!

٦١٠- كَدُودَةِ القَزِّ.

Tercüme

610. İpek böceği gibi.

Başḳalarınıñ istifādesi için didinen ve kendini yorġun düşüren bīçāreler ḥaḳḳında īrād olunur.

أَلَمْ تَرَ أنَّ المَرْءَ طُولَ حياتِهِ
مُعَنّىً بِأَمْرٍ مَايَزَالُ يُعَالِجُهْ
كَدُودٍ غَدَا لِلقَزِّ يَنْسُجِ دَائِباً
وَيَهْلِكُ غَمّاً وَسْطَ مَا هُوَ نَاسِجُهْ
(Ebū'l-Feṯḥ el-Bustī) [373]

Tercüme

Görmüyor musuñ ki insān, ʿömrü oldukça çabalıyor, derd-i maʿīşet peşinde ḳoşuyor.

[373] Hem Arapça hem de Farsça hikemî şiirler yazdığı için zü'l-lisaneyn lakabı verilen şair, katip. Geniş bilgi için bk. Hüseyin Elmalı, "Bustî Ebû'l Feth", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2016, C.1, ss. 226-228

[288]

Dā'imā derd ü elemini tedāviyle meşġūl bulunuyor. İpek böceği de bītābāne doḳuduġu ipeğiñ ortasında ḳalıp ölüyor ve ipeklerden başḳaları istifāde ediyor. [374]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Seni bītāb ediyor bār-ı ḥayātıñ, mālıñ

Şüphesiz yük taşımaḳ mesleğidir ḥammālıñ

Bu geçim derdini cebren çekiyor her bir ferd!

Yalıñız derd-i maʿīşet mi seniñ hemḥālıñ?!.

٦١١- كَذُبَالَةِ السِّرَاجِ تَضِيءُ مَا حَوْلَهَا وَتُحْرِقُ نَفْسَهَا.

Tercüme

611. Çerāġ fitili gibi eṭrāfını aydınlatır, kendini yaḳar.

" Mūm dibine ışıḳ vermez " meṣelimizle ʿayn-ı meʾāldedir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Çerāġ eṭrāfını eder żiyādār

Ne ḥālet kendini yaḳmaḳda her bār

Yanar dāʾim, düşünmez nefsini hīç

Onuñ endīşesi hep yār u aġyār!

٦١٢- كَالبَاحِثِ عن المُدْيَة.

Tercüme

[289]

612. Bıçaḳ araşdıran gibi.

Avcınıñ biri, bulduġu avı kesecek bıçaġı olmadığından gözlerini yere diker, bıçaḳ aramaya ḳoyulur. Derken, ḳażārā ayaġı ḳayıp bir bıçaġıñ keskīn aġzına düşer ve bıçaġıñ ḳurbānı olur.

Kendi iḥtiyācı için ṭaleb ve taḥarrīde bulunanlar, baʿżen helāke çalışmış olur diyecek yerde ḳullanılır.

---

[374] Tercümesi verilen ve Ebû'l-Feth el-Bustî'ye ait olan bu dörtlüğün geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Alî b. el-Hasen b. Alî b. Ebi't-Tayyib el-Bâharzî, *Dümyetü'l-Kasr ve ʿUsratü ehli'l-ʿAsr,* Darü'l- Cil, Beyrut, 1414, C.3, s. 1511. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 187.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Kendi avlandı yazıḳ av yerine!

Ḳavlanıp yandı bütün ḳav yerine!

٦١٣- كَالخَمْرِ يُشْتَهَى شُرْبُهَا وَ يُكْرَهُ صُدَاعُهَا.

Tercüme

613. İçmesi ārzū edilen, verdiği baş aġrısı ḫōşa gitmeyen şarāb gibi.

Ḳurb u civārı ārzū edilip de şerrinden ḳorḳulan kimse ḥaḳḳında ḳullanılır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Tehāllükle içenler bāde pek çoḳ

Faḳaṭ derd-i serinden ḫōşlanan yoḳ

Hedef olmaḳ yazıḳdır tīre ḳasten

Vurur tā cānevinden ādemi oḳ

[290]

٦١٤- كَمُبْتَغِي الصَّيْدِ فِي عِرِّيَةِ الأَسَدِ.

1

1. **العِرِّيَه**: Arslan yataġı.

Tercüme

614. Arslan yataġında av isteyen gibi.

Muḥāli temennī edenler ḥaḳḳında ḍarb olunan bir meṣeldir.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Arslan yataġında avlanamaz

Şehbāz ile ḳuş eder mi pervāz

Mümkün olanı ṭaleb sezādır

Herkes olamaz cihānda serbāz

Ser vermek olur da sırr verilmez

Hem-rāz olacaḳ cihānda pek az

Dillerde gezer vefā muḥaḳḳaḳ
ʿAnḳā gibi nāmıdır ser-efrāz

Ġammāża inanma, iḥtiyāt et
Pür-ġūlara da inanmaḳ olmaz

٦١٥- كَادَتِ الشَّمْسُ تَكُونُ صِلاَءً.

1

1.**الصِلاء**: Āteş.

[291]

Tercüme

615. Güneş, āteş olmaġa yaḳlaşdı.

Güneşiñ ṣıcaġıyla ışınan yersiz yurtsuz faḳīrleriñ ḥālini temṯīl eden bir meṯeldir.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)
Şems ḥarāreti o faḳīriñ libāsıdır
Gūyā güneş yegāne onuñ iltimāsıdır!

٦١٦- كُلُّ امْرِىءٍ يَعْدُو بِما اسْتَعَدَّ.

Tercüme

616. Herkes müstaʿīd olduġu şeyʾe ḳoşar.

Yāḫūd herkes muḫtāc olduġu şeyʾi tedārik etmek için şimdiden istiḥżārātda bulunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
İḥtiyācıñ neye mevḳūf ise iḥżāra çalış
Şimdiden müşkül olan ʿuḳdeleri ḥalle çalış
ʿĀḳıbet-bīn olan elbette tedbīr eyler
Böyle ḳalmaz bu ṣıcaḳlar, ṣoñu ḳar, fırṭına, ḳış

٦١٧- كَالْكَلْبِ يُهَرِّشُ مُؤَلِّفَهُ.

Tercüme

617. Bezm-i ülfetine kabūl eden ve telīf-i beyne çalışan ẕātı köpek gibi ḳışḳırtıyor!

İyilik etdiği kimseniñ ḳaṣd u meẕemmetine uġrayan kimseler ḥaḳḳında ḳullanılır.

[292]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

İyilik etdiğiniñ şerrinden

Ṣaḳın ey merd-i mekārim her gün

Gül bile tāc-ı ser-i ʿālem iken

Dikeniñ cevrine ḳatlandı bütün!

٦١٨- كُنْ مُرِيباً وَاغْتَرِبْ كُنْ بَرِيّاً وَاقْتَرِبْ.

Tercüme

618. Bir cināyet etdiñse meydāna çıḳmaḳdan, yaḳayı ele vermekden ḳorḳ; ḳabāḥatiñ yoḳsa ḳorḳma, yaḳlaş.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ẓālimiñ dest-i ʿadāletde girībānı bütün

Ḫavf u endīşe bıraḳmaz onu aṣlā bir gün

Sen ne ḳorḳup duruyorsuñ ā berīü'z-ẕimme

Bezm-i eyyām seniñ, işte gelin, işte düğün

٦١٩- كُلُّ صُعْلُوكٍ جَوَادٌ.

Tercüme

619. Her züğürt cömertdir.

Ḳorḳacaḳ derecede mālı olmayan bir faḳīriñ ufaḳ tefek döküntü ve ḳırıntısınıñ elden gitmesi onu acındırmaz demekdir.

[293]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Nesi vardır ki züğürdüñ ḳorḳsun

Kendi yanmış, ne kömür var ne odun!

Varsa bayramlığı yırtıḳ ābāsı
Gelse ṣoyġuncu naṣıl der ki ṣoyun!

٦٢٠- . كُلُّ مَبْذُولٍ مَمْلُولٌ

Tercüme

620. Mebẕūl olan ve ibtiẕāl derecesine varan her şeyden bıḳılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Yetişir ṣofrada her gün bulġur
Ṣoñra ḳarnıñ ötecek ġur ġur
Ḳorḳarım ki seni mālıñ yemede
Yanılıp bir de ṭavuḳ kes ne olur!

٦٢١- كالغُرَابِ والذِّئْبِ.

Tercüme

621. Ḳarġa ile ḳurt gibi.

Ḳurt, bir ḳoyun ele geçirdiği vaḳit ḳarġa da arkasından gider ve ḳurduñ artığını yemek istermiş. Lakin her ikisi arasında bir cihetden de muḫālefet varmış. O da avladığı avı ḳurda vermekde ḳarġanıñ ġāyet ḫasbī davranması!

[294]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Sende varken bu meẕemmet-i ġıybet
Aramızda olamaz ḥüsn-i vifāḳ
Seni bir aġ gibi ṣarmış bu nifāḳ!
Benim eṭrāfım ise hep vaḥdet!

٦٢٢- . كُلُّ قَائِبٍ مِنْ قُوبَةٍ
1 2

1.القئب: Piliç. 2.القوبه : Yumurṭa.

Tercüme

622. Her piliç yumurṭadan çıḳar.

Her ferʿ, aṣlından ẓuhūr eder diyecek yerde īrād olunur.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Menşeʾiñdir seniñ babañ ammā
Ẕemm edersiñ utanmadan babanı
Sen onuñ cüzʾüsüñ hem de ḳanı
Her piliç beyżadan çıḳar meṣelā

٦٢٣- كالسَّيْلِ تَحْتَ الدِّمْنِ.
1

1.**الدمْن**: Ḳalıp ḳalıp keçelenmiş deve gübresi.

Tercüme

623. Gübre altında sel gibi.

[295]

ʿAdāvedeti gizleyen ve sezdirmeyen bed-endīşleriñ ḥālini temṯīl eder.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Gizli düşmandan iḥtirāz eyle
Gübre altında beñziyor seyle
Sezemezsin onuñ żamīrini hīç
Ṣoñra yersiñ ṣoñunda bir sille!

٦٢٤- كُلُّ صَمْتٍ لاَ فِكْرَةَ فِيهِ فَهْوَ سَهْوٌ.

Tercüme

624. Tefekküre maḳrūn olmayan sükūt ḫayrı olmayan bir ġafletdir.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Fikre maḳrūn değilse ṣamt u sükūt
Ġaflet-i maḥżadan ʿibāretdir
Ṣamt-ıʿārif zihī beyān-ı ṣamūt
Baña ḥayret veren o fikretdir!

٦٢٥- الكُفْرُ مَخْبَثَةٌ لِنَفْسِ الْمُنْعِمِ.

Tercüme

625. Ḳüfrān-ı niʿmet, naʿīmiñ ḳalbini bozan bir mefsedetdir.

[296]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Saña iḥsān edeniñ ḳalbini küfrān-ı niʿam

Eder ifsād ṣonuñda yine sen nādimsiñ

Niʿmetiñ şükrünü bil, ister iseñ luṭf u kerem

Bilemezseñ keremiñ ḫānesini hādimsiñ

٦٢٦- كَالْجَرَادِ لاَ يُبْقِى وَلاَ يَذَرْ.

Tercüme

626. Çekirge gibi bir şey bıraḳmaz.

Bir ḥādiṣe şiddetini artırdıḳda bir ḳavim helāke yüz ṭuṭtuḳda īrād olunur.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Cerād-ı münteşiriñ ʿaynıdır o ḳaḥṭ u ġilā

Ḳırıp geçirmesi bir ibtilā maʿāẕallāh

٦٢٧- كَمَا تَزْرَعُ تَحْصُدُ.

Tercüme

627. Ekdiğiñ gibi biçersiñ.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Kemlik etmekde żarar pek mühlik

İyilik et göresiñ hep iyilik

٦٢٨- كُنْتُ مُدَّةً نُشْبَةً فَصِرْتُ اليَوْمَ عُقْبَةً.

1

[297]

1 **النُشبه**: İlişgen kimseye denir ki değme ḥāl ile insāndan ayrılmaz. Bu kelime " hümeze " vezninde iken "ʿuḳbe " ile müzdevic olmaḳ için taḫfīf olunmuşdur. "ʿuḳbe " de " ẕāʿuḳbe" taḳdīrindedir.

Tercüme

628. Evvelce “ nuşbe ” idim: Bir kimseye aşılıp da ilişdikde elbette benden şerr u mażarrat müşāhede edilirdi, lākin şimdi “ ʿuḳbe ” oldum yaʿnī o ḫūyumdan vazgeçdim.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

İlişirse birine ṣanki sülük

Pis ḳan emmekle uṣanmaz, bıḳmaz

Bir aġaç ṣaldı mı eṭrāfına kök

Değme ḳuvvetle yerinden çıḳmaz

٦٢٩- كَعَيْنِ الكَلْبِ النَّاعِسِ.

Tercüme

629. Uyuḳlayan köpek gözü gibi.

Gizli, ḳapalı şeyden ancaḳ az bir şey çıḳar diyecek yerde ḳullanılır. Köpek de tamāmıyla gözünü ḳapamaz.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Berṭaraf eyle çoġu, iste biraz

Pek ḳolaylıḳla elinden çıḳamaz

Kelb-i nāʿis gibi gözden ne çıḳar

Bir ṭıḳırtı onu eyler īḳāẓ

[298]

٦٣٠- . كَالْبَغْلِ لَمَّا شُدَّ فِي الأَمْهَار

Tercüme

630. Ṭaylara bağlanan ḳaṭır gibi!

Ḫaşmına beñzemeyen ve aralarında buʿd-ı müşākelet bulunan kimseler ḥaḳḳında īrād olunur.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Hemḥāl olursa yār zihī ittifāḳ olur

Buʿd-ı mümāselet meṡel-i iftirāḳ olur

٦٣١- كَأَنَّهُ قَاعِدٌ عَلَى الرَّضْفِ.

1

1. الرَضْف: Kızgın ṭaş. Müfredi "raḍfe" dir.

Tercüme

631.Gūyā ḳızġın ṭaşa oturmuş!

İstiʿcāl edeniñ ḥālini temṡīlden ʿibāretdir.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ṣanki pā-ber rikābsıñ bu ne ḥāl
Saña lāyıḳ mı ḥāl-i istiʿcāl!

٦٣٢- كَفَاقِيءِ عَيْنَيْهِ عَمْداً.

Tercüme

632. Bile bile gözlerini çıḳaran gibi!

Ṣoñ peşimanlıḳ fāʾide vermez meṡelimizi añdırır.

[299]

Göz göre göre nefsini tehlikeye atanlar ḥaḳḳında ḍarb olunur.

Ferezdaḳ [375] "Nuvvār" ismindeki ḳarısını boşadıġı ve Ḥasan-ı Baṣrī ḥażretlerini de eşhād eylediği ṣırada nedāmete bināʾen bu meṡeli şu beytinde [376] īrād u inşād etmişdir:

فَكُنْتُ كَفَاقِيءِ عَيْنَيْهِ عَمْدَاً
فَأَصْبَحَ مَا يُضِيءُ لَهُ لنَّهَارُ

Tercüme

Benim için ʿayn-ı āşnāyī ve bir çeşm-i rūşenāyī olan Nuvvār'ı boşadım; göz göre göre gözlerini oyup çıḳarana beñzedim!

[375] Emeviler döneminde eski üslûbu sürdüren üç büyük yergi şairinden biri olarak bilir. Geniş bilgi için bk. Ali Şeker Ergin, "Ferezdak", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C.12, ss. 373-375.

[376] Tercümesi verilen ve Ferazdak'a ait olan bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 195.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Kendiñ etdiñ ne çāre kendiñe hep!
Bilerek nefse ẓulme var mı sebeb?

٦٣٣- كَمْ لَكَ مِنَ خُبَاسَةٍ لاَ تُقْسَمُ.

1

1.**خُباسَه**: Ġanīmet.

Tercüme

633. Taḳsīm edilmeyen ve kimseye ḳısmet olmayan ne ḳadar māl u ġanīmetiñ var.

Eziyetle cemʿ-i māl edip de ne kendisine ne de başḳalarına yaramayanlarıñ ḥālini temṯīl eder.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)
Ne aġyārıñ ne yāriñ müstefīd oldu şu malıñdan
Değil aġyār u yāriñ, bāri kendiñ müstefīd olsañ!

[300]

Cihānda varlıġınla yoḳluġuñ birdir; ḫayāliñden
Geçen her ḳorḳu bir ġūl-i beyābān, ḳorḳudan hep ẓan!

٦٣٤- كُلُّ لَيَالِيهِ لَنَا حَنَادِسُ.

1

1.**الحِنْدِس**: Şedīdü'ẓ-ẓulme gece.

Tercüme

634. Onuñ bütün geceleri bizim için ḳaranlıġı keşīf birer gece!

Kendisinden yalñız mefāsīd ve mekkāre umulan kimse ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Kim ki ḫayr umdu ise ṭabʿ-ı denīden eyvāh
Ḳarşılar ẓulmet-i şerle onu her dem billāh!

٦٣٥- الكِذْبُ دَاءٌ وَالصِّدْقُ شِفَاءٌ.

Tercüme

635. Yalancılıḳ bir ḫastalıḳ, doġruluḳ da şifādır.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Dā᾽-i ʿuḍāl varsa cihānda dürūġdur

Varsa şifā-yı maḥżı onuñ doġruluḳ bütün

[301]

٦٣٦- كَالْحَانَّةِ فِي أُخْرَى الإِبِلِ.

Tercüme

636. Ṣoñ gelen deveniñ ilk gelen deveye ḳarşı ḥanīn u iştiyāḳı gibi!

Şaḫṣına ḳarşı mübālātı olmayan bir kimse ile iftiḫār edenler ḥaḳḳında ḳullanılır.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

ʿAlāḳadār değilse seniñle bir kimse

Onuñla müfteḫir olmañ delīl-i ḥumḳuñdur

٦٣٧- كَيْفَ يُعُقُّ وَالِداً مَنْ قَد وَلَدَ؟

Tercüme

637. Evlād ṣāḥibi olan babasına naṣıl ʿişyān eder?

ʿĀṣī olursa kendi evlādı da oña ʿisyān eder.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Senden evvelce babañ görmüş idi hep ʿişyān

Sen de işte çekiyorsuñ bütün evlādından!

٦٣٨- كَفَى بِالشَّكِّ جَهْلاً.

Tercüme

638. Ḥaḳ olduġunu bildiğiñ şeyde şekk ve şüpheñ cehliñi işbāta ḳāfīdir.

[302]

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Maḥż-ı ḥaḳīḳat olduġunu añladıñ da hep

Reyb ü gümān içinde gezersiñ bilā sebeb!

Cehliñ ḳaranlıġındasıñ ey ʿālimim diyen

Allāh'ı bilmeyen ṣapıġıñdır bütün taʿab!

٦٣٩- كُلٌ يَأتي مَا هُوَ لَهُ أَهْلٌ.

Tercüme

639. Herkes lāyıḳ olduġu şey'i ityān eder.

Yaʿnī ne ḫilḳat ve istiʿdādda yaratıldıysa onuñ āṣārını iẓhār eder demekdir. Bu bābda aṣl olan **" قل كل يعمل على شاكلته "** naẓm-ı celīlidir.[377]

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Her tecellī ḫalḳıñ istiʿdādına vābestedir

Nā-sezā yoḳ, ḫilḳat-ı āṣārı bütün şāyestedir

Vāḳıʿā elden bıraḳmaz rişte-i tedbīri ʿaḳl

Rişte-i tedbīr de dest-i ḳaderle bestedir

Nabżgīr-i ʿālem olmuş her ṭabīb-i ḫaste-dil

Derdi teşḫīṣ edenler de ser-ā-ser ḫastedir

٦٤٠- كُلُّ غَرِيبٍ لِلْغَرِيبِ نَسِيبٌ.

Tercüme

640. Her ġarībiñ münāsib nesībi yine ġarībdir.

[303]

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Nesībi varsa ġarībiñ ġarībdir elbet

Vaṭan-cüdā olan añlar nedir ġurbet! [378]

٦٤١- . كُلُّ رَأْسٍ بِهِ صُدَاعٌ

[377] "De ki: Herkes kendi yapısına uygun işler görür..." İsra 17/ 84.

[378] Bu dizede vezin aksamaktadır.

Tercüme

641. Her başıñ bir aġrısı vardır.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Āhlar, feryādlar īcāb-ı māder-ẕāddır

Derd-i ser ebnā-yı dehre şīve-i īcāddır

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Nizāʿ u fitneden ḫālī zamān olmaz muḥaḳḳaḳdır

Ṣudāʿ-ı ser bütün insān için bir emr-i muṭlaḳdır

٦٤٢- كَثْرَةُ الشَّكِّ مِنْ صِدْقِ المُحاماةِ عَلىَ اليَقين.

Tercüme

642. Faẓla şekk, yaḳīne ḳarşı gösterilen ḥimāyeniñ doġruluġundandır.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Yaḳīni ṣıdḳ-ı ḥimāyem şüḳūk-ı dāʿīdir

Göñül meveddete sāʿī, gözüm de rāʿīdir

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Dāʾimā şüpheli enẓārımı tevcīh etmek

Bilmiş ol ki saña iḫlāṣ u muḥabbet gerçek

[304]

٦٤٣- كَفَى المَرْءَ فَضْلاً أَن تُعَدَّ مَعَايِبُهُ.

Tercüme

643. Meʿāyibiñ şayılabilecek derecede olması kişiniñ şerefine kāfīdir.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Üç beş ḳuṣūru varsa eğer dostunuñ seniñ

Muḥaḳḳaḳ şeref ṣayılmada, baḳma ḳuṣūruna

٦٤٤- كَالكَعْبَةِ تُزَارُ وَلاَ تَزورُ.

Tercüme

644. Kaʿbe gibi ziyāret olunur ḥālbuki sen ziyāret etmiyorsuñ.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Onuñ ziyāretini Kaʿbe'niñ ziyāreti bil

Göñül dedikleri de ʿayn-ı Kaʿbe'dir ey dil

٦٤٥- كُنْ يَهُودِياً تامّاً، وَإِلاَّ فَلاَ تَلْعَبْ بِالتَّوْرَاةِ.

Tercüme

645. Ya adamʿ aḳıllı Yahūdī ol yāḫūd Tevrāt ile oynama.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ya tamāmıyla bir Yahūdī ol

Melʿabeñ olmasın veyā Tevrāt

[305]

٦٤٦- كَلَامُ اللَّيْلِ يَمْحُوهُ النَّهَارُ.

Tercüme

646. Geceleyiñ ḳonuştuġumuz sözü gündüz maḥvediyor!

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Dün gece vaʿdetmiş idiñ ser-te-ser

Gündüz ise vaʿdiñi tekẕīb eder!

٦٤٧- كالذِّئْبِ إِذا طُلِبَ هَرَبَ وإِنْ تَمكَّنَ وَثَبَ.

Tercüme

647. Bir şey istenince ḳurt gibi ḳorḳar, fırṣat ve ḳudret bulunca ṣıçrar.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bir şey istense eğer ḳurt gibi ḳorḳar derḥāl

Ḳudret imkānı bulunca atılır bī-imhāl

٦٤٨- كالإِبْرَةِ تَكْسُو النَّاسَ وَاسْتُها عَارِيَةٌ.

Tercüme

648. İğne kendi çıplaḳ olduġu ḥālde insānlara elbise giydirir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Kerem u luṭfunu sūzen bize iḥsās eyler

Kendi çıplaḳ, faḳaṭ insānlara ilbās eyler

[306]

٦٤٩- كُنْ ذَكُوراً إذا كُنْتَ كَذُوباً.

Tercüme

649. Bir düziye yalan söylemek maḳṣadıñ ise onları adam ʿaḳıllı ḫaṭırda ṭutmaḳ lāzım.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Seni maʿyūb edecek her yalanıñ ẕākiri ol

Onu reddeyleyecek ḥāfıẓanıñ muḥżırı ol

٦٥٠- كَمْ فِي ضَمِيرِ الغَيْبِ مِنْ سِرٍّ مُحَجَّبٍ.

Tercüme

650. Ġaybu'l-ġuyūbda Ḥaḳḳ'ıñ naẓarlardan gizli nice sırları vardır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Naẓarlardan nihāndır ġayb-ı mutlaḳ

Bilen esrār-ı ġaybı Ḥaḳ muḥaḳḳaḳ

٦٥١- كَبَتَ اللهُ كُلَّ عَدُوٍّ لَكَ إلاَّ نَفْسَكَ.

Tercüme

651. Allāh nefsiñden māʿadā bütün düşmanlarıñı ḳahr u teẕlīl etmiş.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Düşmanlarıñ ẕelīl olur Allāh muḳtedir

Lākin eşedd-i ḫaşmıñ olan nefs zindedir

[307]

٦٥٢- الكَرِيمُ لاَ تُحَلِّمُهُ التَّجَارِبُ.

Tercüme

652. Tecrübeler, kerime ḥilm ve ʿaḳl baḫşetmez.

Zīrā onuñ ḥilmi ḥādeṯ değil ḳadīmdir. Yaʿnī ḫilḳaten kerīm olan, aṣḥāb-ı iḥtiyācıñ emellerini isʿāf için tecrübelerle elde edilecek ḥilm ve sükūndan müstaġnīdir çünkü onuñ ḥilmi Ḫudā-dād bir şīmedir.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)
Merd-i kerīmi tecrübeler eylemez ḥalīm
Ḥilm u sükūnu çünkü onuñ mükteseb değil

٦٥٣- أُكْتُبْ مَا وَعَدَكَ عَلَى الجَمَد.

Tercüme

653. Vaʿd etdiğiñ şeyleri buza yaz.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Etdiğiñ vaʿdiñi incāz edemezseñ buza yaz
Vaʿd eden çoḳ, faḳaṭ īfā edecek merd pek az.

Harfü'l-Lām

٦٥٤- لَوْ ذاتُ سِوَارٍ لَطَمَتْنِي.

654. Bārī bilezikliden şamar yesem!

Baña ẓulmeden emṯālim olsaydı o ḳadar ehemmiyeti olmazdı. Lākin

[308]

bu cevr ü sitemler bütün mādūnumdan!

ʿArab, cāriyeler de bilezik taḳmadıḳları için burada bilezik ḥürriyete ʿalāmet ḳılınmışdır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Āh bilseñ ne ḳadar dil-ḫūnum
Baña āmir kesilir mādūnum!

٦٥٥- لَوْ تُرِكَ القَطَا لَيْلاً لَنَامَ.

Tercüme

655. Ḳuṭa geceleyin kendi ḥāline bıraḳılsaydı elbette uyurdu.

ʿAmr bin Māmā, Murād [379] ḳabīlesi'nden bir ḳavmiñ nezdine varır ve o ḳabīleden bir toḳat yer. Derken, o civārda uyuyan ḳuṭa ḳuşlarınıñ uyanmasına ve uçmasına sebeb olur. Ḳadınıñ biri bu ḳuşlarıñ uçmasını görünce ḳocasını uyandırır; zevci, "İşte ḳuṭa uçuyor, baḳ." der. Ḳadın da, geceleyin ḳuṭa kendi ḥāline bıraḳılsaydı elbet uyurdu, meʾālinde olan bu meṣeli īrād eder. İstemeyerek bir emr-i mekrūha uġrayan, başını derde ṣoḳan kimseler ḥaḳḳında ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Derde ṣoḳduñ başıñı istemeyerek

Baʿdemā böyle belādan el çek

[309]

٦٥٦- لَوْ كُنْتُ عَنْ نَفْسِى رَاضِياً لَقَلَيْتُكُمْ.

Tercüme

656. Kendimi beğenmiş olsaydım size buġż ederdim.

Kendinde olan bir ʿayb ve ḳuṣūru başḳalarında gören kimse onları taʿyīb etmez diyecek yerde ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Kimi taʿyīb edeyim bende de vardır o ḳuṣūr

Baña nefsimdir olan buġża sezā düşman-ı zūr

٦٥٧- لَوْ اقْتَدَحَ بالنَّبْعِ لأَوْرَى نَاراً.

1

1.**النبع**: Bir nevʿ aġaçdır ve üç türlü olur. Daġ tepelerinde nābit olana " nebʿ ", eteğinde olana " şeryān ", çuḳur ve alçaḳ yerde olana " şevḥat " derler. Türkçemizde aḳça aġaç ve ḳayın aġācı derler. Bu nebʿ aġacınıñ ṭabʿında āteş çıḳarmaḳ ḫaṣṣası yoḳdur. Aʿrab ḳısmı aġaçdan çaḳmaḳ ittiḫāẕ etdiklerinden bu māddeye diḳḳat ederler.

[379] Kahtânîlere bağlı Yemenli bir Arap kabile olan Beni Mezhic'in kollarından biri. Geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, "Ans (Beni Ans)", *DİA,* İstanbul, 1991, C.3, s. 216-217.

Tercüme

657. Nebʿ aġacı'ndan çaḳmaḳ ittiḫāẕ edip onuñla çaḳmaġı çaḳsa elbette āteş çıḳarır.

Fıṭnat ve cevdet reʾy ṣāḥibi olan ẕātlar ḥaḳḳında īrād olunur.

[310]

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Öyle vaḳḳād ẕihne ṣāḥip ki

Āteş-efşān olur elindeki ṭaş!

Ne gezer şimdi öyle merd-i ẕekī

Oña ʿālem oḳur bugün şābāş

٦٥٨- لَوْلا الوِئَامُ لَهَلَكَ الأَنَامُ.

1

1.الوئام: Bir adama muvāfaḳat ve mübāhāt eylemek.

658. İki ṣūretle tefsīr edilmişdir. Birinci maʿnāya göre üns ve ülfetde vesāʾir muʿāmelātda vifāḳ ve iʾtilāf olmasa işler ḳarmaḳarışıḳ ve insānlar da helāk olurdu, demekdir. İkinci maʿnāya göre, ehl-i keremiñ luṭf u iḥsānı cibillīyedir. Cibillīyetinde mekārim olmayanlar onlara beñzemek ve mübāhātda bulunmaḳ için beẕl-i kerem ederler. Eğer bu ḳabīl insānlar taḳlīd dāʾīyesinde olmayıp da mübāhātı terk etseler reşk ve ḥasetlerinden helāk olurlardı, demekdir.

لولا الوئام لهلك الأنام

rivāyeti de vardır.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Medār-ı emn ü saʿādet cihānda āmīzmiş

Eğer bu olmasa ʿālem helāk olurdu bütün

Bıraḳ o faḫr u ġurūru, çalış, bu eñ güzel iş

Ṣalāḥ u ṣulḥ ile ḳāʾim ḳıvām-ı ḫalḳ bugün

[311]

٦٥٩- أَلْقَى عَلَيْهِ شَرَاشِرَهُ.

1

1.الشراشر: Nefs ve ẕāt, muḥabbet, cesediñ mecmūʿu.

Tercüme

659. Kemāl-i muḥabbetden dolayı nefsiñ ārzūlarına faẓla düşkün diyecek yerde ḳullanılır.

وَقَدْ يَكْرَهُ الإِنْسَانُ مَا فِيهِ رُشْدُهُ

وَ يُلقِي عَلَى غَيرِ الصَّوَابِ شَرَاشِرَهُ

Tercüme

Rüşd ve ṣavābına taʿallüḳ eden işler baʿżen insānıñ ḫōşuna gitmez ḥālbuki doġru olmayan nefsānī heveslere atılır.[380]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ne ḳadar nefsine düşkün bilmem![381]

Bu hevā vü heves insāna belā[dır] her dem

٦٦٠- لَيْسَتْ لِعَيْنٍ ما رَأَتْ وَلَكِنْ لِيدٍ ما أَخَذَتْ.

Tercüme

660. Gören gözüñ değil, bulan eliñ ḥaḳḳıdır.

Yolda giderken bir adam yere atılmış bir şey görür faḳaṭ almaz. Diğeri ise görür ve alır. İlk gören, bunu önce ben görmüştüm bināenʿaleyh benim ḥaḳḳımdır der, öteki de ben buldum, diye vermek istemez. Nihāyet refʿ-i daʿvā için ḳaḍıya mürācaʿat ederler. Ḳaḍı da bu meṯeli īrād eder.

[312]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bulanıñ ḥaḳḳı o mefkūd ancaḳ

Sāde görmek saña vermez bir ḥaḳ

٦٦١- لأُنْشِقَنَّكَ نَشُوقاً مُعْطِسا.

[380] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 210.

[381] Bu dizede vezin aksamaktadır.

Tercüme

661. Burnuña ḳoḳlatacaġım ve aḳṣırtacaġım.

Burnuñu yere sürtüp ẕelīl ve ḫāksār edeceğim diyecek yerde ḳullanılır.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)
Ben añlıyorum ṣonuñ yamandır
Elbette murāġamıñ zamāndır
Söz diñlemediñ ṣonuñda işte
Çekdikleriñ işte hep fiġāndır!

٦٦٢- لَبِسْتُ لَهُ جِلْدَ النَّمِرِ.

Tercüme

662. Ḳaplan derisini onuñ için giydim.

ʿAdāvetini iẓhār edecek yerde ḳullanılır. Ḳaplan yırtıcı ḫayvānlarıñ eñ atılġanı ve ẓulme ḳatlananlarıñ eñ zorlusudur. Muʿāviye vefāt edeceği ṣırada oġlu yerinde:

" تَشَمَّرْ كلَّ التَشَمَّرِ، والْبَسْ لابن الزبير جلد النمر"

demişdir.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)
Bir bakışı ḳorḳutuyor herkesi
Cild-i nemir ṣanki onuñ melbesi

[313]

٦٦٣- لَقَدْ ذلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ الثَّعَالِبُ.

Ġāvī bin ʿAbdu'lʿuzzā, Benī Selīm'e maḫṣūṣ " Sevāʿ " nām ṣanemiñ ḫādimi idi bir gün bu ṣanem yanında otururken seğirderek iki tilkiniñ gelip o ṣanemiñ üstüne çıḳdığını ve üzerine işediğini görür. Ġāvī böyle Tañrı mı olur diye ṣanemi ḳırar ve şu beyti [382] inşāda başlar:

[382] Tercümesi verilen ve Gâvî'ye ait olan bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 215.

أَرَبٌّ يَبُولُ الثُّعْلبَانِ برَأسِهِ
لَقَدْ ذَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ الثَّعَالِبُ

Tercüme

663. İki tilkiniñ çıḳıp da başına işediği bir büt naşıl Tañrı olur!?
Tilkiniñ çıḳıp da üzerine işediği şanem zelīl oldu.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Tilki baḳ üstüne çıḳıp da işer
Ne ḍalālet puta ṭapmaḳ bu ne şer!

Ġāvī, bütü ḳırdıḳdan ṣoñra hidāyet-i ezeliyesini iẓhār ve ḥuẓūr-ı peyġambere gelerek ʿarż-ı şehādet eyledi ve tesmiye-i nebevī ile Ġāvī adı Rāşid oldu.

٦٦٤- لَيْسَ هَذَا بِعُشِّكِ فَادْرُجِي.

Tercüme

664. Bu seniñ yuvañ değil, haydi yoluña!

Nefsini derece ve iḳtidārınıñ fevḳinde gösteren ve liyāḳatı olmadığı ḥālde her işe burnunu ṣoḳan ḥadd-nā-şināslar ḥaḳḳında ḳullanılır.

[314]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḥabbeyi ḳubbe gibi gösteren aḥmaḳlar var
Yaparım der, yapamaz, abdāla baḳ sāde atar!

٦٦٥- لَيْسَ بأَوَّلِ مَنْ غَرَّهُ السَّرَابُ.

Tercüme

665. Serābıñ ilk aldatdığı bu değil.

Yolcunuñ biri yanına ṣu almaġı unutur, ṣusuzluḳdan da dili damaġı ḳurur. Çölde bir serāb görür, ṣu ẓannıyla yanına doġru ḳoşar zavallınıñ ġafleti helākına sebeb olur gider.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Oyalar, aldatır serāb seni

Ḳandıran varsa sāde āb seni

٦٦٦- لِكُلِّ صَبَاحٍ صَبُوحٌ.

Tercüme

666. Her ṣabāḥıñ bir ṣabūḥu yaʿnī içkisi vardır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Ṣabūḥuyla gelir her bir ṣabāḥıñ

Doġar ondan helākıñ, yā felāḥıñ

[315]

٦٦٧- لَيْتَ حَظِّي مِنَ العُشْبِ خُوصُهُ.

1

1.**الخُوص**: Ḫurmā yapraġı.

Tercüme

667. Ota bedel ḳısmetim kāşkī ḫurmā yapraġı olsa!

Birçoḳ vaʿatlerde bulunup da eñ ehemmiyetsizini bile yerine getirmeyen yalancılar ḥaḳḳında īrād olunur.

(mef ū lü/ me fā ī lü/ me fā ī lü/ fe ū lün)

Īfā-yı mevāʿīde şitāb eyleyen insān

Elbette sezāvār-ı şenā merd-i cihāniyān

Bir kizb-i mücessem gibi ḳarşımda dikilme

Her bir yalanıñ bir yılan olmuş baña her ān!

٦٦٨- لَأَقْلَعَنَّكَ قَلْعَ الصَّمْغَةِ.

Tercüme

668. Vallāh seni aġaçdan bir damla ṣamġ ḳaparır gibi ḳoparacaġım.

Ẓālim-i şehīr Ḥaccāc bin Yūsuf'uñ Ḥażret-i Enes'e [383] "Vallāh seni aġaçdan bir damla ṣamġ ḳoparır gibi ḳoparacaġım, çöz taʿbīr olunan ince iç yaġ gibi kesip alacaġım ve seleme aġacı bağlar gibi seni ṣımṣıḳı bağlayacaġım." meʾālinde olmaḳ üzere:

واللهِ لاقلعَنَّكَ قَلْعَ الصمغة ولأجزرنك جَزْرَ الهُربِ ولَأَعْصِبَنَّكَ عَصْبِ السَلمة

demiş olduġu tehdīd-nāmeden bir parçadır.

[316]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)
Aġaçdan ḳalʿ -ı ṣamġ eyler gibi senden alır ḥākim
Seniñ ġaṣb etdiğiñ her māl -ı maẓlūmu eyā ẓālim

٦٦٩- اللِّسَانُ مَرْكَبٌ ذَلُولٌ.

Tercüme

669. Dil, başı yumuşaḳ bir atdır.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)
Ḥüsn-i kelāma, ḫayra alışdır lisānını
Zīrā seniñ diliñ saña naḳḳāl bir atıñ

٦٧٠ - لَيْسَ لِمُخْتَالٍ فِي حُسْنِ الثَّنَاءِ نَصِيبٌ.

Tercüme

670. Mütekebbiriñ ḥüsn-i şenādan naṣībi yoḳdur.

[383] En çok hadis rivayet eden sahabilerden. Haccâc, devlete asi olanlara yardımla suçladığı Enes'in bütün mallarına el koyunca Enes'in Halife Abdülmelik b. Mervân'a şikayet mektubunda zulümleri bildirmesi üzerine halife Haccâc'a gönderdiği talimatta Enes'in mallarını iade ederek kendisinden özür dilemesini emretmiştir. Geniş bilgi için bk. İbrahim Canan, "Enes b. Mâlik", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, C.11, s. 234

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Müstekbir olan uzaḳ şenādan;

Dergāh-ı Ḫudā-yı pür-ʿaṭādan

Ey pür ʿaẓamet, ḳarīn-i şeyṭān

Nefrīne sezā utan Ḫudā'dan

٦٧١- لَيْسَ عِتَابُ النَّاسِ لِلْمَرْءِ نَافِعاً

إِذَا لَمْ يَكُنْ لِلْمَرْءِ لُبٌّ يُعَاتِبُ.

[317]

Tercüme

671. İnsānıñ ʿitāb edecek ʿaḳlı olmazsa şunuñ bunuñ ʿitābı aña fāʾide vermez.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

ʿAḳlıñ ʿitābı yoḳsa ne lāzım ʿitāb-ı ḫalḳ

Ḥaḳ'dan utanmayanlara bāṭıl göründü ḥaḳ!

٦٧٢- لَوْ سُئِلَتِ العَارِيَّةُ أَيْنَ تَذْهَبِينَ

لَقالَتْ:أَكْسِبُ أَهْلِي ذَمّاً

Tercüme

672. ʿĀriyet bir māla nereye gidiyorsuñuz diye bir suʾāl vārīd olunca ṣāḥibime ẕemm ḳazandırmaġa der. Eğreti ata binen çabuḳ iner meşelimizi añdırır. Yaʿnī bir kimse birine ödünç olaraḳ bir şey verip de bilāḫare istemiş olsa ḥamde bedel ẕemm görür demekdir.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)

Ṣāḥibine ẕemm getirir ʿāriyet

Ṣanki ṣoñu ʿāriyetiñ maʿṣiyet!

٦٧٣- أَلْقِ فِي الدِّلَاءِ دَلْوَكَ.

Bu meṣel şāʿiriñ şu naẓmından [384] muḳtebesdir:

وَلَيْسَ الرِّزْقُ عَنْ طَلَبٍ حَثِيثٍ
وَلكِنْ أَلْقِ دَلْوَكَ فِي الدَّلَاءِ
تَجِيءُ بِمِلْئِهَا طَوْرَاً وَطَوْراً
تَجِيءُ بِحَمْأَةٍ وَقَلِيلِ مَاءِ

[318]

Tercüme

673. Yalñız ṭaleble rızḳ elde edilmez. Sen de ḳoġañı o ḳoġalar arasına ṣarḳıt. Baʿżen dolu, baʿżen az veyā çamurla ḳarışıḳ şu gelir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Fırṣat imkānı olunca ne için fevt etdiñ?
Bī-mesāʿī ele dāmān-ı meṭālib geçmez

٦٧٤- لَيْسَ الرِّيُّ عَنِ التَّشَافِّ.

1

1.**التشاف**: Ṣuyuñ hepsini içmek.

Tercüme

674. Ḳanmaḳ, meşrūbuñ hepsini içmek değildir.

Yāʿnī seniñ için istifā-yı ḥācet az çoḳ demeyip ḳanāʿat etmekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Ḳāniʿ-i *naḥnu ḳasemnā* [385] olan eyler rāḥat
Ṣıḥḥatiñ varsa saʿādet, ne büyük bir niʿmet!
Cemʿ-i ṣervetden ʿibāret mi ʿaceb ṭoḳluḳ hep?
Doymayan göz yine doymaz bu muḥaḳḳaḳ elbet!

٦٧٥- لَيْسَ كُلَّ حِيْنٍ أَحْلُبُ فَأَشْرَبُ.

[384] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca iki mesel kaynağı şunlardır: Ebû Ubeyd, *a.g.e.,* s. 200. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 225.

[385] "Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık." Zuhruf, 43/32.

[319]

Tercüme

675. Her zamān saġmam ki içeyim.

Dāʾimā zamān saña müsāʾid olmaz diyecek yerde īrād olunur.

Ḥüsn-i tedbīri ve terk-i tebẕīri tavṣiyeden ʿibāretdir.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Tedbīre tevessülüñ muḳaddem
Allāh'a tevekkülüñ muʾaḫḫar
Müsrif olamaz cihānda ḫurrem
Ḳısmet dediğiñ değil muġayyer

٦٧٦- لَمْ يَضِعْ مِنْ مَالِكَ مَا وَعَظَكَ.

Tercüme

676. Saña vaʿẓ eden mālıñ żayiʿ olmuş mal sayılmaz.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Seni irşāda sevḳ eden bir māl
Żayiʿ olmuş değil, o neyl-i menāl

٦٧٧- تَأَنَّ وَلاَ تَعْجَلْ بِلَوْمِكَ صَاحِباً
لَعَلَّ لَهُ عُذْراً وَأَنْتَ تَلُومُ

Tercüme

677. Teenī et, arkadaşını levm ve taʿyīb ḫuşuşunda ʿacele etme. Belki bir ʿözrü var. Ḥālbuki sen mutaṣṣıl levm ve ẕemm edersiñ.

[320]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Lāʾim olmaḳda ʿacūl olma ṣaḳın
Bekle var serd edecek bir ʿözrü

٦٧٨- اللَّيْلُ أَخْفَى لِلْوَيْلِ.

Tercüme

678. Veyl ve helākı eñ ziyāde gizleyen gecedir.

Yapacaġıñ işi gece yap zīrā seniñ sırrıñı eñ ziyāde gizleyen gecedir, demekdir.

Birisi elindeki demir çomaḳla biriniñ yüzüne vurur maḍrūbuñ yüzü yaralanır. İntiḳām almaḳ elinde iken maḍrūb ḥaḳḳından vazgeçer ve şu beyti [386] inşād eder:

إِنْ يُمْكِنِ الدَّهْرُ فَسَوْفَ أَنْتَقِمْ
أَوْلاَ فَإِنَّ العَفْوَ أولَى بِالكَرَمْ

Tercüme

Zamān baña ḳudret imkānını verirse yaḳında intiḳām alırım, alamazsam şīme-i kereme eñ ziyāde yaḳışan ʿafv ile muḳabele ederim.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Ḳudret imkānı varsa intiḳām almaḳ [387]
ʿAfvıñ ondan büyük, güzel el ḥaḳ
Her kim olsa ezer, ḳırar küçüğü
Hüner ancaḳ ezilmeden ḳalḳmaḳ

[321]

٦٨٩- لَيْسَ لِمَلُولٍ صَدِيْقٌ.

Tercüme

679. Usanġacıñ dostu yoḳdur.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)
Melūlüñ dostu aṣlā yoḳ cihānda
Vefāsız yār olan pek çoḳ zamānda

[386] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 230.

[387] Bu dizede vezin aksamaktadır.

٦٨٠- لَيْسَ لِشَرِهٍ غِنىً.

Tercüme

680. Aç gözlü doymaz. Zengīn de olsa züğürt demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ne ḳadar şerveti olsa o ḥarīṣiñ doymaz

Mālı Ḳārūn gibi olsa yine azdır yine az

٦٨١- لَوْ كَرِهَتْنِي يَدِى ما صَحِبَتْنِي.

Tercüme

681. Elim benden ḫoşlanmazsa benimle berāber değil demekdir.

لا أَبتَغِى وَصْلَ مَنْ لاَ يَبْتَغِي صِلَتِى

وَلاَ أَلِينُ لِمَنْ لاَ يَبْتَغِى لِينِى

وَاللهِ لَوْ كَرِهَتْ كَفِّى مُصَاحَبَتِى

لَقُلْتُ لِلْكَفِّ بِينِى إِذْ كَرِهْتِينِي

[322]

Tercüme

Baña ḳavuşmaḳ istemeyene ben de ḳavuşmam, yumuşaḳlığımı istemeyene yumuşaḳ davranmam. Eğer el ayam mukārenet ve muṣāḥabetimden keff-i yedd ederse ben de oña mādem ki benden ḫoşlanmıyorsuñ benden ayrıl derim.[388]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Elim benden eğer ḫoşlanmıyorsa

O elden ben de ḫoşlanmam o eldir

Bu sözden ḥişşe aldıñsa ḫulāṣa:

Aġır bir yük demeñ bence o eldir!

[388] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam ve Vefeyatü'l-Meşahir ve'l-Alam,* Darü'l- Kütübi'l-Arabi, 1993, Beyrut, C.10, s. 271. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 232.

٦٨٢- لَقِيتُهُ صَخْرَةَ بَحْرَةَ.

Tercüme

682. Oña ḥapaḥap rāst geldim. Yāḫūd çapaçap ḳarşıma çıḳdı.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ne olur sevdiğime rāst gelebilsem bir gün!

Ḥapaḥap sevmediğim ḳarşıma çıḳmaḳda bütün!

٦٨٣- لَقِيتُهُ عِدَادَ الثُّرَيَّا.

Tercüme

683. Oña ayda bir rāst geldim. Zīrā ḳamer ayda bir Şüreyyā maḳāmına iner.

[323]

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Velev ki ayda bir olsun ziyāret etmedeyim

Ḳamer de ayda bir ancaḳ ṭulūʿ eder dāʾim

٦٨٤- لِأَمْرٍ مَا يَسُودُ مَنْ يَسُودُ.

Tercüme

684. İnsān gördüğü mehāmm-ı umūrdan dolayı şeref ve siyādete istiḥḳāḳ ḳazanır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḥaḳḳ'ıñ iḥsānı Ḫudā-dāyine baḳ

Bu şeref doġrusu bi'l-istiḥḳāḳ

٦٨٥- لَنْ يَعْدَمَ المُشَاوِرُ مُرْشِداً.

Tercüme

685. Müşāvir olan elbette mürşidini ḳaybetmez.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Müşāvir mürşide vāṣıl demekdir

O mürşid yoḳsa iş müşkül demekdir

[324]

٦٨٦- لَوَى عَنْهُ ذِرَاعَهُ.

Tercüme

686. Ondan yanağını çevirdi.

İṭāʿatdan ṣoñra ʿişyān edenler ḥaḳḳında ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bu avurduñ kime, evvelce iṭāʿat etdiñ!

Şimdi ʿişyāna sebeb yoḳ, ne isāʾet etdiñ?

٦٨٧- لُبُّ المَرْأةِ إِلَى حُمْقٍ.

Tercüme

687. Ḳadınıñ ʿaḳlı ḥumḳa varır.

Ḳışḳanç bir ḳadına maʿẕeret olacaḳ yerde bu meṯel īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ne ḳadar olsa ḳadınlar aḥmaḳ

Onlarıñ ʿöẕrü demek ḳışḳanmaḳ

٦٨٨- لِلْبَاطِلِ جَوْلَةٌ ثُمَّ يَضْمَحِلُّ.

Tercüme

688. Bāṭılıñ bir cevelānı vardır; ṣoñra mecāli ḳalmaz, defʿ olur gider.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Ḥaḳ gelince naṣıl durur bāṭıl

Şems doġduḳça leyl olur zāʾil

[325]

٦٨٩- لَيْسَ للأمُورِ بِصاَحِبٍ مَنْ لَمْ يَنْظُرْ فِي العَوَاقِبِ.

Tercüme

689. ʿAvāḳıbı düşünmeyeniñ işlerini görecek müṣāḥibi yoḳ demekdir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Düşünmezseñ eğer encām-ı kārı

Bulunmaz kārıñıñ elbette yārı

٦٩٠- لِكُلِّ غَدٍ طَعَامٌ.

Tercüme

690. Yarına Allāh kerīm.

Allāh'ın faẕl u keremine iʿtimād ve tevekkül lüzūmunu tavṣiye eder.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Rezzāḳ-ı cihāna iʿtimād et

Elṭāfına şükr-i bī-ʿadād et

٦٩١- لِكُلِّ دهرٍ رِجالٌ.

Tercüme

691. Her zamānıñ ricāli vardır.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Her zamānıñ ricāli var elbet

İşi tedvīr eden ricāl-i zamān

[326]

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Her maḳāmıñ maḳāli var lā-şekk

Dediğim remzi añlamaz eşşek

٦٩٢- لَأَنْ يَشْبَعَ وَاحِدٌ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَجُوعَ اثْنَانِ.

Tercüme

692. Bir kişiniñ doyması iki kişiniñ aç ḳalmasından ḫayırlıdır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

İkimiz aç ḳalacaḳsaḳ ne günāh

Sen doyur ḳarnıñı ʿāfākellāh

٦٩٣- اللُّقَمُ تُورِثُ النِّقَمَ.

Tercüme

693. Loḳmalar Allāh'ıñ intiḳām ve ʿaẕābını celb eder.

Rüşvet alan ve vereniñ ẕemmi ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ġażab-ı Ḥaḳ celb eder rüşvet

Rüşvet almaḳ günāhdır elbet

٦٩٤- لَمْ يُخْبَأْ لِلدَهْرِ شَيءٌ إلَّا أَكَلَهُ.

Tercüme

[327]

694. Zamānıñ yemesinden hīçbir şey gizlenemez.

Yaʿnī zamān her şeyʾi ifnā eder.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Zamān ifnā eder her şeyʾi dāʾim

Değildir pençesinden kimse sālim

٦٩٥- لَمْ يَجُرْ سَالِكُ القَصْدِ، ولَمْ يَعْمَ قَاصِدُ الْحَقِّ.

Tercüme

695. Doġru yola sālik olan o yoldan inḥirāf ve maḳṣadı Ḥaḳ olan ʿamā ile ittiṣāf etmez.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Kimse aʿmā diyemez Ḥaḳ yolunuñ sālikine

Aṣıl aʿmā o ki der sālik-i Ḥaḳ'a bīgāne!

٦٩٦- لَنْ يَزَالَ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا تَبَايَنُوا، فإذا تَسَاوَوْا هَلَكُوا.

Tercüme

696. İnsānlar mütebāyin olduḳça şerden mütevaḳḳī, müsāvī olurlarsa helāke mülāḳī olurlar.

Zīrā derece ve rütbe iʿtibārıyla tefāvüt āmir ve meʾmūr olmaġı īcāb eder. Müsāvī olurlarsa birbirine inḳıyād etmezler ve netīcede helāk olurlar. Çünkü

insānlarda ġālib olan şerdir. Ḫayır, kemāl-i ʿizzetinden dolayı nādir olaraḳ bulunur. Müsāvātıñ ẓuhūruyla herkesiñ fenālıġa meyli ve helākete saʿyi tabīʿīdir.

[328]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Tebāyün-i ḫayrı iltizām eder beyne'r-ricāl elbet

Tesāvī olmuş olsaydı olurdu maḥv her millet

٦٩٧- إِلْتَأَمَ جُرْحٌ وَالأُسَاةُ غُيَّبٌ.

Tercüme

697. Müdāvīler bulunmadığı ḥālde yara iltiyām buldu.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Dökmeden yüz ṣuyu doḳtora hīç

İltiyām etdi cerīḥam işte!

٦٩٨- لَحْظٌ أَصْدَقُ مِنْ لَفْظٍ.

Tercüme

698. Bir baḳış sözden daha doġrudur.

Gözüñ bir baḳışı buġż u muḥabbet āṣārını gösterir, demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Buġż u ḥubbu bir baḳış eyler ʿayān

Gözdeki teʾṣīre baḳ oḳdan nişān!

٦٩٩- لا تَعْدَمُ الحَسْنَاءُ ذَاماً.

[329]

Tercüme

699. Ne ḳadar güzel olsa yine bir ʿayb u ḳuṣūru vardır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Yine bir ʿayb u ḳuṣūru bulunur her güzeliñ

Yār-ı bī-ʿayb dilerseñ o seniñ ḫām emeliñ

٧٠٠- لا يَضُرُّ السَّحابَ نُبَاحُ الكِلاَبِ.

Tercüme

700. Köpeğiñ ḥavlaması buluṭa żarar vermez.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ne tehevvür, ṣopa vurmaḳda ne maʿnā vardır

Köpeğiñ ḥavlamasından buluṭ olmaz ḫāsir

٧٠١- لا يَكُنْ حُبُّكَ كَلَفاً وَلاَ بُغْضُكَ تَلَفاً.

Tercüme

701. Düşkün ve meftūn olacaḳ derece sevme, telef-i dāʾī olacaḳ derecede de buġż u nefret gösterme.

Bu meṣel,

أَحْبِبَ حبيبَكَ هوناً ما، عسى أن يكون بغيضَكْ يوماً ما، وأبْغيضْ هَوْناً ما، عسى أن يكون حبيبَكَ يوماً ما.

ḥadīṯ-i şerīfinden [389] meʾḫūẕdur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

O ḳadar dostuña düşkün olma

Buġż u nefrīne de meftūn olma

[330]

٧٠٢- لَيْسَ يُدْعَى لِلْجُلَّى إلاَّ أخُوهَا.

Tercüme

702. Mühim ve ʿażīm bir iş başarabilmek için ʿāciz daʿvet olunmaz ehli aranır.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Kār-ı ʿāciz değil bu emr-i mühim

Muḳaddem olmaḳ bu iş için lāzım

٧٠٣- لا يَأْبَى الكَرَامَةَ إلاَّ حِمَارٌ.

Tercüme

703. İyilikden añlamayan ancaḳ eşekdir.

[389] "Sevdiğin kişiyi aşırı sevme, ölçülü sev, olur ki bir gün sevmeyebilirsin. Buğz ettiğin kişiye aşırı buğz etme olur ki bir gün sevdiğin bir kişi olur." Tirmizi *Birr ve's-Sıla,* 60.

(fā i lā tün/ fā i lā tün/ fā i lün)

Añlamaz eşşek ḫoşafdan lā-cerem

Ādeme lāyıḳ ʿazīzim her kerem

Ḥażret-i ʿAlī'niñ ḥużūruna iki kişi girer. Cenāb-ı Ḥaydar ikrām olmaḳ üzere ikisine de birer yaştıḳ atar. Biri yaştığı alır, üzerine oturur diğeri oturmaḳ istemez. Bunuñ üzerine ṣāḥibü'l-meʿālī Cenāb-ı ʿAlī bu meṣeli īrād ve oturmaḳ istemeyeni de oturmaġa mecbūr eder.

٧٠٤- لا قَرَارَ عَلَى زَأْرٍ مِنَ الأَسَدِ.

[331]

Tercüme

704. Arslanıñ bağırması ṣabr u ḳarār bıraḳmaz.

Tehdīd ve intiḳāma muḳtedir olanlar ḥaḳḳında īrād edilir. Ḥaccāc ʿAbdülmelik'e ġażab ve ḥiddet etdiği ṣırada bu meṣeli temeṣṣül etmişdir. Bu meṣel de Nābiġa'nıñ şu beytinden [390] muḳtebesdir:

نُبِّئْتُ أنَّ أبا قَابُوسَ أوْعَدَنِي

وَلا قَرَارَ عَلَى زَأْرٍ مِنَ الأَسَدِ

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Zeʾīr-i şīri duyunca ḳalır mı ṣabr u ḳarār

Onuñ sesindeki heybetde başḳa ḥālet var!

٧٠٥- لا يَعْدَمُ مانِعٌ عِلَّةً.

Tercüme

705. İyiliğini esirgeyen, ʿöẕür ve ʿillet dermeyān etmekden ḫālī değildir.

Yaʿnī ḫasīsden bir şey istense hem vermez hem de yalandan bir bahāne dermeyān eder.

---

[390] Tercümesi verilen ve en-Nâbiga'ya ait olan bu beytin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 266.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bir şey istense dirīġ eyler baḫīl

İʿtiẕār eyler yalandan hem sefīl

Āb-rū dökmek yaḳışmaz şānıña

Buḫl ile mevṣūf olanlardır ẕelīl

[332]

٧٠٦- لا يُنْبِتُ البَقْلَةَ إلاَّ الحَقْلَةُ.

1

1.**الحقْله**: Ṭopraġı pāk ve münbit tarla.

Tercüme

706. Sebzezār olmaġa lāyıḳ olan yer menşe'i pāk olan ṭopraḳdır.

Cevher-i insāniyet, aṣl u nesli pāk olandan umulur demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Aṣlı pākīẕe olan gösterir insāniyyet

Aṣlı nā-pāk olanıñ fiʿli de nā-pāk elbet

٧٠٨- لا تَجْنِ مِنَ الشَّوْكِ العِنَبَ.

Tercüme

707. Dikenden üzüm ṭoplayamazsıñ.

Fenālıḳ etdiñse göreceğiñ yine fenālıḳdır demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Eken elbette biçer ben buña etmem ḥayret

Diken ekdiñse üzüm ṭoplayamazsıñ elbet

٧٠٧- . لا يَفُلُّ الحَدِيدَ إلاَّ الحَدِيدُ

[333]

Tercüme

708. Demiri ancaḳ demir raḫnedār eder.

Çivi çiviyi söker, dediğimiz meṣeliñ meṣīlidir.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Biriniñ ḥaḳḳı aḫẕ u nezʿ olunur

Demir ancaḳ demirle ḳalʿ olunur

٧٠٩- لا يُجْمَعُ سَيْفَانِ فِي غِمْدٍ.

Tercüme

709. İki ḳılıç bir ḳında birleşmez.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Cemʿ-i seyfeyn olamaz bir ḳında

Uyuyan ḳalḳınamaz başġında

٧١٠- لا تَرْفَعْ عَصَاكَ عَنْ أَهْلِكَ.

Tercüme

710. Ehlinden ʿaṣānı ḳaldırma.

Yaʿnī ehlinden ne ayrıl ne uzaḳlaş anlamındadır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

ʿIyāliñden uzaḳlaşmaḳ ḫaṭādır

Uzaḳ durmaḳ demek şaḳḳ-ı aʿṣādır

[334]

٧١١- لا تَدْخُلْ بَيْنَ العَصَا وَلِحَائِهَا.

Tercüme

711. Aġaçla ḳabuġu arasına girme.

Yaʿnī iki ṣamīmī dost arasına girip de nemīmelerle onları birbirinden dil-gīr ve müteneffir etme demekdir.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

İlḳā-yı fesād etdi o nemmām

Tezyīn-i kelāmı maḥż-ı īlām

Ḳışrıyla aġaç muḳārin olmuş

Ey ṭālib-i iftirāḳ-ı bed-nām

٧١٢- لا تَسْأَلِ الصَّارِخَ وَانْظُرْ مَالَهُ.

Tercüme

712. Dād-ḫˇāha şorma. Mālına baḳ.

Yaʿnī iḥtiyāc içinde ḳıvranan bir faḳīriñ imdādına yetiş, onu ḥāl u şānını ʿarż edecek dereceye vardırma.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

İsʿāf eder merāmını ḳable'ṭ-ṭaleb kerīm

Merd-i kerīme ʿarż-ı meṭālib değil elīm

٧١٣- لا جَدِيدَ لِمَنْ خَلَقَ لَهُ.

[335]

Tercüme

713. Eskisi olmayanıñ yeñisi olmaz.

Yeñisi eskiyip de eski şeylerden tevaḳḳī lüzūmunu tavṣiye edenlere söylenilmiş īcāb eden bir meṣeldir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ne gezer cāme-i nev, köhnesi yoḳ

Dikecek yırtığını iğnesi yoḳ!

٧١٤- لا يَعْجِزُ مَسْكُ السُّوءِ عَنْ عَرْفِ السُّوءِ.

1 2

1. **المسْك** : Deri. 2. **العرْف**: Ḳoḳu.

Tercüme

714. Ḳoḳusu fenā deri. Kerīh ḳoḳudan geri ḳalmaz.

Efʿāl-i ḳabīḥasından vazgeçmeyen leʾīm ve bed-māye, debāġata yaramayan deriye teşbīh olunmuşdur.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Bed-māye demek o cild-i bed-būy

Efʿālini terk eder mi bed-ḫūy

٧١٥- لا تَكُنْ حُلْواً فتُسْتَرطَ، ولاَ مُرّاً فَتُعْقِي.

2 1

1.**الاسترطا**:Yutmaḳ. **2.الاعقا**:Bir nesneyi acılığından dolayı aġzından çıḳarıp atmaḳ.

[336]

Tercüme

715. Yutulacaḳ derecede ṭatlı olma, atılacaḳ derecede de acı olma.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ṭatlı olsañ yutulursuñ her gāh

Acı olsañ atılırsıñ eyvāh!

٧١٦- لا تَجْعَلَن بِجَنْبِكَ الأَسِدَّةَ.

1

1.**الاسِدَّه**: Ḫilāf-ı ḳıyās olaraḳ “sid” kelimesiniñ cemʿi. Ḳıyāṣ olan südūd gelmekdir.

716. Ṣaġırlıḳ, dilsizlik naḳīṣası olanlar gibi teng-dil olup sükūt etme, demekdir.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Neden sükūt ediyorsuñ, biraz da sen söyle

Aṣam u ebkeme beñzer ṣamūt olan böyle

٧١٧- لا يَنْفَعُكَ مِنْ جَارِ سُوءٍ تَوَقٍّ.

Tercüme

717. Kötü ḳomşudan tevaḳḳī saña fā’ide vermez.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Kötü bir ḳomşuya düşmek ne belādır billāh

Ṣoḳar ʿaḳreb gibi insānı o aḳreb nāgāh!

[337]

٧١٨-لا يُحْسِنُ التَّعْرِيضَ إلاَّ ثَلْباً. السفِيه

Tercüme

718. Sefīh, sebb ve şetmden başḳa ne taʿrīż bilir, ne kināye.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Doġrudan doġruya sebb etmede insāna sefīh

Şerefiñ var, oña yaḳlaşma eyā merd-i nebīh

٧١٩- لا حاءَ وَلاَ ساءَ.

Tercüme

719. Elinden ne iyilik ne kemlik gelir.

ʿArablar yüz yaşına gelmiş bir kimse ḥaḳḳında, ne erkeksiñ ne ḳadın meʾālinde bu meṣeli īrād ederler.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ne ḳadınsıñ ne de erkek, yeter artıḳ bu ḫayāl

Saña *lā hāe velā sāe* denir işte miṣāl

٧٢٠- لا يَنْتَصِفُ حَليمٌ مِنْ جَهُولٍ.

Tercüme

720. Ḥakīm ve ḥalīm olan sefīh ve cāhilden öç almaz.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Süfehādan çekinir merd-i ḥakīm

Oña uymaḳda żarar var ne elīm

[338]

٧٢١- لا يَنْقُصُكَ مِنْ زَادٍ تَبَقٍّ.

Tercüme

721. İbḳā etdiğiñ zād u ẕahīre senden eksik değildir.

İḥtiyāt olaraḳ bıraḳmaḳ istediğiñ yiyecek bozulur, yiyemezsiñ ṭaʿamı bozulmadan aç ve muḫtāc olanları doyur. İddiḫāra olan tehālüküñ erzāḳ-ı muḳaddereñi artırmadığı gibi beẕl ü iḥsānıñ da eksiltmez demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

İddiḫār etme de ibẕāl eyle ḫayru'n-nās ol

Rıẕkıñ imsāk ile artmaz, verir Allāh bol bol

٧٢٢- لا تَكْذِبَنَّ ولاَ تَشَبَّهَنَّ.

Tercüme

722. Ṣaḳın yalan söyleme, yalancıya da beñzeme.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ne yalan söyle, ne kezẕẕāba teşebbüh eyle

Ṣıdḳ u iḫlāṣa, meʿālīye teveccüh eyle

٧٢٣- لا يَلِدُ الوَقْبانِ إلاَ وَقْباً.

1

وَقْب: Aḥmaḳ.

Tercüme

[339]

723. Aḥmaḳdan aḥmaḳ doġar.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Eğer aḥmaḳsa oġluñ ḥiddet etme sen de bir aḥmaḳ

Seniñ oġluñ da sen de bī-ḳabāḥatsıñ muḥaḳḳaḳ

٧٢٤- تُحَدِّثُنِى عَيْنَاكَ مَا الْقَلْبُ كَتْمُ

وَلا جِنَّ بَالبُغْضَاءِ وَالنَّظَرِ الشَّزْرِ

(Ebū Cendel) [391]

Tercüme

724. Ḳalbiniñ gizlediğini gözleriñ ḫaber veriyor. Ne buġż gizlenir ne mübġiżiñ baḳışı.

[391] Temîm kabilesinden saygın kişiliği ve kahramanlıkları ile tanınan Cahiliye Dönemi şairi. Geniş bilgi için bk. Süleyman Tülücü, "Selâme b. Cendel", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2009, C.36, s. 346-347.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḳalbiniñ gizlediğini gözleriñ ifşā ediyor [392]

Mübġıżıñ bir baḳışı ḳaṣdını īmā ediyor

٧٢٥- مَنْ يَفْعَلِ الْعُرْفَ لا يَعْدَمْ جَوَائِزَهُ

لا يَذْهَبُ الْعُرْفُ بَيْنَ اللهِ وَالنَّاسِ

(Hutay'e) [393]

Tercüme

725. İyilik eden cā'izelerden maḥrūm olmaz. Allāh ile insānlar arasındaki iyilik boşa gitmez.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

İyilik et, boşa gitmez bir ān

Ḥaḳ bilir bilmese de ḫalḳ-ı cihān

[340]

٧٢٦- لاَ عَيْشَ لِمَنْ يُضَاجِعُ الخَوْفَ.

Tercüme

726. Hem-ḫā'besi ḳorḳu olanıñ emn u rāḥatı yoḳ, demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḫā'ifiñ uyḳu girer mi gözüne āh o ne leyl!

Öyle bir leyle-i pür-ḫavle denir bir vāveyl!

٧٢٧- لا يَصْلُحُ رَفِيقاً مَنْ لَمْ يَبْتَلِعْ رِيقاً.

Tercüme

727. Öfkeden köpüren aġzınıñ tükürüğünü yutmayan ya'nī ḥiddete maġlūb olan kimse arḳadaş olmaġa lāyıḳ değildir.

---

[392] Bu dizede vezin aksamaktadır.

[393] Hicivleri ile meşhur olmuş muhadram şair, Geniş bilgi için bk. Zülfikar Tüccar, "Hutay'e", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1998, C.18, s. 424.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ġayẓını hażma çalış, yoḳsa ḳalırsıñ bī-yār

Semt-i maḳṣūduña ḥilmiñle varırsıñ her bār

٧٢٨- لا تَلْبِسَنَّ بِيَقِينٍ شَكّاً.

Tercüme

728. Yaḳīni şekkle ḳarışdırma.

ʿAzm ve reʾyiñ, żaʿf ve fesādı yaḳīn ile şekki ḳarışdırmadan ileri gelir.

[341]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Ḳarışdırmaḳ ḫaṭā şekkle yaḳīni

Semā ṣanmaḳda maʿnā yoḳ zemīni

٧٢٩- لا بلاَدَ لِمَنْ لاَ تِلاَدَ لَهُ.

Tercüme

726. Mālı olmayanıñ bilādı da yoḳ demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Mālı yoḳdur ki bilādında otursun bedbaḫt

Memleketden ḳovan insānı bütün ṭāliʿ-i saḫt!

٧٣٠- لا تَصْحَبْ مَنْ لاَ يَرَى لَكَ مِنَ الحَقِّ مِثْلَ مَاتَرى لَه.

Tercüme

730. Sen, onuñ ḥaḳḳına riʿāyet etdiğiñ gibi o da seniñ ḥaḳḳına riʿāyet etmezse onuñla ʿaḳd-i meveddet ve müṣāḥabet etme.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Gözetirsiñ sen onuñ ḥaḳḳını hep

O seniñ ḥaḳḳıñı aṣlā aramaz

Böyle ḫodgām ile ülfet yaramaz

Ṭaleb-i yār muḥālātı ṭaleb!

[342]

٧٣١- لا يَكْسِبُ الحَمْدَ فَتَىً شَحِيحٌ.

Tercüme

731. Baḫīl medḥ u şenā ḳazanamaz.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Buḫalā medḥ u şenādan çoḳ uzaḳ

Medḥ ederseñ saña derler avanaḳ!

٧٣٢- لاَ أَعْرِفَنَّكَ بَعْدَ المُوتِ تَنْدُبُنِي

وَفِي حَيَاتِي مَا زَوَّدْتَنِيَ زَادِي

Tercüme

732. Ṣaġlıġında nef‘ ve ḫayrıñ olmadı, mevtimden ṣoñra mātemimi ṭutmaḳdan ne çıḳar!

Ebū't-Ṭufeyl [394] ki Ḥażret-i ʿAlī'niñ bütün muḥārebelerinde berāber bulunan ḥāżırcevāb, ʿāḳil ve fāżıl bir ẕātdır. Bir gün Muʿāviye ḥażretleriniñ ḥużūruna vardıḳda Muʿāviye :

" كيف وجدك على خليلك ابى الحسن "

yaʿnī dostuñ ʿAlī ḥaḳḳında vecd ve taḥassürüñ ne merkezdedir deyince Ebū't-Ṭufeyl de cevāb olaraḳ :

" كوجد ام موسى على موسى واشكو التقصير "

yaʿnī Ḥażret-i Mūsā'nıñ vālidesi Mūsā'yı Nil'e bıraḳdıḳdan ṣoñra oña naṣıl müteḥassir olduysa ben de o ḥāldeyim belki o ḥāli de az görüyorum, demişdir. Muʿāviye, Ḥażret-i ʿOṯmān'ıñ ḳatlinde sen de bulunduñ dedikde Ebū't-Ṭufeyl, "Hayır, ben onuñ ḳātili değil, ḫāẕiliyim yaʿnī kendisine yardım edemeyenlerdenim."

[394] Hz. Ali'ye yakınlığı nedeniyle şiî diye anılan ve en son vefat eden sahabi. Geniş bilgi için bk. Ali Osman Koçkuzu, "Ebû't-Tufeyl", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1994, C.10, s. 346.

dedi. Muʿāviye, “Neden yardım etmediñ?” deyince Ebū’t-Ṭufeyl de, “Sen niçin yardım etmediñ?

[343]

Bāḫuṣūṣ bütün Şām ḫalḳı saña tābiʿ idiler.” dedi. Muʿāviye cevāb olaraḳ ḳanını daʿvā edişim oña nuṣretdir demekle Ebū’t-Ṭufeyl evet, seniñ şu ḥāliñ şāʿiriñ şu ḳavline beñzer diye yuḳarıdaki beyti īrād u inşād etmişdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Görmedim nefʿiñi ṣaġken şimdi
Mātemiñden ne çıḳar baʿde’l-mevt!

٧٣٣- أَلْزَمُ لِلْمَرْءِ مِنْ ظِلِّهِ.

Tercüme

733. Gölge senden ziyāde müdāvim ve mülāzım.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Gölgeñ elbette senden ayrılmaz
Öyle bir yār-ı cān cihānda pek az

٧٣٤- لَيْسَ الحَرِيصُ بِزائِدٍ فِي رِزْقِهِ.

Tercüme

734. Ḥarīṣ, rızḳını artırmaz.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)
Ḥırṣ u ṭamaʿ rızḳını etmez mezīd
ʿĀkil olan mālı ile müstefīd

[344]

٧٣٥- لَيْسَ فِي التَّصَنُّعِ تَمَتُّعٌ وَلاَ مَعَ التَّكَلُّفِ تَظَرُّفٌ.

Tercüme

735. Taṣannuʿda istifāde olmadıġı gibi tekellüfle yapılan işlerde de ẓarāfet yoḳdur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ne temettüʿ verir insāna taṣannuʿ ʿacabā

Her tekellüf de ẓarāfetden uzaḳdır meṣelā

٧٣٦- لَوْ كَانَ فِي البُومَةِ خَيْرٌ ما تَرَكَهَا الصَّيَّادُ.

Tercüme

736. Bayḳuşda yümn u ḫayr olsaydı avcı onu bıraḳmazdı.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Bayḳuşuñ yümn u ḫayrı olsaydı

Onu ṣayyād olan bıraḳmazdı

٧٣٧- لَيْسَ كُلُّ مَنْ سَوَّدَ وَجْهَهُ قَالَ: أَنَا حَدَّادُ.

Tercüme

737. Her demirciyim diyen, yüzünü ḳarartmış değil.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Kömürden hep ḳararmış yüz o ḫod-ser

Utanmaz da benim ḥaddād olan der!

[345]

٧٣٨- لَوْ بَلَغَ الرِّزْقُ فَاهُ لَوَلاَّهُ قَفَاهُ.

Tercüme

738. Rızḳı aġzına gelse ḳafasını çevirir. Maḥrūm ḥaḳḳında ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Rızḳı tā aġzına gelse meṣelā

Çevirir arḳa o maḥrūm-ı nevā!

٧٣٩- لِسَانُ المَرْءِ مِنْ خَدَمِ الفُؤادِ.

Tercüme

739. Lisān, ḳalbiñ ḫidmetçilerinden maʿdūddur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḳalbiñ elbette lisān ḫādimidir

Dilsiz insān ise bir ümmīdir

٧٤٠- إِلْزَم الصِّحَّةَ يَلْزَمْكَ الْعَمَلُ.

Tercüme

740. Ṣıḥḥata mülāzım ol, iş de saña mülāzım olsun.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ṣıḥḥatiñ yār ise her iş saña yār

Ṣıḥḥatiñ yoḳsa ne iş var ne de kār

[346]

٧٤١- لا خَيْرَ فِي وُدٍّ يَكُونُ بِشَافِعٍ.

Tercüme

741. Biriniñ delāletiyle olan dostluḳda ḫayır yoḳdur.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Ġayrıñ delāletiyle olan ḥubb u iʾtilāf

Bir külfetiñ netīcesi, ṣāfī değil o lāf

٧٤٢- لا تَجْرِ فِي باب لا تَدْرِي.

Tercüme

742. Bilmediğiñ ḳapıya dalıp girme.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Dalıyor her ḳapıya görse açıḳ

Perde-i ʿārı muḥaḳḳaḳ yırtıḳ

٧٤٣- لا تَمُدَّنَّ إِلَىَ المَعَالي يَداً قَصُرَتْ عَنِ المَعْروفِ.

Tercüme

743. İyiliğe varamayan bir eli meʿālīye uzatma.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Beẕl-i maʿrūfa yanaşmaz o eliñden kime ne!

Ā ḥayāsız uzatırsıñ şerefiñ ẕirvesine!

[347]

٧٤٤- لاَ يَرَى وَرَاءَهُ خُضْرَة.

Tercüme

744. Arḳasında yeşillik göremez.

Bir şeyi beğenip ḫōşlananlar ḥaḳḳında īrād olunur.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Ḳaş, göz yerinde ḥüsnü de var; nāmı hem behīç

Yoḳdur o ṣūretiñ güzel aḫlāḳa meyli hīç

٧٤٥- لا تَأْكُلْ خُبْزَكَ عَلَى مَائِدَةِ غَيْرِكَ.

Tercüme

745. Başḳasınıñ ṣofrasına ḳonmuş olan kendi ekmeğiñi yeme.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Baḳdıñ ki başḳa ṣofraya mevżūʿ o ekmeğiñ

Şān-ı edībe lāyıḳ olan ḥāl keff-i yed

٧٤٦- لا تَسْقُطُ مِنْ كَفِّهِ خَرْدَلَةٌ.

Tercüme

746. Avucundan ḫardal tānesi bile düşmez!

Bahīller ḥaḳḳında īrād olunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Görmedim ben bu ḳadar ṣımṣıḳı el

Ṭutmaḳ ister meṣelā geçse de yel!

[348]

٧٤٧- لا يَشْكُرُ اللهَ مَنْ لا يَشْكُرُ النَّاس.

Tercüme

747. İnsānlara şükretmeyen Allāh'a da şükretmez.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḫalḳa şükreylemeyen Ḥaḳḳ'a da şükretmez hīç

Şākiriñ niʿmetini artırır Allāh elbet

٧٤٨- لا تَقَعُ عَلَيْهِ قِيمَةٌ.

Tercüme

748. Hīçbir ḳıymeti yoḳ!

Kem-māye pespāyeler ḥaḳḳında ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
Öyle kem-māye ki bir ḳıymeti yoḳ
Oña ḳıymet vereniñ ḥürmeti yoḳ

Harfü'l-Mīm

٧٤٩- مَا حَكَّ ظَهْرِي مِثْلُ يَدِي.

Tercüme

749. Kendi elim gibi arḳamı kimse ḳaşımadı.

Kendi işini kendiñ gör, kimseye güvenme demekdir.

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)
Bağlama bel varsa işiñ kimseye
Kendi eliñdir ḳaşıyan arḳanı

[349]

٧٥٠- مَا أَنْتَ بِعِلْقِ مَضَنَّةٍ.

1

1. **مَضَنَّه**: Buḫl ve dirīġ olunan şey.

Tercüme

750. Bārī bir değeriñ olsa!

(müf te i lün/ müf te i lün/ fā i lün)
Bir değeriñ yoḳ, ḳafa da ṭamṭaḳır
Kel başa şimşīr ṭaraḳ olmaz denir

٧٥١- مَنْ لَمْ يَأْسَ عَلَى ما فَاتَهُ أَرَاحَ نَفْسَهُ.

Tercüme

751. Elden giden bir şey'e ḳarşı esef etmeyen, nefsini rāḥata alışdırmış olur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Çıḳmış elden, esefiñ nāfiledir, geçmez ele

Rāḥat isterseñ eğer terk-i teʾessüf eyle

٧٥٢- مَنْ حَدَّثَ نفْسَهُ بِطُولِ البَقَاءِ فَلْيُوَ طِّنْ نَفْسَهُ عَلَى المَصَائِبِ.

Tercüme

752. Çoḳ yaşamaḳ sevdāsında bulunan kendisini muṣībetlere alışdırsın.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Muʿammer olmaḳ isterseñ alışdır kendiñi derde

Cihān bir dār-ı miḥnetdir, değildir kimse āzāde

[350]

٧٥٣- كُلُّهُمْ أَرْوَغُ مِنْ ثَعْلَبٍ

ما أَشْبَهَ اللَّيْلَةَ بِالبَارِحَه

Tercüme

753. İnsānlarıñ hepsi tilkiden daha ziyāde ḥīlekār! Bu gece dünkü geceye ne ḳadar beñzer!

Mekkār ve ḫudʿakār olmaḳda insānlar birbirinden farḳlı değil demekdir.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

İnsānlarıñ ʿumūmu da mekkār tilkiden

Ben görmedim güzīde-şiyem merd-i müʾtemen

٧٥٤- ما أَنْتَ بِخَلٍّ وَلا خَمْرٍ.

Tercüme

754. Ne sirkesiñ, ne şarāb!

Ne ḫayra yararsıñ, ne şerre diyecek yerde ḳullanılır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Ne bir ḫayrıñ ne bir şerriñ doḳunmaz

Ölürseñ de adıñ aṣlā oḳunmaz

٧٥٥- الْمَسْأَلَةُ آخِرُ كَسْبِ الرَّجُلِ.

Tercüme

755. İstemek kişiniñ ṣoñ ḳazancıdır.

Żarūret olmadıḳça yüz ṣuyu dökmekden iḥtirāzı tavṣiye eder.

[351]

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

İstemek ṣoñ ḳazancıdır kişiniñ

Mümkün olduḳça dökme yüz ṣuyuñu

٧٥٦- مالَهُ سِتْرٌ وَلا عَقْلٌ.

Tercüme

756. Ne ḫayāsı var, ne ʿaḳlı!

Zīrā ḫayā meʿāyibi örtecek bir cāme-i zibādır.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Yoḳdur ḫayāsı, ʿaḳlı utanmaz şu sersemiñ

ʿAḳl u ḫayāsı ḫüsn-i dil-āvīzi ādemiñ

٧٥٧- أَمْلَكُ النَّاسِ لِنَفْسِهِ أَكْتَمُهُمْ لِسِرِّهِ.

Tercüme

757. Nefsine eñ ziyāde mālik olan sırrıñı eñ ziyāde gizleyendir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Sırrıñı ketmeden insāna denir mālik-i nefs

Ketm-i rāz etmeyene dense becā hālik-i nefs

٧٥٨- ما الأَوَّلُ حَسُنَ حَسُنَ الآخِرُ.

Tercüme

758. Evveli güzel olanıñ āḫiri de güzeldir.

[352]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Muḥsiniñ evveli de āḫiri de aḥsendir

Dīn ü dünyāsı güzel merd ne müstaḥsendir!

٧٥٩- ما ضَفَا[1] وَلا صَفَا عَطَاؤهُ.

[1]الضفى: Vāfiʿ ve vāsiʿ nesne.

Tercüme

759. Vergisinde ne keşret var ne şafvet.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Azacıḳ luṭfediyor, şoñra da ḳaḳmaḳda başa

El yaḳar verse görüñ alçaḳ olan yaña maşa!

٧٦٠- مالِي فِي هَذَا الأَمْرِ يَدٌ وَلا أُصْبُعٌ.

Tercüme

760. Bu işte benim elim parmaġım yoḳ.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Benim bir parmaġım yoḳdur bu işte

Eğer varsa ḳuṣūrum göster işte

٧٦١- مَا سَدَّ فَقْرَكَ مِثْلُ ذَاتِ يَدِكَ.

[353]

Tercüme

761. Seniñ raḫne-i faḳrıñı kendiñ gibi kimse ḳapayamaz.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Seni iġnā edecek kesb-i yediñ

Yoḳsa saʿy u ʿameliñ şanki yediñ!

٧٦٢- مَا عَدَا مِمَّا بَدَا؟

Tercüme

762. Evvelce ʿayān beyān gördüğüñ şeyden seni çeviren nedir?

Cemel vaḳʿasında Ḥażret-i ʿAlī, Ḥażret-i Zeyd'e: " Baña ḳarşı bīʿatdan seni menʿ ü zecr eden ne sebeb var! Ḥicāz'da beni ṭanımışdıñ, şimdi ʿIraḳ'da tanımaḳ istemiyorsuñ! " demişdir ki bu meṣel o serzenişkārāne ʿibāreniñ bir parçasıdır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Dün ṭanırdıñ bugün olduñ rū-pūş

Ḳarşı durmaḳda sebeb varsa da pek boş

٧٦٣- مَنِ اسْتَرْعَى الذِّئْبَ ظَلَمَ.

Tercüme

763. Ḳurdu çoban edinen ḥaḳsız bir iş yapmış olur.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ḳurda teslīm eden bütün sürüyü

Pek açıḳ ẓulmü irtiḳāb eyler!

[354]

٧٦٤- مَنْ عَتَبَ عَلَى الدَّهْرَ طَالَتْ مَعْتَبَتُهُ.

Tercüme

764. Zamāna darılanıñ dargınlığı uzar.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Acırım ḥāline dargınsañ eğer eyyāma

Bilmiş ol ki felek āmāde seni ilāma

٧٦٥- المِكْثَارُ كَحَاطِبِ لَيْلٍ.

Tercüme

765. Geveze, gece ḳaranlığında odun ṭoplayan gibidir.

Gece odun ṭoplayan eline ne rāst gelirse ṭopladığı gibi gevezeler de raṭb ve yābis aġzına ne gelirse söylerler, demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Öyle ḳavvāl ki söyler her bār

Ḥāṭṭab-ı leyle mümāṣil mikṣār

٧٦٦- مَنْ سَلَكَ الجَدَدَ أَمِنَ العِثَارَ.

1

1.**الجدد**: Müstevī-i arż.

Tercüme

766. Düz yolda gezen tökezmez, ḳaymaz.

[355]

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Düz yolda giden tökezmez aṣlā

Sersem gibi sāde gezmez aṣlā

٧٦٧- مَنْ تَجَنَّبَ الخَبَارَ أَمِنَ العِثَارَ.

1

1.**الخَبار**: Ṭopraġı yumuşaḳ ve gevşek arż.

Tercüme

767. Çürük, yarıḳ ve ṭaşlıḳ yerlerden ṣaḳınan tökezmekden, yıḳılmaḳdan ḳurtulur.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Çöküḳ, ṭaşlıḳda gezmekden ṣaḳınmaḳ şān-ı ʿāḳildir

Düşenler hep emīn ol ki ya cāhildir, ya ġāfildir

٧٦٨- مَنْ خَاصَمَ بالبَاطِلِ أَنْجَحَ بِهِ.

Tercüme

768. Bāṭıl ile muḫāsame eden maġlūb ve ḥücceti bāṭıl olur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḫasmı bāṭıl olanıñ ḥücceti de bāṭıl olur

Ḥaḳ diyen bāṭıla ẓannetme ki bir ʿākil olur

[356]

٧٦٩- مَنْ نَجَلَ النَّاسَ نَجَلُوهُ.

Tercüme

769.Söğen, söğülür; taḥḳīr eden taḥḳīr edilir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Kim söğerse söğülür elbette

Ḥayretiñ ḳoydu beni ḥayrete!

٧٧٠- مَنْ حَقَرَ حَرَمَ.

Tercüme

770. Ḥ̔ar ve ḥaḳīr gören maḥrūm olur.

اِذَا تَأَخَّرْتَ عَنْ بَذْلِ اَلْقَلِيلِ وَلَمْ

تَمْلِكْ كَثِيرًا فَاَنّي يَظْهَرُ الْجُودُ

بُتَّ الْقَلِيلَ وَلاَ يَمْنَعْكَ قِلَّتُهُ

فهو مَحْمودُ فَكُلُّ مَاسَدَّ فَقْرًا

Tercüme

Çoḳ mālıñ olmadıġı ḥālde azını vermekden gecikirseñ cūd u seḫā nerede ḳalır?

Ver de az olsun luṭfuñuñ azlıġı seni vermekden men‘ etmesin. Faḳr ve iḥtiyāc raḫnesini sedd eden şey maḥmūd ve memdūḥdur.[395]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Veren elbette sezā-vār-ı ṣenā

Veren eldir yed-i ‘ulyā meṣelā

[357]

٧٧١- وَمَنْ لا يَزُدْ عَنْ حَوْضِهِ بِسِلاَحِهِ يُحَدَّمْ وَمَنْ لا يظْلِمِ النَّاسَ يُظْلَمِ.

[395] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu dörtlüğün geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 369.

Tercüme

771. Himāyesi saña vācib olan ḥarīmiñden düşmanıñı silāḥıñla ḳovamazsañ yurduñ yıḳılır. Ẓulm etmeyen ẓulüm görür.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Sensiñ yegāne yurdunuñ elbet muḥāfıẓı

Ẓulm etmeyen yerinde görür ẓulm u ḳahr hep

٧٧٢- مَنْ خَشِيَ الذِّئْبَ أَعَدَّ كَلْبَاً.

Tercüme

772. Ḳurtdan ḳorḳan köpek ḥāżırlar.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Köpek iḫżār eder ḳorḳan o ḳurtdan

Ḥāżırlanmış ʿadū, sen de ḥāżırlan

٧٧٣- مَنْ غَرْبَلَ النَّاسَ نَخَلُوهُ.

Tercüme

773. Başḳalarınıñ ʿayb ve ḳuṣūrunu ġırbāl-i intiḳāda ḳoyanlarıñ daha küçük ḳuṣūrlarını da intiḳād eden bulunur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Geçirirseñ o ḫaṭāyātı eleklerden eğer

Seni de ince elekden geçirir hep eller

[358]

٧٧٤- مُحْتَرَسٌ مِنْ مِثْلِهِ وَ هُوَ حارِسٌ.

Tercüme

774. Kendi ṣaḳınmaġa lāyıḳ olduġu ḥālde şunu bunu menʿ ve taḥzīr etmek istiyor!

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḳalḳıyor da bizi taʿyīb ediyor!

Kendi āṣāmını görmek ne de zor!

٧٧٥- مَنْ ثَقُلَ عَلَى صَديقِهِ خَفَّ عَلَى عَدُوِّهِ.

Tercüme

775. Dostuna ṣaḳīl görünen düşmanına ḫafīf görünür.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Yārine kim ki verir bir ṣıḳlet

Nezd-i düşmanda sebük-bār elbet

٧٧٦- مَنْ أَهَانَ مَالَهُ أَكْرَمَ نَفْسَهُ.

Tercüme

776. Mālına ihānet eden nefsine ikrām eder.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Mālına kim ki ihānet etse

Şüphesiz nefsine ikrām eyler

[359]

٧٧٧- مَا أَبْعَدَ مَا فَاتَ، ومَا أَقْرَبَ ما يأتِي.

Tercüme

777. Gideniñ gelmesi ne uzaḳ, gelecek de ne ḳadar yaḳın!

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Geçdi gitdi o seniñ māfātıñ

Gelecek belki yarından da yaḳın!

٧٧٨- مَنْ أَدَّبَ أَوْلاَدَهُ أرْغَمَ حُسَّادَهُ.

Tercüme

778. Evlādını teʾdīb eden ḥāsidlerini teẕlīl eder.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Bugün evlādını teʾdīb ederseñ

Yarın ḥussādını teẕlīl edersiñ

٧٧٩- ما وَعَظَ امْرَءاً كَتَجَارِبِهِ.

Tercüme

779. Kişiye tecrübeleri gibi vāʿiẓ yoḳdur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Vaʿẓ eden tecrübelerdir elbet

Tecrübeñ yoḳsa olursuñ ʿibret!

[360]

٧٨٠- مَنْ لَمْ يَرْضَ بِحُكْمِ مُوسَى رَضِيَ بِحُكْمِ فِرْعَوْنَ.

Tercüme

780. Mūsā'nıñ ḥükmüne rāzı olmayan Firʿavn'ıñ ḥükmüne rāzı olur.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Rızā göstermeyen ḥükm-i Kelīmullāh'a elbette

Olur ser-dāde-i aḥkāmı Firʿavn'ıñ nihāyetde

٧٨١- مَنْ دَخَلَ مَدَاخِلَ السُّوءِ أُتِهِمَ.

Tercüme

781. Fenā yerlere giren şüphe ve töhmet altında ḳalır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Şüphe, töhmet getiren yerlerden

Ṣaḳınırsañ saña her yer meʾmen

٧٨٢- مَنْ عَادَى مَجْدُوداً فَقَدْ عَادَى اللهَ

Tercüme

782. Ṭāliʿi yāver kimse ile düşmanlık eden Allāh ile düşmanlık etmiş olur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Baḫtı yāver kişiniñ düşmanı vardır hergāh

Öyle bir düşman-ı bedḫˇāha da düşman Allāh

[361]

٧٨٣- . مَنْ غَضِبَ مِنْ لا شيءٍ رَضِيَ بِلاَ شيءٍ

Tercüme

783. Hīç yoḳdan öfkelenen sebebsiz memnūn olur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bir sebeb yoḳ ġażab u ḥiddetiñe ey bed-kīş

Ne sebeb var yine memnūn görünürsüñ bu ne iş!

٧٨٤- . مَنْ لَمْ يَذُقْ لَحْماً أعْجَبَتْهُ الرِّئَةُ

Tercüme

784. Et ṭatmayanıñ ciğer ḫoşuna gider.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Ciğerden ḫoşlanır, et ṭatmamış ki

Şu etden ṭat denilse belki şākī!

٧٨٥- مَنِ اشْتَرَى الدُّونَ بالدُّونِ رَجَعَ إلَى بَيْتِهِ وَهْوَ مَغْبُونٌ.

Tercüme

785. Değersiz bir para ile değersiz bir şey alan evine aldanaraḳ döner.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ucuz aldıñ o değersiz mālı

Saña maġbūn denilir besbelli

[362]

٧٨٦- مَنْ أَعْطَى بَصَلَةً أَخَذَ ثُومَةً.

Tercüme

786. Ṣoġan veren ṣarımsaḳ alır.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Ṣoġan verdiñse aldıñ hep ṣarımsaḳ

Ṣarımsaḳdır naṣībiñ, ṣanma ḳaymaḳ

٧٨٧- مَنْ تَرَكَ حِرْفَتَهُ تَرَكَ بَخْتَهُ.

Tercüme

787. Ṣanʿatını bıraḳan ṭāliʿini bıraḳmış demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ṣanʿatıñ ne ise onda devām eyle bütün

Terk-i ṣanʿat edene baḫtını terk etdi denir.

٧٨٨- مَنْ لَمْ يُحْسِنْ إِلى نَفْسِهِ لَمْ يُحْسِنْ إلى غَيْرِهِ.

Tercüme

788. Kendine ḫayrı doḳunmayanıñ başḳasına da ḫayrı doḳunmaz.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḫayrı yoḳ kendine, bilmem ne umarsıñ ondan

Sevemez başḳasını nefsi ḳadar bir insān

[363]

٧٨٩- مَنِ اشْتَرَى مَا لا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ بَاعَ مَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ.

Tercüme

789. Muḥtāc olmadığı şeyʾi ṣatın alan muḥtāc olduġu şeyʾi ṣatmaġa mecbūr olur.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Lüzūmu olmayan eşyāyı kim ki aldıysa

Ṣatar lüzūmu olan mālını ṣoñunda bütün

٧٩٠- مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ أَنْ يَكون خَصْمُهُ عاقِلاً.

Tercüme

790. Kişiniñ ḫaşmı ʿaḳıl ve iẕʿān erbābından olması onuñ saʿādeti cümlesindendir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḫaşm-ı ʿāḳil saña taʿlīm-i tedābir eyler

Ne saʿādet, seni irşād ile tenvīr eyler

٧٩١- . مَنْ نَامَ عَنْ عَدُوِّهِ نَبَّهَتْهُ المكايِدُ

Tercüme

791. Düşmana ḳarşı ġafletde ve uyḳuda olanı keyd u ḫudʿalar uyandırır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ne derīn uyḳudasıñ ey aḥmaḳ

Gözünü keyd-i ʿadūdur açacaḳ!

[364]

٧٩٢- مَنْ جَهَّلَ أَبَاهُ فقَدْ جَهِلَ.

Tercüme

792. Babasını techīl eden cāhil demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ne ḳadar cāhil ise, sen deme cāhil babaña

ʿĀlim olsañ bile herkes saña cāhil derler!

Harfü'n-Nûn

٧٩٣- النَّاسُ كإِبِلٍ مِائَةٍ لا تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً.

Tercüme

793. İnsānlar bir sürü deve gibidir; yüz deve var faḳat içinde rükūba yarayan bir deve bulamazsıñ.

İnsānlar çoḳ, faḳaṭ içlerinde iyilik eden pek az demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Baña göster dediğim kāmil olan insānı

Kişiniñ luṭf u keremdir sebeb-i rüçḥānı

٧٩٤- النِّسَاءُ حَبَائِلُ الشَّيْطانِ.

Tercüme

794. Ḳadınlar şeyṭān ağlarıdır.

(mef ū lü/ me fā i lün/ fe ū lün)

Ey nefse uyan ḳarīn-i nisvān

Nisvāna denir şibāk-ı şeyṭān

[365]

٧٩٥- نَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الْقُلِّ بَعْدَ الكُثْرِ.

Tercüme

795. Çoḳluḳdan şoñra azlıḳdan Allāh'a ṣığınırız.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Nāz u naʿīm içinde yaşarken o bī-niyāz

Bir loḳma nān için dolaşır şimdi el-ʿıyāẕ!

٧٩٦- النَّفْسُ عَزُوفٌ أَلُوفٌ.

1

1.**العَزوف**: Bir nesneden uṣanan, yüz çeviren. Çalı ḳuşu gibi daldan dala ḳonan vefāsız.

Tercüme

796. Nefs, çalı ḳuşu gibi daldan dala ḳonan vefāsız ḳuşa beñzer. Naṣıl alışdırsañ öyle gider.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Her gün heves peşinde ḳoşar nefs-i pür-hevā

Ḳullan o esb-i serkeşi zīrā gidiş fenā

٧٩٧- النَّدَمُ عَلَى السُّكُوتِ خَيْرٌ مِنَ النَّدَمِ عَلَى القَوْلِ.

Tercüme

797. Sükūtdan mütevellid nedāmet sözden mütevellid nedāmetden ḫayırlıdır.

[366]

ما إنَّ نَدِمْتُ عَلىَ سُكُوتٍ مَرَّةٍ
وَلَقَدْ نَدِمْتُ عَلىَ الكَلاَمِ مِرَاراً

Tercüme

Sükūtumla peşīmān olduġum yoḳ faḳaṭ söz söylediğim zamān nādim olduġum pek çoḳ.[396]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Velev bir kere olsun, olmadım nādim sükūtumla

Neler çekdim o sözlerden, nedāmetler de ḥayretde!

٧٩٨- النَّاسُ أَتْبَاعُ مَنْ غَلَبَ.

Tercüme

798. İnsānlar ġālibleriñ itbāʿı demekdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ġālebeñdir saña itbāʿ edecek efrādı

ʿAdl ü iḥsānla ḳazan cenneti, saʿdābādı

٧٩٩- النَّصْحُ بَيْنَ الْمَلَاءِ تَقْرِيعٌ.

Tercüme

799. Herkesiñ yanında öğüt vermek başa ḳaḳmaḳ demekdir.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ne ḳadar müşfiḳāne olsa da pend

Başa ḳaḳmaḳ demekdir ʿinde'n-nās

[396] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği temel mesel kaynağı şudur: Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.1, s. 407.

[367]

٨٠٠- أَنْجَسُ ما يكُونُ الكَلْبُ إذَا اغْتَسَلَ.

Tercüme

800. Köpeğiñ eñ pis ḥāli yıḳandıġı zamāndır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Köpeğiñ ḥālet-i murdārīsi

Yıḳanıp ṣoñra da silkinmesidir

Harfü'l-Vâv

٨٠١- وَقَعَ فُلاَنٌ فِي سِيِّ رَأْسِهِ، وفِي سَوَاءِ رَأْسِهِ.

Tercüme

801. Başı berāberince niʿmet-i şāmileye nā'il oldu.

Ser-ā-pā niʿmete müstaġraḳ oldu demekdir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Ser-ā-ser niʿmet ü iḥsāna müstaġraḳ biḥamdillāh

Ḫudā elṭāfını tezyīd eder her şākiriñ her gāh

٨٠٢- وَجَدَ تَمْرَةَ الغُرَابِ.

Tercüme

802. Ḳarġanıñ ḫurmasını buldu.

İstediğinden aʿlāsına ḳondu diyecek yerde ḳullanılır. Ḳarġa da ḫurmanıñ eñ nefisini seçer.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḳonduñ aʿlāsına el-ḥaḳḳ ne ḳader!

Ḫurmanıñ enfesini ḳarġa seçer

[368]

٨٠٣- وَجَدْتُ النَّاسَ أُخْبُرْ تَقْلُهُ.

Tercüme

803. İnsānlarıñ birçoğunu şöyle buldum ki tecrübe ederseñ buġż u nefret edersiñ.

Bu meṣel, " إِنَّ لكلِّ أُمَّةٍّ وحَكيماً وحَكيمُ هذهِ الأُمَّةِ ابو الدرداء " ḥadīṯ-i şerīfiyle [397] ḳadr ü şānı aʿlā edilen Ebū'd-Derdā' [398] ḥażretleriniñdir. Ḥażret-i ʿOṯmān'ıñ ḫilāfetinde Şām ḳāḍısı olduḳları ḥālde vefāt etmişlerdir.

لا تَحْمِدَنَّ اِمْرُأً يُرْضِيكَ ظَاهِرُهُ

وَخْبُر مَوَدَّتَهُ فِي الْعَتْبِ وَالْغَضَب

Tercüme

Ẓāhir ḥālinden ḫoşlandıġıñ bir kimseyi ṣaḳın methetme. Onuñ dostluġunu darġın ve öfkeli zamānında tecrübe et.

جَرَّبْتُ دَهْرِي وَأَهْلِيهِ فَمَا تَرَكَتْ

لِي التَّجَارِبُ فِي وُدِّ اِمرِءٍ غَرَضًا

(Maʿarrī) [399]

Tercüme

Zamānı ve ebnā-yı zamānı o ḳadar tecrübe ve tedḳīḳ etdim ki ḥāṣıl etdiğim tecrübeler bir kimseniñ dostluġunu ṭanımaḳda benim için şüphe ve ḳorḳu götürür bir şey bıraḳmadı.

---

[397] "Her ümmetin bir hikmet sahibi vardır bu ümmetin hikmet sahibi de Ebû'd-Derdâ'dır." Müttaki el Hindi *Kenzü'l-'Ummal*, 550-553

[398] Şam kadılığı ve Kur'an muallimliği yapan sahâbî. Geniş bilgi için bk. Abdullah Aydınlı, "Ebû'd-Derdâ", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul,1994, C.10, s. 310-311.

[399] Felsefi fikirlerini şiirle aktaran, karamsarlığı ve hüznü ile bilinen meşhur âmâ şair, filozof. Geniş bilgi için bk. Sahbân Halîfât, "Ebû'l-Alâ e-Maarrî", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul,1994, C.10, ss. 287-291

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Keşf-i ḳulūba muḳtedir olsaydı bir kişi

Nefret eder de semtine varmaz, ḳaçardı hep!

[369]

٨٠٤- وَجَدْتُ النَّاسَ إِنْ قارَضْتَهُمْ قارَضُوكَ وإِن تَرَكْتَهُمْ لَمْ يُتْرُكوكَ.

Bu da müşārünileyh Ebū'd-Derdāʾ ḥażretleriniñ emṡāl mecrāsında olan kelimāt-ı şerīfelerindendir. Cümledeki " **مقارضه** " deyn maʿnāsına olan " ḳarż " dan olmaḳ cāʾizdir. Buña göre maʿnā:

804. " İnsānları şöyle buldum ki eğer onlara iyilik ederseñ onlar da saña iyilik, kemlik ederseñ kemlik eder. Eğer iʿtiyād etdiğiñ iyiliğiñ arasını biraz kesecek olursañ onlar seni bıraḳmazlar ve kendilerine eskisi gibi beẕl-i iḥsān etmeğe çalışırlar. "

Ḳaṭʿ maʿnāsına " ḳarż " dan olduġuna göre maʿnāyı şu yolda tevcīh ederiz:

Sen insānlara ḳaṭʿ-ı ülfeti mūcib tecāvüzkār lisān ḳullanırsañ onlar da saña ḳarşı mütecāviz bir mübāriz kesilir. Sen, taʿarrużda bulunmasañ bile cibilletlerinde merkūz olan ḫabāṡet dolayısıyla seni izʿāc etmekden ḫālī ḳalmazlar.

Her iki maʿnāya göre ḫalḳıñ sūʾ-i muʿāşeretini ẕemm ve insānlarla faẓla düşüp ḳalḳmaḳdan nehy mevridinde ḍarb olunan bir meṡeldir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Düşerler ardıña herkes eğer beẕl-i kerem etseñ

Kesilmezler görünce senden iḥsān u kerem aṣlā

Biraz iḥsānıñı teʾcīl ederseñ de emīn ol sen

Yine pīrāmeniñ onlarca meʾvā-yı ʿiṭā ḫaḳḳā!

[370]

٨٠٥- وَقِيَةٌ كَوَاقِيَةِ الكِلاَبِ.

Tercüme

805. Köpek yavrusunu ḳorur gibi ḳorur.

Ḥayvānāt içinde yavrusuna eñ ziyāde düşkün köpekdir

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Öyle düşkün ki köpek yavrusuna

Ṣırtarır hem ışırır yaḳlaşanı

٨٠٦- الوَحْدَةُ خَيْرٌ مِنْ جَلِيسِ السُّوءِ.

Tercüme

806. Yalñızlıḳ kötü arḳadaşdan ḫayırlıdır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Hem-demiñ sūʾ-i muḳārinse eğer

Yalıñızlıḳ saña biñ yāre değer

٨٠٧- أَوْدَتْ أَرْضٌ وأَوْدَى عَامِرُهَا.

Tercüme

807. Ne yer ḳaldı, ne yapıcı; hepsi de helāk oldu!

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ne yerim var, ne de yārim ḥayfā!

Ne ḳılıç ḳaldı ne ḳın vā-esefā!

[371]

٨٠٨- وَعَدَهُ عِدَةَ الثُّرَيَّا بِالقَمَرِ.

Tercüme

808. Ṣüreyyā'nıñ Ḳamer'le ḳavuşması gibi oña vaʿd etdi.

Zīrā Ay'la Ṣüreyyā ayda bir birbirine ḳavuşur.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Bu ne āṣār-ı cüdāyī, bu ne hicrān bilmem

Ay, Ṣüreyyā bile bir ayda mülāḳī oluyor.

Bāde-nūşān-ı muḥabbetde nedir derd ü elem

Köhne bir pīr-i muġān ḥażret-i sāḳī oluyor!

٨٠٩- وَيْلٌ لِعَالِمِ أَمْرٍ مِنْ جاهِلِهِ.

Tercüme

809.Veyl ve helāk cāhilden ziyāde ʿālimedir.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Veyl ü helāk ʿālim-i eşyāyadır bütün

Bi’n-nisbe maʿẕeret ṣayılır cehli cāhiliñ

٨١٠- وَجْهُ عَدُوِّكَ يُعْرِبُ عَنْ ضَمِيرِهِ.

Tercüme

810. Düşmanıñ yüzü ḳalbindekini meydāna çıḳarır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Çehresinden bilinir düşman olan

Çehredir doġrusu mirāt-ı cenān

[372]

٨١١- الوَاقِيةُ خَيْرٌ مِنَ الرَّاقِيَّةِ.

Tercüme

811. Allāh’ıñ viḳāyesine maẕhariyet mübtelā olup da ruḳye ve taʿvīẕ ile kesb-i ifāḳatdan ḫayırlıdır.

Eñ ḳıymetdār bir niʿmet olan ṣıḥḥatıñ iġtinām edilmesini bildirir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Sāye-i Ḥaḳ’da bulunmaḳ gibi taʿvīẕ olmaz

Ḫıfẓ-ı Bārī’de olan gül ebedīyen ṣolmaz

٨١٢- وَجَدْتُهُ لاَبِساً أُذُنَيْهِ.

Tercüme

812. Ḳulaḳlarını libās-ı ṣamem bürümüş buldum.

Ḥalīm ve müteġāfil bir kimse ḥaḳḳında ḳullanılır.

لَبِسْتُ لِغَالِبٍ أُذُنَىَّ حَتَّى

أَرَاد برَهْطِهِي أَنْ يأكلوني

Tercüme

Ḳabīlesiyle birlikde beni yenmek isteyen ġālibe ḳarşı işitmemeksizlikle geldim, ḥalīm davrandım.[400]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Saña sebb etse sefīliñ birisi

Oña yaḳlaşma, uyuzdur ḳoḳusu

Hilm u āṣār-ı teġāfül göster

Dedirir herkese eyne'l-maḳber!

[373]

٨١٣- أَوْغَلُ مِنْ طُفَيلٍ.

Tercüme

813. Ṭufeylden daha ziyāde girgin ve dalḳavuḳ.

Dalḳavuḳlarıñ reʾīsi olan Ṭufeyl, Kūfe ḥalḳından birisidir ki daʿvetsiz velīme cemʿiyyetlerine girer ve bilā-tekellüf ḳarnını doyururmuş! Bütün bilād ve emṣār da bu nā-ḫoş ʿādete bādī olan Ṭufeyl olduġu için daʿvet edilmeden düğün ṣofrasında bulunan bu gibi ṣayġısız ve yüzsüzlere Ṭufeylü'l-aʿrās ve Ṭufeylü'l-ʿarāʾis demişlerdir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Ne söylerseñ utanmaz, aldırış etmez ṭufeylīdir

Ṭufeylīlik denīyyü't-ṭabʿıñ evṣāf-ı cibillīdir

٨١٤- . وَقِّرْ نَفْسَكَ تُهَبْ

Tercüme

814. Nefsiñi tevḳīr et ki mehīb olasıñ.

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Vaḳār ʿādeme bir ḫilʿat-ı mehābetdir

Libās-ı heybet ise bir şiʿār-ı ḥürmetdir

[400] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî, *el-Muhkem ve'l-Muhîtü'l-Aʿzam,* Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, C.13, s. 84. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 438.

٨١٥- هُوَ فِي مَلاَءِ رَأْسِهِ.

Tercüme

815. Başınıñ örtüsünde.

Kendi işi olunca muttaṣıl añlatır, seni

[374]

aṣlā düşünmez diyecek yerde ḳullanılır.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Dā’imā ḥālini añlatmaḳdan

Vız gelir başḳasınıñ ḥāli oña

٨١٦- هُوَ أَلْزَمُ لَكَ مِنْ شَعَرَاتِ قَصِّكَ.

Tercüme

816. Ṣaçınıñ ḳıllarından ziyāde saña yapışıḳ.

Üzerinde olan bir ḥaḳḳı inkār edenler ḥaḳḳında īrād olunur.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Seniñ borcuñ seniñ rīş-i seriñdir

O inkārıñ silāḥ u miġferiñdir

Seniñ dīniñ seniñ deyniñ demekdir

Bilirseñ dīniñi cennet yeriñdir

٨١٧- هَيْهَاتَ تَضْرِبُ فِي حديدٍ بارِدٍ.

Tercüme

817. Heyhāt, ṣoġuḳ demir döversiñ.

Ḥuṣūlü muḥāl olan şeyleri temennīden iḥtirāz mevḳiʿinde ḳullanılır.

يَا خَادِعَ البُخْلاَءِ عَنْ أَمْوَالِهِم

هَيْهَاتَ تَضْرِبُ فِي حَدِيدٍ بارِدِ

[375]

Tercüme

Ey baḫīlleri aldatmaḳ ve ondan para çekmek sevdāsına ḳapılan! Nāfile yere ṣoġuḳ demir döğüyorsuñ! [401]

Baḫīllerden para almaḳ cānını almaḳla berāberdir; oña dökülen yüz ṣuyu heder ve bir ṣusuzuñ serābı ṣu ẓannetmesine beñzer!

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Ṣoġuḳ demir dövülür mü, demir ṭavında gerek!

Değil o dāmen-i imkān, muḥālden el çek

٨١٨- هَذَا أَحَقُّ مَنْزِلٍ بِتَرْكٍ.

Tercüme

818. Terk olunmaġa lāyıḳ bir menzildir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Öyle bir menzili de ḳomşuyu da terk eyle

Çekdiğiñ derd ü belā, her nefesiñ bir nāle!

٨١٩- هُمْ فِي أَمْرٍ لا يُنَادَي وَلِيدُهُ.

Tercüme

819. Onlar öyle mühim ve ʿaẓīm bir işle meşġūldür ki çocuḳları, gençleri daʿvet olunmaz oraya çaġrılan, ḳavmiñ kibārı ve ʿālī-tebārıdır.

Yāḫūd onlar o derece mehām umūr ile meşġūldür ki bir çocuḳ eñ ḳıymetdār eşyāsına el uzatsa menʿ ve zecr etmek şöyle dursun ses bile çıḳaramaz.

[376]

(me fā i lün/ fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)

Bütün emelleri ṣaʿ bü'l-ḥuṣūl emr-i mühim

Çaġırsalar çaġırırlar kibār-ı ḳavmini hep

---

[401] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu ünlü hiciv şairi Cerir b. Atiyye'ye ait olduğu tespit edilen bu beytin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe Ed-Deyneveri, *Uyunü'l-Ahbar*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418, C.3, s. 152. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 456.

O muʿẓamāt-ı umūra dalınca, māl u ẕeheb
Görür mü gözleri, her ferdi ṣanki bir Ḥātim!?.[402]

٨٢٠- هذَا أَمْرٌ لا تَبْرُكُ عَلَيهِ الإِبِلُ.

Tercüme

820. Üzerine deve çökmeyen iş.

Ṣabır ve taḥammül edilemeyen emr-i ʿaẓīm ḥaḳḳında ḳullanılır.

(fe i lā tün/ me fā i lün/ fe i lün)
Müşkülüñ iḳtiḥāmı çoḳ düşvār
Sende yoḳdur mecāl ṣabr u ḳarār

٨٢١- هَانَ على الأَمْلَسِ مالا قَي الدَّبِرْ.
1 2

1.**الاملس**: Ṣırtı ṣaġ ve ṣaġlam ḥayvān.

2.**الدَبِر**: Ṣırtı yaġır, yaralı dābbe.

Tercüme

821. Arḳası yaġır olan dābbeniñ çekdiği ṣıḳıntı arḳası saġ olana ḳolay gelir.

Biriniñ uġradıġı dert ve felākete mübālāt ve ihtimām etmeyen insāniyet düşkünleri ḥaḳḳında ḳullanılır.

[377]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)
O felāket ne demek bilmezsiñ
Kimseniñ gözyaşını silmezsiñ!

٨٢٢- هُوَ أذَلُّ مِنْ حِمَارٍ مُقَيَّدٍ.

Tercüme

822. Bağlanmış eşekden daha ẕelīl.

[402] Dizede geçen Hatim,cömertliği ile meşhur Cahiliye Dönemi şairidir. Geniş bilgi için bk. Süleyman Tülücü, "Hâtim et-Tâî " *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 1997, C.16, ss. 472-473.

وَلا يُقِيمُ على ضَيْمٍ يُرادُ به يَعْرِفُهَا
إِلا أَذَلَّانِ عَيْرُ الْحَيِّ وَالْوَتَدُ
1
هذا عَلَى الخَسْفِ مَرْبُوطٌ بِرُمَّتِهِ
3 2
وَذَا يُشَجُّ فَلا يَرْثِى لَهُ أَحُدُ
4

(Mütelemmis) [403]

1.**عيرالحى**: Ḳabīle eşeği. Yaʿnī beyne'l-ʿaşīre orta mālı olan ḥımār. Baʿżı insāna daḫi ıṭlāḳ olunur. Ḳazıġa daḫi vücūdu ḫāksār ve gerdeni maġlūl ve başından ṭoḳmaḳ eksik olmadıġından " ʿayrü'l-mezellet " ıṭlaḳ olunur.

2.**الخسف**: Ẕüll maʿnāsınadır. 3.**الرُمه**: Çürük ip. 4.**اليشج**: Baş yarmaḳ.

Tercüme

Kendi ḥaḳḳında istenilen ve revā görülen ẓulme kimse ṣabredip durmaz yalñız iki ẕelīl ki biri eşek diğeri ḳazıḳdır. Eşek, eski ip parçasıyla bağlanır ve meẕellete ḳatlanır. Ḳazıḳ da başı yarılır kimse kendisine acımaz. [404]

[378]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/me fā ī lün/me fā ī lün)

Başından dāʾimā eksik değil toḳmaḳ, ne ẕilletdir!

Ḳazıḳ yā eşşeğiñ ḥāli taḥammülden ʿibāretdir.

٨٢٣- هُمْ فِي خَيْرٍ لاَ يَطِيرُ غُرَابُهُ

[403] Az ama mükemmel şiir söyleyen (mukillûn muhkimûn) dört Cahiliye şairinin birincisidir. Geniş bilgi için bk. Ali Şakir Ergin, "Mütemellis " *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, ss. 190-191.

[404] Tercümesi verilen ve Mütelemmis'e ait olan dörtlüğün geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: Ebû'l-Bekâ Kemâleddin Muhammed b. Musa b. İsa ed-Demîri, *Hayatü'l-Hayevan El-Kübra,* Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418, C.3, s. 12.; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 465.

Tercüme

823. Ḳarġası uçmayan bolluġa ḳondular.

Zīrā ḳarġa, bāġ bāġçesi bol bir yere ḳonarsa uçmaz yaʿnī oradan ayrılmaz.

وَلِرَهْطُ حرابٍ وقِدٍّ سَوْرَةٌ

1

فِي الْمَجْدِ لَيْسَ غُرَابُهَا بِمُطَارِ

(en-Nabiġa ez-Zübyānī) [405]

1.**وقِد**: Efkār u ehvāsı muḫtelif fırḳalardan bir fırḳaya denir. Cemʿi " ḳided" gelir. Ve minhu ḳavluhu Teʿālā: "*Kunnā ṭarāʾiḳa ḳidedā* " [406] Ey fıraḳan muḫtelifeten ehvāʿuhā. [407]

Tercüme

Mecd ve keremde her biri birer ferd-i ferīd olan o muḥārib ḳavim ve ḳabīleniñ elde etdikleri ġanāʾim selb edilmek ḳorḳusundan sālimdir.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ḳondular bolluġa her bir yeri ṭıḳlım ṭıḳlım

Oradan ayrılanıñ ʿaḳlına ben de şaşarım

[379]

٨٢٤- أَهْدِ لِجَارِكَ الأَدْنيَ لا يَقْلِكَ الاَقْصَى.

1

1.**القَلاء**: Bir adama buġż etmek. İkinci ve dördüncü bābdan taṣrīf olunur. Baʿżılarına göre ikinci bābdan terk etmek maʿnāsına maḫṣūṣdur. Bu meṣeldeki; "lā yaḳlike" fiʿli "lā yaḳilke" şeklinde de rivāyet edilmişdir.

Tercüme

824. Yaḳın ḳomşuña hediye ver ki uzaḳda olan saña buġż etmesin.

---

[405] Şiirlerini uzun bir zaman dilimi içinde düzelterek itina ile yazan (mütekellif) şairler arasında sayılan Câhiliye Dönemi'nin ünlü bir şairi. Geniş bilgi için bk. Süleyman Tülücü, "Nabiġâ ez-Zübyânî", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C.32, s. 262-263.

[406] Doğrusu içimizde salih olanlar da var omayanlar da. **Ayrı ayrı yollar tutmuşuz.** Cin, 72/11.

[407] İstek ve arzuları farklı farklı topluluklar, cemaatler.

Yaʿnī yaḳın ḳomşuña hediye verirseñ uzaḳda bulunan dār u diyārıñıñ uzaḳlıġından dolayı seni maʿẕūr görür.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Gönderirseñ o yaḳın ḳomşuña bir tuḥfe eğer

Tā uzaḳlarda olanlar seni maʿẕūr görür

٨٢٥- هُوَ يَرْقمُ فِي المَاءِ.

Tercüme

825. Şuya yazı yazar.

Meslek ve ṣanʿatında māhir ve ḥāẕık olan kimseler ḥaḳḳında ḳullanılır.

سَأرقُمُ فِي الماءِ القَرَاح إِلَيْكُمُ

على نَأْيِكمْ إن كان فِي الماءِ رَاقِمُ

Tercüme

Eğer ṣanʿatında māhir ve mütebaḥḥir bir kimse var ise ben de uzaḳda bulunduġuñuz.[408]

[380]

için şu üzerine yazı yazan ṣanʿatkār bir rāḳım olduġumu size göstereceğim!.

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Ne mahāret, ne hazākat şuya terḳīm ediyor,

Ṣanʿat erbābına hep ḫāriḳa taʿlīm ediyor!

٨٢٦- هِيَ الخَمْرُ تُكْنَى الطِّلاَءَ.

Tercüme

826. Künyesi ṭılā᾽ olan şarāb.

Ẓāhiri güzel, bāṭını çirkin olan bir şey ḥaḳḳında ḳullanılır.

(mef ū lü/ fā i lā tü/me fā ī lü/ fā i lün)

Laʿl-i müẕāb bāde-i nābıñ müşākili

Çirkīn güzel ḥaḳīḳate nisbetle başḳadır

---

[408] Araştırma sonucu anonim olduğu tespit edilen bu beyitin geçtiği başlıca iki kaynak şunlardır: El Cîm Ebû Amr Eş Şeybânî, *Kitâbü'l-Cîm,* Dârü't-türâs li'tab'ı ve'neşr, Kahire, 1974, C.2, s. 23. ; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 472.

Ṣūretperest olan göremez rūḥ-ı kāmili

Ṣūretde bir ḥaḳīḳate nisbetle başḳadır

٨٢٧- اَلْهَوَى مِنَ النَّوَى.

Tercüme

827. Sevgi uzaḳlıḳdan ileri gelir.

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Uzaḳlıḳ celbeder elbet muḥabbet

Ziyāretle olur ḥāṣıl meveddet

[381]

(me fā ī lün/ me fā ī lün/ fe ū lün)

Ḳamer ol, ayda bir doġ sen de ey dil

Ṣamīmiyetde yoḳdur gerçi külfet

٨٢٨- هَلْ يَخْفَى عَلَى النَّاسِ القَمَرُ؟

Tercüme

828. Ay insānlardan gizlenir mi?

Emr-i meşhūr ḥaḳḳında ḳullanılır.

وقَدْ بَهَرَتْ فَمَا تَخْفَى عَلَى أَحَدٍ

إِلا عَلَى أَكْمَهٍ لا يُبْصِرُ القَمَرَا

Tercüme

Sevgili mehpārem göründü; kimseden gizlenmez. Ḳameri göremeyen yalñız körlerdir.[409]

(fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lā tün/ fe i lün)

Nerde olsam çıḳıyor ḳarşıma cānān her ān

Hemdemi yār olanıñ yārini ẓannetme nihān

15 Temmūz 937 Pençşenbe

[409] Tercümesi verilmekle birlikte şairi verilmeyen ve yapılan araştırma sonucu sonucu lirik ve pastoral şiirleri ile bilinen Emevi Devri şairi Zürrume'ye ait olduğu tespit edilen bu beytin geçtiği başlıca iki mesel kaynağı şunlardır: Ebû Ubeyd, *a.g.e,* s. 93.; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *a.g.e.,* C.2, s. 478.

EKLER

Ek 1 (Dîvân'ın Ön Kapağı)

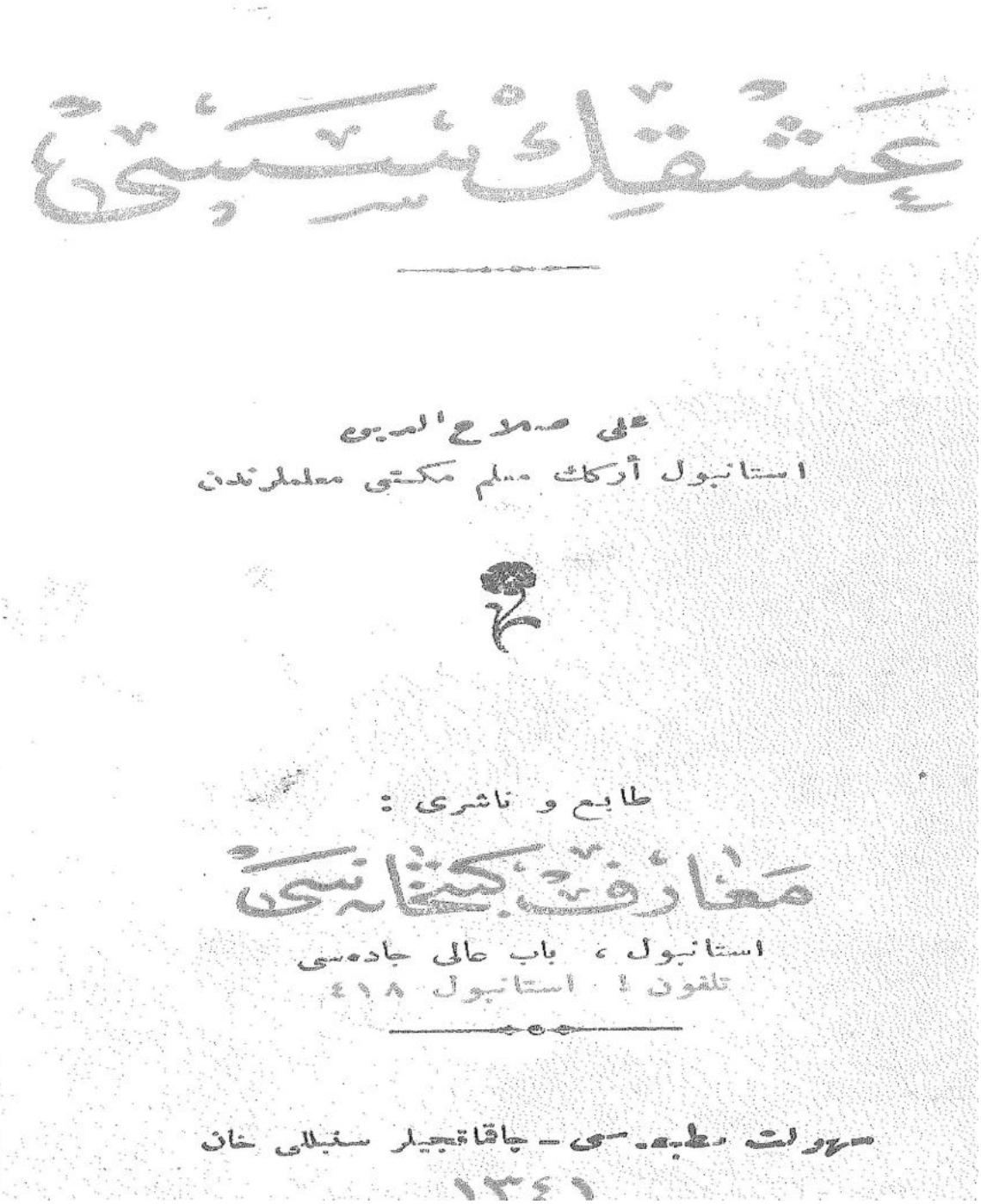

Ek 2 (Dîvân'ın İlk Sayfası)

برقاچ سوز

هرأثر ، نه درجه پریشان ادا اولورسه اولسون زادهٔ طبیعت اولق دولایسیله صاحبی عندنده سه‌ویلیر ، زیان اولماسی آرزو ایدلز . حتی بر عرب شاعرینك :

بموت من قبل قائله ... وجهه بقی و انه مات قائله

دیدیکی کبی فنا یازیلمش شعرلر ، قائلندن اول ئولمکله محکوم اولسه بیله اونلرك سلسلهٔ تارماری عشق و محبت رشته‌سنه باغلی بولوندیغی ایچین صاحبی اونلردن پسبتون علاقه‌سنی کسمك ایسته‌مز .

اسلافك ، مدید مساعی محصولی اولق اوزره میدانه کتیردکلری واخلافك دامان استفاده‌سنه نشر ایتدکلری أثرلر میانده أبدی برحیاته بحق کسب استحقاق ایتمش اولانلر ؛ هرشیئی آلت اوست ایتمك ، شانندن اولان انقلابلرك صدماتندن وارسته قالیور ! بر ویرانه کوشه‌سنده مکنوز خزینه‌لر کبی ، اوأثرلرك صاحبی‌ده برماضیٔ ذی‌حیات شکلنده یاشییور !

Ek 3 (Dîvân'ın 30. Sayfası)

عونی یه نظیره

لیلایه سویدا ، دل شیدا متحیر
سودای سویدایه‌ده لیلا متحیر !
بر ذرهٔ غیبه‌یی کشف ایلیه‌من کن
انسانلره اولمازمی سویدا متحیر ؟
بر چهرهٔ نادیده‌یه دلداده جهان‌که
تا سوت ایله لاهوت سراپا متحیر !
محویتی‌در وارلغی ارباب شهودك ،
ماهیت اشیایه هیولا متحیر !
صورتده تخالف سبب وحدت حقدر ،
اول وحدته هر کثرت اشیا متحیر !
بر سر خردسوز عوالمده نهاندر
بر جلوهٔ جانسوز ینه موسی متحیر .
وجدانی حاکم قیلامازسه اکر انسان
فریادینه ، اشهادینه شکوی متحیر !

۱۰ آغستوس ۳۲۵

Ek 4 (Dîvân'ın 113. Sayfası)

هر سنك دكل درهٔ بيضای محبت
دنيايی كورورده ينه خودبين اولاماز هيچ
اول ديده كه مرآت مجلای محبت .
زيب آور ديوان اساطير وفادر
مجنون ايدييور هر كسی ليلای محبت !
طوپراق ديديكك سينه اوبر كنز عوالم
هر ذره سی بر مشهد سودای محبت .
بر عشق شرر پاره سی كه شمسی ده يانقدی
انجم ديديكك داغ كهر زای محبت !
بر پادشه حسن ومحاسن كه محمد
بالله اودر آيت كبرای محبت

جانجا كلزار مست وبلبل اسحار مست
ديدهٔ بيدار مست وعاشق بيمار مست
قيپ قيزيل قان كاسهٔ كل ، لاله داغ آتشين
شاخ وبرك وبار مست وخطهٔ ازهار مست !
يار كيم ، اغيار كيم مجنون بوتون فرزانه لر
يار مست ، اغيار مست وساقیٔ دوّار مست !
ليلهٔ ليلايی بولدم عاشق ستار هپ

Ek 5 (Dîvân'ın Son Sayfası)

سرکشتگیٔ ماز خرام قد بالا
دیوانگیٔ مازهوا داریٔ لیلا
از قبلهٔ حاجات وز محراب تمنیا
از کعبه وبتخانه وزنار وچلیپا
وز میکده وکوی خرابات گذشتیم

§

این جبه ودستار مرادات طریقند
بگذر زمرادات که قالات طریقند
بیرون فکن آن خرقه‌که طامات طریقند
اینها بحقیقت همه آفات طریقند
مادر طلب از جملهٔ آفات گذشتیم

§

دیوانهٔ دیوان الٰهی همه اخیار
درمذهب ماعشق به‌ازطاعت بسیار
مقصود (صمدی) همه پیرامن آن یار
ما از پی نوری‌که بود مشرق‌انوار
از (مغربی) وکوکب مشکات گذشتیم

٢٦ آغستوس ٢٤٠

صوك

Ek 6 (Dîvân'ın Sonunda Yer Alan Hata-Savab Cetveli)

صحیفه	سطر	خطا	صواب
٦٢	٦	سیاستکهٔ	سیاستکه
٦٤	٨	عمله	غمله
٦٦	٤	بمیل	جمیل
٦٨	١	حهانده	جهانده
٧٢	١٧	وحده	وجده
٧٥	١	یرلرده	یرلره
٧٨	١٣	نفخه	نفحه
٨٠	١٨	نکته	نکته
٨٦	٨	طن	ظن
٩١	١٢	بر	برج
٩٦	٦	قربه	قربه
٩٦	١١	ظل	ظن
٩٩	١٢	کلاسینلر	آ کلاسینلر
٩٩	١٣	ترتیب	ترتیب
١٠١	١٥	حان	جان
١٠١	١٦	قضای	فضای
١٠٧	١٠	صفیر	صفیر
١١٤	٤	تون	بوتون
١١٥	١٢	دمی	،دمی
١١٦	٧	شیطنت	شیطنت
١٢١	١٠	ب	آب
١٢٣	٩	عمن	عمان
١٢٤	١٠	حنچر	خنچر
١٢٤	١١	خوابکله نازیکی	خوابکاه نازینی
١٢٧	١٠	نفحهٔ	نغمهٔ
١٢٩	٣	شدتدن در	شدتندن در
١٢٩	٨	استعدامزدر	استعدادمزدر
١٢٩	١٧	لب	قاب
١٣٣	١٠	وجسمیده	شوجسمیده
١٣٥	٨	تاوهات	تأوهات
١٤١	١	پاندك	پاندك
١٤٤	٥	دنبا	دنیا
١٤٤	٧	خالی	البت
١٤٤	٨	البت	خالی

Ek 7 (Dîvân'ın Arka Kapağı)

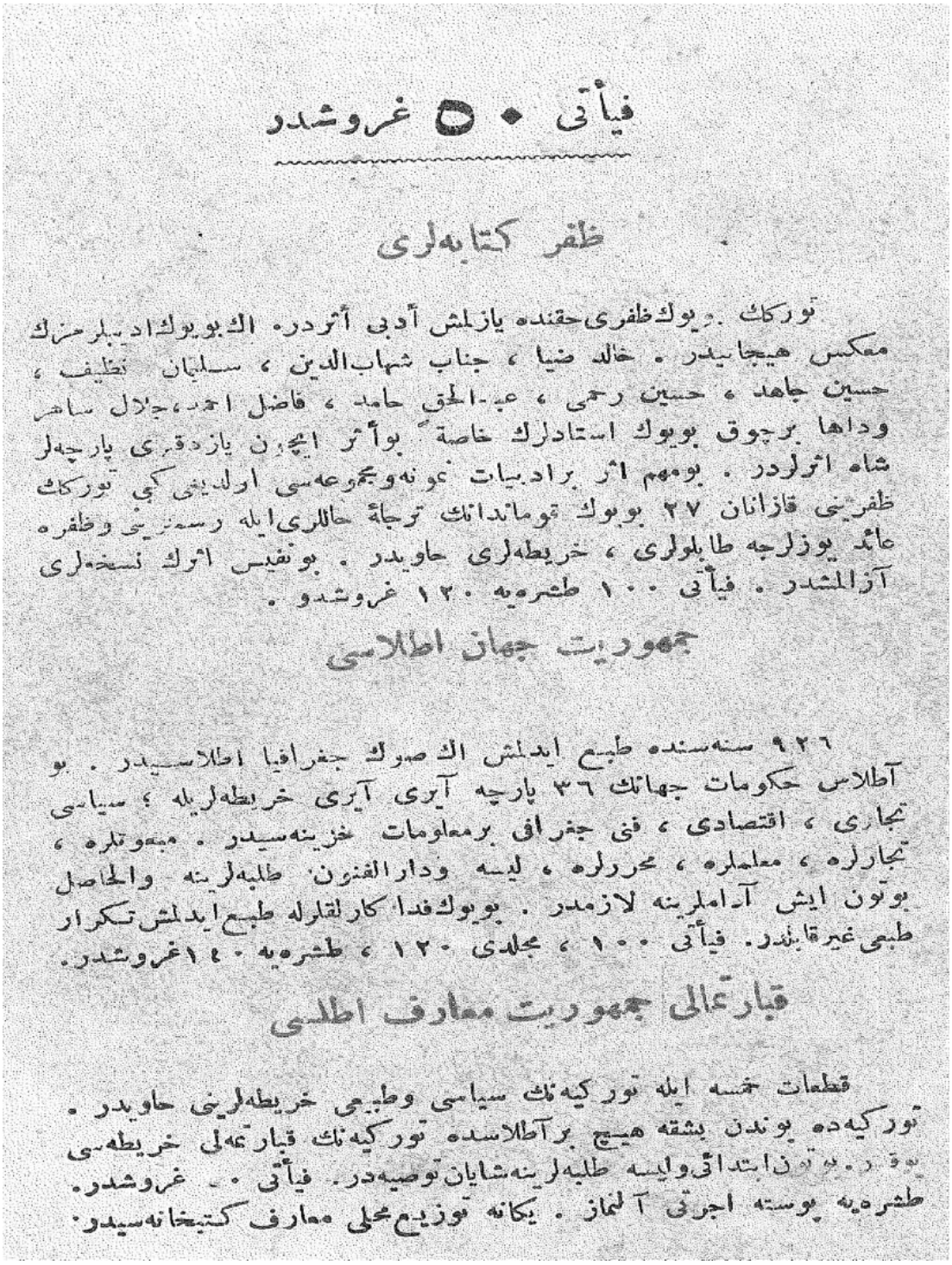

فیاتی ۵۰ غروشدر

ظفر کتابه‌لری

تورکك بویوك ظفری حقنده یازلمش أدبی أثردر. الك بویوك ادیبلرمزك معکس هیجانیدر. خالد ضیا، جناب شهاب الدین، سلیمان نظیف، حسین جاهد، حسین رحمی، عبد الحق حامد، فاضل احمد، جلال ساهر وداها برچوق بویوك استادلرك خاصة بو أثر ایچون یازدقلری پارچه‌لر شاه اثرلردر. بومهم اثر برادبیات عمومیه‌سی اولدیغی کبی تورکك ظفرینی قازاندیران ۲۷ بویوك قوماندانك ترجمهٔ حاللری ایله رسملری وظفره عائد یوزلرجه طابلولری، خریطه‌لری حاویدر. بونفیس اثرك نسخه‌لری آزالمشدر. فیاتی ۱۰۰ طشره‌یه ۱۲۰ غروشدر.

جمهوریت جهان اطلاسی

۹۲۶ سنه‌سنده طبع ایدلمش الك صوك جغرافیا اطلاسیدر. بو آطلاس حکومات جهانك ۳۶ پارچه آیری آیری خریطه‌لریله؛ سیاسی تجاری، اقتصادی، فنی جغرافی برمعلومات خزینه‌سیدر. مبعوثلره، تجارلره، معلملره، محررلره، لیسه ودارالفنون طلبه‌لرینه والحاصل بوتون ایش آدملرینه لازمدر. بویوك فداکارلقلرله طبع ایدلمش تکرار طبعی غیرقابلدر. فیاتی ۱۰۰، مجلدی ۱۲۰، طشره‌یه ۱۴۰ غروشدر.

قبارتعالی جمهوریت معارف اطلسی

قطعات خمسه ایله تورکیه‌نك سیاسی وطبیعی خریطه‌لرینی حاویدر. تورکیه‌ده بوندن بشقه هیچ برآطلاسده تورکیه‌نك قبارتعه‌لی خریطه‌سی یوقدر. بوتون ابتدائی ولیسه طلبه‌لرینه شایان توصیه‌در. فیاتی ۵۰ غروشدر. طشره‌یه پوسته اجرتی آلنماز. یکانه توزیع محلی معارف کتبخانه‌سیدر.

Ek 8 (Nuhbetü'l-Emsâl'in İlk Sayfası)

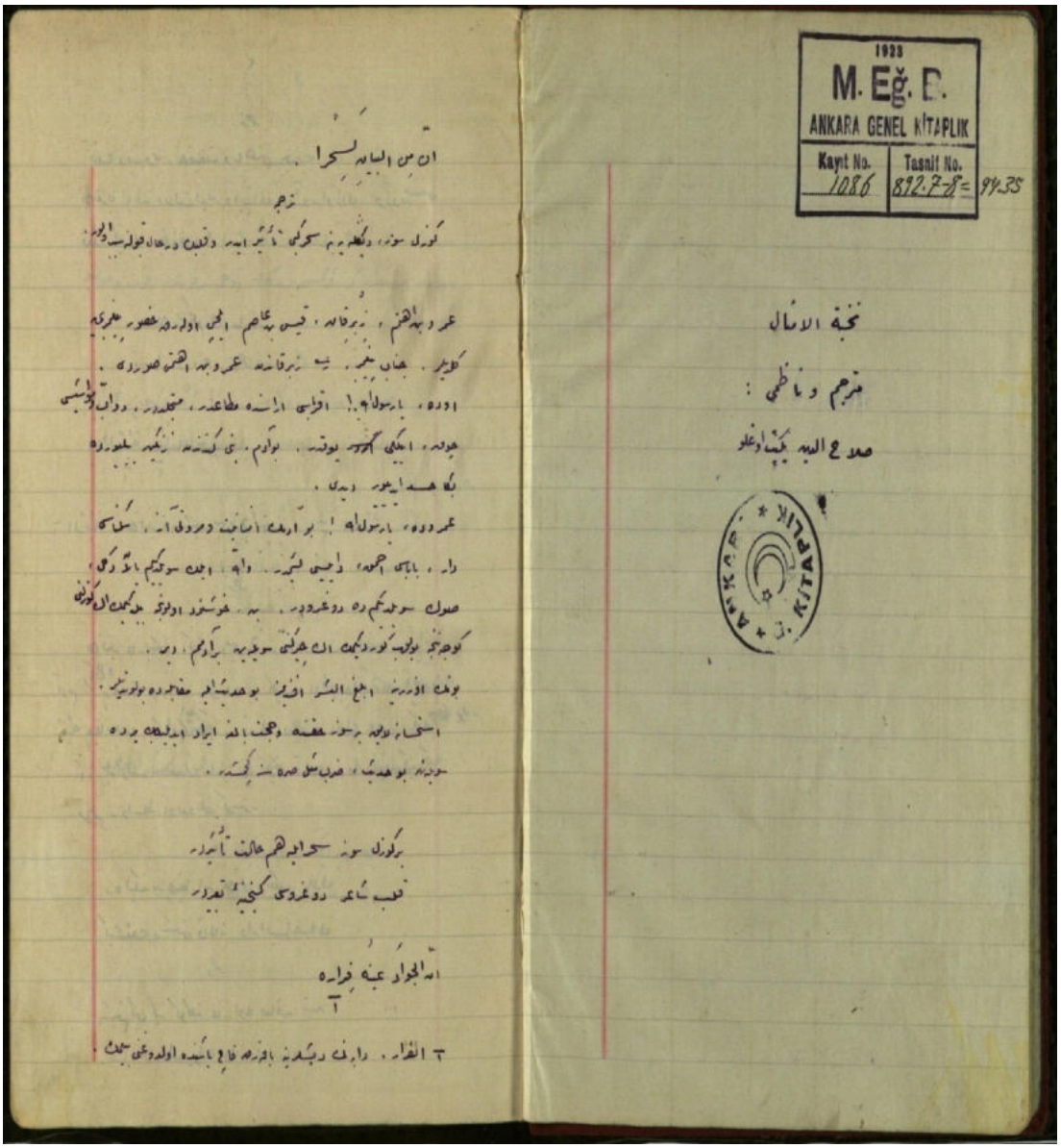
1933
M. Eğ. D.
ANKARA GENEL KİTAPLIK
Kayıt No. 1086
Tasnif No. 892.7-8 = 94.35

Ek 9 (Nuhbetü'l-Emsâl'in 74 ve 75. Sayfaları)

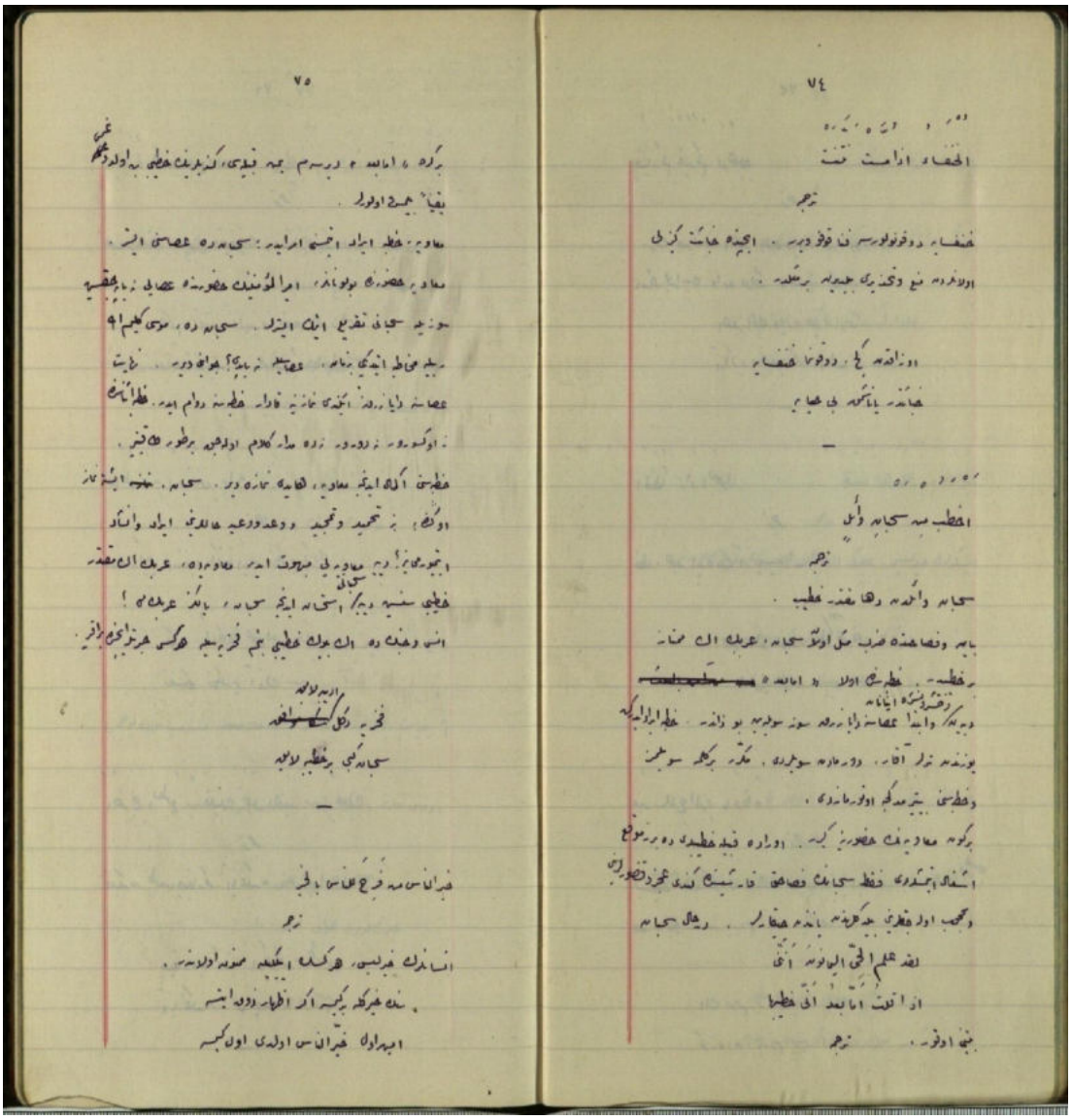

Ek 10 (Nuhbetü'l-Emsâl'in 192 ve 193. Sayfaları)

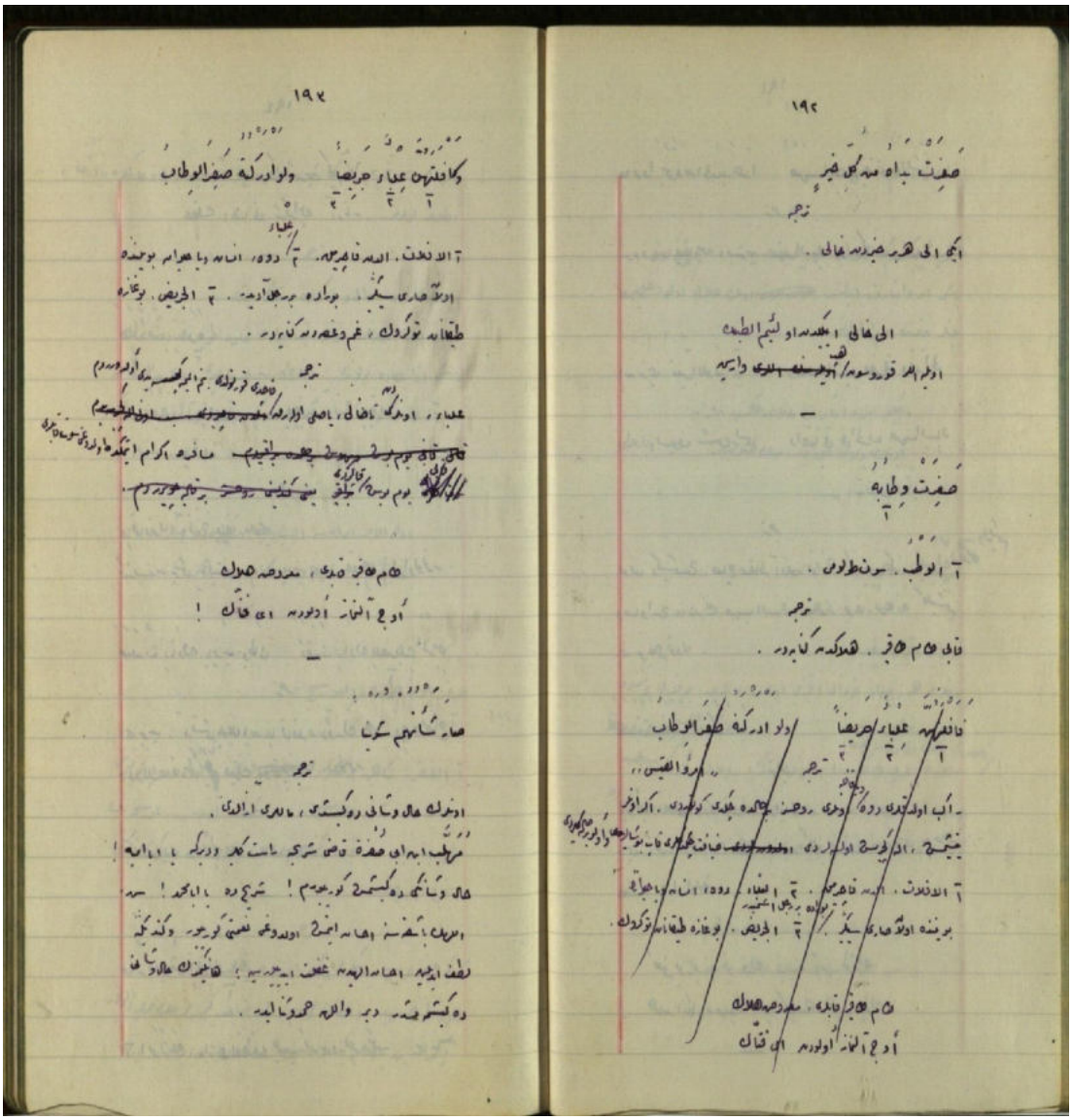

Ek 11 (Nuhbetü'l-Emsâl'in 274 ve 275. Sayfaları)

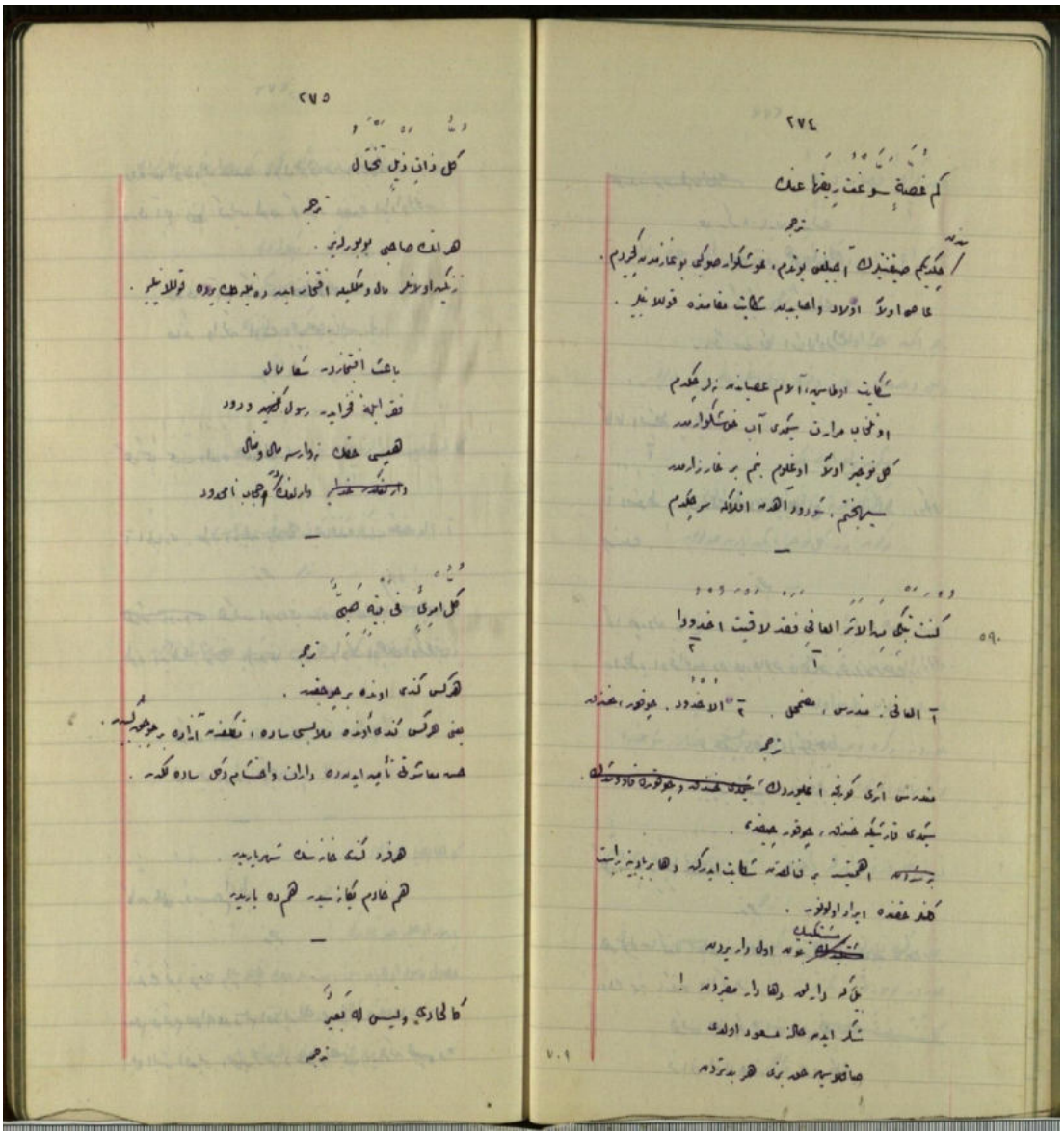

Ek 12 (Nuhbetü'l-Emsâl'in Son İki Sayfası)

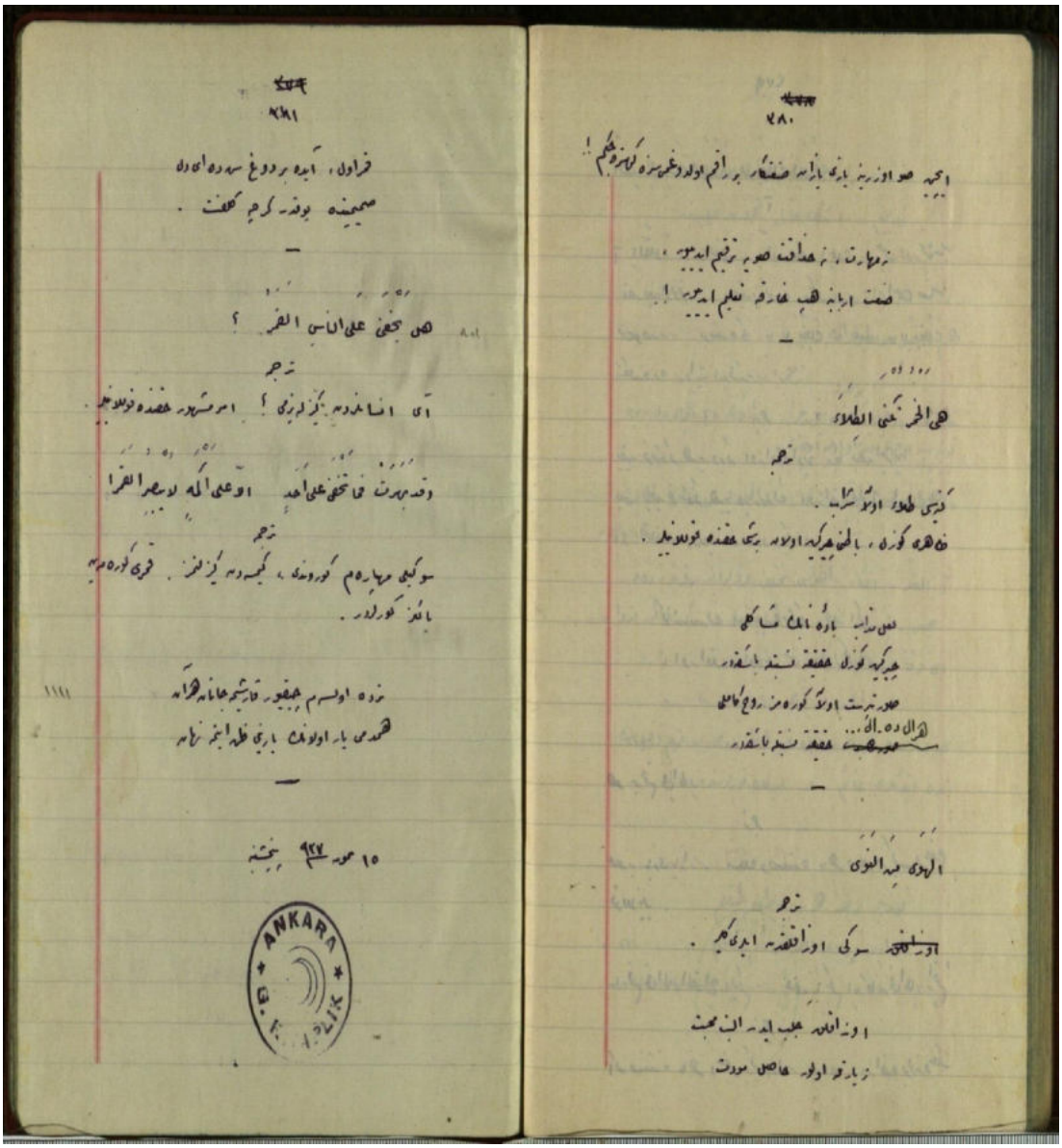

ÖZ GEÇMİŞ

GENEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Davut ERTEM

ÖĞRENİM DURUMU

Lisans: Dicle Üniversitesi / Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğrt.

Yüksek Lisans: Çukurova Üniversitesi / İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı / Türk-İslam Edebiyatı Bilim Dalı / 2016

Doktora: Necmettin Erbakan Üniversitesi/ İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı / Türk-İslam Edebiyatı Bilim Dalı / 2021

ÇALIŞTIĞI KURUMLAR / İŞ DENEYİMİ

Şair Nesimi İlköğretim Okulu (Öğretmen)- Diyarbakır / 2000-2003
Güle Şevki Özbek Lisesi (Öğretmen)- Diyarbakır / 2003-2005
İMKB Anadolu Öğretmen Lisesi(Öğretmen)- Diyarbakır / 2005-2007
Rekabet Kurumu Anadolu Lisesi(Öğretmen)- Diyarbakır / 2007-2008
Rekabet Kurumu Cumhuriyet Fen Lisesi(Öğretmen)- Diyarbakır / 2008-2017
Kayapınar Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi(Öğretmen)- Diyarbakır / 2017-